MONUMENTA HISTORICA SOCIETATIS JESU

LITTERAE QUADRIMESTRES

LITTERAE QUADRIMESTRES

EX UNIVERSIS

PRAETER INDIAM ET BRASILIAM

LOCIS

IN QUIBUS ALIQUI DE SOCIETATE JESU VERSABANTUR

ROMAM MISSAE

TOMUS QUARTUS

(1556)

MATRITI
EXCUDEBAT AUGUSTINUS AVRIAL
via S. Bernardi, 92.
1897

CDLVI

Aegidius Gonzalez,
Ex commissione Patris Emmanuelis Lopez,
Patri Ignatio de Loyola.
Compluto, 1 Januarii 1556 [1].

†
IHS

R.do in Christo Patri Ignatio de Loyola Praeposito generali Societatis Jesu. Salutem in Domino.

Gratia et pax Christi Jesu sit semper cum omnibus nobis. Amen.

Cum multa sint, quae de nostris rebus post superiores quadrimestres literas [2], observandissime in Christo Pater, scribere ad te opportune hoc tempore possemus, quo acta huius Collegii referenda sunt, nihil tamen prius habui, quam si tibi quampri-

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 380, altero non numerato.

[2] Si Complutenses anno 1555 nunquam scribendarum quadrimestrium muneri defuerunt, sed eas statis temporibus scripsere, videlicet primas postremis Decembris vel primis Januarii diebus, alteras Aprilis aut Maji, tertias denique Augusti aut Septembris, tunc litterae, ad quas hic lectorem remittit Aegidius, erunt tertiae, Augusti aut Septembris anni 1555. Verum suspicamur valde eas nunquam fuisse scriptas. Nam.—1.° desiderantur in *Rom. collec.*—2.° Sermo hic fit et, ut videtur, nunc primo, aegritudinis, qua afflictum fuit Complutense Collegium, quaeque ibi saeviit *proxima hac aestate,* scilicet a mense Julio anni 1555.—3.° Sermo etiam fit de *viginti sex* hoc tempore in Societatem admissis, et fere incredibile est tot uno quadrimestri admissos, nec satis convenire videtur cum iis, quae ex Castro, *Historia* ms. *del Colegio de Alcalá* transcripsimus in Polanci *Chronicon,* t. v, pag. 452 et 453.—4.° Tandem hic dicitur in iis litteris, ad quas remittitur lector, sermo factus de Collegiis Seguntino et Ocanniensi; et saltem de Ocanniensi sermo fit in *secundis* mense Majo scriptis.—Quare putamus *tertias* Augusti aut Septembris non fuisse scriptas (nec mirum, cum tot *aegrotarent, ut ne unus quidem reliquus videretur, qui domestica ministeria curare posset);* ideoque litteras, quarum meminit hic Gonzalez, eas esse, quas habes supra, t. III, pag. 412-418.

mum gratularer de felici filiorum tuorum apud nos facta accessione, nihil ea una re honestius gratiusue esse existimans, quod Patri nuntiari aut posset aut deberet; et cum multa apud nos extent singularis erga Societatem hanc diuinae prouidentiae clarissima testimonia, hoc unum inter caetera manifestius quasi splendere uidetur, quod undique eos eligi uideamus, quos futuros diuinae gratiae idoneos cooperatores speremus.

Principio ergo hoc tempore, *de quo rationem sum redditurus* [1], uiginti sex filiis auctum te scito, ac proinde auctam etiam non modice rem Christi, cuius bonitati et clementiae totum hoc acceptum referendum est; nam praeterquam quod omnes iis sint moribus, ingenio, artibusque, quae in Societate multo usui ad summam Christi gloriam esse possint, alia tamen neque incerta, neque leuia eius rei argumenta colligere liceat, quod egregia quadam animi firmitate Societatem hanc multi in dies expetierint sanctaque, ut sic dixerim, ambitione obtinuerint, atque in ea in abnegatione propria di me [2] in obedientia diligentissime exerceantur: ex his duo erant theologi, unus medicus, duo ex jure pontificio [3], octo rhetores, septem ex artium liberalium cursibus: unde semper amplissimi fructus Christo Jesu obuenire solent: reliqui sex, partim sacerdotes, partim ministeriis domesticis obeundis quam maxime idonei, vt ex tam diuersis granis habeat sibi bonus agricola, Christus Jesus, suae Societatis foecundum seminarium. Faxit ipse immensa sua pietate et clementia, vt quam feliciter sementem jactam vidimus, tam laetos etiam percipi fructus uideamus.

Huic uero quoniam affine maxime est, eos tibi referam, qui hinc alio amandati sunt. Sexdecim ergo, tum ex iis, tum ex aliis, qui adhuc apud nos tyrocinium agebant, Simancas missi sunt (ea est domus probationis seu officina Societatis [4]). Ex his quatuor tantum, multis [5] in re spirituali factis progressibus, ad nos redierunt: reliqui partim ibi adhuc probantur militiamque Christi Jesu edocentur, partim Cordubam, Burgos, Placentiam, missos esse certiores facti sumus. Praeter hos, duos Concham,

---

[1] Verba, *italicis* characteribus notata, addidit propria manu Polancus in margine.
[2] Attrita et abscissa hic charta, vocabuli hujus pars quaedam desideratur.
[3] Scilicet, juri pontificio, seu canonico, operam navaverant.
[4] Verba praecedentia sic a Polanco sunt mutata: *Simancas (ea est domus probationis) missi sunt.*
[5] *Magnis.* POLANCUS.

vnum Valentiam, tres Placentiam, duos Conimbricam [1] misimus. Atque de his haec a nobis generatim dicta sint.

Caeterae uero nostrae occupationes, exercitia atque studia, quibus nos distineri saepius accepisti, et de quorum etiam uberrimis fructibus in his referre ad te solebamus, in aliud genus a diuina prouidentia commutata sunt, multosque alios fructus nobis pepererunt; tanta enim morborum uis aestate ista proxima Collegium hoc nostrum inuasit, vt in vnam eam rem omnes nostras actiones, conatus et studia conuertere fuerit necesse, ut aliquo modo tanto malo imminenti occurrere possemus; adeo mole ipsa et multitudine quasi obruebamur. Fuere enim ex nostris, qui uario febrium morborumque genere et tentati et grauiter affecti fuerint, plusquam quadraginta, vt ne unus quidem reliquus uideretur, qui domestica ministeria curare posset: illi etiam ipsi, qui a Simancis et Concha nos adiuturi uenerant, paulo post in grauiores morbos inciderunt: erat praeterea genus ipsum morbi graue, periculosum et diuturnum, et in quod, posteaquam leuati uiderentur, rursus de integro reinciderent saepius, neque unquam saluti pristinae restitui posse uidebantur; eoque factum est, ut diutius intermitti nostra omnia studia fuerit necesse, quod ingrauescentibus in dies magis ac magis morbis, unisque ex aliis denuo quasi renascentibus, et nondum aliorum confirmata ualetudine, ad paucissimos res omnes redactae fuerint, qui negocia omnia, tum priuata tum publica curare possent.

Neque uero solis nobis familiare hoc fuit, sed malum ipsum, ut pestis quaedam longe lateque saeuiens, non solum in urbem hanc, sed circumquaque in finitimos quosque populos irruit, multoque cum periculo et strage grassatum est. E nostris uero, quamuis uehementer plerosque et usque ad desperatam salutem afflixerit, duo tantum desiderati sunt. Alter dum a Simancis ad nos uenit, morbo in itinere contracto, paucos post dies mortuus: alter apud nos acuta febri et difficili quadam apoplexia, breui tempore extinctus est: uterque in ipso flore adolescentiae, iisque moribus, exemplo uitae atque sanctitate, quam usque ad postremum uitae spiritum retinuisse eos uidimus, ut facile de diuina misericordia nobis polliceamur ex his corporis

---

[1] Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 453, annot. 1.

uinculis, tanquam e carcere, euolantes, Deo esse redditos et in illam alteram Christi Jesu beatam Societatem in perpetuum admissos.

Dum haec apud nos geruntur, et in tanto quasi morborum aestu uersaremur, uenit ad nos Pater ille noster Franciscus Borgius, cuius aduentu restingui omnia [1] et exhilarari uisa sunt: fuit apud nos octo dies, nam diutius morari non licuit, et propter negocia grauissima, quibus expediendis nunquam non distinetur, et quod in tempora tantis occupationibus plena incidisset, quae illum hic adesse diutius non paterentur. Breui tamen isto [2] tempore plurima sunt ab eo felicissime ad multam Christi gloriam confecta: nam et nostros omnes mirum in modum refecit, morbos, labores, omnia denique leuiora aequioraque reddidit: complutensibus hominibus ingens sui desiderium reliquit: plura ad huius Collegii ordinem expediuit, quibus ingentem [3] factam fuisse accessionem in re spirituali iam nunc experimur; inter caetera uero, id nobis omnibus laetissimum fuit, quod iam ex Societatis sententia, collegia illa seguntinum et ocannense admissa sunt, de quorum opportunitate a nobis in superioribus literis scriptum esse, et nunc ab aliis accuratius tibi scribi certo scio, speramusque Christi gratia ista omnia suos euentus feliciter habitura.

Non multo post discessum Patris [4] studia nostra exercitiaque literaria intermissa instaurari coeperunt; nam complures ex nostris, qui adhuc incommoda ualetudine afflictabantur, in alia loca consiliis medicorum amandati sunt, ubi coelum mitius salubriusque esset quam eo tempore Compluti experiebamur, partim alii, firmiori aliquantulum salute, studiorum laboribus ferendis utcumque apti erant. Coepta ergo sunt maiori cum quiete et ordine quam licere posse inter tam multas et tam laboriosas occupationes crederemus [5], quarum reliquiae adhuc nos exercent; nam quo tempore haec ad te scribo, nouem fratres habemus, aut febri denuo laborantes, aut qui ex morbo nondum sic conualuerunt, ut nobis alicui usui esse possint; ex

---

[1] *aduersa* omnia. POLANCUS.
[2] *hoc*. ID.
[3] *permagnam*. ID.
[4] Patris *Francisci*. ID. Sermo est de P. Francisco de Borja.
[5] *credidissemus*. ID.

quibus ii sunt, qui res ministeriaque domestica et obire possent et deberent, et qui confessionibus audiendis huic Collegio destinati erant. Quo fit vt, quamuis ad confessiones et exercitia spiritualia frequens sit concursus, paucissimi sint, qui tam multorum uotis possint satisfacere.

Atque haec habui, quae de rerum nostrarum statu generatim scribenda isto tempore uidebantur; nam de aliis nostris, de profectu, de studiis fratrum, de bono odore Societatis, hinc undique sparso, reliquisque id genus, et frequenter ad te in superioribus literis perscripsimus; et nunc id solum de omnibus scribendum ad te nostrum interesse existimaui, ut Dominum Jesum obnixe preceris, obseruandissime in Christo Pater, ista omnia nostra tam secundis uentis cursum suum teneant, ut ad destinatum Societatis scopum cum summa diuini honoris et gloriae accessione perueniant. Vale.

Ex isto tuo Collegio Complutensi Cal. Januarii anno 1556.

R. P. T.

Ex commissione P. Emmanuelis,

Minimus seruus in Christo,

Aegidius.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. R.do in Christo Patri Ignatio de Loyola, Praeposito Generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. Ex complutensi collegio p.o Januarii. Quadrimestres. Emend.

Vestigium cerae sigilli.

CDLVII

P. Petrus de Acevedo,
Ex commissione Patris Alphonsi de Zárate,
Patri Ignatio de Loyola.
Corduba, 1 Januarii 1556 [1].

IHS

Pax Christi etc.

Por la quadrimeste passada [2] se escriuieron á V. R. las cosas que sucedieron quando nos pasamos á este Collegio. Lo que despues acá pasa es, que la mies es mucha y los obreros pocos, porque cada dia va creciendo el número de los que se confiesan, combidando vnos á otros, y otros veniendo de su voluntad. Todos finalmente, á gloria de nuestro Señor, no solo no dejan lo començado, mas ántes vna vez gustado el manjar sagrado, los ánimos de muchos (que por muchos años el yelo de los vitios los tenia encojidos) cobran calor y feruor.

Entre aquestos hay muchos mancebos (dexo aparte nuestros estudiantes, de quien se tiene principal cuidado) que, por ser moços y no auer hecho asiento en los vicios, fácilmente mudan la uida afficionados de la virtud, en la qual esperamos en el Señor auer de hechar tan profundas raizes, que por ninguna fuerça puedan ser della apartados. Aprouecha para esto la exquisita y necesaria deligentia en preguntar algunas cosas, quando de nueuo se vienen á confessar; por lo qual acontece muchas vezes auer necessidad de desemboluer la vida pasada toda; y

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 483, altero non numerato.—Nihil aliud sunt nisi hispanicum exemplum earum, quas dedimus supra, t. III, pag. 715-717. Eas tamen hic inserimus, quia subscriptum diem habent 1.um Januarii 1556.

[2] Vide supra, t. III, pag. 625 631.

aunque al principio no hazen buen rostro, empero, entendiendo serles para su salud necesario, se aparejan, padeciendo qualquier trabajo hasta poder tomar puerto, al qual llegando, conozen el beneficio grande del Señor, y siempre le dan gracias. Aman de ay adelante á los Padres muy mucho, aunque al principio les parezía auerse ásperamente: si tan de veras, dicen, otros tratasen, no vendrian muchos mancebos á tanta perdicion; de manera que dexados juegos é otras cosas, en que torpemente pasauan la vida, ninguna cosa les es ya más agradable que gastar las fiestas en confesar, oyr misa y doctrina. Esto, cierto, á mi me mueve algunas vezes tanto, que me parece tener vna como embidia de su buena dicha en el Señor. Plega á su magestad de aquí venga yo á llorar y sentir la pérdida de mi tiempo pasado y á mirar por mi.

Vengo á los sermones, que ansí en casa (como es de costumbre) como fuera se hazen; en lo qual cosa es para dar gracias á nuestro Señor las fuerças spirituales y corporales que ese mesmo Señor comunica al P. Prouincial [1], el qual quasi no dexa día de fiesta que él mañana y tarde no predique con gran concurso de gente y aprouechamiento.

Offrécese lo que por ventura es principal. Entre canónigos y racioneros desta santa yglesia de Córdoua ha muchos años ay contentiones y aun penden todavía; lo qual es cosa de á do se cogen muchos males. A venido el negotio, que han pedido al Padre particularmente les haga sobre el negocio suyo en su cabildo algunas pláticas; ha empeçado y piden con instancia otra vez y muchas se haga; ay esperança (con el fauor del Señor) que aurá remedio, y que, pacificadas todas las cosas, abraçarán á Jesus, verdadero pacificador, que vino á recoger los desparcidos [2].

De los estudios van con más calor y diligentia que aun hasta aquí, por la obseruancia mayor de la reglas, y ansí los estudiantes van siempre más aprovechando. Dé augmento el Señor.

El principio por San Lúcas se celebró con vna oracion en loa de las sciencias, que tuuo vno de los oyentes, á la qual se

---

[1] P. Bartholomaeus Bustamante.
[2] Vide Polanci *Chronicon*, t. iv, pag 453, annot. 1

siguió vn colloquio, que representaron ciertos de nuestros estudiantes muy bien y graciosamente: aplació ansí por la inuencion como por el ornato. Dia de la bienauenturada Catharina [1] se hizo mucha solemnidad: pusiéronse epigramas en latin y griego: vuo despues de comer declamationes. El tema, la consultation de Dauid sobre la election de aquellas tres cosas, hambre, pestilentia ó andar huyendo de sus enemigos [2].

En casa se hazen con diligentia los acostumbrados exercicios: trabájase en la obseruancia de las reglas; y por concluyr con lo que empeçé, la mies es mucha y los obreros pocos. Embíelos el Señor por Jesu Christo, el qual nos guarde á V. R., y acabada la jornada lo haga cibdadano en la Jerusalen celestial. Los Padres y hermanos pedimos ser ayudados de las oraciones de V. R. y de todos los demás, y yo particularmente, que más necessidad tengo porque más deuo.

De Córdoua, primero de Enero 1556.

De V. Paternidad en el Señor indigno sieruo,

Por comission del P. Zárate,

†
AZEUEDO.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P. Ignatio de Loiola, praepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Cordoua. Quadrimestre del genn.° †

Vestigium cerae sigilli.

---

1 Anniversarius is erat dies instaurationis scholarum Cordubensium.—Vide POLANCI *Chronicon*, t. III, pag. 364. n. 797.

2 II Regum, XXIV, 13. Vide supra, t. III, pag. 717.

CDLVIII

P. Alphonsus Lozano
Patri Ignatio de Loyola.
Gandia, 1 Januarii 1556 [1].

✝
IHS. Maria.

R.de Pater in Christo.

Pax Christi etc.

Quae superiori quadrimestri, R.de P., a nostris in hoc Collegio (Dei immortalis ope et beneficio) strenue acta sunt, hac breuiter enarrabo.

Ac primum a spiritalibus exercitiis auspicabor, quae nostra institutio perdiligenter solet cum proximis communicare, potissimum doctrinam christianam, quam noster Praefectus [2] palam in templo facile exponit cum audientium frequentia et multitudine, quibus est maximo emolumento ad uitam honestissime temperandam et componendam, cum et aetati puerili, tum et maioribus natu, tam uiris quam mulieribus, aperte et pueriliter uoce humili et canora cantillant, eamque non surdis (ut aiunt) auribus, immo uero fructus ex hoc semine plena manu colligitur. Patres praeterea saepiuscule in templo maximo precati concionari coguntur, quos attentissime audiunt omnes et sequuntur: vbiuis itaque concionentur, siue intra ciuitatem siue extra aliquando contigerit, eo proficiscuntur: quid commemo-

---

[1] Autographae unico folio, n. 458.—Eaedem sunt ac illae, quas hispanico sermone exaratas supra posuimos, t. III, pag. 732-734; sed satis libere in latinum translatae. Earum tamen locus hic est, quia et alium habent auctorem, et alio die, scil., 1.° Januarii 1556 subscriptae sunt.

[2] Indigitari vocibus his *noster Praefectus* videtur P. Antonius Cordeses, Collegii Rector.

rem quoties in concionem ascendunt? Concurrunt denique ad nostros, non raro, sacerdotes complures, Magistratus, plebeii omnes, vehementer cupientes a Patribus sibi quidpiam praesidii impendi: omnis demum ciuitatis status ad eos frequenter conuolat.

Tum praeterea caetera sua officia praeclare exequuntur in administrandis sacramentis, idque quotidie maxime, atque diebus festis frequentius; potissime tamen proximis diebus in assecutione iubilaei erat tanta accedentium copia, vt uix ministris recitandi nec conquiescendi locus satis remaneret. Quo quidem tempore duo magistri (quos vocant *alphaquinos* [1]) sarracenorum, valentini regni, flagitiosam uitam et vitiosam mutare, crimina aperire, mores componere (Christo trahente), decreuere. Quorum alter bis iam postea confessus est: alius item eiusdem nationis, incredibilis perfidiae, compulsus veritate (qui dicebat iam quadraginta annis saepissime per uiros religiosos fuisse adhortatum, quorum precibus et consiliis nunquam acquieuit), nunc autem admonitionibus cuiusdam Patris Societatis coelestis Pater fores amicitiae aperuit, atque vt eidem Patri nostro foetidissima uulnera dignatus est ostenderet; et animaduertitur, si aliquot Patres ex nostris (saltem duo inter eos assidue uersarentur, qui summopere nos diligunt) primo quoque tempore amplam uiam fore aperiendam ad has perditissimas indias [2] expugnandas, quo munere ingens animarum thesaurus posset in coelum reportari: aliquando Patres ad eos proficiscuntur, quibus sarraceni ipsi ualde congaudent et laetantur ac gratulantur; tum etiam e uita migrantes iuuant. Alia postremo id genus negotia diligentissime procurant.

Sunt insuper et alia, quae silentio praeterire non placitum est: pacem namque inter multos conciliant, iratos placant, solantur miseros; et inimicitias inter discordes moliuntur extinguere, grauissimam praecipue, quae hisce proximis diebus inauspicato, subito in populo est exorta, propter caedem ciuis vnius non mediocris famae et nominis, cum tamen pacis conciliandae gratia praetor urbis patrem interfecti et eius assectatores cogeret inducias facere cum parentibus, cognatis et affini-

---

[1] Vide supra, t. III, pag. 643, annot. 1.

[2] *que seria esta tierra otras Indias.* Supra, t. III, pag. 733.

bus eorum, qui fuisse interfectores dicebantur, cui omnes vehementer obsistebant atque omnino negabant id oportere. Quamobrem praefectus populi mandauit illis continuo ab urbe discedere, qui libentissime obediebant, quod si fieret, omnium relatu in totius populi cladem redundabat, bellicumque incendium suscitabatur: at uero ab huiusmodi pernicie praefectus cupiens ciues seruare incolumes, Patres convenit, quibus rationem facinoris non sine dolore retulit, de qua re cum Patres intercessissent, cum illis multum profecerunt, perfectumque est vt perturbationes et tumultus Dei auxilio sedarentur, quod omnibus, Christo gratia, fuit admirationi.

Accedam iam ad reliqua, quae mihi scribenti in his literis proposita sunt, quod ad hunc diem singulis diebus in hoc gymnasio binae lectiones theologiae praelegebantur, quas nunc P. Franciscus Borgius praetermitti praecipit, cum et nullus Societatis, nec externus, sit auditor, tum propter ingentem necessitatem, qua Collegium premitur; est enim tectum reparandum, et firmandi parietes, in qua impensa non mediocris summa pecuniae expendetur: id idcirco est causae quominus prosequantur studia; interea tamen hic permanebunt quatuor sacerdotes confessarii ac concionatores, qui sese quotidie accurate exercent, audita retractantes, audienda praeuidentes atque ad confessiones se parantes, in dubiis, quibus Pater praeest, illustrandis. Duo insuper sacerdotes docent grammaticam ea cura, studio et sollicitudine ac exemplo, vt copiose omnibus satisfaciant. Illud etiam silere non potero quod et quinque fratres a Divo Luca magisterio liberalium artium sunt insigniti, ac quamprimum duo item in sacra theologia sunt futuri doctores, quorum alter est extraneus; omnium Magistro gratia.

Haec sunt, R.de Pater, summa capita, quae duxi scribenda, quoniam singula longum esset mihi recensere. Quid referam industriam, solertiam, dexteritatem, doctrinam, eruditionem nostri Praefecti, quae aperta sunt omnibus?

Omnes hic recte valemus, et tibi precibusque tuis nos vnice commendamus. Vale, Pater.

Gandiae, Calend. Januarii anno a pace vniuersa 1556.

T. R. filius in Christo indignus,

A. Loçano.

Superscriptio in secunda pagina: IHS. Al muy R.do P.e en Christo nuestro Señor el P. M.tro Ignatio de Loyola, prepósito general de la Compañia de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Gandia. Quadrimestres p.i Januarii.

CDLIX

N. Gonzalez,
Ex commissione Patris Francisci de Villanueva,
Patri Ignatio de Loyola.
Placentia 1 Januarii 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre nuestro en Christo.

La summa gratia de Christo nuestro Señor sea siempre con nosotros. Amen.

En la quadrimestre passada [2] se dió á V. P. cuenta del fructo spiritual que el Señor obra en esta cibdad por medio de la Compañía, y los grandes deseos que todos uniuersalmente tenian de que los estudios se començasen, para los quales tenían sus hijos guardados. El Señor, que tomó esto por medio para reformar su yglesia, cumplió sus desseos en esta parte. Pocos dias despues de S. Lucas se començó á leer con tanto aplauso y alegría de todos, que es sin dubda cosa para que se den grandes loores á Dios nuestro Señor: no se hizo el exordio, que se tenia aparejado [3], por no estar en la cibdad el S.or Obispo [4] ni

[1] Autographae duplici folio, nn. 396 et 397. Est etiam apographum in quatuor foliis praecedentibus.

[2] Vide supra, t. III, pag. 575-581.

[3] Orationes, dialogi et alia hujusmodi in instauratione aut renovatione studiorum in nostris Collegiis adhiberi solita.

[4] Gutierre de Vargas Carvajal.

nuestro P. Francisco [1]: ninguna falta se hizo por eso, porque lo auia Dios ya hecho por la Compañía de su unigénito Hijo.

Léense cinco classes: quattro de grammática y vna de rhetórica; serán por todos los estudiantes ciento y setenta. Fué tanto el heruor, que todos tomaron, y la esperança de se aprouechiar en breue tiempo, viendo el buen modo de enseñar, que la Compañía tiene, que muchos sacerdotes, y hombres que en otro tiempo hauian estudiado, vinieron á oyr á nuestras eschuelas: y los que en esta cibdad eran tenidos por ideas de la sabiduría, se hizieron humildes discípulos á los maestros de la Compañía; y los que *publice* auian professado grammática, vienen á oyr de los nuestros. De la yglesia maior el Dean, hombre bien entendido, vino con tanto calor como el que más, y desta manera otros caballeros y personas principales de la cibdad. Ha crescido con esto la affection en todos para con la Compañía y sus cosas. De todo sea el Señor glorificado.

Guárdanse las reglas de los estudios con mucha edificacion, assí de los estudiantes como de toda la cibdad; porque los cibdadanos, que vienen á oyr algunas vezes, considerando aquella manera de entrar y salir de la lection, y cómo todo lo que se lee es tan sancto y limpio, van muy edificados. Así mismo los estudiantes se edifican mucho con las pláticas spirituales, y exortaçiones que los maestros les hazen á las uirtudes y al seruicio diuino. Finalmente esto es lo que se tracta pública y particularmente en esta cibdad. Los estudiantes oyen cada día su missa y se confiessan á menudo, teniendo en poco confessarse una uez en el mes. De su aprouechamiento están admirados los que los veen: y claramente, sin se lo pedir de acá, dizen que han aprouechado de S. Lucas á esta parte más que solian en un año. Lo mismo podemos dezir de todos en su manera, porque en todos se conosce claramente el aprouechamiento; gloria [á] aquel, con cuya virtud esto y lo demas se obra. Su aprouechamiento cresce cada dia con los buenos exercicios que aquí ay, porque demas de los que en las reglas estan señalados, que son conclusiones particulares cada ocho dias y generales cada quinze, el Doctor Ayora [2], Prouisor deste Obispado,

[1] P. Franciscus Borgia, in Hispania Commissarius.

[2] Dr. Joannes de Ayora, postea Ovetensis Episcopus Cienfuegos, *Vida del grande San Francisco de Borja*, lib. iv, cap. xi, § 2.

persona de muy gran bondad y de mucho exemplo, pone premios para el que meyor cuenta diere de las cosas que en su classe se leen, para que los buenos estudiantes no solamente sean publicamente alabados, sino tambien premiados, á imitacion de lo que en la vniuersidad de Alcalá de Henares se suele hazer.

Los estudiantes se affectan á la Compañía, y la piden algunos con instancia, de los quales uno es de la 4.ª classe.

En estos quatro meses poco tiempo se ha passado, en el qual no se ayan exercitado algunas personas, entre las quales fué el Doctor Ayala [1], discípulo del M.tro Auila [2], el qual se determinó para la Compañía, hombre muy dotto in theologia escholástica y positiua, y que predicaua *publice* en Alcalá de Henares, cuya doctrina era alabada, porque tenia fama que obraba lo que predicaba.

Rescibióse tambien el M.tro Galindo [3], hombre docto y theólogo: tenia vn benefficio curado aquí cerca, que le valia cinquanta mill marauedís cada año; hombre de muy aprobada uida. Recibióse el bachiller Perea de Treuiño [4], mancebo docto y de buenas partes, artista, theólogo, mathemático, griego y rhetórico, criado en la vniuersidad de Salamanca. Tambien se rescibió vn Padre muy buen subiecto para el instituto de la Compañía. Recibió el P. Francisco en esta pascua de la Natiuidad del Señor vn hermano lego, que se auia exercitado antes en casa y siempre pidió con mucha instancia que le rescibiesen, auiendo muchos dias frequentado los sanctíssimos sacramentos de la penitencia y communion.

La frequentacion de los sanctíssimos sacramentos crescie, gloria á Dios N. S., con lo qual cresce la deuocion y heruor en todos; pero de tal manera, que se tiene muy especialíssima cura con las personas que frequentan muy á menudo la sanctíssima communion en que sean personas de oracion y de verdad aprouechadas; porque, así como en las demas partes, tanpoco en esta cibdad a faltado quien no lo aprouasse particularmente y *publice,* mas aquella uerdad infalible jamás se oluida de dar á sus fieles conoscimiento desta verdad en que tanto les

---

[1] Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 478, n. 1301.
[2] B. Joannes de Avila.
[3] Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 479, n. 1301.
[4] Vide *ibid.*

ua. Entre las personas que frequentan ay muchas de grande oracion y aprouechamiento: serán por todos las personas, que en este Collegio frequentan, trecientas y cinquenta, y otras muchas que frequentan en otras partes por no hauer aparejo en casa.

Los Padres ayudan á los próximos con los exercicios acostumbrados, visitándolos y consolándolos quando tienen necessidad, specialmente quando más paresce que lo han menester, que es á la hora de la muerte. Visítanse los pobres del hospital y otros pobres enfermos, que por la cibdad en rincones padescen muchos trabajos: así mismo los de la cárcel, confessándolos y exortándolos á sacar el fructo, que de aquellos grillos y cadenas se debe sacar. Para la pascua del sanctíssimo nascimiento del Señor, por ordenacion del P.e Rector [1], fueron de nuestro Collegio quien se la barriesse, que la tenian muy sucia.

Tambien se ocupan los Padres en hazer amistades, porque está tan puesta la gente desta tierra en las cosas de la vengança, que esto paresce que tienen por su felicidad, tomar vengança por sus manos de los que algun agravio les hazen; pero aun ay otros (que es peor), que se precian de offender primero contra las leyes diuinas y humanas; muchos, que no se hablaban ni tractauan aunque parientes, agora por la bondad del Señor se comunican con amor y venignidad. En la plaça, á medio dia, vn cibdadano dió á otro de bofetones y palos por ciertas palabras; cosa rezia para en toda parte, y más para en ésta, donde cosas de ménos tomo suelen vengar con la muerte; mas con todo esso vn Padre de los nuestros trató de las amistades, lo qual acabó con el fauor del Señor de tal manera, quel injuriado no pidió alguna satisfacion, mas dixo que perdonaba por amor de Christo Nuestro Señor á aquel que tan mala obra le auia hecho, y confessose.

En todo tiempo se curan las llagas de muchas almas; pero particularmente en estos dias passados se han remediado almas muy necesitadas. Hase ganado vn iubileo plenissimo que su Sanctidad concedió [2], y en tres dias, que traya de término, se confessarian en nuestra casa setecientas personas, cosa en

---

[1] P. Franciscus de Villanueva.

[2] Sermo est de jubilaeo a Paulo IV concesso.

que los Padres trabajaron mucho, mas con grande fructo, gloria á Dios N. S.; porque personas de mucho tomo, que tenia el príncipe deste mundo enredadas, á vnas con falso deleite, á otras con la vergüença del pecado, se esforçaron con este iubileo pleníssimo, y aiudándolas la virtud del Señor se confessaron de verdad, y se remediaron los males, que en sus ánimas de cada dia crescian. Sea glorificado el Pastor eterno, que tanto cuidado tiene de traer [1] al aprisco las ouejas descarriadas.

Ay sermones ordinarios de nuestra casa, con lo qual mucho se aprouecha. Predícase la doctrina christiana los domingos despues de comer: con este sermon, aunque no se hiziese otro prouecho mas de estoruar las murmuraciones y concilios, que se hazen en semejantes horas, era harto; pero no para aquí, que sin dubda se siente en la gente un nueuo calor y heruor, y allí se les muestra como palpablemente las raices y fuentes de sus peccados, y se les dan con la gracia del Señor remedios efficacíssimos contra los vicios, con lo qual no se espera pequeño fructo en el Señor. Enséñase tanbien cada dia á los niños la doctrina christiana material [2], en lo qual se haze más fructo de lo que se paresce, porque aquellos niños la enseñan en sus casas á personas, que ó por no poder, ó porque les paresce que no les estaria honesto yr á la yglesia á oyrla, la ygnorauan.

En la obra material del Collegio, que Su Señoría edifica, se labra siempre, y se hazen puertas y uentanas, y se labran los sillares para las paredes: y aunque se da en todo la priessa possible, enpero no paresce mucho á estos Señores. Tanto es el deseo que tienen de ver este Collegio en perfection y acabado. Pidióse en el ayuntamiento [3] la madera para la obra necessaria, porque esta cibdad tiene muchos pinares y muy buenos: ellos la dieron con mucha voluntad, diziendo que ellos auian de venir á rrogar con ella: finalmente dieron toda la que se les pidió y el S.r Obispo quiso demandar.

El P. Francisco llegó á este Collegio pocos dias despues de San Lúcas [4], y como no allase aquí á Su Señoría, que está diez

---

[1] Apographum habet *tener*, sed est librarii mendum.

[2] Sic tum in autographo, tum in apographo; et intelligendus videtur catechismus memoriter recitatus, ut a pueris solet, qui tamen non omnia, quae recitant, capiunt.

[3] *en el ayuntamiento*, in civitatis Consilio.

[4] Ecce hinc nova surgit difficultas circa diem, qua Placentiam appulit P. Franciscus Borgia (Vide POLANCI *Chronicon*, t. v, pag. 465, annot. 3). Eritne tandem haec dies

leguas de aquí [1], pocos dias despues que llegó se partió á le ver; con cuya venida fué tanto el gozo que tomó, que su gente quedó admirada viendo el grande amor y respecto que le tiene; adonde, como el Padre cayese en vna mala disposicion, mostró lo que tengo dicho en el cuydado, que de su salud tenía, tractando con especial diligencia las cosas tocantes á la salud del Padre: estuvo con Su S.ría vn mes poco más ó ménos: lo que en este breue tiempo el Señor obró por su medio fué que Su S.ía hizo luego donacion al Collegio de 30000 ducados, por muerte ó por vida, y dió poder en causa propria para cobrarlos de fructos del obispado, que estauan caydos. Hecho esto, dexó las cosas de su consciencia en manos de nuestro Padre, y la órden que ha dado es esta : que manda dar pregones por todo su obispado que cualquiera persona, que se hallare agrauiada de Su S.ría en hazienda ó en fama, que acuda á dos theólogos y un jurista puestos á contento de nuestro Padre [2], y lo que aquellos determinaren ser á cargo, segun consciencia y iusticia, se les restituirá, y para lo animar á esta obra el P. Francisco, le prometió la mitad de lo que para el Collegio tiene dado, si le fuere necessario. Esta obra, allende de ser tan christiana, y tan rara entre señores, por ser este Prelado de los principales deste reino en qualidad y renta, y estimado mucho, y muy valeroso por su persona, será de gran exemplo y admiracion en todo este reino.

Hecho esto, tracta con nuestro Padre de dexar el obispado, y que Su R.a le ayude con Su Alteza [3] para que le den alguna pension de que se substente, cosa por cierto para alabar al Señor, porque este obispado es gruesso, de treinta mil ducados de renta, segun dizen los que lo saben. Entre tanto que Su Majestad prouee en esto, él se viene aquí á Plasencia, y se recoge en vna casa iunto al Collegio que haze, y allí toma consigo seis ó ocho theólogos, que estén y coman con él, y estén dentro en su casa como en monesterio; y destos tiene ya algunos buscados, que sean personas de exemplo y de púlpito, á los quales dize

---

24.a Octobris, quam Polanci librarius, ut alias quandoque fecit, legit *14.am?* Festum enim Sancti Lucae est Octobris 18.a

[1] In oppido *Jaraicejo*. Vide POLANCI *Chronicon*, pag. 481, n. 1035.

[2] Vide CIENFUEGOS, *Vida del grande San Francisco de Borja*, lib. IV, cap. XI, § 2.

[3] Princeps Joanna, quae tunc, Philippi II fratris loco, Hispaniam gubernabat.

que embiará por todo su obispado á predicar y visitar, segun paresciere más conuenir al seruicio diuino: queda con dos ó tres personas que lo siruan, y junto á la casa está vna yglesia pequeña, adonde han de ir todos á dezir el officio diuino rezado y á celebrar.

De aquí se partirá luego para Madrid, y ha pedido encarescidamente al Padre vaya con él: su deseo es recogerse en Madrid con vna hermana que tiene; mas de tal manera lo dessea, que querria tener consigo algunos Padres de la Compañía; para lo qual ha hablado con nuestro P. Francisco, diziendo que tomen en Madrid casa ó sitio para la Compañía, y que él ayudará á que se haga, y que entre tanto él dará la suya que allí tiene, que es de las principales de toda aquella villa. Nuestro P.e Francisco ha ya escripto al P. Villanueua, que pocos dias ha partió para Alcalá, que tome la casa en Madrid, y ha respondido que a hallado casa á propósito, y créese que la tomará ó la ha ya tomado. Confiamos en el Señor, segun el Obispo está tan de veras tocado, y su ánimo es tan generoso, que esto y aquello acabará para gloria del Señor.

Juntamente con esto entendió nuestro P. Francisco en la reformacion de unas monjas, que Su Señoría traxo á aquel lugar de vn despoblado donde ántes estauan, por uentura no tan decentemente como conuenia para la religion; á las quales, por ser claustrales y estar con gran repugnancia á la obseruancia que Su Señoría, como superior á quien estauan subiectas, les ha querido poner, ha tenido mucho tiempo encarceladas: agora por la bondad del Señor, en aquellos pocos dias, que nuestro Padre allí estuuo, las habló y predicó, y les puso constituciones el S.r Obispo con el ayuda de nuestro Padre, conforme á la regla de S.ta Clara, y las reduxo, y como fundó de nueuo aquella casa, y puso en obseruancia y religion, que fué obra de que el S.r Obispo quedó muy obligado, viendo en tan pocos dias vna obra acabada, que él no auia podido con ella en tantos años y le trayan muy fatigado [1].

Auia muchos años que entre el S.r Obispo y los frailes de nuestra S.ra de Guadalupe [2] auia grandes differencias y de mu-

---

[1] Vide POLANCI *Chronicon*, t. v, n. 1314.
[2] Vide *ibidem*, n. 1315.

cha qualidad, donde auian uenido á las manos, y auia sobre este negocio muchas y muy grandes offensas de Dios N. S., que ni por Roma, ni por el Consejo real no se auian podido atajar: fué nuestro Señor seruido que aquellos Padres lo pusiesen en manos del P. Francisco, y Su R.ª, no queriendo acceptar esto, les rogó lo pusiessen en manos de la Princessa [1]. Su S.ría [2] ha uenido en ello, y aquellos religiosos se cree harán lo mesmo: y para que este negocio tan importante se effectúe, himbia nuestro Padre á Guadalupe al P. Tablares [3], por hauer entendido en los medios deste negocio por commission de S. R.ª Es este negocio de los importantes al seruicio de Dios N. S. que ay agora en este reino: hecho esto, por acudir á otras necessidades de personas principales desta cibdad, fué necesario que viniese aquí, donde al presente está, y por la bondad del Señor haze gran fructo su presencia. Es tanta la affection y reuerencia que todos le tienen que, preguntando por él, dicen: "¿Cómo está nuestro P. Francisco?„

Los Padres y hermanos tractan con grande calor de su proprio aprouechamiento, dándose muy de ueras á la entera obediencia, y remirándose en la obseruancia de todas las reglas conforme á la voluntad de V. P. Entre los otros fructuosos exercicios de que tractan es la oracion: despues que este Collegio se fundó, aora sea himbierno, aora sea verano, nunca se han dexado de tener dos oras de oracion enteras cada dia: esto sin la missa y exámenes, vno al medio dia, y otro á la noche, con lo qual, mediante la gracia del Señor, andan todos muy consolados y alegres en las cosas del seruicio diuino. Exercítanse ansí mismo en la mortificacion; y aunque mucho en la oculta, pero tambien en las públicas en el refectorio, por las faltas de obseruar las reglas, y diziendo cada vno sus deffectos. El Señor, que nos quiere sin deffectos, nos dé á todos su copiosa gracia para que nos apartemos de todos, assí de los pequeños como de los grandes.

Todos estos charísimos Padres y hermanos piden humilmente sean encomendados al Señor en los sacrificios y oracio-

---

[1] Princeps Joanna, de qua supra.
[2] Episcopus Placentinus.
[3] P. Petrus de Tablares.

nes de V. P., para que su diuina Magestad nos dé á conoscer y cumplir su sanctíssima voluntad.

Deste Collegio de la Compañía de Jesus de Plasencia, primero de henero de 1556 años.

De V. P. hijo inútil en el Señor,

Por commission del P. Rector.

† GONÇALEZ. †

In quarta pagina haec tantum leguntur: 1556. Jesus. Plaçençia. Gonçalez per com.ne del Rettor, p.o de Henero.

CDLX

P. Arnoldus Hezius
Patri Ignatio de Loyola.
Culenborg, 1 Januarii 1556 [1].

†
IHS

Pax Christi cum omnibus nobis.

R.de in Christo Pater.

Vt meo muneri tuaeque satisfaciam voluntati, paucis perstringere conabor ea, quae misericors Dominus ab eo tempore, quo in hoc oppidulo *(nimirum trium millium et quingentorum hominum iuxta vulgarem opinionem)* egi, largiri dignatus est; hinc quoque sumendo exordium, vnde primo huius

[1] Autographae, duplici folio, primo n. 305, altero non numerato.—Eas, priusquam librariis transcribendas committeret et transcriptas per Societatis domos dispergeret, severe castigavit Polancus. Nos igitur quae suppressit ipse aut emendavit, *italicis* hic, ut vocant, typis describemus; litteras vero, quales ex ipsius manibus emerserunt, infra subjungemus.

vineae aggressus sum culturam, quod quidem fuit a verbi diuini *dispersione, vt hac suscepta pinguedine vberiores produceret fructus, adiutrices Domino adhibente manus, qui nusquam non proiecto semine incrementum dare desiderat.*

Concionatus sum diebus dominicis et festiuis *semel, vel* bis quandoque, tum in templo, tum in castro, in *laudabili (habita ratione loci)* populi corona, qui nunquam tam alieni fuerunt a concionibus audiendis, quam iam auide ad eas confluere videantur, *non mulieres aut senes tantum, sed viri quoque, nautae, isti rustici, iuuenes* (quorum solet esse magna sane raritas), ita *quod* locus quandoque non potuit capere auditorium, *certo non mea doctrina, sed diuina moti clementia,* pro singulari namque gaudii *strenio* [1] relatum fuit Ill.^{mae} D.^{nae} *nostrae* Comitissae [2] nonnullos, qui *dominicis diebus,* neglecto diuino officio, totos dies potationibus (quod hic frequens est) insumere solent, ieiunos iam ad concionem et missarum properare solemnia: hinc quot peccata a multis annis, timore, verecundia, ac supina quadam ignorantia, confitenda prodierint, enumerare non possem, *maxime in peccato luxuriae et iniustitiae, in* [3] *quae saepius moui in concione;* vnde frequentissime repetendae sunt confessiones: non desunt qui viginti, alii triginta et 40 annos in adulterio, sacrilegio, incestu, aliisque nefandissimis luxuriae vixere peccatis, de quibus nunquam confessionem fecerant, solum hoc pro excusatione habentes, quod iam tandem rigor concionum nostrarum, frequensque earum inculcatio scrupulos mouere coepit. Hinc est quod ab eo tempore, quo hic sum, fere *singulis diebus* aliquibus a confessione fui; quod quidem hic nouum et inauditum est, *communitatem* extra quadragesimam confiteri, praeter senes et deuotas aliquot personas, quae in Natiuitate Domini confiteri solent; aliis temporibus praeter praegnantes fere nullae. Hanc autem negligentiam emendare incoepimus inducentes aliquot ad frequentiorem confessionem, de quibus est Illma D.^{na} Comitissa Hoechstratana, cuius exemplum secutae sunt circiter viginti nobiles virgines, viduae et coniugatae, tam de castro quam de ciuitatis *primatu,* cum ciuium,

---

[1] Vocabulum hoc, quod Polancus verso calamo delevit, haud facile legi potest.

[2] Comitissae de Hooghstraeten, oppidi Culenborg dominae. Vide supra, t. III, pag. 633, annot. 5.

[3] Vocis hujus *in* vestigium quoddam apparet, at leve nimis.

vxorum, *prolium* ac ancillarum frequentiori numero, quae, praeter frequentem confessionem, maioribus festiuitatibus ac D. Virgini sacris communicare coeperunt; imo nec vlla transit dominica, in qua non aliquae (etsi paucae) ad sacratissimi corporis dominici *omni* cum deuotione mensam accedant; virorum autem raritas est *magna;* quamuis enim pii deuotique habeantur, vt qui etiam *proles* et vxores ad hoc adhortantur, ipsi nihilominus propter consuetudinem contrariam eas sequi verentur. In *tamen* festo isto Natiuitatis Domini, etiam virorum multi confessi sunt, ita *quod* praeter me ipse quoque Decanus cum aliis nonnullis, aliquot dies confessionem audire debuerunt, sicut solitum est fieri in festo paschatis; tantus fuit confitentium numerus: communicauerunt ipso die Natiuitatis circiter mille et ducenti; parum quidem Louanii [1], sed in hac *nostra tam parua communitate, adeoque* a communione frequentiori *alienata,* quis non multum dixerit? Inter alios, non sine magna aedificatione totius ciuitatis, confessi sunt et communicauerunt omnes nobiles aulae vtriusque sexus, et primates ciuitatis omnes, videlicet: Ill.mus D.nus Comes Hoechstratanus, Comes quoque noster Culenborgensis, superioribus hisce diebus ad [2] susceptus, D.na Comitissa Hoechstratana cum reliquis aulae vsque ad 40 aut 50 personas vtriusque sexus (vt mihi retulerunt) aulae, scilicet superiores omnes ciuitatis, quorum praecipui mihi confessi sunt, pluresque fuissent, si non totus a populo obrutus fuissem. Aliqui hanc ob causam vsque in diem S. Stephani expectarunt; verum aulici isti tam viri quam *damicellae,* propter mortem Ill.mae D.nae nostrae Comitissae, quae amplam hanc aulam hic fouebat, ad diuersas huius *patriae* ciuitates separabuntur. Vnde speramus bonum hic conceptum odorem *aliis quoque in locis fructum in Domino allaturum.* Ad haec quoque facit cultus Venerabilis Sacramenti, quem *incoepimus,* vt more louaniensium, singulis dominicis diebus, in vsum communicantium expositum servetur super altare, *debitis* luminaribus, et pretiosis ornamentis in magnum applau-

---

[1] Scilicet, *parum quidem hoc esset in civitate Lovanii.*

[2] Vocabulum quoddam est hic, quod legere non valemus. Est autem simile huic *Dmminum* cum abbreviationis seu contractionis signo ⌒ supra primum *m* posito, quasi scribere voluisset Hezeus *Dm,* quod esset *Deum* aut *Dominum,* et, priori *m* non immutato, vocabulum *Dominum* perfecisset.

sum et aedificationem populi honestissime exornatum; simili etiam deuotione et ornatu portatur ad infirmos tota comitante vicinia, in qua infirmus *visitandus* iacet.

Quidam ex nobili genere huius ciuitatis, propria repudiata vxore, ex qua tres *suscitauit proles,* tot annos cum adultera mansit, *quod et illa tres peperit proles,* adulteram reiecit, et *prolibus* honeste *dispositis*, confessus est, et cum vxore manet. Vir quidam vna cum vxore, filiam quam habent vnicam (horribile dictu) in concubinam dederant cuidam Praelato, qui liberaliter puellae cum parentibus vitae necessaria ministrabat, in semetipsum totius sceleris accipiens delictum, illos securos et a peccato alienos affirmabat: audito vero in concione contrario, ad confessionem venerunt; puella, reiectis omnibus donis, in lachrymis et spiritu bono proficit. Duo alii vltra quatuor annos in *fornicatione vna* vixerunt; alii duo duodecim aut tredecim annos ad scandalum multorum *vt maritus et vxor simul sumentes domicilium,* statim, ecclesiastico transacto interdicto, matrimonia contrahent, quod Dominus ad suam gloriam ipsorumque salutem *concedere* dignetur, cui me, vna cum toto huius nostrae Societatis coetu, R.de Pater, vnice commendare digneris, quaeso.

Culenborgi ad Calend. Januar. *1556*.

V. P. seruus indignus,

Arnoldus Hezius.

In quarta pagina haec tantum leguntur: R. P. Ignatio.

Et alia manu: 1556 † Louanio. Quadrimestre del Genn.º Emend.

Praecedentes Patris Arnoldi Hezci litterae a P. Polanco emendatae [1].

IHS

Pax Christi cum omnibus nobis.

R.de in Christo Pater.

Ut meo muneri tuaeque satisfaciam voluntati, paucis perstringere conabor ea, quae misericors Dominus ab eo tempore, quo in hoc oppido egi, largiri dignatus est, hinc quoque sumendo exordium, unde primo huius uineae aggressus sum culturam, quod quidem fuit a verbi diuini *praedicatione*.

Concionatus sum diebus dominicis et festivis bis quandoque, tum in templo, tum in castro, in *frequenti* populi corona, qui nunquam tam alieni fuerunt a concionibus audiendis, quam iam auide ad easdem confluere uidentur, *usque ad* nautas *et* rusticos (quorum solet esse *in concionibus* magna raritas) ita *ut* locus quandoque non potu*erit* capere auditorium. Pro singularis namque gaudii *nuncio* relatum fuit Illmae. Dnae. Comitissae *hujus oppidi* nonnullos, qui neglecto diuino officio totos dies *dominicos* potationibus (quod hic frequens est) insumere solent, ieiunos iam ad concionem et missarum properare solemnia: hinc quot peccata a multis annis, timore, uerecundia ac supina quadam ignorantia *occultata* confitenda prodierint, enumerare non poss*u*m; unde frequentissime repetendae sunt confessiones: non desunt qui viginti, alii triginta et 40 annos in adulterio, sacrilegio, incestu, aliisque nefandissimis luxuriae vixere peccatis, de quibus nunquam confessionem fecerunt, solum hoc pro excusatione habentes, quod iam tandem vigor concionum nostrarum frequensque earum inculcatio scrupulos mouere coepit. Hinc est quod ab eo tempore quo hic sum, *quotidie* aliquibus a confessione fui, quod quidem hic nouum et

---

[1] In iis ea, quae suppressorum loco substituit propria manu Polancus, *italicis* typis describemus.

inauditum est extra quadragesimam confiteri praeter senes et deuotas aliquot personas, quae in Natiuitate Domini confiteri solent: aliis temporibus praeter praegnantes fere nullae. Hanc autem negligentiam emendare incoepimus inducentes aliquot ad frequentiorem confessionem, de quibus est Illma. Dna. Comitissa Hoechstratana, cuius exemplum secutae sunt circiter viginti nobiles virgines viduae et coniugatae, tam de castro quam de ciuitatis *primoribus* cum ciuium, uxorum, *liberorum* ac ancillarum frequentiori numero, quae praeter frequentem confessionem, maioribus festiuitatibus ac D. Virgini sacris communicare coeperunt; imo nec ulla transit dominica, in qua non aliquae (etsi paucae) ad sacratissimi corporis dominici *magna* cum deuotione mensam accedant; virorum autem raritas est *maior;* quamuis enim pii deuotique habeantur, et qui etiam *liberos* et uxores ad hoc adhortantur, ipsi nihilominus propter consuetudinem contrariam eas sequi verentur. In festo isto Natiuitatis Domini etiam virorum multi confessi sunt, ita *ut* praeter me, ipse quoque Decanus, cum aliis nonnullis, aliquot dies confessionem audire debuerunt, sicut solitum est fieri in festo paschatis; tantus fuit confitentium numerus: communicauerunt ipso die Natiuitatis circiter mille et ducenti; parum quidem Louanii, sed in hac *ciuitate* adeo a communione frequentiori aliena, quis non multum dixerit? Inter alios, non sine magna aedificatione totius ciuitatis, confessi sunt et communicauerunt omnes nobiles aulae utriusque sexus, et primates ciuitatis omnes, videlicet Illmus. Dnus. Comes Hoechstratanus, Comes quoque noster Culenborgensis, superioribus hisce diebus ad susceptus, Dna. Comitissa Hoechstratana, cum reliquis aulae usque ad 40 aut 50 personas utriusque sexus (ut mihi retulerunt) aulae scilicet superiores omnes ciuitatis, quorum praecipui mihi confessi sunt, pluresque fuissent, si non totus a populo *occupationibus confessionum* obrutus fuissem. Aliqui hanc ob causam usque in diem Sancti Stephani expectarunt; verum aulici isti, tam viri quam *foeminae,* propter mortem Illmae. Dnae. nostrae Comitissae, quae amplam hanc aulam hic fouebat, ad diuersas huius *regionis* ciuitates separantur. Unde speramus bonum hic conceptum odorem *ad alia* quoque *loca* allatu*ros*. Ad haec quoque facit cultus Venerabilis Sacramenti, quem *induximus,* ut more lovaniensium, singulis dominicis diebus,

in usum communicantium expositum seruetur super altari, *cum* debitis luminaribus et pretiosis ornamentis in magnum applausum et aedificationem populi honestissime exornatum; simili etiam deuotione et ornatu portatur ad infirmos tota comitante vicinia, in qua infirmus, *ad quem defertur,* iacet.

Quidam ex nobili genere huius ciuitatis, propria repudiata uxore, ex qua tres *susceperat liberos,* tot annos cum adultera mansit, *ut et ab illa totidem* susciperet; adulteram reiecit, et *filiis* honeste *collocatis,* confessus est, et cum uxore manet. Vir quidam una cum uxore, filiam, quam habent unicam (horribile dictu), in concubinam dederant cuidam Praelato, qui liberaliter puellae cum parentibus vitae necessaria ministrabat, in semetipsum totius sceleris accipiens delictum, illos securos et a peccato alienos affirmabat; audito vero in concione contrario, ad confessionem venerunt: puella, reiectis omnibus donis, in lachrymis et spiritu bono proficit. Duo alii ultra quatuor annos in *concubinatu* vixerunt; alii duo duodecim aut tredecim annos ad scandalum multorum, *qui* statim ecclesiastico transacto interdicto, matrimonia *cum concubinis* contrahent, quod Dominus ad suam gloriam ipsorumque salutem *eis* concedere dignetur, cui me una cum toto huius nostrae Societatis coetu, R.de Pater, unice commendare digneris, quaeso.

Culenborgi, ad Calend. Januar.

V. P. seruus indignus

ARNOLDUS HEZIUS.

CDLXI

Petrus van den Bossche (Sylvius)
Ex commissione Patris Joannis Laurentii Cavallerii,
Patri Ignatio de Loyola.
Tybure, 2 Januarii, 1556 [1].

†
IHS

Pax et gratia Domini nostri Jesu X.[i] sit semper nobiscum. Amen.

Expirat quadrimestre, Parens in Christo optatissime, R. P. Ignati. Cuius rationem redditurus, id primum dicam, non ab his operariis fructus expectandos, quorum proventus apud omnes tuos alios est foelicissimus. Est tamen egregia aedi sacrae reuisendae data opera [2]; quoque maior ea fuit, eo et ad quotidiana sacra confessionesque, et ad dominicam lectionem concursus uberior.

Quod aio communicantium numerum esse quindecim plus minus, id ita accipe, ut celebrioribus festiuitatibus triginta tres, imo et alias uiginti quatuor in festis etiam non maximis dominicum corpus ex omni ordine communicare. Sed et parochianorum [3] confessiones hic non communicantium auditae, cum in xenodochio priuatisque municipum aedibus, tum etiam sacris in ecclesiis. Haec parua non sunt hic, ubi sacramentorum frequentiorem usum Domini gladium credas, ita uel a marito cum reliqua familia separari audet uxor, uel ab uxore maritus non erubescit. Quid dixi cum reliqua familia? imo uero uicinia:

---

[1] Ex vol. anni 1555: autographae in folio unico, n. 50.

[2] Vide Polanci *Chronicon,* t. v, pag. 54, n. 110.

[3] Ubi nos legimus *parochianorum,* quia sensus id expetere videtur, ms. habet *pochiarñ,* littera *p* nonnihil immutata, quod videtur abbreviatum *perochiarum.*

et cum nec hoc satis fuerit, ciuitate dixissem; et utinam non ab iis, quorum orationibus, exemplo, uerbo, id gladii inopum latera accingi debuerant [1]. Perseuerat tamen pusillus ille grex fortiter, pastoremque uia crucis sequitur: 4.^or^ pluresue Domino reconciliatos decessisse, cum maximo nostro gaudio, fere tacui.

Indigentium operibus misericordiae tum corporalis tum spiritualis Collegium hoc commune fuit asylum. Nam, etsi quam sit nobis curta supellex non ignorarent, horum tamen opera sibi consulendum non dubitarunt. Caeterum in maxima nostra laetitia id consolatur, bonorum semper accessionem fieri, quotidianisque auctibus messem Domini fieri meliorem.

De nondum latine discentium puerorum [2] numero sic habe; et esse octoginta, et eius indolis, ut laudandus oppidoque Deus sit: praeceptoresque P. Petrum et Antoninum [3] ita se gerere, ut satisfactum tibi putem. De latinorum [4] naturae gratiaeque praesidiis, qui numero uiginti tres sunt, syntaxi, generibus, et rudimentis distinctorum, aliud defuisse nihil, praeter haec tibi scribentis defectum. Nolo tamen putes oleum operamque perditam, quin potius interdum in Domino non in me gloriari scias. Vt fratris Antonii [5] externa, sed non externi fructus, negotia aliunde tibi nota praeteream, id ingenue fateor, tuis tantum orationibus fore, ut filii poenitendi ne simus. Quapropter quantum huius Reipublicae, cuius et ecclesiasticus et saecularis praefectus nos amore maximo (at quicquid dicere possim parum sit pro eorum charitatis magnitudine) prosequitur, salutem amamus, tantum nos isthis *(sic)* precibus sacrificiisque commendatos supplicamus.

Tyburi, 1556, 4 nonas Januarias.

Jussu Rectoris R.^di^ in X.^o^ Patris Laurentii.

Tuae R. Paternitatis indignissimus filius,

PETRUS SILUIUS.

---

1 Haud satis intelligere valemus quid duabus his sententiis, a vocibus *Haec parva* hucusque, significare voluerit Sylvius; sed nec Polancus ipse fortassis intellexit, qui ea caute transiliit, dum quae in his litteris continentur, in suum *Chronicon*, t. v transcribebat.

2 Eorum scilicet, qui tantum legere et scribere in nostra schola docentur. Vide POLANCI *Chronicon*, t. IV, pag. 22, n. 26.

3 P. Petrum de Pradene et Antoninum de Henricis.

4 Eorum, qui latinae linguae addiscendae dant operam, quorum scholam regebat ipse Sylvius.

5 Antonii de Robore.

CDLXII

P. N. Carvajal
Patri Ignatio de Loyola.
Vallisoleto, 3 Januarii 1556 [1].

IHS

Muy R.do en Christo Padre nuestro.

Gratia et pax Christi etc.

Lo que en estos quatro meses de setiembre, octubre, nouiembre, deziembre ai que deçir á V. P. es, en general, que los sólitos exercicios spirituales el Señor con su poderosa mano augmenta y acrescienta de cada día. Frequentan esta pobre casa todos ó los más grandes desta corte, así señores como señoras, ó para oyr missa, por la deuoçion que dello sienten por la quietud de la casa, ó para tractar de sus conscientias en confession y fuera della; desto se sirue nuestro Señor mucho por los effectos que despues se veen. Comúlganse cada domingo y fiesta muy muchas personas, y si ubiese yglesia y quien sembrase la doctrina de Christo [2], no se podría cumplir con todos, porque seria grande el concurso. El Señor, cuya es tanta mies y tan bien sazonada, ordene lo que más á su gloria sea.

En particular puedo escreuir á V. P. lo que en la cárcel de la chancillería [3] se a hecho. Va allí un Padre á predicarles la

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 340, altero non numerato.—Sunt autem hispanicum exemplum earum, quas latine supra dedimus, t. III, pag. 730-732, sed alio auctore alioque die subscriptum.

[2] Concionatorem nullum habebat tunc Vallisoletanum Collegium, praeter ipsum P. Antonium de Araoz, Provincialem, qui ratione muneris quandoque urbe aberat. Vide Polanci *Chronicon*, t. V, pag. 426, n. 1141.

[3] Carcer, in quo illi inclusi tenebantur, quorum causas seu lites Regium Consilium *Cancillería* dictum judicabat.

doctrina, de que se an consolado mucho y aprouechado, porque notablemente se an corregido de flaquezas que entre sí pasaban, y van cada dia sabiendo de memoria lo essencial de lo que allí se dize, principalmente las 4 orationes [1], los 14 artículos de la fe [2], los 10 mandamientos de la ley, los 5 de la yglesia [3], y los 7 sacramentos, por ser lo neccessario, de que estauan mui faltos. Hanse confessado todas las mugeres y muchos de los hombres, y algunos dellos frequentan la confession. Speramos con la gratia del Señor se hará allí grande fructo.

Entre las mugeres ai vna sentenciada á degollar: tracta este Padre quel marido la perdone; y aunque está muy recio, confíasse en la misericordia de Dios que le ablandará el corazon. Tambien se concluió lo de la monja, que se auia escrito á V. P. la quadrimestre pasada, que estaua fuera de su órden, y por ninguna via queria boluer á su casa [4]. Fué tanto lo que obró en esto nuestro Dios, que al fin boluió á su proprio monesterio, donde permanesce con grande contentamiento suio y del abbadesa y religiosas.

Vna persona principal de fuera del pueblo importunó con perseuerancia ser oida de sus peccados, que más de 14 años auia estado en ellos sin auerlos confessado, cometiendo á dos maridos ya deffunctos grandes adulterios, y despues de viuda, siendo tambien flaca; y confessada a hecho el Señor en ella tanta mudança, quanta hizo en la Madalena, porque no trata ya sino de siempre estar glorificando á Dios, llorando sus caídas.

En la casa real [5] ai tanta perfection interior en quasi las más personas y más principales dellas, que lo exterior les es guarda de lo de dentro, traiéndolo por cumplimiento. Glorifique V. P. á nuestro Dios por en particular escreuir tam pocas cosas, porque con ser tantas las confessiones y tam frequentes, apénas se hallan peccados notables y esperamos en Jesu Christo que verná tiempo que de solo lo general se podrá dar noticia.

---

1 Dominicam orationem, salutationem angelicam, Apostolorum symbolum et *Salve, Regina*.

2 Vide *Cartas y otros escritos del B. P. Pedro Fabro,* t. I, pag. 121, annot. 1.

3 Etiam in numero horum praeceptorum discrepant diversorum temporum diversarumque regionum catechismi, tum veteres, tum recentiores, sive quia materiem diversimode partiuntur, sive quia speciales regionum usus conditionemque respiciunt.

4 Vide supra, t. III, pag. 592.

5 In regia Principis Joannae, regni gubernatricis.

El Señor nos dé su sancta gracia para en todas cosas perfectamente complir su voluntad, y V. P. no se olvide destos sus indignos hijos, en cuios sacrificios y oraciones y de todos los Padres y hermanos de ese Collegio humilmente pedimos ser encomendados.

De Valladolid, á 3 de Enero de 1556.

De V. P. indigno hijo y sieruo en Christo,

† Caruajal.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do en Christo Padre Nuestro, Maestro Ignacio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus. Roma.

Alia manu: 1556. Valladolid. Quadrimestre de 3 de En.o R.da á 22 de Abril.

Vestigium cerae rubrae sigilli.

CDLXIII

Jacobus Philippus Castellanus
Patri Ignatio de Loyola.
Venetiis, 4 Januarii 1556 [1].

IHS

Pax Christi. Amen.

Quello che in tutto questo quadrimestre qui si è fatto, in breue ho deliberato auisar' V. R. Concio sia che niuna cosa singular' mi occorra scriuer fuori delle ordinarie confessioni delli deuoti, eccetto che li nostri Padri hanno vdite alcune con-

[1] Autographae unico folio, n. 77.

fessione generale con grandissima deuotione delli confitenti et contritione lachrymosa; del che quanto frutto nel spirito per l'agiuto della diuina gratia habbiano pigliato, facilmente si puo comprendere, perciò che li huomini spirituali soliti a venir' alla nostra chiesa, anchora perseuerano con grande feruore, ogni domenica andando alli sacramenti della confessione et comunione, nella qual cosa sia sempre benedetto Nostro Signore.

Al solito ogni festa il P. Cesare [1] fa la lettione dello Euangelio con grande deuotione et numero delli audienti: alcuna volta sta piena la chiesa. Molto sono spesse uolte li Padri occupati nelle confessioni, si come in quelli giorni auante le feste, a tal che è necessario che espettino insino alla sera a pigliare la corporale refettione. Anzi credo molti essersi partiti o differendo le confessione in altro tempo, o uero andando ad altro luogo a confessarsi, non potendo suplire a tutti gli Padri. Molti, li quali non erano soliti confessarsi, hanno promesso di confessarsi più espesso; va crescendo alla giornata più il numero delli spirituali. Ma di questo basti.

Sono alcuni giouani quali fano instanzia per volere intrare nella Compagnia, tra li quali sono dui o tre che (come ho inteso) hanno tanto desiderio, che mai cessano di pregare vno delli fratelli nostri, che voglia ciò dal Padre intercedere per loro.

Gli scholari nostri, anchora, si nelle lettere, come nelli costumi, di giorno in giorno fano tanto profetto quanto è capace il loro debile et giouenille ingegno, il numero di quali va crescendo a pocho a pocho et in tanti tumulti et bisbigli, per li quali molti non veniuano alla schola. Noi tutti stiamo con la diuina gratia sani et faremmo sforzo acciò nell' auenire meglio stiamo nel spirito. Non altro. Attenda la P. V. a stare sana, et la preghiamo ci voglia hauere per raccomandati nelle sue sante orationi, et etiam che ci voglia hauere nel numero (benche indegni siamo) delli suoi figlioli in Christo. Si degni la diuina bontà farci partecipi della sua santa gracia acciò che mai cessiamo cantare le sue lodi.

Di Venetia, il 4 di Genaio 1556.

D. V. P. indegnissimo in Jesu Christo figliuolo,

JACOMO PHILIPPO CASTELLANO.

---

[1] P. Caesar Helmi, Veneti Collegii Rector.

In altera pagina haec leguntur: 1556. Vinegia. Quadrimestri del Collegio di Vinegia etc. 4 de Gennaio.

Alia manu: Lettere quadrimestri di Veneg.

Praecedentium Jacobi Philippi Castellani latina versio [1].

IHS

Pax Christi etc.

Quid toto hoc quadrimestri actum sit, R.^{de} in Christo Pater, paucis te certiorem reddere statui, praesertim cum nihil singulare, nihil extra ordinarias confessiones scribendum occurrat, praeterquam generales quasdam confessiones Patres audiuisse, maxima quidem confitentium deuotione et lachrymosa deuotione; ex quo quantum, diuina fauente gratia, in spiritu perceperint fructus, facile percipi potest.

Qui spirituales ad templum nostrum accedere assueuerant, adhuc magno cum feruore deuotionis perseuerant, singulis dominicis diebus ad sanctissimum sacramentum confessionis et Eucharistiae accedentes. Sunt tamen inter eos alii feruentiores, qui saepius id facere solent, non sine magna deuotione. Audiuntur gemitus et singultus lachrymas fundentium eorum, qui ad sacramenta veniunt; qua in re sit benedictus Dominus in secula. Sicuti consueuit, P. Caesar festis diebus lectionem suam ex euangelio facit, nec sine multa auditorum deuotione et numero: est nonnunquam refertum templum. In confessionibus quoque audiendis saepe sunt valde occupati, sicuti superioribus diebus prope Natalitia festa, quibus ita erant detenti, ut opus fuerit aliquando corporalem refectionem in vesperum differre. Immo cum non possent ipsi Patres omnibus satisfacere, multos discessisse credo, qui vel in alium diem ipsam confes-

---

[1] Autographa, unico folio, n. 76.

sionem transtulerunt, vel alio concesserunt. Multi quoque, quibus nulla frequens confitendi consuetudo erat, saepius id se facturos promiserunt; sed de his hactenus.

Aliqui sunt, qui Societati se tradere vellent, inter quos duo terue (ut audiui) tanto afficiuntur desiderio, ut nunquam cessent quemdam fratrem nostrum exorare, ut velit pro eis apud Patrem intercedere.

Discipuli etiam nostri, tum in litteris, tum in moribus, quantum eorum debile ac puerile ingenium capax est, in dies magis proficiunt, quorum numerus etiam in tantis tumultibus crescit, quorum causa multi non veniebant. Nos omnes hic diuina gratia optime valemus, et in posterum quo melius [valeamus] in spiritualibus operam dabimus. Tu vero, Pater, interim valeas, nosque ut tuis orationibus commendatos habeas precamur, necnon in numero filiorum tuorum (quamuis indignos) nos adscribas.

Dignetur Dominus nobis omnibus gratiam suam copiose impartiri, ut eius laudes nunquam cantare cessemus.

Venetiis, pridie Non. Januarias.

R. P. T. indignissimus filius in Christo,

JACOBUS PHILIPPUS CASTELLANUS.

In altera pagina haec leguntur: 1556. Venetie. Quadrimestres Januarii.

Alia manu: † Quadrimestres, etc. Collegio Veneto.

CDLXIV

P. Robertus Clayssonius,
Ex commissione Patris Hieronymi Bassii,
Patri Ignatio de Loyola.
Billomo, 10 Januarii 1556 [1].

Pax Domini Dei nostri Jesu Christi perfecta nos donet libertate. Amen.

R.de in Christo Pater Praeposite obseruandissime.

Quae quadrimestri prope transacto Diuina Benignitas per Societatis suae inutiles famulos Aruerniae liberaliter elargiri dignata sit, quemque rerum successum foeliciter prosperatum nostris votis annuere voluerit, luculento compendio singula uniuersim complectar, quae literis menstruis [2] pensiculatius eadem prope omnia expenderim.

Itaque feriis exaltationis sacratissimae Crucis, Biliomi celeberrimis, concione antemeridiana cum frequentissimo auditorio habita, postridie binas habui Issiodori [3] conciones, ciuibus pergratus, quibus in Aduentum nuper elapsum me desiderato Ecclesiaste, ex imperio R.mi D.ni Pontificis Claromontani [4], ex ea vrbe oriundi, alterius anni quadragesimam assignaui, proxima Biliomi transigenda. Hi vero humiles gratias Episcopo, atque adeo mihi, agentes, Aduentum alterum postularunt, cui quidem pio ipsorum voto Episcopus nec suffragari nec refragari voluit. Atqui D.no Cantore claramontanae aedis, cognato,

[1] Autographae quatuor foliis nn. 266-299. Eas immiti castigavit falce Polancus; et quoniam utilitate sua non caret scire quid suppressit, quid suppressorum loco substituit ille, quales ex ejus manibus evaserunt infra subjungemus.

[2] Postremas vide supra, t. III, pag. 700-703.

[3] Issoire.

[4] Guilielmi de Prat.

patruele ipsius, Episcopo familiaritate ac cognatione iunctissimo, negotii apud Episcopum pollicito patrocinium, haud ambigo quin voti compotes tandem euadant.

Itaque tantum honoris Diuina Maiestas Societati contulit hoc initiali nostrae legationis anno, vt in Aduentum proxime elapsum Biliomi, Ryomi, Issiodori efflagitatus fuerim: in proximam vero Quadragesimam Claromonte, Ryomi, ac Biliomi desideratus. Atqui ex suffragio Episcopi Biliomensium votis annuit Diuina Prouidentia.

Vigesimo primo Septembris a R.mo Domino ad sacerdotii dignitatem euectus fui Claromonte: postridie Biliomi in summo templo primum sacrificium Deo obtuli cum tanta hominum turba, vt supra centum extra fores templi sacrificio illi solenni astitisse feratur a bonae fidei testibus, Collegii canonicorum comitatu decoratus, qui, domo me accersito eodemque reducto, honoris multum mihi exhibuerunt.

Mirantur omnes diuinae gratiae praesidium, quo fretus sacra mysteria diebus singulis frequento, ac professionem theologicam simul et hebraicam prosequor, praeter pias occupationes horis subseciuis subsequentes, quas in visitando xenodochio, aedibus aegrotantium adeundis, confessionibus audiendis, casibus conscientiae resoluendis, caeterisque id genus ex occasione incidentibus negotiis colloco.

Obstupescunt me dona ac munera in sacrificio primo refutasse, quae, si ea admittere voluissem, amicus quidam centum prope capitatorum [1], id est, quinquaginta librarum Turonensium pretio redempturum se offerebat.

Ducatum aureum, a Domina Montis Morini, illustris familiae, missum, remittens, animos multorum attonitos reddidi. Certe mirifica fragrantissimi odoris fama de Societate passim diffunditur, quod stipendii, ministerio verbi ac sacramentorum liturgiae jure meritissimo debiti, Societas expers esse voluerit.

Claromonte summo in templo, praesente R.mo Domino, ac aliis eiusdem vrbis, locis, Castriponte [2], Euscopiae [3], Brocis [4], apud Montem Morinum, in Monasteriis Marsacensi, Veinensi,

---

[1] *Capitatum* esse videtur dimidium *librae*, quod appellabatur *marc*.

[2] *Pont de Chateau*. Vide supra, t. III, pag. 639.

[3] Euscopia, *Beauregard*.

[4] Le Broc.

Stellensi [1], denique in pago Soriacensi [2], qui et structura oppidulum est, concionibus ante Aduentum habitis, frugem Euangelii haud vulgarem retuli, mei desiderio ubique relicto, Christo gloria.

Biliomi Aduentum transegi, octo epistolae ad hebraeos capita enarrando, cum tanta auditorum turba, potissimum diebus sacris, vt ipse obstupescerem ob rei insolentem nouitatem. Videas passim nouam ciuitatis faciem, si cum olim consueto more viuendi eam conferas. Jactatur passim myriades vitiorum meis concionibus praepediri. Ipse demiror tantam populi erga me reuerentiam atque adeo obseruantiam. Nemo est qui non vereatur coram me Deum offendere; ac si forte lapsu linguae aut imprudentia juret quispiam, mox vltroneo pudore arguitur suusque sibi judex est. Quoties Biliomi, alio vocatus, non possum concionari, Biliomaei absentiam meam aegre ferunt, meo tamen suum arbitrio submittentes affectum. Aiunt me diuinae gratiae luce splendidiore gloriosius semper perfundi, exornari, illustrari. Deo honor esto.

R.mus Dominus pio vberioris lucri spiritalis studio persuasus, me ad confessiones audiendas hortatus est, parem Episcopali jurisdictioni Ecclesiae clauium potestatem, quantum ad casus reseruatos attinet, in me transferens. R.dus P. Paschasius [3], Episcopi subscribens arbitrio, ea, qua tua auctoritate fungitur, facultate, Societati Apostolicae Sedis priuilegio concessam, clauium administrationem mihi commisit, quam quidem exerceo, quatenus per occupationes licet.

Vigesimoquarto Octobris, in Synodo Claromontana, ad quam Pastores uniuersae Dioeceseos conuocantur ex more orationem de Pastorum officio habui coram Episcopo et aliquot Abbatibus ac frequentissima auditorum corona: quae quidem

---

[1] De iis monasteriis nihil certi statuere possumus. Est quidem, in vicinia oppidi Ambert, oppidulum nomine *Marsac* ("*Puy de Dôme,* c. 3071 hab., sur *la Dore,* cant. et arrond. d' Ambert (9 Kil.), 90 Kil. de Clermont.„ JOANNE, *Dictionnaire geographique, etc., de la France),* ubi nunc est monasterium monialium O. S. D.; verum an hoc monasterium, quo tempore ibi fuit Clayssonius noster, extiterit incertum nobis est.—De Stellensi et Veinensi nihil reperimus.—Verum eritne monasterium, quod hic appellat Clayssonius *Stellense,* idem quod *Abbatiam Steensem* appellavit supra, t. III, pag. 702?

[2] Vide *Litterae Quadrimestres*, t. III, pag. 639, et POLANCI *Chronicon,* t. V, pag. 313, annot. 4.

[3] P. Paschasius Broët, nostrorum in Gallia Superior.

imperio Episcopi typis excusa in lucem prodit, quam Romam mittimus [1]. Mirum est quam Episcopo ac doctis placuerit.

Vigesimosexto Octobris P. Hieronymus Bassius ac M.ter Petrus Canalis Claromontem Biliomo ad me peruenerunt, quibus vestitui necessaria R.mus Dominus subministrauit, meque aduersus hyemis armauit iniurias. Patrem Hieronymum apud D.num Cancellarium Claromonte collocauit ad tempus, qui in xenodochio, quotidiano sacrificio, verbi ministerio, ac pauperum cura oeconomica, pauperum consolationi inseruit cum celebri Societatis fama ad stuporem homines excitante [2]. Quem, ob singularem viri modestiam, mansuetudinem ac prudentiam, gaudeo nobis hic praefectum [3]. Concionatus est Aduentum integrum in xenodochio, priorem Petri enarrans canonicam cum tanta auditorum gratia, ob pietatis zelum foris relucentem vt frequentius habuerit auditorium ipso Professore theologo franciscanorum, in sui coenobii aede concionato. Maximam sane venerandus hic Pater apud ciues Claromontanos sui nominis auctoritatem, animorum studio indefesso, conciliat, qui de rebus a se gestis ex obedientiae imperio Paternitatem tuam certiorem exactius reddet. Nam quum diuortio locorum seiuncti simus, negotiorum ipsius spiritalium testis assistere nequeo, quamquam haec, quae de ipso modo retuli, a bonae fidei arbitris didici.

Frater noster Mag. Petrus Canalis, ad sacrum hypodiaconias ordinem ab Episcopo promotus, adhuc Euscopiae in Castro Episcopi, valetudinis resarciendae gratia, moratur, qui pio exemplo ac fraterna monitione omnibus se reddit amabilem, quem decreuit Episcopus mihi proximo Februario iungere. Caeterum quum non modo laboris nostri euangelici rationem Paternitatem tuam exigere a nobis, verum et fructum spiritalem consequentem petere persuasum habeam, quale cum foenore lucrum consecutus in hac vrbe sim, explicabo summatim.

Uniuersi familiae huius [4] domestici mensibus singulis confi-

---

[1] Vide supra, t. III, pag. 701, annot. 2.—Nunc autem dubium nullum esse potest quin oratio haec excusa typis fuerit; ideoque inter Societatis scriptores Clayssonius est annumerandus.

[2] Vide hic solutum dubium, quod proposuimus in POLANCI *Chronico*, t. V, pag. 347, annot. 2.

[3] Vide POLANCI *Chronicon*, t. V, pag. 324, n. 875, et pag. 347, n. 935.

[4] "In qua versabatur P. Robertus.„ POLANCUS, l. c., n. 938.

tentur, non absque virtutum profectu: quorum duos adolescentes, nunquam, ob tenerae aetatis praetextum, sacram qui Eucharistiam antea sumpserant, festis Natalitiis sacra communione sum impertitus cum aliquot aliis domesticis. Diebus singulis pias precationes vespertinas coram Crucifixi imagine vnanimi consortio obseruamus, ex more Parisini Collegii. Eosdem hospitis mei discipulos in christianae doctrinae rudimentis instituo, et in re literaria per otium exerceo. Summarie, vitia in hac familia virtutum gloria offuscauit, ac domum hanc illustrauit.

Quantum ad externos attinet, jurandi consuetudo passim in familiis dediscitur adeo vt, nominis mei interpellata memoria, sese mutuo amici amice moneant ad jurandi inueteratam consuetudinem extirpandam. Scurrarum copia, diebus sacris ludis ac lucris vacare solita, periuriis ac conuitiis execranda, e plateis euanuit, turba vndique confertim ad concionem confluente. Concionum mearum fructus vel his signis elucescit: quod frequentia suspiria coelum penetrent, confessionis antidotum a multis postuletur, sacrificiis meis frequens hominum corona assistat, quorum non pauci horam praestolantur. Non defuerunt qui optabant me diebus singulis ad Epiphaniam vsque concionandi functionem post Aduentum propagare: verum, absque communi cleri ac ciuitatis petitione, votis postulantium subscribere nolui. Sensim conor ad poenitentiae atque Eucharistiae frequentationem utriusque sexus homines adducere.

Matrona quaedam vidua, aetate prouecta, conscientiae deposito meae fidei credito, coelesti consolatione perfusa, est a quodam casu reseruato liberata, cui ab ipsa adolescentia intricata a nullo confessario adhuc se exemptam arbitrabatur. Quidam, me consulto circa restitutionis materiam, conscientiam redimere deliberauit, nec quidem summa est exigua. Resipiscent tandem aliquot Pastores ecclesiastici, cum quibus in concionibus grauis mihi conflictus est, qui, quamquam et negligentes et obstinati prope videantur, me tamen increpantem et amant et venerantur, ac bonam tandem spem praebent. Usurae, periuria, concubinatus grauem huic regioni pestem adferunt. Quorum tamen tyrannis sensim verbi Dei energia expugnatur cum multorum consolatione.

Omitto caetera, quae ex praemissis epistolis Paternitas tua

satis intellexerit. Deo, tantorum bonorum auctori, gloria et gratiarum actio debetur.

Ante Quadragesimam loca aliquot, hactenus mihi inaccessa, adibo vocatus, puta Corpiere [1], vrbem hinc tribus milliaribus dissitam, Lambres [2] (semper hactenus ibidem desideratus) septem milliariorum interuallo distantem pagum, Vertoison [3], Sanctum Julianum. Iterum quoque inuisam Issiodorenses, Lozounenses [4], et quos per tempus licebit alios, precibus victus. Faxit Christus vt verbum Euangelii currat et clarificetur semper.

R.mus Dominus decreuit ad P.tem tuam propediem literas destinare, quibus, assignato viatici impendio, quatuor professores huic Academiae, praeter numerum hunc nostrum ternarium, efflagitet in proximum Majum, quo quidem mense hic expectabuntur [5]. Nam tum scholae omnis cura in Societatis jus transferetur a Canonicorum Collegio, penes quos ea est auctoritas. Aedes quasdam in hac vicinia nobis conduxit Episcopus, quae nostrae seruiant habitationi, donec eo loco, quem incolo, Collegium erectum sit ipsius impendiis. Nam domus, Gibbort [6] cognomine nuncupatae, omnis spes nobis adempta est ob eximium pretium, quo duorum millium coronatorum pretio possessor eam indicauit.

Reditum Lutetiam R.mus Dominus proximo februario adornat. Faxit Christus vt mora omnis quam ocyssime abrumpatur ad augustius Maiestatis suae obsequium.

Biliomaei Societatis nostrae diuortium, Episcopi auctoritate imperatum, aegre ferunt. Claromontani ciues aliquot praecipui R.mum Dominum obsecrare proposuerunt, vt Societatem Claromonte conuocet ac foueat. Caeterum, aut desperato voti sui successu sententiam mutaturos, aut saltem repulsam ab Episcopo passuros spero, Biliomi erigendum Collegium praestolans. Hesterno die a D.no Gubernatore et D.no Procuratore

---

[1] *Courpière,* in veteribus chartis *Croupierre.*

[2] Sic; verum nec in veteribus nec in recentioribus chartis oppidum ita appellatum reperitur. Est tamen in veteribus oppidulum *Vambres,* non longe a *Saint-Julien,* cujus statim fit mentio, situm, quod non meminit JOANNE.

[3] *Vertaison.*

[4] Sic; supra, t. III, pag. 640, *Lozou.—Lezoux?*

[5] Vide POLANCI *Chronicon,* t. V, pag. 348, n. 941. et annot. 1.

[6] Sic; Polanci tamen librarius legit et in *Chronicon,* l. c., transcripsit *Gibot.*

generali comitatus Aruerniae, et consulibus urbis Vicensis [1] rogatus, crastino die iter eo adorno, concionandi gratia die proximo dominico, iam ante quadrimestre ibidem desideratus.

Vale, Pater in Christo obseruandissime, nosque sacrificiorum atque orationum tuarum tutissimo praesidio ad praelia Domini heroice gerenda aduersus hostes veritatis arma atque propugna: ad quorum certaminum prosperum euentum Patrum ac fratrum, qui istic turmatim castrametati sunt, suppetias quoque imploramus. Dominus Jesus, summus Imperator, heroica tua stratagemata, ceu ducis exercitus nostri, prosperare, ac tandem coronare dignetur post militiae exactos longos labores.

Biliomi, decimo Januarii 1556.

Imperio R.di P. D.ni Hieronymi Bassii Praepositi Aruerniani,

R.dae P.tis tuae indignus filius,

Robertus Clayssonius.

Superscriptio in octava pagina: R.do in Christo Patri D.no Ignatio de Loyola Praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

Alia manu: Jesus. Biliomi. Quadrimestres X Januarii 1556. ✝

Praecedentes Roberti Clayssonii litterae a P. Polanco emendatae [2].

Quaedam ex literis M. Roberti Claissonii Billiomi 10 Januarii 1556.

Vigesimo primo Septembris a R.mo Domino ad sacerdotii dignitatem, *indignus,* euectus fui Claromonte: postridie Biliomi in summo templo primum sacrificium Deo obtuli cum tanta ho-

---

[1] *Vic-le Comte.*

[2] Quae suppressorum loco substituit Polancus, *italicis* hic characteribus seu typis describemus.

minum turba, vt supra centum extra fores templi sacrificio illi solemni astitisse feratur.

Mirantur omnes diuinae gratiae praesidium, quo fretus, sacra mysteria diebus singulis frequento, ac professionem theologicam simul et hebraicam prosequor, praeter pias occupationes horis successiuis subsequentes, quas in visitando xenodochio, aedibus aegrotantium adeundis, confessionibus audiendis, casibus conscientiae resoluendis, caeterisque id genus ex occasione incidentibus negotiis, colloco. Obstupescunt me dona ac munera in sacrificio primo refutasse, quae, si ea admittere voluissem, amicus quidam *magno* redempturum se offerebat. Certe mirifica *et* fragrantissimi odoris fama de Societate passim diffunditur, quod stipendii *vel eleemosinae* ministerio verbi ac sacramentorum litourgiae jure meritissimo debitae Societas expers esse voluerit.

Claromonte, summo in templo, praesente R.mo Domino ac aliis eiusdem vrbis *et oppidorum circumiacentium* locis, concionibus ante Aduentum habitis, frugem Euangelii haud vulgarem retuli, desiderio *Societatis* vbique relicto. Christo gloria.

Biliomi Aduentum transegi, epistolam ad Hebraeos enarrando, cum tanta auditorum turba, potissimum diebus sacris, vt ipse obtupescerem ob rei insolentem nouitatem. Videas passim nouam ciuitatis faciem, si cum olim consueto more viuendi eam conferas. Jactatur passim myriades vitiorum *nostris* concionibus praepediri. Ipse demiror tantam populi reuerentiam atque adeo obseruantiam. Nemo est qui non vereatur coram me Deum offendere; ac si forte lapsu linguae aut imprudentia juret quispiam, mox vltroneo pudore arguitur, suusque sibi judex est. Quoties Biliomi, alio vocatus, non possum concionari, Biliomaei absentiam meam aegre ferunt; meo tamen arbitrio suum submittentes affectum. Deo honor esto.

R.mus Dominus, pio vberioris lucri spiritalis studio, me ad confessiones audiendas hortatus est, parem Episcopali clauium potestatem, quantum ad casus reseruatos attinet, in me transferens. R.dus P. Paschasius, Episcopi subscribens arbitrio, *huius sacramenti* administrationem mihi commisit, quam quidem exerceo, quatenus per occupationes licet.

Vigesimoquarto Octobris in Synodo Claromontana, ad quam Pastores vniuersae dioeceseos conuocantur ex more, ora-

tionem de Pastorum officio habui coram Episcopo et aliquot Abbatibus ac frequentissima auditorum corona: quae quidem, *iussu* Episcopi, typis excusa in lucem prodit, quam Romam mittimus. Mirum est quam Episcopo ac doctis placuerit.

Vigesimo sexto Octobris P. Hieronymus Bassius ac Magister Petrus Canalis Claromontem Biliomo ad me peruenerunt. Patrem Hieronymum Claromonte collocauit ad tempus, qui in xenodochio, quotidiano sacrificio, verbi ministerio ac pauperum cura oeconomica, pauperum consolationi inseruit, cum celebri Societatis fama, ad stuporem homines excitante. Quem, ob singularem viri modestiam, mansuetudinem ac prudentiam, gaudeo nobis hic praefectum. Concionatus est Aduentum integrum in xenodochio, priorem Petri enarrans canonicam, cum *maxima* auditorum gratia *et frequentia* ob pietatis zelum foris relucentem. Maximam sane venerandus hic Pater apud ciues Claromontanos sui nominis auctoritatem, animorum studio indefesso, conciliat: familiae huius, *in qua versor,* domestici mensibus singulis confitentur, non absque virtutum profectu. Diebus singulis pias precationes vespertinas coram Crucifixi imagine vnanimi consortio obseruamus, ex more Parisini Collegii. Eosdem hospitis mei discipulos in christianae doctrinae rudimentis instituo, et in re literaria per otium exerceo. Summarie, vitia in hac familia virtutum gloria offuscauit, ac domum hanc illustrauit.

Quod ad externos attinet, scurrarum copia, diebus sacris ludis ac lucris vacare solita, periuriis ac conuitiis execranda, e plateis euanuit, turba vndique confertim ad concionem confluente. *Sensim conor* [1] ad Poenitentiae atque Eucharistiae frequentationem vtriusque sexus homines adducere. Resipiscent tandem aliquot pastores ecclesiastici, cum quibus grauis mihi conflictus est, qui, quamquam et negligentes et obstinati prope videantur, me tamen increpantem et amant et venerantur, ac bonam tandem spem praebent. Usurae, periuria, concubinatus grauem huic regioni pestem adferunt. Quorum tamen tyrannis sensim verbi Dei energia expugnatur cum multorum consolatione. Deo, bonorum auctori, gloria et gratiarum actio debetur.

---

[1] Haec, quia longiuscule excurrente calamo perperam cancellaverat Polancus, manu propria ipse restituit.

CDLXV

P. Philippus Faber, olim Leernus,
Patri Ignatio de Loyola,
Mutina, 10 Januarii 1556 [1].

IHS

La gratia et pace di Christo nostro Signore sempre sia ne i cuori nostri. Amen.

Molto R.do in Christo Padre: Non essendo altro al presente in questo collegio che ciò possa fare, darò auisso soccintamente alla R. P. V. dalcune cuose particolari del diuino seruitio, le quali Sua M.tà questi quatro mesi s' è degnato operare.

Per l' vltimo quadrimestre fù scritto a V. R. P. [2] come per ministerio di Padri di questo collegio il Signore haueua agiutato ad alcune anime: chi retirando dal peccato mortale: chi indrizzando alla uia della perfettione: chi disponendo et agiutando al ben' morire per uia dell' esshortationi, confessioni, comunioni, etc. Il medesimo essercitio questi quatro mesi s' è usato per la Iddio gratia, et fra l' altre cuose, alcune ne scriuo particolarmente, parendomi degne d' essere manifestate acciò si dia laude et gloria a l' authore di esse N. S.

Un cittadino giouene d' una prima casata di questa città,

---

[1] Duplici in folio, primo n. 103, altero non numerato.—Decernere non valemus an autographae sint an vero apographae, tum quia nullam aliam hujus Philippi Fabri certo autographam scriptionem vidimus, tum quia nullum in his litteris vestigium offendimus, cerae, sigilli, etc., quo eas autographas existimare possimus. Adde hunc Philippum belgam natione fuisse (Vide POLANCI *Chronicon*, t. II, pag. 512, n. 241) et scriptionis genus in his litteris valde ab eo differre, quod familiare erat plerisque illo tempore belgis. Verum nec apographas dixerimus, cum asserat ipse Philippus alium praeter se in collegio non esse, qui litteras possit scribere.—Habent etiam hoc singulare, quod scriptae sunt in prima et quarta duplicis folii pagina, altera et tertia nitidis.

[2] Vide supra, t. III, pag. 691-695.

hauendo riceuuto una ferita mortale, non u' era stato ordine per molti giorni d' indurlo al perdonare, dicendo che aspettaua la sanità per fare demostratione a sui nemici etc., il ch' intendendo io da vna sua zia che si confessa con noi, cercai occasione acciò un di nostri potesseli parlare: vnde un giorno, essendo io introdutto a uisitarlo, lo truouai nella medesima dispositione che prima, cioè di uoler' uindicarsi; ma doppo molti raggionamenti pii, ch' il Signore mi fece farli, mi disse al mio partire: "Padre, io vorrei perdonnare, ma non posso dispormi: pregate al Signore che mi disponga„; et così li promessi fare, raccomandandolo poi alli fratelli, etc. Passato un giorno, o forse due, mi mandò a chiamare per confessarsi, uolendo prima vdire la mia messa per meglio disporsi alla confessione, la quale fece, finita la messa, con grande contritione, perdonando alli nemici suoi, dicendo che mai era per farli danno nella persona, ne anche nella robba. Et perche questa perdonanza satisfacesse a lo scandalo ch' egli haueua dato, dicendo di uolere uindicarsi, et anche acciò, se guariua, stesse in ceruello, io li feci fare di ciò protestatione *coram testibus;* finita la confessione, feci (con sua buona gratia) che fosse introdutta la sua madonna (con la quale già era stato 2 o 3 anni in lite dissensioni, odii, etc. tali che ne Vescouo, ne molte altre persone da bene con ogni suo sforzo, mai haueuano potuto accomodare; et lei, partitasi da lui et dalla figliuola, staua con certi suoi parenti, alli quali lassaua per testamento la sua robba con priuarne la propria figliuola); egli li domandò con le lachrime alli occhi perdonanza d' ogni offessa che li hauesse fatto, la quale, uedendo in lui tanta humiltà, se pentì del fallo et errore suo, promettendoli di guastare il testamento ingiustamente fatto, et farne vn' altro in suo fauore. Volse egli che il giorno sequente io li dicessi la messa et lo communicassi, ringratiando Iddio di tanta gratia usatagli: il terzo dì fece il suo testamento, il quarto con la santa ontione ben' disposto rese l' anima al suo Creatore, lassando la moglie con otto figliuoli, la quale, confessatasi da noi con la serua et figliuoli, se contenta de la uoluntà di Dio, et la sua madre è tornata a stare con lei, la quale (stracciato il primo testamento) n' ha fatto vn' altro, come sopra ho detto. Laudato sia il Signore, che per un desordine (poiche desordine lo chiama il mondo) ha ordinato, et accomodato tante cuose.

Vna giouane fanno circa sei anni che s' era posta per serua con marito et moglie molto gioueni, la quale, *pessimo ducta spiritu,* disse alla moglie, fingendolo, che il marito la uoleua intossicare, il che credendo lei, se ne fugite a casa del suo padre; ma partita lei, la detta serua, uoltando carta, disse falsamente al marito che la moglie procuraua d' intossicarlo, et per confirmar' la sua buggia fece certo componimento di yesso et cenere, fingendo de darnel per prouare a vna gatte in presentia del marito, affocando poi la gatte in absentia acciò paresse morta dal tossico. Chiamata adonche questa malitiosa in giuditio, tenette salda la sua falsità con 2 o 3 giuramenti falsi, et con tutto che due uolte li fusse data la corda (perche la cuosa fù appellata d' vno tribunal' al' altro) stete sempre salda. La moglie non hebbe la corda per che staua grauida, ma restò separata dal marito. Et questa serua, partitasi di quella patria, *tandem* m' è capitata nelle mani, doue *ad cor rediens,* m' ha narrato il tutto, domandandomi agiuto a l' anima sua, et confessandosi generalmente di tutta la sua vita, perche le confessioni et communioni, ch' altre uolte hauea fatto, erano state tanti sacrilegii, essendo finte; hora perche qui ci accadeua la restitutione, si della fama, come degl' altri interesse, etc., et essendo lei *non soluendo,* anzi retirata in luoco tale, et essendo persona tale, che la conuenientia non permetteua che lei andasse così lontano a fare tale restitutione, al meno della fama, pensai che sarebbe conueniente ciò fare per lettere; ma perche alle lettere priuate non si sarebbe data fede, io la indussi a farne una confessione publica *coram vicario et notario R.^{mi} Episcopi et testibus,* acciò per attestatione authentica si facesse fede a quelli magistrati della verità. Spero ne riuscirà gloria al Signore, edification' al prossimo, refrigerio al tribulato animo di quella innocente moglie, et finalmente agiuto a l' anima di questa miserella, la quale perseuera nella penitentia del suo grande peccato.

Grande è il zielo che tiene il P. Stephano [1] di agiutar' le anime et tirarle alla perfettione, non mancando ogni domenica et festa di precetto di predicare la verità a chi la uole intendere, a benche non già questi dì, perche, come hauerà inteso

---

[1] P. Stephanus Baroëllus.

la R. P. V., il Duca di Ferrara [1] fidandosi molto delli nostri (come appare), mandaua detto M.tro Stephano a Versello [2], per agiuto d' un' monastero di donne mezo peruertito, et cascandoli il cauallo sopra vna ghamba, gli ha rotta (come si tiene) et già è stato al letto 15 giorni con molti trauagli et pocco riposo di essa ghamba; pur' hora ua megliorando alquanto, et certo ci ha dato assai edificatione in questi suoi trauagli, hauendo quasi sempre le laude del Signore nella bocca *Benedictus Deus*.

Esso Padre passando un giorno appresso dalcuni giocatori, comminciò a reprenderli, et uno di loro, mostrandoli per burla una delle carte depinta, diceua: "eccoti un santo.„ "Mostra„, dice il Padre, et si la stracciò, il che uidendo esso, restò mezo confuso, considerando forse *in qua potestate haec faceret:* ma esshortandolo il Padre a far' il simile dil resto, lo fece, stracciandole tutte.

Mi recordo hauer' più uolte scritto che s' il Signore ci fauorirà in poter' un giorno hauer' vna chiesa nostra, ci è speranza de fare frutto in Modena, et maggiormente che hauendo noi conciato una stanza per capella, doue vno di noi diceua la messa alli fratelli li giorni di lauori (andando la festa alle conuertite), et hauendo quella capella la sua intrata separata da quella di casa, apprendo noi la porta alli forastieri che ui uoleuano uenire, ci sono uenute assai persone, etiam di qualità, fra quali v' e stato un conte, non so che uolte, et altra uolta vna duchezza, et in questo Natale del Signore ui si sono confessati alcuni huomini et donne; hora non l' adoperiamo, essendo io solo che dico la messa alle conuertite. Il terreno che ci haueua donato il Duca per fabricaruisi vn luoco, subito che n' hebbe fatto far' un instrumento, comminciai con li fratelli a lauorarlo, cauando per li fundamenti, et raccogliendo sassi; ma *venit inimicus homo*, il quale vna notte fece rimpire quanto haueuamo cauato per alcuni dì, il che intendendo Sua Ecc.cia commesse al gouernatore di Modena che desse buono castigo a chi ciò hauesse fatto; et acorgendosi che la communità di Modena, sotto certo pretesto, ci uoleua impedire detto luoco, pi-

[1] Hercules d' Este.

[2] Sic; vide tamen Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 140, annot. 2.

gliando S. Ecc.ª nostra protectione ha fatto veder' *de iure* le loro raggioni, per le quali pretendeno detto terreno esser' suo. Quante siano state le contradittioni che dalli maligni habbiamo hauuto sopra questo luoco, non mi basta l' animo a narrarlo adesso; basta che pocco più ci lapidauano alcuni, *cuius rei gratia* ha fatto il desperato demonio (come pensiamo) il suo ultimo sforzo acciò fosse rouinata l' opera, adoperando li suoi scribi et pharisei, *id est*, secolari et religiosi, molto larghamente. At *si Deus pro nobis, quis contra nos?* Speriamo presto la risolutione; et alhora, piacendo al Signore, comminciaremo. M. Hercole Porrino [1] fa tuttauia seghar' legnami d' vna possessione per dar' principio alla casa. Altre persone deuote attendeno a fare qualche denari, acciò alhora possano souuenire. Il Signore condurrà la cuosa a buono termine, la cui M.tà saprà cauare bene d' ogni contradictione, et far' ch' il tutto succeda a gloria del suo santissimo nome, *cui honor et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

All' orationi di V. R. P. et delli charissimi Padri et fratelli tutti molto ci raccomandiamo.

Di Modena, alli 10 di Genaro 1556.

D. V. P. indegno figliuolo et minimo seruo in Christo,

PHILIPPO FABRO.

---

[1] Sic; vide POLANCI *Chronicon*, t. III, pag. 206, n. 88.

CDLXVI

P. Quintinus Charlart
Patri Ignatio de Loyola.
Tornaco, 10 Januarii 1556 [1].

†

Pax Christi nobiscum.
R.de in Christo Pater.

Vt debitum obedientiae praestemus et reddamus obsequium, paucis accipiat R. V. P. quidnam hoc toto quadrimestri dignatus sit Dominus operari per suos inutiles seruos in isto miserandae Flandriae angulo. Imprimis nos non parum exercuit confessio, et quidem assidua; nam ego, qui haec scribo, quotidie et saepe a summo mane etiam ante lucem vsque ad meridiem desedi in templo summo, audiendis confessionibus vacans. Pater quoque Antonius [2] in eodem templo, a me multum semotus, fere quotidie toto illo tempore audiuit etiam confessiones; ex quibus quanta vbertas segetis vitae spiritualis succreuerit, indicant illae voces vulgo iactari de nobis solitae: "o qualis confessarius est ille Pater! o quanta cum securitate conscientiae nunc viuo postquam illis confessus sum! "et", si talem Patrem non adiissem, iam actum fuisset de vita mea": sit Dominus benedictus.

Singulis quoque diebus dominicis in quodam sacello summi templi communicauimus plures solito, longeque plures (sat scimus) communicarent, si templum vel sacellum bene amplum nobis destinatum foret, quo populo libere et commode conue-

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 308, altero non numerato.
[2] P. Antonius Bouclier, alias Bouclet dictus.

nire liceret pro missa, communione, et verbo Dei audiendo. Deinde etiam non parum exercuerunt nos lutherani et alii haeretici, quorum sibilis vipereis excantati aut afflati multi ad nos accurrerunt confessuri sua peccata, aut sine confessione consilium petituri ad resistendum huiusmodi lupis, tectis ouina pelle (hoc est, verbo Dei et eleemosinis), fortiter in fide sana et catholica: ipsi sane multis modis nos oppugnant, sed clam, vt sunt timidi, in modum vulpeculae astutae. Interdum enim bene mane vel de nocte ad lunae vel candelae lumen aliquid ignominiosum valuis nostrae domus appingunt, interdum uero literas blasphemiae et conuiciorum plenas per pueros ad nos mittunt, aut sub noctem, semotis arbitris, illas in domum nostram per aliquas rimas proiiciunt; inter quas epistolas, vnius haec fuit summa: "Salutant vos omnes fratres et sorores in Christo, o Patres Bernarde [1] et Quintine [2]: Vobis quidem zelum Dei a Deo Patre nostro coelesti dari optamus, nam vera Dei scientia caretis, praedicantes populo falsam et diabolicam doctrinam, quod facile patet ex tribus: dicitis enim vestris in concionibus missam institutam a Deo, et fundatam in euangelio, et verbo Dei omnino conformem: inspicite, vos oramus, 4.or euangelia, si eius rei mentionem vllam faciunt: nos uero confitemur coenam Domini, quam nobis describit B. Paulus ad Cor., II. 2.° Dicitis et persuadere vultis populo vnum esse purgatorium; nos uero dicimus Christum esse nostrum purgatorium. 3.° Dicitis adorandos vel colendos Sanctos, atque etiam rogandos: nos uero mentiri uos ingenue fatemur et asserimus, quia Jesus Christus est aduocatus noster erga Patrem pro peccatoribus; itaque dicimus vos duos esse falsos prophetas et antichristos, quos de sede concionatoria deturbari a multo tempore oportuit; o hypocritae, o vani prophetae Antechristi; sed precamur Deum vt vos illuminet. Valete."

Ex quibus facile colligere licet quo spiritu ducantur et rapiantur dum illorum epistolae conuitiis scatent et opinionibus aperte contrariis Scripturis sacris et fidei ecclesiae catholicae, quae est columna et firmamentum veritatis.

Praeterea toto illo tempore occupati fuimus etiam non pa-

---

[1] P. Bernardus Olivier (Oliverius).
[2] P. Quintinus Charlart.

rum in discordiis componendis coniugum rixantium inter se domi, et interdum ob rixas et alia separatim habitantium: multi etiam ad nos, domi vel in templo existentes, confluebant pro consiliis captandis vel aliqua consolatione spirituali habenda, quos Dominus subinde non dedignabatur consolari.

Hospitale maximum huius oppidi aliquando visitauimus non sine fructu; quod quidem frequentius visitaremus, nisi contrarius esset Societati qui praeest illi canonicus, doctor theologus parisiensis, et nisi haberet capellanum infirmis assiduum [1].

Eodem quoque tempore cura monacharum partim R. Episcopo, partim Capitulo subditarum multum etiam nos constringit, quae quamuis suos proprios habeant confessarios, saepe tamen illas visitauimus, nunc pro concione habenda, nunc pro confessione aliquarum audienda. Mirum et miserandum dictu! unam [2] inter illas reperi, aetate satis prouectam, quae a 30 annis confessionem simulauerat, nunquam integre confitendo: horrendaque sunt dictu et auditu quae perpetrarat: hinc ille pudor vitiosus perpetuaque simulatio in confitendo et communicando. O, quid non moliris, Satan perfide, etiam in sacratissimis locis et personis, in perniciem animarum, quae sunt Christo Jesu tam preciosae.

Taceo de caeteris piis occupationibus cum infirmis et decumbentibus, qui nos saepe accersunt confitendi gratia, et ex illis nonnulli ditiores interdum obnixe nos rogant vt illorum nomine hoc aut illud pauperibus distribuamus: hinc fit vt pauperes nos frequenter interpellent.

Haec fere sunt, Pater R.de, quae occurrunt scribenda, quorum pene singula, cum hominem totum requirant, facile colligere licet nos illa obire valde imperfecte. Vtinam ergo Dominus dignetur cito mittere operarios in hanc suam Flandriae messem dissipatam, et aperire nobis ostium collegiorum Societatis nostrae extruendorum, quatenus, non sic tam multis intenti vt nunc sumus, aliquid singulare et perfectum in vinea Domini operemur, ipso adiuuante, cui R. V. P. obnixe commendamus.

---

[1] Sententiam hanc a verbis *quod quidem* linea super ducta cancellavit Polancus, ne a librariis transcriberetur.

[2] Voce hac *unam* deleta, substituit Polancus *aliquam*.

Vestris precibus et sacrificiis omnes nos ex toto corde commendatos optamus.

Tornaci, decima die mensis Januarii 1556.

R. V. P.

inutilis seruus in Domino,

QUINTINUS CHARLART.

Superscriptio in quarta pagina: R.^{do} in Christo Patri M. Ignatio de Loyola, Praeposito generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: Tornaco, 1556. Quadrimestres 10 Januarii. Emen.

Et alia, in ima parte tertiae paginae: Perugia, Ferrara, Napoli, P.^{e} Franc.^{o}, Portugallo, Parigi [1].

---

1 His designantur loca, ad quae harum litterarum a Polanco emendatarum transsumpta exempla erant mittenda.

CDLXVII

Franciscus Scipio *(Bordon)*
Patri Ignatio de Loyola.
Bononia, 14 Januarii 1556 [1].

†

Franciscus Bordon Ignatio, perquam colendo Patri ac praefecto Societatis Jesu. S.

Scribam breuiter, charissime Pater, quid Patres ac fratres (Christo Jesu opitulante) his proximis mensibus Bononiae gesserunt. Sed quoniam ordo cunctis probatur, et rectius quae narrantur percipiuntur, docebo te primum de rei literariae progressu, deinde de sacramentorum ac mysteriorum fructu, tum uero de P. Rectoris [2] peragratione in dioecesi Bononiensi.

Principio praeceptores diligenter exercuerunt iuuentutis institutionem, et in id maxime operam dederunt, ut non modo docerent bonas literas, uerum et bonos mores, et pro se quisque informaret suos discipulos ad pietatem, munditiem et castitatem.

In Pentecostes feriis duo discipuli habuerunt in collegio duas orationes, alteram graecam, alteram latinam, quae quidem auditoribus et uoluptati et stupori fuerunt. Deinde nostri etiam discipuli egerunt Domini Jesu Ascensionem in coelum, Sancti Spiritus aduentum in discipulos, linguarum uarietatem, et distributionem Apostolorum in mundi partes. Haec mysteria salutis nostrae frater noster Sebastianus [3] carmine ediderat. Ve-

---

[1] Autographae quatuor foliis, nn. 80-83.
[2] Patris Francisci Palmii.
[3] Vide t. III, pag. 458, annot. 1.

rum hae res bis actae sunt tanta et maiestate et honestate, ut excusserint lachrymas et doctissimis et grauissimis uiris, qui his actibus interfuerunt, et praedicarent nusquam se huiusmodi res nec uidisse neque accepisse. Interfuerunt multi proceres urbis, professores humanitatis, doctores, iureconsulti, canonici, scholastici, sacerdotes, monachi, et ciuium denique copia: et vniuersi spectatores uno ore ualde commendarunt haec iuuentutis studia, et per totam urbem non cessarunt et carmina et ludum laudibus illustrare, et summis studiis complecti. Discipuli porro his honestissimis studiis tum a uitiis auocantur, tum excoluntur, et ad maiora redduntur parati, tum aequo hilarique animo nostram disciplinam, uel seueram, subeunt, et ludum literarum (qui his infoelicibus temporibus plerisque est grauis molestusque) frequentant amantque.

In Christi Jesu natalibus puer quidam patritius, noster discipulus, habuit in magna uirorum frequentia orationem de pueri Jesu laudibus, eamque perorauit tanta dignitate et actionis maiestate, ut grauissimum et eruditissimum quemque uirum commoueret ad lachrymas, et cunctis denique stuporem iniiceret. Huic orationi successit Caesaris Augusti descriptio, natiuitas Seruatoris, veneratio pastorum, aduentus Regum in Hierosolymam et pueri Jesu adoratio et nescio quae alia. Haec igitur mysteria carmine complexus erat idem frater noster Sebastianus. Quae quidem opuscula christianae poëseos a discipulis fuerunt acta tam singulari actione et vultus dignitate pietateque, ut uniuersos spectatores conuerterent in admirationem et collegii nostri laudes, ac viri studiosi inter se dicerent: "Vtinam et nos pueri exculti fuissemus his eximiis literarum studiis! venissemus profecto ad maiora paratiores.„ Stupebant igitur et haerebant omnes cum intuerentur pueros, nouem et decem annos natos, egregie pronuntiare, praeclare gestum et vultum cum singulari uenustate moderari, et cuncta rectius praestare quam si fuissent uiri.

Fuit in hac celebritate tanta hominum frequentia, ut oportuerit satellites, aut milites praesidii Bononiensis, pro foribus collegii astare, ne quisquam nisi eruditus introiret. Si locus sane fuisset amplior, adfuisset maximus uirorum numerus: proinde oportuit tribus *(sic)* haec eadem agi. Interfuerunt his diebus Rector uniuersitatis, scholasticorum agmine stipatus,

professores humanitatis et philosophiae, iureconsulti, medici, multi senatores, canonici, et multi alii doctores: in ultima actione omnes fere auditores et spectatores erant sacerdotes, et monachi ex omnibus fere ordinibus, et scholastici.

Ubi haec salutis mysteria fuerunt peracta, uiri illi religiosi summopere laudabant Societatis institutum, aiebantque se illam ubique gentium esse praedicaturos; et tanta laetitia erant perfusi, ut Rectorem nostrum Franciscum Palmium arctius amplecterentur, illique pollicerentur suam operam et industriam in quacumque re possent Societati inseruire consulereque. Alii dolebant, quod secum non adduxissent omnes coenobii monachos. Tanta fides accessit collegio his rebus, ut multi, qui antea nos irridebant et stupidos iudicabant, nunc laudent et ament.

Est et praeclarus professor humanitatis, qui non poterat in animum inducere suum in collegio nostro existere aliquem tanti ingenii et eruditionis, qui carmina illa facere sciret: sparsus est tantus rumor in hac urbe de nobis, ut nihil aliud referatur modo, et agitetur in aedibus equitum, ciuium et studiosorum, quam nostrum institutum et schola. Laudandus Dominus Jesus, author huius operis et uniuersorum officiorum, quae Societas praestat. Res igitur literaria diuini numinis auspicio promouetur, ac discipuli et virtute et numero (uti tempora et mores ferunt) crescunt, et videmus in illis haud mediocrem fructum: seruant enim regulas et instituta collegii, celebrant ludum, intersunt tum lectioni doctrinae christianae (quae illis praelegitur a Rectore in templo diebus veneris, ad quam et alii accedunt), tum concioni aut lectioni euangelicae, quae ab eodem enarratur in templo omnibus feriis. Sed de literis hactenus: nunc ad sacramentorum fruges ueniamus.

Patres pro uiribus semper inseruierunt saluti ac animarum candori, operamque assiduam dederunt cupientibus conscientiam excutere, vitae lapsus sacrosancta confessione diluere, ac animum mysteriorum perceptione illustrare. Proinde magna est et virorum et mulierum frequentia, non modo singulorum mensium initio, sed et octauo quoque die et omnibus feriis, qui singulari mentis synceritate et puritate mensam Domini adeunt.

In jubilaei promulgatione plures accesserunt ad nos sacra-

mentorum gratia. In Pentecoste magnus item numerus poenitentium. In aduentus porro foribus, et his proximis Domini natalibus, numerus superauit spectationem nostram; et hanc frequentiam, per se honestam et satis laudatam, cohonestauit etiam authoritas ciuium nobilium et doctorum quorumdam, qui excellenti humilitate coenam Domini celebrarunt. In his est doctor quidam et iudex Rotae [1], ut aiunt, vir perstudiosus rerum diuinarum, sectatorque euangelicae pietatis: is igitur crebro nos inuisit, confitetur, eucharistiam percipit.

Ciuis quidam honoratus et diues frequentat etiam Domini mensam octauo quoque die, et proximis diebus fuit a nostris instructus rebus diuinis et informatus ad christianam pietatem; et tantum in spiritu fecit progressum illis sanctis exercitationibus, ut statuerit sese totum abducere a rebus externis et mundi negotiis, et animum transferre ad pietatis studia, atque consilium susceptum officiis quotidianis declarat, quotidie uehementius in Domini cruce tollenda elaborans.

Insignes quidam peccatores fuerunt a Patribus extracti a peccatorum coeno, qui ante sex annos ad sacramentorum balnea non accurrerant, sed semper submersi fuerant libidinum et uitiorum colluuie: in his fuit et mulier, quae decem annos adulterio fuerat mancipata, et quando feriis paschae confessionem adibat, semper id peccatum sacerdotem celabat; nunc vero, abiecto acerbissimo seruitutis iugo, uitam mutauit, ac nupsit.

Franciscus Palmius, Rector, dedit semper operam confessionum prouinciae, et concionatus est omnibus diebus festis. Atque in omnium Sanctorum feriis incoepit in templo Diuae Luciae euangelium D. Matthaei frequentia hominum et mulierum: idem Rector a lectione, siue concione, instruit quosdam ciues, et bonos et pietatis studiosos, rebus diuinis doctrinaque christiana. Idem, praeter lectionem iam commemoratam et assiduas conciones, quas in uirginum Christi coenobiis habet, praeter labores summos, quos pro fratrum et sacerdotum uictu et uestitu, et domus administratione et extructione dies noctesque subit, enarrat, iussu Episcopi, summam Sancti Antonini [2] sacerdotibus in D. Petri aede.

---

[1] Romani tribunalis seu consilii, *della Rota* appellati.

[2] Sancti Antonini *Summam theologiae*.

Constituit etiam Rector ut domi, inter coenandum aut prandendum, quisque sacerdotum conficiat aliquam lectionem de rebus diuinis, hoc est, de causis et animarum controuersiis [1]. Deinde disputatur et excutitur aliqua causa, siue mauis, casus conscientiae.

Adolescens quidam hebraeus, baptismatis candidatus, a sacerdotibus nostris instruitur et fidei christianae mysteriis initiatur, in Quadragesimam salutare lauacrum obtenturus.

In Collegii nostri extructione explorata est charitas multorum ciuium, qui opibus suis domum fabricant, et alios incitant ad simile officium.

Venio ad extremam epistolae partem, hoc est, ad Rectoris fructus in iurisdictione bononiensi lustranda perceptos. Episcopus [2], ex quo tempore cognouit Patrem, semper voluit uti opera illius, tum in multis aliis rebus, tum maxime in lustratione paroeciarum, et examinatione parochorum: proinde iam bis creauit Patrem Visitatorem aedium sacrarum et parochorum; is igitur, diuino numine fretus, prouinciam commissam obiit, ac in primis templa reperit tum ruinosa, tum labefacta, tum sordium plena, et vasis ornamentisque expoliata, ut quiduis aliud quam Dei templa iudicares. Sanctissimum Christi corpus asseruabatur in paucis ecclesiis. Quocirca sancitum est ut templa tum reficerentur, tum extruerentur, tum ornarentur, et uasis sacris et caeteris rebus necessariis locupletarentur.

Quantam inuenit in sacerdotibus ignorantiam, quantam morum peruersitatem, quantam denique offensionum copiam, vix uerbis consequi possem. Caeterum Patris et opera et consilio multi sacerdotes animum a uitiis et voluptatibus abduxerunt, et ad pietatis studia transtulerunt; caeteri polliciti sunt in uiam se redituros; et nonnulli, omissis uitae rationibus inueteratis, publice inter sacrificandum, uberrime flentes, contenderunt a suis paroecis ut peccata fraudesque, proximis temporibus conceptas, sibi condonarent. Ad haec Rector in proxima censura [3], cum satis exploratam haberet morum prauitatem et uitae

---

[1] Scilicet, de conscientiae casibus, ut ipse Bordon statim ait magis se communi loquendi usui accommodans.

[2] Joannes Campeggi.

[3] *Informationem* intellige de statu parochiarum, quas visitaverat, a P. Palmio confectam et Episcopo oblatam.

turpitudinem sacerdotum, rem ad Episcopum refert, tradit rationem et uiam reformandi cleri. Assentitur optimus pastor, res in opus educitur, et praeclara quaedam praecepta et instituta sacerdotibus eduntur, quae quidem, breuitatis gratia, modo non recensebo.

Atque ut institutiones et instituta obseruentur, sunt creati in uniuersa iurisdictione multi vicarii, quorum quisque praeest certo sacerdotum numero, illorum uitia notat, mores regit, praeceptis imbuit, et rebus diuinis instruit. Quare singulis mensibus bis quisque horum praefectorum conuocabit suos, et instituet et ornabit rebus diuinis, et maxime illa scientia, quae spectat ad sacerdotis officium.

Leges porro hae et instituta hac ratione sunt promulgata. Principio Rector praefixit sex aut septem pagos frequentiores totius iurisdictionis; in hos deinde uniuersum sacerdotum coetum distribuit, hos huic, illos uero illi designans loco: tum uero iubet die certo mature in templum venire, et unumquemque facere rem diuinam; ac, rebus diuinis confectis, fores templi claudi, et, caeteris dimissis, solos sacerdotes manere, ad quos habet concionem de sacerdotis officio, in qua quidem oratione tantum roboris et spiritus optimus Jesus praestabat Rectori nostro, ut multi sacerdotes animaduerterentur et audirentur plorare, et a concione ipsum uisitatorem lachrymantes alloquerentur.

In proximis congregationibus praescripsit sacerdotibus ut quisque, quam formam absoluendi teneret, describeret, quo id unum inter caetera foret uerum et expressum, ignorantiae sacerdotalis testimonium, tum uero quo et ipse Episcopus apertius intelligeret miseram conditionem et vitae rationes sacerdotum, illisque pro uiribus consulere eniteretur; sacerdotum igitur plerique nullam formam absoluendi tenebant, neque scribere neque depingere sciebant, ut ex propriis scriptis hominum cognosceres industriam et sapientiam, et nonnulli portenta quaedam et monstra uerborum pro sacrosancta absolutione sibi usurparent.

Sunt et quidam reperti, qui quadraginta annos curam gesserunt animarum et nunquam absoluere nouerunt; et, quod deterius est, propter ignorationem, omnes causas et animarum controuersias (quamvis aut ad Episcopum, aut ad Pontificem maxi-

mum essent referendae) dirimere, componere et conciliare illis integrum erat. Verum illud imprimis te in stuporem, Pater, adducet repertos fuisse a nostro Rectore quosdam sacerdotes, naturae bonis praeditos, authoritate et grauitate ornatos, ut si eos uidisses, summos theologos putares; hi tamen formam absolutionis ignorabant: adeo erant rudes et ignari rerum diuinarum.

Sed quoniam copiose de sacerdotum rebus scripsi, scribam et breuiter de ouium conditione, quae sine dubio sequuntur rationes pastorum suorum; inuenti itaque sunt plurimi blasphemi, aleatores, adulteri, haeretici, foeneratores, et caeterae Reipublicae pestes. Permulti non exposuerant vitae crimina sacerdoti ante decem, aut duodecim, et viginti annos, et tandem Dei gratia illis illuxit, ut confessionem salutarem subirent, et eucharistiam perciperent, et praeclare uitam mutarent. Adiuti enim fuerunt tum concionibus, quas habebat Rector omnibus feriis ad populum, tum sermonibus et exhortationibus priuatis, quas frequenter indigentibus adhibere solitus erat: in concionibus, Christi Jesu ope, et viri et foeminae passim cernebantur flere.

Increbuit mos quidam in hoc episcopatu, ut in omnibus feriis Diuorum, quibus templa sunt dedicata, bibatur, ludatur, saltetur, et bacchanalia prorsus celebrentur: id igitur cum Rector certum haberet, contendebat interesse huiusmodi celebritatibus, quibus cum interuenisset, prohibuit et saltationes, et aleas, et caeteras debacchationes, tum concione, tum Epi scopi authoritate et nomine.

Haec sunt, perquam obseruande Pater, quae modo mihi occurrunt scribenda, tum de re literaria, tum de sacramentorum rationibus, tum de P. Rectoris laboribus in iurisdictione peragranda; in quibus quidem rebus, si quicquam est bene gestum laudeque dignum, id Deo optimo maximo acceptum referimus, a quo uno omnis uirtus nobis proficiscitur, a quo etiam supplex precor mentis pacem, et virtutem quo illius sanctam agnoscamus uoluntatem, ad illamque nos totos nunquam non effingamus. Vale.

19 calendas Februarii 1556.

Bononiae, e Collegio Societatis Jesu.

Superscriptio in octava pagina: † Al molto R.do in Christo

Padre il P. M. Ignatio, preposito general della compagnia di Jesu a S.ta Maria della Strada, a Roma.

Alia manu: Quadrimestres Bononiae Januarii 1556.

Manet vestigium sigilli.

CDLXVIII

P. Hieronymus Bassius *(Le Bas)*
Patri Ignatio de Loyola.
Claro-Monte, 15 Januarii 1556 [1].

Gratia et pax Domini nostri Jesu Christi semper abundet in cordibus nostris. Amen.

Profectionis nostrae rationem in Aruerniam R.dae T. P.tati paucis perstringere, operae pretium existimaui: tum quod id sanctae obedientiae auctoritas me facere praecipiat, tum quod nostros qualescumque conatus consilio, prudentia, orationibus R.dae T. P.tis perpetuo juuari desidero.

Itaque Diui Michaëlis solemniis [2] una cum Magistro Petro Canalis, fratre nostro charissimo, Genua relicta, Mediolanum versus contendimus, tutius ac salubrius arbitrantes itinere pedestri quam nauigio proficisci; tandem maximo Dei beneficio sani et incolumes ambo sub Diui Lucae festum [3] Lugdunum appulimus. Placuit fratri nostro, praetereundo, jamdiu non visos inuisere parentes, qui vix a matre cognitus (pater iam concesserat fato) maximam in Domino consolationem sua attulit praesentia. Postquam Clarummontem peruenimus [4], a R.da T. P.tate quas habebamus ad D.num Episcopum [5] literas [6], ei obtu-

---

[1] Ex vol, anni 1555: autographae duplici folio, nn. 337 et 338.
[2] Vigesima nona Septembris.
[3] Decima octava Octobris.
[4] Pervenerunt vigesima sexta Octobris. POLANCUS in *Chronico,* t. v, pag. 346, n. 935.
[5] Guilielmum du Prat.
[6] Eas vide in *Cartas de San Ignacio,* t. v, pag. 406 et 324.

limus, nostrumque ministerium totum eius ditioni nuncupando, qui supramodum benigno ac hilari vultu nos intuens, gratissimum ac jucundissimum nostrum aduentum esse declarabat. Postridie vero Frater noster M.ter Robertus Clayssonius concionem in aede maiori habuit, cui R.dus D.us Episcopus interfuit, cum maxima auditorum corona, quibus ita abunde omnibus est satisfactum, vt illius maximo teneantur desiderio; quibus vero exercitiis cum diuersis in locis, tum Biliomi, tempus exegerit hic frater noster enarrare praetermitto, quod in epistola quadrimestri fusius declarentur [1]. Est equidem prae morum grauitate ac doctrina singulari, qua praeditus est, vniuersae huic prouinciae permagnae admirationi.

Frater noster M.ter Petrus cum maxima totius familiae aedificatione hactenus apud D.um Episcopum egit, nonnunquam a Reuerentia eiusdem missus ad diuersa pietatis officia exequenda, visitat incarceratos, solatur infirmos, largitur egenis, instruit ignaros, nihil, quoad patitur valetudo [2], officii pietatis praetermittens. Qui, quamuis singulis diebus probe diuinum officium recitando persoluat (est enim ad subdiaconatus ordinem promotus), scire tamen ex R.da T. P.tate desiderat, posteaquam Sacerdotii dignitate fuerit insignitus, si vtrique, hoc est, penso diurno, ac sacrosancto missae sacrificio satisfacere non valeat quodnam potius placet vt exequatur; super hac re R.dae T. P.tis decretum humiliter obsecramus.

Nunc vero ad me venio, quem huic nostrae Aruerniensi congregationi praefecisti, cuius rei causam non mea quidem interest scire ac intelligere, cum sit nobis satis prompto animo humiliter obedire: fateor attamen nil magis vnquam reformidasse, quam aliis praeesse. Qua de causa, R.de P., suppliciter oro atque obsecro, vt nos tuis sanctissimis orationibus adiuuare digneris, quo diuina bonitas, id quod ex nostra parte deest, sua gratia supplere dignetur.

Ex quo huc peruenimus (astipulante Domino Episcopo) quotidie in xenodochio sacra missarum solemnia peregi, quibus peractis, concionem habere solitus sum, cum tanta ac honesta auditorum frequentia, vt admiratione dignum sit, quo

---

[1] Vide supra, pag. 39.

[2] "et quamvis studia ad tempus tractare forte non poterit propter aliquam capitis debilitatem." Ignatius Episcopo Claromontano litteris supra memoratis.

pacto nobiles (ob loci incommoditatem) matronae eo se conferre dignentur; adsunt et ex legisperitis permulti, qui iam per trimestre spatium continuatam concionem non praetermiserunt; augetur in dies numerus. Pium illorum affectum declarant munera non mediocria, quibus sacellum, ubi sacrum peragitur, ornare non desinunt. Aliquid vero temporis quotidie insumo in elargiendis pauperum eleemosynis, quae res, etsi leuis sit ponderis, cedit tamen permultum in omnium aedificationem. Pauperes interim adhortor et moneo, nonnunquam sum a confessione, sacram synaxim porrigo, omnique armatura spirituali communio, vt fortiores euadant aduersus insidias maligni hostis, quando ex hac vita migrare contingit.

Dicam quod maximam laudandi Dominum Deum occasionem praebuit. Quaedam mulier, rerum omnium inops, [quae] totam suam vitam in actu meretricis insumpserat, usque adeo vt nil praeter putre cadauer gestare videretur, ad id luminis et gratiae peruenit, vt octiduum, priusquam moreretur, non ferens seipsam, perpetuo peccata sua plangebat, ac maxima lachrimarum copia deflebat; primis diebus se misericordia indignam praedicabat; tam mirabiliter tandem Dominus Deus cum illa est operatus, vt sensim de illius bonitate ac misericordia sperans, confessa semel atque iterum, sacrosanctae eucharistiae percepto sacramento, quieta ac tranquilla mente spiritum emiserit.

In ciuitate autem nequeo satisfacere iis, qui me aut consolationis aut consilii gratia crebro accersunt, adeunt, frequentant. Sua negotia solent sacris missarum solemniis frequentissime commendare, experti non sua intentione (vt retulerunt) fuisse defraudatos. Pridie Natiuitatis Dominicae visum est adire carceres, captiuos consolandi gratia, quos, postquam fui adhortatus, cum maxima lachrimarum copia quinque ex illis sunt confessi, cuius rei spectaculo tantopere fuerunt commoti primores ciuitatis, vt saepius inculcarent se nimio honore hoc fuisse beneficio affectos, Dominum Deum obsecrantes vt tale institutum semper prouehere dignetur. Benedictus Dominus Deus, qui talem odorem ubique locorum de sancta Societate dilectissimi filii sui Jesu spargit. Reuerendus Dominus Episcopus potestatem absoluendi a casibus sibi reseruatis nobis concessit, quo fructus vberior esset in Domino.

Hactenus non potui multum audiendis confessionibus occupari, partim ob conciones quotidianas, partim quod nondum exacte rudium idioma percipiam. Diebus dominicis et festis, in parochiis huiusce ciuitatis, concionem habeo cum tanta auditorum satisfactione, vt Consules Issiodorenses a Domino Episcopo impetrarint, vt quadragesimales conciones hac proxima Quadragesima in oppido Issiodorensi [1] peragam, quorum votis annuit Episcopus, decernens mihi sodalem fratrem nostrum M.trum Petrum Canalis. Expetunt etiam Biliomenses vt die Purificationis festo concionari velim apud se. Reuerende Pater, mirum est quam experior obedientiae sanctae virtutem, ita vt omnem spem concipiam me probe ecclesiastis munere (nisi obstiterit ingratitudo mea) functurum in posterum. Reuerende Pater, tuis sanctissimis precibus talem a nobis auerte pestem. Retulit magister Petrus Dominum Episcopum literas ad Tuam Reuerendam Paternitatem destinasse, quibus postulat quatuor fratres in omni scientiarum genere probe versatos ad instruendum Biliomense Collegium [2]. Centum quoque coronatos pro viatico mittit.

Benedictus Dominus Deus semper in omnibus, cuius deprecor benignitatem, vt post tantos, quos sustines, exhaustos labores, coronam justitiae retribuere dignetur.

Ex Claromonte, decimoquinto Januarii 1555 [3].

Reuerendae tuae Paternitatis indignus filius,

Hieronymus Lebas.

Superscriptio in quarta pagina: R.do in Ch.ro Patri, D.no Ignatio de Loyola, Praeposito Generali Societatis Jesu. Romae.

Alia manu: Quadri. Claramont. 1555, 15 Janu. Q. V.

---

[1] Issoire, quae patria erat Episcopo Claromontano.

[2] Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 348, annot. 1.

[3] Sic, more, gallis tunc in usu, annum computandi non a festo Circumcisionis, sed a Paschate Resurrectionis. Vide supra, t. i, pag. 541 et 542, annot. 1.

CDLXIX

P. Raphaël Riera.
Ex commissione Patris Oliverii Manarei,
Patri Ignatio de Loyola.
Laureto, 16 Januarii 1556 [1].

Jhus. Maria.

Gratia Domini nostri Jesu Christi, etc.

Sub obedientia R. Paternitatis T. et Deiparae Virginis constituti, R.de in Christo Pater, cogimur statutis temporibus ea, quae a tuis alumnis sub tantae Matris auspiciis gesta sunt, recensere. Neque enim fas est tantum obedientiae meritum praetermittere, neque divinae *potentiae, sapientiae et* bonitatis opera silentio praeterire.

Postquam itaque ad finem Augusti Rechanato in hanc almam domum nostrum transtulimus Collegium, coepimus ardentioribus animis solita Societatis munera obire. Aderat tunc temporis summus peregrinorum concursus, qui sequenti Septembri et Octobri, propter plenarias indulgentias huic templo indultas, ita fuit auctus, ut certissima ratione nobis compertum sit, tali tempore, quinque hebdomadarum spatio, octo millia et septingen*tas animas* [2] accepisse sacram communionem. Eo igitur tempore se nostri et *patres et* [3] fratres feruentissime in messe Domini exercuerunt. *Patres* [4] quidem in confessionibus praecipue, quarum multitudini, quamuis continuum fere diei laborem ad aliquot usque horas noctis protraherent, *omnibus tamen libentius ad se quam ad alios conuolantibus,* satisfacere

---

[1] Archetypae duplici folio, nn. 41 et 42.—Postrema tantum verba *Ex commissione*..... RIERA, sunt ab ipso Raphaële Riera exarata.—Eas expolivit Polancus; et nos pro more nostro quae sustulit ille, hic *italicis* describemus; quae sublatorum loco scripsit, ad paginae calcem subjiciemus.

[2] septingen*tos homines*. POLANCUS.

[3] *sacerdotes et alii*. ID.

[4] *illi*. ID.

non ualebant: *fratres* [1] uero, ut stultorum hominum et mulierum tripudia lasciuiamque compescerent, crebris concionibus, nocturnis horis, in platea et porticibus Domino deseruiebant; reportabantque tam ii quam illi ingentem *Domino utilitatem* [2]. Sic enim solet Dominus per nostrorum ministerium et *huius sanctissimae domus augere sanctimoniam* [3], et nostrae Societatis nomen longe lateque dispergere: unde etiam *factum* [4] intelligimus, ut nulla sit Marchiae ciuitas, nullum oppidum, uel *minimum castellum* [5], in quo non *resideat ingens Societatis laus et expectatio* [6]. Quo etiam fit ut, si quem nostrorum ad unum saltem diem habere penes se possint, *omni humana foelicitate foeliciores se reputent* [7], praedicent et glorientur.

Quod hisce diebus plenissime manifestauit oppidum quoddam nobile et amplum, cui natura loci et incolarum integritas celebre nomen imposuit, nam Mons Sanctus nuncupatur. Eo a Patre nostro [8] duo ex nostris Patribus destinati, primo aduentu omnium animos ita in se concitarunt, vt nullus propemodum esset, qui publicae laetitiae signa non proderet. Sed et ipsi communitatis Rectores (Priores vocant) sub ipsorum aduentu, tuba per oppidum vniuersum missa, omnes ad conciones et confessiones sunt adhortati.

Fuerunt ibi per decem, uel eo amplius, dies, quotidianis concionibus, confessionibus, adhortationibus, doctrinae christianae lectionibus et aliis perfectae pietatis exercitiis, populum illum ad veram pietatem et vitae sanctimoniam promouentes. Adfuit piissimus Dominus singulari gratiae influxu eorum piis conatibus, ut ex operibus veri Jesu Christi milites, et dilecti Virginis Lauretanae *filii* [9] agnoscerentur. Nam paces aliquot, post diuturna admodum et gravissima odia, *composuerunt* [10], restitutiones *multas fieri curarunt. Montem* [11] pietatis in paupe-

---

[1] *hi.* Polancus.
[2] *sui laboris fructum.* Id.
[3] *eorum, qui ad sanctissimam hanc domum veniunt, promouere spiritualem vtilitatem.* Id.
[4] *consecutum.* Id.
[5] *minimus pagus.* Id.
[6] *sit* ingens *ad Societatem affectus.* Id.
[7] *quodammodo foelicitatis suae id esse.* Id.
[8] P. Oliverio Manareo, Lauretani Collegii Rectore.
[9] *alumni.* Polancus.
[10] *sunt compositae.* Id.
[11] *multae factae. Mons.* Id.

rum subsidium *erexerunt* [1], monasteria foeminarum duo *reformauerunt* [2], et sanctis monialibus *amplam eleemosynam procurarunt* [3]: hospitale, iam fere collapsum, publicis priuatisque eleemosynis instaurarunt. *Multos* [4] etiam, qui suo magno malo per 6, 10 et 18 annos, gratia Dei et sacramentorum usu se priuauerant, ad sanctae matris Ecclesiae gremium et bene viuendi normam *reuocarunt* [5]. Confessionum vero et communionum quis enumeret frequentiam aut describat feruorem?

Confluebant etiam ad illos omnes, qui pietate vel *literarum splendore* [6] inter eos celebriores habentur, vt suarum difficultatum solutionem acciperent, et per Dei gratiam fuit non solum piis et modestis, sed etiam discolis et curiosis, abunde satisfactum: iis et aliis rebus totum illum populum ita sibi, vel Christo potius, deuinxerunt, vt molestissime ferrent eorum discessum, cum praesertim frequentia et ampla multorum munera recusarent. Tandem magistratus et ciues nobiliores discedentes nostros vsque ad locum, ex quo haec alma domus videri posset, comitari voluerunt, Beatissimae Virgini et illis pro tanto accepto beneficio gratias agentes.

Cingulum etiam [7] profecti sunt duo ex nostris iam secundo, quibus contulit [8] solitum gratiae suae fauorem. Nam frequentibus concionibus et confessionibus, iam antea excitatum populum villasque adiacentes, ad maturiorem frugem facile perduxerunt.

Longum esset, R^de^ in Christo Pater, sigillatim omnia diuinae pietatis opera recensere. *Nouit R. T. Paternitas quanta pietate quamque singulari fauore Deus opt. max. vniuersam Societatem et singula eius membra, quantumuis ex se vilissima, prosequatur* [9], in administratione praesertim sacramentorum, ex quibus vniuersa animi bona dependere videntur.

---

1 *erectus.* POLANCUS.
2 *reformata.* ID.
3 *amplae eleemosynae procuratae.* ID.
4 *multi.* ID.
5 *sunt reuocati.* ID.
6 *litteris.* ID.
7 *insigne Marchiae oppidum* addidit Polancus. Sermo autem est de oppido *Cingoli.*
8 *Deus.* POLANCUS.
9 *Mirum est prorsus* quanta pietate *et* fauore Deus, *etiam* ex se vilissima, *Societatis membra* prosequatur. ID.

Inuiserunt etiam nostri iterum Castrum Ficardum [1], vt, iam pridem erga Deum et nostram Societatem optime affectum [2], populum verbi Dei praedicatione et sacramentorum communione consolarentur; quod et factum est non sine ingenti animarum exultatione et diuinae gloriae emolumento.

Accersitus etiam noster R. P. Rector Anconam *a R.mo* [3] huius almae domus Gubernatore [4], quamuis aliis negotiis *magis* intentus videretur; cognito *tamen* eius aduentu, statim multi spirituales viri, se inuicem excitantes, in templum quoddam confluxerunt, et, legatione ad Patrem missa, post multas preces eo tandem pertraxerunt et vt spirituale colloquium ad eos haberet coëgerunt, in quo vitae spiritualis normam (illis sic efflagitantibus) demonstrauit, non sine *ingenti* [5] Dei honore et *multorum* [6] consolatione ac fructu. Alia etiam opera, ad diuinum cultum spectantia, ibidem et peregit et vt in posterum fierent instituit. Haec et alia, R.de in Xpo. Pater, sunt a tuis filiis extra proprios (vt aiunt) lares peracta.

Iamvero domi et intra angustias huius templi exiguique oppiduli quid egerit Dominus accipe.

Postquam dignata est R. Paternitas T. nostrorum numerum vsque ad 40 adaugere, recepisse videmur nescio quid luminis et spiritualis fauoris, cuius antea eminus, quasi micantes scintillas, inter turbines nouae fundationis huius collegii vidisse nos credebamus. *Nam vt de iis, quae intra priuatos parietes peraguntur, ante omnia proloquar*, videor nunc uidere veram imaginem perfecti religiosique Collegii. Nam scholae nostrae, tribus classibus [7] distinctae, non solum trigesimum, sed etiam centesimum fructum incipiunt producere. Procedunt omnia magna cum suauitate, aedificatione et fructu. Mirantur omnes *videre* decimo quinto quoque die imberbem quempiam adolescentem ex nostris, *in medium prosilientem* [8] summa libertate, spiritus feruore et eloquentia, modo ad virtutum

[1] Castelfidardo.
[2] *vt* addidit Polancus.
[3] *ab*. Id.
[4] *qui illic agebat* addidit Polancus. Gubernator erat Gaspar de Doctis.
[5] *maximo*. Polancus.
[6] *auditorum*. Id.
[7] *iam* addidit Polancus.
[8] *publica oratione habita*. Id.

amorem impellentem, modo a vitiis deterrentem [1]. *et quamuis ad nostras lectiones pauci aut nulli accedant (quia reuera non sunt neque in oppido neque in templo lauretano, qui litteris vacare omnino possint) patet tamen omnibus aditus, facitque collegium quod in se est.*

Neque interim interioris hominis suaeque vocationis quisquam videtur immemor, sed cum omni subiectione, simplicitate, obedientia et spiritus feruore, Deo et hominibus se exhibent gratiosos et irreprehensibiles. Quo etiam fit vt, quoties sit illis ex obedientia prodeundum in publicum, non solum adstanti multitudini placeant, sed etiam mirabiles et omni laude dignissimi habeantur.

In templo etiam quotidie R. P. Montoya profitetur lectionem casuum conscientiae, cui intersunt nostri omnes sacerdotes, et maxima pars canonicorum et aliorum presbyterorum.

Pater etiam Rector omnibus diebus dominicis et festis legit epistolam ad Corinthios: ex vtriusque laboribus dignatur Dominus non mediocrem fructum colligere.

Noster etiam concionator [2], certis temporibus, optimi ecclesiastici munus exercet, ac relinquit in animis hominum non solum pietatis et doctrinae opinionem, sed etiam fructum. Et quia omnes ad templum non confluunt, mittuntur ad plateas nonnulli ex fratribus, qui otiosae multitudini spiritualia charismata impartiantur, vt et ipsi ad nuptias gratiae Dei ingredi compellantur.

Reliqui vero patres, immo omnes simul quoties opus est (est autem opus fere semper), totum pene diei tempus in Poenitentiaria sancte et laudabiliter transigunt. Iam enim totum pondus audiendarum confessionum in nostrorum humeros vergisse videtur, cum pauci sint, qui non malint nostris potius quam aliis confiteri. Vnde etiam fit vt multorum bonorum causa nostri existant, propter ingentem et assiduum concursum, non solum peregrinorum, ex longinquis regionibus et prouinciis aduentantium, sed vicinarum etiam ciuitatum, qui, vel suaui experientia vel publicis rumoribus permoti, ad nostros, tanquam ad certissimum tutissimumque suarum infirmitatum molestiarumque spiritualium refugium, quotidie conuolant.

---

[1] *in medium prodire.* POLANCUS.

[2] P. Joannes Laurentius Patarinus.

Veniunt etiam ad hanc almam domum, religionis pietatisque gratia, Cardinales, Episcopi, Principes et Rectores rerum publicarum, primariae quoque foeminae non paucae, et alii, ad quos maximarum rerum cura spectat, quorum confessiones (paucis admodum exceptis) audiunt nostri nituntur que pro virili non solum vnumquemque sui officii memorem reddere, sed omnium etiam animos inflammare ad perfectum Dei cultum perfectamque rerum sibi commissarum administrationem. Qua ex re quantum emolumenti colligatur, solus ille perfecte nouit, qui operatur omnia in omnibus. Nos tamen videmus in ipso confessionis actu ingentes animorum commotiones, lachrymas, vitiorum detestationes, promissiones et huiusmodi.

Nobis vero ingentes gratias agunt, munera offerunt et a nobis contempta aegre retinent vel liberaliter pauperibus elargiuntur, hoc saltem a nobis expetentes, vt quibus ea debeant elargiri illis indicemus. Neque cessant de nobis laudes proferre: inuaderetque nonnunquam inanis gloriolae uirus mentes Deo sacratas, nisi auctorem omnium bonorum sibi in conspectu semper prouiderent, scirentque *actu charitatis* Deo omnia accepta referre, et *humilitate* non solum laudes, sed etiam se ipsos despicere. Quod si contingat illos iterum huc reuerti, summa diligentia proprium quaeritant confessarium, et acceptae gratiae certissima argumenta prae se ferunt, illi praesertim, qui a nostris bene viuendi modum verbo vel scripto accipere voluerunt; cuius rei gratia solent nonnulli, etiam ex remotissimis Italiae partibus, ad nos venire.

Denique si quis vel conscientiae scrupulis angitur, vel desolationis pondere premitur, postquam ad nostros confugerit, *mox* [1] domum tranquillus et spirituali consolatione plenus reuertitur. Nec obstant ingentes casuum [2] difficultates quominus *Jesu Christi* [3] alumni gratum Deo et proximis exhibeant obsequium: quod sine dubio [4] gloriosissimae Virginis *Mariae* meritis, non studio, non continuo confessionum exercitio, est adscribendum.

Alia permulta bona opera per nostrorum ministerium sunt

[1] *Deo adiuuante, mox.* Polancus.
[2] *conscientiae* addidit Polancus.
[3] *Beatissimae Matris Dei.* Id.
[4] *eiusdem* addidit Polancus.

hoc quadrimestri peracta sub tantae Matris auspiciis: cuiusmodi sunt eleemosynae, restitutiones, paces, vitae reformationes, concubinariorum separationes, publicarum meretricum conuersiones, cum lachymis et certa spe melioris vitae. Nonnulli etiam se totos diuino cultui manciparunt. Plurimi damnationis statum periculaque recidiuorum peccatorum reliquerunt. Haeretici etiam nonnulli ad nostrorum pedes suae uesanae perfidiae malitiam deposuere. Daemonia quoque ex obsessorum corporibus exiuerunt, et alia huiusmodi, quae sigillatim, prout gesta sunt, describere, quamuis magnae *sit* aedificationis *et ingentem animi consolationem iis, qui Deo inseruiunt, soleant afferre: quia tamen* nimis[1] longum *et importunum* esset, *huic labori supersedemus, cum praesertim epistolae modum iam pene excessisse animaduertamur.*

Reticere tamen non possum gloriosum quoddam spectaculum ante fores sacratissimi sacelli[2] nobis hisce diebus exhibitum. Mulier quaedam diu aliam quamdam mulierem odio fuerat prosequuta; et cum vni ex nostris confiteretur, tantum compunctionis spiritum in confessione accepit, vt sibi inimicam adire et ab illa veniam exposcere pro summis deliciis reputavit. In conspectu igitur 300 aut 400 peregrinorum genibus inimicae prouoluta, cum abundanti lachrymarum effusione veniam de illatis iniuriis, cum ingenti astantium aedificatione, postulauit, quam et accepit.

Exercitia etiam spiritualia multis fuerunt hoc quadrimestri tradita, in quibus nonnulli certam suae vocationis cognitionem acceperunt, seque Societati uel alio religionis instituto dediderunt: alii vero vitam in melius reformarunt.

Cum Marchiae populos fames vrgeret, neque Lauretanum oppidum immune relinqueret, nostrorum opera effectum est vt omnes egeni describerentur, illisque ex publicis huius sanctissimae domus sumptibus prouideretur; aduenienti etiam pauperum multitudini, bis in die est liberalius satisfactum.

Illud tandem vltimo loco addam, quod reticere prohibet ratio *et Virginis Lauretanae*[3] voluntas, ad quam haec spectat laus.

---

[1] nimis *tamen*. POLANCUS.
[2] *huius templi* addidit Polancus.
[3] et *beatissimae* Virginis. ID.

Excoluit hortulum suum per nostrorum ministerium miris modis piissima Virgo, indiditque totius sanctimoniae et puritatis ignita desideria in *suorum electorum animis: elegit sibi iuuenculas* [1] candidas et in sanguine dilecti Filii sui dealbatas, vt illarum ministerio, necnon puro ac sancto amore, tamquam deliciis perfruatur. Harum autem numerus quamuis *sit exiguus, sunt enim 8 aut 10* [2], feruor tamen est *magnus* [3]. Solent singulis fere diebus dominicis et festis *carnibus immaculati agni saginari* [4], meditationi insistere, coelestia appetere, humana pro nihilo reputare, totis denique animi votis ad perfectionem quotidie anhelare. Reliqui etiam, qui communioris vitae sectantur semitas, vitam in melius commutarunt, seque nostrorum spirituali regimini commiserunt. Iam solent libentius et frequentius confiteri, conciones audire, pietatis operibus insistere. Omnia denique, quae ad diuinum obsequium et animarum salutem spectant, propensioribus animis frequentare.

Haec, R.de in Christo Pater, et alia, quae solis oculis diuinae maiestatis sunt perspecta, peregit Deus *et* [5] gloriosae Virginis Mariae *fauor* [6] tuorum filiorum ministerio, *non obstantibus grauissimis negligentiis et imperfectionibus nostris.*

Rogamus autem R. T. P. et totis praecordiis efflagitamus, vt nostrarum negligentiarum a Deo veniam [7] consequatur, et suae benedictionis munere nos donare dignetur.

Ex alma domo Lauretana, 17 Kal. Februarii 1556.

Ex commissione R. P. Rectoris.

R. P. T. minimus et indignus in X.° filius,

RAPHAËL RIERA.

Superscriptio in quarta pagina: Jhus. Al molto R.do in Christo Padre il P. M. Ignatio de Loyola preposito general della Comp.a de Jhu., in Roma.

---

[1] *quarumdam virginum animis, quas* elegit sibi. POLANCUS.
[2] *non sit magnus (est enim exiguum oppidum).* ID.
[3] *maximus.* ID.
[4] *communicare.* ID.
[5] *per.* ID.
[6] *intercessionem.* ID.
[7] *nobis* addidit Polancus

Alia manu: 1556. Quadrimestres lauretani collegii, 16 Januarii.

Et alia: Emenda[tae].

Vestigium cerae sigilli.

CDLXX

P. Oliverius Manareus
Patri Ignatio de Loyola.
Laureto, 16 Januarii 1556 [1].

Jhus.

Pax Xpi.

Molto R.do in X.o Padre: questa sarà per dar, secondo il solito, raguaglio alla R. V. di quanto Christo nostro Sig.re si è degnato operare questo quadrimestre per questo minimo Collegio, sì nelle terre circunuicine, nelle qualli alle volte si distende per maggior vtile delle anime, come in questa.

In Monte Sancto sonno stati due delli nostri da dieci giorni, ogni dì predicando et insegnando la dottrina Xpiana sempre con gran concorso. Si fecero molte paci et restitutioni. Alchuni, che molti anni haueuano perseuerati nel peccato, priuandosi delli Smi. Sacramenti, chi 6, chi 10, chi 18, ritornorno a contritione. Si fondò vn monte [2]; s' aggiutorno alchuni monasterii quanto alla necessità corporale et spirituale, concorrendo il fauore di Sig.ri della terra, come anche circa l' hospitale molto bisognoso. Del concorso alli Smi. Sacramenti non accade

[1] Archetypae duplici folio nn. 39 et 40.—In iis tantum extrema verba *De V. R. P.*.. MANAREO, sunt ab ipso Manareo scripta. Reliqua ea scripta sunt manu, qua praecedentes Raphaëlis Riera litterae.—Vere non sunt nisi italicum praecedentium exemplum; eas tamen hic distincto loco ponimus, quia alium habent auctorem et alio ordine eadem fere enarrant.

[2] "Reditus etiam quidam *(Montem* vocant) ad indigentes juvandos institutus est.„ POLANCUS in *Chronico,* t. v, pag. 87, n. 217.

scriuer, essendo cosa solita ouunche se retroua la Compagnia. Quanto fu grata la uenuta loro si dimostrò in quello, che subito gionti furono, mandorno li Signori la tromba per la terra che auisasse il populo della venuta loro et l' essortassi a rendersi pronto alle prediche, confessioni etc. Al ritornar loro gli vol vero i Sign.ri far compagnia fuora della terra sin' a tanto vedessero questa santa casa.

In Cinguli et Castellficardo sonno anche stati altra volta alquanti giorni con simil frutto. In Anchona, avengha non andassi per tal effetto, sappendosi però la mia uenuta, subito si congregorno molte persone diuote in vna chiesa mandandomi vno che mi preghasi gli andassi fare qualche raggionamento spirituale et dare qualche buona institutione della vita loro, il che si fece con fauore di nostro Signore et fu caggione di altre buone opere. Questo fa la grande opinione che tiene questa Marcha della Compagnia, onde da molti luoghi siamo ricercati da visitarli, etiamdio lontano da 20 et 30 miglia, si come Ascoli, Offido, Giese, San Seuerino, Tolentino, Fermo, etc. alli quali per il passato non s' è potuto sodisfare per manchamenti di operarii. Ma hora che s' è degnata la R. P. V. augmentarli, sodisfaremo col tempo alli santi desiderii loro.

Alchuni, non potendo altrimenti godere la Compagnia, qua vengono a posta domandarci conseglio et aggiuto spirituale; et communmente, quando ritrouansi affannati et afflitti di qual si uoglia cosa d' importanza, vengono o mandano pregarci li raccomandiamo al Signore con tanto affetto che paia loro salute dependa dalla oratione de nostre *(sic)*; et questo si fa da Sig.ri Prelati, come d' altri, che ne da gran materia d' humigliarci anzi et confonderci, essendo tanta la opinione di noi nella gente, non obstante nostre negligentie: *sed a Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris.*

Questi dì vennero 40 discosti più di 30 miglia per consecrarsi alla Compagnia, tra li quali era vno monacho mandato da 3 o 4 altri suoi compagni per vedere si potessero anche esser riceuutti, et ritrouandosi con vn' altro inhabile, ritornò molto sconsolato, non senza però frutto spirituale; l' uno fatti gl' essercitii è risoluto, et è dottor, de 29 anni, buon philosopho et de buone parte. Il quarto è ritornato tutto resignato al seruitio del Sig.re per disporre delle cose sue et è ancho lui sacerdote di

buona qualità. Molte persone restano nel secolo, assai prompte et habile alla perfettione, per non hauere luocho di tenerli et essercitarli; al tutto prouederà la sapientia et misericordia del Signore.

Gli Signori di Macerata due volte ci hanno scritto preghandoci gli vogliamo mandar due delli nostri per X o XII giorni etc., alli quali hora si è satisfatto con dimostratione della buona volontà, con speranza di accompagnarla con effetto quanto più presto.

In questo borgho [1] il numero delle persone che frequentano li santissimi sacramenti va tuttauia crescendo et generalmente il borgho migliorando. Alchuni huomini et donne, sì del borgho, come fuorastieri, si sonno disposti alla Religione, et già cinque sappiamo hauer' mandato in essecutione sua buona dispositione: altri, massime cittelle non poche, restano per manchamenti di dotta; et per esser il borgho picolo non gli potiamo dar' aggiuto. Il simile accade circa le donne peccatrici, delle quali molte ritornano con gran dolor nostro al peccato per non trouare recapito: sapiamo pur che da tre si sian congionte con quelli che le teneuano in peccato, et altri esser stati mossi da Iddio a pigliarle per moglie in penitentia di suoi peccati. Si sonno aggiutati appostate, illuminati heretici, liberati [2] inspiritati; dati essercitii spirituali, visitati infermi etiamdio alli castelli vicini, donde alle volte siamo chiamati per consolar' et confessar li amalati. Si sonno qua parimenti fatte assai pace; et tra l' altre, confessata de vno di nostri che fu vna donna, la quale molto tempo hauea perseuerato nel suo odio, venne a ritrouare sua contraria in presentia di 300 o 400 persone, et gettandosi a suoi piedi, gli domandò perdono con tante lachrime che non solamente l' altra fu commosa, ma anche tutti gli astanti con gran edificatione. Si sonno fatte molte restitutioni d' importanza, et anche hora ne tengo vna tra le mani di più di Δ^{ti} [3] 50, già fatta per maggior parte, che non è poccho in questo tempo ad vna persona pouera.

Col fauor di Monsig.re il gouernatore [4] si sonno uisitati tutti

---

[1] Laureti.
[2] Hic scriptum erat *illuminati;* sed, hoc deleto, scripsit Polancus *liberati*.
[3] *Scuti,* scutata.
[4] Gaspar de Doctis.

gli bisognosi di questo borgho, di dentro et fuori, et scritti in vn cathalogo, acciò a tutti soccorresse questa benedetta casa secondo la loro necessità.

Quanto alla penitentiaria et santa comunione non dico altro che so essersi comunicati in questa santa casa fuora di Pasqua, Natale et giubilei, in 5 o 6 settimane, otto millia et settecento persone. Si predicha spesse volte in chiessa, massime le feste et le domeniche, et anche gli giorni feriali, quando di ciò siamo richiesti da signori o prelati. Queste 4 tempora di Natale s' è predicato nell' tinello della santa casa alli serui et laboranti di quella, che sonno in gran numero, per disporli al santo digiuno et S.mi Sacramenti per più degnamente celebrare le feste: il simile si fece in piazza doue spesso s' è predichato; et comunemente si predicha, quando incommincia fare fine la predicha della chiesa, per riprender quelli che stanno ociosi perdendo col tempo la parola d' Iddio; et acciò non scampi alchuno senza tal ricordo, alle volte si predicha in quel medessimo tempo nelle due piazze.

Ogni dì feriale legonsi gli casi di conscientia in chiesa dal R.do nostro Padre Maestro Montoya [1], soprastante di questo collegio; et io, ogni domenicha et festa, nel medessimo luocho et tempore, finito vespero, la *prima Diui Pauli ad Corinthios;* et di tutto se ne serve molto nostro Signore per sua infinita buontà.

La schola nostra fa tre classi distincte: dua di gramatica et l' altra d' humanità; et tutti tre maestri fanno 4 lettioni diuerse ogni dì senza le compositioni, dispute, et altri essercitii litterali, alli quali si puo ritrouar ogni uno secondo el solito della Compagnia. Al meno ogni 15 giorni si recita publicamente vna oratione suassoria a qualche virtù, o vero dissuassoria del vitio contrario.

Questo quadrimestre sonno stati qui molti prencipi, signori et signore, i quali molto si sonno rallegrati d' hauer qui trouata la Compagnia et quasi tutti si sonno da noi altri confessati, et anche alchuni comunicati, non volendosi altrimenti contentare. Alchuni parimente ci hanno domandato alchuna institutione della sua vita, alli quali s' è sodisfatto secondo no-

[1] P. Joannes de Montoya.

stro potere: la più frescha è la principesa consorte di Don Ferrante Gonzaga [1], la quale, dopo essersi confessata et comunicata da me, volendo partirsi, me fece dar promessa publicamente d' accettarla per figliola spirituale et visitarla al spesso con le mie lettere, il che prima hauea fatto il principe suo figliolo [2]. Il Cardinal d' Vrbino [3], che fu visitato da noi altri et mentre che mangiaua, pocho auanti di partirsi, gli fu recitata una ecgloga conueniente alla solennità di Natale la quale se celebraua, et gli fu tanto grata, con altri versi congionti a quella, che ne volse hauere la copia; et già caualcando, mi fece dire anche per il Vescouo di Scutera [4], che staua con sua S.ria R.ma, che più presto che poteuo li mandassi (che già doueria esser detto.)

Nostri padri et fratelli per gratia del Signore vano molto feruenti, et tanto ch' il demonio, del loro profitto sdegnato, s' è sforzato inganar' alchuni con varie fantasie, come apparendoli in forma di puto circa il S.mo Sacramento più et più uolte, o in altre maniere nelle sue orationi; et non potendo venire al suo designo, finalmente è venuto alli tormenti et terrori sensibili de dì et di notte, battendo vno, caminando sopra l' altro tutta la notte, et ogni notte, subito smorzata la lucerna, tirando l' altro pel braccio, et facendo strepito in camera del 4.°, ma finalmente è stato confusso et non ha potuto preualere *aduersus electos,* ne manco retenere forze alchune per più molestarci in qual si uoglia modo esteriore: sia ringratiata sua diuina maiestà [5].

Molte altre cose si potrebbono scriuere; ma fuggendo la prolissità, me retengo; benche non dubbiti ch' habbiamo commessa gran negligentia, non vsando tanto sincieramente et feruentemente la gratia concessa del Signore, che doueressimo hauer fatto; ma speriamo per l' auenire, aggiutati coll' orationi di V. R. P., maggior frutto nel Signore.

---

1 Elisabeth de Capua. Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 93, annot. 4.

2 Hunc primogenitum vocat POLANCUS, l. c.; erat proinde Caesar, I Dux de Amalfi. CHIUSOLE, *Genealogia delle case più illustri del mondo,* tabula CCXCIX.

3 Julius Feltre della Rovere.

4 Haud certi sumus nos bene percepisse quod hic scriptum est. Sunt qui legant *Frutera, Trutera,* etc. Verum nullum his nominibus simile episcopalis alicujus sedis nomen in Episcopologiis reperimus. Quod si legendum tandem sit *Scutera,* hocque positum credamus pro Scutari, *Scodra,* tunc in aliam syrtem incidimus; ait enim GAMS vacasse hanc sedem ab anno 1543 triginta duobus annis.

5 Haec et plura alia his similia, quae diversis temporibus evenere, narravit ipse Oliverius Manarcus in *Commentario de rebus Societatis.*

Qui stiamo quaranta et vno della Compagnia, tra li quali noue sonno sacerdoti, il resto scholari. Non altro. Nostro Signore conserui la R. P. V. in sua sanctissima gratia.

Di Loreto, a dì 16 di Gennaio 1556.

De V. R. P. indeg.mo in X.o figliuolo,

Oliuerio Manareo.

Superscriptio in quarta pagina: Jhus. Al molto R.do in Christo Padre il P.e Mtro. Ignatio de Loyola Preposito General della Compagnia de Gesù, in Roma.

Alia manu: 1556. Loreto. Quadrimestre delli 16 di Gennaio.

Vestigium cerae sigilli.

CDLXXI

P. Adrianus Adriani
Patri Ignatio de Loyola.
Lovanio, 17 Januarii 1556 [1].

IHS

Gratia et pax X.i nobiscum.

Venerabilis Pater.

Paucis perstringam quae hoc proximo quadrimestri per nos Dominus operari dignatus est. In primis vix labitur dies *qualiscumque* [2], in quo non accrescat nobis nouus vtriusque sexus *confitens* [3]. Augetur et *numerus* frequenter communicantium [4]: duo etiam nobiles studiosi, filii duorum *praecipuorum* [5] in no-

[1] Autographae unico folio, n. 507. — Quae emendans Polancus sustulit, *italicis* describimus; quae pro sublatis substituit, ad paginae calcem damus.

[2] *aliquis.* Polancus.

[3] *confitentium numerus.* Id.

[4] frequenter communicantium *multitudo.* Id.

[5] *nobilium.* Id.

stra aula bruxellensi, cupiunt se Societati adiungere, quos admittere statuimus quam primum opportunum videbitur. Insuper sacerdos quidam, *fortis*, doctus, *repraesentans virum et sonoram habens vocem, etiam* statuit se nobis adiungere. Alius [1] etiam iuuenis leodiensis. Duo *etiam* [2] aut tres filii confessionis *nostro adiutorio* [3] ingressi sunt religionem franciscanorum, quae res non paruam fouet charitatem inter franciscanos et nostram Societatem; heri quoque, propter inuestitionem cuiusdam filii confessionis nostri, prandium sumpsi cum eis in refectorio; *prandio vero* [4] finito, antequam P. Guardianus inchoaret gratias, publice commendauit nos orationibus omnium, addens nostro consilio praesentem nouitium ingressum religionem.

Quod ad nos attinet, singuli manemus in consuetis officiis; Pater vero Arnoldus [5] manet in Culemberch [6] non absque magno fructu. Scripseram ei vt compendiose rationem redderet eorum, quae ibidem egit, quod quia fecit *et justae sunt literae per se,* statui ipsas ipsius literas P. V. transmittere [7].

De R.dis in X.o Patribus P. Petro Ribadeneyra et P. Bernardo [8] *nihil dicam, quia non dubito quin diligentissime singula P. V. transcribant: hoc solum dico, quod bonum Christi et Societatis odorem sparserint. Sit Dominus in omnibus benedictus.*

D. Philippus Knobbaert, *conterraneus meus* [9], P. V. etiam notus, qui diu Romae egit, et ex parte est haeres domus, quam inhabitamus, heri dixit mihi se proximis diebus velle ire in patriam et agere cum reliquis haeredibus vt simpliciter detur Societati eadem domus, vt Societas memoriam suae progeniei in perpetuum habeat [10].

---

1 adiungere, *ut et* alius. POLANCUS.
2 *praeterea.* ID.
3 *nobis iuuantibus.* ID.
4 *quo.* ID.
5 P. Arnoldus van Hees (Heceus, Hezius).
6 Culenborg. Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 292, annot. 5.
7 Eas dedimus supra, pag. 24.
8 P. Bernardo Oliverio.
9 *antuerpiensis.* POLANCUS.
10 Corrigendane his erunt, an tantum complenda, quae ex DELPLACE, *L'établissement de la Compagnie de Jésus dans les Pays-Bas*, pag. 8, annot. 3, transtulimus in POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 292, annot. 5?

Haec sunt, P. R.[de], quae scribenda occurrunt. Commendamus nos orationibus sanctisque sacrificiis P. V. omniumque Patrum ac fratrum. Raptim.

Louanii, 17 Januarii *anno Domini 1556.*

R. P. V. seruus in Domino,

ADRIANUS ADRIANI AB ANTUERPIA.

Superscriptio in secunda pagina: IHS. Ven.[li] in X.[o] Patri D.[no] Ignatio de Loyola, generali praeposito Societatis Jesu. Romae.

Alia manu: 1556. Louanio. Quadrimestres 17 Januarii. Emend.

Et alia: 56. Londini *(sic)* [1].

---

[1] Atque hinc factum videtur quod in Indice, quem volumini anni 1555 praefixit P. Boëro, loco *Lovanii* scripserit *Londini.*

CDLXXII

P. Gundisalvus Gonzalez
Patri Ignatio de Loyola.
Hispali, 21 Januarii 1556 [1].

IHS

Muy R.do en Christo Padre.

La gracia y amor del Señor sea siempre en nuestras almas. Amen.

Hanse continuado siempre los sermones con mucho concurso de gente y moçion y deuoçion particular, que el Señor les dá de compunçion y lágrimas hasta no se poder contener; speçial de vnos sermones de muerte y juiçio yban por las calles gimiendo y llorando, concertando sus vidas y aparejándose á penitençia. Aconteció á persona yr á su casa y desentoldalla, conçertándose así en sus trajes y demasías: deuió de creer algo del thema que auía oydo; *dispone domui tuae, quia cras morieris* [2]. Otras embiauan las sayas sobradas de raso y seda para los pobres: otras se determinaron á monjas: y como en las confessiones entendemos, se procuran de estrechar y moderar en traxes y demasías á tanto, que no soliendo baxar las sedas, me dizen a abajado la quinta parte. Ha auido hombres, que, no podiendo persuadirse tener disçiplinas, acordándoseles que se auía de pagar en la otra vida lo que no se pagase en esta, los mouió nuestro Señor á tomarlas, y repartir con los pobres de lo

---

[1] Archetyp ae duplici folio, primo n. 470, altero non numerato.—In iis extrema tantum verba *d. V. P.....* GONZALEZ, sunt manu ipsius P. Gundisalvi. Est et apographum in *Historia Varia,* t. I, pag. 450.

[2] Dispone domui tuae, quia morieris tu, et non vives. Is. XXXVIII, v. 1

que tienen, frequentar los sacramentos, diziendo lo que comunmente se dize, que agora se han confessado.

Han aiudado mucho á esto con la diuina gracia algunos sermones que este Adviento, consultado el P. Prouincial [1] y pareçiendo ansí al Señor Prouisor [2], se an hecho en gradas [3]: y aunque sobre ellos echauan sus çiertas propheçías, segun que esta cibdad ha estado y está sospechosa no les traigan falsas doctrinas, por las caídas con que nos dan de algunos, anlo recibido bien y mouídose de los prinçipales dellos, espeçial[mente] vno que auía sido juez en la condenaçion de otros, que en aquel lugar avían predicado, el qual, ymportunado á que oyese el sermon, respondiendo que para qué eran aquellos alumbramientos, que no sabía en que auía parado los de fulano y fulano. En fin oyó y creyó, y despues nos mandó llamar, persuadiendo de quánta importançia es [4] dar semejantes auisos á los que en aquel lugar se llegan, que son los caualleros y mercaderes de la çibdad, mostrando otro ánimo y boluntad á la Compañía que hasta allí, y ansí se a parecido: despues acá emos insistido mucho contra las casas de juego y deshonestidad, que ay en esta çibdad muchas, en particular, ansí en los sermones como dando dello noticia al S.or Prouisor y fiscales, y ansí deseamos que la justicia seglar cargase la mano en ello. Algo aprouecha, bendito nuestro Señor. Confiamos en su grand misericordia se remediará algo. Libros desonestos, coplas, naipes y otras cosas ansí, que distraen á los hombres, se an quemado y rasgado muchos.

En la cárçel, con la doctrina que de ordinario se haze, no ay tanta soltura en los juramentos y rençillas: acuérdanse de Dios á menudo con las oraciones y letanía. Euítanse hartas offensas de nuestro Señor: anse conçertado algunos en sus rencores y pleitos, y muchos sacado, haziéndoles pagar las debdas que deuían, y encargándolo en los púlpitos acudir allá los que nuestro Señor mouía y sacar vno dos, otro quatro, otro seis, y así otros etc.

---

[1] P. Bartholomaeus de Bustamante.

[2] Dr. Gaspar Cervantes de Salazar. Vide Polanci *Chronicon,* t. iv, pag. 357, annot. 6.

[3] Vide Polanci *Chronicon*, t. v, n. 1335.

[4] Duo sunt hic vocabula emendata, quae legere non valemus.

Algunas vezes de pasada por las abdiençias se les corrige el jurar demasiado, y con mucha charidad el alcalde de corte mandó que nadie jurase en su abdiencia, no siendo neçessario, so pena de vn quarto, y ansí se tiene más quenta: lo mesmo hicieron en el alhóndiga [1], donde concurre grand número de gente. Despues de la primera plática que se les hizo, mandaron pregonar los diputados que allí estauan, que era vn veinte y quatro [2] y vn jurado de la cibdad, que nadie jurase allí so pena de dos marauedís, los quales pagauan con alegría, arrepintiéndose del juramento.

Este auisar de juramentos a sido ordinario de tres meses á esta parte, ansí en las calles como en las yglesias y casas, donde nos halláuamos, á grandes y pequeños, nobles y no nobles, seruando siempre la reuerençia y deçençia, que con dis-creçion á cada vno se deuía: anlo reçebido muy bien, enmendándose mejor, á tanto que a aconteçido vezes que, jurando y viendo que venía alguno de la Compañía, sin le hablar palabra, como si biera al alguacil de Dios, reçaba su Auemaría sin bonete [3], en pie ó de rodillas: aconteçía algunas vezes en plaça ó calle, donde concurría gente, siendo advertido vno, quedallo todos ayudando con su Auemaría ó Padre nuestro, á la manera que el otro lo reçaua: y lo que pasa en los juramentos se tiene tambien en qualquier offensa de nuestro Señor que sea pública, tanto que no es menester hablar [4], sino quedando como corridos, en biendo alguno de la Compañía se corrijen, haziendo lo mesmo en absencia en sus mesmas casas; que para nuestras almas no es pequeña consolaçion, mayormente viendo esto en las yglesias y ministros dellas, en las quales, oyendo ó viendo que alguno de casa viene, luego se ponen en raçon y modestia, echando de uer que ayan sido vistos con ménos silençio y reposo que el lugar y officio, que tienen, pide.

Los que van á predicar lleuan delante los ocçiosos de las calles y plaças, sacándolos de los bodegones, donde nada siruen á Dios, haziendo á los çapateros que dejen de desvirar y vayan á missa, lleuándolos delante como digo, quándo con si-

[1] Vide POLANCI *Chronicon*, t. v, n. 1345.
[2] Vide *ibidem*.
[3] Sine pileo, seu aperto capite.
[4] Ita scriptum videtur; verum, attrita charta, non satis apparet.

lençio, quándo diziendo las oraciones, de lo qual no poco se edifican y mueuen los que en la yglesia están esperando el sermon.

Con los que justiçian se tiene quenta, y con los que le acompañan tambien, exortándoles á penitençia, y á la contínua memoria de su vltimo fin.

Los sermones y pláticas, que se piden, son tantas y tân de atrás, que ya tomamos por medio, y tienen entendido, que no pensamos biuir tan largo, y ansí se conçeden de vn sermon á otro: en algunos monesterios de frailes se an predicado algunos. De la frequençia y fructo de las confessiones en restituçiones y enmienda grande en grandes peccados no escriuo más de lo que por otras se tiene entendido, sino que pareçe que nuestro Señor nos trae los desahuziados y envejezidos en peccados, y nos muestra al ojo lo que con su diuina mano obra para nuestra confussion y humiliacion.

En el mes de Octubre pasado de çinquenta y çinco años, visitamos el P. Baptista [1] y yo á los nuestros que están en Sanlucar, puerto de mar; y como vna flota de más de çinquenta nauios estaua entonçes de partida, vbo bien que hazer con los sermones que en la yglesia y playa se les predicaua, y las confessiones que venían, visitando ya á la partida algunas naos de los soldados, confessando á muchos que se yvan por confessar, como el P. Juan Paulo [2], que allí reside, avrá ya dado notiçia á V. P.

Desde allí fuemos á Xerez, donde no vbo ménos moçion en algunos sermones que se predicaron; y juntándose los prinçipales del cabildo de la çibdad, les pareçió que el mejor medio para çesar sus bandos, que los ay muchos, y remediar otros peccados que ay, era residir allí la Compañía, y ansí lo an procurado y procuran con instançia, como se dará noticia á V. P. quando llegue el effecto. Los que allí residen con el M.tro Gaspar Lopez [3] en el collegio [4], se animaron y consolaron mucho,

---

[1] P. Joannes Baptista Sanchez. Vide infra, pag. 93, annot. 2.

[2] P. Joannes Paulus, olim Alvarez.

[3] Hujus jam saepius facta est mentio in Polanci *Chronico*.

[4] Nondum erat hoc tempore in civitate Astensi *(Jerez de la frontera)* Collegium Societatis institutum; sed Gundisalvus hic *Collegium* appellat domum Gasparis Lopez, qui Societati se suaque dare jam a multo tempore statuerat et quosdam adolescentes domi suae in litteris et theologia exercebat.

y an venido dellos y vendrán casi todos, pocos á pocos, á hazer exercicios, y con liçençia que se les procuró del Sr. Prouisor [1], an començado á confessar y á predicar los que para ello tenían talento. En el ospital, donde estáuamos, con el confessar y ayudar á morir los pobres y enterrarlos, que auía falta dello, se siruió nuestro Señor.

No ménos pienso se siruió en Utrera y Carmona, lugares de quatro y seis mill vezinos, donde diversas vezes auían pedido socorro. Auía mucho concurso en los sermones, perdonáronse algunas injurias, remediáronse neçessidades de pobres, hasta embiar muchos de dos camisas la vna á los pobres del hospital, quemando libros prophanos y mucho número de naypes; tanto que auía hombre que traya veinte varajas. Entendiendo y empleándonos en lo que arriba se ha dicho, pidieron con instança casa en ambos lugares, dando aparejo para algunos. Tambien, despues del segundo día de pasqua, que se predicó y cumplió con las confessiones en esta çibdad, se fueron á visitar los lugares comarcanos tres y quatro de nosotros, para los quales no fué pequeño consuelo, y para los de acá no poca edificaçion, pareçiéndoles que el fin de la Compañía era más que residir en las çibdades y lugares grandes.

De sola vna necessidad entre otras diré, que nuestro Señor fué seruido de remediar en estas peregrinaçiones, y fué de vna alma, que auia seis ó ocho años que estaua en grauíssimos peccados, y tanto más incurables y podridos, quanto léxos y encubiertos de aquellos, con quien trataua en su conçiençia y auian de ser medio para remediallo: y algunas vezes devia tener dubda el confessor si auia que asolver. Querría no se me olvidase lo que el Señor de aquí sacó, así para no fiar indiscretamente de las personas con quien se trata, como para mucho confiar de la gran bondad y misericordia diuina, que con tanto cuidado y por tantos rodeos remedia lo que el demonio destruye, desata y corta los lazos que él vrde: y tenia en este negoçio tantos tramados que, á podello él hazer público como hera secreto, él sacara otra invençion de las que suele sacar en esta tierra, desdorando con ellas, quanto es de su parte, la gloria de Dios, honra y crédito que á los que á nuestro Señor siruen

[1] Hispalensis, scilicet, Vicarius Generalis, de quo supra.

quiere que se dé. Confessóse plenissimamente, señalándole çierta penitençia, en la qual se exerçitasse hasta tener más satisfaçion que fuesen más verdaderos los propósitos presentes que los pasados: perseveró en ella, y entendí que se le pasauan muchas de las noches en vela, y muy metida en la llaga del costado de nuestro Señor, esperando que de allí le auia de uenir el remedio, exerçitándose en otras cosas que se le ordenaron: despues de dos meses en vn jubileo plenissimo que vino, se acabó la confesion, y remedió el Señor esta neçessidad, y á lo que entiendo será con mucha nouedad de uida. Sea el Señor bendito y glorificado. Amen.

El Señor Prouissor nos ha siempre faborecido en estos exercicios, quitando los contrarios, y dando calor á los vicarios y curas á la guarda de sus constitutiones, el deçir y declarar la doctrina y otras cosas sanctas, que de constitucion deste Arçobispado están hordenadas, exortando á sus clérigos á la edificaçion y buen odor, que deben dar al pueblo en el bien biuir, hablar y tratar el ministerio que les es encargado: y á los de más necessidad suade á que vengan á recojerse algunos dias, aplicándoles á vezes en las sentençias que hagan esto; y cierto se sirue nuestro Señor, procurando en todo dalles de su parte todo el buen exemplo que deue, acostumbrando de ocho á 8 dias juntamente con el Señor Visitador de la çibdad confessarse con los de la Compañía, y çelebrar más á menudo que fiestas y domingos, que es cosa nueua en esta tierra á gente que tiene officio; y no solamente no faltando ellos, enpero aun haziéndolo con nueua diligençia, charidad y piedad, y dando avn más tiempo que se acostumbra, teniendo special cuidado de los pobres de los hospitales, visitándolos y ayudándolos en sus neçessidades y trauajos, los quales siempre procuramos visitar con pláticas y otras exortaçiones segun sus neçessidades, confessando á algunos de los que siruen y rigen los pobres, que no les es poca ayuda para bien y con amor hazer lo que se deue al officio que tienen, embiando otros muchos nobles y no nobles á les ayudar en ello, y servir á semanas y á dias, en todo lo qual vnos con otros se animan, y el Señor es glorificado y los próximos edificados. Sea por todo el Señor bendito, amen, amen.

En exercicios siempre a auido algunos y se aprouechan; y aunque quasi de todos seria su boluntad quedarse en la Com-

pañía, si los recibiesen, sola la determinaçion de vn maestro en theología y bien ábil creo se admitirá; los demas pasan de 15 y 20.

De Seuilla, mártes 21 de Enero 1556 [1].

De V. P. sieruo inútil en Christo,

†
G.º GONÇALEZ.

Superscriptio in quarta pagina: J†hus. Al muy R.do Padre nuestro en Christo nuestro Señor el P. M.º Ignacio de Loyola, Prepósito General de la Compañía de Ihus, en Roma.

Alia manu: 1556. Seuilla. Quadrimestres de 21 de Enero. †.

Vestigium cerae sigilli.

Praecedentium litterarum latina versio, a P. Joanne Xuarez scripta et subscripta [2].

†
IHS

Gratia et pax Domini nostri Jesu Xpi. sit semper in cordibus nostris. Amen.

Habentur semper solitae conciones, cum tanta auditorum motione ac animorum contritione, vt, non valentes continere affectum, saepe in lachrymas prorumpant. A quibusdam, praesertim de morte et iudicio, dimissi redibant domos tota via gementes et flentes, voluentesque animo cogitabundi de vitae reformatione et praeparatione ad mortem. Hinc quaedam, mente compuncta, domum rediens deponit superfluum vestium domusque ornatum, iuxta fundamentum contionis, disponens domui suae, vt cras moritura: quaedam pauperibus sericas vestes distribuendas erogant, quaedam religionem proponunt; hinc (vt in confessionibus audiendis percepimus) tanta in vesti-

---

[1] Haec *De Sevilla..... 1556* altera scripsit manus, videlicet Patris Joannis Xuarez, quae etiam superscriptionem in quarta pagina exaravit.

[2] Autographa duplici folio, nn. 471 et 472.

bus sericis moderatio, vt (quod antehac non solebat) et vilescat sericum, et fere quarta parte vilius vendatur: hinc ad flagella parati, qui antea vel audire exhorrescebant, memores peccato dignas poenas post mortem mihi luendas, ni illas de meipso in hac vita sumpserim; hinc denique est quod eleemosinas erogant, hinc sacramenta frequentant, acclamantes (vt solent) nunc mihi videor fuisse confessus.

His accesserunt (de consensu Patris Provincialis et consilio D.[ni] Prouisoris) conciones aliquae tempore Aduentus pro gradibus habitae, quas etsi sunt quidam, qui suspectas habuerint, vt est haec ciuitas exulcerata uariis dogmatibus, et aliorum periculis cautior facta, quorum exemplo nobis quoque praesagiunt ruinam; audierunt tamen attente, exceperunt beneuole, securique aliqui ex primatibus auditorum, et erga nostros bene affecti, recesserunt; quidam praecipue cum sententiam tulisset in alios, qui eodem loco conciones habuerant, primo rogatus a sibi familiari amico, vt audiret, respondit: quo mihi illuminationes istae, quasi ignorem quorsum euaserint antiquae illae talis et talis. Nihilominus acquieuit flagitanti, audiuit et credidit, adeo vt vocatis postea ad se nobis, calcaria addiderit ad peragendum incoeptum, adductisque rationibus probare contenderit, quanti referat aliquoties de futuris honoribus et opibus admonere *nobiles* [1], milites et mercatores illos, qui plurimi quotidie ad hos gradus conueniunt, significaueritque plane multo se alium animum erga nostros ex tunc habiturum, quod quidem postea rei comprobauit euentus.

Sunt hic (miserabile dictu) non paucae domus, aliae, quibus merent occultae meretrices, aliae, quibus aleas et chartas exercent lusores; in has saepe concionibus inuehimur, in has promotores et judices ecclesiasticos concitauimus, iamque secularium auxilium inuocare paramus, sperantes fore, auspice Deo, quo ciuitas his sordibus expurgetur, nam purgari iam coepit, cum amatoria carmina, lasciuae tragoediae et poëtica de hac re figmenta, simul cum chartarum pictarum multitudine, igni consumpta sint.

Apud carcerem habenda doctrina frenantur aliquantulum a jurgiis et juramentis: frequenti orationum et letaniarum recita-

---

[1] *nobiles* addidit Polancus.

tioni vacantes, cessant a prauis occupationibus; inter aliquos sunt lites compositae; alii (soluto aere alieno) dimissi sunt; nam cum in concionibus de hoc ageretur, properabant ad carcerem aliqui, hic vnius, hic duorum, hic quatuor, illae sex, alii denique aliorum debita exoluentes, vinctos e domo carceris educebant.

Praetereuntes iudicum tribunalia, cum admonerent nostri (vt solent) litigantes de non assumendo frustra nomine Domini, iubet praetor ne vllus id faceret sub poena trium dipondiorum. In horreis similiter (vbi est magna ementium vendentiumque frequentia), habita a quodam ex nostris exhortatione, indixere praepositi, clamante praecone, ne quis assumat nomen Dei frustra sub poena duorum dipondiorum: ita fit, vt iurantes et iurasse doleant et persoluere gaudeant. Fuerunt hae admonitiones abhinc tribus mensibus continuae in ecclesiis, domibus et *viis publicis* [1], ad primates, ad vulgus, ad nobiles, ad ignobiles, seruato cuiusque personae decoro, placuerunt vt plurimum, profueruntque adeo vt iurans, nullo monente, si modo praetereuntem videret aliquem ex nostris, quasi lictorem diuinum praeueniens, solitam orationis dominicae vel angelicae salutationis, nunc stans, nunc flexis genibus et aperto capite, poenitentiam ageret. Cumque publice id fieret, saepe usuvenit plures vnius periculo reddi cautiores, et poenitentem similibus iuuare orationibus. Vt de iureiurando, similiter de aliis peccatis publicis addiderim fieri; peccantes enim, praesente aliquo ex nostris, erubescunt, semetipsos increpant et puniunt: imo, ad maiorem Dei gloriam, etiam absentibus nostris, secreto domi suae peccantes se invicem admonent, corripiunt et mulctant: quod denique est animis nostris maximum solatium, in ecclesiis etiam ministros, cum primum aduerterint aliquem ex Societate adesse, vestes decenter coaptare, vultum componere, denique in ordinem modestum seipsos redigere videas.

Praedicatores nostri, cum festis diebus ad ecclesias concionaturi se conferunt, ducunt a *viis publicis* [2] et plateis ociosos ad diuina, nunc silentes, nunc alta voce orantes, non sine magna auditorum spectantium admiratione et aedificatione, alios

---

[1] *viis publicis* scripsit Polancus ubi scripserat Xuarez *callibus*.
[2] Hic etiam *callibus* scripserat Xuarez.

a ganeis in quibus luxuriantur, alios a tabernis, omissa tunc illicita venditione, educentes.

Eos, qui extrema supplicia pendunt et qui ipsos comitantur, ad poenitentiam et nouissimorum memoriam exhortari de more est. Tam crebra et tam praematura est concionum efflagitatio, vt oportuerit significare non esse nobis tantae vitae conceptam spem, quo liberum esset nobis proximas tantum concedere, ex quibus aliquae in monasteriis monachorum et monialium habitae sunt.

De confessionum frequentia et fructu in restitutionibus et vitae reformatione illud solum dixerim, quod cum in peccatis inueteratos ac fere desperatae salutis animos ad nos trahat Dominus, in his mutationes dexterae suae ad confusionem et humiliationem nostram nobis ostendit.

Praecedenti mense Octobris anni 1555, *inuisimus* [1] P. Magr. Baptista et ego [2] fratres nostros, qui sunt in oppido Santlucar; cumque per id temporis esset classis istinc ad indos nauigatura, fuimus satis occupati concionibus ad nauigaturos, tam in litore quam in ecclesia habendis, et confessionibus, quae sese offerebant, audiendis; denique, cum iam milites naues ascendissent, plurium ipsorum confessiones audiuimus, qui plane videbantur absque confessione vela daturi. Illhinc venimus oppidum Xerez, a quo tam deuote excepta est verbi diuini praedicatio, vt, conuenientibus primatibus populi et de hoc consulentibus, visum fuerit, ad sedandas (quae sunt inter ipsos antiquae) factiones et extirpanda alia peccata, vltimum fore remedium, si qui ex Societate in ipsa ciuitate resederint, quod tunc coeperunt, et nunc flagitare perseuerant; de hoc, dante Domino, certior fies si, eodem fauente, ad effectum *res* [3] peruenerit.

Scholastici quidam, qui ibidem sub disciplina Magistri Gasparis Lopez theologiae incumbunt, non mediocriter sunt animati ad virtutem. Venerunt nonnulli statim ex ipsis in spiritualibus exercitandi, venturi omnes paulatim si Dominus dederit;

---

[1] *visitauimus* scriptum erat a Xuarez.

[2] Qui tandem ii fuere, qui nostros apud *Sanlucar* degentes inviserunt? P. enim Gundisalvus Gonzalez, supra, pag. 87, ait: "el P. Baptista y yo„; nunc autem dicit P. Xuarez: "P. Magr. Baptista et ego.„—Polancus in *Chronico,* t. v, n. 1348, nodum scindens scribit: "Patres Gonzalez et Suarez. „

[3] *res* additum a Polanco.

alii vero, qui ad id sufficientes visi sunt, accepta a Superiore facultate, praedicare et confessiones audire coeperunt. In hospitali, quo sumus excepti, audiendo infirmorum pauperum confessiones, confortando agonizantes et sepeliendo mortuos (quantum id opus erat) credo praestitum fuisse Domino aliqu*i*d *grati* obsequi*i* [1].

Nihilo minora istis referre possem, acta in oppidis Carmona et Vtrera, quo cum desiderati nostri et saepe requisiti venissent, a magno concursu et cum uberi fructu auditi sunt: postea videres condonantes inuicem illatas injurias, erogantes pauperibus vel alteram tunicam, comburentes chartas et inhonestas et pictas; quibus conspectis vterque populus petuit instanter aliquos ex nostris, offerentes vitae necessaria. Denique secunda die paschatis, peractis hic confessionibus et praedicationibus, profecti sunt quatuor ex nostris *ad* [2] finitima loca, quod et oppidanis fuit magno solatio, et hispalensibus nostris maximae aedificationi, vtpote qui sibi persuaserunt finem Societatis non solum esse residere in civitatibus magnis.

Illam tantum ex multis miseriis, quibus Dominus misericorditer opem ferre dignatus est inter peregrinandum, referam. Computruerat quaedam in grauissimis peccatis, quibus totos octo annos erat irretita et vulnerata, cuius morbus eo erat incurabilior, quo medicis spiritualibus occultior. Vtinam nunquam mihi excidant animo, quae ex hoc collegi, quam caute sit poenitentibus fides habenda, quam indubie sit diuinae misericdiae fidendum, quae sic reparat quae serpens dextruxit, sic vincula soluit quae ille tetendit. Tetenderat autem in hac re tot taliaque retia, vt si publicare potuisset quae fecerat occulta, exhibuisset videntibus mirabile spectaculum, qualia exhibere in his partibus consueuit ad deterendum quod in ipso esset diuinum honorem, et opinionem his debitam, qui virtutum studiis et sacramentorum frequentiae insudant. Sed, Deo melius prouidente, reserauit plenissime omnia peccata praestititque verae poenitentiae signa. Iniunctas enim sibi (quo propositi firmitas probaretur) tam spirituales quam corporales exercitationes accepit humiliter, expleuit perseueranter per duos menses,

---

[1] *aliquid grati obsequii* scripsit Polancus ubi *aliquod obsequium* litterarum auctor scripserat.

[2] *ad* pro *visitare* substituit Polancus.

totas fere noctes in oratione peruigilans, sacro vulneri dominici lateris inclusa, illhinc vltimum sperans remedium: dum hoc modo se praeparat, ecce aduenit plenissimus iubilaeus, perficit confessionem, accipit absolutionem, quam spero fore ad maximam vitae reformationem et veram proximorum aedificationem.

Dominus Prouisor, locum Archiepiscopi tenens, in his omnibus auxilium nobis praestitit, contradicentes compescendo, animando vicarios et ecclesiarum rectores ad seruandas synodales archiepiscopatus constitutiones in explicanda doctrina christiana aliisque rebus, quas sanctis statutis habent obseruandas; exhortando sacerdotes, vt sic ministerium suum exerceant, ea loquantur et operentur coram hominibus, vt videntes glorificent Patrem, qui in coelis est; si qui vero auxilii egentiores videntur, hos ad aliqua spiritualia exercitia exhortando, et cum opus est sententia praecipiendo, quod quidem non fuit sine magno fructu; suasit enim haec ipse non solum verbo sed etiam exemplo: consueuit namque simul ipse cum visitatore huius ciuitatis octauo quoque die confiteri Patribus Societatis, celebrare autem frequentius quam dominicis et festis diebus, quod est satis nouum munera publica gerentibus; neque his tamen idcirco in vllo deficientes, sed ipsa potius pia ac diligenti feruentique charitate exequentes, et in ipsis plus temporis solito impendentes. Infirmorum denique pauperum solicitam curam gerit, visitando hospitalia in quibus iacent, subueniendo necessitatibus et subleuando labores illorum. Quos etiam nostri saepe, quoad possunt, iuuare conantur, partim exhortando, partim confessionibus, dirigendo ministros, quod multum conducit vt patienter et pie suo quique fungantur munere: partim mittendis aliis multis nobilibus et plebeiis, qui iuuent ministros singulis vicissim hebdomadibus aut diebus: in his omnibus se mutuo ad meliora accendunt: haec cedunt in proximorum aedificationem et in Domini nostri gloriam. Sit illi sane immensa in saeculorum saecula. Amen.

Datum Hispali, 12 calendas Februarii anno 1556.

V.ae P.tis seruus inutilis in Christo,

†
Joannes Xuarez.

Superscriptio in quarta pagina: † Jhus. Admodum R.do in Christo Patri Magistro Ignatio de Loyola, Praeposito generali Societatis Ihu. Romae.

Alia manu: 1556. Hispali. Quadrimestres 21 Januarii. Emend.

Et alia in tertia pagina: Fiandra, Ferrara, Perugia, Bologna, Ingolstadio, Napoli, Parigi [1].

Vestigium cerae sigilli.

CDLXXIII

P. Joannes de Salvatierra,
Ex commissione P. Joannis Pauli, olim Alvarez,
Patri Ignatio de Loyola.
Sanlucar de Barrameda, 31 Januarii 1556 [2].

† IHS

Admodum R.de in Xpo. Pater.

Pax Xpi., etc.

Inter ea, quae tuae Paternitati se mihi offerunt scribenda, imprimis illud est, quod cum hispanorum classis, quae ad indos erat nauigatura, in portu hoc ventorum prosperitatem praestolaretur, Patres nostrae Societatis, illorum salutem spiritualem desiderantes, saepenumero eos adhortabantur ad contritionem et peccatorum integram confessionem, non solum priuatis colloquiis et concionibus in ecclesia, verum etiam in ipso maris litore, et in ipsis nauibus, verbum Dei proclamantes, cum magna audientium compunctione ac lacrimis, plurimorum confessionem audientes, fructum copiosum Domino nostro collegerunt.

---

[1] Vide supra, pag. 56, annot. 1.

[2] Autographae duplici folio, primo n. 508, altero non numerato.

Solet etiam frequenter P. Joannes Paulus concionem ad populum habere in ecclesia maiori, vbi et a vicario et clericis efflagitatur, et a ciuibus libenter auditur. Cum autem videretur quamplurimos esse, qui tam in negotiis gerendis, quam in oneribus portandis, in ipso maris litore occupati, raro eclesiasticas conciones adirent, vtile visum est vt ibidem verbum Dei illis proponeretur; et ita, Deo fauente, aliqui moti sunt vt, pristina peccata derelinquentes, deinceps Deo seruire proponerent, ipsius misericordiam confitentes, cuius verba non solum in ecclesiis, sed etiam in viis publicis, ex ore Patrum audirent, veluti repente a somno negotiorum ab eis excitati: vbi cum, inter concionandum, aliquoties exhortaretur omnes vt rosarium Dominae nostrae quotidie recitarent, et multi id exequerentur, fuit homo quidam inter eos qui, sponte discurrens, in noctibus alta voce clamabat, vt omnes rosarii Matris Dei memores essent; et congregans multos eidem deuotioni affectos, confraternitatem apud ecclesiam nostram instituere conabatur atque petebat.

Frequentantur etiam solita exercitia in infirmorum visitatione, ad quorum consolationem et confessionem vocamur: domi autem in confessionum audientia et sanctae eucharistiae ministratione. Valida autem fame et egestate his diebus populum hunc opprimente, necessarium fuit temporalibus etiam eleemosynis pusillorum indigentiae prouidere, non solum exhortationibus publicis, sed etiam priuatis colloquiis ad illustrissimos Duces et Comites istos, quorum deuotio et affectio erga Societatem nostram facile ostenditur, eo quod et frequenter a nostris visitari, et verbis Xpi. exhortari familiariter desiderant, et consolantur atque instanter postulant, et si in tribulatione sint, ad nostros confugiunt. Vnde cum in primogeniti filii Comitis de Niebla [1], breuissima valetudine, atque velocissima et inopinata morte, abundantiore tristitia veluti absorberentur, nullum alium quam Patrem Joannem Paulum habuerunt, qui tam familiariter eos consolaretur, tam in assistendo ipsi morituro et eius animam Deo commendando, quam in viuorum moestitiam subleuando: et cum in coenobio fratrum dominicorum defunctus sepeliretur, et exequiae ab vniuerso populo celebrarentur, habuit

[1] Joannes Clarós de Guzman, filius Ducis de Medina Sidonia et Comitis de Niebla.

praedictus Pater de morte concionem cum audientium deuotione et lacrimis, magnam in Xpo. consolationem promittens illis si, diuinae voluntati humilem conformitatem ostendentes, statim sua peccata sacerdoti confitentes, ad Saluatoris limpidissimos fontes, id est, sacramenta confugerent. Videntes autem omnes ipsam viduam Comitissam [1] statim confitentem et sacratissimam eucharistiam communicantem, glorificauerunt Deum, cui sit sempiterna laus in omnibus et per omnia in aeternum, amen, in quo omnes nos Paternitatis tuae sacrificiis et orationibus, et aliorum patrum ac fratrum nostrae Societatis, humiliter commendamus.

Datum Sanlucar, pridie chalendas Februarii, anno vero 1556.

In hac domo sumus quatuor: P. Joannes Paulus, P. Joannes de Saluatierra, Fr. Joannes Gutierrez, Fr. Gonsalus de Valençuela.

Ex commissione P. M. Joannis Pauli,

Seruus indignus et inutilis tuae P.tis in Xpo.,

† JOANNES DE SALUATIERRA. †

Superscriptio in quarta pagina: †IHS. Al muy R.do Padre en Ihu. Xpo. nuestro Señor, el Padre Maestro Ignatio, prepósito general de la Compañía de Ihs, en Roma.

Alia manu: 1556. Sanlucar. Quadrimestres vltimi Januarii.

---

1 Eleonora de Sotomayor. BURGOS, *Blason de España,* t. IV, pag. 100.

CDLXXIV

P. Petrus Domenech
Patri Ignatio de Loyola.
Septimancis, 28 Januarii 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre mio en Christo.

La gracia y paz de nuestro Señor sea siempre en nuestro continuo fauor y ayuda. Amen.

Ya el mes pasado, por la obligacion que tenemos de auisar á V. P. de lo que acá pasa, screbí lo que entónces se offrecía [2]. Lo que aora tengo que screbir es que, bendicto Dios, todos los Padres y hermanos desta casa están buenos. Trabajan muy de veras (cerrados libros de philosophía y theología, y puestos aparte *ad tempus)* en el aprouechamiento de las virtudes. Dales Dios á entender que es esta la verdadera theología, aprender de morir al mundo y á sí mesmos, y viuir á Christo, sin la qual la otra no vale nada, ántes podría ser occasion de más mal. Y así aprenden de saber tener cada cosa por lo que es y en su valor: la obediencia y humildad por principal, y el otro por accesorio. Y de ay les viene ponerse en una sancta libertad de star tan aparejados para studiar como para no studiar, pues veen que solas las virtudes bastan para yr al cielo sin letras, porque por tenerlas no por eso somos buenos, y no por el contrario. Y así por la bondad de Dios habemos visto que un

---

[1] Archetypae duplici folio, primo n. 417, altero non numerato.—In iis tantum postrema verba *De V. P..... Domenech* et superscriptio sunt manu ipsius Patris Domenech.—Non sunt quadrimestres sed menstruae; locum tamen quadrimestrium, quae desiderantur, implebunt.

[2] Litterae sub finem Decembris scriptae, quarum hic fit sermo, periisse videntur.

hermano le inuiaron de un collegio á esta casa de probacion. Quando se partió procuraba por vias indirectas que los Superiores lo boluiesen luego á sus studios por mucha affection que tenia á ellos, y despues de haber estado dos ó tres meses en esta casa, puedo yo dezir, porque lo sé, que estaba más aparejado para que le inuiasen á las Indias, ó que fuese cozinero toda su vida, que no para boluer á estudiar; y así la diligencia que ántes ponía en que le diesen studios, la ponía despues en que no se los diessen, bien que con todo eso entendía que, quando se lo mandasen, lo había de hazer de buena gana.

La experiencia nos enseña que es muy grande cosa *ad tempus* poner libros aparte, y entender solamente en mortificarse, y vencer á sí mesmo en todas las siniestras inclinaciones. De lo qual acá, bendicto Dios, se tracta mucho con toda abnegacion y resignacion y prontitud en la obediencia; en la qual les da Dios á entender que está todo en dexarse á sí mesmos y su propria voluntad, y ser de otro á toda disposicion del Superior; y así procuran de exercitarse en eso con grande prontitud, de lo qual por la bondad de Dios yo los puedo alauar. Diré solamente algunos casos de los quales se podrá conoscer que ay algo desto.

Este inuierno, por estar el camino del pie de la cuesta cerca de nuestra casa muy malo, que quasi todas las carretas ó caualgaduras, que pasaban por allí, atollaban, y viendo nosotros esto de los corredores de nuestra casa, con deseo de ayudar en algo á nuestros próximos, baxábamos allá muchas vezes con açadas todos los de casa á echar lodo en el rio, y algunas veces a acaescido, por estar algunas azémilas caydas en el rio, correr allá algunos de nosotros, que de los corredores los veyamos, y calçados y como se estaban meterse en el rio hasta la rodilla por ayudar á sacar las acémilas, de lo qual se edificaban mucho los de la villa, que esto veyan, y así acaesció una vez que, stando nosotros cabando y echando lodo en el rio, dixo un hermano á otro que no ahondase más, que aquello ya era suelo, y el otro dezía que no: y estando ellos en esta contienda, dixe yo que sí, que era suelo; respondió luego el que dezía que no: digo que es suelo, y si V. R. dice que es cielo, digo que es cielo.

Acaesció poco despues con el mesmo hermano que, estando

allí tractando si dentro del rio si estaba firme el suelo, ó si habria lodo, dezía él que no había lodo; díxele yo burlándome que lo viese: no lo ube dicho, quando se ubo metido dentro del rio calçado y como se estava: y si no que le hize salir, allí lo andaba probando todo, si habia lodo ó no. Acaescióme tambien un dia con un hermano de casa, que en el mundo era sastre, y acá en casa tiene el mesmo officio de remendar las ropas de los hermanos, que le occupamos en no se qué cosa, que era fuera de su officio, la qual la acabó así como el sol se ponía. Vínome luego á dezir si yría á coser; díxele que se fuese á los corredores á pasear, queriendo dezir que ya por aquella noche no cosiese, porque solemos nosotros en aquella hora salir á los corredores á recreacion. Y el hermano tomólo tan de veras, que anocheció, y todos se recogieron á sus cámaras, y despues tocaron á meditacion y todos estubimos allá una hora: despues llamaron á cenar y él siempre se stubo paseando en los corredores, hasta que los refitoleros, viendo que no había stado á la primera mesa, ni venía á la segunda, ni le hallaban en su cámara, ni por casa, porque estaban bien descuidados que en aquella hora, haziendo buen frio, él estubiese al sereno: y así me lo vinieron á dezir que no le hallaban; y acordándome que le había dicho, ántes que anocheciesse, que se fuese á pasear á los corredores, dixe que fuesen á ver si le hallaran allá, y halláronle paseándose en los corredores quitado el bonete; y pregúntole que por qué había stado allí tanto tiempo: dixo que yo se lo había mandado. Pregúntole que qué habia hecho en tanto: dixo que siempre se había paseado rezando; y que quando tocaron á meditacion, que tubo su meditacion paseándose. Este tiene muy edificados á todos los hermanos. Dixo que ya tenia offrecida toda la noche á nuestro Señor destar allí de buena gana. Es muy simple: á los hermanos les parece que lleua el camino de S. Pablo el simple. Es pobríssimo: la más ruyn cama y más pobres vestidos son los suyos, y con esto tiene una grande alegría con toda modestia. En tanto que si por casa vey alguno que á él le parece que no está alegre, teniendo licencia de hablarle, con una simplicidad de mochacho le va á preguntar: "qué tiene, hermano? por qué no está alegre?„ Dice él que cierto no tenemos ninguna razon de estar tristes, porque dice que aun del mesmo llorar los pecados abríamos de estar ale-

gres, y de la muerte más que de todo, y otras cosas: que cierto nos espanta lo que Dios le da á entender con toda su simplicidad.

Acaescióme tambien una cosa con otro hermano, y fué que estando todos subiendo agua del rio por la cuesta arriba á trechos, porque habemos hallado esta grangería, que, partiéndonos entre todos la cuesta á pedaços, sin ningun cansancio, ántes cierto con recreacion de todos los hermanos, en ménos de una hora llenamos dos tinajas grandes, subiendo los cántaros llenos, y bajando vacíos de mano en mano. Y así habiendo ya una vez llenado dos tinajas (que es lo que de una vez solemos hazer), dixe yo que ninguno se mudase de su lugar, queriendo que no quedase ningun cántaro, que le hubiese de subir un hermano solo, porque más cansa eso, que no ayudar á subir veynte. Un hermano no sé si oyó esto, sino viendo que ya no habian de bajar más vacíos, fuese de su lugar, aunque con buena intencion, que era de subir agua de media cuesta para el seruicio de casa: llaméle y díxele que haberse mouido presuponia que uno solo ubiese de subir un cántaro, y que para que él otra vez no se mouiese de su lugar sin licencia, que tomase un cántaro, que quedaba lleno, y que lo subiese arriba hasta encima los tejados de casa, entendiendo que lo subiesse del todo hasta arriba sin que ninguno le ayudase: y así él tomólo tan literalmente, que aunque con harto trabajo le subió hasta el más alto tejado de casa. Y despues yo, viéndole bajar cansado, díxele que entrase al refitorio á merendar, que despues subiria á regar y varrer los tejados: y esto dixe reyéndome de lo que habia hecho, no nada con intencion de dezirle que lo hiziesse, y así á cabo de un rato, estando yo muy descuidado, me vinieron á dezir que aquel hermano andaba regando y varriendo los tejados de casa.

Muchas otras cosas podría screbir cerca desta prontitud y simplicidad en la obediencia, y de otras virtudes, en que por la bondad de Dios estos Padres y hermanos desta casa se exercitan. De todo sea gloria á su diuina Magestad que da para ello la gracia.

Nuestro P. Francisco [1], por importunacion del pueblo y del

---

[1] P. Franciscus de Borja.

Señor Comendador [1], les ha dado al P. Sancta Cruz [2] para predicador. Sus sermones son tan acceptos y tan fructuosos, que es cosa de alauar á Dios. La frequentacion de los sacramentos es tanta, que no solamente nosotros, mas los mismos del pueblo se spantan dello: que ántes dizen que apénas veyan que alguno comulgase sino de año á año, y aora por Nauidad comulgaron en nuestra yglesia, creyo, más de 100 personas: y el dia de los Reyes más que el dia de Nauidad, que para este pueblo tan pequeño es harto. Despues acá no solamente los domingos y fiestas, mas quasi cada dia ay confessiones. Todo el pueblo está muy bien con la Compañía. Los alcaldes nos vinieron á visitar con grande conoscimiento del bien que Dios hacia en Simancas por ella. Los curas (en los quales ántes teníamos más dificultad), aora, bendicto Dios, son muy nuestros. Al uno dellos tengo de empeçar un dia destos de dar los exerçiçios, que ya él me los ha pedido.

Esto es lo que por aora se me ha offrescido screbir á V. P. de lo que el Señor se digna obrar por estos sus instrumentos. V. P. por charidad en sus sanctos sacrificios y oraciones y de todos esos nuestros charíssimos Padres y hermanos á todos nos tenga encomendados.

De Simancas, 28 de Enero 1556.

De V. P. indigno hijo y sieruo en X.º,

Domenech.

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.do Padre nuestro en X.º el P. Maestro Ignatio de Loyola prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Simancas. De Domenech 28 de Enero. R.da á los 15 de Abril. †

---

[1] Joannes de Mosquera.

[2] Vide Polanci *Chronicon,* t. v, pag. 421, n. 1125, et pag. 434, n. 1162.

CDLXXV

Gerardus Lapidius
Patri Ignatio de Loyola.
Panormo, 31 Januarii 1556[1].

†
Jhus.

Gratia et pax Domini etc.

Quandoquidem superioribus literis, quas de ratione actorum quadrimestrium scripsimus[2], sigillatim prope omnia de scholis et studiosorum adolescentium exercitationibus persequuti sumus, iam nihil illa repetere attinet. Verum, quoniam non minus laboriosum est in rebus honeste susceptis perseuerare, quam nouas instituere, id summatim significandum duximus: omnia in eodem curriculo foeliciter progredi *quo* [3] coeperunt. Quibus docendi munus obtigit, in eo laborant gnauiter, ut tam morum et vitae optimi praeceptores habeantur, quam boni literarum magistri; quod cum summe praestare cupiant, ut praestent diuina gratia illis est auxilio: quo fit, ut discipuli non solum in literis, propter assiduas exercitationes et magistrorum diligentiam, plurimum proficiant, uerum etiam in pietatis studiis magnum progressum faciant: nostri autem fratres, quamquam tantam opportunitatem in disciplinis discendis in gymnasio cum aliis communem habeant, priuatam tamen et

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 153, altero non numerato.—Est et apographum unico folio, n. 158.

[2] Quadrimestres hae litterae, quarum hic meminit Lapidius, non sunt praecedentis anni tertiae, quas scripsit Angelus Pulicinus (Vide supra, t. III, pag. 620-624), nec secundae, quas exaravit Paulus d'Achillis *(ibid*, pag. 512-515); in iis enim pauca omnino de scholis habentur; sed primae, quas ipse scripsit Lapidius *(ibid*, pag. 301-305).

[3] *vt*. POLANCUS.

domesticam ut publicam arripiunt, et ex utraque magnam utilitatem capiunt. Qui in domesticis officiis obeundis occupati sunt, pari diligentia munus suum exequuntur, ita ut gratia Dei in omnibus eluceat. Multi autem, exemplo patrum fratrumque commoti, se nobis adiungere cupiunt: nonnulli nostras scholas frequentant; nec solum uerbis ac precibus, uerum etiam uita ac moribus demonstrant, quantopere desiderent nobiscum uiuere. Vnum recepimus adolescentem bonae indolis, et in humanioribus literis bene eruditum; parentes habet non tantum genere nobiles et magnae existimationis, sed etiam pietatis religionisque amantissimos.

Renouatio studiorum honestissime magnoque auditorum numero celebrata est: aderant homines nobilissimi non pauci, praeter R.mum Cardinalem huius ciuitatis [1], Episcopum Syracusanum [2], et Senatum. Primum habita est oratio, deinde dialogus recitatus summa cum omnium laetitia el plausu.

Conciones, quae iam diu habitae sunt, adhuc continuantur, fiunt et apud nos et foris in diuersis monasteriis; in quibus ut non exiguus labor impenditur, sic inde fructus amplissimus et omni labore dignissimus *promanat* [3]; nec minor ex assidua lectione doctrinae christianae *utilitas proficiscitur,* cuius rei est indicium frequentia confitentium et participantium corpus Christi.

Confessionibus, quae in nostro templo fiunt, aegrotantium quoque accedunt, ad quas audiendas Patres frequenter foras exeunt. Ex illis aliquot, qui patribus confitentur, se in spiritalibus meditationibus exercuerunt, quorum vnus, nobilissimis natus parentibus, religionem Capucinorum suscepit; et, ne parentes hoc sanctum propositum impedirent, fugit in monasterium, longe a Panormo situm. Similiter fecerunt nonnulli ex nostris discipulis, sed alia ratione ad tam sanctum propositum adducti. Foemina quaedam, quae monasterio S.tae Catherinae praeposita est, nobilissimis parentibus orta, eo adducta est concionibus, quas Pater quidam ibi habuit, ut iam consulat Patrem de commutando loco et ut suum monasterium relinquat, et aliud

---

[1] Petrus Tagliavia de Aragon, Panormitanus Archiep. et Cardinalis.
[2] Hieronymus de Bononia, Syracusanus Archiepiscopus.
[3] *Prouenit.* POLANCUS.

ingrediatur, in quo Deo perfectius liberiusque seruire possit. Noui monasterii moniales omnes fere exercitia absoluerunt cum magno animarum suarum commodo.

In Natalitiis Domini multi ad confessionem uenerunt, et aperte se de peccatis admissis dolere indicarunt. Inter poenitentes unus fuit, qui septem annos incesti crimine tenebatur, et per confessionis virtutem tantum propter commissum delictum doluit, ut antiquam uitam in nouam et meliorem [1] commutarit, cum proposito et promissione non ad ueterem redeundi. Fuit *monacha tertii ordinis* [2] quae consuetudinem prauam duos annos cum monacho habuit; et ut hoc scelus occultaret, cum aliis monialibus ad mensam dominicam accedebat; sed partu filii, quem ex monacho conceperat, tota res detecta est: illa, agnoscens turpitudinem sceleris, cogitauit de emendando hoc flagitio; venit ad quemdam Patrem nostrorum, cui de hoc turpi facto confessa est, doluitque uehementer; tantaque est ducta poenitentia, ut continenter suspiria emitteret; nec id quidem ad tempus fecit, sed tam grauiter poenituit, ut Pater, cui confitebatur, ipsam de poenitentia remittere aliquid iuberet, ne se nimio luctu assiduoque dolore conficeret: in confessione et bonis operibus perseuerans, tantum breui tempore profecit in uirtutis uia, ut aliis non solum bono sit exemplo, sed etiam ad pietatem multos cultumque diuinum hortetur. Fuerunt praeterea qui a 2, 3, 4, annis confessi non erant, qui in hoc festo ad poenitentiam uenerunt.

Non multis ante diebus baptizauimus maurum, nobis ab I.llmo Duce Bibonense [3] missum: iuuenis est probis moribus et ingenua animi indole praeditus, et est adhuc nobiscum, diligens in functione officiorum suorum.

Haec sunt, R.de P., quae ex obedientia generatim Tuae R.dae P.ti significare uoluimus. His similia, et etiam maiora, ut deinceps agere possimus, tuis sanctissimis precibus a Deo impetrato [4], interim Diuina bonitas te nobis diu incolumen seruet.

---

[1] *omnino* addidit Polancus.

[2] *femina relligioni addicta.* POLANCUS. Linea superducta ab initio hujus periodi usque ad verba *cultumque diuinum hortetur,* indicare videtur haec in apographis esse omittenda: attamen in apographo, de quo sermo est in prima annotatione hujus epistolae, inveniuntur.

[3] Petro de Luna.

[4] Prius scripserat ipse Lapidius *impetratis.*

ut tuis consiliis et precibus aliquid dignum Dei gloria efficere possimus. Amen.

Panormi, pridie Calend. Februarii 1556.

V. R. P.tis indignissimus seruus,

Gerardus Lapidius.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.o Padre il P. M. Ignatio de Loiola, preposito generale della Comp.a de Jesu, a Roma.

Alia manu: Quadrimestres Januarii. 1556. Ult.o di Genaro. Emen.

In ima parte tertiae paginae haec leguntur: Perugia, Ferrara, Bologna, Parigi, Loreto, P.e Franc.o, P.e Franc.o [1].

CDLXXVI

N. N.

Patri Ignatio de Loyola.

Conimbrica, 1 Februarii 1556.

Edita est haec epistola in *Cartas de San Ignacio,* vol. v, pag. 567 581.

---

[1] Vide supra, pag. 56, annot. 1.

CDLXXVII

Joannes Antonius Viperanus
Patri Ignatio de Loyola.
Perusio, 3 Februarii 1556 [1].

†

Molto R.do in X.o Padre.

Pax X.i

Scriuerò in breuità a V. P. quello ch' in questi 4 mesi qui per la gratia d' Iddio s' è fatto.

Semo occupati nelli soliti essercitii, ne senza alcuna utilità dell' altri. Perche molte anime d' alcune famiglie ingagnate da demonii per lusinghe, con li quali parlauano spesse uolte, credendo essere anime di morti, sono state dal P. M.o Euerardo [2] da tanto errore liberate; col quale confessandosi, proponendo etiamdio non uolere più mai credere a tal' illusioni di demonii, si sono doppo comunicate. S' è procurato anche questi giorni un caso appartenente alla fede molto importante per questa città con quella distreza che s' è possuto. Oltra erano alcuni, i quali, abandonata la loro religione, uiueuano nel secolo con grandi scandali; ma al fine si sono ritirati a megliori consegli, de i quali speramo che doi ritorneranno alla religione. Di più alcuni capitani per confessioni et essortationi hanno mutato uita. Et per non dire quelli ch' hanno fatto l' essercitii, adesso sono doi nell' essercitii. Ma non dirò come li Padri occupati sono spesso in confessare, e in casa e fuora di casa; e in communicare; come si predica, si fanno essortationi, si uisitano malati, si consolano l' incarcerati, et si fanno altri essercitii consueti al nostro instituto.

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 29, altero non numerato.
[2] P. Everardus Mercurianus, Perusini Collegii Rector.

Oltra di questo il Vicario del Vescouo [1] a molte opere usa delli nostri. Il quale con alcuni cittadini nobili domandò dal Gouernatore [2] ch' uno delli nostri legessi la rhetorica e greco nel studio publico di questa città, nel quale concurrino molti forestieri. Piacque al Gouernatore questo, il quale di più uolse che quel stesso chi douesse leggere, facesse una oratione latina, come si suole, nel domo. Si fece l' oratione innanz' il Gouernatore, dottori, nobili altri, e infinita moltitudine di scholari, fuora d' opinione di molti: et alquanti giorni doppo si recitò un dialogo nella nostra chiesa, latino, scritto in uersi con satisfattione del Gouernatore, magistrato, nobili altri, dottori, e scholari, e altri presenti. Et questi giorni di Natale si recitò una Aegloga latina, innanzi il Gouernatore e molti altri con contento di tutti. La lettione della quale n' ho parlato adesso, quanto bene soccede, il demonstra il gran concorso di scholari, fra i quali non solamente li nobili di questa città, ma anche forastieri sono, come il nepote di Cardinal Phernese, li nepoti di Papa Marcello [3], *piae recordationis*, li figliuoli del marchese di Monte di Thoscana, et il figliuolo del conte di Cornieto, per non dire l' altri nobili, i quali sono assai.

Anchora il numero de li scholari del nostro Collegio ogni dì cresce, perche più fede ch' inanzi ce si da. Ma dirò adesso come la città ci porta non poca beneuolentia scriuendo a Cardinali e Sommo Pontifice, che si giutasse questo nostro Collegio, essendo che la città da se non puo più che tanto.

Ma lassando ogni cosa, farò fine agiungendo come 4 forse gioueni di buona indole uorebbono intrare in nostra Compagnia, ma perche si uuole prima experimentare la loro uoluntà, non uolsi di questo farne troppo mentione.

Non resta altro senon che tutti humilmente ci raccomandamo alle orationi di V. P.

Da Perugia, a dì 3 di Febraio 1556.

Di V. P. seruo inutile,

GIO. ANTONIO VIP[ERANO].

---

1 Marcus Antonius Oradini. Vide POLANCI *Chronicon*, t. v, pag. 62, n. 132. Episcopus tunc erat Hyppolitus Corneus.

2 "Is autem erat Episcopus Chauae (Cavae)." POLANCUS, l. c., pag. 68, n. 152; Thomas, scil., Caselli, O. P.

3 Vide POLANCI *Chronicon*, t. v, pag. 15, n. 17, annot. 1.

Superscriptio in quarta pagina: Al molto R.do in X.o P. il P. m. Ignatio de Loyola Preposito generale della Compagnia di Giesù, a Roma.

Alia manu: 1556. Perugia. Quadrimestri insin alli 3 di Febraio.

Vestigium cerae sigilli.

Praecedentium Joannis Antonii Viperani litterarum latina versio [1].

JHS

Pax X.i

Quae gesta sunt his quatuor mensibus lapsis, scribam ad te breuiter, quod ea tibi magna ex parte nota esse arbitror. Nam consuetis studiis occupamur, neque sine aliorum aliqua utilitate. Nam plerique, daemonum fraude blanditiisque decepti, quibuscum sermones plerumque conferebant, ut quos defunctorum nescio quas animas esse existimarent, Patris nostri Euerardi consiliis [et] monitionibus fuerunt a tanto errore reuocati. Qui ubi se tam periculose deceptos agnouerunt, eidem Patri confessi peccata, sanctissimum X.i corpus ab eodem acceperunt, proposueruntque nullo pacto deinceps eiusmodi daemonum illusionibus fidem daturos. Quoddam praeterea negocium ad sanctam Ecclesiae fidem pertinens, qua fieri potuit diligentia et prudentia, curatum est: quod magni erat in hac urbe, ut opinor, momenti. Caeterum illud non parui existimo, fuisse quosdam qui, neglecta religione, cui prius se deuouerant, turpem uitam agerent: uerum postremo ad saniora consilia redierunt. Quorum (ut speramus) duo breui religionem suam repetent. Ad haec quidam militares duces, et cohortationibus, et confessionibus adiuti, cum pietate impietatem, et turpitudinem cum honestate commutarunt. Iam duo (ut nonnullos

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 28, altero non numerato.

alios omittam), qui iisdem sese dediderunt, in spiritalibus exercitiis uersantur. Illa uero omitto, Patres frequenter occupari confessionibus et domi et foris audiendis, sacramento Eucharistiae ministrando, concionibus habendis, uisendis aegrotis, uisendis uinculis, commonendis aliis, reprehendendis, et ad uitae integritatem excitandis. Quin Episcopi Vicarius ad multa nostrorum opera utitur. Qui una cum aliis optimatibus, a ciuitatis Gubernatore postulauit, ut nostrum uni legendae rhetorices prouincia in ciuitatis publica Academia, ad quam ex diuersis locis plurimi concurrunt, demandaretur. Placuit hoc Gubernatori. Qui praeterea uoluit ut idem, qui artem oratoriam professurus esset, initio studiorum (ut mos est) in aede maiori orationem haberet. Habita est coram Gubernatore, et artium bonarum disciplinarumque professoribus, et permultis nobilibus, et infinita discipulorum multitudine, praeter multorum opinionem oratio. Ad quam dialogus quidam accessit metro conscriptus, et summo cum omnium applausu a pueris nostris recitatus, ubi Gubernator, magistratus, et cum primoribus ciuitatis nobilissimi quique scholastici aderant. Atque proximo die Natali D. N. Jesu X.[i] recitarunt pueri quamdam aeglogam, illi diei accommodatam, in Gubernatoris conspectu et aliorum nobilium et scholarium maxima frequentia. Lectio uero, cuius modo memini, quam praeter aliorum expectationem bene successerit, ostendit plurimus discipulorum concursus: inter quos non ciuitatis modo, uerum etiam externi quique nobilissimi adsunt. Aliorum etiam discipulorum numerum in nostris domesticis scholis in dies augeri uideo, quod maiorem nunc temporis fidem ciues nobis adhibeant.

Sed diutius in his immoratus, in ciuitatis beneuolentiam me transferam, quam tibi etiam perspectam opinor. Nam miserunt nuper et magistratus et plerique ciuitatis primores ad nonnullos Cardinales, et ad ipsum Pontificem Maxim. literas, ut huic nostro Collegio subuenirent, quando ciuitas per se ipsa nihil potest.

Nolo hac de re plura dicere, sed finem scribendi faciam, si illud etiam addidero 4.[or] fere bonae indolis adolescentes uelle nostrae Societatis institutum sequi; ac spero tandem id facturos. Sed quoniam eorum uoluntates prius experiri uolumus, nolui pluribus hac de re agere, quam ad literarum calcem distuli.

Quid igitur restat, nisi ut nos tibi tuisque totos commendemus? Vale interim, et nos, ut soles, commendatos habe.

Dat. Perusiae III Non. Februarii 1556.

T. P. seruus indignus,

JOA. ANTONIUS VIPER.

Superscriptio in quarta pagina: † Plurimum R.do in X.o Patri M. Ignatio a Loyola Praeposito generali Societatis Jesu Romae.

Alia manu: 1556 Perusia. Quadrimestres 3 Februarii.

Et alia: Emend.

Vestigium cerae sigilli.

CDLXXVIII

Ambrosius Pullicinus
Patri Ignatio de Loyola.
Ferraria, 7 Februarii 1556 [1].

Jhs.

La gratia et pace di nostro S.re Jesu Xpo. sii sempre et accreschi ne i cuori nostri. Amen.

Quel tanto che V. R. P. (sendo già trascorsi i quattro mesi) potria intendere di quello, ch' è passato in questo Collegio circa il frutto spirituale, è questo. Par che il Sig.re per dar più da meritare a gli padri nostri di Modena, gl' ha uoluto dare tribulationi per diuersi meggi, non parendo bastare quelle haueano hauuto, per rispondere poi al premio preparatoglisi; onde ha-

[1] Autographae duplici folio, primo n. 86, altero non numerato.

uendo sua Exc.ª [1] consegnatogli un luogho per poter fabricare il Collegio, non bastando a i Modenesi hauergli empiuto le fosse le quali s' erano già fatte per fabricare, anzi incomenzata la fabrica, se gl' oppossero, mouendogli lite, come creggio V. R. P. è stata auisata; ma perche queste perturbationi erano per dare grand' impedimento al nostro intento del seruiggio de Dio, uolse nostro padre [2] al più tosto ch' havesse potuto, prouedergli, pensando che, oltra il premio quale è per conseguirse in quella cittade da gli nostri che ui habiteranno, poteuase anche cauare questo frutto, che gl' emoli, quando uederanno che sua Exc.ª per ogni maniera uuole difendere i nostri, forse cessaranno un giorno di sparlare come fanno, e che da quel luogho cauerassene gran frutto a le anime da aggiutarse per meggio de i nostri padri; et ottenne detto nostro padre da sua Exc.ª che poi la resurrettione del S.re prouederà a tutto ciò parerà essere bisogno.

Fece anche nostro P.e al Ill.mo di Lorena [3] la scusa da parte degli nostri di Roma, conforme a quell folli scritto da costà; et quello, si come alla giunta di nostro Padre dimostrò grand' amoreuolezza, riceuendolo di molta buona cera, così anche uolse con sue parole inferire che la uisita de' nostri gl' haurebbe stata molto grata, se gli fusse stata fatta; ma che volontieri riceueua l' iscusatione, aggiongendo che era per farli ogni piacere che gl' hauesse dimandato; et certo pareua ben dimostrare di che animo fusse uerso la Compagnia. Trattò etiamdio nostro Padre che, prima se partisse Sua Ill. S., se gli facesse una raccomandatione della Comp.ª per l' Exc.ª del Duca di Ferrara et suo figliolo il S.or Don Loiggi, quale fogli fatta molto caldamente, et creggiamo S. Ill. S. l' habbia riceuuta di buona uoglia et con buono odore della Comp.ª Degnisi il S.re adoperare tutto ciò a gloria sua e salute delle anime nostre.

Si è fatto gran frutto, sia lodato il Signore, questi giorni nelle confessioni: peroche sa V. R. P. di quanta efficatia sia alle uolte in alcuni la pouertà, e quanti mali fa che se commessino;

[1] Ferrariae Dux, Hercules d'Este, cui et Mutina subjacebat.

[2] P. Joannes Pelletarius, Ferrariensis Collegii Rector, qui Collegiorum etiam Mutinensis et Argentensis res curabat.

[3] Carolus de Guise vel de Lorena. Vide supra, t. II, pag. 104, annot. 2.—Is Romae hac hyeme fuerat, et in Galliam rediens. Ferraria mense Februario transierat. Vide *Cartas de San Ignacio,* t. VI, pag. 113.

detto ho in alcuni, percioche non ha hauuto quella potenza in una pouerella donna, la quale, per la caristia che in questi si fatti tempi ui è, non hauendo etiamdio pane ne per se e per una sua figliuola, quale seco haueua, ne mudo di trouarne, non uolse (come alcuni fanno) con offesa de 'l honor de Iddio e dannatione d' ambe due l' anime loro acquistarne; ma uoltò la faccia a Dio, et determinò per meggio della santa confessione dimandar conseglio al suo padre spirituale, che cuosa far dourebbe in tanta strettezza di pouertà: lo che fatto, risposegli il suo confessore, ch' era già uenuto il tempo della uisita del Signore, e che gli bisognaua adesso adoprar la patienza, et allegrarse nelle tribulationi, e che per nessuna maniera pensasse di offendere Iddio, ne per pouertade, ne per che se sia altra cuosa, ma che aspettasse l' aggiuto de Dio, il quale prouede a gl' ucelli, che di nulla han conoscimento: quale consiglio non ricusò la buona donna, ma con tale speranza stauasi in casa morendosi di fame con la sua figliuola, aspettando l' aggiuto di sopra, e non uolendo trapassare l' ubidienza del suo padre e consiglio datogli; e quel, che de maggior' importanza parmi, è che con patienza sopportaua. Certo, R.do P.e, quando ciò penso, non posso se non confondermi per essere io puoco fondato in queste due uertudi, a ch' s' aspetta maggior perfettione. Sia benedetto Iddio, che da tante forze a una pouera donnicella.

Molti anchora se sonno ritirati da gli peccati, tra quali una giouanetta, la quale già dui anni era stata in peccato con il suo auo. Un' altra, di poi hauer frequentato in nostra chiessa i santi sacramenti, entrò alle conuertite; et un' altra è già determinata d' entrare: e generalmente si puo dire che de quelle che cogli nostri padri se confessano, molte hanno assai buona inclinatione alla religione, parlando sì de donne maritate, come anche de uergini, e molte essortano l' altre donne alla confessione; tra quali questi giorni passati una donna pouera, e secondo il mondo di abietta conditione, andando per un suo seruiggio, due donne quali l' incontrarono, con buon modo di parlare le persuase al fine di confessarsi, e se confessorono: nella conuersione de quali par che il Signore ha uoluto liberare l' una da gran pericolo di peccato, al quale era per indurla l' altra sua compagna.

Voglioui al fine narrare un bel fatto, che è auenuto questi mesi. Un giouanetto nobile, hauendo lungo tempo sollicitato una giouane al peccato, e non hauendo fatto nulla, uolse per altrui maneggio far sperienza, se per auentura hauesse potuto sodisfare a suoi cattiui desiderii, e trouata una donna forse non di meno malitia che egli era, e ordinatogli quel tanto haueua da fare, mandolla a casa di quella giouane, quale ella forzasi tirare al suo partito con le migliori parole e promesse che sapeua dire e fare; ma ascoltate che cuosa la giouane fece: prima le rispose che a nulla maniera uoleua consentire, e poi la partita della suddetta donna, pensò uolersi armare con la corazza della confessione, aciò ritornando il nemico si trouasse apparecchiata al combattere: e fatta la confessione, uenendo da nuouo quella donna con più gagliardezza d' animo le risposse, che non era a far nulla; e tra questo meggio ricordatasi del consiglio del suo confessore, incomenciò a essortar quella alla confessione, e folli tanto fauoreuole il Spirito Santo che la conuertì e fecela confessare: la qual cuosa parmi sia stato un miracolo. De tutto sia data gloria all' autore di tante forze date a questa giouane.

Si è fatta anche diligenza nel Collegio di fare confessare quelli che ui fussero uenuti; onde sonosi confessati alcuni, quali erano uenuti in schuola per loro figliuoli, sonosi confessati dui muratori, un ortulano, dui poueri accattatori, un cariolaio, e finalmente dui spazzacamini.

Le lettioni dell' epistole di S. Paulo uanno al solito, ma con alquanto più d' auditorio: le confessioni de Madamma [1] e sua famiglia pure come prima, e così de tutte gl' altre cuose, dir se puo che sono nel medessimo buono procedere.

Per adesso non dirò altro, saluo che il Signore, al quale de tutto ciò infinite lodi rendiamo, degnisi essere in aggiuto di tutti noi per infiniti secoli di secoli. Amen.

Da Ferrara, a dì 7 di Febraio 1556.

D. V. R. P. inutile seruo in X.°,

AMBROSIO PULLICINO.

---

[1] Ferrariae Ducissa.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.o Padre il Padre M. Ignatio de Loyola, Preposito Generale della Comp.a di Jesu.

Alia manu: 1556. Ferrara. Quadrimestri di 7 di Febraio.

Praecedentes Ambrosii Pullicini litterae latino sermone donatae et nonnihil exornatae [1].

†
Jhus

Pax Domini nostri Jesu Christi sit semper in cordibus nostris. Amen.

Peractis quatuor mensibus, meum esse uidebatur, cui id muneris ab obedientia impositum fuerat, de rebus quae acta sunt R. P. T. renunciare: quod, ne ab officio discedam, habes quae contigere.

Accepisti, ut opinor, quantis in turbis hisce diebus nostri Mutinenses uersarentur, non clam modo inuidis quibusdam ubique locorum maledictis dilacerati, sed palam quoque super aedificationem noui Collegii, indicta lite non mediocriter διαβεβλημμένοι [2]; quae cum ita se haberent, finem (ne dicam principium, cui se audacter admodum opposuere uniuersi, et nonnihil etiam profecere) nostris ennoimatibus [3] nullum fore putandum erat: id autem ne eueniret quam sedulo sit enitendum, uel mediocre iudicium facile consequi potest. His igitur ad nos allatis, in eam curam toto pectore incumbere non distulit Pater noster Rector [4], ne forte obtusae uires procrastinando adeo exacuerentur, ut, quae nunc mediocri conamine a quouis etiam tyrone perfringi possent, tamen corroboratae ne a ueterano quidem retundi; sed ad Ill.mum Ducem [5] tanquam munitissimam arcem confugiens, patefactis illorum cauillationibus solitum

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 87 et 88.
[2] infamati.
[3] cogitationibus?
[4] P. Joannes le Pelletier.
[5] Hercules II de Este.

haud sibi denegatum praesidium inuenit; nam qui in propriis largiendis bonis se liberalem demostrauerat, quominus iisdem rebus tutandis, ab aemulis in contentionem positis, se defensorem praebuisset, quin fieri potuerit? et quem amplificatorem confidimus (quod re ipsa adhuc perspectum est), eum non tutaturum parta sperandum erat? Itaque id impetratum est, quod optimo cuique a iusto iudice nunquam merito denegatum fuit; licet autem pro arbitrio nostri ad exitum res perducta nequaquam fuerit, tamen a resurrectione Domini finem negotio impositum iri receptum fuit, non ex eorum quidem scientia, quibus si per homines potius quam per Deum (ut et uerbis et rebus inferre uelle uidentur, sed in id suspicionis incidere nolim) e ciuitate nostros quam primum proiicerent, sed ex voto nostro rem perficiendam esse, qui gloriam modo Dei quaerimus: ex quo dupliciter prouenturam speramus utilitatem, et ad mordaces canes, quibus deartuandi occasione sublata, cum quid diripiant, nihil relinquetur, forte dilaniare desistent, nisi dentem dente roserint; sed quid iuuabit? dicam id quod Martialis, sed peregrinis utar verbis χρὴ τὸ κρέας ἔχειν, ὥςε πληροθῆναι [1]: et ad oues, quae huc illhuc errantes et ex ore rapacis erepti, ad ouile diuertentes, tutissimis uallis cingentur, non secus ac qui in portum appulsi, firmissima anchora iacta, cunctas tempestates, despiciunt: quanti uero emolumenti a Domino recipient Patres nostri, qui perditas oues recuperarint, nemo est nescius. Faxit Deus ut caeterorum mictirismi *(sic)* nostraeque in caeteros eulogiae gloriam tandem ei, qui quidem gloria solus dignus est, nobis uero ac cunctis immortalem beatitudinem pariant; praesertim autem Dux ipse quippiam utilitatis decerpet, dignus meo quidem iudicio, pro quo absque ullo temporis interuallo animae suae salutem a Domino precibus contendamus, qui omnibus fere temporibus omnia omnibus concedere solet, et non in suam nos modo defensionem suscipere ac defendere, uerum etiam caeteris res nostras commendationum labores non recusare, siquidem Ill.mo Cardinali [2] non uulgaribus sane uerbis commen-

---

[1] .....carne opus est, si satur esse velis. Martialis, *Epig.* lib. xiii, 2, In detractorem, v. 6.

[2] Locus relictus est vacuus pro nominis inscriptione. Agitur, ut ex praecedenti italico exemplo apparet, de Carolo de Guise, Lotharingo *(de Lorena)* Cardinale.

dauit, imo quibus dubitandum nihil est, quia illud animi de Societate ab illo του δουλῃπαιδίκου [1] concepti extortum fuerit, praesertim cum Dominus Aloysius [2] tantis paternis commendationibus commendationis cumulum addiderit: at illum qui tanto pontificatu haud mores prae se fert indignos, forsan credendum erit se sui dissimilem ostendisse? id est, ut ego interpretor, ab humanitate sua degenerasse? haudquaquam. Nam qui paulo ante R. P. Rectorem ea humanitate, quae singularis est, comprehenderat; qui dixerat haud inuito animo Romanos patres fuisse uisurum, si eum Roma proficiscentem adiissent (excusauit autem pater uestra negocia); qui dixerat nil fore tam difficile, quod, si sibi pro nostro patre fuisset faciendum, non facile uisum esset; quique multa pollicitus erat, quae non mediocre beneuolentiae argumentum indicauerant; eum tantorum principum commendationes recepisse, nihil est quod dubitemus: quibus omnibus uelit ipse Dominus aucthor omnium felicem exitum concedere.

Ne autem silentio meo pereant, quae circa confessionis et communionis sacramenta perfecta fuerint (perire quidem uiderentur taciturnitate mea, nulla de illis mentione celebrata, apud homines, qui externis modo capiuntur, sed non apud eum, qui corda scrutatur), scias uelim breuiter quaedam, cum uix omnium summam absque lectoris fastidio a me scribi possint. Cum egestas tantas interdum uires expromere soleat, ut etiam fortissimum quemque sibi subiiciat, mente deturbet, ac facile humanum genus ad latrocinia conuertat, et ad quaeuis nefanda facinora captiuos suos perpetranda compellat, mirum est quam ignauiter in uetulam quamdam iam uiribus effetam se gesserit: respiciat, obsecro, R. Paternitas Tua quam fortissimo sub duce militamus, qui cum nos cum spiritualibus inimicis praelium ineuntes gloriose tuitus esset, cum sit ipse uictor omniumque furorum refractor, uictoriae palmam nobis concedit. Mulier igitur, cum in tanta horum temporum caritate adeo molesta premeretur egestate, ut pane etiam destituta, unde et sibi et uni-

---

[1] Haud facile est decernere quid tandem legendum sit an τοῦ, an vero τὸν vel τὸ; quidquid autem sit, nec sensum nec syntaxim satis capimus. Sermo tamen videtur esse *testimonii* a Cardinale de Este dati, quo animi erga Societatem sui sensa exprimebat.

[2] Aloysius de Este, Herculis filius.

cae filiae uictum compararet, non inueniret, confessarium suum (siquidem ab omni humano praesidio se derelictam cernebat) consulendum esse decreuit: quo facto consuluit ille, ut spem suam penitus in Domino repositam haberet, et in egestate sua exultaret; quandoquidem qui alitibus, non laborantibus nec nentibus, de necessariis prouidet in dies, sibi quoque, cuius capilli numerati erant, prouidebit. Hac itaque spe munita, se domum conuertit, atque nec ibi nec alicubi corporali cibo uescebatur, cum quid comederet non fuisset, sed simul cum filia fame quasi conficiebatur; dum in supernorum bonorum expectatione extitisset, nec comparando cibo operam dabat, ne forte a spe, quam ut haberet, sibi consuluerat confessarius, recederet: nullo interim (ut credimus) impatientiae, murmurationis, detractionis, blasphemiae denique atque desperationis inditio, sed sola spe nutriebatur: tantum fidei in uerbis Patris sui spiritualis reponendum putarat, ut si uel ab angelo uel a Domino, quod maius est, praeceptum fuisset. Hoc dico, effero, et efferendo repeto, ut frequenti saltem repetitione et obedientiae et patientiae uirtutem, si non penitus, ex parte cognoscam, discam, exerceam.

Caeterum plures a nefariis sceleribus sacrilegiisque auocati sunt, ex quibus quaedam puella, XX fere annum attingens, quae per biennium foedissimis aui cupiditatibus obsequuta fuerat: tandem confessarii sui exhortationibus a tanto sacrilegio recessit. Quaedam et mulier, detestatis peccatis, quibus diu se subiecerat, conuersarum religionem ingressa est: alia uero quidem ingredi proposuit. Vt autem de omnibus semel dicam, ex iis, qui nostrorum patrum ministerio utuntur in sacramentis, plures et mulieres et uirgines religionem ingrediendi optimo animo sunt affectae, et plures caeteras ad confessiones exhortantur, inter quas quaedam conditionis (ut a mundo asseclisque suis existimatur) abiectae duas, quae sese ei obuiae obtulerant, ad confessionis sacramentum attraxit: quod a Spiritu Sancto uere factum uidetur, siquidem illarum altera, quae nupta iam se peccato tradiderat, alteram quoque, quae immunditiae nescia erat, ad peccandum inducere decreuerat; uerum confessionum beneficio tantum scelus repulsum fuit. Iuuencula tandem ab impudenti quodam sollicitata, cum nullo pacto effrenis eius desideriis parere uelle obiiceret, credidit ille alio confugiendum, ut alterius beneficio, quod nullis ipse precibus nec muneribus pol-

licitationibusque consequi potuerat, aliquando potiretur: quare non probam aliquam aut honestis moribus mulierem, a quibus sibi non satisfactum iri praesciebat, ad hoc facinus obeundum delegit, sed, tanquam ab inferis furiam, se impudentiorem scortum ex lupanari excitauit, quae efficeret ut sibi iuuenculam morigeram dulcibus uerbis, et promissionibus redderet; sed illa cum acquiescere illorum uoluntati noluisset, sed confessionis sacramento tanquam clypeo assumpto, et ducis sui confessarii consilio tanquam lorica induta, fortissime dimicans, non solum se ipsam a periculo eripuit, sed mulierem quoque, daemonis satellitem, sibi captiuam fecit, et ad confessionem coëgit: unde capta fuit, quae capere circuibat: ex quo sit illi laus et gloria, qui in immanissimo conflictu et arma et uires huic quidem suppeditauit, illi uero ademit. Quotusquisque praeterea Collegium nostrum adeunt, qui inconfessi proficiscuntur? uis audire sedulitatem, quam nostri huic rei in Domino adhibuerint? uis? uenerunt discipulorum eorum, qui nobis dant operam, parentes nonnulli pueros suos, ut moris est, commendaturi, et exhortati confessi sunt: accesserunt fabri murarii, quibus domi nostrae aliquid fabricandum erat; et priusquam recessissent, solidioribus lapidibus sibi domum condidere: pauperes adierunt, eleemosynas petituri, et utroque cibo fuerunt refecti: accersitus agricola ut uites horti putaret, et non ante discessit quam peccata sua resecuisset; conductus auriga ad uehendum lateres, postquam currum suum pondere leuasset, protinus animae impedimenta exposuit: non denique ipsis caminitergis parcitur, quando ex illis duo, cum nostros caminos expurgassent, suos quoque confessionis sacramento absterserunt.

Sed haec dixisse sufficiant, si modo id addam R. Patrem, nempe Rectorem, omnibus diebus festis, etiam iis, quos per Ecclesiam celebrare non tenemur, Pauli epistolis exponendis diligentissimam operam nauare ea cum utilitate (ut censetur), sed frequentiore consessu, quam superioribus literis scripsisse uideor. Id ipsum quoque cum caeteris rebus omnibus testari possem, quod de confessione et communione Ill.mae Ducis [1] totiusque familiae suae scribendum esset.

---

[1] Renatae.

Sit semper laus honor et gloria Deo et Domino nostro Jesu Xpo. in saecula. Amen.

Ferrariae 7 id. Februarii 1556.

T. R. P. inutilis seruus,

Ambrosius Pullicinus.

In quarta pagina loco superscriptionis: † Quadrimestres ferrarienses.

Alia manu: 1556. Ferraria. Quadrimestres 7 Februarii.

CDLXXIX

Franciscus Stephanus
Patri Ignatio de Loyola.
Messana, 9 Februarii 1556 [1].

† IHS

Pax Christi.

Praescriptae breuitatis memor (obseruande in Christo Pater), omissis multis, quae alioquin parua non sunt, ea dumtaxat dicam, quae praetermitti omnino non possunt.

Atque ut a scholis sumam initium, maior est nunc, quam fuerit unquam, studentium numerus, quos credo attractos tum ob orationem et trium linguarum carmina, quae (ut mos noster semper fuit) initiis studiorum mense Octobri recitata fuere; tum maxime ob nouam quamdam fabulam, non minus facetam quam artificiosam, quae ita decore et venuste est in templo nostro a pueris acta, ut uel ii qui doctrina pariter ac nobilitatis splen-

[1] Autographae duplici folio, nn. 144 et 145.

dore primas in hac ciuitate obtinent, insuetis nostram Academiam laudibus extulerint. Erat inter caeteros quidam tantae uir authoritatis, quantae nullus est hac in ciuitate (is tunc quidem uiuebat, nunc uero iam e uiuis excessit), qui, templo egressus, quid sentiret satis his verbis quemdam ex nostris professoribus alloquens declarauit; "ii (inquit) sunt fructus, quos praeclara haec vestra profert academia„. Prorex [1] vero fabulae grauitate simul ac facetiis ita detinebatur, ut a lachrymis nonnunquam vix abstineret.

Jam vero quantum in huiusce ciuitatis hominibus spiritalis profectus per Christi famulos excreuerit, quantum pietas, quantum relligio, dicendum est. Nobiles multae, imprimis virgines, ex assidua, tum confessionis, tum verbi Dei frequentatione, mundanos negligere nunquamque morituro sponso Christo adhaerere didicerunt. Inter quas quaedam etiam ipsa nobili prosapia progenita, sponso relicto, virginitatem simul et religionem uouit. Ad haec quammulti laboriosum graueque daemonis iugum deponentes, leue suaueque Christi onus sustinere coeperunt. Multa quidem sunt quotidiana exempla, quae apertis id indiciis testantur: sed dum vnum breuiter expono, audire, quaeso, ne grauere, R.de Pater. Venerant non multis ante diebus concionem auditurae impudicae quaedam mulieres: at quo animo, tu ipse uideris. Accedebant enim vestibus auro gemmisque distinctis succinctae, ac torquibus mira arte dolatis ac fabrefactis ornatae; cognoscis earum accessum; at qualis e templo recessus? quam egressus ab ingressu diuersus! quot operuere vultum lachrymis! quot emisere gemitus et suspiria! quoties admissorum scelerum memores pectora tutudere! quo studiosius antea comam componebant, eo tunc libentius eamdem vellicabant: quid tum? vt publice merendo multorum mentes uitiarant, ita publica poenitentia multos alios sunt ad eamdem adhortatae. Nondum itaque concioni finis impositus erat, iamque sibi torques detraxerant: quae res his, qui aderant, non mediocrem attulit admirationem, ac nobis summam in Domino laetitiam, quod uideamus manum Domini non esse abbreuiatam, imo uero sua in omnes affluenter benigneque munera conferre.

---

[1] Joannes de Vega.

Verum nolo, dum multa prudens praetereo, illud ignorari, quod nescio primo ne loco dici debuisset. Proregis filia [1] cum aliis quam pluribus matronis adeo nostrum templum frequenter solliciteque adire est solita, ut praeter paucissimas, dum Messanae fuit, nullam omiserit concionem, easque minime libenter. Nec parum hocce nobilis piaeque matronae exemplum, tum ad confirmandam iam conceptam de nostro Collegio existimationem, tum etiam ad excitandos multorum nobilium ad pietatem animos momenti habuit. Eadem ipsa quantum in concionibus audiendis profecerit declarauit quidem, cum simul ipsa cum tota familia in templum, peccata confessura (id quod nunquam ante fecerat, nisi antea intra domesticos parietes) et sacram communionem sumptura, accurrit. Neque id semel tantum, sed intra breue dierum spatium saepius; sed age diligentius animarum in Domino profectum attendamus.

Aestate hac praeterita (quod alias, ut possum meminisse, iam P. Tuae significaui) coepit R.dus P. Hieronymus Otellus in aede Beatae Mariae singulis quibusque Dominicis et festis diebus ex sacris voluminibus aliquod interpretari. Vna igitur Pauli epistola exposita, aggressus est Decalogi interpretationem cum tanto hominum numero, ut ad eam lectionem non pauciora quam quinque auditorum millia confluere credantur. Quae lectio, cum ad alia multa, tum praecipue ad extirpandas sexcentas superstitiones, quibus erat haec ciuitas infecta, non mediocriter utilis fuit, quas tamdiu impugnauit, donec multi resipiscere coeperunt. Verum dum his nimium immoror, detrahitur iis enarrandis locus, quae momenti sunt multo quidem maioris.

Decem sunt in hac vrbe paroeciae, in quas ex Proregis edicto pueri omnes, qui sunt intra sextum et duodecimum annum (alioquin statuta poena ipsorum parentibus mulctandis) conueniunt ut doctrinam Christi a praelegentibus audiant. In honesta enim puerorum institutione totam Reipublicae bene gerendae spem constitutam esse arbitratus est, nec sane iniuria, pientissimus Princeps. Hocce autem praelegendi munus cui Prorex committeret? ei nimirum, cui et alia pietatis opera, hoc est, R.do P. Praeposito [2]. Rem uero susceptam is ita admi-

[1] Elisabeth, Bibonae Ducissa.
[2] P. Hieronymo Domenech, Siciliae Provinciali.

nistrauit, ut non tam humano quam diuino consilio uti potuisse uideatur, ac nostros fratres ita distribuit, ut singulis quibusque paroeciis duos praeficeret, quibus doctrinam christianam docendi munus incumberet. Nec res haec frigide instituta est atque suscepta: singulis enim festis diebus, cum dominicis, paroeciae omnes, campanae pulsu, quae est in aede Beatae Mariae maxima, praemoneri solent, praemonitaeque, cum maioribus, tum etiam minoribus per vicos circumlatis campanis, pueros omnes aduocant. Quorum tantus est in hac ciuitate numerus, vt in his paroeciis trecenti, in illis quingenti, in quibusdam multo etiam sint plures. Hem (totus acclamat cum admiratione populus) quam ab ea, quae iam olim erat, diuersa est nostra nunc ciuitas! quam noui mores! quam inusitata institutio! O foelicem (aiunt prouectioris aetatis homines) infantilem nunc aetatem, quae talem a primis uitae rudimentis ab hisce professoribus doctrinam est haustura! cur et nos non repuerascimus? quorum etiam non exiguus numerus audit prima doctrinae christianae elementa: sciscitantur, lectione absoluta libenter, si quid forte sit, quod non satis inter audiendum perceperint. Quid tum? Haec vna fere omnium vox est, quae per totam circumfertur urbem. Quid hoc? Haud dubie sacra illa Apostolorum cohors iterum surrexit, quae, ceu ab imis tenebris eductam, Christi fidem in hominum coetum protulit.

Sed huius instituti rationem ordinemque prosequamur. Impressus hic est doctrinae christianae libellus carmine italico conscriptus, ut teneris puerorum mentibus facilius ea, quae ad christianam doctrinam spectant, et firmius haereant [1]. Hanc, ubi primum ad templum ventum est, uno e prouectioribus alta uoce recitante, caeteri simul leni iucundoque concentu respondent. Postmodum sigillatim, qui possunt in tanto numero, interrogantur. His diligenter peractis, lectionem professor, obseruato ordine libelli doctrinae christianae, praelegit, quam ita attente audit natura tumultuosa et clamosa aetas, ut in sexcentorum puerorum numero vix ullus exaudiatur strepitus; adsunt enim, praeter nostros, in templis singulis relligione et pietate obseruandi sacerdotes, qui correctorum funguntur munere. Doctrinam porro christianam ita hilari propensoque animo

---

[1] Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 184, n. 532.

pueri discere coeperunt, vt antiquas pene omnes cantilenas in piam hanc conuerterint melodiam, ac per uicos et plateas nihil fere aliud noctu interdiuque audiatur praeter hos sacros hymnos. Quo fit vt parentes quadam tacti interius laetitia, ubi haec uident, in coelum manus attollant, Deique, quem vnum auctorem tanti operis intelligunt, benignitatem summopere commendent: porro laudabilem hoc informandorum puerorum studium coepit iam in quibusdam huius insulae ciuitatibus, ita Prorege, per literas ad singulas ciuitates missas, jubente, institui, institueturque breui etiam in aliis. Hic multa de industria praetereo, ueritus ne his, quae mihi dicenda proposui, locus desit: quare pergamus, et quae supersunt dicenda, quam fieri possit breuissime, absoluamus.

Quatuor aut quinque fratres ex his, quibus doctrinam christianam praelegendi cura est demandata, cum in quibusdam huius vrbis locis publicis ingentem esse hominum numerum dilectionis affectu animaduerterent, quorum mentes non modo uerbi Dei cibo non pascebantur, verum etiam falsa circulatorum quorumdam doctrina, illis in locis, deprauatisque erroribus imbuebantur, efflagitarunt obnixissime a R.do P. Praeposito ut per ipsum illorum hominum pectoribus verbum Dei serere sibi liceret: satisfecit P. Praepositus piis illorum uotis. Veniunt itaque in ripam maris, ubi latissimus est et frequentissimus locus; huc praestigiatores quidam festis diebus conuenire solent, qui verborum lenociniis et praestigiis, nescio quibus, hominum mentes perdere, perditi iam ipsi, student. Hoc in loco diaboli ministris sese ex aduerso opponentes Christi coloni, coepere verbum Dei serere. En accurrunt undique homines solis circulatoribus illis relictis: primum quidem rei nouitatem, postmodum autem suam mirantur stultitiam, ac deflent errorem, quod perditos illos homines duces sequerentur. Rem hanc cum R. Pr. Praepositus, ad Proregem profectus, in eam incidens mentionem, narrasset, ita ei fuit accepta, ut diceret, P. Praeposito respondens. "Vtinam vestri isti fratres tantam ab hac urbe pestem depellerent!„ Nostri vero, ita iubente P. Praeposito, non ui, non maledictis, non opprobriis eos detrudere, sed sauciare sine vulnere conantur. Cum saepius ibi conciones sint habitae, quadam tamen die cum quidam acerrime reprehenderet, ac simul defleret tantam hominum ignorantiam, vt ne prima quidem

doctrinae christianae rudimenta nossent, ita sunt permoti, vt licet sub dio essent, locus esset luto plenus, et tunc etiam plueret, in terram tamen omnes, qui (ut fert fama) plures erant quam bis mille, uno clamore parique luctu procidentes, utrumque flexere genu, in coelum se et coram Domino peccasse confitentes.

Sed neque in ripam maris solum, verum etiam in carceres vsque et triremes dilectio sese protendit: quo saepius etiam ventum est, ut docerentur tam multi, qui doctrinae Christi vsque adeo sunt ignari. Admonentur interim vt a ludis blasphemiisque abstineant. Die igitur quadam (ut alia hoc loco silentio inuoluam) in vnam e triremibus quidam ex nostris conscendens, humanissime est a Praefecto illius susceptus; cumque aduentus causam exposuisset, coepit quaerere si qui essent qui luderent: illi uero, dicto obedientes, et chartas lusorias et tesseras sua sponte ad ipsum detulere, vt in mare proiiceret, rogantes. Postremo, refectis illis uerbi Dei cibo, rogabat praeter caeteros triremis Praefectus, vt eo frequentius rediret, cui, quoties fieri potuit, satisfactum est.

Cum non minori hac hyeme, quam aestate praeterita, annonae inopia civitas haec laboraret, tum ne alio, si publice panis diuenderetur, transmitti posset, tum etiam ne pauperum egestatem diuitum potentia opprimeret, nobiles quosdam religiososque viros, qui ultro sese, quo pauperum inopia ipsorum opera subleuaretur, obtulere huic muneri, ut panem tota urbe diuenderent, vrbis Rectores praefecerunt. Pientissimi ergo viri rem hanc officiosissime administrarunt ea lege, ut tota illa pecunia, quam laboris pretium essent accepturi (redeunt autem ad eos in singulas hebdomadas septuaginta aut eo plures coronati), in pauperes distribueretur. Vides quanta sit illorum, qui nostrum frequentant templum, in proximum charitas. At quanto pientissimi Proregis officiosissimaeque ipsius filiae effusior largitas! qui vix sciunt conserere sermones nisi de subueniendis pauperibus. Ceterum id magis re praestant, quam verbis praedicant. Hi etenim non exiguam, hocce famis tempore, victus partem detrahunt familiae, quam in pauperes erogent: ipsorum quoque et aliorum nobilium virorum opera ista est studiosissime simul et pientissime, cum multorum Messanensium, tum maxime eorum, qui e Calabria huc in dies confluunt, inopiae consultum, ut plures quam trecenti pauperes quotidie statuto in

loco alantur. Huic autem pientissimo ministerio, praeter quemdam religiosum Proregis presbyterum, inseruiunt etiam duo ex nostris fratribus, qui cibum non distribuunt corporeum, donec spiritali prius illi reficiantur. Etenim, antequam cibos sumant, doctrinam simul christianam alta voce, vno ex nostris praedicente, recitant.

[1] Jam uero quanta sit apud omnes de nostro Collegio existimatio, non est difficile ex his, quae iam dicta sunt, intelligere. Proregis tamen singularis humanitas cum in multis fuerit erga nostrum Collegium declarata, tum maxime apparuit, cum sollicitus de R.[di] P. Praepositi in Siciliam reditu, et ne quid forte aduersi accidisset ueritus, scapham suo ipse nomine hominibus munitam misit, qui per omnia haec litora et oppida tamdiu eum inquirerent, donec aut ipsum inuenirent, aut, si quid humanum ei obtigisset, ex illis ciuitatibus acceptum referrent; id quod Proregis quoque filia non minus officiose fecit, cum tamen vterque alterum scapham misisse ignoraret: tanto vterque P. Praepositum amore beneuolentiaque prosequitur.

Nec te latet, R.[de] Pater, hanc ipsam Proregis filiam collegium nuper Bisbonae struxisse, nostraeque Societati dicasse, cuius auspicia ita fuere foelicia, vt non sine diuino nutu institutum videatur. Faxit Deus, vt secunda initia secundior sequatur exitus.

Atque haec quidem sunt, R.[de] P., quae habui dicenda. Tu vero Deum interim obnixissime ora, vt Christi vinea propagari in dies magis ac magis possit.

Messanae, nona die Februarii anno 1556.

Franciscus Stephanus.

In quarta pagina: 9.[a] die februarii 1556.
Alia manu: † Mess.[a] Februario 1556.

---

[1] P. Polancus, qui numeris in ora paginae appositis diversas harum litterarum partes distinxit, apposuit hic numerum *8* et addidit *de provinciali.*

CDLXXX

Alphonsus Hernandez
Patri Ignatio de Loyola.
Genua, 13 Februarii 1556 [1].

IHS

R.de in Christo Pater.

Gratia et pax Christi etc.

Quoniam tempus a nobis, consuetudinis et instituti Societatis nostrae haud oblitis, postulare uidetur ut, quae his proxime transactis 4 mensibus hic acta sunt, breuissime literis mandaremus, operae pretium nobis uisum est, cum tempori, tum uero tuae sanctissimae uoluntati, obtemperare: *atque ne diutius animo pendeas, accipias obsecro (ut soles) haec, quaecumque illa sint, aequo paratoque animo.*

Patribus fratribusque nostris haec una cura animo insidet, ut possint, quoad eorum fieri potest, orationibus, confessionibus, spiritalibusque colloquiis, saluti omnium consulere; nec operam suam perdunt, *immo Deus Opt. Max. eorum precibus adesse dignatur,* quod uel frequens ad nos hominum concursus confirmat, qui in dies singulos collegii nostri limina magis atque magis terunt, octauo quoque die, uel frequentius, *crimina Patribus nostris detecturi* [2], *et* sacram Eucharistiam suscepturi, quorum uitae mutationem plerique admirati, eamdem quoque ingrediuntur uiam, eumdemque uiuendi ritum amplexantur, inter quos sunt etiam ciues *et* [3] reipublicae lumina, qui-

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 117 et 120. Quae a Polanco sunt deleta vel immutata, *italicis* characteribus in textu indicabimus; emendationes vero Polanci in annotationibus subjiciemus.

[2] *post confessionem.* POLANCUS.

[3] *primarii et huius.* ID.

bus hic uiuendi modus maxime probatur opereque confirmant, ex quo non parum emolumenti ad reliqua reipublicae membra peruenturum arbitramur. Caetera huius generis praetereo; nec commemorare aggredior numerum eorum, qui Patribus nostris confitentur; cum enim in dies crescat, Dei beneficio, certus numerus assignari non potest. Hoc tamen confirmare possum, in Natali die Domini ducentos homines, pluresque in Beatae Virginis Purificatione in ecclesia, in qua nostri Patres celebrant, sacramentum [1] sumpsisse.

R. Pater Dr. Loarte [2] interpretatur Evangelium Diui Matthaei in templo *maiori* [3] huius urbis, tempore pomeridiano, maximo cum applausu, vixque dici potest quantos in italica lingua fecerit progressus ex eo tempore, quo hic apud nos commoratur, adeo ut liceat nobis *augurari* [4] breui posse publice concionari, quamquam id etiam nunc efficiat: nam ita legit, ut lectio nomine tantum a concione differre uideatur; in ea siquidem uitia acriter insectatur, in foeneratores, qui plurimi hic sunt, uehementer inuehitur, ad morum denique probitatem *omnia* [5] dirigit.

Idem hactenus *legit* [6] doctrinam christianam, in collegio nostro, scholasticis, diebus veneris: modo tamen, nonnullorum ciuium rogatu, incoepit eamdem interpretari in aede Diuae Mariae, quae haud procul a collegio nostro distat, ut sic non solum scholasticorum, uerum etiam omnium, qui interesse uoluerint, saluti consulatur.

P. Joannes [7] octauo quoque die concionatur in xenodochio quodam, in quo etiam a nostris fratribus frequentes fiunt cohortationes, qui diebus dominicis, dum uacant, illuc se conferunt, consolaturi pauperes illos, qui maxima afficiuntur laetitia, dum tempus aegritudinisque dolorem, nostrorum fratrum spiritalibus colloquiis fallunt.

---

[1] *eucharistiae* sacramentum. Polancus.
[2] P. Gaspar Loarte.
[3] in *summo* templo. Polancus.
[4] *coniicere*. Id.
[5] *omnes*. Id.
[6] *explicauit*. Id.
[7] Fuere hoc anno Genuae P. Joannes Baptista Viola et P. Joannes Catalanus, qui etiam Castellanus dicebatur. Sermo autem hic esse videtur de illo; hic enim litteras domi docebat; ille Collegii superintendens erat et consuetis Societatis ministeriis operam dabat.

Aliquando etiam itur in triremes, ut ubique possint uerbum Dei disseminare et christianorum cordibus infigere. *Vbi enim amor emergit diuinus, ibi desiderium humanae salutis ferri non potest, sed per omnes diffunditur.* Omitto plurimos, qui uerbo Domini inescati, ita constanter hamum tenuere, ut suorum scelerum conscii, ad Patres nostros accesserint, quorum auxilio, diuina praestante gratia, ab impudicis perditisque moribus abducti, iter salutis ingressi, sedulo, maxima cum perseuerantia prosequuntur. Sex uel septem iuuenes sunt bonae indolis, qui iam diuturno atque ardentissimo tenentur desiderio deuouendi se Deo in hac nostra Societate, quibus aditus ad nos ita facilis non praebetur, ut melius eorum appareat constantia. Vnus modo admittetur, qui prae caeteris desiderio ardet; reliquis uero protrahetur tempus usque ad pascha Resurrectionis Domini. Interim tu, R.de Pater, Deum ora [1] constanti fortique animo sint, ut ad te possimus quasdam quasi primitias collegii nostri mittere.

Cogitanti mihi quonam pacto possim amorem, quo nos ciues hi prosequuntur, ostendere, nihil commodius uisum est quam si diligentiae sollicitudinisque fieres certior, quam cum in nostris rebus, tum uero maxime adhibuere in quaerenda domo, in quam Patres [2] nostri, qui Hispaniam uersus nauigauere, diuertere possent (Collegium siquidem nostrum eos haud capere poterat): uideres namque, mi Pater, eos ita nostrarum rerum sollicitos, ut suis rebus *implicari non possent, ne nostris dees se* [3] uiderentur: nec destitere donec inuenirent pulcherrimam quamdam domum, in quam attulere etiam lectos reliquamque supellectilem, qua Patres indigere poterant. Ita denique omnia constituere, ut domus Patres, non ipsi domum expectarent: commorati sunt hic per duos fere menses: deinde profecti, flante secundo uento (ut accepimus), quatuor dierum spatio in Hispaniam peruenere, atque ita Deus optimus maximus moram conscendendi nauim celeri nauigatione compensauit: sed de his hactenus. Nunc, R. Pater, accipe, quae ad literarum studium, scholasque nostras attinent.

Duabus potissimum rebus (ut opinor) soles delectari, spiri-

---

[1] ora *vt*. POLANCUS.
[2] Patres *ac fratres*. ID.
[3] *deesse, ne* nostris *deessent*. ID.

tali nimirum discipulorum profectu, et literarum maximo progressu; quae omnia, Dei beneficio, in nostris minime desiderantur; ita enim splendent ac elucescunt, ut confirmare non possim, utra in re maiores faciant progressus: cum enim mentis oculos ad bonos eorum mores uitaeque integritatem conuerto, uideo illos a uita illa, quam, priusquam ad nos uenirent, agebant, abhorrere, ut eam exuisse nouamque sumpsisse uideantur. Neque hoc solum nobis, sed et parentibus quoque idem uidetur, qui, cum in filiorum mentionem incidunt, gloriantur quod liberos suos in bonam receptos frugem uideant, quod miraculum a quibusdam appellatur.

Quod si literarum incrementum scire exoptas, hoc habeto. In studiorum renouatione defensae sunt a quodam scholasticorum nostrorum in aede Diui Laurentii, in qua P. Doctor Loarte (ut iam dixi) legit, quaedam *grammaticae* [1] theses, quae triduo ante disputationem affixae fuerunt in aedibus sacris aliisque in locis huius urbis, ad quos frequens hominum coetus conuenire solet, ita ut liber cuilibet pateret aditus eas impugnandi. Cumque iam dies designatus aduenisset, fuit maximus hominum concursus propter rei nouitatem (nihil enim simile, ut a plurimis accepimus, Genuae uisum fuerat): interfuit Episcopus [2], necnon uniuersus Senatus cum Ill.mo Duce [3], qui maxima cum attentione audiuere praefationem quamdam habitam a primae classis praeceptore ante ipsos literarum conflictus; alteram deinde eiusdem defensoris: *porro* argumenta, *quae* profligata fuerunt *a* [4] duodecim ex nostris scholasticis, qui huius rei gratia argumentorum telis instructi uenerant [5]. Vix queo dicere quanta fuerit hominum admiratio, quanta attentio: mirabantur siquidem pueros, qui nondum duodecimum annum attigerant, ita audacter atque perspicue argumenta in medium proferentes, propugnatorem quoque ita constanter eorum conatibus obsistentem, ut cum scopuloso difficilique loco uersaretur, per tres horas (hoc enim tempus consumptum est in disputationibus) ne uerbum quidem extra

---

[1] *ex humanioribus litteris.* Polancus.

[2] Aegidius Falcetta, Caorlensis vel Caprulensis Episcopus, Genuensis Archiepiscopi Suffraganeus.

[3] Augustino Pinello. Vide Polanci *Chronicon,* t. v, pag. 105, annot. 1.

[4] *a quo* argumenta profligata fuerunt, *quæ.* Polancus.

[5] uenerant, *proposuerunt.* Id.

rem proferret: quanto autem gaudio ab uniuersa ciuitate, praesertim a Senatu, excepta haec fuerint, eiusdem rei euentus declarauit; absolutis namque disputationibus, Dux cupidus cognoscendi iuuenem, qui positiones tutatus fuerat, nobisque gratulandi desiderio inflammatus, eum, una cum praeceptore, accersiuit, atque comitate quadam confirmauit gratissimas sibi fuisse disputationes; adolescentem uero ad maiora studia capessenda animauit, promittens se nunquam eius commodis defuturum, si, quo coepisset pede, pergere uellet.

Postridie huius diei, quo haec acta sunt, eodem in loco habita fuit oratio in laudem eloquentiae a quodam ex nostris discipulis, qua perorata, recitata etiam fuere quaedam carmina in laudem urbis Genuae; quae omnia non minori applausu uel frequentia quam caetera, quae superius commemoraui, audita fuere. Nam ut omittam Ducem, una cum Senatu, Episcopumque interfuisse, multi, ad quos hesterni certaminis fama peruenerat, frequentes uenere. Tandem (ut multa breuiter attingam) ita se prospere res habuere, ut per totam urbem fama collegii nostri, quod antea ueluti in tenebris latebat, emanaret. Eo ipso die, quo renouata fuere studia (haec enim omnia quatriduo ante renouationem acta sunt), antequam lectiones praelegerentur, scholastici omnes conuenere in aedem Diuae Mariae, audituri sacrum solemne Spiritus Sancti, quod cantatum fuit a quibusdam sacerdotibus nostrorum Patrum rogatu, quo Spiritus Sanctus nostra studia ad laudem et gloriam omnipotentis Dei dirigere uellet; cumque iam ad medium sacri peruentum esset, offerendique tempus adesset, scholastici omnes cereolos quosdam accensos manibus ferentes singuli, suos praeceptores secuti, qui etiam candelas ferebant, maxima astantium admiratione atque laude cereolos suos obtulere; quibus rebus *foeliciter* peractis, quidam noster discipulus suggestum ascendit habuitque orationem quamdam, quae per horam durauit, coram Episcopo, aliisque quamplurimis ciuibus, quam summis ad coelum laudibus extulere; praesertim Episcopus alta uoce coram uniuersa multitudine aegre ferre se dixit, quod non fuisset frequenti senatu habita: fuit deinde precatio quaedam ad Beatam Virginem carmine decantata.

His iactis fundamentis, eodem ipso die singuli praeceptores auctores nouos interpretari aggressi sunt, praemissa oratiun-

cula quadam, quibus lectionibus multi, qui scholas nostras non frequentabant, interfuere. Auctus fuit ex eo tempore scholasticorum numerus, qui etiam in dies singulos ita crescit, ut non desit praeceptoribus materia, in qua ingenii atque industriae suae uires exercere possint; de quorum quidem diligentia, studio charitateque erga discipulos, non est quod hic multa dicantur, cum praesertim scholasticorum, cum in literis, tum uero maxime in morum integritate, profectus tacitus clamet, meque tacente, curam sollicitudinemque eorum omnibus commendet, qui si torpescerent, non ille, qui in scholasticis apparet, uirtutis literarumque splendor elucesceret. Benedictus sit Dominus, qui illis hanc mentem donat, discipulorumque animos ita tractabiles reddit, ut bonitatis sigillum facile suscipiant. Nihil noui accidit ex hoc tempore, sed omnia in scholis pro more fiebant.

At postridie Natalis Domini habita fuit oratio eodem in loco quo caeterae, a quodam puero de paupertate Domini nostri Jesu Xpi., quam ipse a teneris annis tanquam filiolam est amplexatus suam; fuit ita frequens hominum concursus, ut affirmare non dubitem quatuor millia hominum affuisse; fuitque uniuersa ciuitas tanto erga nos studio accensa, ut die postero, qui fuit Diui Stephani, plures adhuc conuenerint in eumdem locum, ad audiendum eclogam de Natali Domini, quae simul cum carminibus aliis de paupertate exhibita fuit, atque in tanta multitudine ne minimus quidem tumultus fuit excitatus; quinimo ita auide audiebant, ut, peractis rebus omnibus, immoti adhuc permanserint aliquid aliud expectantes: adeo erant stipati, ut Episcopo, interesse cupienti, prae hominum caterua aditus non patuerit. Rem hanc animos ciuium commouisse hoc tibi argumento esse potest, quod tunc temporis multi liberos suos sub nostra disciplina erudiendos tradiderunt, aliorum praeceptorum arguentes ignauiam, a quibus nunquam quid simile actum est. Nec deest qui, habens domi praeceptorem, qui liberos suos erudiat, quotidie ad nos maiorem natu filium mittat. Scholastici omnes ducentesimum adimplent numerum, qui in quinque classes sunt diuisi; pluresque essent, si locum commodiorem haberemus, quem, Deo dante, breui [1] adepturos speramus; in maxi-

---

[1] breui *nos.* Polancus.

mam enim ingressi sumus spem *occupandi*[1] locum illum (de Carignan), ut te iam scire arbitror; quem si assecuti fuerimus, nihil collegio nostro unquam defuturum existimamus.

Haec sunt, Pater admodum obseruande, quae nos offerre tibi possumus: precor ut haec, quae minima esse non me praeterit, benignus accipias, Deumque depreceris, ut in dies in nobis amor crescat diuinus, quo in uinea Domini nostros exerere conatus, *mirificos*[2] colligere fructus possimus. Vale.

Genuae, idibus Februarii, anno Domini 1556.

R. P. T. filius et seruus inutilis,
jussu R. P. Rectoris,

ALPHONSUS HERNANDEZ.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.o Padre il P. M. Ignatio de Loyola, Preposito Generale della Compagnia de Jesu.

Alia manu: 1556. Genua. Quadrimestres 13 Februarii.

Praecedentes Alphonsi Hernandez litterae italico sermone a P. Hieronymo Galvanelli exaratae et subscriptae [3].

†
Jhus.

Gratia et pax X.i etc.

L'ordine et instituto della Compagnia nostra, et il tempo istesso, R.do in X.o Padre, pare richieda che ubedendo al santo uoler della R.a V., et non derogando al pio instituto, in breue scriuiamo ciò che il Signor ha operato per noi, uili instrumenti soi, in questi 4 mesi nella sua vigna. Primamente adunche intenderà come qui per gratia del Signore li Padri et fratelli si

[1] *obtinendi.* POLANCUS.
[2] *et vberes.* ID.
[3] Autographae duplici folio, nn. 115 et 116.

sforzano quanto pono et sano con orationi, confessioni et spirituali ragionamenti, giouare al proximo; a i quali certo pare che il Signore fauorisca grandemente, il che si uede nel frutto che riesce dell' anime che uengono ogni giorno al Collegio, et di quelle che ogni otto giorni si confessano et communicano da nostri Padri; percioche assai persone spinte dal buon essempio, et mutatione de vita et costumi loro, hanno mutato anchor essi maniera de uiuere, fra i quali ui sono alcuni cittadini, i quali approuano cotale instituto, et molto li piace, et con effetto lo seguitano, dil che speriamo n' habbi a reuscir grande frutto nelli altri, perche de giorno in giorno cresce il feruore dello Spirito Santo nell' anime loro; et nella chiesa doue confessano et celebrano li nostri Padri si stima si communicaressero nella festa di natale 200 huomini, et altri tanti et più nella festa della Purificatione della Madonna, il che altre uolte non era di costume uedersi.

Il R.do P. D.re Loarte espone l' euangelio di S.to Matteo nel domo di questa città, doppo il uespero, con molta sodisfattione delli audienti, et con suo grandissimo profitto nella lingua italiana, di modo che già assai liberamente commuta la lettione in predica, reprendendo et essortando il populo a leuarsi dall' usure et altri uitii, et retirarsi in sulla strada del ben uiuere. Il medesimo Padre anchor, per le rechieste d' alcuni cittadini, ha transferito la lettione della dottrina christiana, la quale per auanti faceua ogni uenerdì nel Collegio alli scholari, alla chiesa della Madonna delle Gratie, uicina al Collegio, accioche non solo si giouassi alli scholari, ma anchora ad altri che ui si troueranno presente. Il P. Giouanni predica ogni otto giorni in un spedale, doue anchora li fratelli alle uolte uanno a consolar gli infermi che iui sono, con le cui consolationi, et spirituali colloqui essi solleuano le loro graui infirmità, et restano molto contenti et allegri nel Signore.

Parimente anchor si ua alle uolte alle galere; acciò per tutto si spargi la parola del Sig.re in aggiuto de fideli, perche, doue abunda l' amor de Dio, iui non si può trattenere il zelo della salute dell' animé, anzi bisogna si sparga sopra tutti. Unde molti, hauendo gustato del succo della parola del Signor, talmente si sono attaccati all' hamo, et commossi interiormente, che, stimulati dalla consciencia et pentitisi delle proprie scele-

ragine, sono uenuti a confessarsi dalli Padri, con l' aggiuto de i quali (mediante la gratia del Signore) hanno lassato li lor mali costumi et uitii, hora uiuono christianamente et temperatamente.

Qui sono 6 o 7 giouani di buona presenza, et speranza, i quali hanno grandissimo desiderio di dedicarsi al seruitio diuino nella nostra Compagnia, i quali, quantumque importunassino per esser riceuuti, non si sono però admessi, per prouare la lor virtù; hora se ne piglierà uno, il quale auanza gli altri in desiderio, gli altri non si riceueranno insino alla Pasqua della Resurrettione: però tra tanto V. R. P. li raccomanderà al Signor, acciò li dia fortezza per resistere al nemico et costanza per perseuerare nel desiderio, sperando che questi habbino ad esser primitie del nostro Collegio.

In oltra non saprei in qual maniera meglio dechiararli la charità et amoreuolezza, la qual mostrano et in effetto usano questi cittadini uerso di noi et di tutta la Compagnia, se non gli esponessi la solicitudine, diligentia et charità, che hanno usato in ritrouar casa per li Padri et fratelli che uenero da Roma per passar in Spagna, perche non poteuano alloggiar commodamente nel nostro Collegio; però essi, spinti dalla solita charità, lassando da parte le proprie facende, ritrouorno la casa commoda, et li mobili necessarii per fornirla, et tutti li pigliorno dalle proprie case: finalmente ordinorno le cose di tal maniera, che la casa aspettò li Padri per allogiarli, non loro essa, doue furono riceuuti con grandissima accoglienza dalli medemi cittadini; quiui restorno circa doi mesi spettando passaggio, pur si partirno con buon uento; et com' intendessimo alli passati, gionsessero in Hispagnia in 4 giorni; così il Sr. ricompensò la tardanza del passaggio colla prestezza del giongere.

Ma per non fermarmi tanto sopra ciò, passo auanti ad esporli il felice successo delle schole. Due cose principalmente pretende cauar la R. P. V. da queste schole, cioè, che li scholari facciono frutto notabile, sì nelle uirtù, come nelle letere, le quali cose per gratia del Signore non accade ricercarle rigorosamente nelli nostri scholari; imperoche tanto chiaramente appagiono in essi, che dubito in qual di queste due cose facciono maggior profitto; perche mentre uolgo gli occhi della mente mia a considerar i lor buoni et santi costumi, et la vita loro tanto pura, simplice et candida, ueggoli essersi totalmente leuati

dall' antiqui costumi et fugire le male usanze, che seguiuano de prima che fossero resignati dalli loro padri nelle mani nostre, et pigliar un nouo modo di procedere in tutte le loro attioni. Ma non solo a noi par ciò sia, ma li stessi padri ne rendono buon testimonio, gloriandosi di ciò, et benedicendo il Signore, uedendo come li suoi figlioli si siano così redotti a ben uiuere, il che molti reputano per miracolo.

Ma se pur desidera la R. P. V. intendere qualche cosa circa li studii, sappi come nella renouatione di essi uno delli nostri scholari sostentò conclusioni in grammatica, nel domo doue legge il P. Dottor (come detto è), le quali furno attaccate inanzi le chiese et lochi publici della città 3 dì auanti la desputa, acciò uenessero argumentar chi li paresse dir contra. Essendo dunque uenuto il giorno designato per far ciò, ui si trouò molta gente per la nouità della cosa, perche, come ci fu detto da molti, non si era mai ueduto simile cosa in Genoua: vi fu presente il Vescouo, la S.ria, et insieme l' Illustrissimo Duce, i quali con grandissima attentione udirno una prefattione fatta dal M.tro della prima classe inanzi l' abattimento *(sic)* delle dispute, et dopo questa un' altra dal defensore: finito ciò; 12 delli nostri scholari, i quali ueniuano bene instrutti nelli argumenti, cominciorno oppugnar le conclusioni. Unde fu tanto grande l' attentione et marauiglia de gli huomini, che per 3 hore continue restorno senza far strepito alcuno, gli uni marauigliandosi che puti, i quali non haueuano anchor 12 anni, argumentassero con tanta audacia et proponessero gli argumenti con tanta gratia et chiarezza, gli altri si stupiano uedendo il sustentatore come posto in un grandissimo pericolo, nondimeno non dir pur una parola for di proposito, anzi ualorosamente defendersi da tutti. Hor quanto siano state accette queste cose, non solo alla città, ma principalmente al Duce, la felice reuscita bene lo dimostrò, perche esso subito fece chiamare ad se il M.tro et il sustentatore, facendoli molte carezze et proferte, animandolo alli studii, dicendo anchora come le dispute gli erano molto piaciute.

Il giorno seguente, nel medesimo luogho, un altro delli scholari hebbe un' oratione in laude dell' eloquenza, doppo la quale furno recitati certi uersi in laude della città, doue, oltra il Vescouo, il Duce et la Signoria, ui fu presente assai più populo che alle dispute. Finalmente il Signore prosperò ogni cosa di

modo tale, che la fama di nostro Collegio, il quale per auanti non era cognosciuto, hora si è sparsa per la città. Quatro giorni doppo queste dimostrationi, inanzi che se cominciasseno le lettioni ordinate nelle schole, tutti li scholari andorno alla Madonna delle Gratie ad udire una messa dello Spirito Santo, la quale, a richiesta de nostri Padri, fu cantata solemnemente dalli sacerdoti nella chiesa, i quali, essendo gionti nel mezzo della messa, si uolgettero a far l' offerta, et tutti li scholari seguendo ciascuna schola il suo Mastro, offersero al sacerdote una candela accessa per uno, con grandissima edificatione del populo che ui fu presente. Fatto ciò, un' altro de nostri scholari hebbe un' oratione in presentia del Vescouo et molti altri cittadini, che durò un' hora, la quale fu molto accetta et da tutti somamente laudata, ma principalmente dal Vescouo, il quale, in presenza de tutto l' auditorio, disse che molto li doleua che non si fosse hauuta dinanzi il senato: dipoi questa ne fu recitata un altra in uersi alla Madonna con molta deuotione.

Inuocato adunque il Spirito Santo in fauor nostro, ciascun Mastro cominciò nuoue lettioni, hauute prima le breui prefattioni come è di costume, doue si trouorno presenti molti forastieri. Unde da quell' hora cominciorno a crescere li scholari, et ogni dì uengono nuoui, di maniera che li M.tri hanno grande materia d' essercitare l' ingeni, destrezze et arti sue nel insegnare: della diligenza, solicitudine et charità de' quali uerso li scholari non accade a parlare conciò sia che quel effetti, ch' appagiono nelli scholari, ne diano buona testimonianza, i quali certo s' altramente facessero, non si uedria nella giouentù quel frutto di letere et costumi che si uede, dil che sia lodato il Signore, il qual per sua bontà così ordina gl' animi et menti delli M.tri et dispone quelli de' scholari a riceuere facilmente l' impressioni della uirtù et buoni costumi.

Oltra di ciò il giorno di S.to Giouanni, doppo il Natale, si hebbe un' altra oratione nel Domo in laude della pouertà del Signore, la quale esso sempre sino da bambino ha abbraciata come propria figliola, alla quale tanta moltitudine fu presente, che si stima passassero 4.000 huomini, per il che la città ci pigliò grande affettione, per che il giorno seguente, cioè di S.to Stephano, si trouò assai più gente ad udir una ecloga della

Natiuità del S.r , con molti altri uersi, che fu rapresentata nel medesimo loco; et tutto questo fu fatto con tanta quiete et attentione che, sendo finito ogni cosa, gl' animi dell' audienti restorno anchor suspensi, spettando anchor altra cosa; et tanta era la folla della gente che il Vescouo in modo alcuno potè intrare per uedere, ne ancho udire: pare che gl' animi di questi cittadini assai si siano commossi per queste cose, perciò che molti hanno menato li suoi figlioli a noi pregandoci ne uolessimo hauer cura come degli altri, riprendendo la poca solicitudine degli altri M.tri, i quale giammai hanno fatto simile cosa. Vi è anchora uno di questi Signori, il qual, quantunque habbi M.tro in casa, non dimeno manda il figliolo maggiore al nostro Collegio. Li scholari passano 200, i quali sono diuisi in cinque classi, et più sarebbeno s' il luogho fosse più commodo; et col fauor diuino speriamo ottenerlo di corto. Imperoche habbiamo speranza che sua Maestà ci darà quel luogho di Carignano (come penso sappia V. R. P.)

Questo è, R. P.e , quanto potiamo offerirli, il che preghiamo l' accetti con la solita charità, et ci raccomandi al Signore acciò che l' amor diuino creschi più in noi, acciò potiamo meglio trauagliare nella vigna sua et cauarne grandi frutti. Amen.

13 di Febraio 1556.

Per comissione del P. Rettore,
D. V. R.da P. seruo inutile,

Girolamo Galuanelli.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.o P.e il Padre M. Ignatio de Loyola, Preposito generale della Compagnia de Jesu.

Alia manu: 1556. Genoua. Quadrimestre delli 13 di Febraio.

CDLXXXI

P. Dr. Joannes de la Plaza
Patri Ignatio de Loyola.
Corduba, 20 Februarii 1556 [1].

IHS

Mui R.do Padre nuestro en Christo.

Pax Christi.

Oy se cumplen quatro meses, que há que nuestro Señor tuuo por bien instituir y ordenar esta casa de probaçion, en los quales se ha mostrado tan liberal con los que en ella tiene recogidos, quanto plega á su diuina maiestad aya de nuestra parte agradable reconocimiento de tan grandes benefiçios, para que con esto seamos dispuestos á que conserue lo que hasta aora ha comunicado, y de aquí adelante lo augmente para su maior gloria y seruiçio, de lo qual me da mucha confiança ver los biuos deseos y la diligençia en executarlos, que hasta aora han tenido y tienen los que tan dulcemente han sido preuenidos con los beneficios del Señor. El principal fundamento, y en lo que solamente han tenido puestos los ojos y su principal cuidado, ha sido çerca la perfecta guarda de las constitutiones y reglas de nuestro instituto, lo qual (después de auerlos dispuesto para reçibir la gracia que nuestro Señor ha comunicado) ha hecho mui fácil y ligero el modo de proceder por ellas; de manera que la esperiençia ha mostrado que más suauemente se guardan vnas reglas guardándose todas, que se guardarian las mismas, si en otras ouiesse descuido: y esto ha causado en ellos grande

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 485, altero non numerato.

alegría y deseo de obedeçer, con firme crédito de que van seguros por este camino.

Es grande y de marauillar el desasimiento que tienen de las cosas del mundo, que ni pena de lo que dexaron, ni deseo de tornar á ello, hasta aora no se ha sentido, con auer venido algunos, que ha poco tiempo que dexaron el mundo, teniendo en él cosas con que lícitamente se pudieran bien recrear estando en él: y quando alguno viene de nueuo, en mui pocos dias se oluida de todo quanto ay en el mundo; porque es tanto el cuidado que tienen, quando alguno viene, de ayudarle para que se anime al seruiçio de nuestro Señor, que con grande instançia piden mortificaciones por él, y para quitarle el temor, que á los nueuos suelen poner obras tan al reues de las que en el mundo se vsan; y ansí aconteçe que dentro de quatro ó ocho dias vienen á quietarse tanto, que dan gracias á nuestro Señor por la merced, que les ha hecho, de abrirles los ojos para conoçer su camino en la tierra: y esto especialmente se ha mostrado esta semana, en que oy ha ocho dias que vino aquí á entrar en nuestra Compañía, admitido por nuestro P. Prouincial [1], el P. Doctor Auellaneda [2], que era cathedrático de vísperas de theología en Osuna: y con traer grandes temores de poder lleuar este camino adelante (aunque con firme determinaçion de hacer lo que pudiesse), visto quán hollado está entre estos hermanos el mundo, se ha mouido tanto, que ha hecho mortificaciones públicas en casa, y pedido que se le concediessen de fuera para que fuesse tenido por loco del mundo; y está tan alegre y contento, que desea saber en qué se podria emplear para agradeçer á nuestro Señor tan grande beneficio como le ha hecho en traerle aquí; y pide que por amor de Dios le exerciten mucho en mortificaciones y obediençia, porque le pareçe que está occioso y que no haze cosa en seruicio de Dios.

Ayúdanse mucho con los compañeros que se les dan en las póliças [3], declarando cada vno á su compañero no solamente los defectos en que cae, pero aun á los que tiene inclinaçion; y ansi están tan concertados, que es menester andar muy menu-

---

[1] P. Bartholomaeus Bustamante.

[2] P. Dr. Didacus de Avellaneda. Santibañez, *Historia ms. de la Provincia de Andalucia,* t. I, fol. 3 v.°

[3] *Póliza*; hic significat relaxationis seu recreationis tempus.

damente mirando lo que hazen para tomarlos en algun defecto pequeño: y de aquí nace que, quando hacen alguna cosa con alguna difficultad ó repugnançia, sienten grande pena, como si offendiessen á Dios en ella, pareçiéndoles que debrian hazer lo que saben ser voluntad de Dios con mucha alegría y contentamiento, como se suelen hazer otras cosas por otros respectos ménos que Dios.

Son tan continuas las mortificaciones, que es menester aguardar tiempo para no salir todos juntos: y quando, por pedirlas tan continuamente, no se les conceden todas, vienen á mortificarse en pedirlas muchas vezes; y pareçe que han çerrado la puerta á las penitençias, que se les pueden imponer por sus defectos, acudiendo ellos á manifestarlos y pedirlas, sin que alguno les aya visto caer en ellos; y ansí pareçe verdaderamente que se ha cumplido en ellos lo que nuestro Señor prometió en el euangelio á los [que] tomasen su iugo, diziendo: *iugum enim meum suaue est* [1], pues se han venido á tomar por recreaçion y con tanta alegría cosas que los hombres iuzgan por tan pesadas: y esto causó grande admiracion al P. Doctor Auellaneda, viendo á vn hermano alegre y riendo en la quiete, auiendo hecho vna mortificaçion en el refitorio; porque dize que se le representaua que auia de quedar por ella tan triste, que no osase pareçer por algunos dias.

Y lo que más yo siento para mí y más me edifica de vellos es el continuo estudio y exámen, que tienen cerca los movimientos interiores de sus ánimas; porque es tan grande el cuidado, que en desechar vanos pensamientos tienen, que ansí se acusan de los primeros movimientos, y tanta quenta hazen de vn iuizio que se les offreçe, como si ouiessen consentido en él; y de las distractiones que tienen en sus officios ó en otros ministerios sienten tanta pena, como si todos naciessen de su negligençia, y no echan la culpa á la flaqueza de nuestra naturaleza, y esto les haze andar mui auisados: tanto que, preguntados en la quiete si han hecho exámen en el fin de todas las obras que han hecho, para lo qual solia aver vno que les auisaua, dizen ahora (sin ser auisados) que ordinariamente no hazen obra, en el fin de la qual no examinen las faltas ó descuidos.

---

[1] Matth. XI, v. 30.

que en ella han tenido, con propósito de se enmendar en la que comiençan.

Verlos juntos en el officio manual es cosa de mucha consolaçion y alegría, viendo tantos juntos y con tanto sosiego y silençio, que solo mirarlos causa deuoçion en los que de nueuo vienen. Házense esteras y diçiplinas, encuadernan libros para aquí y para las casas desta provincia: házense tambien çapatos, y saldrán muchos con este officio, porque ay vno que lo sabe bien, y lo enseñará á los demás: y de aquí tambien se proveerá la provincia de çapatos. Saben algunos bien coser, y ay vn buen sastre y bonetero; de lo qual confio en nuestro Señor que en algun tiempo ha de ser mui seruido y glorificado en estos sus sieruos, reluziendo en ellos tanto el zelo del aprouechamiento de las almas de los próximos, con cuidado [de] descargarlos de los fauores temporales, que dellos podieran reçibir, procurando ántes ayudarles en todo. Nuestro Señor, que á este instituto nos llamó, nos dé la graçia para le seruir en los ministerios dél como fieles criados; para lo qual pedimos con mucha instançia el fauor y ayuda de las oraciones de V. P.

De Córdoua, 20 de hebrero 1556.

De V. P. indigno sieruo en Christo,

J. de la Plaça.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo, nuestro P. M.º Ignacio de Loyola, prepósito general de la Compañía de Jesús, en Roma.

Alia manu: † 1556 † Cordoua. Quadrimestre della casa di probatione 20 di Febraio. R.ta alli 27 d' Aprile.

Vestigium cerae sigilli.

CDLXXXII

P. Aloysius Napi
Patri Ignatio de Loyola.
Patavio, 21 Februarii 1556 [1].

IHS

Pax Xpi.

Etsi post alias, quas proxime ad te misimus, quadrimestres [2] (R.de P.) non multa notatu digna acciderint, eo quod omnibus fere in locis eadem vel similia non raro accidant frequenterque eueniant, nihilominus, tuae R.tiae vt morem geramus, ea pauca, non tamen minima, quae optimus maximusque Deus per Societatis Patres operari dignatus est, quam breuissime succincteque, vt par erit, explicabo.

Te latere non arbitror, R.de Pater, anno superiori hanc ciuitatem pestifero exitialique laborasse morbo, eamque ob causam pene omnes e ciuitate discessisse, alios ad alias ciuitates, alios ad villas se recepisse, aliosque a publicis negotiis abstinuisse; nam eos ingens ac repentinus timor inuaserat ac terror, ita vt nec domo egredi multi auderent. Verumtamen tunc semper temporis Patres in templo fuerunt occupati, vel in audiendis confessionibus, vel in sacratissimo Xpi. corpore ministrando; quo quidem tempore alii sacramenta haec ministrare nolebant. Eodem item tempore multi ad templum nostrum concurrebant, maximo perculsi timore, ac metu trepidantes, ac si

[1] Autographae duplici folio, primo n. 84, altero non numerato.

[2] Vide supra, t. III, pag. 659-661.—Illae Venetiis datae sunt, hae Patavii. At meminisse oportet valde inter se connexa illis initiis haec duo Collegia fuisse et Patavinum etiam hoc tempore a Veneti Rectore aliquo modo pendere. Vide POLANCI *Chronicon*, t. II, III et IV, ubi de his Collegiis agitur.

illis mors impendisset, vt aliquo ex suis molestiis angustiisque leuarentur Patrum solamine [1].

Accedunt etiam multi frequentissime ad Patres, consilii capiendi gratia, atque animos, moerore aerumnisque afflictos ac confectos, releuandi, recreandi atque reficiendi. Multas quoque confessiones generales audiuerunt Patres, alias annorum decem, alias viginti, magna quidem poenitentium consolatione et gaudio: iidem Patres multis, qui spem fere omnem amiserant, opem tulerunt, summaque charitate auxiliati sunt: qui homines, vbi Patrum consilia sunt secuti, eorumque remediis usi, multi sunt calamitatibus et angustiis liberati, multaque consolatione et laetitia affecti.

Hoc praesertim de quadam nobili matrona dicendum esse existimo, quae, Patrum consiliis obtemperando, se magis impii ac crudelis mariti gladio interfici malebat, quam summum Deum offendere turpiterque agere: quam tandem Deus sua pietate ac clementia ex illius foedissimis manibus mirabiliter eripuit, eaque angustia et afflictione liberauit: quae modo cum aliis, eiusmodi calamitatibus et tribulationibus per Patres liberatis, nomen Societatis praedicant propagantque; qua fama ac rumore multi impulsi accedunt ad Patres vt sua peccata confiteantur, et in hoc frequenter occupantur. Dederunt praeterea operam vt mulier quaedam, quae per duos annos in peccatis fuerat, maxima illorum, qui eam nouerant, aedificatione exiret, vtque patres filiis, matres filiabus, aliosque permultos cum suis inimicis conciliarent.

Reliquum est vt R. Paternitatem tuam certiorem de scholasticorum numero fructuque faciam. Numerus porro scholasticorum non est satis frequens, propter morbum, qui in hac fuit ciuitate. Sunt enim 55: crescit tamen, atque in dies augetur numerus. Fructus autem est magnus, maiorque fuisset, nisi haec calamitosa tempora obstitissent: nam ex iis, qui superiori anno primae classis praeceptori operam dederunt, quinque sexue publicas lectiones [2] audire coeperunt. Ex iis autem alii iuri ciuili, alii philosophiae operam sedulam nauant: qui, etsi artium hoc anno cursum agere coeperint, accedunt tamen ad colle-

---

[1] Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 157, n. 449.

[2] "lectiones publicas universitatis (patavinae)" Polancus, l. c., pag. 159, n. 451.

gium singulis diebus, vt saltem aliquam rhetorices vel humanitatis lectionem audiant. Immo cum non teneantur, cum aliis, qui rhetoricam audiunt, frequentissime disputant, et compositiones corrigendas praeceptori tradunt. Maxima afficiuntur homines admiratione, et praecipue eorum parentes, praesertim cum videant illos pauco temporis spatio tantam in literis fecisse promotionem; nam ex his aliqui superiori anno grammatices principia ignorabant: quare minime nobis mirum visum est quod aliqui, hac fama moti, filios, qui etiam logices principia audire coeperant, ad nos miserint, vt eos doceremus illa, quae humanitatem spectant.

Excitantur plurimum scholastici crebris orationibus; nam singulis diebus dominicis aliquis ex iis, qui rhetoricam audiunt, habet orationem; qua finita, solet reliquos ad disputandum prouocare: in his autem disputationibus illos plurimum proficere animaduertimus; in caeteris uero classibus fructus etiam apparet non exiguus: missi enim sunt ex his, qui in secunda erant classe hoc anno, ad primam aliquot optimae spei adolescentes, qui his paucis diebus (vt mihi quidem videtur) magnam fecerunt in literis promotionem, nam adferunt aliquando longissimas orationes, quas ipsi suo marte composuerunt.

De rebus vero domesticis nihil est quod scribam, nam nihil immutatum est. Superest vt nos in tuis, R. Pater, orationibus sacrificiisque aliorumque patrum ac fratrum in Xpo. commendatos habeas.

Patauio, nono calendas Martii 1556.

Tuus minimus ac indignus filius,

ALOUISIUS.

Superscriptio in quarta pagina: Al molto R.do in X.o Padre il P. M. Ignatio de Loyola, Praeposito generale della Compagnia di Giesù; in Roma, a S.ta Maria della Strada.

Alia manu: 1556. Patauio. Quadrimestres 21 Februarii.

Vestigium cerae sigilli.

CDLXXXIII

Leo Lilius
Patri Ignatio de Loyola.
Florentia, 21 Februarii 1556 [1].

†
Jhus Maria

La gratia et pace di Christo S. N. sia sempre con tutti. Amen.

Molto R.do in Christo Padre: dirò breuemente quello che mi ha parso scriuer' alla R.da P. V. delli 4 mesi passati: et prima del studio delle letere, dipoi del essercitio spirituale.

Nella rinouatione delli studii oltre alcune dispute grammatichali, furno recitati diuersi colloquii latini, et un dialogo uolgare della dottrina Xiana., il quale tanto piaque, che molti hanno uolluto hauerne la copia: altri hanno esortato il R.do P. Ludouico [2], autor di esso, che lo facesse stampare [3]. Cerca la gente che uenne a udirli, oltre gli figliuoli di SS. EE. [4] et molti altri nobili, non fu mai in simil negocio tanta frequentia. Siche uedendosi il buon soccesso del detto dialogo uolgare, parue bene che S. R. a publica edificatione ne componesse alcuni altri, di modo che il dì della Concettione per prouare che la Vergine Maria fù senza peccato conceputa, et la festa di Sto. Giouanni Euang.a del dispreggio del mondo, furno recitati duoi dialogi con molta sodisfattione et diuotione di tutti gli uditori, delli

---

1 Autographae duplici folio, nn. 49 et 50.

2 P. Ludovico de Coudret (Codretus vel Coudretus) et etiam du Coudrey.

3 Excususne tandem hic dialogus fuit? Nescimus. Certe in Bibliothecis Scriptorum Societatis Jesu, auctoribus Rivadeneira, Allegambe, Sotwell, Backer, Sommervogel, nomen Patris Ludovici du Coudrey non apparet, sed tantum ejus fratris Annibalis.

4 *di SS. EE., Sue Eccellenze,* Ducis et Ducissae Florentiae.

quali fu tanta la moltitudine, che non bastando la chiesa, bisognaua star di fuori a chi udir uoleua.

Delli scholari n' habbiamo assai, et per gratia del Signore assai modesti a rispeto dell' altri giouani. Fra loro sono tre, che già molto tempo desiderano essere della Compagnia, et l' uno, non potendo ciò fare per gli parenti che lo impediscono, mosso dal gran desiderio che tienne di quella, ha fatto uoto di intrarui, dandogli il Sr. la gratia. Et questo quanto alla prima parte.

Quanto al resto, doppo che venimmo in questa città, mai hanno manchato alli Padri confessioni: adesso il numero di quelle è grandemente aumentato, crescendo insieme il frutto. Molte persone che si confessauano spesse uolte, et communicauano con peccato etiamdio mortale, confessandosi nuouamente con gli nostri, alli quali il Signore dona spetial gratia, hanno liberamente scoperto le puzzolente piaghe. Un' altra persona, non pensando far' errore, s' era separato dalla consorte; così rotto il matrimonio, l' uno et l' altro a suo modo faceua; ma auissato del peccato da un delli nostri Padri, per mezzo di esso di nuouo si accompagnò con la sua moglie. Una matrona nobile et riccha, hauendo hauuto un figliuolo di adulterio, l' ha sempre alleuato come proprio del marito, il quale non sapendo tal cosa, uolleua hereditar' il bastardo, l' altro legitimo che haueua, pensaua arricchirlo de molti beneficii. Il che giudichando cosa ingiusta detta matrona, se ne uenne al P. Giouan Battista [1] et confessatasi con S. R. intesse quel che in simil caso far douessi: de maniera che persuase al marito che il legitimo del tutto fusse herede, l' altro si facesse religioso. Un' altro hauendo trouato la moglie in adulterio, pensaua di ucciderla; pur confessatosi col detto Padre, con la gratia del Sig.re s' è mitigato. Molte altre cose simili sono accadute, per le quali speramo ch' il Signor se ne sia assai seruito, et il prossimo molto aggiutato.

Ne solamente in casa gli sacerdoti hanno attesso alle confessioni, ma chiamati più uolte alla carcere, non hanno manchato di confessar' et consolare quelli afflitti, gli quali anchora uno delli nostri fratelli suole uisitare, et con buone essor-

---

[1] Hujus, cognomine suppresso, jam mentio facta est supra, t. III, pag. 536. Existimamus autem illum esse, quem Baptistam Firminium appellat POLANCUS in *Chronico*, t. VI, de Collegio Florentino agens.

tationi aggiutarli alla salute, et ciò ha fatto anche il Padre Gio. Battista in diuersi monasterii et luoghi pii, essendone spesse uolte ricchiesto. S. R. predicha le domeniche et feste nella nostra chiesa, doue similmente il P. Don Diegho Gusmano [1] dechiara la dottrina christiana, la quale acciò sia intesa et imparata dalli huomeni et donne, dimanda conto dalli scholari delle cose che hanno udito. S. R. ha dato gli essercitii spirituali a duoi gentil huomeni spagnuoli, uno de' quali si è già determinato per la Compagnia: l'altro che anchora fa li essercitii si ua disponendo a quella: sono nobili, assai prouetti nelle lettere, et molto ben inclinati.

Il R. P. Ludouico, che già molti dì andò a Arezzo, doue era desiderato alcuno della Compagnia, è ritornato per gratia del Signore sano. Quanto frutto habbia fatto, et che buona speranza sia, V. R. P. intenderà per le sue: dico solamente che è statto al proposito per l' edificatione et salute di molti, et anchora per il buon nome della Compagnia, S. R. habbia fatto questo breue uiaggio.

Insin qua ho detto generalmente di molte cose, hora dirò particolarmente della Sig.ra Duchessa [2]; la quale ben che si demostri fauoreuole et liberale uerso noi tutti, non dimeno ama specialmente il R. P. Laynez; perciò s' è molto sforzata per hauerlo da S. Santità, il che non potendo ottenere, tanto più se ne dolse, quanto più temeua di quella infirmità morire, nella quale all' hora si ritrouaua, et specialmente per tal effetto desideraua hauer' detto Padre, acciò si potesse confessare con sua R.a et assettare le cose sue secondo il consiglio di quella.

Et questo è quanto ci occorre scriuere per adesso. Non accade accusarsi di negligentia; assai si uede quanto habbiamo di bisogno delle orationi delli R.di Padri et fratelli. Si degni perciò la R. V. P. preghar' il Signore di continuo per noi, acciò per l' auenire siamo più diligenti nel suo diuino seruitio. Amen.

Di Fiorenza, a 21 di Febraio 1556.

D. R. P. V. indegnissimo seruo,

LIONE GIGLIO.

---

[1] P. Didacus, seu Jacobus, de Guzman, Florentiam anno praecedenti missus "ut Florentiae Ducissae aliquo modo satisfaceret„ propter absentiam Patris Laynez iratae• POLANCUS in *Chronico*, t. v, pag. 42, n. 78.

[2] Eleonora de Toledo.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in Christo P. il Pre. M. Ignatio de Loyola, Preposito generale della Compagnia di Giesù, in Roma.

Alia manu: 1556. Fiorenza. Quadrimestri 21 di Febraio.

Praecedentium Leonis Lilii litterarum latina versio [1].

Gratia et Pax Domini nostri Jesu Christi sit semper in cordibus nostris. Amen.

Quae ex effluxo quadrimestri scribenda uidebuntur, dicam quam breuissime potero: et primum quidem de literarum studio, tum uero de confessionibus, concionibus ac reliquis spiritualibus exercitiis. Pro studiorum igitur renovatione, ad quasdam in grammaticam disputationes accesserunt colloquia aut dialogi latine compositi, quibus auditores plurimum delectati fuerunt. Eorum unus in christianam doctrinam, uulgari editus sermone, tantum habuit utilitatis, ut multi eius exemplar expetiuerint, atque hortati sint ut ad communem frugem publicaretur. Spectantium uero numerus, praeter Ducis liberos et nobiles complures, nunquam frequentior. Non praetermittam hoc in loco, quod ad pietatem atque animos recte instruendos plurimum ualuit: nan uulgaris dialogi felici exitu admoniti, animum induximus, ut alia similia similique argumento exhiberemus spectacula. Itaque sacro Conceptionis die, ad Immaculatam Virginis Mariae Conceptionem approbandam, feriis deinde S. Joannis Euangelistae, de mundi contemptione, aliquot nostrorum discipulorum inter se iocunde magnoque applausu disputarunt; multitudo autem tanta rei accita rumore conuenit, ut eam templum non caperet. Numerus porro eorum, qui et literis bonis et moribus ad nos ueniunt excolendi, est satis copiosus, sed prae reliqua deprauata juuentute minus corruptus. Ex hoc scholasticorum numero tres adolescentes iamdiu in Socie-

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 56, altero non numerato.

tatem postulant admitti, quorum unus, magno religionis accensus desiderio, ac proprio quodam motus instinctu, Deo uouit se in eam ingressurum, ubi primum nactus fuerit occasionem. Atque haec de re literaria.

Nunc addam pauca, quae prioribus adscribenda duximus. Quamuis enim a nostro huc aduentu confessionum audiendarum quotidiana pene fuerit occupatio, ea tamen a paucis diebus maxime creuit: neque de numero tantum gauderemus, nisi par fructus, Christi gratia, sequeretur. Multi fuerunt deprehensi, qui, confessionis atque Eucharistiae sacramenta saepius adeuntes, capitalia etiam peccata, uel metu uel pudore prohibiti, aliquot annos reticuerint: sed nostris demum confessi sacerdotibus, ueluti fidis atque opportunis medicis putrida uulnera detexerunt. Quidam, christianae disciplinae ignarus, facto diuortio, vxorem deseruerat, atque ita, iure matrimonii crassa quadam ignorantia soluto, ex uoluntate uterque uiuebat; uerum unus ex nostris Patribus hominem de commisso scelere admonens, effecit ut in sanctissimum foedus de integro redirent. Nobilis quaedam ac diues matrona ex alieno uiro filium susceperat, eumque quasi mariti proprium eduxerat. Maritus igitur, rei nescius, spurium haeredem facere decreuerat: alterum uero, quem ex vxore habebat, legitimum, Ecclesiae redditibus cumulare cogitabat. Quod iniquum credens vxor, P. Joannem Baptistam adiens eique confessa, didicit quae humano atque diuino iure fieri oportebat. Itaque confessarii edocta consilio, marito persuasit ut legitimus bonorum haeres relinqueretur, spurius autem religioni addiceretur.

Alter vxorem in adulterio deprehensam occidere constituerat; sed eidem Patri sua peccata confitens, mitiori animo factus, illatam sibi iniuriam obliuioni tradidit. Pleraque alia contigerunt, ex quibus ad Deum non exiguam laudem, et ad proximos multam utilitatem prouenisse confidimus.

Nec solum domi huic sacerdotes uacarunt muneri, sed ad carceres accersiti confessiones audiendo, hortandoque afflictos, nulli charitatis officio defuerunt. Praeterea unus ex fratribus nostris illo solet itare, eaque omnibus in unum uocatis profari, quae ad salutem prosint. In aliquot etiam monialium coenobiis et religiosis aedibus id P. Joannes Baptista saepe rogatus fecit. In nostro uero templo dominicis ac festis diebus habet concio-

nes. P. Jacobus Gusmanus doctrinam christianam exponit, dictorum a nostris discipulis exigens rationem, quo uiri ac mulieres ea audiendo retractandoque perdiscant. Idem Pater duobus nobilibus hispanis spiritualia exercitia proposuit, quorum alter ingrediendae Societatis magno tenetur desiderio: alter, qui adhuc piis exercetur meditationibus, ad eam propenso animo fertur: nos quidem de utroque optimam spem concepimus. Porro praeter generis nobilitatem sunt in literis satis uersati, modestia uero et probis moribus decorati.

R.dus Pater Ludouicus, qui ante multos dies profectus erat Aretium, quod in ea urbe e Societate aliquis desideraretur, diu optatus rediit. Quid egerit boni, quidue futuri sit spei, ipsius literae declarabunt. Illud tantum dicam, multorum deuotioni, plurimarum saluti animarum, Societatis quoque optimo nomini latius diffundendo aut confirmando, eius profectione fuisse consultum.

Hactenus de omnibus generaliter: nunc priuatim de vxore Ducis, quae quidem bono ac liberali erga nos est animo, Patrem tamen Laynez imprimis amat; ideo non parum laborauit ut eum sibi a Pontifice impetraret. Quia uero uoti compos fieri non potuit, eo grauius tulit, quo magis ualetudine corporis ac mortis formidine terrebatur: hac enim potissimum de causa Patrem Laynez praesentem optabat, ut illi confiteretur, atque, rebus omnibus ex ipsius sententia compositis, placide decederet.

Haec sunt de quibus T. R. Paternitatem admonendam censuimus. Non est quod nos desidiae accusemus; ipsa res docet quantum alienis orationibus indigeamus. Roga igitur, R.de Pater, pro nobis Dominum Jesum, ut quae eius sunt uoluntati consentanea, diligentius in posterum perficiamus.

Florentiae, 8 Calend. Martii 1556.

T. R. P. seruus indignus,

LEO LILIUS.

Superscriptio in quarta pagina: † Admodum R.do in Christo Patri Ignatio Praeposito Generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. Florentia. Quadrimestres 23 Februarii.

CDLXXXIV

Dominicus,
Ex commissione Patris Cornelii Gomes,
Patri Ignatio de Loyola.
Ebora, 3 Martii 1556 [1].

Jhus.

R.do en Christo padre.

Pax X.i etc.

Del mes de Febrero [2] se offresce escreuir á V. P. cómo los hermanos por bondad de Dios N. S. uan en continuo augmento de las uirtudes, y tiénese mucha diligentia que las reglas se guarden muy interamente. Luis Gonzallez [3] con los hermanos, que V. P. nos embió, llegaron aquí mui bien dispuestos; estuuieron aquí algunos 4 ó 5 dias: mucho se alegraron los hermanos con su uista y conuersacion: uno solo dellos quedó doliente en el camino, y llegó aquí aurá ocho ó diez dias, y ya ua conualesciendo: mañana parte para Lisbona.

Dia de la Purificacion de nuestra Señora se empeçó á dezir missa en nuestra Iglesia; predicó un padre de casa por la mañana, y hizo tambien á la tarde doctrina con mucha satisfaction de los oyentes: un hidalgo, que se llama Don Diego de Crasto [4],

---

[1] Autographae unico folio, n. 571.

[2] His evidens fit has litteras non quatuor mensium sed unius tantum mensis spatium respicere, ideoque vere *quadrimestres* dici non posse. Eas tamen hic, ut similes alias quandoque in praecedentibus voluminibus, inter quadrimestres inserimus 1.° quia inter quadrimestres insertae sunt in *Rom. collec.* 2.° quia quadrimestres declarant et earum locum, dum eae desiderantur, supplent. 3.° quia cum paucae admodum numero sint, vix aptior ad eas edendas locus hoc esse potest.

[3] P. Ludovicus Gonzalez de Camara Roma in Lusitaniam missus. Vide Polanci *Chronicon,* t. v, pag. 40, n. 72.

[4] Sic; *Castro?*

mandó el mismo dia dezir al padre Rector [1] que determinaua ser mui deuoto de la Compañía y continuar las prédicas en nuestra yglesia, y assí lo haze. En los domingos ay prédicas por la mañana en casa, y á la tarde doctrina á los studiantes, adonde uiene tambien otra gente de fuera; y segun creo uan satisfechos y se aprouechan bien dellas. Los scholares de nuestras scuelas continuan en sus studios y acostumbrados exercicios. Algunos de la primera clase andan con deseos de entrar en la Compañía, y son de los que mejor entienden, y tienen buen ingenio y otras buenas partes para la Compañía: un dia destos recebimos un otro tambien de la primera; tiene buenas partes y conuenientes para nuestro instituto.

El obispo [2] es mui afficionado á la Compañía: uiene muchas uezes á nuestro collegio: un dia destos le lleuaron una uestimenta con otros ornamientos para que los bendixiese, y él dixo que no curassen de lleuarlos la, mas que quando algo quisiéssemos, mandássemos una cédula ó recado de lo que teníamos necessidad, y que él vernia [á] hazerlo; y assí un otro dia le fué [á] auisar un hermano cómo teníamos algunas uestimentas para la quaresma por bendezir, y que las lleuarian allá. El no, sino que él uendria [á] nuestro Collegio; y assí al otro dia las uino [á] bendecir. Tambien un día destos uino [á] dar órdenes de epístola á dos hermanos en nuestro collegio; y segun creo, cedo les uendrá [á] dar las demas.

Porque, segun me dixeron, aún no saben allá de los ornamientos que el Cardenal dió para nuestra Iglesia, daré quenta deso á V. P. Primeramente para la quaresma nos dió 7 vestimientas con todo lo necessario, tres de tafetan prieto con bar-

---

[1] Hujus nomen novimus ex his ipsis litteris scriptis *por comission del Padre Cornelio;* cognomen autem scimus ex TELLEZ, *Chronica da Companhia de Jesu em Portugal*, part. II, lib. V, cap. XVI, n. 11.—Est igitur P. Cornelius Gomes, qui ex Congo Ulyssiponam insperatus appulit decima quinta Augusti anni 1555. POLANCI *Chronicon*, t. V, n. 1684.

[2] Sermo hic procul dubio est de Episcopo, Cardinalis Henrici, Evorensis Archiepiscopi, Suffraganeo vel Coadjutore, qui ejus loco in dioecesi episcopalia munera exercebat. De eo, in epistola, quam infra edemus, 10.ª Maji hujus anni Evorae data, haec Franciscus Morales: "Episcopus Targensis, qui hoc tempore Eborae episcopali munere fungitur quique te ipsum, Pater R.de, Lutetiae Parisiorum cognovit atque, ut arbitror, tecum nonnullam habuit consuetudinem..." Hic autem erat Emmanuel Sanchez, vel potius Santos, ad quem datae sunt litterae, quas habes in *Cartas de San Ignacio*, t. I, pag. 362, ubi librarii errore dicitur *de Braga*.—Sed de his plura in *Nova Serie litterarum Sancti Ignatii.*

ras de cetin [1] prieto, con franjas de retros [2], y quatro de chamalote [3] prieto con barras del mismo cetin y franjas de retros, y 7 frontales, tres de la manera de las tres uestimientas y quatro como las otras quatro. It., para por la semana 7 uestimientas con todo lo necessario y 7 frontales de chamalote branco con barras de tafetan cremesin [4] y sus franjas de retros uermejos. It., para los domingos 7 vestimientas con todo lo necessario y 7 frontales de tafetan cremesin con barras de ueludo uerde. It., para algunas fiestas más principales, 7 vestimientas con todo lo necessario, tres de terciopelo uerde con barras de tela douro [5], et quatro de damasco uerde con la mesma tela doro, y 7 frontales, tres de la manera de las tres uestimientas, y quatro como las otras quatro. It., para las fiestas de nuestra Señora y pascoas, tres uestimientas, todas de brocado de mucho precio, con unas barras (que ellos llaman randas) de prata [6], las quales randas solamente costaron setenta y tantos ducados, y tres frontales de terciopelo cremesin auelutado, y brocado á quarteles, con franjas de tela douro, assí frontales como uestimientas. It., tres paños de púlpito, un de tafetan de terciopelo uerde para los domingos, otro de terciopelo cremesin auelutado y brocado á quarteles con su franja de tela doro; y allende desto, dió otras muchas cosas, como son 16 casticales [7] y quatro cálizes (y aún ha de dar otros 4), misales, sobrepellizes y otras cosas menudas, que, por no ser prolixo, dexo de screuir; y esto, assí dado en tanta habundantia, fué con dezir que por ahora daua esso, que despues proueeria mejor.

Los dias passados, andando aquí el prouisor [8] (que es muy uirtuoso y amigo nuestro), viendo los ornamientos, dixo riendo que se esquecia [9] el Cardenal de la yglesia mayor por nuestro Collegio. Estos dias se pusieron muchas uidreras, y con seren

---

[1] *Cetin,* id est, *saten* vel *satin.*

[2] *Retrôz* lusitanice, pluribus filis seu liciis intortum sericum.

[3] *Chamelote* et *camelote* hispanice, pannus e villis hircinis undulatus.

[4] *Cremesin,* obsoletum vocabulum pro *carmesí.*

[5] Id est, *de oro,* ex auro.

[6] Hispanice *plata,* argentum.

[7] Ex lusitano verbo *castiçal,* quod significat candelabrum.

[8] Voce hac *provisor* venire potest aut Episcopi Vicarius Generalis aut qui Episcopi domesticis seu familiae rebus praeest et providet. Uter autem hic veniat haud facile est decernere.

[9] Desumptum est hoc verbum ex lusitano *esqueçerse de alguma cousa,* quod significat *aliquid oblivioni dare.*

la metá de las que se han de poner, custaron (haziendo cuenta con el uidriero) cerca de ciento y cinquenta ducados, fuera las redes de arambre, que se han de poner en muchas dellas.

Por ahora no ocurre otra cosa que escreuir á V. P. Todos los hermanos se encomiendan en sus orationes y sanctos sacrificios.

De Euora, 3 de Marçio 1556.

Por comission del Padre Cornelio,

DOMINICUS.

Superscriptio in secunda pagina: Al R.do en X.o padre el padre Micer Ignacio Praeposito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Euora. Di Domingo, 3 de Marzo. R.da á los 24 de Mayo. Edific.

CDLXXXV

P. Petrus Domenech
Patri Ignatio de Loyola.
Septimancis, 30 Martii 1556 [1].

†
IHS

Muy R.do Padre nuestro en Christo.

Pax Christi.

Lo que en la presente se me offrece auisar á V. P. es que, bendito Dios, todos estamos con salud corporal, y en la spiri-

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 418, altero non numerato.—Licet inter quadrimestres positae, nullum prae se ferunt indicium quo vere quadrimestres existimari possint; earum tamen defectum supplere possunt.

tual trabajan los hermanos desta casa, no, por la bondad de Dios, á ratos perdidos, sino como quien no tiene otro en que entender ni professa otra cosa; entendiendo que ha de venir tiempo, en el cual no han de entender sino en la de los próximos; lo qual no lo podrán bien hazer, si primero no han entendido de veras en la suya propia. Y así como no tratan de otra cosa y están apartados de todas occasiones, por la bondad de Dios con poco tiempo hallamos en ellos tanta mutacion, que nos espantan. Sea gloria á Dios por todo.

Más con todo eso nos confunden y espantan los deste pueblo con ver la mutacion que hay en él, que con estar en medio de las occasiones, y no estar libres de los cuidados, de que á nosotros Dios por su bondad nos sacó, tienen muchos dellos tanta cuenta con los mandamientos de Dios, ques para alauarle. Ay muchos que comulgan á menudo; mas á lo ménos á las fiestas principales, como Pascuas ó de nuestra Señora, pasan de 100 los que comulgan; que para este lugar, que no tiene 400 vezinos, es mucho, que ántes dizen ellos que apenas veyan que uno comulgase sino por la Pascua.

De los moços, hijos de los principales del pueblo, ay mas de 30, que como fuesen de los que todas las noches andaban por las calles, agora comulgan á menudo. Tienen mucha cuenta con los juramentos y hablar de próximos, y con que ninguno se esfrie y buelua atrás; y desto tienen dado cuidado á uno dellos que ande animando á los otros, y, si alguno cae, procurar que no se esté en el lodo; y así acaesció que vno cayó, y luego acudieron los otros animándole, y nunca le dexaron hasta que se ubo confesado.

Los que ántes por los caminos y en el campo no hazian sino echar pullas, agora no hablan sino de Dios: los domingos y fiestas, si no es al tiempo de los officios y sermon y plática despues de comer, se están en nuestra casa: yo les doy un Padre que les tenga buena conuersacion; y así ellos andan tan heruorosos que es de alauar á Dios. Acaesció que uino una fiesta, que aquí la guardaban por deuocion, porque en aquel dia un Rey de Castilla les habia dado muchos priuilegios: un deuoto nuestro pidió licencia para que sus moços y los de algunos otros deuotos fuesen despues de comer á cabar un pedaço de nuestra viña: diéronseia, y así fueron. Súpose en el pueblo, y luego sa-

lieron más de setenta ó ochenta personas con sus açadas, y así aquella tarde nos la acabaron de cabar. Salieron á verlo muchos hombres y mugeres, dando gracias á Dios, y holgándose de todo lo que hazian por nosotros.

Plega á Dios á ellos y á nosotros nos dé conozcamos quán ruin fundamento somos nosotros, en quien Dios por su bondad empieça de edificar el fundamento de las virtudes, para que, desconfiados de nosotros, solamente confiemos en su bondad, de la cual nos ha de venir el lleuar adelante lo començado. Y V. P. para ello nos fauorezca con sus sanctos sacrificios y oraciones, y de los charíssimos Padres y hermanos.

De Simancas, á 30 de Março 1556.

De V. P. indigno hijo y sieruo en X.º,

Domenech.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P. M.º Ignacio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Simancas. De Domenech 30 de Março. R.da á los 25 de Mayo.

CDLXXXVI

Stephanus,
Ex commissione Patris Joannis Laurentii Cavallerii,
Patri Ignatio de Loyola.
Tybure, 11 Aprilis 1556 [1].

†
JHS

Gratia et pax, etc.

Quae a quatuor mensibus, Reuerende imprimis Pater, tuae nobis Reuerendae Paternitati scribenda acciderint, hic paucis, quae pauca sunt, de more solito exponemus.

Ac primo quod ad discipulos pertinet, dehinc de caeteris omnibus ordine prosequemur. Discipulos hic habemus numero circiter 120; plures hactenus habuimus; multo in dies plures habituri, nisi ludimagister quidam nouus conductus huc fuisset nuper, ad quem nonnulli ex discipulis nostris, non absque parentum suorum consensu, cito discesserunt. Quos adhuc retinemus, hisce a nobis lectionibus exercentur. Ante prandium, audito singulis diebus summo mane sacro, et praemissa breui ante lectionem oratiuncula, auditisque discipulorum omnium lectionibus iis, quas hesterno die didicerunt memoriter recitandas, oblatisque in ipso ludi ingressu materiis, quas quotidie italice a nobis excipiunt, latino sermone in scriptis reddendas, aggredimur pro inferiori classe de generibus Despauterii [2] lectionem, qua saepius repetita, examinata, ac denique absoluta, alteram pro aliquantulo prouectioribus lectionem, nempe de praeteritis ac supinis eiusdem, eodem modo, quo priorem, dis-

---

[1] Autographae duplici folio, n. 14 et 15.
[2] Joannes van Pauteren (Despauterius).

cutiendam declaramus. Tertiam uero lectionem, quae ferme omnibus discipulis communis est, scilicet, familiares Ciceronis epistolas, non tamen ab omnibus memoriae mandandas, interpretamur, atque eodem modo, quo priores illas duas, excutimus. Quartam denique lectionem, quam supremae classi exponemus de syntaxi illa, quae istic nuperrime excusa est [1], die lunae proximo auspicabimur. Postremo, singulas omnium compositiones emendamus. Quibus omnibus exercitiis trium horarum spatio absolutis, fusis de more precibus, et quibusdam aliis, quae in doctrina christiana omnes memoriter didicerunt, domum dimittuntur.

A prandio uero, uespertina hora, prece praeuia, caeterisque omnibus, quae ante lectiones omnes mane, ut iam diximus, fieri solent, bucolicorum Virgilii lectionem pro rudioribus, eiusdemque Aeneidos alteram pro doctioribus, suo ordine praelegimus. Catonis quoque moralia disticha [2] iis, qui uix primas constructionis regulas attigerunt, declaramus; dehinc, facto examine, unusquisque iuxta regulas quas audiuit, siue Guarini [3], siue Cantalycii [4] siue Despauterii, excipiendis italice reddendisque latine memoriter sententiis breuibus exercetur. Illi uero, qui iam omnia de grammatica praecepta aliquoties audierunt, ornatiori dicendi modo quotidie insistunt, propositasque sibi Hadriani Cardinalis elegantias [5] aliis uerbis inter se referre nituntur; iisdem quoque interdum, animi causa, scandendi componendique carmina rationem ostendimus. Cuius rei studio mirum est quantopere delectentur.

---

[1] Sermo hic procul dubio est de Syntaxi, seu Grammaticae Despauterii compendio, Romae a P. Andrea Frusio concinnato. Vide POLANCI *Chronicon,* t. IV, pag. 235, n. 522, et annot. 3.

[2] Vide supra, t. III, pag. 174, annot. 5.

[3] Vide *ibid.*, annot. 6.

[4] "Baptista Cantalicius (de quo Toppius in *Bibliotheca Neapolitana,* pag. 130, et Nicodemus in ejusdem Bibliothecae additionibus, pag. 46), Sabinus, Pennensis Episcopus. Is ille qui *Rudimenta grammatices* scripsit, vir utique eruditus ac sapiens.„ UGHELLI, *Italia sacra,* t. I, col. 1150, n. 44.—LAROUSSE, *Grand Dictionnaire universelle du XIX.e siècle,* t. III, pag. 287, ait hunc Baptistam Cantalicium scripsisse "un poëme intitulé *De Parthenope bis capta Gonsalvio Duce* (Naples 1506, in fol.) et *Canones grammatices et matrices* (1509 in 4.°); verum mire, sed pro more, errat dum hunc Baptistam unum eumdemque facit cum ejus nepote et successore, Valentino, eumque asserit non solum Episcopum sed et Cardinalem fuisse.

[5] "Hadriani (Castellensis, Cornetani), S. R. E. Presbyteri Cardinalis, tit. S. Chrysogoni, Botoien. *(sic) De Sermone latino et modis latine loquendi.„ Catal. librorum Doctoris D. Joach. Gomez de la Cortina,* t. II, pag. 179.

Quod ad uitae eorum mores attinet, unum hoc affirmabo, me nullos alibi unquam his uidisse modestiores. Idque de omnibus generaliter dixerim, tametsi non omnes aeque hoc semper fideliter praestant. Nemo tamen omnium est, in quo graue aliquod uitium notari possit. Tractabiles enim sunt, et ad omnia, ut pueri, cito imbuenda promptissimi. Sunt tamen ex maioribus natu, qui singularem quamdam uitae suae innocentiam ac puritatem prae aliis sibi uindicent: ex quibus unus est, qui se concionatorem fore testatur, licet pater eius, alioqui bonus, aliter sentiens, ab eo animi proposito eum saepius deterrere uoluerit, quod nunquam hactenus potuit. Hic dicit se, postquam idoneus per literas fuerit, istuc Romam ad Collegium nostrum studii causa uenturum esse; ipse iam annorum est plus minus 12: tantum unicuique nostrum exhibet reuerentiae, ut si quem audierit nos dicere theatinos, statim arguat, atque adeo commoueatur ac si blasphemiam aliquam protulisset. Alius quidam, annorum circiter 14, tanta cum deuotione ac pietate accedit sponte sua ad confessionem, tantaque cum cordis contritione peccata sua exponit ut senex potius quam puer haberi possit: iam saepius factum periculum in eo est, num uapulandi metu illud se fecisse negaret, quod aliunde nobis ab eo factum esse innotuerat. Neque ullum adhuc in eo mendacium deprehendere potuimus; si enim fecisset, silentio se ac lachrimis cito reum esse indicabat.

Quidam alius iam septennis cum aegrotare coepisset, doctrinam Xpianam., quam suos domi docuerat, interdiu saepe recitabat, ne forte obliuisceretur: consueuerat enim dicere cum sanus esset: "heu his ego diebus festis obliuioni tradam quae hactenus didici:„ doctrinam itaque semper prae manibus habebat; sed cum morbus quotidie magis ingrauesceret, se nihil timere dicebat, immo potius mori cito desiderare, quo citius hinc coelo *(sic)* euolaret, suisque interim parentibus praedicebat ne se uellent superiniecta humo sepeliri, sed magis capsula aliqua includi: quod postea factum fuit. Sed iam de nobis dicendum uidetur.

Hic sumus quinque: R.s, scilicet, P. Rector Laurentius, M.ter Petrus, Antonius, Antoninus et ego [1], quorum vnicuique pro

[1] P. Joannes Laurentius Cavallerius, Rector, P. Petrus Pradene, Antonius de Ro-

necessitate diuersa incumbit cura. Pater enim Rector in hoc maxime occupatur, ut plures semper quocumque modo ad sanctae confessionis ac communionis frequentationem inducat, inductosque in dies magis ad perseuerandum confirmet. Quod si quis propter negocia alia aliquando destiterit, statim ad reducendam ouem ad foelicia pascua proficiscitur. Qui etiam diebus dominicis post prandium in templo nostro euangelium illud exponit, quod eodem die fuerit recitatum: quo absoluto Doctrinam Christianam a puero illic immediate recitatam interpretatur: quibus duabus lectionibus absolutis, pueri omnes quotquot ibi interfuerunt, qui omnes interesse debent, ad uesperas audiendas mittuntur.

Ipse etiam Pater, prout necesse fuerit, xenodochia interdum uisit, ubi si quem inueniat, qui non sit adhuc confessus, ad confessionem inducat; quod saepe accidit. Nam etsi non desunt illic qui audiendis confessionibus uacent, non tamen frustra illuc se Pater confert; quandoque enim accidit, ut qui nemini alio confiteri uoluerit, ipsi id facere non recuset. Infirmos adhuc per alias domos curandae animae causa inuisit: inimicitias multas in amicitias et sua et aliorum opera uertit. Multi quoque concubinas, quarum causa per aliquot annos a confessione abstinuerant, demum relictis illis, hoc anno confessi sunt [1]. Idem quoque fecerunt qui, ob capitale inter se odium, confiteri per annos multos peccata noluerant, et qui ab uxoribus suis seiuncti non paucis annis uixerant, denique ad eas se redituros post factam peccatorum confessionem promiserunt.

Sed unum illud mihi imprimis mirandum uidetur, quod dextera Domini per ipsum P. Rectorem nostrum operata est superioribus diebus ante quadragesimam: fuit enim quidam in xenodochio S.ti Joannis aegrotus, qui, ut quidam dicebat, a multis annis egressus fuerat religionem *(sic)* ac diu pessimam uitam suam sub militis habitu ita duxerat, ut nullum prorsus in eo religionis uestigium amplius appareret. Hic igitur cum iam in morbum incidisset, et de confitendis peccatis quaesitus esset, neque id facere uoluisset, accitus tandem illuc Pater se contulit,

---

bore, Antoninus de Henricis et Stephanus, harum litterarum auctor. Postremi hujus cognomen ignoramus. Tantum ex POLANCO in *Chronici*, t. VI, accepimus eum hoc anno Tybure Magistro Petro Sylvio successisse.

[1] Sic periodus haec perspicue in ms.

quem statim ut uidit aegrotus, se libentissime ipsi confiteri uelle peccata inquit. Quod statim, propter instantis mortis periculum, non distulit: confessus itaque, ac pollicitus se, cum primum per ualetudinem posset, ad religionem unde discesserat rediturum, absolutus tandem, cito postea migrauit ad Dominum: jam quadragenarius erat, ut dicebatur, nec minus foetebat iam quatriduanus. Deo nostro semper sit gloria, cuius misericordiae non est numerus; non enim laetatur in perditione morientium, sed magis gaudet in conuersione peccatorum.

M.ter Petrus [1] docet plusquam centum discipulos, quorum doctissimi concordantias discunt et rudimenta memoriter: ipse quoque domi ediscendo grammaticam et componendo materiam aliquam latine uacat. Antonius uero et mendicandi et emendi, quae uictui necessaria sunt, curam habet. Antoninus quoque circa ea, quae ad coquinam pertinent, quotidie uersatur. Nonnunquam tamen et Antonius et Antoninus et ipse P. Rector M.tro Petro subsidium ferunt, cum nullum maius negocium tenent. Mihi quoque interdum laborem leuat idem ipse P. Rector, dum per horam singulis fere diebus partem discipulorum, quos ipse doceo inferiorem, examinat circa ipsorum compositionem, qui nostra sub disciplina sunt numero circa viginti: quos omnes diebus saturni inter se disputare iubemus de rebus iis, quas per totam illam hebdomadam inter legendum notarint. Nulla mihi praeter hanc alia incumbit cura; neque hanc tamen solam tam sedulus curo, ut satis debito [2] mihi fecisse uidear: sed nec ipsa nobis in melius aliquando proficiendi spes defuit: contra me ipsum pugno, donec uincam.

Sed iam de templo nostro dicamus. Iam dealbatum est ex magna parte, ac cito erit, ut speramus, totum: locus, qui proximus est altari summo, lateritio pauimento substratus est, inde usque ad fornicem, qui est in medio templi, asseribus quoque complanatum est solum: astruentur simul sedilia, cum asseres fuerint siccati magis. Superioribus diebus hebdomadae sanctae D. ille Laurentius [3], R. P. T. notissimus, crucifixum donauit

---

[1] P. Petrus Pradene.

[2] Vox haec *debito*, si quidem ita scriptum est, atramento fere cooperta non satis apparet.

[3] Laurentius de Virilibus, quem vix dubium esse potest unum eumdemque esse cum Laurentio de Castello (*di Castello, del Castillo*). Vide Polanci *Chronicon*, praesertim t. iv, pag. 23, n. 27 et annot. 3.

nobis altitudine circiter trium ulnarum cum dimidia. Altari summo, ut ipse voluit, imposuimus, et parietem a tergo nigro uelamine operuimus, unde magnam intuentibus excitat deuotionem. Idem quoque D. Laurentius linteum tegmen, quod supracoelum uocant, dedit, quod nunc ipsi altari imminet suprapositum. Candidum illud est, in medio habens nomen Jesu intertextum, una cum geminis utrinque angelis. Quam ob rem nunc multo maior est in templo nostro frequentia eorum, qui se illuc ad audiendum sacrum mane conferunt. Communicantium illic numerus frequentius esse consueuit uiginti octauo quoque die, licet plusquam triginta quandoque fuerint: speramus multo plures cito fore, praestante Domino. Maior fuit hoc anno populi ad templa omnia in hac urbe concursus, quam unquam fuerit a multis annis, ut dicebatur, propter iubilaeum tunc temporis a Summo Pontifice [1] huic urbi concessum. Neque etiam parum uidentur hominum hic mutati mores, ut magnopere Dominus laudandus sit: non enim audiuntur amplius tot blasphemiae, tot sexcenta alia mala, quae (ut audimus) in hac urbe aliquando inuenta sunt. Deo iterum gratias, qui plebem suam uisitasse uidetur.

Reliquum illud est, ut de R. D.ni Episcopi [2] urbis huius, nec non et Excellentissimi Gubernatoris ipsius [3] erga nos propensitate animi dicerem: sed iam tempus est, ut his modum imponam. Unum tamen hoc prius dixerim, nos cum ipsis, tum pluribus aliis ciuitatis huius primoribus, plurimum profecto debere. Quos omnes R. P. Tuae, nosque imprimis singulos, meque ante alios multo magis indigente, quam maxime commendamus, vt suis nos apud Dominum precibus ita sibi commendatos uelit, ut fieri inde cito mereamur tales, quales ipsa nos cupit in Domino, cui soli laus, honor et gloria per infinita secula. Amen.

Tyburi, die XI Aprilis 1556.

R. P. T. indignissimus in Xpo. filius,

Ex mandato R. P. Rectoris.

STEPHANUS.

---

[1] Paulo IV.

[2] Joannis Andreae Croce. Vide POLANCI *Chronicon,* t. IV, pag. 25, n. 31 et annot. 3.

[3] Tyburtinae ciuitatis gubernatores hoc anno fuere, a *Populi Romani Conservatoribus* electi, primo Angelus Paluzzi de Albertoni, et paulo post Hieronymus Altieri. GIUSTINIANI, *De' Vescovi et de' Governatori di Tivoli,* pag. 161-166.

CDLXXXVII

Georgius Mercato
Patri Ignatio de Loyola.
Syracusis, 20 Aprilis 1556 [1].

†

La gratia et pace di nostro Signore Jesu X.° sia sempre con noi. Amen.

R.do in X.° Padre.

Per osseruare il bono et solito costume della Compagnia, per il quale la R. V.a è auisata di tutte l' opere pie, le quale Iddio opera per li Padri della compagnia, m' ha parso cosa conueniente scriuere alcune cose, le quali Iddio ha monstrato nel principio di questo nouo collegio: et anchor che molte cose siano da scriuer', pur mi forzarò dire quanto più breuemente potrò, perche chi basteria mai dire quanta sia stata la constantia delli padri et fratelli in sopportar' le persecutioni volontariamente prese, le quale sono state tante ch' anchora non hauendo passato l' una, sopraveniua l' altra: et tanto più grande quelle sono state, quanto da huomini di magiore reputatione si excitauano: non si diceua altro per tutto se non che noi eramo sensuali et che cercauamo rendite et voleuamo vestirci di veste mole et mangiar et beuer' delicatamente, la vnde molti diceuano noi essere la causa [della pouertà] [2] di questa città, per la qual causa erauamo a tutti in odio; alcuni diceuano che noi ingannamo la gente, altri ci chiamauano ippocriti, superbi, et sopra tutto, del che pensano farci gran ingiuria, ci domandino Theatini; et questo non solamente li secolari, ma anchora li

[1] Autographae quadruplici folio, nn. 184-187.
[2] Vide infra, latinam harum litterarum versionem.

monachi, li quali hanno fatto grande resistentia al P. Rettore [1] per essortar' tutti alla confessione et communione. Vnde volsero prohibir' alle loro monache dell' tertio ordine che a noi non venissero a confessarsi, con le quale cose pensauano retinirse *(sic)* dalli soliti essercitii: ma noi ci ricordauamo di quello che dice l' Apostolo: *si Deus pro nobis, quis contra nos?* [2] Et però quanto più loro di noi diceuano male, tanto più ci rallegrauamo; ma pure non è marauiglia per che all' hora l' edificio spirituale è ben' fundato quando sta sopra la pedra della tribulatione et persecutione, et in quello si conosce esser' opera di Jesu X.°; et questo si dimonstra in tutti li luoghi ch' entra la Compagnia, per che mai li manca persecutione; ma poi il Signore che dispone suauemente di tutto, ne caua grandissimo frutto del santo suo seruicio et agiuto dell' anime: imperoche questo successiuamente in questa città è successo che quelle persone che mormorauano contro di noi, hora ci defendino, et quelli che contradiceuano al frequentare li santi sacramenti della confessione et communione, ora li frequentano, li lodano, et animano li altri a questo bene per li frutti che dicono che loro sentono nella reformatione della vita loro.

Quando incomminciò a predicare il R.do P. il Padre Philippo Cassino, il quale nel mese di Marzo del 1555 [3] fu mandato Rettore di questo collegio, incomminciò a predicare nella madre chiesia, acciò si manifestasse l' opera del collegio et per tirare il populo alla nostra chiesia di Sto. Joseph, la qual cosa fece con grande satisfattione. Si marauigliaua la città che fuora della quadragesima si predicasse, il che qua non era solito; ma quando incomminciorno a gustar la parola d' Iddio, è cresciuto il numero dell' vditori, li quali alcuna volta erano tanti, che impiuano la strada. Molte volte è uenuto alla predica l' Illustre Sr. Suero di Vega con li jurati et magistrato della città, et molto si sono mossi a deuotione. Anchora delle donne vengono alla nostra chiesia molte signore di qualità, le quali non solamente vengono alla predica, ma anchora si confessano con li padri del collegio, per l' admonitioni delli quali fanno molte buone opere. Queste, vedendo la moltitudine delli poueri, sono

---

[1] P. Philippus Cassinus.
[2] Rom. VIII, 31.
[3] "Sub initium Aprilis.„ POLANCUS in *Chronico,* t. V, pag. 221, n. 637.

andate domandando l' eleemosina per quelli di casa in casa, et essortauano tutti all' opere della misericordia. Mirabile è la mutatione di queste gentil donne, ch' hanno lassato l' ornamenti loro et che si sianno messe in abito abietto et basso, et questo mediante la continuatione delle prediche doppo la gratia diuina.

Grande è l' amore de tutti verso il Padre nostro Rettore per molte cause et principalmente perche non sparagnia *(sic)* trauaglio alcuno per la salute dell' anime; vnde fu chiamato da certi confratri della charità, quali hanno vfficio di confortar' quelli ch' hanno di morire per giustitia, et hauendosi da giustitiare vn soldato di qualità, li detti confratri chiamorno il Padre per esser' agiutati, per che non si poteua ridurre alla confessione; et cossì il detto Padre andò, per la presentia del quale si consolò assai il soldato, si comminciò a disponere a confessarse. Il detto pregò il Padre che non l' abandonassi. Vnde tutta quella notte stette con lui et smorzati li lumi fece vn sermone della passione di Jesu, del quale molto si commosse a compuntione, perche subito si spogliò, et acerbamente si disciplinaua, la qual cosa vista, l' altri fecero il medesimo. La mattina il Padre, per gli preghi del soldato, celebrò la messa della Madonna; dopoi quello accompagniò fin allo luogho della morte: la qual cosa molto edificò tutta la città: et tuttavia sta molto contenta dell' opera del collegio, la qual cosa molte volte l' ha dimonstrato, vnde sono alcuni che dicono Syracusa hora incomminciar a esser' città: il che più si moueua a dire per il felice successo delli studii, alli quali il mese di Nouembre dettimo principio.

Puro alli 20 d' Ottobre si feci vn' oratione publica nella madre chiesa, alla quale furono presenti il Sr. Suero di Vega, il magistrato, et li Dottori et medici della città et molti monachi di tutte le religioni, che qua sono; furono anchora li maestri de la città, emuli nostri; puro per la gratia del Signore tutti stetero satisfatti. Nel medesimo loco quello giorno si possero molti versi greci et latini, della qual cosa molto si rallegrorno li cittadini. Il che demonstrorno il sono delle campane, et delli masthji [1] et organi, finita l' oratione, il che fu vn grand applau-

---

[1] Sic; *mastii;* infra, latine *bombardae.* Verum, quia emendatum est, legi etiam posset *mascli,* quae vox valde accedit ad catalaunicum *mascles,* quod idem significat.

so: oltra di questo grande fu la congratulatione delli dottori et gentili huomini al Sr. Suero, ringratiandolo ch' haueua fatto venir' questo collegio tanto vtile a questa città.

Dipoi alcuni giorni, per dar principio alle lettioni, si fece vn' altra oratione in laude della lingua greca, la quale s' haueua di leger', alla qual lettione vennero molti dottori et maestri, li quali, doppo che venimo, dettero licentia alli loro scolari. Quel giorno si sono recitati all' Ill.re S.re Suero et allo magistrato molti versi: per la qual cosa sono venuti molti scholari, figliuoli di dottori et di gentili huomini, delli qual' alcuni grandemente desiderano intrar' in la Compagnia.

Tutti li cittadini sono affettionati verso il collegio perche vedeno gli figliuoli esser' tanto bene insegnati et che tanto volentieri et spesso si confessano, et perche mai si vedino otiosi; imperoche gli giorni di lauoro legghiamo nelle scuole, le feste et le domeniche andiamo alle perrochie della città, et là insegnamo li figliuoli la dottrina Xiana., alla quale lettione sono constretti venire tutti, di sei anni sina a XV, per il commandamento di Sua Ecc.a [1]. Vengono anchora molti huomini et donne a intendere la dottrina Xina., la quale cantano li figliuoli, la qual cosa molto a commosso tutta la città in beneuolentia del collegio. Sogliono anchora gli fratelli andar a predicar' alle Abbatie di monache, et ciò con grande satisfattione. Vnde molti marauigliati ci chiamano cauaglieri di X.°, altri ci assomigliano all' Apostoli per li essercitii che si demonstrano; del tutto sia ringratiato il Signore, dal qual procede ogni bene.

Questa quadragesima il giorno di Sto. Joseph, al quale è dedicata la nostra chiesia, il R.do P. Philippo predicò, come anchora tutti li altri giorni della quadragesima: gli fu presente l' Episcopo [2], molti dottori, et il magistrato, et restorno tutti molto satisfatti: si recitorno quello giorno molti inni et epigrammati grechi et latini: si fece anchora vn' oratione, la quale recitò vno scolaro in laude di Santo Joseph, dalle qual' cose molto si rallegrò il Vescouo et tutta la città per veder' queste

---

[1] Intelligendus hic videtur non Suerus de Vega, Syracusanae civitatis praefectus, sed ejus pater, Joannes de Vega, totius Siciliae Pro-rex, qui hanc legem, ut christianae doctrinae cognitionem promoveret, tulerat. Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 185, n. 533.

[2] Hieronymus de Bononia.

cose nuoue: si messero anchora molti versi in publico. Il medesimo quasi si fece il giorno di Sto. Thomas d' Aquino nella chiesia di Sto. Domenico, dil che molto ne restorno contenti, alle quale cose non fu presente l' Ill.tre Suero di Vega per non si trouuare nella città. Pur non si potrebbe dire quanto amor' porta verso tutti quelli del collegio, per che rari sono quelli giorni che lui non viene a visitarci: mangia anchora molte volte con li padri et fratelli senza cerimonie seculare. Parlando lui alcune volte col R.do P. Filippo, Rettor' nostro, della vanità del mondo, gli disse che l' haueua molto in abominatione, et che desideraua lassarlo, et che non sarebbe male che poi che ha fatto il collegio, entri in quello, et gli ha con molta instantia pregato che faccia oratione per lui, acciò lassi il mondo et entri in questa santa Compagnia, nella quale non vol far' altro officio che la cucina et le cose vile et basse. Lui ora continuamente, studia, et gli va un fratello ogni giorno a legger', et si porta con lui in tanta humiltà che fa marauigliar a tutti.

Monsignor Rmo. di Saragoza porta anchora grande amore al collegio, per che oltra d' hauer' dato al collegio la chiesia, et il sito, et alcuna casa di quello, ha procurato alcuna parte della rendita, ha agiutato d' alcuna buona eleemosina: oltra di questo ha scritto per tutta la diocesi de la fundatione di questo collegio, acciò che tutti venghano a studiare in esso. Ora tratta dell' accrescimento della rendita, per accrescere da 118 a 200 vncie; si pre[sta] anchora gli suoi libri et ci offeriscie qual si vog[lia] fauor' et agiuto. Laudato sia il Signore che tanto buon animo ha dato a tutti verso l' opere sue.

Adesso non scriuo altro alla R. V. per non esser' troppo longo, se non che tutti gli padri et fratelli molto si ricomandano alle sante orationi et sacrificii di V. P. acciò il Signore si degna accrescere la sua gratia in tutti noi, acciò possiamo far' la sua santa voluntà.

Da Siracusa, a li 20 di Aprili del 1556.

Della Reuerentia V. indigno seruo in Xpo.,

Georgio Panormitano [1].

---

[1] Sic, cognomine non expresso; verum vix dubitandi locus est quin ille sit Georgius Mercato, quem anno praecedenti Syracusas missum ait Aguilera, *Ortus et res gestae Provinciae Siculae Societatis Jesu*, cap. iv, n. xxvii. Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 221, annot. 4.

Superscriptio in octava pagina: † Al molto R.do in X.o P., il P. M. Ignatio de Loyola, Preposito generale della Compagnia de Jesu, in Roma.

Alia manu: 1556. Siracusa. Di Giorgio Palermitano a 20 d' Aprile. R.ta a 13 di Maggio. Q. S.

Vestigium cerae sigilli.

Praecedentium Georgii Mercato litterarum latina versio [1].

IHS M.a

Gratia et pax Domini nostri Jesu Xpi. sit semper in cordibus nostris. Amen.

R.de in Xpo. Pater.

Vt consuetum et optimum Societatis morem, quo de omnibus pietatis operibus R. V.tram certiorem facere consueuit, obseruaremus, *quae Deus opt. max. per Patres Societatis operatur* [2], expedire visum est, si, quae hic Deus principio huius recentis collegii ostenderit, scriberemus. Et licet multa sint, quae scribi possent, conabor tamen, quoad fieri poterit, breuitatem *praestare.*

Quis enim vnquam modum his literis inueniat [3] qui sciret quanta fuerit Patrum ac fratrum constantia in iniuriis aequo animo ferendis, quae tot et tantae fuere, vt aliae atque aliae *semper illas praeteritas accederent. Itaque nunquam (quamuis immerito)* [4], quod nobis obiiceretur, deerat. Atque eo maiores *in nos* insectationes fuerunt, quo a maioris sanctitatis, vel existimationis saltem sanctimoniae, viris commouebantur. Non

---

[1] Autographae quatuor foliis, nn. 182-184, quarto folio non numerato. Quae a Polanco vel deleta vel emendata sunt, *italicis* characteribus in textu indicantur; emendationes vero in annotationibus reperientur.

[2] *quae Deus per Patres Societatis operatur* addidit Polancus.

[3] *retinere, quamuis difficile quis* modum literis *inueniret.* POLANCUS.

[4] *subinde illatae praeteritarum obliuisci facerent;* nunquam (quamuis *omnino* immerito). ID.

aliud hic passim ab omnibus ferebatur (et maxime ab his, quibus vulgus non mediocrem fidem adhibebat), quam nos *sensuales* [1] esse et qui redditus quaereremus: praecipuum nostrum studium in hoc collocatum, vt mollibus indueremur, laute et opipare epularemur; vnde inopiam et huius ciuitatis miseriam (qua hi ciues maxime opprimuntur) ex nobis prouenisse clamitabant. Quo fiebat vt omnibus essemus odio, paucique admodum essent, qui nos toruis oculis non respicerent. Ad haec *nos plebem seducere* non verebantur in os nostrum dicere [2]: quin et ipsi monachi, nedum seculares, nobis summo conatu resistere nunquam desistebant, a quibus contra vulgi rumores nos defendendos *non absurdum erat sperandum* [3]. Illi ergo imprimis R. P. Rectori [4], frequentanda esse sacramenta ecclesiae suadenti, magnis viribus restiterunt. Quid quod et ipsis tertii ordinis habitum gestantibus foeminis interdixerunt, ne huc ad confitendum accederent? *Quid plura?* [5] Ab iisdem palam superbi, hypocritae nominamur, quibus uerbis nos a quotidianis exercitiis perturbari posse existimant; sed recte meminimus quod dixit Apostolus [6]. *Si Deus pro nobis quis contra nos?* Quo fit, vt eo maiori laetitia afficiamur, quo maiori nos aliis uidemus esse ludibrio: nec hoc quidem est admirandum; nam tunc spiritalis domus firmum *est aedificium* [7], cum supra firmam *tribulationis* [8] petram iactum est. Atque in hoc Dei opus esse cognoscitur. Quod [9] omnes, quas vnquam adiere Patres Societatis, ciuitates testantur: omnia *enim* [10] collegia a persecutionibus sumpserunt initium. Verum postea Dominus disposuit omnia suauiter, et malas de nobis conceptas e mentibus hominum opiniones euulsit. Quod nobis usu venisse quis non videt? Siquidem vbi veritatem coeperunt indagare, et rem vt sese haberet cognoscere, quicquid odii in nos *conflauerant* [11], deposuerunt: et quo nos

---

[1] *delicatos.* Polancus.
[2] *quod plebem seduceremus* addidit Polancus.
[3] *sperandum erat.* Polancus.
[4] P Philippo Cassino.
[5] *Demum.* Polancus.
[6] Rom. viii, v. 31.
[7] *fit fundamentum.* Polancus.
[8] *afflictionum.* Id.
[9] Quod *fere.* Id.
[10] *que propemodum.* Id.
[11] *conceperant.* Id.

antea *capitaliori* [1] odio, hoc incredibiliori amore nos modo prosequuntur: qui nobis prius detrahebant, nunc nostrum acerrimi sunt defensores; quique negabant frequentanda sacramenta, puta confessionem et communionem, nunc maximo animi ardore non solum illa ipsa frequentant, sed alios etiam ad idem cohortantur. Verum ne quod primo fuerat dicendum omisisse videamur, quale habuerit hoc collegium exordium, paucis accipe.

Principio enim R.dus P. Philippus Cassinus, cura et precibus Illustris [2] Sueri de Vega (qui huius ciuitatis est praeses), mense Martii 1555, vt Rector huius noui collegii esset, missus est: hic statim in summo templo incoepit concionari, vt opus hoc *conducibile* [3] futuri collegii omnibus innotesceret, et quo simul omnes huius vrbis incolae omnia, quae a nobis in eos essent collocanda munera pietatis agnoscerent. Quod noster P. Rector magno omnium applausu *praestauisse* [4] neminem latet. Mirabatur vniuersa ciuitas quod extra tempus XL.mae [5] esset qui populo concionaretur. Erat enim hoc nunquam antea visum. Vbi vero populus (cui nescio quid pietatis supra caeteros siculos a natura videmus insitum) fructum, qui ex Dei sermone procedit, coepit praegustare (*mirabile* [6] dictu), vsque adeo creuit hominum multitudo, quae ad conciones *P. Rectoris* confluebat, vt cum tantae turbae templum capax non esset, cogerentur homines extra templum stare, quos tot aliquando fuisse vidimus, vt transeuntibus transitus occluderetur. Saepissime Illustris [7] Suerus, qui author est, vt Paternitati V. non latet, huius Collegii (si illum vnum omnium bonorum authorem excipiamus), et reliqui huius ciuitatis rectores affuerunt concionibus, ex quibus non nisi magnis cum lachrymis discesserunt. Quid de aliquot nobilium mulierum admiranda pietate recenseam? quae R.di P. *Philippi* [8] adeo commotae sunt sermonibus, vt non sumptuosas solum vestes et reliquos corporis ornatus deponerent, verum etiam, quod hic nunquam fuerat visum, fuerunt nonnullae, quae, omni

[1] *magis capitali.* POLANCUS.
[2] *viri* addidit. POLANCUS.
[3] *perutile.* ID.
[4] *praestitisse.* ID.
[5] Quadragesimae.
[6] *mirum.* POLANCUS.
[7] *Dominus* addidit Polancus.
[8] *Rectoris.* ID,

deposito pudore, in pauperum subuentionem ostiatim eleemosynam petere non vererentur. Imo vero caeteras mulieres ad idem opus misericordiae adhortarentur. Difficile dictu quanta sit facta tam breui tempore omnium immutatio, nam quae quondam pompas et huius fallacis mundi illecebras sequebantur, nunc, his omnibus contemptis, tantum, quae ad animae salutem pertinent, diligenter *perquirunt* [1]. Tantae praeterea est existimationis P. Rector omnibus ciuibus, vt ad illum in rebus arduis tanquam ad asylum, post imploratam opem diuinam, confugiant: *quo fit vt* [2] confratres, quos dicunt charitatis, qui id oneris assumpserunt, vt eos consolentur, qui criminum causa [3] poenas luunt. Cum enim quidam non vilis conditionis miles esset suspendendus, cumque non posset ad veram peccati cognitionem reduci, accersitus est praedictus Pater a confratribus charitatis, vt tanta in re illis esset adiumento. Illico Pater eo se contulit, cuius aspectu non mediocriter refectus est miles, et statim Patris monitis ad confessionem animum, et ad ipsam mortem, preparauit: hic postea Patrem supplex, ne se relinqueret, rogauit. Quo *fit* [4] vt ea nocte cum reo manserit in carcere, vbi diuinum officium cum reliquis sacerdotibus recitauit, quo absoluto, extingui iubet lumina, atque sermonem fecit, quo admirandum dominicae passionis beneficium explicauit, et hoc magnis cum lachrymis [5] et illorum omnium, qui aderant: vnde et ipse reus cum quanta pro se Xpus. esset passus, audiuisset, non solum eius amore et propriorum criminum causa mortem aequo animo ferebat, sed illico se vestibus exuit, et flagellis corpus affligere non cessabat: quo viso, idem omnes fecerunt. Rogauit deinde miles ille Patrem, vt sacrum Beatae Mariae mane celebraret, quod illi Pater non denegauit. Tantus erat amor, quo erga Patrem ferebatur, vt nonnisi illo praesente mori voluerit. Vnde. Pater illum, donec spiritum emisisset, non dereliquit; quod malam de nobis suspicionem e populi animo eripuit. *Quo uiso,* multi conciones coeperunt frequentare, et piorum hominum non mediocriter auctus est numerus. Atque vniuersae ciuitatis amor in nos admodum creuit.

---

[1] *consectantur.* Polancus.
[2] *etiam ipsi.* Id.
[3] *capitis* addidit Polancus.
[4] *factum est.* Id.
[5] *suis* addidit Polancus.

Quem et auxit foelix studiorum nostrorum successus, quibus (vt de illorum ratione aliquid dicamus) mense nouembris post Sanctae Catharinae festum dedimus initium. Verum habita fuerat antea oratio publica in summo templo sub finem mensis Octobris, ibique affixa fuere plurima variorum *generum carmina* [1] tum graeca, tum latina. Affuerunt orationi Illustris D. Suerus de Vega, et magistratus ciuitatis, vicarius, omnes theologi, et plurimi omnium religionum monachi, ipsi etiam praeceptores, qui nostro labori non cessant obstrepere; *quae* [2] non mediocriter omnibus placuit, *quod recte* [3] totius populi applausus declarauit; *absoluta enim oratione* [4], magnus auditus est bombardarum strepitus, campanarum, necnon organorum sonitus, quibus admirandam laetitiam, quam mente conceperant, explicabant. Ad haec omnes doctores et praecipui ciues Illustri D. Suero arridentes, maxime congratulabantur. Post aliquot vero dies, festo videlicet Sanctae Catharinae, habita est et altera oratio in graecae linguae laudem, quae erat publice legenda, in cuius studium plurimi doctores, et praeceptores etiam, quorum discipuli omnes ad nos pene venerant, animum appulerunt. Recitata sunt et eo die a quibusdam adolescentibus praesidi Suero et magistratui plurima epigrammata. Quo fit, vt multorum doctorum et virorum nobilium filii ad nostras scholas venerint, quorum aliqui Societatem ingredi vehementer exoptant; nec exoptant solum, sed etiam maximeque perquirunt. Discipulorum autem in dies augetur numerus.

Omnes huius vrbis incolae erga Patres et fratres huius collegii sunt valde affecti, quod videant pueros bonis moribus institutos, quique tam libenter singulis mensibus confiteantur; sed magis quod nunquam nos ociosos potuerint offendere. Profestis enim diebus in scholis publice legimus, diebus uero dominicis et festis in statuta quaedam templa conuenimus, quo omnes, qui decimum quintum annum non egerunt, ire tenentur, vbi quid xpiana. doctrina praecipiat docemus, ad quam lectionem multi viri et non paucae mulieres venire consueuerunt; solent etiam fratres in *abbatiis* [5] ad moniales concionari

---

[1] *carminum genera.* POLANCUS.
[2] quae *oratio.* ID.
[3] *vt.* ID.
[4] *ea enim absoluta.* ID.
[5] *monasteriis.* ID.

Quae omnia mirum in nos amorem populi conciliarunt; qui quidem tantus est, vt nos xpi. milites, immo Apostolos, vocant. Hac quadragesima, die S.ti Joseph, cui nostrum templum dicatum est, R.dus P. Philippus (vt singulis etiam quadragesimae diebus) concionatus est; affuerunt concioni multi doctores et nobiles viri, magistratus ciuitatis, et ipse etiam Episcopus, quibus omnibus illa non mediocriter placuit: recitati sunt et plurimi hymni et epigrammata, tum graeca, tum latina, a pueris: habita est et oratio a quodam adolescente in laudem Diui Joseph: quibus omnibus praesul et omnes, qui huc conuenerant, admodum laetati sunt, quod a nostris discipulis aliquod futurae eruditionis specimen praeberetur. Idem in templo Diui Dominici, die Angelici Doctoris Thomae Aquinatis, actum est. Sit Deo honor et gloria.

Dici vix potest, R.de Pater, quanto nos amore Illustris Suerus prosequatur, quem saepe declarauit, et singulis diebus apertius declarat. Quotus enim quisque dies est, quo nos ille visum non veniat, domestice etiam cum fratribus comedat? Quid quod Societatem ingredi mundumque relinquere vehementer desiderat? neque enim putat esse factu difficile vt, constructo collegio, illud ingrediatur; vbi hunc sibi vellet concedi honorem, quo nihil praestabilius existimat, vt fratribus inseruiret. Huius etiam ciuitatis R.mus Praesul [1], quis verbis posset consequi quam sit erga hoc collegium affectus? siquidem, praeter ecclesiam et situm collegii, non mediocri opitulatus est eleemosina: ad haec nobis libros accommodat, et omnia sua hilari animo offert, atque diligentissime curat vt in praecipuis huius dioecesis ciuitatibus Societatis collegia construantur.

Haec sunt, R.de Pater, quam breuissime fieri potuit, quae scribenda censuimus, licet multa, breuitatis causa, sint omissa. Nunc autem omnes huius collegii Patres et fratres Paternitatis Vestrae orationibus se magnopere commendant. Vale.

Datum Syracusis, XII Calend. Aprilis [2] 1556.

Reuerentiae Vestrae indignus seruus,

GEORGIUS PANORMITANUS.

---

[1] Hieronymus de Bononia.

[2] Sic perspicue in Ms., manu ipsius Georgii. At certum fere est dormitasse hic bonum Georgium et loco *Maii* scripsisse *Aprilis*. Nam 1.° italicae litterae datae certo

Superscriptio in octava pagina: † Admodum R.do in X.o Patri M.tro Ignatio de Loyola Praeposito Generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. De Siracusa. Quadrimestres XII Calend. Aprilis. Emendata et An. Q V.

Vestigium cerae sigilli.

In ima parte septimae paginae haec leguntur: Fiorenza, Ferrara, P.e Franc.o, Parigi, Fiandra, Ingolstadio, Perugia, P.e Fran.co [1]

CDLXXXVIII

Jacobus Puellas,
Ex commissione Patris Christophori Rodriguez,
Patri Ignatio de Loyola.
Gandia, 20 Aprilis 1556 [2].

†

Muy R.do en Christo Padre.

La gratia y paz de Christo sea con V. P. y con todos. Amen.

Con la presente daré auiso á V. P. breuemente de las cosas más señaladas, que el Señor se ha dignado obrar por medio de los padres y hermanos deste collegio de Gandía.

Y començando por las communes, sepa V. P. cómo por órden del P. Francisco [3] predicó la quaresma passada aquí en Gandía el P. Gouierno [4], los domingos y fiestas en la Seo [5], y

---

sunt 20.a Aprilis. 2.o In his narrantur quae die Sancti Joseph, scil., Martii 19.a, Syracusis gesta sunt, et vix credibile est Georgium, qui humaniores litteras docebat uno die has litteras exarare potuisse; praesertim si, ut fieri solebat, superiores lingua ipsi vulgari primo confecit easque deinde in latinum convertit.

1 Vide supra, pag. 56, annot. 1.

2 Autographae duplici folio, nn. 459 et 460.

3 P. Franciscus de Borja.

4 P. Michaël Govierno.

5 In sede, seu primario templo. Vide supra, t. I, pag. 742, annot. 1.

los otros dias en vn monesterio de monias de muy buena vida. Tuuo de contino muchos oyentes, á los quales con su doctrina y razonamiento muy acçepto fué y probechosso. Teníanle todos tanta affícion, que, viniendo vn theólogo muy docto á predicar bullas por Pascua de Resurrection, luego al segundo dia de la pascua, despues de hauer oydo vn sermon dél, le fueron á rogar los iurados con mucha otra gente para que, si podia hazerse, dexasse los dos dias que quedauan predicar á nuestro Padre en lugar suio.

El miércoles de la semana sancta predicó á la mugeres erradas, á las quales mouió tanto con su predicacion, que en la mesma hora, de tres que eran, las dos se conuirtieron á la buena parte. La terçera que quedaua, oyendo el viérnes sancto el sermon de la passion, del Padre, se fué para él á grandes vozes pidiendo á Dios perdon de sus peccados; la qual, passados dos dias, se cassó con vn mancebo natural de Gandía, hijo de buenos padres, y no de baxa suerte.

El P. Doctor Rodriguez [1] predicó los domingos y fiestas de la quaresma á las dos de medio dia en Sancta Clara con grande auditorio: los miércoles en nuestra iglessia, á donde acudia mucha gente para oyrle. Començó más á predicar los lúnes en vna yglessia que se llama S. Yosephe; empero, como estuuies se diruyda y la començassen á edificar de nueuo la segunda semana de quaresma, no pudo passar adelante en su predicacion, de la qual mucho fruto se esperaua, por viuir cabe la dicha yglessia los nueuamente conuertidos; los quales familiarmente platican con el dicho Padre, y los más dellos dizen públicamente que le aman mucho.

A Denia fué á predicar el H.º Martinez, de cuios sermones se acontentaron mucho todos, y no sin grande probecho de las ánimas. Seguíale mucha gente para oyr su praedicacion á la contina, y con tanta attention, que por largo que fuesse algunas vezes, siempre les parescia corto: junctamente con él fué el P. Licentiado Rogel [2] para oyr confessiones: en la qual cossa de tal arte se huuo, que induzió á muchos á frequentar los sacramentos de la sanctíssima communion y confession. Pussieron

---

[1] P. Dr. Christophorus Rodriguez.

[2] P. Joannes Rojel. Vide Polanci *Chronicon*, t. iv, pag. 337, annot. 1.

paz entre muchos, los quales estauan reñidos. Hauia muchos, á los quales nadie podia persuadirles á confessarse á menudo, á lo ménos dos ó tres vezes en el año, los quales por amonestacion dellos despues lo an hecho. Era tanta la gente que acudia á ellos para con sus conseios remediarse en sus trabaios y neçessidades, que apénas podian entender en sus proprias occupationes. Enseñó por el tiempo que allí estuuieron el P. Rogel la doctrina christiana á los niños: halláuanse tambien en ella los grandes, de la qual todos conoscen claramente hauer tomado mucho probecho. Recabóse con ruegos y admonestaçiones del Gouernador y Jurados que públicamente en la plaça se quemassen los libros prophanos, y tambien que se prohibiesse el grande excesso que hazian en baylar y en otros iuegos, de los quales el enemigo mucho probecho saccaua.

En Gandía an sido muchas las confessiones por toda la quaresma, y communiones, y aun despues de la Pascua. Predica la doctrina christiana los domingos el P. Rodriguez, y acabado el sermon se enseña familiarmente á los niños, no sin grande probecho de muchos; aunque por toda la quaresma el exercitio de la doctrina christiana cessó, por respecto que pudiessen oyr los sermones. Estas son las cossas generales: en lo que se sigue daré quenta á V. P. de algunas cossas particulares.

Como estuuiessen en principio de bando muchos deste pueblo por la muerte de vno, del qual hauia temor de seguirse muertes muchas y perdimiento de bienes temporales, vn Padre, con desseo que se euitassen tantos males, no dudó delante de muchos rogar á vno, puestas las rodillas en el suelo, que viniesse á vn medio conueniente, con el qual todo se remediasse. Un hombre por celos estaua apartado ia de su muger y hijos, el qual por entero la queria dexar: por medio de vn Hermano ha buelto á viuir con ella y con grande paz.

Sabrá más V. P. lo que con vn frayle se ha hecho, el qual se hauia salido de su monasterio, en el qual hauia viuido cerca de diez años professo, con propósito determinado de no boluer más á él, mas antes procuraua ia de hauer vna licentia del Papa para dexar los hábitos y ser simple sacerdote: al qual como le persuadiesse vn Padre, sabido lo que passaua, para que boluiesse al monesterio, respondió con grande attreuimiento que en ninguna manera lo haria. Passados algunos dias fué

á hablarle acerca del mesmo negocio otro Padre, el qual de tal manera se huuo con él con el fauor diuino, que determinó de ay [á] pocos dias el dicho frayle boluer á su monesterio con desseo de lleuar la cruz por Christo.

A mas desto acontesçió que á vna muger se le fué su marido, con el qual hauia viuido doze annos: ella despues casóse con otro, del qual, por ruegos y conseio de un Padre, con mucha paz y alegría se apartó. A la fin no dexaré de scribir lo que de vn hombre he entendido, el qual siendo cassado mucho tiempo hauia, en otra tierra se boluió á cassar: este tal por persuassion de vn Padre, dexando la segunda, fué á buscar la primera, aunque sabia ciertamente hauer sido adúltera.

Estas son las cossas más señaladas que se me an offrezido para dar dellas auiso á V. P.

Nuestro Señor guarde á V. P., y iunctamente en todas sus cossas le riga y gouierne á gloria suia y probecho de toda la Compañía.

De Gandía, á XX de Abril [1].

Por commission del Padre Rodriguez,

Puellas.

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.do Padre en Jesu Christo nuestro P. el Maestro Ignatio de Laiola, Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Gandia. De Puellas 20 de Abril. R.da á los 28 de Julio.

[1] Desideratur annus; sed certo scriptae sunt hoc anno 1556.

Praecedentium Jacobi Puellas litterarum latina versio [1].

†
IHS

Reuerendo in Christo Patri Ignatio Loiolae Jacobus Puellius S. P. D.

Gratia et pax Christi sit tecum, et cum omnibus. Amen.

Hac epistola quadrimestri, admodum Reuerende Pater, quae beneficio Dei per patres ac fratres huius nostri Collegii Gandiensis digna scitu acta sunt, paucis ad te scribam. Atque, vt a communibus initium faciam, scito hic hac proxime praeterita quadragesima, praecepto Patris Francisci, Patrem Gouiernum concionatum fuisse dominicis festisque diebus in templo maximo, aliis vero diebus in coenobio quarumdam vestalium religiosissimarum. Habuit perpetuo frequentes auditores, quibus et suo sermone atque eruditione semper quam gratissimus fuit et vtilissimus. Cui omnes vsque adeo addicti erant, vt cum quidam theologus eximius huc venisset concionatum de diplomatum vtilitate per triduum, quo Pascha celebratur, statim a prima concione rogatus est summis precibus a consulibus et multis aliis, vt, si fieri posset, supersederet, et daret locum concionandi reliquis duobus diebus nostro Patri.

Die mercurii hebdomadae sanctae concionatus est meretricibus, quarum animos ita commouit, vt ex tribus duae eodem tempore vitam praesentem relinquere, in alium statum optimum commutantes, decernerent. Tertia autem, quae reliqua fuerat, cum Patrem nostrum die veneris proximo de Passione Christi agentem audiret, eiulans, cunctis spectantibus, ad eumdem accessit, veniam a Deo suorum peccatorum petens, quae perendie nupsit cuidam iuueni gandiensi, optimis, eisque non abiectis, parentibus nato. Pater Doctor Rodericus diebus dominicis et festis eiusdem quadragesimae concionatus est apud Diuae Clarae, hora secunda a meridie, frequenti auditorio: et diebus mercurii in nostro templo, ad quod magnus concursus eum audiendi causa fiebat. Coeperat praeterea idem praestare

[1] Autographae duplici folio, primo n. 461, altero non numerato.

diebus lunae in templo Diui Josephi, quod cum dirutum esset, et altera hebdomada quadragesimae reaedificari coepisset, non potuit opus inchoatum perficere: ex quo iudicabatur sarracenos, quia iuxta hoc templum habitant, magnam vtilitatem esse capturos, siquidem eo familiariter vtuntur, et quamplures ex illis praedicant se amare.

Deniae concionatus est per idem tempus Frater Magister Martinez, cuius conciones plurimis vtiles et iucundae fuerunt. Multi illum perpetuo audiebant ita attente, vt, tametsi aliquando prolixus, semper tamen breuis esse videretur. Eodem vna profectus est Pater designatus Rogelius, vt officio confessarii fungeretur, in quo tam recte se gessit, vt multos ad vsum frequentem sacramentorum confessionis et sacrae communionis induxerit. Multae discordiae atque lites eorum opera compositae fuerunt. Aderant multi, quibus nemo poterat persuadere vt frequenter sua peccata confiterentur, saltem bis aut ter in anno, qui eorumdem admonitionibus crebro postea confessi sunt. Quid referam turbam hominum ad eos passim convenientiun vt illorum consiliis a variis molestiis et afflictionibus liberarentur? quae tanta erat, vt vix negotiis propriis possent satisfacere. Docuit toto tempore, quo ibi versati sunt, P. Rogelius doctrinam christianam pueros, in qua aderant et maiores natu, ex qua omnes sentiunt magnum fructum percepisse. Factum est etiam, precibus et admonitionibus eorumdem patrum, vt, edicto gubernatoris et consulum, in platea publica libri prophani comburerentur, atque immodicus saltationum vsus caeterorumque ludorum prohiberetur, ex quibus hostis perennis naturae humanae non exiguum commodum capiebat. Confessiones Gandiae fuerunt admodum frequentes tota quadragesima. Eodem tempore ad percipiendam sacram communionem, et post pascha, multi ad nos frequenter accesserunt. Doctrina christiana publica concione diebus dominicis docetur a Patre nostro Roderico, qua finita, pueri in eadem familiater instruuntur, idque non sine manifesta vtilitate multorum, quamquam eiusmodi tempore quadragesimae, quo liberius vacarent omnes audiendis concionibus, exercitationes et studia intermissa sunt. Hactenus de communibus, nunc de quibusdam singularibus rebus gestis faciam te certiorem.

Cum multi gandienses ob caedem vnius inciperent in discor-

dia summa et factione versari, ex qua timor maximus imminebat multarum caedium, vna cum amissione bonorum, quidam Pater, studio praecauendi haec, non dubitauit coram multis cuidam, genibus flexis, supplicare, ut rationem aliquam sibi commodam inueniret, qua ad concordiam omnis res adduceretur. Consilio atque opera cuiusdam fratris nostri quidam vir, iam ab vxore seiunctus, quam omnino deserere simul cum filiis, ob suspicionem adulterii, volebat, cum eadem summa pace coniunctus est. Illud etiam te non latere debet, quod cum monacho quodam actum est, qui discesserat ex coenobio, in quo circiter decem annos vitam egerat, cum constanti voluntate non agendi de caetero monasticam vitam, quam factis etiam declarabat, siquidem dabat operam iam vt sibi a Summo Pontifice licentia daretur, qua liceret sibi, habitu monastico relicto, sacerdotali vti. Hic cum a quodam Patre, re cognita, persuaderetur vt in uiam rediret, audacter respondit se nullo pacto id esse facturum. Post aliquot dies adiuit eum alius Pater, qui ita cum illo locutus est, vt animum eius ab omni alia cogitatione ad reditum in coenobium traduceret, cum summo desiderio baiulandi crucem pro Christo. Praeterea mulier quaedam a viro suo deserta, quicum vixerat duodecim annos, nupsit alteri; a quo post sex annos, consiliis et precibus cuiusdam Patris, ab eo summa cum pace et tranquillitate discessit. Denique non silentio praeteribo quod de altero homine intellexi, qui, cum pridem uxorem duxisset, profectus in aliam regionem, aliam duxit. Hic etsi certo sciret illam adulteram fuisse, persuasus tamen a quodam Patre, hac relicta, eam iuit quaesitum.

Haec sunt, admodum obseruande Pater, quae tibi scribenda censui.

Deus Opt. Max. Paternitatem Tuam custodiat, et simul omnia tua consilia gubernet et moderetur, quibus consulas saluti totius Societatis. Bene vale.

Duodecimo Calendas Maii.

Mandato nostri Patris Roderici.

Superscriptio in quarta pagina: ✝ Al muy R.do Padre en Jesu Christo nuestro P.e el Maestro Ignatio de Laiola *(sic)*, prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Gandia. Quadrimestres 20 Aprilis.

CDLXXXIX

Antonius Fontova,
Ex commissione Patris Joannis Baptistae Barma,
Patri Ignatio de Loyola.
Murcia, 20 Aprilis 1556 [1].

†

Muy R.do Padre en Christo.

Gratia et pax Chr., etc.

En vna, que escreuí á V. P. el mes passado, offrescia para la quadrimestre dar relation en particular de lo que nuestro Señor es seruido obrar por los de su Compañía en esta ciudad.

Comunmente hemos sido seys ó siete sacerdotes y tres ó 4 hermanos: nuestro Rector es el P. D.tor Baptista [2]: hase exercitado en predicar todos los domingos y fiestas, sin otras muchas pláticas particulares, que ha hecho ha monjas. Fué con el Sor. Obispo [3] á vna visita; predicó en todos los más pueblos, no sin mucho fructo á lo que creemos; pero particularmente toda esta quaresma ha sido muy frequente en los sermones, tanto que predicaua quatro ó cinco cada semana. Era hoydo con mucha affïcion: acontescia verse en mucho trabajo al entrar de la yglesia donde auia de predicar; amenazándoles algunas vezes con su yda, era tanto el sentimiento, que bien muestran la satisfaccion que de su Reuerencia tienen: ellos la impidirian de buena gana, si pudiessen: los que confessamos hauemos hallado y hallamos cada dia algunas cosas de las que nuestro Señor por su ministerio ha obrado assí en pecadores públicos, etiam de 12 años de amancebamiento, como en mujeres, que por la grande falta de buena doctrina, que auia en esta tierra, andauan cie-

[1] Autographae duplici folio, primo n. 410, altero non numerato.
[2] P. Joannes Baptista de Barma.
[3] Stephanus de Almeida.

gas, pensando que su maliciossa ignorantia los auia de escusar delante de Dios; y assí, como los desengañasse en sus sermones, parece que, como quien recuerda de vn profundo sueño, venian á preguntar cómo era esto, que tal doctrina no la auian hoydo: hanse confessado muchos en casa, y á lo ménos quedan auissados para que de aquí adelante se miren y iustiffiquen más en sus tratos, y para lo hecho se ha dado órden cómo se satisfiziesse. Creo yo se han mandado restituir más de dos mil ducados, y aun quiçá quinientos más: y destos, por ser deudas inciertas, se han restituido mucho por la bulda *(sic)* de la composition [1]: otros se han pagado a sus dueños: de otros se han dado prendas á personas fidedignas: á otros se les [ha] confiado en su simple palabra: restitutiones de fama se han hecho algunas, particularmente vn hombre muy honrado desta ciudad fué á vn monesterio de frayles á pedir perdon al prior y soprior en nombre de todo el conuento: él me affirmaua que iamás se auia visto en semeiante angustia, y que ántes de llegar le tomauan trassudores; y con todo esto, viendo que le era necessario, escogió ántes la confussion en este mundo, que la condenacion en el otro. Muchos estauan en pecado mortal ó en grauíssima occasion dél, y assí por los sermones del Padre, como por la ayuda de los confessores, se han apartado. En blasphemias, iuramentos, etc., hallamos mucha emienda: la instantia de confissiones ha sido muy grande, y pienso el Señor se habrá seruido: muchas se han reiterado de muchos años; particularmente vna de 40, y se hizo con muchas lágrimas: otro auia dexado de confessar vn pecado mortal por vergüença dies ó doze años; confessólo y de ahí á pocos dias murió.

Hanse reconciliado algunos enemistados que no se hablauan: en la cárcel y hospital se han hecho pláticas, y no con pequeña consolation de los pobres y pressos. En algunas almas ha Dios tambien dado biuos desseos de la perficion, *etiam in statu seculari:* procúranla con biua oration y algunos exercicios santos de mortification y penitentias, cilicio baxo de terciopelo, disciplinas y moderacion en la pompa de los vestidos.

La doctrina Xpiana. se ha continuado con admirable prouecho en muchos ya grandes, que no la sabian, y generalmente

[1] Bulla *compositionis* dicta. Vide GURY, *Compendium theologiae moralis* (Barcinone, 1877), t II, pag. 1159-1166.

en todos los niños; tanto que hay entre ellos que aún no saben hablar, y saben más de lo que es vno obligado á saber: confúndense los viejos, y sienten tanto este beneficio, que no ha faltado quien dixese *quoniam visitauit Dominus plebem suam,* y que las bozes de los niños, que van cantando la doctrina por las calles, purifica el aire inficionado por los muchos y grandes pecados: vn moro catiuo auia tres años que no le podian persuadir ha que se hiziera xpiano., y viendo la doctrina muchas vezes, pidió de su proprio motiuo que le bautizassen, y assí se hizo. El S.or Obispo ha mandado á todos los curas del Obispado que la enseñassen en sus pueblos: házenlo, y como les parece a los perrochianos que no se haze como en Murcia, importunan al S.or Obispo que embien á nuestros Padres á les predicar y enseñar la doctrina xpiana.: dos han ido y otros están señalados; no sé si irán por ahora.

La Compañía es muy acepta en esta tierra en todos: Obispo, inquisidores, eclesiásticos, frayles, caualleros, etc., del Collegio esperan mucho fruto: la obra anda muy adelante y con gran perficion: passarémonos allá en breue, con la gracia del Señor.

Estas cosas se han offrecido, sin otras que por no dar lugar dexo de proseguir en particular. V. P. con los sacrificios y orationes estamos confiados nos ayudará ha lleuarlo adelante, para que en todo sea glorificado el autor de todo lo bueno, Dios verdádero, el qual á todos dé su sanctíssimo amor y temor.

De Murcia, y de Abril 30 de 1556.

Por comission del P. D. Baptista.

De V. P. hijo y sieruo inútil en el Señor,

Antonio Font.a [1]

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.do Padre en Christo el P. m.o Ignatio de Loyola, prepósito general de la Compañía de Iesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Murcia. Quadrimestres. De Antonio Font.a 30 de abril. R.da á los 28 de Julio.

---

[1] P. Alvarez in *Historia* ms. *de la Provincia de Aragon*, t. i, fol. 505 et seq., eum aliquando Marcum Antonium Fontova, aliquando vero Marcum Antonium Fontava nominat.—Alcazar, *Chrono-Historia de la Provincia de Toledo*, t. i, pag. 351, eum appellat "Marco Antonio Fontova."

Praecedentium Antonii Fontova litterarum latina versio [1].

Jesus.

Gratia et pax Christi etc.

Perstringam, R.de Pater, iis literis nonnulla ex his, quae per Societatis ministros *hoc* [2] quadrimestri in hac vrbe sunt *gesta* [3].

Sumus hic omnes fere duodecim; *septem Patres* [4], quatuor aut quinque fratres. R.dus Pater Baptista, Rector huius Collegii concionari solitus est singulis festis ac dominicis diebus, praeter alios quamplurimos sermones, quos ad monasteria virginum habere consueuit: superioribus mensibus profectus est vna cum R.mo Episcopo ad obeunda lustrandaque huius provinciae oppida, disseminans, quoquo [5] iter faceret, semen verbi diuini non sine maximo animarum fructu: inde reuersus concionatus est, superiori quadragesima quatuor vel quinque in hebdomada dies, magna gratia et approbatione omnium, qui ad eum audiendum frequentes confluebant, vix vt aliquando ei liceret ingredi fores templi, hominum *multitudine obsessas* [6]: neque vero inanes sunt eius labores; nos enim multas quotidie fieri morum ac vitae mutationes audiendis confessionibus comperimus, etiam in his qui *duodecim* [7] annos in concubinatu vixerant. Mercatores quoque nonnulli, qui magnis (vt plerumque fit) erroribus ducebantur, existimantes *malitiosam* [8] ignorantiam excusatum iri apud Deum, auditis aliquot concionibus agnitoque errore, ad Patrem conuenerunt, cum eo de salute animae *communican-*

---

[1] In folio duplici, primo n. 411, altero non numerato. Videntur etiam autographae, quamvis, quia crassiori exarata sunt calamo et cura majori, nonnihil primo aspectu a praecedentibus hispano sermone exaratis differunt.—Has emendavit Polancus, ut in annotationibus indicabimus; earumque sic emendatarum est etiam apographum in folio duplici, n. 412.—Quaedam in his nova sub finem addita sunt, quae post scriptas subscriptasque hispanas litteras evenere.

[2] *proximo.* POLANCUS.

[3] *a Deo* gesta. ID.

[4] deleta sunt haec duo verba, et linea subducta est quatuor sequentibus.

[5] *quoquouersus.* POLANCUS.

[6] *conferta* multitudine *occupatas.* ID.

[7] *supra decem.* ID.

[8] *affectatam.* ID.

tes [1], quos ille plenius edocuit, monuitque quemadmodum in posterum gerere se debeant. Ex his plurimi confessi sunt, iussique restituere quae debebant, libenter fecerunt; restituta sunt, opinor, *amplius* [2] duo millia aureorum. Vir quidam huius ciuitatis, imprimis nobilis, in monachos diui Dominici grauiter odio incensus, quod a quodam eius monasterii concionatore esset de quodam vitio (vt sibi videbatur) publice notatus, postea, *poenitentia ductus* [3], accessit ad eius monasterii Antistitem rogatum *sibi* [4] ignoscerent si quid eos offendisset; offenderat autem grauiter detracta ipsis fama. Complures alii, qui variis (pro cuiusque statu) sceleribus, multos iam annos obstricti tenebantur, partim concionibus *Patris* [5], partim auxilio confessorum, sunt ad meliorem frugem reuocati. Confessiones sunt frequentissimae: iteratae sunt aliquot, *inter quas vna facta est* magna vi lachrymarum ac poenitentiae sensu. *Alius quidam, qui pudore triginta annos mortale peccatum in confessione suppresserat, confessus est, ac paucos post dies mortuus. Blasphemiae, iusiuranda* [6] atque huiusmodi vitia magna ex parte compressa, simultates compositae, reducti in gratiam qui inimicitias inter se atque odia gerebant: ad aegrotos et eos, qui in carceribus detinentur, habiti sunt sermones aliquot a Patribus *magna* [7] illorum consolatione. Non desunt quibus peculiaria vitae perfectioris desideria Deus inspiret, ad eamque assiduis orationibus, ieiuniis, ciliciis aliisque asperioris vitae actionibus contendant. Doctrinae christianae maior in dies fructus cernitur in pueris, atque in his, qui vix adhuc loqui norunt. Maurus quidam, qui nullis vnquam persuasionibus induci potuit vt christianam fidem susciperet, auditis saepius pueris, doctrinam christianam per vrbem cantantibus, sua sponte baptizari voluit. Reverendissimus Episcopus mandauit omnibus huius dioeceseos pastoribus, vt commissis sibi quisque populis eam declararent: missi sunt nihilominus ex nostris duo

---

[1] *conferentes*. Polancus.
[2] *supra*. Id.
[3] *ad poenitentiam inductus*. Id.
[4] *vt* sibi. Id.
[5] *huius* Patris. Id.
[6] *Fuit qui peccatum mortale* pudore triginta annos *suppressum* confessus est; blasphemiae, *iuramenta*. Id.
[7] *cum* magna. Id.

ad quoddam *huic* [1] finitimum oppidum (quod Cartaginem appellant). Sumus in hac vrbe admodum *accepti communiter* [2] omnibus, tam ecclesiasticis viris quam secularibus; magnam de hoc collegio spem omnes conceperunt: superiori hebdomada transiuimus in nouam domum, quam noster Episcopus magnis sumptibus exaedificauit. P. Baptista Pinciam ad Patrem Franciscum nuper profectus est, breui vt credimus rediturus.

Rogamus Vestram Reuerentiam suis ad Deum precationibus ac sacrificiis nos habeat commendatos, qui incoepta conatusque nostros foeliciter promoueat ad gloriam sanctissimi nominis sui et salutem animarum.

Murciae, 5.º idus maias.

Ex mandato Patris Baptistae.

V. R.tiae inutilis in Christo seruus,

ANTONIUS FONT.A

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.do padre en Christo el P. M.º Ignatio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus. En Roma.

Alia manu: 1556. Murcia. Quadrimestres 11 Maii.

Et alia: Emendata.

---

[1] huic *vrbi*. POLANCUS.

[2] *grati fere*. ID.

CDXC

Nicolaus Bellefille,
Ex commissione Patris Paschasii Broët,
Patri Ignatio de Loyola.
Parisiis, 27 Aprilis 1556 [1].

Jesus. Maria.

Gratia et pax D.ni nostri Jesu Xpi. perfecta nos donet libertate.

Juxta sacrosanctae obedientiae statuta, R.de et obseruandissime Pater, negotiorum laborumque quadrimestrium nostrorum successus scripturus, posteaquam perfunctorie breuiterque recensuerimus ea, quae domi aguntur, quae de foris sunt, quam paucissimis etiam fieri poterit, perstringemus, silentio interea, quae minoris esse momenti videntur, praetereuntes, ne tuam diutius R.dam Paternitatem verbis detinere videamur, in vanumue conterere tempus. Ad domestica igitur prius deueniemus.

Adeo certe sunt omnium fratrum compositi mores, honesta conuersatio, promptitudo obedientiae, mutuus amor, caeterorumque, quae in instituti tyronibus requiruntur, tanta denique perfectio, vt vocatio eorum facile omnibus elucescat, nec quemquam latere possit cuiusnam sint discipuli, juxta illud dominicum proloquium: *In hoc cognoscent quia discipuli mei estis etc.* [2]

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 250 et 251. Tot lineae sunt deletae, totque verba immutata, ut annotationes confusionem potius quam perspicuitatem adducerent. Hinc melius visum est primo integrum textum afferre, postea vero litteras a Polanco decurtatas et immutatas.

[2] Joan. XIII, v. 35.

Neque sane vulgares sunt eorum in literis progressus, quorum fructus longe superant labores, quamuis adeo assidua sint eorum studia, vt vix momentum effluat, de quo rationem facile dare non valeant. Nam cum hora quarta [1] surgant omnes, diemque ac labores suos sacris orationibus inchoënt, qui politioribus aut philosophiae dant operam, hora 5.ª lectiones adeunt: vnde circa medium 7.ae reuertuntur, tuncque repetunt lectiones, quibus auditis, repetitionibus et disputationibus ad horam prandii vsque sese exercent. Et ne quid temporis incassum effluat, etiam inter prandendum auditas praelectiones memoriter referunt, easque aut interpretantur aut inde decerptas quaestiones exagitant; statim quoque a prandio suas in collegiis habent exactiones vsque ad primam [2]: postmodum autem, pro ratione dierum, vel ad tertiam, vel ad quartam, aut stilum componendo exercent, aut memoriam excolunt. Qua in re videre est quantum juuet exercitatio: qui enim in principio maximo cum labore etiam pauca memoriae commendabant, jam facile multa. Instante autem tertia aut quarta pomeridiana ad 5.am suos audiunt professores: deinde ad sextam aut repetitionibus, aut disputationibus, vt ante prandium vacant: inter coenandum autem etiam singuli suo ordine, qui rhetoricae student, declamant: qui vero philosophiae aut theologiae, vel romano vel patrio sermone concionantur. A coena autem, quamdiu viguit frigus, si quando ad ignem accedebatur, aut philosophicas aut theologas quaestiones exagitabamus, quibus peractis, singuli propria aggrediuntur studia ad nonam vsque: tum vero ad orationem quotidianumque examen sese omnes componunt, sicque, quo coeperant, modo diem concludunt.

Interim etiam pietati omnes student pro viribus, vtque suam certam faciant vocationem contendunt. Diuinam deprecamur clementiam vt omnium secundet conatus in sui gloriam eorumque salutem. Recensitis igitur domesticis, ad externa pedem conferre jubet necessitas.

Sanctum Germanum, pro more, perpetuo diebus festis frequentamus cum magna eorum aedificatione atque consolatio-

---

[1] More, non italico, sed gallico, qui nunc per orbem fere totum obtinet, horas computandi.

[2] Post meridiem.

ne, apud quos animorum puritas, verus numinis cultus, religionisque christianae integritas probatur, cum aemulorum autem ac nephariorum graui offendiculo, quorum scelerata nequitia effrenisque rabies sanctissima quaeque vipereo veneno conatur inficere, et a vera pietate deterrere; omnes rugiunt certe ac frendent in nos continuo leones, vt vix nondum emissos foetus interimant, lanient atque discerpant; verum eo magis saeviunt, quod suos conatus, quibus nos delere moliebantur, quales optabant exitus, non esse consequutos, sed potius sua spe nunc demum sese delusos esse sentiant. Mirum sane quam misere crucientur, qui prosperos nostros successus suum esse interitum ducunt. Quapropter longe acerbiores quam antea, si eis esset integrum occasionem ut nancisci possent, aduersum nos excitarent tragoedias; sed metuunt ne quae in nos vibrant iacula, in sua capita retorqueantur. Nam Summum Pontificem instituti nostri authorem extitisse, aliquotque ex nostris Cardinales creatos suspicantur omnes, plerique etiam constantissime asseuerant, neque nobis negantibus fidem habent, quod nos imperterritos et infractos animo cernant, omniaque instituti nostri munia audenter peragere; quo denique in freto nauigent, prorsus nesciunt; ita suum in proprios hospites virus experitur perpetuo inuidia.

Qui autem exercitatos habent sensus, reiecto veneno, illos tanquam vilissima mancipia aspernantur, ac maiori cum alacritate et robore gradiuntur. Tantus itaque est confitentium concursus, vt non solum apud Sanctum Germanum diebus festis occupemur, verum etiam frequentissime domi, quotidie apud Diuum Cosmam, quo conuolant ex totius ciuitatis locis remotioribus frequentes matronae, pleraeque nobiles, quae, quamuis proprios habeant confessarios ac procul admodum a nobis distent, mirum quanto feruore accurrant, quoties vel leuissimi quique (quibus saepe solent mulieres vexari) scrupuli occurrunt. Viri autem praestantes, qui palam videri nolunt, P. Prouincialem [1] ad sese aduocant ipsi. Tantam denique permulti inde consolationem percipiunt, vt tum demum incoepisse vivere sibi videantur et libertate donati. Adit etiam ipse P. Prouincialis frequentissime Sanctum Geruasium aliaque loca, procul a nobis

[1] P. Paschasium Broët.

dissita, confessiones auditurus; ab infirmis etiam saepissime vocatur, qui tum sibi satisfactum et tuto animam efflare posse putant, vbi illi confessi sunt; quod tamen clam curant fieri, ne sibi calumnias aut nobis grauiorem conflent inuidiam, vt qui compertum habeant id aemulis nostris parum esse gratum. Ad pernoctandum etiam apud infirmos frequenter conuocamur, vt eos consolemur et roboremus in Domino, quod charitatis munus nuper sartrici regiae, hyspanae, quae aliquando R.dae Paternitati tuae scripserat, exhibuimus: ipsa, quamuis in plerisque D.nam Isabellam Rosellam [1] erga nos imitata sit, tandem cum sui instare dissolutionem sentiret, ne a P. Praeposito desereretur plurimum metuebat; eius animam maximopere omnium precibus commendari optamus, vt quiete perfruatur sempiterna.

Huiusmodi pietatis officia omnibus, vbicumque sese offert occasio, promptissimo animo exhibemus, cum magna omnium aedificatione et consolatione, tum propter rem inconsuetam et pene inauditam ipsis, tum etiam propter exempla et sanctas exhortationes, quae piam metamorphosim nonnumquam generant, vt nuperrime contigit. Cum vnus fratrum apud nobilem quemdam, qui iam interierat, pernoctaturus esset, videns iuuenculorum et ancillarum effraenatam petulantiam, qui pro lachrymis cachinnos foedasque ac libidinosas gesticulationes impudenter agerent, coenare cum domina aliisque nobilibus, qua potuit modestia, recusauit, abunde sibi satisfactum asserens si cum familia coenare liceret, opportunam se nacturum occasionem sperans sceleratam hanc refrenandi petulantiam; tumque, quamuis tam priuatim quosdam admonuisset, vt cytharas suas cum lachrymis commutarent effecit, non quidem propter heri interitum, quem tamen viuum dilexerant ob eius liberalitatem et mansuetudinem, sed quod seueram Judicis summi, quae nil inultum relinquit, justitiam perhorrescere ac reformidare coeperunt, vitiorum suorum memores, vitaeque mutationem et verbis et lachrymis pollicebantur, praeterita detestantes. Alia in aliis etiam locis in Dei gloriam peracta sunt, quae breuitatis causa praetereo.

---

[1] Isabellam Roser, vel Rosell. Vide *Cartas de San Ignacio,* t. I, pag. 16, annot. 2. Saepe etiam scribitur Rosel.

Caeterum etiam qui in vinculis detinentur, siue ob patrata facinora, siue propter debita, siue etiam alias ob causas, P. Praepositi opera quotidie juuantur, tum in his quae ad animum spectant, tum quae ad corpus: nam anima longe grauioribus cathenis quam corpus plerumque constricta jacet, daemonis imperio subacta, a quibus plerique leuantur, qui pondus grauius aethna se deposuisse agnoscunt. Inediae aliisque necessitatibus, siue etiam infirmitatibus, quantum fieri potest, prouidet. Quosdam etiam, qui ob exiguam pecuniae summam detinebantur, quaesita undequaque pecunia liberauit, alios quoque pro viribus consolatur et a prauis consuetudinibus redimit, ne simul cum corporis, animae quoque vita priuentur.

Nuper vir quidam grauis ac modestus exercitia spiritualia suscepit, qui cum animas, suae curae creditas, literarum studio (vt in hac academia plerique solent) postposuisset, cum perspicua erroris huius aliorumque defectuum agnitione ac magno desiderio respondendi suae vocationi, mutato animo, ad suos statim reuersus est. Speramus equidem eum exemplo ac doctrina non parum et suis et aliis in Domino profuturum. Dirigat eum diuina clementia in sui laudem et gloriam, vt de sibi credito grege patrifamilias intrepide justam rationem reddere valeat. Accessit etiam his diebus baccalaureus quidam louaniensis optimae indolis, sponte ad pietatem currens, nuper sacris ordinibus insignitus: jam orsus est exercitia: vbi magis nobis innotuerit, fusius scribemus.

Literas indicas, quas postremo a vobis accepimus, gallico sermone donatas typis mandari curauimus, vt diuina bonitas magis ac magis innotescat nouitate miraculorum [1]. Eas nonnulli cum admiratione et stupore graui amplexantur, metuentes interim ut in nos illa veritatis aeternae verba contorqueantur, quibus regnum a judaeis tollendum et gentibus conferendum comminabatur. Concedat nobis Deus Opt. Max. vna cum illis regno hoc potiri sempiterno.

Haec sunt, Pater obseruandissime, quae R.dae Paternitati Tuae scribenda occurrebant.

Lutetiae, 27 Aprilis 1556.

---

[1] Harum Indicarum litterarum gallice hoc anno Parisiis editarum non meminere bibliographi.

De mandato Patris nostri M.tri Paschasii.

R. P. T.

Seruus indignissimus,

NICOLAUS BELLEFILLE.

Superscriptio in quarta pagina: R.do in Xpo. Patri D.no Ignatio de Layola, Praeposito generali Societatis nominis Jesu, in aedibus Beatae Mariae della Strada, Romae.

Di porto vn mezzo Julio.

Alia manu: 1556. Parisiis. Quadrimestres 27 Aprilis.

Vestigium cerae sigilli.

Praecedentes Nicolai Bellefille litterae a P. Polanco decurtatae et emendatae [1].

Jesus.

Ex litteris Magistri Nicolai Bellefillae Parisiis scriptis 27 Aprilis 1556 [2].

Gratia et pax Christi, etc.

Sanctum Germanum pro more frequentamus cum magna eorum aedificatione atque consolatione, *qui puritatis sunt studiosi,* cum aemulorum autem graui offendiculo, quorum effrenis rabies sanctissima quaeque vipereo veneno conatur inficere. Rugiunt certe ac frendent in nos continuo leones, vt *vixdum* emissos foetus interimant, *et quidem eo magis,* quod suos conatus, quibus nos delere moliebantur, quales optabant, exitus *non habuisse videant*. Quapropter longe acerbiores quam antea, si eis esset integrum occasionem ut nancisci possent, aduersum nos excitarent tragoedias; sed metuunt ne quae in nos vi-

---

[1] Bina sunt harum litterarum sic emendatarum apographa, aliud in fol. n. 37, aliud n. 40.—Quae *italicis* hic describimus, manu propria apposuit Polancus in autographo.

[2] Horum loco in autographo ad paginae oram scripserat Polancus: *Ex aliis eiusdem 27 Aprilis 1556.*

brant jacula, in sua capita retorqueantur. Qui autem exercitatos habent sensus, *eorum verba aspernantes,* maiori cum alacritate et robore gradiuntur. Tantus itaque est confitentium concursus, vt non solum apud Sanctum Germanum diebus festis occupemur, verum etiam frequentissime domi, quotidie apud Diuum Cosmam, quo conuolant ex totius ciuitatis locis remotioribus frequentes matronae pleraeque nobiles, quae, quamuis proprios habeant confessarios ac procul admodum a nobis distent, mirum quanto feruore *ad nos* accurrant. Viri autem *primarii,* qui palam uideri nolunt, P. Prouincialem ad sese aduocant ipsi. Tantam denique permulti *ex confessionibus* consolationem percipiunt, vt tum demum incoepisse viuere, et libertate donati, *sibi videantnr.* Ab infirmis etiam saepissime vocatur: quoniam tum sibi satisfactum et tuto animam efflare posse putant, vbi illi confessi sunt, quod tamen clam curant fieri, ne sibi calumnias aut nobis grauiorem conflent inuidiam, vt qui compertum habeant id *quibusdam* parum esse gratum. Ad pernoctandum etiam apud *morti proximos* frequenter conuocamur, vt eos consolemur, *instruamus* et roboremus in Domino, *quod et cum familiae spirituali fructu efficitur.* Caeterum etiam qui in vinculis detinentur, siue ob patrata facinora, siue propter debita, siue etiam alias ob causas, P. Praepositi opera quotidie juuantur, tum in his, quae ad animum spectant, tum quae ad corpus; nam anima longe grauioribus cathenis quam corpus plerumque constricta jacet, daemonis imperio subacta, a quibus plerique leuantur, qui pondus grauius aethna se deposuisse agnoscunt. Inediae aliisque necessitatibus, siue etiam infirmitatibus *eorum*, quantum fieri potest, prouidet: quosdam etiam, qui ob exiguam summam detinebantur, quaesita vndequaque pecunia, liberauit: alios pro viribus consolatur et a prauis consuetudinibus redimit, ne simul cum corporis, animae quoque uita priuentur. Nuper vir quidam grauis exercitia spiritualia suscepit, qui cum animas, suae curae creditas, literarum studio (vt in hac academia plerique solent) postposuisset, cum perspicua erroris huius aliorumque defectuum agnitione, ac magno desiderio respondendi suae vocationi, mutato animo, ad suos statim reuersus est; speramus equidem eum exemplo ac doctrina non parum et suis et aliis in Domino profuturum.

Literas indicas, quas postremo a vobis accepimus, gallico

sermone donatas, typis mandari curauimus, vt diuina bonitas magis ac magis innotescat: eas nonnulli cum admiratione et stupore graui amplexantur, metuentes interim, ut in nos illa ueritatis aeternae uerba contorqueantur, quibus regnum a judaeis tollendum et gentibus conferendum comminabatur.

Haec sunt, Pater obseruandissime, quae R.dae Paternitati Tuae scribenda occurrebant.

Lutetiae, 27 Aprilis 1556.

De mandato Patris nostri M.tri Paschasii.

R. P. T. Seruus indignissimus,

NICOLAUS BELLEFILLE.

CDXCI

Gaspar Hernandez,
Ex commissione Patris Gasparis de Acebedo,
Patri Ignatio de Loyola.
Burgis, 28 Aprilis 1556 [1].

†
Jesus.

Admodum R.de in Christo Pater.

Gratia et pax Christi.

Cum in nostra Societate multae sint observationes laude et commendatione dignissimae, illa imprimis, quae circa mutuam literarum communicationem maximam adhibet diligentiam, non postremum obtinet locum: est enim nimis rationi consentaneum vt qui per Dei misericordiam in hac Societate et Christi militia recepti sumus, mutuo charitatis vinculo connectamur, cuius est proprium nihil habere proprium, quin potius omnia communia

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 362, altero non numerato.

facere, ita etiam per epistolas vltro citroque missas sociemur. Nescio enim quo pacto intus animus exardescit et ad maiora semper aggredienda suscitatur, dum ea, quae apud diuersas nationes in dies per nostros diuina fauente gratia geruntur, continuo sunt nostris oculis obiecta, ne per nostrae humanae naturae fragilitatem desides et tepidi efficiamur: habet enim plurimum ponderis continua ad virtutum inuestigationem adhortatio illa, quae a domesticis, propinquis vel quibuslibet aliis finitimis, exemplis desumitur. Vt ergo tam laudabili sanctoque instituto et obedientiae nobis in hac parte iniunctae morem geramus, oportebit de his, quae in nostro collegio Burgensi per proximos quatuor menses peracta sunt, T. P.tati rationem tradere.

Quantum ad literas pertinet, vniuscuiusque facultatis professor pro virili laborat, ne quidpiam desit, quod ad scholasticorum vtilitatem et maiorem profectum pertinere videatur. Solita enim et consueta in vnaquaque classe fiunt exercitia. Numerus scholasticorum non adeo magnus est, sed maior quam pro domus capacitate, minor tamen quam esse posset pro regionis magnitudine: confluit enim ad hanc ciuitatem ex plurimis locis numerosa scholasticorum multitudo; sed illi, qui ad nos non veniunt, abeunt ad alios praeceptores, qui in hac vrbe etiam publice legunt, forsan aut quia domus haec nostra angustior illis apparet, aut quia *regula nostra de confitendo* [1] per singulos menses eorum animos ad angustias redigere videtur: qui tamen ad nos veniunt et recto tramite incedere non recusant, facile in illis relucet profectus. In quadragesima quidam scholasticus ex rhetoricis, qui (vt existimo) decimum sextum annum nondum excesserat, orationem habuit sive Paraenesin ad ieiunium, poenitentiam, et orationem, meo iudicio grauiorem praestantioremque, quam vt a tali aetate expectari posset: in hebdomada etiam proxima dominicae in albis publicas habuerunt alii rhetorici nostri declamationes, themate ex sacra scriptura desumpto.

In confessionibus est semper non parua frequentia, in quibus piissimus noster Dominus diuitias quotidie suae benignitatis et

---

[1] Alia manu quatuor praecedentia verba in haec sunt mutata: *institutum* nostr*um* de confiten*dis peccatis*.

longanimitatis ostendit: fuit enim qui per duodecim annos integros vere confessus non fuerat, quia in animum induxerat aliqua peccata silentio supprimere: fuit alius, qui per quatuordecim annos se nunquâm confessum fuisse testabatur, alius per quatuor. Quaedam mulier, quae per duodecim annos in peccato mortali detenta retinebatur, per Dei gratiam omnes in posterum peccandi occasiones amputauit: multi alii confessiones generales fecerunt cum maximo animarum suarum profectu. P. Rector [1] in singulis diebus dominicis in publico carcere ciuitatis detentos visitat, eosque continuis concionibus frequenter adhortatur, et inueterata nimisque medullis infixa odia facit aliquando dimittere: in hac etiam quadragesima nuper exacta, aliquas habuit conciones in duobus templis huius ciuitatis. Pater etiam Gaspar Hernandez [2] quibusdam dominicis diebus eiusdem quadragesimae in oppidulo, quod Bellimarum [3] dicitur, concionabatur. P. etiam Victoria [4] non *multis ab inde diebus quam huc se contulit* [5], habuit tres conciones magno cum applausu populi: caetera omnia, quae ad eum pertinent, longius ex eius literis cognosces. Proinde nihil attinet amplius immorari; valemus omnes, tam Patres quam fratres; Christo sit honor et gloria.

Sumus autem numero omnes quatuordecim, decem fratres, Patres vero quatuor, qui a te id obnixe petunt, ut in tuis orationibus nostri memoriam facias, et piissimo seruatori nostro hoc, licet exiguum tuum ovile, commendare non desinas, idipsumque nostris charissimis in Christo Jesu Patribus fratribusque isthic commorantibus iniungas, ut eorum orationibus adiuti promptiores viuacioresque efficiamur ad exequendum quicquid sancta nobis iniunxerit obedientia. Faxit idem Dominus vt in omnibus, quae ad id pertinent, sanctissimam eius agnoscere voluntatem possimus, eamque, quoad fieri possit, operibus adimplere. Bene vale in Christo Jesu.

---

[1] P. Gaspar de Acebedo.
[2] Ipse litterarum scriptor.
[3] Villimar, olim etiam dictum Bellimar.
[4] P. Joannes de Victoria. Vide *Cartas de San Ignacio,* t. VI, pag. 195 et 196.
[5] Praecedentia verba, italicis verbis notata, non sunt in autographo deleta, sed tantum lineam habent infra ductam, et super illa, haec, ignota manu exarata leguntur: *multo post suum ad nos aduentum.*

Ex Burgensi Collegio nostrae Societatis, die vigesima octaua Aprilis, anno Domini MDLVI.

Ex mandato Patris nostri Rectoris huius Collegii,

G. Hernandez.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do in Christo Padre Nuestro el P.e M.tro Ignacio de Loyola, Prepósito General de la Compañía de Jesus, á S.ta María de la Estrada, en Roma.

Alia manu: 1556. Ex collegio Burgensi 28 aprilis. R.ta 18 Junii.

CDXCII

Bernardus Oliverius
Patri Ignatio de Loyola.
Bruxellis, 28 Aprilis 1556 [1].

†

La gratia et pace di Christo nostro Signor' sia sempre con tutti. Amen.

Molto R.do in X.o Padre: Sono 15 giorni che io fui chiamato in Tornai, per esser' la madre nostra amalata molto periculosamente; pur a piaciuto al Signor, subito che io fui arriuato, alleuiarla del suo male di modo che io la lassai assai meglio

[1] Autographae duplici folio, primo n 321, altero non numerato.—Nullum est indicium, quo vere quadrimestres esse appareat; eas tamen hic inserimus, quia inter quadrimestres sunt in *Rom. collec.*, et quia, cum certo quadrimestres hujus temporis, Bruxellis, Lovanii aut Tornaci datae, desiderentur, harum locum aliquo modo complebunt. —Earum pars prima edita est gallice a P. Delplace, *Le protestantisme et la Compagnie de Jésus à Tournai au XIX.e siècle*, pag. 22.

disposta. In Tornai io ho predicato doi volte con molto concorso. Dio faccia che con eguale frutto. Molti con grandissima instantia procurauano de ritenerme; et tra li altri molti Signori et specialmente Mons. de Torcoing, il quale mi ha detto che vn quarto della sua terra è infecta de heresie depoi che io mi partì de lì, et io vedo che quelli errori se vanno molto multiplicando. Lui mi disse che della sua terra sono fugiti 4, o vero 5 integre familie in Allemagna: d' una altra terriciola dieci: di Lilla 50 tutti d' un tratto: li Padri di Tornai lauorono molto feruentemente, ma non possono preualer' : io desidero aggiutarli, si io potessi partir' di la corte; pur' sia fatta la voluntà del Signore.

Li canonici di Tornai vedendo la extrema necessità, cioè che quasi lì non si troua figliolo che sappi o voglia seruir' alla missa, anzi che massime la giouentù se torne a queste heresie, comminciano a trattar' della reformatione delle sue schole: hanno vn collegio, doue si nutriscono 12 figlioli poueri, et il maestro tiene la schola publica; cossì mi hanno parlato alcuni canonici che desiderano che io volessi pigliar' la cura del detto collegio per vn anno o doi: io ho rispuosto che quello non si potria far' senza licenza di V. R.; et anchora non poteuano darmi la cura quelli doi o tre canonici, perche bisogna che la dia tutto il capitulo, che è vna *bestia multorum capitum* et difficile a contentar'; pur' io li ho detto che si concertano con li altri et depoi io hauisarò a V. R. La cosa saria che dariano le spese a doi o tre maestri per gubernar' quelli 12 figlioli et insegnar' a tutti quelli çhe vogliono venir': si questo se facesse, potria M.° Quintino [1] nutrire sei o otto scholari in sua casa, et si daria vna demonstratione del modo d' insegnar' che vsa la Compagnia, et cossì forse se ne inamorrariano tanto che potriano conuertir' quello collegio alla Compagnia, quantunche io penso che saria difficile, perche quelli 12 figlioli sono ordinariamente li cantori della chiesa; quanto *(sic)* la voce li manca, li metteno lì a studiar' tre o quatro anni; ma al manco io spero che, vedendo il frutto che si faria, sariano incitati alcuni a farci collegii. Si se accettasse questo cargo, seria necessario al manco mandar' doi lettori di Roma, vno di rhetorica et altro di humanità, et l' uno di doi doueria saper' greco. Sapendo io

---

[1] Mag. Quintinus Charlart.

la voluntà di V. R., io potrò far' più instanza, quantunche io temo che il capitulo non lo vorrà consentir', imperoche sono molti, a chi non piace il nostro modo de viuere, per esser' contrario al suo [1].

Quello M.° Jacobo Brugense [2] che haueua scritto a V. R. esser' admisso che haueua fatto voto è riffredato; io ho parlato con lui et non mi pare che si deue mandar' a Roma, si non monstra più grande feruore che adesso. Mi pare che tiene de lo spagnolo molto bene: io ho suspicione (anchora che non certa) che ha sollicitato d' esser' dispensato del suo voto; io penso non lo lassar' andar' a Roma, si non è più constante: lui mi ha detto che non può hauer' licentia del suo padre, et che li hanno consigliato che non si parti senza la sua licentia.

M.° Quintino ha in casa doi altri giouani di buona speranza: l' uno è maestro in arte et ha fatto voto della Compagnia prima che noi lo sapessimo o che parlasse con alcuno de noi; laltro è giouane di 18, di buona dispositione, sa et parla assai congruo latino, al manco mediocramente. Si non ci è speranza di hauer' qua collegio, io penso sarà meglio mandar' li in Roma; pur' in questo mentre si prouarano; che in ogni modo non è tempo di far' camino insino al Agosto prossimo.

Molto humilmente et di cuore io raccomando noi tutti et questa misera regione alli santi sacrificii et orationi di V. R. P. et di tutti li Padri et fratelli de costì.

Di Brussella alli 28 d' Aprile 1556.

Di V. R. P.

inutile figliolo in Christo,

BERNARDO OLIUERIO.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.° Padre il P. M.° Ignatio de Loyola, Preposito generale della Compagnia di Jesu, a Roma.

Alia manu: 1556. Brussella. Di M.ro Bernardo Oliuerio 28 d' Aprile. R.ta alli 13 di Maggio.

---

[1] Hucusque P. DELPLACE, l. c.

[2] Mag. Jacobus Bagiuis. Sic POLANCUS in *Chronico,* t. VI, anno 1556, ubi de nostris Tornacensibus fit sermo.

CDXCIII

Petrus de Falces
Patri Ignatio de Loyola.
Concha, 29 Aprilis 1556 [1].

JHS

Muy R.do Padre nuestro en Jesu Christo.

Pax Chri.

Lo que destos quatro meses se ofrece escreuir á V. P. es que en esta casa somos los dos Padres que ántes y quatro hermanos: attiéndesse á la obediencia, mortification y obseruantia de reglas conforme al uso de la Compañía; y en las almas de los próximos por la gratia del Señor se haze y augmenta el fructo spiritual. El P. Licenciado [2] ha predicado esta quaresma dos sermones cada semana en vna parrochia principal, sin otros extraordinarios en otras iglesias, y pláticas en la cárcel, adonde se tiene cuenta de visitar y confessar los presos, y ayudarlos en lo que más se puede: a sido el Padre importunado esta quaresma por algunos señores de la iglesia, que tienen beneficios en otros pueblos, para que fuesse á ayudarles en el pasto de sus ouejas, y no se pudo hazer por no faltar en casa; y aun el P. Pertusa [3] fué necessario que saliesse de la ciudad por cumplir con el S.or Doctor Vergara [4], a quien no se puede faltar: al principio de la quaresma estuuo algunos dias en dos lugaritos annexos á vn beneficio suyo, y acabando allí de confessar los feligreses, fué al otro beneficio para ayudar á confessar

[1] Autographae unico folio, n. 406.
[2] P. Alphonsus Lopez.
[3] P. Gundisalvus Pertusa.
[4] Dr. Alphonsus Ramirez de Vergara.

al teniente cura, donde estuuo hasta despues de pascua: predicaba los domingos y fiestas á la missa, y cada noche la doctrina christiana, acabando la salue. Tambien salió el P. Licenciado antes de quaresma á vn lugar vnos pocos dias á instancia de vn clérigo, grande amigo nuestro: vbo grande mouimiento, y se hizo mucho fructo: entiende en hazer amistades, y por la gratia del Señor se han concluydo algunas bien difficultosas.

En nuestra iglesia no falta el ordinario exercicio de los sacramentos y es mucho, segun está tan apartada y á trasmano de todo el concurso de la ciudad, por el qual inconueniente no se haze en ella la doctrina christiana y sermones ordinarios que se podrían hazer, y se hazen en otras iglesias, donde occurre el auditorio; todavía los que toca el Señor no lo tienen por trabajo, y ha auido algunos exercitantes y confessiones generales. Por todo lo que se haze bueno sean dadas infinitas gratias á la infinita bondad de Jesu Christo bendito, nuestro Dios y Señor, author de todo bien. Él por su infinita misericordia nos dé su sancto spíritu para que en todo acertemos en el cumplimiento de su sanctíssima voluntad, amen.

De Cuenca y de abril 29, año 1556.

De V. P.

Hijo indigníssimo y sieruo en Christo,

P.º de Falces.

Alia manu in altera pagina: 1556. Cuenca. Quadrimestres de 29 de Abril.

CDXCIV

(Antonius de)? Rueda
Patri Ignatio de Loyola.
Salmantica, 30 Aprilis 1556 [1].

IHS

R.de in X.o Pater.

Gratia et pax Christi.

Obedientiae morem gerens, V.tram Paternitatem certiorem reddam de his omnibus, quae his quatuor mensibus acta fuere, quorum multa adeo praeteritis similia esse apparent, vt fere in idem coincidere videantur. Nos etenim omnes vigesimum octauum numerum explemus, nouem videlicet patres, et undeuiginti fratres. Vsque adhuc (Dei nutu) mediocriter valuimus, ita vt, nullo ingruente morbo, a solitis exercitiis praepediti fuerimus: fratres vero iam alacres mortificationibus et regularum obseruatione induti, quasi quibusdam aculeis ad virtutis calcem *(sic)* peruenire properant: literarum exercitationem continuo fieri curatum est, ac etiam conclusiones istarum facultatum singulis quibusque dominicis diebus habitae sunt, quadragesimae tempore dempto, quae *(sic)* tantum priuatim factae sunt, patris cuiusdam gratia, qui diebus dominicis doctrinae christianae erat verba facturus; id autem primo in ecclesia nostra, sed tanta populi multitudo confluxit, vt postea demum necessum fuerit alibi prosequi, vbi semper magnus hominum coetus conuenit, cui vehemens intercessit affectio, licet etiam ipsa hora

[1] Autographae duplici folio, primo n. 367, altero non numerato.

egregii et praecipui ciuitatis concionatores sermonem facerent. Vnde manifeste liquet Dominum nostrum omnium animos ad confessionem impulisse, quibus vehementer et obnixe aduer sarius noster obsistebat.

Praedictus pater concionatus est etiam quadragesima in quodam monialium monasterio, et in oppido, huic ciuitati proximo, primogeniti [1] Comitis Monte Rei [2], qui quidem nos magno amore prosequitur, et non solum ei, sed eius familiae frugem magnam fuisse factam credimus, ob idque maxime quod sacerdos quidam, bonis literis moribusque ornatus, qui curam illius populi gerebat omnesque patres hospitio excipiebat, summis votis efflagitat recipi, brevique ei concedendum credo; quamuis enim multa sibi obiecta, vt fieri assolet, omnia tamen procliuia esse ei apparent. Hac etiam quadragesima sermones habiti sunt in carcere et aliis proximis oppidis, quibus quamplurimi nostrae Societati affecti sunt.

Hoc temporis curriculo fuit a diuinis imposita cessatio in ciuitate; quapropter patres necessitate compulsi fuerunt in ecclesia procul ciuitate diuina peragere mysteria; ingens quippe labor, sed hoc dignum admiratione esse judico, quamplures vel hoc labore ad confessionem concurrere. Eorum, qui domi assidue confitentur, centesimus fere numerus esse creditur: eorum autem, qui vnaquaque hebdomada sacram eucharistiae communionem participant, quinquagesimus, vel saltem quadragesimus, censetur. Praedictorum centum, octoginta sunt scholastici: reliqui autem, huius vniversitatis ciues et oriundi. Fiunt etiam aliquae confessiones illustrium et optimatum, atque etiam aliquae confessiones generales eorum vltra qui exercitia spiritualia fecerunt, et aliorum insignium casuum, vbi Dominus noster suam ineffabilem misericordiam patefecit, aliquorum miseras peccatis obrutas animas ad magnum virtutis profectum traducendo, et quasi ui quodam modo trahendo; inter quos vnus sane annumeratur, qui (quod mirum est) triginta annos nunquam confessus est, vel si forsan aliquando, id in maximam sui perditionem fecerat.

Aliqui patres propter delicta ad ultimum suplicium damna-

---

[1] Hieronymus de Acebedo.

[2] Alphonsus de Acebedo et Zuñiga. Vide t. III, pag. 24, annot. 9.

tis adfuerunt, id potissimum et obnixe conantes, vt foelicem vltimum clauderet quisque diem; similiterque omnibus, maxima populi satisfactione, cui ministerio vehementi desiderio patres fratresque expostulantur.

Patres etiam huic operi aliquando vacant, reducendi scilicet aliquas meretrices, quae publice prostant, ad poenitentiam, et vt Deo, religioni addictae perpetuo vitam degant, quibus solum quoddam monasterium designatum est. Modus autem, qui cum eis seruatur, is est: primo namque exponuntur in domo cuiusdam mulieris, oratione *(sic)* satis prouectae: inde singulis diebus in nostram ecclesiam adducuntur, vbi eis ordo et modus traditur confessionem generalem faciendi, et oratione aliquo modo instruuntur. Ac proinde quamplures in hoc monasterium tanquam in tutissimum asylum reductae atque receptae sunt: quae omnium expectationem ita vincunt, vt maximam religionem et poenitentiam redolere videantur. Contradictione vel reclamatione quorumdam patrum, beneuolentiam et affectionem proximorum extinctam esse aliquo modo non existimamus: id inde liquet quod duo praecipui proceres in domo nostra confessi sunt; quorum alter rectoratus dignitatem obtinuit, alter autem insignium, qui hic degunt; licet ambo cum Patre Magistro Cano [1] circa res Societatis versati fuerunt, adeo ut vnus in eius opinionem suis rationibus pene adductus, et quodam modo prolapsus fuerit.

Hoc tempore missus est quidam pater, mediocri literatura praeditus, in collegium, quod comes Monte Rei suo municipio construit.

Venit huc frater quidam; reliqui autem iidem, qui quadrimestri proxima scripti fuerunt [2]; ac propterea de eorum qualitatibus verbum non amplius addam, quippe quod fusiori sermone ibi recensitae sint; eorum, qui theologicae facultati operam nauarunt, quatuordecim sunt; summulistae [3] autem et logici sex.

A vestra igitur paternitate vehementer exoramus vt Deo optimo maximo nos omnes commendet, vt eius ignito amore

---

[1] P. Melchior Canus, O. P.

[2] Periisse hac videntur.

[3] Scholares, quibus *Summulae,* seu compendia philosophica traduntur. DU CANGE, *Glossarium.*

flagremus: id ipsum exposcimus a patribus fratribusque nostris in X.° charissimis, qui ibidem adsunt.

Salmanticae, pridie Kalendas Maii 1556.

Indignus filius,

Rueda [1].

Superscriptio in quarta pagina: † Jhus. Al muy R.do Padre nuestro en Xpo. el P. M.° Ignatio de Loyola, prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Salmantica Quadrimestres 30 Aprilis.

Manet vestigium cerae rubrae sigilli.

CDXCV

Franciscus Adornus
Patri Ignatio de Loyola.
Conimbrica, 30 Aprilis 1556 [2].

IHS

Muy R.do en Christo Padre.

La summa gratia y amor de nuestro Señor more de continuo en nuestras ánimas. Amen.

Para complir lo que V. P. nos tiene mandado acerca del screuir de 4 en 4 meses lo que el Señor por su bondad se dina obrar por estos sus hijos, en esta breuemente le daremos cuenta destos últimos 4 meses pasados; é primeramente hablando de

---

[1] Videtur esse P. Antonius de Rueda, qui anno praecedeti Salmanticae Societatem est ingressus.

[2] Archetypae duplici folio, nn. 547 et 548. In iis alia manus epistolam exaravit, alia postrema verba, *de Coimbra.....—Odorno;* haec autem certe non est Francisci Adorni, sed ejus qui versionem latinam, mox a nobis transcribendam, subscripsit, scilicet, Antonii Andrade.

los hermanos, el proceder dellos es en los exercicios, que V. P. para mayor gloria diuina y prouecho de sus ánimas escogió, y en la obseruancia de las reglas a auido mucha diligentia con nueuos medios para ello, hasta muchos estudiarlas de cor [1]. En esta parte mucho nos edifica el buen exemplo de los hermanos, que, estando aún en la probacion, estudian; los quales con modestia y otras señales de virtud dan esperanças que á su tiempo darán el fructo que dellos sespera muy copioso. El hablar dellos, así en sus reposos [2], como quando pueden con licencia, es de la obseruancia y perfection de sus reglas, de la sancta obedientia, á la qual procura nuestro P. Rector [3] afficionar todos los que entran en la Compañía. Algunas cosas de mucha edificacion acontecen entre ellos á este propósito, que no scriuo por ser muchas, y creo que esto en todas las casas y collegios de la Compañía es acostumbrado.

El exercicio del studio tambien se continúa con mucha diligentia y no ménos provecho: los theólogos y artistas, y tambien humanistas, tienen todos los exercicios de letras que para aprouechamiento son necessarios: serán entre todos 30, y muchos de buenas abelidades así los teólogos como los demás.

Los studios de nuestra schuela por la bondad del Señor proceden con tanto augmento y satisfacion de todos, que es para alabar al Señor, porque el que más nos parecía difficultoso al principio, y que más areceláuamos, nos sucedió mejor de lo que osáramos pidir, porque nuestros maestros leen con tanta satisfacion y con tanto aprouechamiento de los studiantes, que se oluidan de los pasados, y aun osan preferirlos á ellos: y los discípulos tambien, cuya soltura y demasiada libertad areceláuamos, hallamos muy blandos y muy subiectos á los maestros: de manera que con el castigo, confessiones á lo más tarde de cada mes, y sermones, están muy mansos y mudados: y si alguno ay que merezca castigo, por noble que sea, tómalo con mucha quietud. Está el stilo del Collegio tan otro de lo que era dántes, que es para mucha gloria del Señor.

Los preceptores continúan las doctrinas que hazen los vier-

---

[1] De cor, id est, *memoriter*, hispanice *de memoria*, olim etiam *de coro*, et *decorar*, ut paulo infra in his ipsis litteris.

[2] *Reposo* hic est *recreationis tempus*, quod hispanice etiam dicebatur *quiete*.

[3] P. Leo Enriquez.

nes, de las quales se saca mucho fruto, porque los juramentos se van quitando, y dizen los preceptores que se pasan meses sin castigar por ello: y esto no procede por no se acusar vnos á otros, que al principio lo hazian, y aora tambien lo hazen, sino paresce que la mala costumbre se va por bondad del Señor quitando. La modestia tambien en la yglesia y por las calles se va en ellos introduziendo, de manera que son conoscidos los nuestros studiantes entre los de la vniuersidad por su modestia. Muchos dellos, y nobles, y que ya son graduados en artes, traen delante sus rosarios y rezan en la misa con quietud y sosiego esterior.

Todos se confiessan cada mes, y cada uno tiene, quanto es possible, su confessor: muchos se confessan cada 15 dias, y otros, que más se dan á las cosas del Señor, cada ocho dias comulgan y confiessan: y estos, allende de ser señalados en virtud entre los otros, tambien lo son en letras.

Oyen en el Collegio, de diuersas religiones, hasta 30 frailes: todos están muy bien con sus maestros y muy contentos, mostrándonos mucho amor: los preceptores vsan con ellos de mucha facilidad en todo, de manera que están muy edificados.

De los que aprenden á leer y escreuir, que son acerqua de 300, tenemos mucha esperança de virtud, porque se crian con la leche del temor de Dios, decorando [1] la doctrina muy perfectamente, de manera que la enseñan en sus casas: vienen sus padres llorando de ver sus hijos criados tan santamente; reprenden los juramentos así en sus casas como fuera dellas, y esto toman por escudo, quando les quieren açotar, diziendo que no los açoten, que reprendieron á los que juraron. Las reglas desta classe son los mandamientos, de los quales cada sábado se hazen special cuenta de cómo los tienen cumplidos, y á esto está presente muchas vezes el P. Rector, y ellos vienen con testimonyos á probar, que ny juran, ny pelean, y obedecen á sus padres etc. Se alguno se halla culpado, tómanle algunos y llévanle al maestro, y él, despues de les hazer pedir perdon al Señor, los manda açotar y embíale á confesar. Muchas cosas acontecen con ellos que son de notar y para alabar á Dios, que no escriuo por ser muchas. Generalmente todos los escolares tie-

---

[1] Vide supra, pag. 208, annot. 1.

nen muy grande amor á sus maestros. Partiéndose vna uez vno para ser religioso, se vino á dispidir de su maestro con muchas lágrimas, diziendo que á él, despues de Dios, deuia aquella merced tan grande de ser religioso, que pues lo hiciera xpiano., lo auia tambien de mouer con sus pláticas y buen exemplo para mayor perfeccion. Muchas destas cosas acontecen á los otros, porque de todas clases se hazen religiosos. Vióse tambien mucho el amor dellos, que faltando vna vez vn maestro por enfermedad, los discípulos lo sintian mucho, y vno dellos hizo vna oracion para recitar públicamente, llorando la absencia de su maestro.

El número dellos, allende de los nuestros, al presente es hasta nueuecientos, y es mucho conforme al tiempo, porque ay en esta tierra este año falta de pan, por donde los pobres padecen mucho: aprovechan muchos en las letras: aora de nuevo se empeçó vna licion de griego extraordinaria, que las 4, que se leyan, no aprouechauan sino á los de las primeras clases: esta oyen muchos artistas, y vienen muchos religiosos y theólogos á ella: lese la gramática y Homero; hazen tambien los rhetóricos algunas oraciones públicas en prosa y en verso en loor de los Santos y cosas pias: anse hecho con tanta satisfacion, que muchos no pueden creer ser aquello cosa de los discípulos, sino del preceptor. Veniendo á ver nuestras escuelas el visitador de la vniuersidad embiado por el Rey, vino sólo con la gente de su casa para mostrar que no tenia en nuestras escuelas poder: hiziéronle en la 1.ª y 2.ª classe orationes en prosa y en verso, latinas y griegas: en los cursos vuo disputationes entre los discípulos: vino dos dias para oyr todos los preceptores, de los quales quedó tan contento, así dellos como de los discípulos, que dixo á nuestro P. Rector que auia de escreuir á el Rei, *quia quae vidimus non possumus non loqui et sicut audiuimus sic vidimus* [1]. Deseaua él que los studiantes de nuestras escuelas, quando fuessen á oyr a la vniuersidad otras scientias, no se dañasen con ellos: él nos mostró mucha affícion, y tiene conoscimiento de V. P. por auer estado en Roma: es el Baltesar de Faria [2].

---

[1] *non enim possumus quae vidimus et audivimus non loqui.* Act. Apost., IV, v. 20.

[2] Is Regis Portugalliae, Joannis III, legatus Romae fuerat. Vide POLANCI *Chronicon,* t. I, pag. 446 et 447, et *Cartas de San Ignacio,* t. I, passim.

Tambien con la otra gente quiso nuestro Señor seruirse destos instrumentos para algunas cosas de su gloria, entre las quales fué vna, que, estando dos doctores leyentes de prima, cada uno en su facultad, en claustro con el Rector y otros doctores, vinieron á reñir sobre los lugares y assientos; y fué tanto adelante, que hasta en público se injuriaron con más que con palabras. Era la cosa pública, y por ser entre personas señaladas en dignidad y letras, era más escandalosa; estauan muy obstinados y duros, tanto que el vno dizía que se quería ir del Reino si no quitase la cátreda al otro. En esto el P. Rector empeçó á entender en ello, y hablando ora con vno ora con otro, los reduxo á tal concordia, que auian de venir el dia que se ganaua el jubileo con el P. Rector á la mañana [á] confesarse á nuestra iglesia: ellos quisieron que el Padre fuesse con ellos. Fué esto de mucha edificación á todos [los] de la ciudad, *maxime* á los studiantes.

Tambien con la buena diligentia de nuestro P. Rector se prendió vn hereje desta manera: vino él á nuestra casa, y hablando con el P. Rector tuuo dél sospecha por sus pláticas: eran al presente ya llegados vnos hermanos que eran venidos de Roma con el P. Luis Gonzalez [1]: determinó el Padre embiarlos en hábito de peregrinos á hablar con él: fueron ellos y él luego empeçó [á] hechar su ponçonha: viniéronse los hermanos: el Obispo [2] por recado del Padre lo mandó prender.

No se dexa tambien, quanto se puede compadecer con las occupaciones del Collegio, de ayudar á todos los otros con confessiones y otras semejantes obras, en que se occupan los de nuestra Compañía, *scilicet,* en ayudar á morir, hazer pazes, etc.

En nuestra iglesia los domingos en la tarde se prosigue la lection del Ecclesiastes; y acabado él, se ha de empeçar vna epístola de S. Paulo. El P. Francisco Roiz. [3], que la leya con mucha satisfaction y prouecho, con su partida para la India [4] la dexó de ler. Al qual todos los hermanos y *maxime* nuestro P. Rector, que pensaua la yda ser suya, tuuieron harta imbidia,

---

[1] P. Ludovicus Gonzalez de Cámara. Vide supra, pag. 153, annot. 3.
[2] Joannes Soares, O. S. A.
[3] P. Franciscus Rodriguez.
[4] Vide Polanci *Chronicon,* t. iv, pag. 577, annot. 2.

y los de fuera quedaron muy tristes con su partida. El P. Antonio Correa lee en su lugar aora: espérasse que cada uez lo hará con más contentamiento de los oyentes. En la quaresma se predicaron 4 sermones en la semana, repartidos por diuersos padres: todo fué para gloria del Señor.

En estos 4 meses entraron muchos en la Compañía: algunos dellos embió nuestro P. Prouincial [1] de Lisbona y Euora: del nuestro Collegio tambien entraron algunos: dos eran artistas, y el uno ya graduado y de los mejores de su curso, y de buenas partes; vn sobrino de vn doctor en theología, de la órden de Santo Domingo, leyente de véspera, que studiaua rhetórica, entró en la compañía: el tio, que le sustentaua en el studio, le dyó licencia de muy buena voluntad, aunque los flaires lo deseauan mucho; empero el tio, vyendo su buen deseo, le dixo que no dexasse el propósito que tenia. Otro que por estar léxos no tiene la licencia de sus padres, y tambien oye rhetórica, está enfermo, y dize que es por no le reçeberen.

Estos dias passados vino del Puerto [2], que es vna ciudad vezina, un hombre muy virtuoso, y traxo consigo vn su hijo vnico para la Compañía: no esperó que compliesse los 14 años en su casa, sino que deseaua él que en llegando al Collegio los compliera, sino que impidido por vnas fiestas los complió en el camino: el hijo es de buena índole. Plega al Señor que le dé tanta virtud, que imite su padre. Muchos desean de entrar, y la difficultad de la licencia de sus padres los impide, y algunos muy nobles y de los que entienden mejor.

Llegaron qua los hermanos que traxo el P. Luis Gonzalez de Roma consigo. Todos estamos muy edificados dellos, de su obediencia y mansedumbre.

Nuestro Señor nos dé complir su voluntad. De V. P. pidimos todos la bendicion y ayuda de sus oraciones.

De Coimbra, último de Abril de 1556.

Indigno hijo de V. P. en el Señor,

FRANCISCO ODORNO [3].

---

[1] P. Michaël de Torres.

[2] Portus, *Oporto.*

[3] Sic perspicue in Ms.; sed fere dubium esse non potest quin legendum sit *Adorno;* estque frater Franciscus Adorno, Genuae in Societatem admissus circa annum 1550 et Conimbricam ad probationem et studia missus. Vide BOERO, *Menologio della Compagnia di Jesu,* t. I, ad diem 13.am Januarii. Vide etiam supra, pag. 207, annot. 2.

Loco superscriptionis haec in quarta pagina leguntur: Jhus. Quadrimestre de Coymbra. 2.ª uia, del Abril del 56, á Roma.

Alia manu: Q. Coimbra. 56, ult. April.

Praecedentium fratris Francisci Adorno litterarum làtina versio a fratre Antonio Andrade subscripta [1].

†
Jesus.

Admodum colende in Christo Pater.

Gratia et Domini Jesu Christi amor nostris animis semper inhaereat.

Ut tuum praeceptum expleam, quo iubes te a nobis de omnibus, quae 4 quibusque mensibus apud nos gerantur, certiorem fieri, nunc quae praeteritis 4 mensibus acciderint breuiter exponam. Ac primum de fratribus videtur loquendum, quorum exercitationes in iis figuntur, quae ad maiorem Dei laudem et nostram omnium salutem sanctissime instituisti. In seruandis regulis, multis et nouis remediis adhibitis, tanta posita est diligentia, vt plerique illas memoriae tradiderint, quo in genere multum illi nobis satisfaciunt, qui adhuc probantur, in literis laborantes, qui tum modestia, tum aliarum virtutum non obscuris indiciis, eam nobis commouent opinionem, ut aliquando suo tempore eum fructum sint prolaturi, qui ab illis copiosus expectatur. Eorum sermones, quos habent quietis tempore, et alias facta potestate, sunt de regulis seruandis, et de earum perfectione, de obedientia, cuius ut omnes, qui in nostram Societatem ingrediuntur, quam studiosissimi sint, diligenter a P. Rectore curatur. In hanc sententiam plura, quae inter illos con-

---

[1] Archetypae in folio duplici, nn. 153 et 154.—In iis tantum postrema verba *Conimbricae..... Andrade,* sunt manu ipsius Andrade.

tingunt, perscriberem, nisi illa in omnibus Societatis domibus et collegiis frequentia et trita viderem.

Literaria studia non minori cura et industria quam commoditate celebrantur. Theologi, dialectici et humanitatis studiosi omnes exercendi rationes habent, quae ad proficiendum sunt necessariae. Sunt circiter 30, quorum multi, tam ex theologis quam ex caeteris, optimo sunt praediti ingenio. Qui nobis operam dant tam feliciter discunt, ut multum gratiae et laudis Deo omnium rerum auctori debeatur. Quod enim sese nobis initio difficile et veluti formidandum obtulit, id melius successit quam petere auderemus. Nam nostri magistri tantopere in docendo placent, tantumque ad altiora scholasticos in dies magis ac magis promouent, ut et priorum doctorum obliuiscantur, et iisdem praesentes praeferre audeant. Discipulos, quorum petulantiam et licentiam timebamus, offendimus valde pacatos, mites et magistris subiectos. Itaque multis confessionibus, quarum, quae serius fiunt, finitis singulis mensibus fiunt, et concionibus, sunt lenes et nimium mutati. Quod si aliquis dignus inuenitur poena, is animaduersionem quiete et placide recipit. Est denique huius collegii tanta mutatio, vt maxima inde Deo Optimo Maximo gloria proveniat. Praeceptores doctrinas, quas diebus veneris agunt, prosequuntur, ex quibus multum vtilitatis colligitur, quoniam iurandi scelerata consuetudo in dies deletur: cuius rei veri sunt testes magistri, qui affirmant mensem effluere, quo nullus ob id puniatur, quod profecto non ex eo nascitur quod se non inuicem accusent (id enim, ut antea, sic et nunc diligenter faciunt), sed quod diuina misericordia et benignitate impia consuetudo sensim euellatur. Modestia etiam et in templo et in uiis tantum cernitur, ut facile nostri scholastici ab aliis, qui literis in altera Academia student, distinguantur. Eorum multi, et nobiles, et quos magistros in artibus appellant, praeferunt quae uulgo rosaria dicuntur, et in templo, quiete et vt decet, preces Deo adhibent.

Singulis mensibus cuncti peccata confitentur et, quoad licet, vnusquisque certo et designato sacerdoti, quorum multi decimoquinto quoque die, alii, qui se vehementius rebus diuinis dedunt, octauo etiam, et sanctissimum Christi corpus suscipiunt, qui, cum prae caeteris floreant virtutibus, in literis quoque eminent.

Audiunt hic coenobitae diuersarum religionum circiter 30, quibus et praeceptores sunt chari et accepti, et in docendo idonei visi. Nobis illi se significant valde beneuolos: praeceptores leniter eos et humaniter in omnibus tractant. Itaque valde illis et placemus et probamur.

Qui legere discunt, horum nobis est magna virtutis expectatio, quoniam dulcissimo timoris Dei lacte educantur, doctrinam memoriae tam accurate mandantes, vt eam domi doceant: sunt autem numero ad 300. Huc accedunt nonnunquam parentes lachrymis, quae eorum indicant laetitiam, profusis, quod liberos tam sancte videant institui. Iurantes reprehendunt, tam domi quam foris, quod etiam, cum sunt verberandi, solent in sui defensionem adducere, ne caedantur supplicantes, quod iurantes obiurgarint.

Huius gymnasii nullae aliae sunt regulae quam 10 diuinae legis praecepta, quorum arcta quouis die saturni ratio exigitur, ut se in illis seruandis gesserint: pueri autem testibus nituntur confirmare se nec iurasse, nec pugnasse, parentibus paruisse, omnia denique diligenter executos. Quod si quispiam comprehensus est in culpa, is ad praeceptorem adducitur, a quo et Christum veniam rogare iubetur, deinde verberari, postremo sacerdoti confiteri. His saepe P. Rector interesse solet. Plurima inter eos eueniunt maxime animaduertenda, et ad diuinum honorem spectantia, quae, ne longum faciam, tacebo. Itaque vniuersi in magistros sunt optime animati. Profectus aliquando quidam ad coenobitarum vitam colendam, a suo doctore discessit, summa lachrymarum copia testans se tantum beneficium, quod vellet religiose viuere, acceptum illi, excepto Deo, potissimum referre. Illud etiam addidit se, quoniam eius causa esset christianus, monendum esse et excitandum verbis et exemplis ad maiorem vitae perfectionem. Similia et reliquis usuueniunt, quia ex omnibus gymnasiis plerique in religiones ingrediuntur. Atque ex eo facile quis eorum in praeceptores pietatem perspicere possit, quod absentia magistri aegrotantis maxime doluerint, et ex illis unus orationem confecerit ad publice deplorandam sui praeceptoris absentiam.

Sunt numero ad 900 (puerulos excipio), nec tamen exiguus est numerus si caritatem annonae respicias, qua pauperes ualde premuntur. Magnos in literis faciunt progressus. Nunc primum

graeca coepta sunt extraordinario tempore explicari: nam quae in scholis declarabantur, a singulis tantum in suis gymnasiis percipiebantur. At nunc dialectici, theologi, physici, coenobitae ad discenda grammatices rudimenta et Homerum conueniunt. Rhetorici orationes publice pronunciant et carmina in honorem Diuorum et rerum honestarum laudationem tanta omnium admiratione, ut nonnulli sibi persuadere non possint composita a discipulis.

Censor Academiae a Rege missus, cum esset nostras scholas invisurus, nullos secum praeter domesticos adduxit, vt significaret se nullam in nos habere potestatem. In primo gymnasio, 2.° et 3.°, soluta oratione latina et graeca et carmine, in aliis vero superioris gradus, disputationibus inter discipulos habitis eius aduentus fuit celebratus. Biduo audiuit praeceptores, cui tantum placuerunt et discipuli, ut Patri Rectori dixerit scribendum sibi ad Regem esse, quia quae vidimus non possumus non loqui, et sicut audiuimus sic vidimus. Desiderabat ille ne nostri auditores, ad superiorem Academiam ituri, aliorum consuetudine inficerentur. Nobis se amicissimum ostendit. Nec te etiam, Reuerende Pater, ignorat, quod aliquando Romae fuerit. Eius nomen est Balthasar de Faria.

In alio item hominum genere dignatus est Deus Opt. Max. nostra opera uti in iis, quae ad suum honorem spectarent, quorum illud vnum est, quod cum duo diuersarum scientiarum doctores, quos vulgo lectores de prima dicimus, in claustro, qui est apud eos consilii capiendi locus, cum Rectore et quibusdam doctoribus de sessione contendissent, eo iniuriarum venerunt, ut etiam publice non tantum contumeliosis verbis se lacessiuerint; quod omnibus patuit propter dignitatem personarum, et excellentiam doctrinae; et pertinaces in odio usque adeo perstiterint, ut vnus confirmauerit se ex hac regione discessurum, nisi alterum docendi munere abdicatum videret: quorum simultates Patris Rectoris studio, Christi adminiculo, sunt extinctae. Nam modo vnum, modo alterum conueniente, et crebris colloquiis ad concordiam excitante, eo loci venerunt, ut eo die, quo iubilaei indulgentia fruendum esset, ambo ad nostrum collegium matutino tempore confitendi gratia accesserint. Habuerunt P. Rectorem, quod ita cuperent, reuersionis socium. Fuit hoc ciuibus summopere gratum, maximeque literarum studiosis.

Industria quoque eiusdem hac ratione comprehensus est haereticus. Aduenit ille domum nostram, et inter loquendum P. Rectori male de fide catholica sentire visus est. Aduenerant tunc temporis Roma recens fratres flandri, Ludouici Gonçalues socii, quos ad eum in foro sedentem habitu peregrino misit. Allocuti sunt hominem nocentia semina ad eos inficiendos diffundentem. Fratribus domum reuersis, Episcopus, Patris nuncio, haereticum in vincula coniiciendum curauit.

Audiunt nostri et aliorum, quoad licet per occupationes collegii, confessiones: odia dissoluunt: morientibus adsunt: et alia, in quibus nostra Societas se exercet, diligenter peragunt. In templo nostro singulis diebus dominicis enarratur Ecclesiastes, quo finito, aliqua D. Pauli epistola declarabitur. Pater Franciscus Rodericus hoc munus antea pulchre sustinebat: sed id in Indiam profectus deseruit, cui tam felicem sortem nemo fuit qui non inuiderit, imprimisque P. Rector, qui se eo iam aliquando iturum opinabatur. Externi vero eius profectione non leuiter doluerunt. P. Antonius Correa ei successit, quem speramus magis in dies auditoribus placiturum. In quadragesima habitae sunt 4 conciones, sed a diuersis sacerdotibus, quod etiam in gloriam Christi successit.

His 4 mensibus ingressi sunt permulti in Societatem, quorum aliqui Ebora et Olyssippone a Prouinciali missi sunt. Ex hoc nostro Collegio duo recepti sunt, vnus dialecticus, alter dialecticus et physicus, iam in eo genere laurea donatus, ingenii et corporis dotibus ornatus, et inter praecipuos condiscipulos numerandus. Nepos theologi ordinis Dominicani, qui pomeridiano tempore theologiam exponit, rhetoricae hic operam dans, in numerum fratrum successit, facta prius ab auunculo potestate: et quamquam coenobitae illum expetebant, auunculus tamen adolescentem propositi tenacem admonuit, ne sententiam mutaret. Alius qui rhetoricae studet, cui non licet idem facere propter parentes, maximo locorum interuallo disiunctos, aegrotat, quod, ut ipse testatur, non recipiatur.

His superioribus diebus venit Porto, quae est ciuitas Lusitaniae, quidam bonus plane vir secum filium, qui ei erat vnicus, adducens Societati. Non expectauit quousque puer 14 annos compleret, quod vellet eum hac aetate esse cum ingressurus esset in collegium. Verum impeditus festis nescio quibus, in iti-

nere 14 annos expleuit. Est bona indole, cui Deus hanc mentem vtinam det, vt parentis imitetur probitatem. Non pauci sunt, et ex illis quidam nobilissimi, qui Jesu Christo in nostra Societate se velint dicare; sed difficultate impetrandi a parentibus id faciendi potestatem impediuntur.

Accesserunt huc fratres, quos Ludouicus Gonçalues secum Roma duxit, quorum obedientiam et mansuetudinem suspicimus.

Deus Opt. Max. hoc nobis praestet, ut sibi placeamus, et perfecte obtemperemus.

Tuam Paternitatem pro nobis Deo supplicare vehementer cupimus.

Mense Maii 1556. Conimbricae datum ex commissione R. P. Leonis,

ANTONIUS ANDRADE.

Superscriptio in quartá pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo, el P. M. Ignatio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus, etc., Roma.

Alia manu: 1556. Conimbrica. Quadrimestres Maii. †

Et alia: † Quadrimestri uechi de diuersi uande. Latine.

Vestigium cerae sigilli.

CDXCVI

N. Carvajal
Patri Ignatio de Loyola.
Vallisoleto, 30 Aprilis 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre nuestro en Christo.
Gratia et pax X.i etc.

Lo que en la quadrimestre presente ai de que dar cuenta á V. P. fuera de lo ordinario y acostumbrado, que es siempre en abundancia, ansí de confessiones y comuniones, como de otros exercitios spirituales, es lo siguiente.

Dos estaban absentes de sus mugeres. Por ministerio de un Padre desta casa tractan muy de ueras de traherlas, ó luego boluerse á ellas, y así lo han scrito, habiendo el vno dellos dexado una muger errada, con quien estaua en peccado dias auia, y échose tambien amigo con su padre, en cuya desgracia estaba; y este frequenta hasta ahora la conuersaçion en casa. Otro de más de cinquenta años que auia que no se confessaba, se confessó con otro Padre de los nuestros, donde el Señor se siruió mucho.

En la cárcel se haze todauía lo que otras uezes auemos scrito á V. P., y creemos que con gran fruto de consçiençia, segun se uee: esta quaresma tubieron la porçion doblada domingos y fiestas, porque á la mañana les predicaba un Padre dominico, y á la tarde nosotros, por poder á la mañana ayudar á las confessiones de la casa; pero ya se an quedado con nuestro pan quotidiano. Glorioso sea el Señor en todas sus co-

[1] Autographae duplici folio, n. 350, altero non numerato.

sas. Hanle ya declarado los 14 artículos [1]: entrarán luego en la declaraçion de los mandamientos. A V. P. pido en el Señor ayude al flaco, que en esto entiende [2], con su particular oracion y sacrificios.

Todauía está pendiente la causa de aquella muger, que el marido quiere degollar, de que otra uez he dado cuenta á V. P. [3], porque no quiere perdonarla hasta tener concluso el pleito. Esperamos en Iesu X.º que saldrémos con lo encomençado, por tener de por medio puestos buenos intercessores, que le harán hazer lo que deseamos. Tenémosle ya hallada casa de religion donde esté, y lo demas necessario, entre buenas gentes, para el dia que se concluya el negocio, porque así no pueda el marido poner obstáculo á lo que le pedimos. El adúltero es un turco, que se uino á tornar christiano de su voluntad desde su tierra, que por darle á entender la benignidad de la ley de X.º se porná todo lo último de diligençia en el caso.

Por aora no se ofresce otra cosa de importançia que poder escreuir. Dios nuestro Señor se sirua siempre de su Paternidad y de todos nosotros para su mayor gloria y alabança. Amen.

Vltimo de Abril 1556.

D. V. P. en X.º indigno sieruo,

†
CARUAJAL.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do en Christo Padre nuestro el P.e M.º Ignacio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. De Caruajal, último de Abril. R.da á los 21 de Mayo.

Et alia: Valladolid. Quadrim.e

Vestigium cerae sigilli.

---

[1] Vide supra, pag. 34, annot. 2.

[2] His designari satis videtur ipse litterarum auctor, P. Carvajal.

[3] Vide supra, pag. 34.

CDXCVII

P. Petrus Martinez
Patri Ignatio de Loyola.
Methymna Campi, 30 Aprilis 1556 [1].

†
Jhus.

Pater in X.º admodum R.de
Pax Xpi.

Quod ex his literis tibi cognoscendum se offert, est incolumis (Xpo. gratia) Patrum fratrumque valetudo. Quae vero ad Dei cultum spectant, vt confessiones, quae in nostro templo, xenodochiis et custodiis publicis fiunt, caeteraeque id genus exercitationes, magis magisque in dies crescunt. Huc accedit scholasticorum profectus tam literis, quam numero, quippe qui 170 est.

Frater Hieronymus Acosta, Antonii Acostae filius, et is quinque fratrum, qui vna cum eo se hic Societati addixere, natu maximus, multa et praeclara diuino cultu atque sui vocatione digna faciens, se insignem exhibet. Ita huic parentes affixerant oculos, vt totus populus, cum perspicit quam hilari facie Deo illum dedicauerint, admiretur. Alter frater simul cum eo, nomine Gaspar Xuarez, et latinis vterque literis satis eruditus, admissus est. Doctor, quem proximis literis Societati iam se deuouisse praedixeram, missus a nobis est Septimancas vbi probationis domum colit. Hic Bononiae supremo canonum fastigio insignitus est, et Segobrigae ortus, cui ex regressibus red-

[1] Autographae duplici folio, primo n. 374, altero non numerato.

ditibusque tria millia ducatorum cedebant: pollet ingenio et corporis forma, nomen vero Doctori Solier [1] est.

Studiorum fructus et scholasticorum quantus sit, ex huius oppidi clericis, qui in nostras scholas docendi veniunt (audiunt enim grammaticae praeexercitamenta quinque et viginti) facile intelliges. Dominus Jesus tales T. P. filios, vt huiusmodi necessitudinibus satisfacere queant, parturiat, teque nobis in laudem suam incolumem seruet.

Meptinae *(sic)* pridie calendas Maii, anno 1556.

Inutilis filius et seruus T. P.

† P. PETRUS MINZ. A BUXEDO [2]. †

Superscriptio in quarta pagina: † Ihus: Admodum R.do in Christo P. Ignatio, Praeposito Generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. Methyna *(sic)* Campi, Quadrimestres mensis Maii.

Manet vestigium cerae sigilli.

---

1 Dr. Ferdinandus *(Hernando)* Solier.

2 Vocibus his *a Buxedo* patriam exprimi intelligimus hujus Patris Petri Martinez Est enim *Buxedo* vel *Bujedo* oppidum quoddam dioecesis burgensis. Quod si ita reapse sit, tum probe is distinguendus est ab illo ejusdem nominis ac cognominis, anno praecedenti in Societatem adscito, de quo SANTIVAÑEZ, *Historia* ms. *de la Provincia de Andalucia,* lib. 1, cap. XXIX, n. '', quique ortus erat in oppido Rivafrecha, Calagurritanae dioecesis.

CDXCVIII

P. N. Ruiz,
Ex commissione Patris Basilii (olim Alphonsi) Avila,
Patri Ignatio de Loyola.
Granata, 30 Aprilis 1556 [1].

IHS

Gratia et pax Domini nostri Jhu. Christi sit semper in diesque crescat in cordibus nostris. Amen.

Tanta est vrbis huius *incolarum* erga *nostrae Societatis Patres atque fratres* dilectio ac deuotio, admodum R.de in Christo Pater, vt et merito erubescere, et Creatori ac Redemptori nostro gratias agere debeamus, *qui sua mirabili prouidentia talia media ordinat ac disponit ad profectum animarum, quas suo pretiosissimo sanguine redemit.* Hinc enim tantum prouenit emolumenti, tam in concionibus confessionibusque *exercendis,* quam in aliis nostri instituti ministeriis, quibus animarum saluti consulitur, vt facile perspici possit Deum Optimum Maximumque propter nimiam charitatem, *qua dilexit nos,* hanc populi deuotionem excitasse, vt illa, uelut quodam hamo, homines sceleribus immersos ad se alliceret.

Imprimis namque (vt de confessionibus rationem reddam) plurimi, cum magnae vtilitatis experimento, generaliter confessi sunt, quorum saluti aliter subueniri non poterat: qui *solita incuria* ad hoc sacramentum tanquam ad rem parui momenti *accedebant,* et animae vulnera exterius mederi conabantur, interius putrida atque letalia relinquentes. Plurimi *etiam,*

[1] Autographae duplici folio, primo n. 514, altero non numerato. *Italicis* characteribus indicantur ea, quae a Polanco vel mutata vel omnino suppressa fuere. Litteras autem sic emendatas infra subjiciemus.

a statu peccati discedentes per confessionem, ad vitae *nouitatem* regressi sunt, inter quos quamdam publicam meretricem, vt Deus in omnibus glorificetur, silentio *transire* non potero, quae, cum multum temporis suis fallacibus verbis ad *pessimum lucrum* homines allexisset, cuiusdam *Patris* consiliis excitata, cum mirabili mutatione confessa est; adeoque in confessione a diuina misericordia commota, vt monilia inauresque, vi comprimens, statim e suo collo confracta proiecerit: vnde domum rediens, iuuenes illam alloquentes non solum repellebat, uerum etiam, maxima poenitentia ducta, ad suos parentes redituram cum magna omnium admiratione promisit.

Quidam etiam, palma *genis* a suo debitore iniuste percussus, *quia pecunias sibi debitas depoposcerat*, percussorem occidere intendebat; cumque diuina misericordia cuidam nostrum *confiteri voluisset*, ita mutatum est cor eius, vt non solum a suo iniquo proposito destiterit, verum etiam, *contrarium* adiens, veniam ab ipso suppliciter *petierit*.

Plurima alia *Deus per confessiones operatur*, quae longum esset sigillatim recensere; fiunt namque restitutiones: *eradicantur iuramenta* atque alia vitia *nimis* fidelium animis *radicata:* visitantur infirmi cum maxima ipsorum atque circumstantium consolatione et aedificatione: frequentantur sacramenta, cum tanta animarum vtilitate, vt merito dolendum sit, *quam* pauci sint operarii, qui omnium desideriis non possint satisfacere: multi *denique in amicitiam reconciliati sunt,* inter quos diabolus discordias seminauerat: alii denique gratis iniurias, et alia non minima sibi facta nocumenta *dimiserunt, praesertim* quoddam homicidium non parui momenti.

De concionibus autem, vt aliquid dicam, Pater noster Basilius suas ad populum conciones adhuc prosequitur, ex quibus vix (vt uerum fatear) dici potest quantum vtilitatis audientibus *eueniat*. Hac proxime elapsa quadragesima ternas fere habuit conciones vnaquaque hebdomada, cum magno hominum, maxime literatorum, concursu; singulas autem habuit in ecclesia *maiori* cum *illo* spiritu ac feruore, de quo aliis epistolis factus es certior. Pater etiam noster Prouincialis [1], qui usque ad quartum idus Aprilis nobiscum fuit, licet aliis rebus arduis fere

[1] P. Bartholomaeus de Bustamante.

semper immersus ac suo pectore laborans, aliquas habuit ad populum conciones in *ecclesia maiori* aliis[que] parochiis, cum omnium satisfactione atque acceptione. Deo ipsi gloria in secula seculorum.

Sed vt de ingredientibus Societatem te certiorem faciam, non pauci bonae indolis iuuenes ad illius ingressum moti sunt: hucusque tamen praeter duos *fratres*, qui Cordubam adierunt, quidam Domini Archiepiscopi [1] consobrinus, qui *Regii Collegii* [2] Rectoris munus subierat et cursum artium ac philosophiae, *quarum magister erat constitutus,* cum magna satisfactione ac auditorum aedificatione *legerat,* auditores Baccalaurei gradu constitutos relinquens, nostram Societatem cum quodam discipulo ingressus est, *ductus* ipsius Archiepiscopi consilio, *qui* eum ad magnam *intendebat dirigere* dignitatem propter eius eruditionem ac eximiam virtutem [3]: hi etiam ad probationis domum [4] missi sunt, ubi (vt *dicunt)* cum magna *sunt* consolatione, beneficium sibi a Deo collatum *cognoscentes*.

Sed ad Patrem nostrum Provincialem *iterum rediens,* ea, qua solet, charitate ac studio, noluit hinc discedere, donec aliam domum nobis habitandam relinqueret, illa namque, quam habitabamus, non erat apta ad religionem *regulasque adeo* exacte seruandas *vt* nostrum decet institutum, *et ut ipse sua a Deo indita uirtute totis uiribus intendit*. Vnde, quia nulla domus huiusmodi *ad emendum* inueniebatur, Archiepiscopi consilio quaedam conducta est, iuxta quam quaedam area optimo situ *locata* inuenta est, in qua collegium et ecclesia cum aliis ad religionem pertinentibus commodius fiant. Ad quod D.nus Archiepiscopus, praeter mille aureos nummos, quos nostro collegio donauerat, alia duo millia nunc denuo donauit; non paruo namque desiderio desiderat plurimos *Societatis Patres* in sua dioecesi uidere: quod quidem desiderium, et singularem erga Societatem amorem, et opere et uerbis aperte ostendit; habens enim prima quadragesimae dominica ad populum concionem,

---

1 Petri Guerrero.

2 Vide supra, t. III, pag. 288.

3 Hic ille est Petrus Martinez, ortus in oppido Rivafrecha, de quo supra, pag. 140, n. CDLXXXI.

4 Probationis domus provinciae Baeticae recens Cordubae fuerat instituta. Vide litteras Patris Doctoris Joannis de la Plaza, supra, pag. 140.

"*propter* quid (inquit) cogitatis Christum ad desertum exiisse, nisi ad *faciendum* exercitia? non quia illis indigebat, sed ut nobis (inquit) exemplum relinqueret ad *illum* imitandum: exercitia enim haec *non sunt nova inuentio.*„ Diebus proxime elapsis ita *infirmatus est,* vt de *illius* salute timeretur, Patrique nostro Prouinciali generaliter confessus est; et praeter eleemosinas, quas ipse frequenter largiebatur, multum pecuniarum pauperibus aliisque piis operibus distribuit, vt sine diuitiis moreretur. Praeses insuper huius fori Regii [1] nos magno prosequitur amore. Speramus in Domino huius urbis collegium eximium futurum, in quo Creatori et Redemptori nostro *ingenter inserviatur.*

Infra octauam Paschae ad domum, quae conducta erat, transiuimus, *ubi* factum est quoddam sacellum, ubi commode possit celebrari, seruata nostrorum clausura.

Quarto idus Aprilis profectus est Pater Prouincialis ad oppidum Marchena, ubi quoddam construitur collegium, inde Cordubam profecturus, vt eos, qui sunt in probatione, ad hanc vrbem transferret, tum quia eleemosinis, quae hic offerentur, poterunt sufficienter fulciri, tum etiam propter huius urbis commoditates.

Hac hebdomada alium iuuenem theologum bonae indolis *accepimus* ad exercitia, ductum Archiepiscopi consilio.

Haec sunt, quae *in* hoc quadrimestri *Deus optimus maximusque in hac urbe operari dignatus est, et quae* nobis scribenda *offeruntur.* Reliquum est, ut hos tuos filiolos in sacrificiis et orationibus Domino commendes, vt ipse suam nobis gratiam largiatur, vt in fauore cum humilitate confundi, et in contemptu *tribulationibusque,* possimus in Domino gaudere, vt ita suam sentiamus sanctissimam voluntatem, et in omnibus illam perfecte adimpleamus.

Granatae, pridie Calendas Maii, anno sesquimillesimo quinquagesimo sexto.

Ex commissione Patris Basilii.

Tuus minimus filius in Domino,

† RUIZ. †

---

[1] Abulensis Episcopus, Didacus de Alava et Esquivel.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo nro. P. M.º Ignaçio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Granata. Quadrimestres vlt.i Aprilis.

Vestigium cerae sigilli.

Praecedentes Patris N. Ruiz litterae a P. Polanco emendatae [1].

IHS

Gratia et pax Domini nostri Ihu. Christi sit semper in diesque crescat in cordibus nostris. Amen.

Tanta est vrbis huius erga *nostram Societatem* dilectio ac deuotio, admodum Reuerende in Christo Pater, vt et merito erubescere, et Creatori ac Redemptori nostro gratias agere debeamus. Hinc enim tantum prouenit emolumenti, tam in concionibus confessionibusque, quam in aliis nostri instituti ministeriis, quibus animarum saluti consulitur, vt facile perspici possit Deum Optimum Maximumque, propter nimiam charitatem, hanc populi deuotionem excitasse vt illa, uelut quodam hamo, homines sceleribus immersos ad se alliceret.

Imprimis namque plurimi, cum magnae vtilitatis experimento, generaliter confessi sunt, quorum saluti aliter subueniri non poterat: qui *soliti erant* ad hoc sacramentum tanquam ad rem parui momenti *accedere,* et animae vulnera exterius mederi conabantur interius putrida atque letalia relinquentes. Plurimi *alii,* a statu peccati discedentes per confessionem, ad *statum salutis et* vitae regressi sunt, inter quos quamdam publicam meretricem, vt Deus in omnibus glorificetur, silentio *praeterire* non potero, quae, cum multum temporis suis fallacibus verbis ad *peccata* homines allexisset, cuiusdam *nostri sa-*

---

[1] Omnia, quae *italicis* characteribus exhibentur, sunt ipsius Polanci manu exarata.

cerdotis consiliis excitata, cum mirabili mutatione confessa est; adeoque in confessione a diuina misericordia commota, vt monilia inauresque, vi comprimens, statim e suo collo confracta proiecerit: vnde domum rediens, iuuenes illam alloquentes non solum repellebat, uerum etiam, maxima poenitentia ducta, ad suos parentes *se* redituram cum magna omnium admiratione promisit.

Quidam etiam, palma *in facie* a suo debitore iniuste percussus, percussorem occidere intendebat; cumque diuina misericordia cuidam nostrum *confessus esset,* ita mutatum est cor eius, vt non solum a suo iniquo proposito destiterit, verum etiam, *aduersarium* adiens, veniam ab ipso suppliciter *peteret.*

Plurima alia *sunt,* quae longum esset sigillatim recensere: fiunt namque restitutiones, *extirpatur iurandi consuetudo,* atque alia vitia, *quae altas in* fidelium animis radices *egerant:* visitantur infirmi, cum maxima ipsorum atque circumstantium consolatione et aedificatione: frequentantur sacramenta, cum tanta animarum vtilitate, vt merito dolendum sit *quod* pauci sint operarii, qui omnium desideriis non possint satisfacere: multi *etiam mutuo in gratiam redierunt,* inter quos diabolus discordias seminauerat: alii denique gratis iniurias, et alia non minima sibi facta nocumenta, *condonarunt, inter quae fuit* quoddam homicidium non parui momenti.

De concionibus autem vt aliquid dicam, Pater noster Basilius suas ad populum conciones adhuc prosequitur, ex quibus vix (vt uerum fatear) dici potest quantum vtilitatis audientibus *proueniat.* Hac proxime elapsa quadragesima ternas fere habuit conciones vnaquaque hebdomada, cum magno hominum, maxime literatorum, concursu; singulas autem habuit in *summa* ecclesia cum *eo* spiritu ac feruore, de quo aliis epistolis factus es certior. Pater etiam noster Prouincialis, qui usque ad quartum idus Aprilis nobiscum fuit, licet aliis rebus arduis fere semper immersus ac suo pectore laborans, aliquas habuit ad populum conciones in *eodem summo templo et* aliis parochiis, cum omnium satisfactione atque *gratia.* Deo ipsi gloria in secula seculorum.

Sed vt de ingredientibus Societatem te certiorem faciam, non pauci bonae indolis iuuenes ad illius ingressum moti sunt: hucusque tamen praeter duos, qui Cordubam adierunt, quidam

Domini Archiepiscopi consobrinus, qui *in Regio Collegio* Rectoris munus subierat, et cursum artium ac philosophiae cum magna satisfactione ac auditorum aedificatione *praelegerat, suos* auditores *in* Baccalaureatus gradu constitutos relinquens, nostram Societatem cum quodam discipulo ingressus est, *idque* ipsius Archiepiscopi consilio, *quamuis* eum ad magnam dignitatem, propter eius eruditionem ac eximiam virtutem, *promovere statuerat:* hi etiam ad probationis domum *Cordubam* missi sunt, ubi (vt *accepimus)* cum magna consolatione beneficium sibi a Deo collatum *agnoscunt*.

Sed *vt* ad Patrem nostrum Prouincialem *redeam*, ea, qua solet, charitate ac studio, noluit hinc discedere, donec aliam domum nobis habitandam relinqueret; illa namque, quam habitamus, non erat apta ad religionem *nostrasque regulas tam* exacte seruandas, *quam* nostrum decet institutum. Vnde, quia nulla domus huiusmodi *venalis* inueniebatur, Archiepiscopi consilio quaedam conducta est, iuxta quam quaedam area, optimo *in* situ *posita,* inuenta est, in qua collegium et ecclesia cum aliis ad religionem pertinentibus commodius fiant. Ad quod D.nus Archiepiscopus, praeter mille aureos nummos, quos nostro collegio donauerat, alia duo millia nunc denuo donauit; non paruo namque desiderio desiderat plurimos *de Societate* in sua dioecesi uidere: quod quidem desiderium, et singularem erga Societatem amorem, et opere et uerbis aperte ostendit; habens enim prima quadragesimae dominica ad populum concionem, *vt commendaret exercitia spiritualia, quibus nostra Societas vtitur, ad* quid (inquit) cogitatis Christum ad desertum exiisse, nisi ad facienda exercitia? non quia illis indigebat, sed ut nobis (inquit) exemplum relinqueret ad *se* imitandum: exercitia enim haec *nouum inuentum non sunt*. Diebus proxime elapsis ita *aegrotauit,* vt de *ipsius* salute timeretur, Patrique nostro Prouinciali generaliter confessus est; et praeter eleemosinas, quas ipse frequenter largiebatur, multum pecuniarum pauperibus aliisque piis operibus distribuit, vt sine diuitiis moreretur. Praeses insuper huius fori Regii, *qui est Auilensis Episcopus,* nos magno prosequitur amore. Speramus in Domino huius urbis collegium eximium futurum, in quo Creatori et Redemptori nostro *magno cum fructu* seruiatur.

Infra octauam Paschae ad domum, quae conducta erat,

transiuimus, *in qua* factum est quoddam sacellum, ubi commode possit celebrari, seruata nostrorum clausura.

Quarto idus Aprilis profectus est P. Prouincialis ad oppidum Marchena, ubi quoddam *nobis* construitur collegium: inde Cordubam profecturus, vt eos, qui sunt in probatione, ad hanc vrbem transferret, tum quia eleemosinis, quae hic offerentur, poterunt sufficienter fulciri, tum etiam propter huius urbis commoditates.

Hac hebdomada alium iuuenem theologum bonae indolis *admisimus* ad exercitia, ductum Archiepiscopi consilio.

Haec sunt, quae *de* hoc quadrimestri nobis scribenda *occurrunt*. Reliquum est ut hos tuos filiolos in sacrificiis et orationibus Domino commendes, vt ipse suam nobis gratiam largiatur, vt in fauore cum humilitate confundi, et in contemptu *afflictionibusque,* possimus in Domino gaudere, vt ita suam sentiamus sanctissimam voluntatem, et in omnibus illam perfecte adimpleamus.

Granatae, pridie Calendas Maii, anno sesquimillesimo quinquagesimo sexto.

Ex commissione Patris Basilii.

Tuus minimus filius in Domino,

† RUIZ. †

CDXCIX

P. Petrus de Acebedo,
Ex commissione Patris Alphonsi de Zárate,
Patri Ignatio de Loyola.
Corduba, 30 Aprilis 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre en el Señor nuestro.

Pax Christi, etc.

Las cosas que destos quatro meses passados se offrecen de screuir son. A los sacramentos son combidados muchos, y vienen de nuevo: los antiguos perseueran, y por la bondad de nuestro Señor rescibe esta cibdad copioso fructo con el trauajo é industria de los obreros, que embió el Señor á esta su viña, lo qual hazen de muy buena gana por el Señor nuestro: los exercicios de casa se hazen siempre con todo cuidado. A nuestro Señor sean gracias, que da fuerças corporales y spirituales para ello.

Los studios de cada dia más creciendo, porque de muchas partes vienen aquí studiantes, los quales con grande deseo se dan á letras y virtud: á muchos fauorece el buen natural, y ansí facilmente son atraidos: á otros, que son vn poco duros, la charidad de nuestro Señor ablanda, y ansí parece que proceden todos igualmente en las cosas de piedad christiana, lo qual manifiestamente conocemos, porque son en las confessiones frequentes, y en los otros exercicios spirituales andan no sin fructo. Buéluese al Señor el trigo que se siembra; porque muchos han entrado en religion, como el ánimo de cada qual era por el

[1] Autographae duplici folio, primo n. 493, altero non numerato.

spíritu del Señor mouido. En la Compañía han entrado algunos, los quales piden ser admitidos con tanto studio, que siendo embiados á diuersas partes, de muy buena gana van, y aun sin cartas, fiados que nuestro Señor responderá á sus buenos deseos: vno quedó aquí, studiante de nuestra schuela, tan aprouechado en latin i griego, que á lo ménos en latin parece bastante para enseñar á otros.

Vengo á los sermones, que en estos dias passados han hecho grande fructo. Está en casa el P. Ramírez [1], que en la enseñança de los studiantes trabaja mucho: ale dado nuestro Señor particularmente don de predicar; porque es cosa casi increible ver quán buelta está la cibdad en el deseo de verdadera christiandad con sus sermones: fuéle dada licencia para predicar en la iglesia maior, y señaláronsele en la quaresma los lunes, y al P. D. Plaça [2] los miércoles, cosa que otras religiones no han podido alcançar del S.or Obispo [3]. Ansí que los sermones de este dicho Padre son muy acceptos y prouechosos, porque sabemos por la gracia de nuestro Señor muchos auer dexado su mal y obstinada viuienda y hecho penitencia: los ricos muy más que ántes animados á fauorecer á los pobres, y todos en general á oyr la doctrina de Jesu Christo: es desto grande argumento porque á do quiera que predica concurre mucha gente de toda chalidad, tanto que, aunque la iglesia sea muy capaz, no cauiendo la gente, es forçado á sacarse el púlpito á la puerta; y ansí los templos y las plaças, que están delante, se suelen henchir, y aun estos dias passados vimos oyentes desde los tejados: ha predicado en la plaça, y la noche que se juró el Principe [4]. A los demas Padres oien de muy buena gana, y de los ser-

---

1 P. Michaël Ramirez. Non est hic confundendus cum celeberrimo oratore Joanne Ramirez, B. Joannis de Avila discipulo, qui in Societatem admissus paulo ante hoc tempus fuerat. Vide infra, litteras Patris Hieronymi de Ripalda, sub. n. D. SANTIVAÑEZ. *Historia de la Prov. de Andalucia,* ms., l. I, c. 13, et FRANC. ANTONIO, *Historia de la Prov. de Toledo,* ms., c. 111.

2 P. Dr. Joannes de la Plaza.

3 Leopoldus ab Austria.

4 Sermo est de Hispaniarum Principe et Angliae Rege, Philippo II, Caroli V filio, in quem hujus anni initio transtulerat pater Hispaniae regnum (Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 314, n. 853 et annot. 5). Philippus acclamatus est Hispaniae Rex, eique juramentum fidelitatis praestitum, primo quidem Vallisoleti die 28 Martii 1556, vexillum pro eo erigente ejus filio, Carolo; dein sequentibus Aprilis et Maji diebus in reliquis Hispaniae urbibus, ut Hispali 7.ª Aprilis, etc. Vide ORTIZ DE ZÚÑIGA, *Anales eclesiásticos y seglares de la Ciudad de Sevilla*, lib. XV, ad ann. 1556. Item ADOLFO HERRERA, *Medallas de proclamaciones y juras de los Reyes de España,* pag. 19-23.

mones de algunos se ha visto tambien manifiesto fructo, porque es grande la opinion que se tiene de la Compañía. Plega al Señor nuestro respondamos á ella enteramente, y seamos ministros de Jesu Christo muy de veras siempre.

Pues no es de callar que hasta aquí los que tienen cargo de recoger las mugeres, que se quieren quitar de mal viuir, se quexauan venir pocas ó ningunas: aora no cauen en la casa donde están, y como á porfía vienen, oydos los sermones, llorando. Ruegan con instancia que sean recibidas, y por trauajo alguno no vueluen atrás.

Aora daré cuenta á V. R. de lo que en el Señor nos deue mucho alegrar: hasta agora del R.mo S.or Obispo de Córdoba, porque le parecia en el Señor conuenir ansí, no auíamos podido impetrar su gratia para que pusiésemos el Sanctíssimo Sacramento en nuestra iglesia: teníase (porque se encomendaua á Dios siempre) que auia de mudar parecer, y fué ansí; porque le tenemos ya tan de nuestra parte, que no solo liberalmente nos concedió lo que pedíamos, mas se offreció él mismo para ello. Despues de nuestro Señor ha ualido mucho la authoridad del S.or D. Juan de Córdoba [1], de quien digo á V. P. que no cabe en sí de gozo, y querria passar con nosotros dias y noches, procurando de verdad siempre cómo seruir con todo studio, cómo seruir *(sic)* á la Compañía de Jesus. Nuestro Señor le dé sus eternos dones por las muchas charidades, que siempre nos haze. Auíaseme oluidado dezir á V. P. cómo tambien el S.or Obispo la paschua de Resurrection próxime passada nos embió á casa vn presente para que entendiéssemos de veras quánto nos amaua en el Señor. Sean á él gracias inmortales, que por tantas vias nos atrae á sí para que dél solo nos fiemos, y á nuestras cosas, que solo puede y sabe endereçarlas, confirmarlas. Amen.

De Córdoua, postrero dia de Abril de 1556.

Por comission del P. Zárate.

De V. P. hijo muy indigno en el Señor nuestro,

† Azeuedo. †

---

[1] Decanus ecclesiae cordubensis et Collegii Societatis fundator.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en el Señor el P. Maestro D. Ignatio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Cordoua. Quadrimestres de postrero de Abril.

Vestigium cerae sigilli.

Praecedentium Patris Petri de Acebedo litterarum latina versio [1].

IHS

Admodum R.de in Christo Pater.

Pax Christi etc.

Quae ex proxime quatuor elapsis mensibus occurrunt scribenda haec sunt. Ad Sacramentorum perceptionem et inuitantur et ueniunt multi denuo: ueterani perseuerant, fitque Christi Jesu benignitate ut fructum uberrimum percipiat haec ciuitas labore et industria operariorum, quos in hanc uineam mittere dignatus est Dominus, quae libenter pro uno Christo et alacriter impendunt. Domi, quae solent, sedulo geruntur, Christo gratias, qui uires in utroque homine subministrat.

Studia incrementum in dies accipiunt; confluit enim undique auditorum turba, qui cum literas, tum christianam pietatem imbibunt auidissime. Multi ad id natura uidentur instructi, qui facile ad uirtutem alliciuntur: caeteros, quorum paulo uidetur asperius ingenium, mollit Christi Jesu charitas ac lenit: ita pari gressu in officiis pietatis uidentur incedere. Quod modo apertissime cognoscimus; nam et in confessione assidui sunt, et in aliis spiritalibus exercitiis non sine fructu uersantur. Redditus Domino fructus qui seminatur. Multi enim se iam religioni conse-

[1] Autographae duplici folio, primo n 490, altero non numerato. Est et aliud exemplar autographum, quod nihil ab his differt, etiam duplici folio, primo n. 491, altero non numerato.

crarunt, prout cuiusque mentem impulit diuinus ille spiritus, qui ubi uult spirat. Ad nos uenere nonnulli, qui tam inflammato studio aditum sibi dari petunt, ut in uarias partes missi, libentissime iter arripiant. Vnus apud nos mansit, qui in hac nostra schola institutus, ita promouerat in utraque lingua, latina praesertim, ut uideatur aliis quoque docendis suffecturus.

Venio ad conciones, quae hoc tempore fructum non leuem pepererunt. Est namque domi Pater, Ramirez nomine, qui erudiendis scholasticis indefessam et assiduam operam dat, quem Dominus munere concionandi donasse uisus est. Nam uix est credibile quam sit uniuersa ciuitas ad studium uerae pietatis incensa eius concionibus, ita in templo maximo fuit ei facultas concessa ut ad populum uerba faceret diebus lunae per quadragesimam ac P. Doctori Plaça diebus mercurii, quam gratiam a R.mo Episcopo non potuerunt impetrare aliae religiones. Sunt itaque praefati Patris conciones gratissimae ac utilissimae, quippe scimus Christi gratia complures recurrisse, quam coeperant male uiam currere multos annos. Praeterea diuites ad subuentionem pauperum multo quam ante magis animatos, omnes denique ad audiendam Christi doctrinam inflammatos, cuius uel illud satis est argumentum, quod cum est habiturus concionem, ex omni ordine numerosa turba conueniat, adeo ut templum, capacissimum etsi sit, cum auditores non capiat, foris cogatur e suggesto concionari; ita templa et quae sunt pro templis plateae auditoribus sunt referta. Quin et proximis his diebus e tectis ipsis uidimus complures audientes. Publice in foro concionatus est et cum pro Rege nostro Philippo sublatis uexillis, Rex declaratus est. Caeteros Patres audit etiam populus libentissime, ex quorum concionibus multa quoque in Dei gloriam cessisse commemorantur. Tantam de Societate existimationem conceperunt omnes, cui utinam respondeamus, praestemusque nos uere Christi ministros.

Jam illud non est tacendum, quod cum ii, qui earum curam gerunt, quae in melius mutare uitam parant, hactenus conquererentur, aut nullas aut eas quam paucissimas uelle turpem uiuendi conditionem deserere, modo certatim dicant concurrere, auditis concionibus, collachrymantes orare, obsecrare ut recipiantur, neque ullo labore deterreri ut ab incepto desistant. Haec hactenus.

Nunc audiat Paternitas Tua quod in Domino ualde nos oblectare debet: hactenus a R.mo Episcopo cordubensi (quod sic forte expedire putaret) non poteramus impetrare ut cum bona sua gratia sacratissimum Christi corpus in sacello nostro reponeretur. Intellectum est semper (quoniam id sedulo precibus adeo contendebamus) mutaturum sententiam futurumque aliquando exorabilem. Non sumus nostra spe in Christo frustrati; ea enim est iam cum Societate amicitia coniunctus, ut non solum quam petebamus facultatem libentissime concesserit, verum et se suamque operam vltro atque sponte obtulerit. Secundum Deum, ualuit multum apud eum authoritas nobilissimi nostri Joannis a Corduba, de quo quid referam Paternitati tuae? Vix prae gaudio potest consistere, uelletque nobiscum totos dies ac noctes peragere, in idque totus studet, vt perpetuo Societati Jesu inseruire ualeat. Aeternis muneribus afficiat eum Dominus pro tantis in nos pietatis officiis.

Exciderat quod non est silentio praetereundum. Proxime elapso Resurrectionis paschate dono amplissimo nos affecit R.dus Episcopus, vt uel munere animum erga nos testaretur suum. Sint Seruatori nostro gratiae immortales, qui tot modis nos sibi deuinctos reddere cupit, vt ei uni nos nostraque studia credamus, qui solus dirigere, stabilire et conseruare potest.

Cordubae, pridie Kalend. Maias anno 1556.

Ex commissione P. Zarate.

Indignissimus filius P. tuae in Domino,

† ACEUEDO.

Superscriptio in quarta pagina: †IHS. Admodum R.do in Christo Patri, P. M.tro D. Ignatio a Loyola, Praeposito generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. Corduba. Quadrimestres 30 aprilis. †

Vestigium cerae sigilli.

D

Hieronymus de Ripalda,
Ex commissione Patris Didaci Carrillo,
Patri Ignatio de Loyola.
Compluto, 1 Maji 1556 [1].

†
Jesus.

Muy R.do en Christo Padre nuestro.

Pax Christi etc.

Despues que fué Dios nuestro Señor seruido que se acabassen las muchas enfermedades que el verano passado tuuo por bien su diuina Magestad embiar á este collegio [2], se tornaron á proseguir los exercitios sólitos, assí litterarios como los demás, con el mismo calor y cuydado que hasta allí; y junto con esto se ha tambien tornado á despertar la diligentia de muchos en el frequentar los sacramentos de la confession y comunion, y continuar este collegio, que ántes, con no poder ser ayudados de los nuestros, se auia algun tanto remittido.

El P. Manuel [3] ha desde entónçes continuado el predicar algunos domingos y otros dias de fiesta en Sancta María [4] y por algunos otros lugares al rededor de Alcalá con toda satisfaction y concurso de studiantes y otros oyentes, y, segun dello ay algunas muestras, no con ménos aprouechamiento spiritual. Tambien en nuestro Collegio se ha predicado esta quaresma passada los domingos con grande contentamiento de muchos

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 385 et 386.

[2] Vide supra, pag. 7.

[3] P. Emmanuel Lopez, qui, dum P. Franciscus de Villanueva Compluto aberat, Collegio praeerat.

[4] Id est, in templo B. Virgini Mariae dicato.

studiantes, que á ellos acudian, aunque, por ser muchos, no era nuestra iglesia capaz de tantos. Prosiguióse en estas pláticas la doctrina christiana, que el verano passado se hauía començado, la qual, por las enfermedades que arriba dixe y por otras se ha escripto á V. P., se hauia interrumpido. Tornaron tambien los Padres á su exercicio de oyr confessiones, hauiendo ordinariamente más de los que con su continuo confessar ellos pudiessen satisfacer. Es mucho el ordinario fructo, que el Señor continuamente coge por este ministerio: hanse muy muchas almas reformado y quitado de muchos y muy grandes vicios, y algunos dellos han dexado juegos tan gruessos, que destruyian por ellos sus haziendas y familias: hanse apaziguado enemistades de muchos años; y personas que hauia más de nueue años que no se hauian confessado, han tomado costumbre de se confessar cada ocho dias, induziendo ya tambien á otros á lo mesmo. Pero porque particularizar en todo esto sería muy largo, bastará hauerlo tocado en general, aunque en vna cosa, por ser muy notable, me detendré más, que sé dará gran consuelo á quien quiera.

Hauia vna persona en çierto pueblo, çerca de aquí, que hauia más de treinta años que no se hauia confessado, digo, bien confessado, y era tenida en tanta reputation y estima, *etiam* de sus confessores, como si fuera vna Sancta; de tal manera que le offreçian muchos dolientes, creyendo que por su solo tacto alcançarian luego de nuestro Señor entera sanidad: y fundáuase esta falsa opinion en lo exterior, con lo qual, si lo interior conformara, fuera muy verdadera; mas estaua esta pobre alma tan enlazada con tantos y tan graues peccados, y tan engañada con illusiones del demonio, quantas no se suffren particularizar. Tuuo por bien la diuina bondad que cayesse en manos de vn Padre de los nuestros, por cuyo medio fué tan grande su mutation, que del todo estuuo determinada muchas uezes á publicar por las calles á bozes el grande engaño en que hasta entonçes hauia biuido: y sin dubda lo hiziera, si assí en este como en otros feruores nimios no le fuera el Padre con grande ressistentia á la mano. Es ahora su sanctidad tan sólida, junto con vna muy grande humildad, fundada en el conocimiento de su vida passada, quanto ántes hauia sido errado su biuir. Pareçiera este caso sin comparation muy más digno de action de

gratias, á nuestro Señor, á cuya misericordia esto se deue, si se suffriera hablar más claramente y diffuso, assí en las cosas de su vida passada como en las de su vida nueua.

Hanse admittido muchos studiantes y otras personas generosas y de qualidad á los exercicios, de modo que ordinariamente ha hauido çinco ó seys y más en ellos; y muchos otros se houieran exerçitado, si las occupationes y reliquias [1] del año passado dieran lugar para ello. Dan muestra todos los exercitados, con la mutation de su vida y nueuos feruores en el diuino seruitio, hauerse por medio dellos con la gracia del Señor ayudado en la reformation de sus uidas y conscientias.

Hanse recebido en la Compañía en estos quatro meses catorze ó quinze subiectos, sin otros, que están ya determinados á ella, los quales se recebirán á su tiempo. Todos los admittidos son de tales partes, que confiamos será nuestro Señor seruido dellos, tomándolos por instrumentos en la Compañía de su diuina gratia: y aunque por euitar prolixidad me queria contentar con dezir en general ser todos estos hermanos nueuamente admittidos de las buenas abilidades y bien aprouechados en sus studios, que en esta vniuersidad hauia, todauia, por complir con la obedientia en esta parte, particularizé algunas dellas breuemente.

El primero fué el Doctor Saauedra [2], persona de tantas partes y letras, quanto la hoviesse otra en Alcalá de su facultad, que era cánones; era tenido en estima de tan diestro en las cosas de su officio, que acudían á él grande parte de los negocios de Alcalá mas graues: y vltra desto de grande virtud y exemplo, mayormente en tractar los negocios con grande conscientia y verdad. Hauia sido casado, y su muger murió haurá cinco ó seys años, ante cuya muerte hauia hecho los exercicios: y aunque luego que murió su muger, pidió ser de la Compañía, el P. Villanueua lo ha dilatado hasta ahora, que le recibió y lleuó consigo á Plazentia y de allí le embiaron á Valladolid, donde sabemos hauer ya dicho missa.

El 2.º fué el Doctor Ramirez [3], predicador muy insigne, y

---

[1] Morborum reliquiae, ut ipse ait Ripalda paulo infra sub finem epistolae.

[2] Dr. Petrus de Saavedra.

[3] P. Dr. Joannes Ramirez. Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 365, annot. 5, et supra, pag. 232, annot. 1.

por esta tierra por tal conocido: era persona de uida muy exemplar, con la qual procuraua predicar y mouer tanto las almas al diuino seruicio como con sus sermones, por los quales daua tanbien clara muestra del zelo y *(sic)* saluation de las almas que tenia. Este Padre lleuó consigo el P. D.r Miron [1], quando por aquí passó, á Murcia y de allí á Valentia.

Otro studiante se reçibió que hauia çinco ó seis años perseuerado en la frequentia de los sacramentos en nuestro Collegio, y hauia sido muchos años collegial trilingue [2], y es de los mas prouectos studiantes en lenguas humanas, principalmente en la griega, que hauia en la vniuersidad, y tiene oydos ya dos años de artes. Otro se recibió que hauia acabado su curso de artes, cuya entrada ha sido particularmente más que la de otros notada, por ser el vno de quien por sus muchas buenas partes se tenia grande expectation: con él se han recebido otros dos condiscípulos suyos, acabados sus cursos de artes. Otro ya sacerdote se recibió, que era bachiller en cánones y licenciado en artes y theólogo, el qual ha querido más seguir á Christo desnudo, que gozar de mucha hazienda y estima de que pudiera gozar en el mundo. Recibiéronse dos otros, maestros en artes, acabados sus cursos de theología con mucho aprouechamiento en todos sus studios; de ingenio, edad y otras buenas partes, para mucho seruitio de nuestro Señor. Vltimamente se han reçebido dos licentiados en artes, el vno de los quales tiene dos años de theología, y aun no siendo de veynte años, está muy adelante en las tres lenguas, latina, griega y hebrea; en la griega specialmente que la ha professado. Despues destos se recibió vn studiante, que iua muy adelante en sus studios médicos, y le offrecian ya muy buenos partidos, y pretendia hazerse doctor en las primeras liçençias. Por ser de grande habilidad, y porque substituya en absentia de sus maestros en las liciones más principales de su facultad, ha sido muy notada su determination á la Compañía. Quánta motion estos studiantes hayan causado en otros muchos, no la digo, pues, sin yo la dezir, la entenderá V. P.

Han sido las vocationes destos hermanos tan efficazes, que

---

[1] P. Didacus, vel Jacobus Miron.

[2] Alphonsus Ramiro. Vide CASTRO, *Historia del Colegio Complutense* ms., lib. VII, cap. 2.º—Alius ab Antonio Ramiro, de quo idem CASTRO, lib. VI, cap. 2.

algunos dellos tienen hechos votos desde ántes que fuessen admittidos: y dan tales señales de perseuerantia, y muestran tan biuos desseos de toda mortification y virtud, que dan claro argumento de hauer sido su llamamiento diuino, y ponen muy cierta sperança de su firmeza y aprovechamiento grande en el diuino seruicio. Todos estos hermanos se han enbiado á la casa de probation de Symanchas, sino dos que fueron á Plazentia y otro á Barcelona.

Ay algunos otros que piden ser admittidos á la Compañía, de no menores partes que los scriptos, de los quales se reçibirán los que pareçieren cómmodos, hauida la satisfaction de su perseuerantia y partes que la Compañía pide.

Los Padres, vltra de las confessiones, que casi continuamente oyen en casa, salen frequentemente á consolar muchos enfermos, para quien son llamados á los ayudar á bien morir, y tanbien van á visitar los pobres del hospital, y dellos confiessan á muchos.

Los exercicios de casa, assí de studios como de oration, etc., se lleuan adelante con la misma órden y cuydado que otras vezes se ha scripto á V. P.; el continuarse las liçiones, el tenerse cada semana conclusiones de artes y theología, el tenerse las conferentias quottidianas, en que cada vno de los hermanos, que studian, se exercitan. Es el Señor seruido darnos al presente á todos salud corporal, excepto algunos en quien quedan algunas reliquias de las enfermedades passadas. Las communiones ordinarias de cada domingo y fiestas son muchas, gloria á Dios, y quasi ningun dia se passa de entre semana, que no comulgue gente forastera en nuestro collegio.

No se me offrece otra cosa de que dar auiso á V. P., porque de la ida del P. Manuel á Murcia pienso por otras tendrá V. P. auiso. Todos los deste Collegio pedimos ser muy encomendados en los sacrificios y orationes de V. P., como creemos serlo, pidiendo junto con esta su bendition.

De Alcalá, primero de Mayo año 1556.

De V. P. sieruo mínimo y indigníssimo en Christo,

Por comission del P. Carrillo,

Ripalda.

Praecedentium fratris Hieronymi de Ripalda litterarum versio latina [1].

✝
Jesus.

R.do in Christo Patri M. Ignatio de Loyola, Praeposito Generali Societatis Jesu, salutem et obsequium in Domino.

Gratia et pax Christi etc.

Quoniam per eam epistolam, quam quatuor abhinc mensibus ad te misimus, obseruandissime Pater, scriptum est quem finem habuerint illi morbi, quibus hoc collegium opprimebatur, haec id nunc exposcere uidetur, ut quae apud nos post salutem restitutam gesta sint, breuitate, qua solemus, scribamus.

Statim atque ualetudo Patrum ab his morbis ita confirmata est ut possent, citra periculum de integro in eos incidendi, solitas suas exercitationes prosequi, qua solebant diligentia sunt prosequuti; et perinde atque nostri, uiribus redintegratis, ad iuuandos proximos accinxere sese, ita renouata est multorum diligentia in frequentandis confessionis ac communionis sacramentis aliisqui pietatis operibus, in quibus aliquanto remissiores fuerant ex eo quod uti non possent, ut antea, Patrum nostrorum opera. Complures etiam, qui de more habebant Collegium nostrum inuisere, ac nobiscum de rebus ad salutem animarum pertinentibus colloqui, nostris etiam litterariis exercitamentis interesse, et ob multas occupationes, quibus *in* aegrotis seruiendis distinebamur, recedere uel insalutati cogebantur, hoc iam sublato impedimento, morem pristinum et reuocarunt et retinent.

Pater Emmanuel (vt a concionibus sumam exordium) ab eo tempore aliquibus dominicis ac festis diebus in templo Diuae Mariae, ac in aliis quibusdam oppidis Compluto uicinis habet

---

[1] Autographae in duplici folio, nn. 282 et 283.—Eas pro more castigavit Polancus, nosque, ne obscuri fiamus, dum breves esse contendimus, primo eas, quales Ripalda scripsit, edemus, *italicis* litteris describentes quae a Polanco vel cancellata vel mutata sunt; dein quales e Polanci manibus evasere et ab ejus librariis, ut in Societatis domos mitterentur, transcriptae fuere.

conciones, quae quanta cum audientium assensione excipiantur, et quam multipliciter fructuosae sint, ostendit aperte multitudo eorum, qui ad eum audiendum accurrunt. In collegio quoque nostro, diebus dominicis quadragesimae, vnus e nostris concionabatur, quamuis, uti saepe alias scriptum est, tantis loci premimur angustiis, vt tam magna frequentia auditorum in templum adeo exiguum minime concludi possit. Argumentum harum concionum, uel lectionum potius, doctrina christiana erat, cuius interpretandae factum fuerat initium aestate proxime lapsa; sed ob aegritudines, quas dixi superius, multis mensibus lectiones eae fuerant intermissae. Reuocata quoque fuit consuetudo audiendi confessiones, semper tamen numero eorum, qui ad nos peccatorum confitendorum gratia accedunt, numerum ac uires confessariorum nostrorum magna ex parte superante. Et sane tam uberes fructus ex confessionibus colligi conspicimus, ut non sine magno uerborum apparatu res dici posset, si utilitates omnes, quae inde complurimae afferuntur, essent singillatim referendae, si quot et quanta uitia sint extirpata, si quot mores corruptissimi, nec minus recepti, in meliores sint commutati, *si omnia denique minutatim essent persequenda.*

Multi, qui per *totos nouem* annos continuos, *aut plures,* occultauerant peccata, confessi sunt, et iam, vice mutata, eo animo erga confessionem affecti, vt minime suo desyderio satisfaciant, si octauo quoque die conscientias suas sacerdotibus aperiant, nisi et alios multos secum ad idem inuitent, alliciant, trahant. Multi, qui nullum in ludendo modum retinebant, sed *supellectiles totas* magno *suarum familiarum* incommodo profundebant, ad alia multo honestiora exercitia sunt auocati. Et cum eae res tam multae fuerint, ut in eis *disperse* recensendis *possim historiam multo longiorem,* nec *iniocundam* omnino, *retexere,* si *uel uerba uelut res suppeterent, uel* id fieri expediret. Vnum hoc, *quod* nolui tam properanter praeterire, *dicam diffusius.*

Extitit mulier quaedam *ex iis, quae nostris Patribus confiteri consuescunt,* tantis onusta ac irretita peccatis, quantis solet *grauari* miserrima illius peccatoris anima, qui, *cum* in uniuersa peccatorum genera praeceps, Dei bonitate ac iustitia spreta, finem peccatis nunquam *imposuerit,* quinimo maiorem

in dies *fecerit* accessionem, accumulando peccata peccatis, et tamen per longissimum triginta annorum spatium confessa non *sit*. Haec *iuit* ad quemdam e nostris patribus peccata, uel uirtutes potius, quas simulabat, de more confessura; sed *factum est vt*, misertus Dominus huius animae, gratiam in confessarii labiis *diffuderit*, qui ita se gessit in hac confessione audienda, ut fuerit ouem hanc perditam lucratus Domino, multo cum foenore ex peccatis reportato. *Sane qui conuersam ad Dominum hanc mulierem animaduertat*, merito dubitet num maior solidiorque sit modo uirtus eius, *quam fuerint* anteactae uitae *vitiositates*. Tanta *enim* eius animum suorum peccatorum poenitudo subiit, ut vix *Pater*, qui eam confitentem audiuerat, potuerit ei obsistere quin per uicos et plateas publice peccata sua proclamaret. *Vtinam res haec, quantum in se est, uel minima ex parte posset exaggerari (quod fieret, si diutius immoraremur in eius tum uitiis antiquis, tum uirtutibus, quibus a Deo modo donata est, recensendis), ingeneraret sane in multorum animis magnam in Domino laetitiam.*

Ad exercitia spiritualia sunt admissi multi scholastici aliique generosi uiri, ita vt nullum tempus lapsum sit, in quo uel quinque uel sex, et iis quandoque plures, non sint exercitati. Quod si nos occupationibus, quibus implicamur, *relaxare* possemus, *intromitteremus* haud dubie multo plures: quantos uero profectus in exercitiis fecerint *exerciti*, quantumque spiritum inde hauserint, demonstrat summa, qua modo sunt, erga Deum pietas, ac *denuus ipsorum* feruor in diuinae legis obseruatione omnique uirtute sectanda, vt qui vitam consequentem anteactae comparet, facile intelligat diuinam ibi adfuisse dexterae Excelsi mutationem.

Ad Societatem admissi sunt, quatuor iis mensibus, quatuordecim scholastici, praeter nonnullos alios, qui *eam* postulant, suo tempore recipiendos. Qui admissi sunt, iis dotibus sunt ornati, ut magnam de se *commouerint* nobis expectationem *fore aliquando, adiutrice diuina gratia, instrumenta quaedam, per quae Deus in multorum animabus multa operetur*. Et licet maioris breuitatis gratia *(quam adeo in hac epistola me Pater videt fortasse plus iusto affectare)* illud sat esse *mihi videbatur*, si summatim dicerem hos omnes scholasticos, *nuper admissos*, fuisse semper inter primos huius Academiae computatos; quia

tamen *non ita* videbar *tibi ad uerba obedire (quod illa postulat obedientia quam T. R.da Paternitas nobis exoptat)* nisi de singulis *dicam,* quanta potero celeritate *uerbisque quam breuissimis, singulatim omnes percurram.*

Primus fuit Doctor iuris canonici, nomine Saauedra, uir *tantis* litteris ac grauitate, ut non paucos suae facultatis doctores Compluti degentes facile *superaret:* is enim erat, ad quem fere omnia negotia grauia deferebantur, quem in rebus dubiis consulebant, sumebant aduocatum, constituebant iudicem, quem habebant omnium exercitatissimum, proindeque dexterrimum in iis, quae ad ipsius facultatem pertinebant: et quod est *cunctis aliis dotibus et corporis et animi* anteponendum, erat in rebus christiane *summaque* cum conscientia tractandis specimen *omnigenae uirtutis* exemplar. Quippe qui, *nisi vnam* ueritatem tutandam, *nihil* susciperet, et ad se sui consulendi gratia accedentibus, quid haberent iustitiae, quid iniusti *postularent, prout sibi videbatur,* absque ullo fuco *ueritatis* declararet: *is olim vxorem duxerat, sed quam mors abhinc quinque annis occupauit, ante cuius obitum, nescio cuius suasu, accepit exercitia spiritualia; et licet statim atque uxor eius interiit, ut sibi daretur locus inter nostros summis precibus efflagitauit, sed, quia ita uisum est oportere, desyderium eius multum tempus usque ad hos menses fuit a Patre Villanoua dilatum; qui secum eum modo Plazentiam detulit; deinde per epistolas eum suscepisse iam Vallisoleti sacros ordines resciuimus.*

Doctor etiam alius, concionator eximius, receptus est, cuius nomen per vniuersam Castellae prouinciam tam late *diuagabatur,* ut pauci admodum essent, qui uel de concionibus eius, uel de uitae sanctimonia non audissent: is, statim atque a Patre Villanoua fuit admissus, Murciam cum P. D.re Mirone missus est, idemque secum detulit eum inde Valentiam, ubi conciones eius, quas frequenter habet, mirum in modum gratae sunt.

Tertius fuit adolescens quidam, annos, ni fallor, natus uiginti duos, qui sex annos continuos collegium nostrum frequentauerat, totumque se dederat recipiendis sacramentis aliisque piis operibus. Fuerat is collega trilinguis multos annos, et tantum in linguis addiscendis, in graeca potissimum, profecerat, ut ei, si non primas nec secundas, certe iis proximas partes inter *suae aetatis* adolescentes, qui dant operam studiis humanioribus,

tribuant: ad haec accedit quod duos annos liberales artes audiuerit.

Quartus huic successit adolescens *alius*, *qui ob eximia* et *animi* et naturae *bona, quibus* a Deo donatus *erat, magnam sui fecerat expectationem, ac ex eo* cuius uitae mutatio a multis doctoribus ac scholasticis est animaduersa; absoluerat iam artium cursum. Nobis equidem talem de se praebet spem, ut confidenti animo credamus non solum non decepturum, quam commouerat, expectationem, sed magna ex parte uicturum.

Hunc duo eius condiscipuli bene docti sunt sequuti, *nostraeque Societatis institutum tenent iam uelut ipse.*

Post hos *postulauit* obnixe sacerdos quidam, *ut haberetur dignus qui connumeraretur uel inter minimos Societatis, si ullum esset in ea personarum discrimen;* tandem diutino de *sua* uirtute, eius litteris ac perseuerantia, facto experimento, quod tantopere concupierat, est assecutus. Is in iure canonico baccalaureus est, in artibus licentiatus, postremo theologus, qui maluit, diuino consilio monitus, nudus nudum sequi Christum, quam diuitiis, quibus abundabat, ac hominum aestimatione perfrui.

Relati sunt in numero nostrorum et alii duo iuuenes, iam ad magisterii dignitatem euecti, qui et studia theologica, magnis in ea factis progressibus, absoluerant.

Postremi duo fere in liberalibus artibus licentiati, quorum alter, cum nondum vigesimum annum attigerit, multum in trium linguarum latinae, graecae, hebraeae studiis est progressus: *et quod primo loco dicere debuissem,* adolescens *est* magna ingenii celeritate, nec minori tenacitate ac facilitate memoriae. *Quid, quaeso, maius in adolescente tam paucos annos nato desyderari potest? num virtus?* ita sane a teneris annis deditus *est* uirtuti, ut a natura potius insita, quam labore parta, uideatur.

Alius, qui nuper admissus est, omnium postremus succurrit, *cui licet in recensendis aliis ultimum locum tribuerim, ipse quidem multo doctior est quam qui debeat inter postremos annumerari.* Dederat is operam (artium cursu foeliciter peracto) non *theologicae* sed *arti medicae*, in qua addiscenda tam strenue se gesserat, ut loco magistrorum suorum eam publice magno scholasticorum applausu doceret. Nos quidem ingenii eius periculum fecimus, et magnam de adolescente concepimus opi-

nionem. In admirationem adducuntur qui illum ante nouerant, tam facile contempsisse tantos honores, uoluptates ac diuitias, quibus perfrui poterat, si uoluisset: offerebatur enim iam ei non exigua *ducatorum summa,* si curationibus aegrotantium uacare *uoluisset.*

Percurri iam, vel potius pene praeterii, R.de Pater, quae fueram primo loco pollicitus: unum id reliquum videbatur, ut, quantum ii suo exemplo commouerint alios, subiungerem. *Sed quoniam id, nullo docente, poterit* intelligi ex iis quae dixi, *id quoque praeteribo silentio:* sed illud loco huius adiiciam: uocationes horum fratrum adeo efficaces extitisse, ut multi eorum, inconsultis patribus, imo antequam certo scirent se in Societatem nostram recipiendos, iam uouissent perpetuam castitatem, paupertatem ac obedientiam se in Societate, quandiu uiuerent, obseruaturos. Quodque nos supra quam dici possit exhilarat, illud est, tantam in sua uocatione *firmitudinem ac perseuerantiam* retinere, tantaque cum diligentia ad perfectionem anhelare, ut *non solum de se persuadeant citius a morte occupandos quam a bono coepto desistant, uerum et tales se praebeant* in obedientia, mortificatione et quouis aliarum uirtutum genere, ut exemplo quibusuis aliis esse possint. Omnes profecti sunt hinc Simanchas, *ubi domus* probationis *est,* tribus exceptis, quorum duo missi sunt Plazentiam, tertius uero Barchinonam.

Sunt alii, qui locum inter nostros dari postulent, non minoribus ornamentis praediti quam ii, de quibus scripsi; cum primum factum fuerit perseuerantiae eorum aliorumque donorum periculum, eligentur ii, qui nostro instituto commodiores videbuntur.

Tandem, Pater, ut ad nostros (finem facturus illico) revertar, praeter confessiones, quas domi Patres nostri frequenter audiunt, complurimos aegrotantes ac xenodochii pauperes inuisunt, et confitentes audiunt, morti uicinis praesto sunt, illos sua opera, eo tempore necessaria, adiuturi.

In exercitiis uero domesticis, tam literariis quam spiritualibus, eumdem seruamus ordinem, eamdem adhibemus diligentiam; omnesque, Deo gloria, valemus, paucis exceptis, in quibus adhuc morborum quaedam uestigia deprehenduntur.

Nihil aliud sese mihi offert, quod R.dae Paternitati Tuae possim scribere, praeterquam quod Patres ac fratres vniuersi

collegii huius postulamus uelis esse memor nostri in orationibus ac sacrificiis tuis, uelut esse credimus ac futurum speramus. Postulantes *vna cum hoc* sanctam tuam paternamque in Christo benedictionem. Vale, Pater obseruandissime.

Compluti, Kalendis Maii 1556.

R.dae P.tis T.

Seruus minimus ac indignissimus in Christo. Ex commissione Patris Carrillo,

RIPALDA.

Praecedentes fratris Hieronymi de Ripalda latinae litterae a P. Polanco decurtatae et emendatae [1].

✝
Jesus.

R.do in Christo Patri M. Ignatio de Loyola, Praeposito Generali Societatis Jesu, salutem et obsequium in Domino.

Gratia et pax Christi etc.

Quoniam per eam epistolam, quam quatuor abhinc mensibus ad te misimus, obseruandissime Pater, scriptum est quem finem habuerint illi morbi, quibus hoc collegium opprimebatur, haec id nunc exposcere uidetur, ut quae apud nos post salutem restitutam gesta sint, breuitate, qua solemus, scribamus.

Statim *ergo* atque ualetudo Patrum ita confirmata est, ut possent, citra periculum, solitas suas exercitationes prosequi, qua solebant diligentia, *eas* sunt prosequuti; et perinde *vt* nostri, uiribus redintegratis, ad iuuandos proximos accinxere sese, ita renouata est multorum diligentia in frequentandis confessionis ac communionis sacramentis aliisque pietatis operibus, in quibus aliquanto remissiores fuerant ex eo quod uti non possent, ut antea, Patrum nostrorum opera. Complures etiam, qui

---

[1] Quae *italicis* characteribus exhibentur, sunt manu ipsius Polanci exarata.

de more habebant collegium nostrum inuisere, ac nobiscum de rebus ad salutem animarum pertinentibus colloqui, nostris etiam litterariis exercitamentis interesse, et ob multas occupationes, quibus *cum* aegrotis distinebamur, recedere uel insalutati cogebantur, hoc iam sublato impedimento, morem pristinum et reuocarunt et retinent.

Pater Emmanuel (vt a concionibus sumam exordium) ab eo tempore aliquibus dominicis ac festis diebus in templo Diuae Mariae, ac in aliis quibusdam oppidis Compluto uicinis, habet conciones, quae quanta cum audientium assensione excipiantur, et quam multipliciter fructuosae sint, ostendit aperte multitudo eorum, qui ad eum audiendum accurrunt. In collegio quoque nostro, diebus dominicis Quadragesimae, vnus e nostris concionabatur, quamuis, uti saepe alias scriptum est, tantis loci premimur angustiis, vt tam magna frequentia auditorum in templum adeo exiguum minime concludi possit. Argumentum harum concionum, uel lectionum potius, doctrina christiana erat, cuius, ob aegritudines, quas dixi superius, multis mensibus lectiones eae fuerant intermissae. Reuocata quoque fuit consuetudo audiendi confessiones, semper tamen numero eorum, qui ad nos *confitendi* gratia accedunt, numerum ac uires confessariorum nostrorum magna ex parte superante. Et sane tam uberes fructus ex confessionibus colligi conspicimus, ut non sine magno uerborum apparatu res dici *possit,* si utilitates, quae inde complurimae afferuntur, essent singillatim referendae, si *etiam* quot et quanta uitia sint extirpata, quot mores corruptissimi, nec minus recepti, in meliores sint commutati, *prosequi oporteret.*

Multi, qui per *complures* annos continuos occultauerant peccata, confessi sunt, et iam, vice mutata, eo animo erga confessionem affecti, vt minime suo desyderio satisfaciant, si octauo quoque die conscientias suas sacerdotibus aperiant, nisi et alios multos secum ad idem inuitent, alliciant, trahant. Multi, qui nullum in ludendo modum retinebant, sed *rem omnem familiarem* magno *suorum* incommodo profundebant, ad alia multo honestiora exercitia sunt auocati. *Sed* cum eae res tam multae fuerint, ut in eis recensendis *possit historia longa* nec *iniocunda* omnino *texi*, si id fieri expediret, vnum hoc nolui tam properanter praeterire.

Extitit mulier quaedam tantis onusta ac irretita peccatis, quantis solet miserrima illius peccatoris anima, qui in uniuersa peccatorum genera praeceps, Dei bonitate ac iustitia spreta, finem peccatis nunquam *imponit*, quinimo maiorem in dies facit accessionem, accumulando peccata peccatis; et tamen per longissimum triginta annorum spatium confessa non *fuerat*. Haec ad quemdam e nostris Patribus, peccata, uel uirtutes potius, quas simulabat, de more confessura *accedebat;* sed misertus Dominus huius animae, gratiam in confessarii labiis *diffudit*, qui ita se gessit in hac confessione audienda, ut fuerit ouem hanc perditam lucratus Domino, multo cum foenore ex peccatis reportato, vt merito dubitet, num maior solidiorque sit modo virtus eius, *an* anteactae uitae *uitia*. Tanta *autem* eius animum suorum peccatorum poenitudo subiit, ut vix, qui eam confitentem audiuerat, potuerit ei obsistere, quin per uicos et plateas publice peccata sua proclamaret.

Ad exercitia spiritualia sunt admissi multi scholastici aliique generosi uiri, ita vt nullum tempus lapsum sit, in quo uel quinque, uel sex, et iis quandoque plures, non sint exercitati. Quod si occupationibus, quibus implicamur, *relaxari* possemus, *admitteremus* haud dubie multo plures. Quantos uero profectus in exercitiis *illi* fecerint, quantumque spiritum inde hauserint, demonstrat summa, qua modo sunt, erga Deum pietas, ac feruor in diuinae legis obseruatione, omnique uirtute sectanda, vt qui vitam consequentem anteactae comparet, facile intelligat diuinam ibi adfuisse dexterae Excelsi mutationem.

Ad Societatem admissi sunt, quatuor iis mensibus, quatuordecim scholastici, praeter nonnullos alios, qui *id ipsum* postulant, suo tempore recipiendos. Qui admissi sunt, iis dotibus sunt ornati, ut magnam de se *excitauerint in* nobis expectationem. Et licet, maioris breuitatis gratia, illud sat esset *fortassis*, si summatim dicerem hos homines scholasticos fuisse semper inter primos huius Academiae computatos; quia tamen *obedientiae minus satisfecisse* uidebar, nisi de singulis *attingerem*, quanta potero celeritate *id praestabo*.

Primus fuit Doctor *iuris canonici*, nomine Saavedra, uir *iis* litteris ac grauitate, ut non paucos suae facultatis doctores, Compluti degentes, facile *anteiret:* is enim erat, ad quem fere

omnia negotia grauia deferebantur, quem in rebus dubiis consulebant, sumebant aduocatum, constituebant iudicem, quem habebant *denique* omnium exercitatissimum, proindeque dexterrimum in iis, quae ad ipsius facultatem pertinebant: et quod est *aliis* anteponendum, erat in rebus christiane *ac sana* cum conscientia tractandis *velut* specimen *quoddam et* exemplar; quippe qui *solam* ueritatem tutandam susciperet, et ad se sui consulendi gratia accedentibus, quid haberent iustitiae, quid iniusti, absque ullo fuco declararet.

Doctor etiam alius, concionator eximius, receptus est, cuius nomen per vniuersam Castellae prouinciam tam late *spargebatur,* ut pauci admodum essent, qui uel de concionibus eius, uel de uitae sanctimonia non audissent: is statim atque a Patre Villanoua fuit admissus, Murciam cum Patre D. Mirone missus est, idemque secum detulit cum inde Valentiam, ubi conciones eius, quas frequenter habet, mirum in modum gratae sunt.

Tertius fuit adolescens quidam, annos, ni fallor, natus uiginti duos, qui sex annos continuos collegium nostrum frequentauerat, totumque se dederat recipiendis sacramentis aliisque piis operibus. Fuerat is collega trilinguis multos annos, et tantum in linguis addiscendis, in graeca potissimum, profecerat, ut ei, si non primas nec secundas, certe iis proximas partes inter adolescentes, qui dant operam studiis humanioribus, tribuant: ad haec accedit, quod duos annos liberales artes audiuerit.

Quartus huic successit adolescens, *eximiis* et *virtutis* et naturae *bonis* a Deo donatus, cuius uitae mutatio a multis doctoribus ac scholasticis est animaduersa; absoluerat iam artium cursum. Nobis equidem talem de se praebet spem, ut confidenti animo credamus non solum non decepturum, quam commouerat, expectationem, sed magna ex parte uicturum.

Hunc duo eius condiscipuli bene docti sunt sequuti.

Post hos *idem contendit* obnixe sacerdos quidam, *et* tandem diutino de uirtute eius, litteris ac perseuerantia, facto experimento, quod tantopere concupierat est assecutus. Is in iure canonico baccalaureus est, in artibus licentiatus, postremo theologus, qui maluit, diuino consilio monitus, nudus nudum sequi Christum, quam diuitiis, quibus abundabat, ac hominum aestimatione perfrui.

Relati sunt in numero nostrorum et alii duo iuuenes, iam ad magisterii dignitatem euecti, qui et studia theologica, magnis in ea factis progressibus, absoluerant.

Postremi duo fuere in liberalibus artibus licentiati, quorum alter, cum nondum vigesimum annum attigerit, multum in trium linguarum, latinae, graecae *et* hebraeae, studiis est progressus: adolescens magna ingenii celeritate, nec minori tenacitate ac facilitate memoriae, *praeditus;* ita sane a teneris annis deditus uirtuti, ut a natura *ei* potius insita, quam labore parta, uideatur.

Alius, qui nuper admissus est, omnium postremus succurrit. Dederat is operam (artium cursu foeliciter peracto) non *theologiae* sed *medicinae,* in qua addiscenda tam strenue se gesserat, ut loco magistrorum suorum eam publice magno scholasticorum applausu doceret. Nos quidem ingenii eius periculum fecimus, et magnam de adolescente concepimus opinionem. In admirationem adducuntur qui illum ante nouerant, tam facile eum contempsisse tantos honores, uoluptates ac diuitias, quibus perfrui poterat, si uoluisset, offerebatur enim iam ei non exigua *pecuniae vis,* si curationibus aegrotantium uacare *uellet.* Quantum ii suo exemplo commouerint alios, subiungerem, *nisi posset id* intelligi ex iis, quae dixi; sed illud loco huius adiiciam: uocationes horum fratrum adeo efficaces extitisse, ut multi eorum, inconsultis patribus, imo antequam certo scirent se in Societatem nostram recipiendos, iam uouissent perpetuam castitatem, paupertatem ac obedientiam se in Societate, quamdiu uiuerent, obseruaturos. Quodque nos supra quam dici possit exhilarat, illud est, tantam in sua uocatione *firmitatem ac constantiam eos* retinere, tantaque cum diligentia ad perfectionem anhelare, ut in obedientia, mortificatione et quouis aliarum uirtutum genere, exemplo quibusuis aliis esse possint. Omnes profecti sunt hinc Simanchas *in domum* probationis, tribus exceptis, quorum duo missi sunt Plazentiam, tertius uero Barchinonam.

Sunt alii, qui locum inter nostros *sibi* dari postulent, non minoribus ornamentis praediti quam ii, de quibus scripsi: cum primum factum fuerit perseuerantiae eorum aliorumque donorum periculum, eligentur ii, qui nostro instituto commodiores uidebuntur.

Praeter confessiones, quas domi Patres nostri frequenter

audiunt, complurimos aegrotantes ac xenodochii pauperes inuisunt, et confitentes audiunt, morti uicinis praesto sunt, illos sua opera eo tempore necessaria adiuturi. In exercitiis uero domesticis, tam litterariis quam spiritualibus, eumdem seruamus ordinem, eamdem adhibemus diligentiam; omnesque, Deo gloria, valemus, paucis exceptis, in quibus adhuc morborum quaedam uestigia deprehenduntur, postulantes sanctam tuam paternamque in Christo benedictionem. Vale, Pater obseruandissime.

Compluti, Kalendis Maii 1556.

R.dae P.tis T.

seruus minimus ac indignissimus in Christo.

Ex commissione Patris Carrillo,

RIPALDA.

DI

P. Joannes de Valderrábano
Patri Ignatio de Loyola.
Monte Regali *(Monterey)*, 1 Maji 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre nuestro en Xpo.

Gratia et pax Christi etc.

Despues que por mandado de la obediencia de nuestro P. Francisco [2] estamos aquí, que avrá vn mes que llegué yo y un hermano á este collegio nuevo de Monte Rey, y otros dos Pa-

[1] Autographae duplici folio, primo n. 376, altero non numerato. -Vere quadrimestres non sunt; sed quia novi hujus Collegii initia enarrant, futuris quadrimestribus viam sternunt.

[2] P. Franciscus de Borja.

dres y un hermano [1] abrá seys dias, no ha avido tiempo para avisar á V. R. P. de las cosas de aquí por ser todo prinçipio haora: ya va poniéndose en forma: daré quenta de todo en vrebe.

Nuestro P. Francisco me mandó venir aquí por algunos dias para dar prinçipio á este nuevo colegio y despues volverme á Valladolid, si Su R. otra cosa no ordenare. Llegamos á Monte Rey víspera de nuestra Señora de Marzo [2], á quien tomamos por abogada para en todas nuestras cosas. El conde [3] nos esperaba con mucho deseo, y luego nos aposentó él mesmo en vna casa, que para de emprestado avia tomado: él se desvela y da tanta priesa en lo que toca á la Compañía, que es así nos confunde.

En este tiempo yo me he exerçitado en predicar y dar notiçia del exerçitio de la Compañía, así en Monte Rey como en otros lugares mayores çercanos: están todos y an abrazado la Compañía que no sé qué dezir, sino admirarme cómo nuestro Señor me sufre. En el sermon de la Pasion, que prediqué, se hizieron muchas amistades: súpelo porque otro dia confesé algunos de los que se abian abrazado en la iglesia: eran de largos años y por muertes. Tambien la semana santa confesé los presos de la cárzel: anse satisfecho algunos juramentos falsos. El P. Paulo [4], que es el que viene aquí, comenzará haora á predicar, y yo comenzaré la doctrina xpiana.: el hermano que vino conmigo ha comenzado ha leer gramática avrá quinçe dias: ay çinquenta y tantos studiantes, digo cinquenta y tres, y para el año que viene avrá más de dozientos, porque todos lo dexan para comenzar en prinçipio del año: ánseles puesto las reglas de los studiantes, y todos están muy bien en ellas y las guardan: los padres dellos se an edificado mucho con las reglas: haora prinçipio de mayo se an de confesar todos, y así lo an pedido, que es vna cosa la más nueva que se puede pensar en esta tierra; y así al prinçipio me dezian algunos que aquella regla no sabian si los studiantes la guardarian.

---

[1] Ii Patres erant Paulus Hernandez et Petrus Ruiz: ad Fratres quod attinet, P. VALDIVIA tantum de Joanne Gonzalez mentionem facit in opere ms. *Historia de los Colegios de Castilla.*

[2] Pridie festi Annuntiationis Beatae Mariae Virginis, scilicet, 24.ª Martii.

[3] Alphonsus de Acebedo et Zúñiga. Vide t. III, pag. 24, annot. 9.

[4] P. Paulus Hernandez.

El Provisor desta dióçesi [1], que es Orense, es necesario yrle á la mano, porque ama la Compañía tanto, con poca notiçia que tiene, que más pareze cosa divina que humana: él está haora aquí, y verdaderamente que le veo con tanto calor, que le dixe este dia pasado, que no tuviese tanto çelo á nuestras cosas; porque, sin saber nosotros cosa alguna, nos hizo yr á vna hermita de nuestra Señora el segundo dia que vino, y tomándonos por la mano á mí y al P. Paulo dixo á vn escribano que le diese por testimonio cómo por el poder, que él tenia del Obispo, daba la posesion de aquella casa y hermita de nuestra Señora de los Remedios á la Compañía de Jesus, y que en su nombre tomásemos la posesion; y diziéndole yo que para aquello no teníamos poder particular, dixo él: "á mí no se me da nada; si soys de la Compañía, yo la doy, pues que puedo, á toda la Compañía:„ y ha hecho otras cosas por nosotros, donde a mostrado bien la voluntad, que nos tiene. Yo le fuy á pedir liçentia para comulgar vnos pobres, que era pasado el término y no les querian dar el sacramento, y pedísela porque el cura no reçibiese escándalo. Respondió el Provisor que él me daba todas sus vezes, y me hazia provisor para absolver y dar los sacramentos como á mí me pareçiese; y esto públicamente, que lo oyeron mucha gente. Dexo otras muchas cosas, que son largas, que ha hecho.

El conde ha puesto nombre al nuevo [colegio], que ha de ser Santiago el Mayor: así ternemos al patron de España y á nuestra Señora; que la hermita es muy buena, y muy importante para la Compañía, y de mucha devoçion, donde concurre mucha gente de toda Galizia y Portugal: para exerçitantes muy apta y necesaria, porque tiene casa, y está fuera de la villa un quarto de legua.

Los frayles de S. Francisco son muy afiçionados, tanto que an pedido al Conde nos dé sitio para el colegio junto á su casa, por estar cerca de la nuestra, y nos convidan con su iglesia y púlpito para predicar, avnque tienen vn buen predicador.

Finalmente toda esta tierra de Galizia ha mostrado gran contentamiento con la venida de la Compañía. Nuestro Señor nos dé el contento en sí mismo y no en nosotros.

---

[1] "El licenciado Elgueta, Canónigo y Provisor.„ Florez, *España Sagrada*, t. xvii, Trat. 57, cap. 6, pag. 176, n. 9.

V. R. P. se lo pida en sus oraciones, en las quales todos estamos confiados que nuestro Señor nos ayuda, y así lo pedimos para enteramente cumplir la voluntad suya sanctíssima.

De Monte Rey, primero de Mayo 1556.

D. V. R. P. hijo y siervo inútil,

† VALDERRÁVANO. †

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Xpo P. M. Ignacio de Loyola, prepósito general de la Compañía de Jesus, † Roma. †

Alia manu: 1556. Monterey. De Valderauano p.o de Mayo.

DII

Dionysius Vazquez
Patri Ignatio de Loyola.
Placentia, 1 Maji 1556 [1].

IHS

R.do Patri Magistro Ignatio, Praeposito Societatis Jesu, Dionysius Vazquez S. P. in Domino.

Ut summam rerum huius Collegii Placentini breui persequar sermone, P. dignissime, neque enim ea fiunt quae non soleant alias euenire, vt diutius esset iis immorandum. Ideo autem scribentur, quia et tibi gratum et nobis est perquam utile omnia tibi nostra quadrimestri ratione per literas esse aperta.

Ad sacras confessiones quamplurimi tam ex viris quam ex

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 399, altero non numerato. In duobus praecedentibus foliis est exemplar apographum harum litterarum, quod duobus tantum differt ab autographo verbis, quae, ut suo loco infra dicemus, in autographo emendavit Polancus.

foeminis quotidie veniunt, in quibus pleraque ostenduntur non obscure indicantia amorem in nos diuinum, dum et vitia extirpantur ueterrima pariter et indignissima, et multa, quae vi aut dolo parta per iniuriam retinebantur, veris dominis rependuntur. Accedit sacrosantae eucharistiae communio, quam maximo populi totius bono et exemplo homines pii assidue repetunt. Quod, licet initio morsibus et obtrectationibus non omnino caruit, effectum tamen postea diuina ope est ne quid illustre magis et clarum uideatur uniuersis, quam si numero piorum hominum frequens fiat accessio: qua in re tum monachos (qui in hac ciuitate sunt optimi, Dominici atque Franciscani) habemus auditores ac praecones rerum nostrarum, tum etiam sacerdotes, quicumque hic sunt doctrina et sanctitate celebres, aperto marte praelia nostra decertant, ac sese pro nobis inuidiae (sicunde pullulet) opponunt: studia litterarum, si quando alias, uigent nec imminentis veris intemperies (quamquam haec regio aestibus incommodetur) magistrorum aut discentium conatus tepefecit: sunt morigeri et honesti discipuli, sunt confessionum et eucharistiae amantes, sunt literarum cupidi, sunt denique quales tuum desiderat et poscit institutum. Parentes sane, (qui uel praemature liberos nobis suos tradunt erudiendos), nunc demum feliciter se genuisse liberos praedicant, quando in hoc nati tempus atque educati sunt. Multos ego inter nobiles adolescentes esse scio, qui totis uotis Societatis nostrae sibi expetunt ianuam aperiri, quos, sicut Pater Villanoua [1] non iudicat statim admittendos, ita ad perseuerandum in honestis studiis hortatur, quo commodius postea adulta iam aetate religioni dedicentur: conciones fuere in sacro quadragesimae tempore Patris D. Salinae [2] cunctis gratissimae: sunt enim spirituali quodam condimento respersae, praeterquam quod eruditione et uenustate mire placent: nec est quod singulatim edisseram quales collegerit Christus Opt. Max. fructus, iacto diuini uerbi semine ab hoc agri sui cultore; compendio dixisse sufficiat vnum pro multis, imo et pro cunctis, in hac ciuitate amari ac suspici Patrem hunc.

Episcopus placentinus [3] cuius huc nos Christus euocauit mi-

---

[1] P. Franciscus de Villanueva.
[2] P. Doctoris Marci Salinas.
[3] Gutierre de Vargas Carvajal.

nisterio, quanta nos cura, amore et beneuolentia prosequatur, quanta sollicitudine ac labore insomnes noctes et irrequietos agat dies, dum nos fouet, alit et domum erigit magnificentissimam, facilius est demirari quam per literas narrare: plusquam octoginta viros strenuos nostris aedibus et ecclesia cum musaeo construendis conduxit, qui summa ciuium omnium alacritate atque gaudio a fundamentis rem inchoarunt ante hos triginta dies, nec manus a labore tollunt. Inspector et rector operis ipse Episcopus nunquam cessat. Patris Villanouae oeconomum et dispensatorem sese dicit a Deo positum: viginti aureorum millia dono dedit et faciundo operi deputauit, ne, in commoda praeuentus morte, omnia relinquat imperfecta, facturus tamen hoc multo amplius, si modo sit superstes. Omnes (qui aderant plurimi) ministros decreuit a se ablegare, sex aut his paucioribus exceptis, iisque sacris initiatis ordinibus: nam hos Episcopus non tam famulos et ministros quam fratres reliquos fecit; nam et mensae [1] eos facit assidere, et perhumane tractat: religiosos sane dicas non temere: sunt haec Episcopi opera cum eleemosynis, quas indigentibus elargitur effusissimas, populo gratissima; his erga nos sunt animis nostri ciues; haec nunc Episcopus agit.

Tu, Pater perquam obseruande, Dominum precabere ut coelestem domum paret nobis. Nam hic peregrini et extorres erimus, qualescumque regias inhabitemus. Vale.

Placentiae, Kalendis Maii 1556.

Filius indignissimus et inutilis seruus in Domino,

DIONYSIUS.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Admodum obseruando Patri nostro M.º Ignatio a Loyola, Praeposito Societatis Jesu Romae.

Alia manu: Placentia. Quadrimestres p.[i] Maii.

Et alia. Emend.

Vestigium cerae sigilli.

---

1 Ubi Dionysius scripserat *nam et mensae,* Polancus emendavit sic: mensae *siquidem suae.* Vide supra, pag. 256, annot. 1.

DIII

Josephus Fabritius
Patri Ignatio de Loyola.
Neapoli, 2 Maji 1556 [1].

Jesus.

Reverende in X.º Pater.

Pax X.ⁱ

Quae quatuor abhinc mensibus Neapoli in Collegio nostro sunt gesta, ita se habent. Seruata est, et adhuc seruatur, non sine maximo fructu, consuetudo superiori anno instituta tradendi diebus festis doctrinae Xianae. praecepta populo, qui non infrequens accedit; et simul ea, de qua iam scriptum est, communicantium societas uirtute ac numero in dies magis augetur, cum interim conciones festis et lectiones profestis diebus in templo nostro minime intermittantur, quamquam et in quibusdam uirginum sacrarum templis proximo quadragesimalis ieiunii tempore conciones a nostris habitae sunt.

Praeterea (ut in uniuersum dicam) et confitentium et communicantium apud nos multitudo magna est, quae et maior quotidie fit, et maxima fuit superiori quadragesima: quo quidem tempore praeclarum quiddam contigit, quod silentio praetereundum mihi nequaquam uidetur. Nam meretrix quaedam uni ex nostris confessa est; et cum poenitentia ducta vitae mores mutare, atque adeo in xenodochio, quod appellatur hic hospitale incurabilium, ministeria ei loco necessaria obeundo reliquum tempus consumere statuisset, forte inuentus est qui, in

[1] Bina sunt harum litterarum exempla, utrumque in folio unico, primo n. 1, altero n. 2. Nullum autem habent indicium unde decernere possimus an sint autographae, an vero apographae, praesertim vero cum nullum uspiam adhuc hujus Fabritii scriptum viderimus çerto autographum.

eodem hospitali grauiter aegrotans, Deo uouerat se meretricem, si conualuisset, uxorem ducturum, cui, uoti compoti facto, opportune haec, de qua loquimur, mulier oblata est, quam ille matrimonio sibi copulauit, et adhuc ambo, ut mulieris continentia magis confirmetur, communi consensu in hospitali degunt, suamque indigentibus operam summa charitate praestant.

Matrona quaedam illustris, quae saepe in templo nostro confiteretur, Collegium nostrae Societatis in quodam oppido suo constitui uellet, cui, aliquos ex nostris a P. Rectore [1] nunc postulanti, quominus satisfiat, penuria operariorum impedimento est. Cives item Massae [2] idem in urbe sua fieri cupiunt, quod tum saluti animarum conduceret, tum uero propter aëris temperiem, quae illic maxima esse dicitur, nostrorum valetudini prodesset, qui, ea aduersa utentes, illuc se Neapoli [3] conferre possent.

Dicam etiam de tribus foeminis nobilibus, quarum duae uirgines sunt, una uidua; illae sorores, haec amita fratris nostri, qui in Sicilia Biuonae commoratur, Joannes Baptista nomine [4]. Hae meditationibus spiritualibus a nobis praescriptis aliquandiu uacarunt, in quibus ita profecerunt, ut vidua, una cum altera ex uirginibus, domi quidem suae castam continentemque uitam ducere statuerit; altera autem uirgo breui religionem sit ingressura seque Deo optimo maximo in perpetuum dicatura. Harum quoque uirginum frater alter ad scholas nostras accedit, bona indole adolescens, cui iam certum est Societati se nostrae adscribere.

Juuenis quidam, Thomas [5] nomine, confectis spiritualibus exercitiis, Societatem nostram ingressus est; qui hic nobiscum agit pietate et moribus praestans.

Quatuor aliis praeterea Societas nostra aucta est, quorum unus fuit D.nus Joannes de Mendoza, de quo iam tum multa

---

[1] P. Christophoro de Mendoza.

[2] Massa di Sorrento.

[3] *Neapolim* habet alterum apographum, sed error est librarii.

[4] Is esse videtur "Joannes Baptista Gaianus, neapolitanus", qui supremum diem obiit hoc ipso anno, in Collegio Bibonensi, 9.ª Octobris. POLANCUS in *Chronico*, t. VI, ubi agit de Collegio Bibonae. Vide etiam litteras Vincentii Romena, infra, n. DLXII, exhibendas.

[5] Hujus non meminit Polancus, ne quidem dum has ipsas litteras in suum *Chronicon* transcribit.

Romam perscripta sunt. Alter Oratius gentilis [1], de quo etiam pluribus R.^{da} Paternitas Tua certior facta est: quippe qui maximum constantiae specimen aduersus multas, tum patris sui, tum summorum clarissimorumque uirorum, oppugnationes praestitit.

Duo demum juuenes ex Cossenza, qui hoc tempore Neapoli iuri ciuili operam nauabant, cum biduum sanctis contemplationibus hic apud nos transegissent, diuino impulsi afflatu, nobis se adnumerari uelle dixerunt: qui, institutis contemplationum studiis adhuc intenti, magis in dies magisque in sententia confirmantur, summaque ad Dei seruitium animi propensione responsum a R.^{da} Paternitate tua expectant.

Tribus aliis in animo est Romam quamprimum ad uos proficisci, quorum unus, trigesimum quintum aetatis annum agens, plurimis animi dotibus ornatus est: et tum doctrina, tum rerum usu ualet, cuius egregiam in Dei cultu operam fore spes est.

Multi praeterea, quos consulto praetermitto, Societati nostrae se adiungere cupiunt, qui quidem ianuam ingentem operariis in uineam Domini aperiri demostrant.

Ad haec duo ex Africa serui cathechizati sunt, quorum alter supradicti Joannis de Mendoza seruus erat; qui cum non solum baptismum susceperit, sed in nostra etiam Societate perpetuo Deo seruire statuerit, multa de se polliceri uidetur, qui afrorum linguam callet, nec alieno a studiis ingenio est praeditus.

Nos, ut iam modum uerbis statuam, qui uiginti sumus in collegio, omnes Dei omnipotentis benignitate bene ualemus: et quod ad scholas pertinet, discipulorum satis frequens numerus est, quos bonis moribus bonisque literis in dies magis profecturos speramus, freti diuina ope, R.^{dae} P.^{tis} tuae orationibus impetranda, in quibus nos ex animo commendamus. Vale.

Neapoli, sexto nonas Maii 1556.

R. P.^{tis} T. seruus indignus,

Joseph Fabritius.

---

[1] Horatius Gentile, de quo plura Polancus in *Chronico*, t. vi, dum sermo est de Neapolitano Collegio.

DIV

Joannes Xuarez,
Ex commissione Patris Gundisalvi Gonzalez,
Patri Ignatio de Loyola.
Hispali, 6 Maji 1556 [1].

✝
IHS

Pax Xpi. Jesu sit semper nobiscum. Amen.

Dum illa, quae ad te quadrimestri praecedenti scripsimus [2], admodum R. in X.° Pater, agerentur, aduenit Hispalim religiosus quidam ordinis praedicatorum, hispalensis ille quidem et claris parentibus ortus, non mediocri ingenii acumine praeditus, satisque in sacris literis versatus, in dignoscendis moribus callidus, et in explicandis conceptibus copiosus [3]; hic, etsi alias Societatem Jesu verbis operibusque iuverit, tum quia institutum abunde animum expleuerat, tum vero quia consanguineus quidam suus Societatem ipsam fuerat ingressus, postquam tamen alter nepos ex sorore absque eius [4] consensu eamdem Societatem ingressus est, nec decreuit statim consanguineis (ut ipsi petebant) paternam haereditatem donare; hinc coepit multo aliter quam heri et nudiustertius loqui et agere de nostris: coepit de suggestu miseriam patriae suae deplorare, vtpote quam excipiendis quibuslibet haeresibus sic apte dispositam inueniret; execrari ex animo quosdam, qui, cum exterius spirituales et zelo domus Domini feruentes apparerent, tumebant intus

[1] Autographae duplici folio, nn. 473 et 474.
[2] Vide supra, pag. 84, n. CDLXXII.
[3] P. Ludovicus de Lanuza, O. S. D. POLANCUS in *Chronico*, t. VI, ubi de Collegio Hispalensi agit.
[4] Patris Ludovici.

ambitione, et auaritiae calore flagrabant; reprehendere orationem quamdam mentalem, tot obseruationibus difficilem factam, vt quae a nullo sanctorum antiquorum fuisset inuenta, sed nunc denuo, singularitatis gratia, excogitata ad dementandas hominum mentes, domosque viduarum deuorandas, in detrimentumque et derogationem psalmorum spiritualium, quos sancta ecclesia canere consueuit; conciones publicas in plateis et pro gradibus habitas ambitioni, feruentem solicitudinem in promouendis poenitentium et auditorum animis avaritiae consulebat; damnabat voluntatis indifferentem aequanimitatem ad salutem et infirmitatem etc., vt dogma antiquum eorum, quos derelictos et illuminatos vocant; communicationem meritorum (ut alii pro aliis ieiunent, vapulent et similia) haereticam conuincere nitebatur, vtpote quae suo iudicio gratiae supponeret certitudinem. Tandem Antichristi praecursores iam sibi apparere asseuerans, feroci animo comminabatur se, diligenti inquisitione praehabita, apud inquisitores haereticae prauitatis huiusmodi pestem contagiosam delaturum; quae omnia, quamquam ipse, non solum tacito, sed etiam excluso, nomine Societatis, resonabat, vix tamen vllus auditorum de aliquo alio intelligi credebat, nam et ipse priuatis amicis animum suum explicabat. Curauimus, quod in nobis fuit, vtrisque accusationibus suis [1] priuatim reddere certiorem *(sic)* de plurimis, quae falso [de] nobis a quibusdam ad ipsum deferebantur; orauimus pro ipso multoties, cauentes interim ne verbo vnquam aut facto reprehensionis occasionem vllam praeberemus; publice autem nihil magis respondentes dictis eius, nec cessantes a dictis vel factis nostris, quam si nihil accidisset noui. At vero quoniam, vt scriptum est, *non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel* [2], concitauit Dominus in illum fere omnium magistrorum et praedicatorum eiusdem ordinis animos, qui tamen sunt Hispali quamplurimi, atque hi omnes tam feruenter, publice et priuatim, ipsi in faciem restiterunt, tantum negotium homini facesserunt, in tantas angustias redegerunt, vt fere totas quadragesimales conciones (proh dolor!) insumpserit in apologiis recitandis. Timui ne Aquilo iste nouellas plantationes euelleret aut combureret;

---

[1] Verba haec *utrisque accusationibus suis* lineam habent super ductam, quasi delenda forent.

[2] Ps. cxx, v. 4,

sed, sint Deo immensae gratiae, pauculi rami dissecti sunt; purgati sunt reliqui, ac firmius radicati; inserti tot denuo, quot vix sufficimus confessionibus et communionibus excolere: et qua via piis et religiosis studiis detrahendum videbatur, ea Dominus (ut solet) nouam et excellentiorem opinionem conciliauit, idque apud probos et doctos, apud religiosos pariter ac seculares viros; heu! imbellicitas animi mei hoc effecit, quae, si digerere valeret solidum hunc cibum, non fuissent mihi tot salsamenta et condimenta necessaria.

His calcaribus a Domino excitati, feruentiori animo coepimus concionibus et confessionibus insudare: insuper doctrina christiana in tribus parrochiis pueris, tam liberis quam seruis, proposita, et in vna earum frequentissimo populo explicata fuit; cum autem auditores ad erogandas eleemosinas exhortaremur (fuit enim in hac prouincia tanta penuria vt nonnulli ordaceos furfures pro pane, et coctas maluas, sine oleo vel aceto vllo pro condimento, vescerentur), in tantam commiserationem animos eorum Dominus concitauit, vt multus panis, plures pecuniae, plurimus mundus muliebris, in subsidium pauperum collatus sit: haec annulos e digitis, illa inaures ab auribus, haec armillas, altera vestem, alia denique calanticam a capite detractam erogabant, quibus graui fereque extremae necessitati plurimorum, non solum in ciuitate, sed etiam extra ipsam, subuentum est.

Habita quadam concione ad prostitutas meretrices, eduxit Dominus ad vitam meliorem quinque ex suburbanis huius ciuitatis; tres vero, alia concione, ex oppido ciuitati vicino: ex his aliae religioni, aliae nuptui traditae sunt. Praeter solitam hactenus erga carcerem et xenodochia curam, conuenimus his diebus ad illa, nunc tres, nunc quatuor sacerdotes: audiuimus non paucas, sed necessarias et annosas pauperum et vinctorum confessiones, neque id sine magno profectu et vitae euidenti reformatione: hinc, remissis iniuriis, pax inter aliquos composita est.

Visitarunt quidam ex nostris Patres nouem oppida ciuitati huic vicina, in quibus mane conciones habebant; vespere congregatis, sonante cimbalo, pueris, doctrinam christianam circum oppidum voce deuota vsque ad ecclesiam referebant, ibique congregatis oppidanis declarabant, segregantes studiosum

quempiam, qui, accepto libello doctrinae, vt viderat incoeptum prosequeretur; tantaque pietate animi auditorum affecti sunt, vt secundum tertiumque oppidum insequerentur concionatorem, iamque appropinquantem, ad ecclesiam praecedentes, cimbalum incessanter pulsabant, affectum et famem audiendi verbi diuini declarantes, solatium videlicet miseriae et subsidium praesentis inopiae verbo ipso suscipiebant. Audierunt non paucas confessiones, et ex ipsis aliquas generales, quae solae satis sufficiens stipendium essent totius peregrinationis. Tot denique viri et mulieres petebant audiri, vt viros Hispalim remittere, foeminas autem omnino omittere consultum fuerit: habitae sunt aliquae conciones de non iurando frustra nomine Domini; hic omnes oppidani in catalogum et confraternitatem conscripti, quo se mutuo ad hoc iuuarent, illic vero quasi repente abrasa videbatur iurandi consuetudo, ita vt quos dudum de re leuissima deiurantes audieras, post concionem, de grauibus rebus contendentes, *ita est, reuera,* videres affirmare. Exceperunt scripto nostri spirituales et temporales oppidorum necessitates, quas Hispali his, quorum prouidere intererat, referrent; cumque ex nostris alii alia oppida peragrarent omnesque xenodochiis exciperentur, aliis tamen efflagitare eleemosinam, aliis autem, vltra quam opus erat, oblatam reiicere opus fuit.

Licenciatus Ceruantes, prouisor praeteritus [1], quaerens otium, quo sibi Dominoque vacaret, munere se prouisoris exoneratum contulit Caesaraugustam, inquisitor haereticae prauitatis futurus, vel potius (Domino sic disponente) protector nostrorum, qui in Societate Jesu ibidem commorantur: praeteriens Cordubam visit nostram probationis domum, atque explicans quantum animo suo placuisset, ita ait: “nisi mihi euenerit quies illa, quam Caesaraugustae imaginatus sum, satis aperte docuit me Dominus hoc spectaculo quid me oporteat facere.„

Suffectus est loco illius Licenciatus Joannes Ouando, qui, cum Salmanticae in confessionibus et spiritualibus colloquiis cum nostris egisset, pium suum erga nos affectum primo statim aspectu declarauit. Vult nostros spirituales speculatores esse

---

[1] Dr. Gaspar Cervantes de Salazar.

ciuitatis, cumque in his, quae hactenus se obtulerunt, coadiutores sibi spirituales experimento esse cognouerit, approbat atque amat in dies impensius ipsam Societatem.

Det nobis Dominus sic sentire, velle et efficere voluntatem suam, vt suis diuinis oculis probemur et placeamus. Amen.

Hispali, pridie nonas Maii anno Domini 1556.

De commissione P. Rectoris.

P. V.

indignissimus filius in Domino,

†
Joannes Xuarez.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Admodum R.do Patri nostro in X.o Jesu Magistro Ignatio de Loyola, Praeposito generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. Hispali. Quadrimestres 6 maii. †

Vestigium cerae sigilli.

DV

Franciscus de Varea,
Ex commissione P. Emmanuelis Godinho,
Patri Ignatio de Loyola.
Ulyssipona, 7 Maji 1556 [1].

†
Jesus.

Reuerende in Christo Pater.

Pax Christi.

Mihi ad Paternitatem Tuam scripturo, quod de hoc Olyssiponensi Collegio sese offert, uisum est tuorum in Christo filiorum rationem reddere: qui quidem Christi munere firma ad praesens ualetudine utuntur, praeter paucos ualetudinarios et imbecilles, qui, licet minus periculose, solent tamen interim in uarios morbos incidere.

Quod autem ad salutem spiritualem attinet, quamuis homines, et ii praesertim qui primoribus (ut aiunt) labiis nondum ueram uirtutem degustarunt, iniqui in ea re sint iudices; at quis tam amens tamque omnibus consiliis praeceps ac deuius sit, qui cum extrinsecus tot humilitatis vestigia, tam promptos, paratos atque expeditos fratres nostros ad obedientiam uideat, tantoque inflammari desiderio suos impetus animosque retardandi, non credat eas mentes, quae tam suauem tamque mire fragrantem odorem ex se emittunt, summis excellentissimisque donis a Deo optimo maximo decoratas illustratasque esse? Itaque maiores in dies omnes hac in re progressus faciunt. Et quamuis certatim summoque studio in ea omnia, quae ad

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 534, altero non numerato. Est et aliud autographum in duobus immediate sequentibus foliis, primo n. 533, altero non numerato; sed nihil ab illis differt.

perfectionem spectant, omnes incumbant, tamen apertissime cognoscitur singulari quodam studio animique ardore ad obedientiam nostrorumque canonum obseruationem citissimo omnes cursu properare. Qui quidem canones, Christi Optimi Maximi beneficio Patrisque Emmanuelis Godino sedula cura, examussim suauiterque seruantur, additis (ut ita dicam) interdum currentibus calcaribus poenitentiae.

Quamquam in nostra aede sacra pauci admodum sunt confessarii, iique bonam temporis partem in audiendis scholasticorum confessionibus consumant, non deest tamen assiduus poenitentium concursus, qui quotidie de peccatis confiteantur atque ad sanctissimum Eucharistiae sacramentum accedant, idque multo magis diebus festis.

Eunt etiam nostri patres ad inuisendos et audiendos aegrotos, et ut iam morituris adsint; idque quatenus se ab aliis occupationibus possunt expedire, quibus cum distinentur, curatur ut huiusmodi necessitatibus subueniant qui sunt in Diui Rochi [1].

Pater Dominus Gonçalus [2] solebat (ut aliorum literis ad Paternitatem tuam perlatum esse scio) in nostro templo diebus dominicis post meridiem concionari, quousque profectus est ad indos. In eius locum substitutus est Dominus Ignatius [3], qui paulo ante creatus est Minister in Diui Rochi.

Celebrata sunt officia hebdomadae sanctae a nostris mediocriter, idemque Pater Dominus Ignatius magno animi ardore de passione concionatus est. Quidam probi uiri construxerunt monumentum [4] quam optime.

Solet Algaruiensis Episcopus [5], quando est Olysippone, sacrum in hoc collegio facere in quodam sacello, ac nostrorum alicui de peccatis confiteri: et superioribus diebus cum, infirma ualetudine impeditus, non posset huc uenire, petiit ut ad se confessarius mitteretur: beneuolo erga nos animo affectus videtur.

---

[1] Id est, in Professorum domo, Sancti Rochi dicta.

[2] P. Gundisalvus de Silveira.

[3] P. Ignatius de Azebedo, qui Collegio Sancti Antonii ab initio praefuerat.

[4] Altare, in quo feriae quinta majoris sive sancta hebdomadae reponitur venerabile sacramentum.

[5] Joannes de Mello.

Nostri praeceptores progrediuntur, Christi munere, mediocri scholasticorum profectu, ipsique scholastici multum in literarum studio procedunt. Sunt quamplurimi, qui maxime ingenio florent, quique in uirtutis et literarum studio miros progressus faciunt: ex his non pauci magno tenentur desiderio Societatis.

In hoc collegio sunt sex classes, in quibus est maxima auditorum frequentia; ac plures quidem essent, si omnes reciperentur: sed intercluditur illis saepenumero aditus ad nostrum gymnasium eo quod est magna classium penuria, omnesque in paruum quemdam et angustum locum concludimur. Saepe scholastici ex inferioribus classibus ad superiores gradum faciunt, et praecipue proximo Resurrectionis festo plures forte, quam hactenus, ad altiora loca migrauerunt.

Primo sabbato Maii conuenerunt omnes scholastici in unum locum, ubi quidam ex prima classe quasdam rhetorices positiones defendit: nonnulli ex eadem classe argumentati sunt cum oratiunculis latinis et graecis, soluta et ligata oratione. Mirum quantopere placuerint. Postea multi alii scholastici multos et pios uersus, quos paulo ante fecerant, recitarunt, non sine lepore et sale. Nullus, credo, esset, qui, si eos audiret, non et magna perfunderetur uoluptate, et Deo Opt. Max. immortales gratias ageret.

Multi ex his, qui nobis dant operam, tanta sunt praediti modestia tantaque probitate, ut uix sine magna consolatione id dici queat. Confitentur singulis hebdomadis: horum in uirtute profectu parentes admiratione pene obstupefacti, aliis ut portentum narrant, nobisque ingentes gratias agunt, fatentes nobis magnopere se deuinctos esse: nec unquam tantis in se meritis posse respondere. Solent hi pueri tanto studio suos fratres et seruos reliquosque domesticos in officio continere, ut nec ipsis absentibus uerbum ullum ex eorum ore exeat, unde aliquis offendi possit; quia caeteri qui audiunt deferunt crimen ad puerum, ut de reo supplicium sumat. Habent etiam domi loca quaedam, quo iubent omnes conuenire, ibique eos doctrinam christianam docent; tanta diligentia ueniunt in sacrificium quotidie tantaque attentione id audiunt, ut qui uiderit non possit non exquisitissimis uerbis immensam infinitamque Dei Opt. Max. bonitatem laudare. Intersunt etiam diebus dominicis

doctrinae, quamuis die veneris illis sit iam a praeceptoribus explicata.

Multa alia sunt, quae de industria praetermitto, quia uix possem, si omnia uellem persequi, finem imponere. Haec habui de nostro collegio quae dicerem.

Reliquum est ut nos omnes Paternitas Tua commendatos habeat, ut credo te habere. Jesus Christus adsit animis nostris. Amen.

Olysipponae Nonis Maii.

Ex commissione Patris Emmanuelis Godino,

FRANCISCUS DE VAREA. †

Superscriptio in quarta pagina: †IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P. M.º Ignatio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Ihus., Roma.

Alia manu: 1556. Olisopona *(sic)*. Quadrimestres 7 Maii. †

In altero autographo haec tantum in quarta pagina leguntur: Ihus. Quadrimestre de S.to Anton, 2.a [via] a Roma.

Et alia manu: † Iesus. Lisbona. Quadrimestre delli 7 di Maggio (credo) del 56.

DVI

Franciscus Morales,
Ex commissione Patris Cornelii Gomes,
Patri Ignatio de Loyola.
Ebora, 10 Maji 1556 [1].

Pax Xpi.

Fratres nostri, Pater colende, diuina bonitate adiuti, tum in quotidianis exercitationibus non mediocriter proficiunt, tum etiam in virtutis via quotidie magis magisque progrediuntur. Patres vero eos, qui e vita migrant, in ipso vitae discessu adiuuant, atque ad alia multa huiusmodi officia pietatis saepe accersuntur, illosque, qui de peccatis confitentur, diligentissime audiunt: multo etiam plura fieri possent, non minus Deo Opt. Max. grata, si ad omnia perficienda Patres haberentur.

Diebus autem dominicis in nostro templo tum mane tum vesperi habetur concio. Vesperi vero de doctrina habetur ad eos, qui apud nos literis operam dant; ad quam concionem tantus etiam virorum ac mulierum fit concursus, ut eos templum capere nequeat, licet et mediocre sit, et scholastici omnes se templi sacello contineant; et quamquam multa subsellia pro foribus collocantur, quibus hi, qui ingredi non valuerint, possint sedere, tamen, his omnibus multitudine completis, permulti, ideo quod locum non habent, discedunt: praeterea iisdem diebus complures, tam viri quam mulieres, et peccata confitentur et sacrosanctum Xpi. corpus sumunt: idem etiam in hebdomada persaepe fit; quamplurimi enim confitentur, qua ex re omnes

[1] Bina sunt harum litterarum exempla archetypa; unum in folio duplici, primo n. 573, altero non numerato, autographum totum manu Francisci Morales; alterum in folio item duplici, nn. 572 et 574, in quo tantum extrema verba *sexto idus..... Morales* et superscriptio sunt manu ipsius Morales; caetera scripsit alia manus ignota at certo flandrica.

magnum animorum suorum fructum ferunt. Adiuuet Deus eorum conatus, quo maior in dies singulos divino numini laus tribuatur eique gratiae agantur maiores.

Qui apud nos literis operam dant, cum in literis tum etiam in virtute non mediocres faciunt progressus. Cum homo quidam caecus, non longe a nostro Collegio, viam nesciens, inter lapides et saxa erraret, unus ex scholasticis occurrens, capite aperto caeco humerum praebuit, quo subnixus se ipse sustineret, atque ita illum in viam reduxit; ibi etiam praecedens, et cum eo familiariter colloquens, viam ei comiter monstrabat. Duo adolescentes, qui superioribus diebus Societatem nostram ingredi vehementer cupiebant, quorum alter literis studebat, iam in Societatem admissi, Conimbricam profecti sunt. Alius quidam ex prima schola cum Societatem nostram ingredi vehementer cuperet, a parente prohibitus est, et a literarum studio abductus, ne forte a nobis reciperetur, atque etiam admonitus ne cum nostris de re aliqua communicaret, neve consuetudine nostra vteretur. At vero adolescens non modo id non moleste tulit, sed etiam vehementer gaudet, quum antea, patre inuito, quia in nostris scholis versabatur, ingredi non poterat; nunc vero sperat se ad id quod cupit, etiam parente inuitissimo, peruenturum, multoque faciliorem aditum habiturum. Alter ejusdem primae scholae, ad nostrum institutum admodum aptus, admissus et receptus est, et nunc nobiscum et inter nos versatur. Quidam ex secunda schola, cum Pater Ludouicus Gonçalez adesset, magnopere contendit vt reciperetur; sed P. Ludouicus eum in aliud tempus distulit atque reiecit, quum adhuc videbatur aliquantulum puer. Alius eiusdem scholae vt Societatem ingredi posset a parentibus est consecutus. Praeterea sacerdos quidam ex his, qui conscientiae casus audiunt, neque ad institutum nostrum parum idoneus, Societatem nostram ingredi mirum in modum concupiscit: et quum nonnihil ei prius peragendum est, ob eam rem id, quod summopere cupit, adhuc non perfecit. Tres ex nostris scholasticis, quantum adhuc scire possum, aliorum religiosorum instituta sunt sequuti. Unus erat ex secunda, duo reliqui ex tertia schola. Deus Opt. Max. ita eis omnibus faueat, vt principiis consentiat exitus.

Iam ad te, Pater venerande, scripsi de his, quae apud nos

gesta sunt, cum nos Princeps Cardinalis [1] ter quaterve inviseret: postea autem ad nos saepe venit et pedibus fere semper, atque etiam bis in die: qua in re facile ostendit quo animo erga nos esset affectus, et quantopere hoc collegio delectaretur; nonnunquam vero vniuersam domum oculis lustrabat, et si quid forte minus commode exaedificatum videbat, vt januas et caetera generis eiusdem, id statim demoliendum et aedificandum iterum curabat: hortum quoque inuisebat, cumque olitore, quem certa mercede ad hortum excolendum conduxerat, familiariter admodum loquebatur. Atqui ut eae fistulae quamprimum construerentur, quibus aqua in medium peristylum educenda est, imperauit; quod hoc tempore diligenter fit. Iussit etiam vt antlia exaedificaretur, quae in puteo horti aedificari coepta erat: idem saepe veniebat, ut quo pacto artificio quodam aqua ex puteo hauriretur, spectaret.

Eo autem tempore venit P. Ludouicus Gonzalus, vt res nostras domesticas recte disponeret, omnique ratione his, quae Romae fiunt, similes redderet: is igitur aliquoties ad Principem Cardinalem iuit, cumque eo est collocutus; et cum idem faceret pridie quam Princeps Cardinalis Olissiponem proficisceretur, ei Cardinalis dixit se eo ipso die vesperi ad nos esse venturum vt sacrosanctum Xpi. corpus, quod in templo nostro habemus, antea salutaret, quam Evora discederet. Venit igitur, vt constituerat, et imprimis templum petiuit et, Xpo. Opt. Max. salutato, precibusque pie et religiose adhibitis, inde ad ianuam quamdam ire coepit, quae in hortulum spectat. Erat autem in horto P. Ludouicus cum omnibus fere fratribus, qui, simul atque Principem Cardinalem viderunt, aduersus hunc locum, ubi ipse erat, ire coeperunt. At vero Princeps Cardinalis, ubi illos ad se venientes conspexit, Patre Rectore [2] et Ministro [3], qui vna cum eo erant, audientibus, Patrem Ludovicum fratresque intuens: "O optimum, inquit, optimum conuentum!„ Itaque eis obuiam processit usque ad peristylum, quo fratres peruenturi erant, illosque eodem in loco singulari quadam comitate excepit, atque, leniter arridens, Patri Ludouico

[1] Henricus.

[2] P. Cornelio Gomes. Vide supra, pag. 154, annot. 1.

[3] Fr. Lionellus de Lima. Vide infra litteras Antonii Trancoso 1.a Septembris hujus anni datas.

dicebat: "hanc horam habetis quiescendi?„ Quod dixisse videtur ne ii fortasse, qui ipsum comitabantur, cum fratres nihil eo tempore agere viderent, ea re offenderentur: deinde discedens nos consalutauit, vultu ipso et aspectu facile indicans quam fratres omnes charissimos haberet. Christus Opt. Max. diuturnam ei vitam largiatur vt, eo authore et duce, diuinus in his partibus cultus, vti adhuc auctus est, sic in dies singulos magis magisque augeatur.

Jam ad te, Pater colende, aliquando scripsi de vestibus caeterisque magni pretii rebus, quae ad res diuinas rite peragendas datae nobis a Principe Cardinali sunt [1]. Verum, quia ignoro an redditae sint literae, ob eam rem ea, quae de his rebus scripsi, hic etiam repetam breui.

Imprimis data sunt vestimenta septem, quibus sacerdotes sacrum confecturi induuntur, totidemque vestes, quibus altaria conteguntur atque ornantur: omnia haec ex veste vndulata albi coloris, circumdataque limbis ex veste bombycina coccinea et eiusdem coloris multis sericis ornata fimbriis. Alia item septem vestimenta totidemque indumenta altarium, omnia atri coloris, quorum tria ex veste bombycina sunt limbis serici rasi ornata, itemque eiusdem coloris sericis fimbriis: reliqua vero 4 ex veste vndulata, quorum etiam extremitates fasciis serici rasi ambiuntur et sericis ornantur fimbriis. Septem praeterea sacerdotum totidemque altarium operimenta, ex veste bombycina coccinea, quorum orae limbis ex holoserico (quod vellutum appellant) viridi coloris praetexuntur, et coloris eiusdem fimbriis exornantur. Datae sunt etiam tres et sacerdotum et altarium vestes ex holoserico viridi, limbis vero ex veste aurea praetextae, quarum fimbriae ex filo inaurato sunt: quatuor etiam ex veste damascena viridis coloris cum limbis et fasciolis ex holoserico viridi. Data praeterea sunt tria sacerdotum vestimenta ex veste aurea confecta, quorum orae in circuitu, ad limborum similitudinem, quibusdam ex argenteo filo ornamentis (quae nostri *randas* appellant) praetexuntur, quae orarum ornamenta 70 coronatis atque etiam pluris constarunt. Tria etiam altarium operimenta ex holoserico quodam purpurei coloris (quod nos, quum varias in contextu figuras refert, vellutum

---

[1] Vide supra, litteras sub n. CDLXXXIV, positas, pag. 153.

vellutatum nominamus): haec sunt elatis ex aurea veste fasciis certis in locis distincta, quorum fimbriae ex filo inaurato pulcherrimae sunt. Praeter has omnes vestes, tres quoque datae sunt ad pulpitum tegendum atque ornandum: vna ex bombycina veste atri coloris, cuius ora fasciis ex serico raso circumdata est: altera ex holoserico viridis coloris cuius extremitas ex veste aurea limbis est ornata: tertia vero ex eo holoserico purpureo, quod supra dixi, multis item latis ex aurea veste fasciis, variis in locis exornata atque distincta.

Episcopus Targensis [1], qui hoc tempore Eborae episcopali munere fungitur, quique te ipsum, Pater R.^{de}, Lutetiae Parisiorum cognouit, atque, ut arbitror, tecum nonnullam habuit consuetudinem, magno nos omnes et singulari amore vniuersamque Societatem nostram complectitur: quocirca, cum aliquid nobis sacrandum est, libentissimo animo praesto est: neque vllo modo patitur ut ea, quae sacranda sint, ad se domum deferantur, sed potius ipse ad nos eius rei gratia venit. Itaque omnibus in rebus, in quibus nobis operam suam opus esse suspicatur, nullo pacto vt requiratur expectat, sed nobis potius omnem operam laboremque suum pollicetur.

Haec sunt, Pater venerande, quae mihi hoc tempore ad te scribenda occurrunt: reliquum est ut omnium nostrum, quorum Pater in Xpo. es, in precibus tuis sanctisque sacrificiis recorderis. Vale.

Ebora, sexto idus Maii anno 1556.

Jussu Patris Cornelii,

Franciscus Morales.

In primo exemplo:

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.^{do} en X.^{o} padre el padre Micer Ignacio, praeposito *(sic)* general de la Comp.^{a} de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Ebora. Quadrimestres 10 Maji. †

---

[1] Emmanuel Sanchez vel Santos. Vide supra, pag. 154, annot. 2.

In altero exemplo:

Superscriptio item in quarta pagina: † Al R.do en X.o padre el p.e M.ro Ignacio, praeposito *(sic)* general de la Compañía de Jesus, En Roma.

Alia manu: Jesus, 1556, Ebora. Quadrimestres 10 Maji.

DVII

N. Garcia
Patri Ignatio de Loyola.
Valentia, 10 Maji 1556 [1].

†

Maxime Reuerende in Christo Pater.

Pax Christi Seruatoris nostri sit et perpetuo habitet in cordibus nostris. Amen.

Ea epistola, quam superioribus mensibus ad te dedimus, abunde earum rerum tibi rationem reddidi [2], quae per nostros Patres, Christo Jesu propitio et duce, in laudem omnipotentis Dei agebantur in hoc nostro Collegio Valentino: nunc his literis breuiter tibi exponam, quae postea acta sunt; digna sunt enim ut sciantur et sempiternae memoriae mandentur.

Nemo profecto, Pater, est in tota hac ciuitate, qui consideret et contempletur mores, quibus hoc tempore huius vrbis habitatores ornantur, et qui diligenter intueatur et scrutetur opera, quae faciunt, nemo est, inquam, qui non iudicet olim vitium, nunc virtutem dominari; et qui non concinat Patrem clementissimum, per Patres sui Filii Societatis, plebem suam visi-

---

[1] Archetypae duplici folio, nn. 435 et 436.—Vide infra dicenda. pag. 281, annot. 1.

[2] *Superiores* quadrimestres litterae, quibus *abunde rerum* Collegii Valentini ratio reddita est, illae videntur esse, quas supra, t. III, pag. 720 et seq. edidimus; verum illas subscripsit Ludovicus Beuter, hic autem ait Garcia *reddidi,* quo significat *superiores* quadrimestres a se ipso non a Beuter scriptas esse: quod si ita sit, aliae erunt hae litterae, ad quas hic remittitur lector, quaeque ad manus nostras non pervenerunt.

tasse. Et quod magis mirandum est, patritios viros, ab omni virtutum genere abhorrentes, nunc crebris concionibus et assiduis persuasionibus Patris Doctoris Ramirez [1] ita ad seruiendum Deo optimo et maximo incitatos esse, ut alii sua crimina, diu multumque celata et occulta, Patribus nostris aperuerint; alii omni ex parte vitium detestantes, virtuti pro virili indulgeant; denique omnes ita bona opera facientes perseuerant, ut ex impiis ethnicis sibi et omni populo in bonos christianos hoc tempore evasisse videantur.

Quaedam mulier primaria, a suo viro separata, nunc marito, Patribus nostris id conantibus, est restituta. Quaedam foemina religiosa, relicto coenobio, magna infamia vitam degebat; sed consilio nostrorum in monasterium rediit. Multae mulieres, tam ex his quae sub potestate viri sunt, quam ex his quae coniugali vinculo non tenentur, illecebris carnis deditae, nunc auxilio diuino et nostris Patribus consiliariis factum est ut ita parce et honeste viuant, ut omnes, illarum exemplo et vita vndique circumspecta, magnam in admirationem rapiantur. Quidam homo hanc vrbem incolebat, qui semel tantum poenitentiario scelera declarauerat, et inutiliter; occultauerat siquidem facinus indignum christiano, cuius detestandum officium (seu potius maleficium) erat homines occidere; aliis ad minimum vulnera ingentia infligere; cuius tanta erat mentis dementia et animi perditio, ut alta loca conscenderet magno suae vitae periculo, modo posset herbas colligere, quibus ense uncto et resperso, omnes, quos feriret, morerentur: et quod peius est, quia dicebat parum esse aliquem mortalem interficere: et quanto versutus in rebus malis, tanto inscius et ignarus rerum bonarum, ita ut ne quidem orationem dominicam teneret: confessus tandem est in nostro Collegio et poenitentiam agit.

Pater Doctor Ramirez mulieribus, in lupanari turpiter viuentibus, quadam concione persuasit, ut, ex triginta et octo, viginti et duae ad Dominum reuerterentur; ex quibus aliae viris nupserunt, aliae parentibus et maritis sunt restitutae.

Non est silentio praetereundum, quod tam desperatum erat, et sola Dei omnipotentis ope, et non mortalium consilio et dili-

---

[1] P. Dr. Joannes Ramirez. Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 365, annot. 5.

gentia potuit fieri, scilicet, nostris Patribus clamantibus, multos ludos publicos sublatos esse, et domos, ad ludendum constitutas, interclusas, ex quibus innumerabilia peccatorum genera oriebantur. Cui morbo tam desperato non poterant patres conscripti huius ciuitatis, nec Prorex [1], remedium adhibere, quippe lusores erant viri nobiles et diuites; sed Deus omnipotens, Patre nostro Ramirez vtens concionatore, ita illorum animos elatos confregit et mentes sui amore inflammauit, ut non solum ludos sint execrati, sed etiam singulis diebus ad nostrum collegium se conferant, ut verba Dei audiant; concionatur namque Pater Doctor Ramirez quotidie, ut in incoepto persistant, et ad maiora prouehantur, tum etiam ut hominum otiosorum detractiones et derisiones libentius pro Christo patiantur. Hi venerabiliter *(sic)* corpus Christi frequenter sumunt: his adde quod se exerceant in piis operibus, et suis famulis stipati hospitium pauperum visitent, ubi saepe pernoctant, et secum illuc ducunt sacerdotem theologum, ut si quis pauper appropinquet morti, iuuetur: qui viri nobiles si desunt aliqua nocte, adsunt praesto alii: ita enim statutum est ut nulla nocte peruigiles absint: quod statutum, quamuis olim seruabatur, iam demum perierat: sed nunc a nostris Patribus fulcitum custoditur, quod certe magnopere erat necessarium; nam contingebat ut aliqua nocte, omnibus dormientibus, tres aut quatuor vitam finirent, nemine inspectante.

Viri etiam hi patritii (quos dixi), suis vigiliis non contenti, ostiatim eleemosynam petunt, ut vestes unicuique pauperi necessarias tribuant: omnes conciues mirantur hos viros tam superbos tam repente humanos et humiles apparuisse, praesertim cum nobilitate et diuitiis multum possent. Decernunt nunc hi nobiles ut conueniant in vnum quinquaginta, et quisque singulis annis viginti nummos aureos porrigat, ex quibus fiant redditus ut adolescentulae, parentibus orbatae, viris nubant: rem sane Deo gratam, quia multae, egestate oppressae, vitiis se tradunt.

Numerus eorum, qui assidue confitentur et sumunt corpus sanctissimum Christi, adeo magnus est, non solum diebus dominicis, sed etiam aliis diebus, ut semper in nostro templo

---

[1] Bernardinus de Cárdenas et Pacheco, II Maquedae Dux et I Marchio de Elche.

adesse tempus quadragesimae videatur: et multi expectant vsque ad horam duodecimam; et cum vident non dari confitendi locum, discedunt. Audiunt crimina quinque Patres, ad hoc munus satis apti et idonei, qui in hac vrbe magno in honore habentur, et tota Societas magni fit: ita cum multi aegrotant, solis nostris Patribus volunt suam conscientiam notam facere. Hoc videntes et intelligentes alii concionatores, publice et priuatim verba facientes, summopere nostram Societatem laudant et commendant.

Eo, vbi Pater Ramirez concionatur, tot homines nobiles et mercatores conueniunt, ut, quamuis templum amplissimum sit, nec templum plures intus, nec sua platea plures foris capere possint; auditur magno hominum desiderio et attentione; ita alii ad vitam in melius prouehendam, alii ad peccata deserenda vehementer commouentur; ita omnibus placet, ut vno ore praedicent nunquam talem se vidisse nec audisse concionatorem. Quid plura? cum quodam die esset in platea templi maximi concionem habiturus, tam magna hominum multitudo illuc irruit, ut nec ipsi illuc petenti locus in cathedram ascendendi concederetur; quid mirum, cum nonnulli hora quarta surgant, ut sibi possint locum occupare?

Praeter dies dominicos concionatur etiam aliis festis, quae non ab uniuersa ciuitate coluntur; ad quem audiendum non minor accedit hominum copia.

In nostro templo (quod fere iam perficitur) exponit doctrinam christianam frater Magister Xuarez magno auditorum applausu.

Fratres tum in custodiendis regulis, tum in virtutibus comparandis, mirandum in modum proficiunt, pariterque scholastici in literis capessendis.

Pater Doctor Mironus [1] conatur ut fiat domus probationis; qui ad hoc Collegium guuernandum missus est a Patre nostro Francisco [2]: cuius [3] nimia diligentia et praeclara vita et admimiranda doctrina vehementius multi cultui diuino indulgent: fuit enim longo tempore a ciuibus huius vrbis expectatus, et a

---

[1] P. Jacobus Miron.
[2] P. Francisco de Borja.
[3] Scilicet Patris Miron, qui olim jam Valentiae versatus et notus fuerat.

nobilibus viris saepenumero eius aduentus flagitatus. Domum probationis speramus in Domino nos cito habituros.

In hoc collegio sumus viginti et sex, ex quibus tres sunt theologi, et duo artibus liberalibus indulgent: caeteri vero aut Patres sunt aut nouitii: aliqui sunt admissi et virtutis studiosi et docti; et alii huiusmodi optant ingredi.

Iis diebus contigit mulieri cuidam nuptae factum sane scitu dignum et admirandum, quae, cum peccatrix esset et concionibus audiendis interesset, nullum tamen locum consiliis Christi relinquebat. Quodam tamen die cum sola suas solitas orationes recitaret, apparuit illi et suis oculis bis se obtulit homo quidam nudus, totus sanguine madens et respersus, quasi tunc esset crudelissime flagellatus: et cum secundo hoc vidisset, ita compuncta est corde, et totis viribus fracta et debilitata, ut statim morbo corriperetur. Interim tamen sentiebat Spiritum Sanctum ostium sui cordis pulsantem et dicentem: aperi tua crimina P. Doctori Ramirez: et nunc postquam est confessa, honeste vitam transigit.

Aderat hic quidam haereticus, qui Summi Pontificis potestatem, indulgentias et ieiunia, vera esse non poterat sibi persuadere, et non solum haec, sed et alia multa, quae nos libenter confitemur. Is tamen cum aliquoties audisset P. Doctorem Ramirez concionantem, et de fide catholica disputantem, et in disputationibus specialibus Ecclesiae esse credendum admonentem, credulus et Christi fidelis factus est. Quidam vir literatus nunc est in fide stabilitus, qui inconstans erat: erat namque sectae hebraeae amicus, adeo ut magis hebraeus quam christicola videretur: permanet tamen in fide Christi per unum ex nostris Patribus confirmatus. Alius homo decreuerat alium occidere, et eo die, quo erat suum inimicum interfecturus, percepit verba Dei a Patre Ramirez, et a proposito nefario destitit. Nobilis vir quibusdam hominibus commiserat ut suo nomine duos homines trucidarent: et, quantum colligo, ad hoc facinus perpetrandum mercedem iam illis soluerat: Patres tamen nostri, re percepta, cum rem contrariam eum hortarentur, eis libenter pepercit. Quidam monachus transfuga, innumerabilibus excommunicationis et irregularitatis vinculis ligatus, Patri Ramirez sua peccata indicauit; et, quoniam ab eo absolui non poterat, se quaesiturum facultatem, ut absolueretur, est pollicitus.

Sed ne pluribus morer, et ut vniuersam rem vno verbo complectar, Valentini homines cum in memoriam revocant praeteritos annos et cum praesentibus comparant, antea Deum optimum et maximum huic ciuitati iratum fuisse, nunc autem clementissime fauere dictitant: antea siquidem rixae et contentiones, nunc pax et concordia et summa animorum consensio: antea carnis illecebrae imperabant, nunc castitas dominatur: antea furta, homicidia, detractiones, nunc haec neglecta et sepulta; charitati omnia vincenti obtemperant. Deus omnipotens faxit, ut animorum vtilitatem inchoatam ad finem vsque perducat.

Orationibus et assiduis precibus Tuae Paternitatis omnes fratres commendantur; et ego imprimis, quia magis indigeo.

Ex vrbe Valentina, sexto idus Maii, anno Domini 1556

Tuae Paternitatis filius et seruus indignissimus,

Garcia [1].

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.do en Christo Padre P. M. Ignacio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Valentia. Quadrimestres 10 Maii.

Vestigium cerae sigilli.

---

[1] Primo hic scriptum erat *Cabrera;* sed, littera *C* in *G* commutata et cancellatis linea superducta *b* et *cra,* additum est *cia,* ita ut legendum sit *Ga r cia.* Manus certe non est fratris Petri Cabrera. Hic autem García quis fuerit nescimus; quare has litteras, quamvis archetypas, autographas dicere non audemus.

DVIII

P. Alphonsus Roman
Patri Ignatio de Loyola.
Caesaraugusta, 16 Maji 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre nuestro en Christo.

La gracia y paz de Jesu Christo nuestro Señor sea siempre y de contino crezca en nuestras ánimas. Amen.

Aunque las cosas que estos meses passados ha obrado el Señor aquí por estos hijos indigníssimos de Vuestra Paternidad juzguemos ser de poco peso, mirado lo que es de nuestra parte, si hiziéssemos comparazion con otras cosas de gran estima, que el Señor suele obrar por los de la Compañía; pero por cumplir con la obedientia, començando ya á dar cuenta por las quadrimestres á V. P. de lo que aquí passa, diré en summa las cosas que juzgare ser más dignas de las occupaciones de mucho peso de V. P. Y no se a de marauillar V. P. que hasta aquí no se le ha embiado desta casa ninguna quadrimestre, como se suele hazer en los otros collegios de la Compañía, porque, si algun tiempo nos quedaua entre tantas y tan grandes tempestades, como aquí por la gracia del Señor hemos padescido, juzgáuamos conuenir emplearle en nuestros negocios, que le han bien hauido menester, de los quales no trataré aquí á la larga, porque ya hemos scrito desta casa sobre ello á V. P. algunas vezes; pero no dexaré de dezir esto agora, lo qual pareçerá más claro de lo que abaxo diré: que han comenzado de tal

[1] Archetypae triplici, folio, nn. 444-446.—In iis solum postrema verba, *De Çaragoça... Roman,* sunt ab ipso Roman exarata.

manera á endereçarse nuestras cosas, que los trabajos passados en esta ciudad se comienzan ya á conuertir en bien y en sociego grande. Y por no ser largo y occupar mucho á V. P., comenzaré ha dezir lo que nuestro Señor aquí ha hecho despues de nuestra venida de quando por los alborotos nos salimos.

Estando nosotros assí ausentes, nuestros amigos y deuotos trataron con buena diligencia con el R.mo Arçobispo [1] desta ciudad y con su Vicario general [2] y con otros muchos, entre los quales tambien hablaron con los clérigos y frayles mendicantes (que todos nos eran contrarios), cómo boluiéssemos á esta ciudad: y diziendo el Arçobispo que lo desseaua mucho, juntando buen número de los susodichos, les hizo vna larga plática, dándoles á entender nuestra justicia y la poca razon que hauia que ellos la contradixessen, y procurándoles persuadir que entre todos huuiesse paz, la qual ya nosotros les hauiamos pedido con harta instancia, mostrándoles nuestro derecho y priuilegios contra su pretension de hecharnos de la ciudad, pero no nos oyeron. El R.mo Arçobispo acabó con los más de los dichos lo que pedía, aunque algunos quedaron que no lo quisieron conceder; pero concluyóse que nos boluiéssemos á nuestra casa con toda breuedad, lo qual mostrauan mucho desear por su libertad, y lo pedian con instancia el dicho R.mo Arçobispo y su Vicario, porque la Serenissima Princesa Gobernadora destos reynos [3] los arguya con dureza por el tratamiento que á nosotros y á nuestros amigos se hauia hecho. Entonces se dicerneron [4] letras del official del Arçobispo y de su Vicario general, en las quales se declaraua que las çensuras, puestas contra nosotros y contra nuestros deuotos por la misma causa, eran ningunas, y que nuestra religion, de la qual el incierto vulgo conçitado dezia entónçes cosas indignas de ser oydas, era approbada de los Summos Pontífices, y que nosotros, que en ella estamos, podíamos exercitar los acostumbrados ministerios de la Compañía. Estas letras fueron leidas pública-

---

[1] Ferdinandus de Aragon.
[2] Lupus (Lope) Marco.
[3] Joanna, Caroli V filia.
[4] Primo scriptum fuerat *diciernerون,* sed emendatum est ita ut legi debeat *dicerneron,* quod latine reddidit ipse Roman *emanarunt*.

mente casi por todas las yglesias, con lo qual el pueblo, á lo menos en lo exterior, mostró ablandarse de la passada dureza contra nosotros, y á sosegar su ira. Finalmente fuimos restituidos á esta ciudad vn día despues de la Natiuidad de nuestra Señora del año passado, hauiéndonos llamado con grande instancia el R.mo Arçobispo y su Vicario, que lo procuró mucho, y lo mismo hizo el R.mo Obispo de Huesca [1], que tratava nuestros negocios con grande amor y de padre, y esse mismo tiene agora, y no pudimos acabar con ellos, despues de hauerlo supplicado, que el dicho Sr. Obispo y Vicario general, *alias* Abad de Veruela, con los consistorios desta ciudad, con muchos nobles y jurados, y con gran applauso de ciudadanos, y con mucho concurso del pueblo, admirado de lo que vía, nos dexassen de acompañar dende la puerta de la ciudad hasta nuestra casa. Hauíannos estado esperando los dichos Señores á la entrada de la ciudad algunas horas, y nosotros, como tuuiéssemos por gran carga vna honra tan grande, hauíamos embiado á pedir por letras, y despues algunas veces por vn noble de la ciudad, que nos dexassen entrar humilmente segun nuestra profession y no nos lo concedieron.

Esperáuanos en nuestra casa el Duque de Francavilla, Virrey deste reino [2], con uno de los inquisidores y algunos caualleros; y despues que llegamos á casa, dixo missa en nuestra capilla, en presencia de los dichos, el R.mo de Huesca: y esto de nuestra buelta.

No querria que Vtra. Paternidad dexasse de saber la occupacion que tuuimos despues de nuestra sallida, que nos dió causa de alabar al Señor. La mayor parte de aquel pueblo, donde estuuimos en nuestro destierro [3], que es del Conde de Ribagorça [4], es de moriscados, y salian dos Padres por el pueblo con vna campana, ayuntando los hijos destos y de los christianos viejos con gran diligencia, y juntos les enseñauan la doctrina christiana: los dias de fiesta les declaraua los artículos de la fe el P. Santander [5] con tanto aprouechamiento de los que lo oyan,

---

[1] Petrus Agustin.
[2] Didacus Hurtado de Mendoza, Dux de Francavila, II Comes de Melito, Aragoniae Prorex.
[3] Pedrola.
[4] Martinus de Aragon et Gurrea.
[5] P. Ludovicus Santander.

que era siempre quasi todo el pueblo, que dezian nunca hauer oydo tal cosa, mayormente los nueuos conuertidos, los quales nos eran causa de gozo y admiracion; porque como por fuerça ó con difficultad suelen oir otros predicadores, ellos venian al Padre á rogarle que les predicase y les enseñase el camino de su saluacion, y assí venian á quadrillas destos á oirle los dias de fiesta de los lugares circunuecinos: y esto es de estimar en mucho segun la condicion destos hombres, los quales dezian que desseauan mucho que por más tiempo estuuiéssemos ausentes de la ciudad por su prouecho. Esto es lo que de nuestra ausencia se puede dezir.

La gente desta ciudad estaua tan atemorizada de la concitacion del pueblo contra nosotros passada, que casi todos, sacados algunos que nos eran más familiares, temian nuestra conuersacion; pero quando vinieron á saber la verdad del negocio, perdian el temor. Por lo qual los que se hauian apartado, ya seguramente vienen á nosotros, y con frequencia, creçe cada dia el número de los que nos tienen deuocion y se confiessan y comulgan con nosotros, y veen muy claramente que aquel alboroto passado no fué otra cosa que arte del demonio. Casi no se passa dia en el qual no aya quien se confiesse y comulgue en nuestra capilla: specialmente los domingos vienen tantos, que algunas vezes desseamos más confessores; pero los dias de pasqua y otras fiestas principales es cosa de marauillar en quánto número confiessan y comulgan en nuestra iglesia. Verdaderamente es esta mudança de la mano del Señor. Poco ha que apenas vno osaua mirarnos, y ya ahora desean tratar con nosotros.

Al fin del año passado vino vn jubileo, y fué tanto el número de la gente que vino á nuestra capilla, que nos fué necessario dia y noche confessar, y con todo no pudimos satisfazer á tan gran número: al fin huuimos de llamar algunos saçerdotes el domingo que nos ayudasen á las muchas reconciliaciones y comuniones.

Tambien estos dias próximamente passados ha auido otro jubileo, en [el] qual tambien era necessario confesarse para ganarle, y an venido tambien á confesarse y comulgarse en gran número. Esto sabemos por cierto, que, segun el número de los sacerdotes que aquí somos, oymos muchas más confessiones en

quaresma, jubileos y fiestas principales, que en otras yglesias y monasterios de la ciudad.

Tambien despues de nuestra venida hemos oydo muchas confessiones generales, y otras de muchos que no hauian venido á nosotros, en lo qual no ha sido pequeño fruto que hemos conoscido en las consciencias de los próximos: y quánto sea éste, sábelo el que nada ignora, el qual conosce bien quántas conciencias se han reparado, que miserablemente hauian caido, quántos peccados públicos han cessado, y quántas ánimas se han librado de las manos del demonio, de las quales entendemos por cierto que algunas perseueran en bien. Jesu Christo nuestro Señor, á cuya gloria se haze todo, lo acreziente, assí como ha dado la ayuda y fuerças para que comenzasse.

No callaré á V. P. el aprouechamiento spiritual de aquellos, á los quales, segun la disposicion de cada vno, permittimos comulgarse, vnos cada mes, otros á quinze dias, otros á los ocho, que estos, que serán poco más ó ménos hasta ciento, perseueran en sus buenas obras con tanta fortaleza y alegría, no curando de las muchas murmuraciones de los indeuotos contra ellos, que no dudemos habitar en ellos el Spíritu Sancto con gran comunicacion de sus dones. Pero entre otras cosas nos es causa de admiracion ver que algunos hombres y mugeres de baxa condicion, dexando á los de más alto estado, hemos entendido que han perseuerado tan fuertes en defendernos de muchos falsos testimonios y vituperios, que á cada passo se oyan contra nosotros, y tambien en conseruar los consejos y doctrina, que para bien de sus almas les hauiamos dado, y en fauorecernos segun sus fuerças, que ni duras palabras ni iniurias les enflaquecian, ni los espantauan los peligros que pudieran tener en sus vidas segun era el furor de la gente, ni los han podido apartar de la frequencia acostumbrada de los sacramentos, ahunque muchos predicadores (cosa de doler) pública y priuadamente, y no sin opprobrio destos y concitacion de la otra gente contra ellos, se lo han trabajado dissuadir. Todas estas cosas bien miradas esfuerçan la fee de los que vienen de nueuo á darse á Dios, y hazen más fuertes á los que han permanecido en la tentacion. Las iniurias que muchas vezes, despues de bueltos, nos hazian, los menosprecios y contumelias que por las plaças y calles públicamente y á su saluo nos hazian, ya en parte han

cesado, pero no del todo nos ha desamparado la cruz de Christo. Plega á él que nos aprouechemos de sus copiosos frutos.

Algunos han hecho en nuestra casa los exercicios, y agora los está haziendo vn saçerdote theólogo, y otros los dessean hazer, que no es de tener en poco segun los tiempos. Algunos tambien han desseado dias passados ser recebidos, pero yo les dilaté la entrada, como estuuiesse entónçes este negocio en mi mano, porque pareció conueniente para experimentar la constancia de aquellos: dos se han recebido, el vno de los quales está medianamente aprouechado en la grammática, el otro fué reçebido para los ministerios temporales, aunque el primero está tambien aparejado para lo mismo. Fuera de casa se han dado tambien los exercicios á algunos legos y á religiosos, entre los quales han sido dos de la obseruançia de Sant Francisco, que se aprouecharon medianamente: tambien muchas monjas de vn monasterio de Sancto Domingo, que es el principal desta ciudad, hauiéndolo pedido con mucha instancia primero al P. Rojas [1] y á mi su Prouincial [2], el qual nos muestra grande amor, y dize que es vno de los grandes beneficios que nuestro Señor le haze, que estas monjas sus súbditas sean visitadas y instruidas en cosas spirituales por alguno de la Compañía: ha ido tan adelante el aprouechamiento destas religiosas, que se marauillan los que lo han entendido, y el Padre que les ha dado los exercicios ha tenido gran causa de glorificar á nuestro Señor, y desto se han edificado muchas personas desta ciudad. En otros monasterios de monjas tambien dessean algunas tener oportunidad de aprouecharse en el spíritu por nuestro medio; pero como el negocio, aunque desta calidad, es trabajoso, y en alguna manera inconueniente, por ser alguna destas monjas abiertas [3], y estar tambien nosotros impedidos en cosa de más importancia, no se satisfará á estos pios desseos. Alaben á nuestro Señor sus ángeles y sanctos, el qual a excitado en los coraçones de muchos vn intenso desseo de aprouecharse por nuestra diligencia y consejos, y de poner sus almas en nuestras manos, hauiéndonos poco ha el pueblo contado entre los dig-

---

[1] P. Franciscus de Rojas.

[2] Fr. Petrus martyr Coma. DIAGO, *Historia de la Provincia de Aragon de la Orden de Predicadores,* lib. I, cap. 63.—Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 408, annot. 2.

[3] *abiertas,* quae *clausurae* lege non tenentur.

nos de aborrecimiento y de ser menospreciados: vltra de lo qual los padres son llamados algunas vezes á los enfermos, y suelen estar presentes ayudándoles á bien morir.

Remédianse muchas necessidades de pobres por nuestra diligencia de limosnas de algunos deuotos y familiares nuestros, y algunas vezes en procurárseles presto dineros liberalmente, en las quales cosas aconteçe exercitarse las vnas y otras obras de misericordia; porque como se suelen dar á algunos las cosas necessarias para el cuerpo, se da tambien medicina saludable á sus almas, las quales por la pobreza suele miserablemente opprimir el demonio. Suelen tambien los padres attender á otras muchas y diuersas obras de charidad, assí como se offreçe agora vna, agora otra necessidad; y aconteçe muchas vezes, segun yo en algunas cosas he experimentado y otras he entendido de los padres, que se suele seruir mucho nuestro Señor.

El P. Santander predica contínuamente los domingos y muchas fiestas, y comunmente satisfaze á los oyentes, el concurso de los quales ha sido muchas vezes tan grande, que no han cabido en nuestra capilla, en la qual ha predicado muchas vezes, y otras muchas en yglesias parrochiales: y tenemos bien entendido que se han aprouechado mucho las almas con estos sermones, y muy particularmente en este tiempo, en que han visto otro en su dotrina de lo que ántes dezia el vulgo perturbado contra nosotros.

La quaresma próximamente passada vno de los inquisidores, que nos ama mucho, hauiendo de visitar los lugares de los nueuos conuertidos deste reyno, lleuó consigo al P. Santander, hauiéndolo primero pedido y desseado, para que hiziesse la dotrina y predicase á esta gente, instruyéndolos en las cosas de la fe: y hízolo el Padre, no sin grande aprouechamiento de aquellos, los quales por medio de sus sermones y práticas dieron tantas señales de la enmienda de sus faltas, que le quedó al inquisidor, y á los que con él yuan, grande esperança de la correccion destos, á los quales suelen en mucho número hazer prender y castigar los señores inquisidores, como á los que se apartan de la verdadera religion. El dicho inquisidor dessea mucho tornar al mismo viaje y lleuar consigo al P. Santander, porque le consoló mucho nuestro Señor la vez passada que sallió á esto; pero detiénese por estar algo indipuesto. Hay otro

inquisidor que nos ama íntimamente, y se confiessa con vno de nosotros, el qual ha estado en Siuilla por inquisidor y Vicario general [1], y fué allí gran padre y benefactor de los nuestros: este dessea tambien hazer la misma visita á los moriscos, y ha pedido con instancia algun otro padre de la Compañía que vaya con él para instruir aquellos en las cosas de nuestra fee, como lo ha hecho el P. Santander: de lo qual speramos en el Señor que será muy glorificado, y esta gente grandemente aprouechada segun su necessidad, y que saldrá desto mucho prouecho y authoridad á la Compañía, para que más libremente en este reyno pueda esparzir la simiente de la diuina palabra, y coger copiosos frutos en los ánimos de los próximos. Es cierto de estimar en mucho que los ministerios de la Compañía y los professores della son tan fauorecidos, amados y estimados de los inquisidores del Sancto Officio, hauiendo tantos hombres en esta ciudad desseado destruir este nuestro collegio, y aun borrar nuestro nombre: y aun agora no tenemos pequeñas señales que lo dessean con gran affición, pero alçamos los ojos á Dios nuestro Señor, del qual sin duda speramos serán amparados y socorridos.

Ya para dar fin á esta, trataré algo de las cosas de casa en breue. Somos al presente cinco sacerdotes: el primero es el P. Rojas, el qual ha pocos dias que fué á verse con el P. Francisco [2], y á tratar con su R.ª algunas cosas de importancia y proprias; el otro es el P. Queralt [3], el qual embió aquí el P. Mtro. Strada [4] de Barçelona: el tercero el P. M.º Piñas [5]: el quarto el P. Licenciado Santander, del qual se ha dicho arriba: el vltimo y menor de todos soy yo. Todos por la gracia del Señor tenemos salud, y attendemos cada vno segun su talento á nuestros sólitos ministerios. Ay tambien con nosotros quatro hermanos para el ministerio de la casa: procuramos todos guardar con mediana diligencia las reglas, y todos por la gracia del Señor se aprouechan en spíritu, dando cada vno de sí buen odor y edifficacion á los que le conuersan: á cada vno se le ha

---

[1] Dr. Gaspar Cervantes de Salazar. Vide t. III, pag. 57, annot. 6.
[2] P. Franciscus de Borja.
[3] P. Joannes Queralt.
[4] P. Franciscus de Estrada.
[5] P. Balthasar Piñas.

dado su officio para que assí con más commodidad sea regido por órden conueniente. Algunos dias señalados de la semana solemos tratar, despues de comer, de alguna virtud, para que assí el feruor y aprouechamiento crezca: suele algunas vezes á la çena predicar alguno de casa, y despues della se hazen cada dia los tonos.

Estas cosas son las que al presente se offreçen scriuir en summa á V. P.; porque si cada vna por sí se vuiesse de scriuir, seria necessario mucho más tiempo, y por uentura seria mas pesado á V. P.: y aun agora temo hauerme alargado demasiadamente.

Vna cosa supplicamos todos con gran affecto á V. P., que offrezca á nuestro Señor en sus sacrificios y orationes á estos sus hijos indigníssimos, porque speramos en el Señor, por la interçession de V. P., serle accepto sacrificio. Denos Jesu Christo dulcíssimo, nuestro Dios y capitan, copiosos dones de su gracia, para que siempre cumplamos su sanctíssima voluntad. Amen [1].

De Çaragoza, 16 de Mayo de 1556.

De V. R. hijo y sieruo indigníssimo en Christo,

† ROMAN. †

Superscriptio in sexta pagina: IHS. Al muy R.do in Christo Padre Nuestro P.e M.o Ignatio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus.

Alia manu: † 1556. Çaragoça. De Roman 16 de Mayo. R.da á los 9 de Julio. Quadrimestres.

Vestigium cèrae sigilli.

---

[1] Quae sequuntur sunt manu ipsius Patris Roman.

Praecedentium Patris Alphonsi Roman litterarum latina versio [1].

✝
IHS

Admodum R.de Pater noster in Christo.

Gratia et pax Christi Jesu sit semper et in dies crescat in omnibus nobis. Amen.

Licet ea quae, diuino suffragante praesidio, proximis hisce mensibus retroactis per nos indignissimos filios tuos gesta sunt, in infimo ponenda loco censeamus, si ea velimus conferre cum praeclaris admodum monumentis Societatis nostrae (vbique fragrantissimum Christi odorem de se emittentis), ut sanctae tamen obedientiae decreto paream, huic quadrimestrium muneri ex hac nostra domo ad te mittendarum initium faciens, ea per capita summatim complectar, quae digniora grauissimis Paternitatis tuae occupationibus dijudicabo. Mirum autem tibi videri non debet, dignissime Pater, quod hactenus ad te nil hujusmodi literarum scripserimus (vt moris est aliis nostrae Societatis collegiis); nam si quid temporis inter tot tantasque procellas (quas Domini gratia sustulimus) nobis supererat, expediens ducebamus consumere illud in nostris (quam melius potuimus) bene gerendis negotiis, de quibus quidem perpauca verba faciam: scio enim te ex nostris literis iam omnia bene nosse. Hoc autem vnum inter caetera non praetermittam (quod quidem ex infra dicendis clarius patebit): quod ita nobis res bene succedere in Domino coepere, vt mala poenae [2], quae nobis in hac euenere vrbe, videantur iam in bonum non qualecumque cedere.

Et ne te diutius detineam (scio enim pretiosum tibi esse tempus), ad ea, quae gesta sunt post nostrum ab exilio reditum in hanc vrbem, enarranda pergam. Per dies multos, absentibus nobis, magna cum diligentia ab amicis nostris actum est cum

---

1 Autographum, totum manu ipsius Patris Roman, duplici folio, nn. 448 et 449.

2 *malapenae* habet autographum, idque legi etiam posset *mala pene*.

R.mo hujus vrbis Archiepiscopo ejusque Vicario generali, et cum aliis multis simul, et cum religiosis ordinum mendicantium, et clericis (quia hi omnes in nos conspirarunt) de nostro in hanc vrbem reditu: quem cum Praesul affectu non modico se desiderare obtestaretur, inter cateruam nobis aduersantium clericorum et fratrum ordinum praefatorum oratorem egit, vt eis de jure nostro super iis, de quibus dicti omnes in nos controuersiam mouerant, persuaderet, pacemque inter omnes firmaret (quam nos saepius antea postulauimus, passi tamen repulsam), quod ex parte Archiepiscopus obtinuit a quibusdam; ab aliis autem impetrare non valuit. Conclusum est tandem, vt (quo posset fieri citius) rediremus ad propriam, et id quidem Praesule ipso eiusque generali Vicario summopere pro sui liberatione cupientibus efflagitantibusque;. arguebantur enim dure ab Hispaniae Serenissima Gubernatrice (quae de maxima in nos amicosque nostros commissa saeuitia intimo premebatur dolore, zeloque exarserat justitiae). Binae tunc literae a Praesulis officiali et Vicario supradicto emanarunt, quibus et censuras contra nos et alios ex eadem causa latas nullas prorsus esse, et religionem nostram (de qua exagitatum tunc temporis vulgus incertum indigna dictitabat auditu) a sanctissimis Pontificibus approbatam, nosque, eamdem profitentes, ex eorum priuilegiis solita Societatis ministeria exercere posse professi sunt: et litterae per omnes fere ecclesias publice perlectae sunt, ex quo iam populus saltem exterius mollificari ex praeterita coepit duritia, atque ex ardenti mitescere ira. Demum restituti sumus vrbi altero die post Virginis Beatissimae Natiuitatem praecedentis anni. Venimus autem instantissime vocati tum a R.mo Archiepiscopo ejusque generali Vicario (qui et id magnopere curauit) tum a R.mo Episcopo Hoscensi, qui nostra tractabat negotia paterno miroque affectu, qui et hactenus perdurat. Nec potuimus vllis obtinere precibus, quin praefatus Dnus. Episcopus et Vicarius, qui et Abbas est, cum plerisque huius ciuitatis magistratibus atque nobilibus multis decurionibusque, cum magno ciuium applausu vulgique mirantis caterua, nos comitarentur a porta vrbis usque ad domum nostram. Perstiterant supradicti ad vrbis ingressum per aliquot horas praestolantes nos; sed tantum nos honorem pro onere maximo ducentes, iam eodem die et priuatim per literas, et publice per nobilem quem-

dam, non semel tantum, permitti nobis humiliter juxta professionem nostram et sine pompa introire obsecraueramus, nec datum fuit.

Expectabat nos domi dux Francaevillae (qui in hoc regno vice fungitur regis) cum altero ex inquisitoribus nonnullisque nobilibus; et postquam domum peruentum est, in capella nostra R.[mus] Hoscensis Episcopus sacrum fecit, praesentibus supradictis. Et haec de nostro reditu.

Nolo te autem (Pater nobis perquam colende) latere, quam habuerimus exilio durante occupationem, ex qua laudandi Dominum occasio sese offert. Maior quidem pars oppidi illius Comitis Ripacurtiae (in quo Caesaraugustam egressi permansimus) erat eorum, qui ex mahometica secta denuo ad fidem X.[i] conuersi sunt: horum filios duo patres ex nostris, semel quotidie congregantes per vias, pulsato cimbalo, et cum illis filios veteranorum in Christi militia, qua poterant diligentia doctrinam edocebant christianam: festiuis vero diebus P. Santanderius explicabat eis fidei articulos cum tanto audientium profectu, vt dicerent se nunquam tale quid audisse: maxime autem illi in fide neophiti, qui et gaudio nobis et admirationi erant, nam cum alios concionatores vix vi audire vellent, hunc ipsi vltro rogabant vt eis concionaretur viamque salutis ostenderet: atque ex his multi diebus festiuis ad conciones ex proximis pagis cateruatim confluebant: et id quidem (quod hominum ingenium est) non vili est aestimandum pretio: atqui ipsi, vt in longius tempus exilium nostrum ab vrbe protraheretur, magno affectu optare se aiebant. Et haec de absentia nostra.

Huius autem vrbis ciues tantum conceperant ex praeterita in nos turbatione timoris, vt pene omnes (perpaucis exceptis, qui nobis arctiori nexu colligantur) ad nos accedere recusarent. Quando tamen eis rei gestae veritas innotuit, expulsus est timor: iam qui recesserant, frequenter ad nos accedere non formidant: crescit in dies numerus deuotorum confitentium et communicantium: iam luce clarius vident praeteritam concitationem non aliud fuisse, quam machinationem daemonis. Nullus fere praeterit dies, in quo ad confitendum communicandumque quispiam non accedat; diebus praesertim dominicis veniunt tot, vt plures aliquando desideremus confessarios: diebus autem paschalibus et aliis praecipuis festis mirum est quan-

tus sit numerus accedentium ad dominicam mensam in capella nostra. Vere mutatio dexterae Excelsi est: heri vix vnus in nos ne oculos quidem conuertere audebat: iam hodie plures quam antea nobis vti desiderant familiariter. In quodam jubilaeo, ad finem praecedentis anni concesso, tantus fuit numerus accedentium, vt diu noctuque cogeremur confessiones audire; nec datum est tanto numero satisfacere: tandem non potuimus non vocare externos quosdam sacerdotes, qui die dominico, cum sacra communio sumenda fuit, nos in audiendis reconciliationibus iuuarent. His etiam diebus habuimus pro christianorum principum obtinenda pace jubilaeum (pro cujus consecutione fuit etiam necessum confiteri), atque in magno ad nos numero confessuri communicaturique accessere: hoc quidem nobis pro manifesto est, vt pro sacerdotum numero longe plures in jubilaeis et in quadragesima aliisque festiuis diebus audiamus confessiones, quam in caeteris ecclesiis vrbis et monasteriis. Post aduentum nostrum praedictum plurimas audiuimus generales, et alias multorum (qui ad nos nondum accesserant) confessiones; qua in re non mediocrem fructum in proximorum conscientiis experti sumus: quantus autem sit ille, nouit is, qui nihil ignorat: quem non latet, quot conscientiae (quae misere corruerant) reparatae sunt, quot peccata publica cessarunt, quot animae a Sathanae vnguibus ereptae sunt: harum nonnullas pro certo scimus in bono perstare. D.nus Jesus, ad cuius gloriam omnia fiunt, det incrementum, sicut et auxilium et vires praestitit ut haec inciperent.

Sed nec eorum spiritualem profectum silentio pertransibo, quos frequentius, singulis videlicet mensibus, quinto decimo, atque octauo quoque die, pro cuiusque dispositione et statu sacrosancto pane pasci sinimus: ii enim (quos credo plus minus numero centum esse) ita fortiter hilariterque perseuerant in bonis, maximas contra se obtrectationes indeuotorumque murmurationes non curantes, vt in ipsis Domini spiritum cum donorum coelestium communicatione non qualibet habitare non dubitemus. Hoc quidem et inter alia iure mirandum est, nonnullos infimae conditionis homines et mulieres (vt status superioris caeteros taceam) ita fortes in nostri defensione a testimoniis falsis et conuitiis (quorum plurima per hominum ora volitabant) perstitisse inuenti sunt, atque in receptis a nobis

consiliis et doctrina pro eorum spirituali profectu conseruandis, necnon in fauore (vt vires dabant) nobis impendendo, vt nec maledictis conuiciisque maximis frangerentur, nec periculis eorum vitae imminentibus (prout caeterorum erat rabies) terrerentur, neque a solita sacramentorum frequentia, quam ipsis pluries concionatores (quod dolendum quidem est) et publice et priuatim , non sine eorum opprobrio et contumelia et populi in eos concitatione, dissuasere, averti vllatenus potuerint. Corroborant omnia haec, attenta mente perpensa, denuo accedentium fidem; eorum autem, qui in tentatione permanserunt fortes, adaugent: iniuriae, quas nobis et exilio reuersis passim inferebant, contumeliae et conuicia, quae nobis per uias et plateas palam et impune faciebant, iam ex parte cessarunt: neque enim crux Christi omnino deserit nos: vtinam ejus fructus vberrimos capessamus.

Praeter haec nonnulli spiritualia fecere exercitia intra nostros parietes, et nunc sacerdos quidam theologus ea domi recipit, aliique eadem facere exoptant, quod mirum quidem est pro temporis injuria. Quidam recipi elapsis diebus desiderarunt; attamen ipse, cum meae tunc essent partes, (quia pro eorum experienda constantia ita visum fuit expedire), ingressum distuli: nonnulli etiam nunc id efflagitant. Duo admissi sunt, quorum alter in grammatice versatus est, alter ad ministeria temporalia fuit receptus, licet eadem et primus semper subire paratus sit. Caeterum foris tradita etiam sunt spiritualia exercitia tam religiosis quam laicis, inter quos fuere duo fratres ex obseruantia Beati Francisci, qui mediocriter profecere. Multae etiam moniales cuiusdam coenobii Beati Dominici (quod primas tenet in hac vrbe) exercitatae sunt: id prius a nobis earum Provinciali praeposito (qui signa dilectionis nobis maxima ostendit atque inter collata sibi a Domino reputat beneficia, quod sibi subditae moniales aliquando a quopiam nostrum visantur, et in spiritualibus instruantur) magnis precibus efflagitante: in tantum autem spiritualis harum sororum profectus excreuit, ut et mirentur qui id norunt, et qui illis Pater exercitia tradidit, magnam inde occasionem glorificandi Altissimum acceperit; atque ex hoc odor optimus in vrbem dispersus est. In aliis etiam sororum coenobiis proficiendi per nos in spiritualibus facultatem noui nonnullas expetere; sed cum negotium hoc, licet pro-

ficuum, laboriosum tamen sit atque ex aliqua parte inconueniens, nosque a rebus, quae magis vrgent, impediat, in praesentiarum his piis votis satisfieri non poterit. Laudent pro nobis omnipotentem optimumque Deum nostrum omnes angeli et sancti ejus, qui cum ita dudum inter odibiles, exosos atque contemptibiles sibi maxima hujus populi pars nos computabat, iam nunc in multorum cordibus nouum quemdam eumdemque intensum excitauit affectum in virtute proficiendi opera et consiliis nostris propriasque in nostris manibus animas secure deponant. Praeterea ad infirmos aliquoties Patres vocantur: morituris adsunt, eosque juuant vt in Domino proficiscantur: multorum indigentium necessitatibus ex eleemosinis aliquorum (qui nobis sunt familiares et deuoti) aliquando ex mutui liberali praestatione cura et diligentia nostra subueniri solet: qua in re vtraque contigit misericordiae opera exerceri; dum enim, quae corpori necessaria sunt, aliquibus tribuuntur, conscientiis eorum, quas aliquando aduersarius noster egestate misere premit, salubris medicina propinatur. Pluribus etiam aliis, diuersisque charitatis operibus, prout se, nunc haec, nunc alia se offert necessitas, patres intendere solent: et saepe contingit (quod in quibusdam expertus sum et aliquando ex patribus intellexi) vt gratissimi Deo nostro successus eueniant.

P. Santanderius optime concionari solet placetque communiter audientibus, quorum concursus fuit pluries vsque adeo frequens, vt sacellum nostrum capere eos aliquando non posset: nonnullas conciones habuit domi, alias vero in quibusdam parrochialibus ecclesiis; et nobis ex multis compertum est, quod magna proximorum conscientiis ex his concionibus proueniat vtilitas. Praecedenti proxime quadragesima inquisitor quidam haereticae prauitatis, nostri amantissimus, visitaturus in hoc regno eorum loca, qui ex secta mahometica denuo ad fidem Christi conuersi sunt, Patrem Santanderium secum detulit (id prius instanter petens et affectans), qui huiusmodi hominibus doctrinam exponeret christianam, eosque in iis, quae ad fidem nostram expectant, concionando doceret; quod et praestitit non sine magno profectu illorum: qui quidem tot compunctionis resipiscentiaeque expresserunt signa, vt non modicam et inquisitor et eum comitantes conceperint spem de correctione praedictorum: qui quidem hucusque vt in Altissimi

famulatu (proh dolor) et tepidissimi, et a vera deuii religione saepius solent comprehendi, et multi ab inquisitoribus puniri, ad quod munus iterum obeundum praedictus inquisitor expetit sese accingere, quod et differt aduersa detentus valetudine, qua cessante, deferet in comitem Patrem praedictum. Alter insuper illius collega (qui nos intimis diligit visceribus, et ex nostris elegit hic sibi confessarium, qui et Hispali inquisitorem etiam agens et generalem Archiepiscopi Vicarium de nostris fuit quam optime meritus) desiderat et instanter petit quempiam ex nostris, qui ipsi in eodem visitandi dictos neophitos munere socius existat, instructurus etiam illos in fidei rudimentis, prout et coepit et prosequetur Santanderius Pater. Ex quo quidem in Domino fore speramus, vt et Altissimo gloria, genti praedictae spiritualis non qualiscumque profectus, Societati nostrae vtilitas et auctoritas, vt videlicet in agro Domini liberius in hoc regno copiosum semen spargat, vberioresque fructus in animabus recolligat proximorum, inde proculdubio proueniant. Neque parui momenti esse existimamus vt Societatis professores ministeriaque inquisitores hic tanti faciant, nosque adeo paterno foueant affectu, quando tot homines in hac vrbe et Collegium euertere nostrum nomenque delere pro viribus nisi sunt; quodque id et nunc perplures indefessis affectent animis, non paucis argumentis experimur; sed oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, a quo et protectionem et auxilium recepturos nos sine dubio speramus.

Iam tandem ad ea, quae domi sunt, me conuertam, quae breui conabor explicare sermone. Sumus in praesentiarum quinque sacerdotes, quorum primus est P. Rojas (qui paucis ante diebus P. Franciscum a Borgia pro quibusdam non parui momenti rebus adiit: eum autem breui rediturum speramus): alter est P. Queralt, quem e Barchinona P. Mag. Strada misit: tertius est P. Mag. Piñas: alius Licentiatus Santander (de quo supra memini): vltimus, et omnium minimus, ipse sum. Omnes, Dei gratia, valemus et incumbimus pro suo quisque talento solitis nobis ministeriis. Quatuor etiam fratres nobiscum sunt, qui ministerio domus intendunt: studemus omnes, vt ex praescriptis nobis regulis, quas possumus, mediocriter obseruemus: proficiunt omnes Dei gratia in spiritu, et optimum quisque effundit odorem, aedificationique est omnibus cum quibus con-

tingit conuersari: sua singulis officia distribuuntur, vt ita commodius tota domus conuenienti ordine regatur: a prandio, aliquot diebus in hebdomada designatis, de virtutibus solet tractari, vt sic feruor atque profectus et perseueret et crescat: inter coenandum solet aliquis concionari, illaque pro concionaturis exercentur rudimenta proposita.

Haec sunt quae scribenda summatim in praesenti sese offerunt; singula enim, si enarrare vellem, longius tempus exposcerent, et forsan molestus tibi forem; vereor autem in dictis plus nimis protraxisse verba. Hoc iam vnum te summo conatu et affectu, Pater nobis obseruandissime, deprecamur, vt nos omnes indignissimos filios tuos tuis et sacrificiis et orationibus offeras Domino: speramus enim fore, vt tua intercessione Deo optimo maximo holocaustum acceptabile efficiamur. Elargiatur nobis copiosa suae gratiae dona dulcissimus Jesus, dux noster et Deus, vt ejus semper sanctissimae satisfaciamus voluntati. Amen.

Caesaraugustae, 17 die maii, anno autem Domini 1556.

Dignissimae P.tis tuae filius et seruus indignissimus in X.o,

†
ALFONSUS ROMAN.

DIX

Eleutherius Pontanus
Patri Ignatio de Loyola.
Bibona, 20 Maji 1556 [1].

†

Pax Domini nostri Jesu Christi, etc.

Rationem proxime elapsi quadrimestris tibi, obseruande in Christo Pater, redditurus, non uideo unde commodius exordium sumam, quam a facili et succincta itineris nostri narratione.

Itaque primo ac quinquagesimo die postquam Roma profecti sumus, Messanam, Siciliae metropolim, laeti atque incolumes peruenimus, itinere longo omnino ac difficili. Cuius ego si successus omnes persequi uelim, non tam epistolam scribere quam historiam uidebor contexere. Tantum scribo nunquam me neque longiorem neque laboriosiorem peregrinationem suscepisse, et tamen nullam unquam uisam mihi leuiorem, vt mirarer ipse mecum unde ad perferendas coeli marisque iniurias tantum subito roboris animo accessisset. Nam ut taceam exactas aut super tabulis nauium aut humi sub dio noctes plurimas, repentinas in nos de coelo imbrium effusiones, nauseam atque sexcenta alia nauigationis incommoda, illa etiam ipsa saeuissima tempestas, quae cum naui una pene omnes nocte absorbuit, non solum animum meum nihil perculit, uerum etiam ad pericula pro Christo ex Superiorum meorum authoritate subeunda alacriorem reddidit. Quam ego in laboribus ac periculis his constantiam (si modo tam leuium rerum perpessio adeo

[1] Autographae duplici folio, nn. 170 et 171.—Pauca in his immutavit Polancus, quae nos ad paginae calcem indicabimus.

specioso uocabulo appellanda est), si aut mihi aut fortunae ac non potius diuini fauoris auxilio, nobis sanctissimis tuis precibus, tum merito sanctae obedientiae comparato, acceptum ferrem, nimium mihi sumerem, nec foedissimum ingratitudinis crimen effugerem.

Messanae septemdecim dies commorati, postridie Natalis Christi conscendentes nauim Panormum uela fecimus; quo secunda nauigatione tertio die summo mane peruenimus. Vnde calendis Januarii laeto omine proficiscentes, Biuonam eodem die sed multa nocte accessimus.

Habes, obseruande in Christo Pater, itineris nostri breuiter explicatam rationem: accipe nunc eadem breuitate quae ab illo tempore usque in praesentem diem per nos, tantis licet beneficiis indignos, Dominus noster Jesus Christus Biuonae operatus est. Aduentus noster quam fuerit gratus omnibus non facile uerbis exponam: cuius fama cum subito ad omnium aures peruenisset, mirum dictu quam frequentes ad nos conuenirent congratulaturi nouis hospitibus, simulque laetitiam, quam nostra illis ingerebat praesentia, quibus poterant modis, ostensuri. Inter quos ipse quoque ciuitatis gubernator, qui magistratus Biuonae amplissimus est, comitatus iudice atque ornatissimis ciuibus ad nos uenit: qui post multas, tum de R.dae Paternitatis T. ualetudine, tum de Societatis instituto atque propagatione, percontationes, suam nobis omnem operam pollicitus, laetissimus abscessit. Ipsum quoque uulgus nostro aduentu adeo laetatum est, ut publica omnes uoce patres suos aduenisse clamarent: quod nomen etiam in hodiernum diem remansit; nondum enim Societatis Jesu nomen regionibus istis innotuit. Neque tamen temere paternum nobis nomen imposuisse uidentur, etenim non aliter quam parentes amant, uenerantur et colunt: eaque est hominum de nobis opinio, uenisse nos ut extinctam christianam religionem in pristinum decorem restituamus: quod quam uerum sit, ex iis, quae subiiciemus, clarius apparebit.

Priusquam huc uenissemus, magna pars ciuium ludo adeo dedita erat, ut totos dies ad mensam aut periculoso alearum iactu aut chartarum ancipiti certamine otiosa exigeret. Qui mos fratrum nostrorum uigilantia ita sublatus est, ut a duobus fere mensibus nusquam lusores apparuerint. Ipsis uero bacchanaliorum festis, quo tempore, ueteri quidem sed illaudabili con-

suetudine, omnes insaniunt, eorum, qui personati tota urbe discurrebant, plurimi laruas sibi detraxerunt, cum hanc bacchandi licentiam, non tam ex christianorum hominum instituto, quam impia paganorum religione promanasse didicissent: quorum resipiscentia factum est ut aliquanto quietius ac minori cum molestia dies illos transigeremus, non audentibus caeteris circum aedes nostras oberrare, ne a nobis intercepti a proposito bacchandi auerterentur. Circulatorum, quorum magna esse consueuit ubique copia, maxima nunc est Biuonae penuria; nam tribus uno die coniectis in carcerem, qui superstitiosarum quarumdam orationum diuenditione grandem pecuniam conflauerant, caeteris exemplum statutum est ne huc in posterum accedant. Si qui uero periculi ignari aduenerint, statim, audita carcerum fama, citius multo quam uenerint recedunt. Nec ita dudum, cum ex hoc hominum genere quidam circumdatus serpentibus in forum prodiisset, Pauli Mantuani [1], qui tum forte fortuna superuenerat, oratione ita exagitatus est, ut, reclusis anguibus et relicta concione, quam frequentissimam coëgerat, in nescio quas statim latebras sese proripuerit.

Multas praeterea familias, quae nullum mortuos suos lugendi finem faciebant, uisitauimus, et ut dolori modum imponerent, quamuis aegre, impetrauimus. Quo autem luctu mortuos suos Siculae mulieres prosequantur, paucis explicare ab re alienum non puto. Itaque eum, qui defunctus est, splendidissimis indutum uestibus aut suis aut e uicinia commodato acceptis, sublimem in sede collocant, tanquam Jouis capitolini aut Veneris paphiae simulacrum; quem circum conferto agmine circumfusae mulierculae, praefica ineptum prorsus ac puerile carmen praecinente passis ad defunctum manibus, domum implent ululatibus, capillos scindunt, faciem unguibus lacerant, non ad unum tantum diem, uerum etiam ad quinquagesimum, non raro ad secundum et tertium annum, nec toto eo tempore aut sacris

---

[1] P. Paulus Mantuanus, "Venetiis natus, Romae a B. Ignatio ad domestica obsequia inter suos cooptatus est anno 1555, ut ipse flagitaverat. Sed cum Ignatius litteris probe excultum comperisset, hominis temperantiam admiratus et adultae virtutis specimen ex eo assecutus, quam idoneus futurus esset ad majora Societatis officia cognovit. Quare ad Sacerdotium statim evectum Panormum misit...„ Aguilera, *Provinciae Siculae Societatis Jesu Ortus et res gestae*, part. I, cap. VIII, n. XXXI. Hujus, qui contagiosa tabe infectis inserviens mortem obiit, memoria desideratur in opere Patrum Allegambe et Nadasi, *Heroes et Victimae charitatis.*

unquam intersunt aut sacramentis communicant. Templum uero, in quod defunctus elatus est, reliquo uitae spatio nunquam ingrediuntur, etiam maximis praemiis propositis. Quam consuetudinem cum pietatis amantissimus Prorex [1] edictis uellet gravissimis abolere, non potuit: debilitauit tamen multis in locis plurimum.

Extincta sunt etiam plurimorum odia; et capitales multorum inimicitiae in firmas ac synceras uersae sunt amicitias: quorum duo e primoribus urbis uiris adeo pertinaci inter se odio dissidebant, ut sola mors finem inimicitiis allatura uideretur; omnesque uno ore dicerent ne ipsum quidem Christum, si de coelo descendisset, ut, positis dissidiis, in gratiam redirent, effecturum; impio quidem loquendi modo, sed ad rei difficultatem exprimendam accommodato. Sed longe eos fefellit opinio; nam ad primum statim verbum ministri Collegii (qui dirimendarum inimicitiarum mirus est artifex), condonatis iniuriis, amicissimi facti sunt, et dextras animo lubentissimo coniunxerunt; quorum alterum cum iudices pro poena, quam promeruerat, ad funium tractus damnassent, tulit patientissime, dicens longe grauiorem sibi poenam deberi, praestareque breuem hic dolorem ab hominibus, quam perpetuum in inferno cruciatum a daemonibus perpeti.

Eorum, qui in uinculis asseruantur, magna semper a nobis ratio habita est. Nam frequenter illis concionatum est, et de sacerdotibus, quibus confiterentur, prouisum, quod illi summis in beneficiis ponunt. Ante aduentum enim nostrum neminem habebant, a quo aut in doloribus consolationem acciperent, aut absolutionis in morbis beneficium perciperent. Adolescentem, in quem judices grauius quam pro crimine statuere decreuerant, nostra pro eo interpellatione liberauimus. Alium leui admodum de causa, magno autem familiae suae incommodo, in carcerem detrusum, delinito eo, cuius *iussu* [2] custodiebatur in uinculis, uxori liberisque suis solutum reddidimus. Tertium quemdam, cuius bona constituta judex uolebat auctione uendere, quod pro fratre, qui uadimonium deseruerat, spopondisset, magno metu *ingenti* [3] periculo liberauimus; nostris enim preci-

---

[1] Joannes de Vega.
[2] *causa.* POLANCUS.
[3] *et.* ID.

bus judex impulsus, aequiori paulo cum eo conditione transegit. Decumbentes in valetudinario nostra quoque opera non raro adiuti sunt, verum fere uacuum est; et cum plurimos habet infirmos, uix duodecim habet aut quatuordecim.

De nobis, quam bene sentiat uniuersa ciuitas, indicio esse potest hominum ad nos in periculis concursus, et omnium nobis confitendi desiderium, ut non immerito domus nostra cuipiam uideri possit publicum miserorum omnium refugium; et ut Dei erga nos munificentiam profitear, nemo hactenus opem nostram frustra implorauit.

Vicina mulier cum duos iam dies pariendi difficultate laborasset, nec partum, tentatis uariis remediis, quicquam faciliorem sentiret, ad nos oratum misit, ut sibi subueniremus: cum uero respondissem nec medicum me esse neque Deum, ut possim dolores de corporibus abigere, nec tamen illae orandi finem facerent, uictus precibus dedi illis aquam benedictam, ut de ea fronti, pectori ac ventri parturientis signum crucis imprimerent, omnesque nos pro illa oraturos dixi: quod cum fecissemus, et illae diligenter obtemperassent, secunda ab inde hora quam foelicissime partu liberata est.

De scholis nostris, quas pene praeterieram, hoc habe: messem ex ipsis sperare nos longe uberrimam. Discipuli ad summum centum quinquaginta, qui, ut seipsis quotidie doctiores euadunt, ita et meliores, jurandi ad singula pene uerba pessimam consuetudinem, *impudicos contactus ac praeposteros concubitus* [1] ita reliquerunt, ut nullae amplius ad aures nostras de eiusmodi uitiis querelae perferantur. Confitentur singulis mensibus: multi etiam sacratissimum Christi corpus magno cum desiderio suscipiunt.

De statu rerum nostrarum, etsi longus mihi instituendus esset sermo, tamen, quia nondum satis compositae sunt res domesticae, propterea quod non in propriis sed conductitiis aedibus habitamus, statui longiorem de his sermonem in alterum mensem differre, quo, Deo uolente, futurum est ut ad propria commigremus. Accipies tunc his de rebus *prolixas plus satis epistolas, quibus* [2] longae dilationis moras facile, ut spero,

---

[1] *impudicitiam et morum turpitudinem*. Polancus.

[2] *prolixam epistolam, qua*. Id.

sarciemus. Interim, ne nihil omnino scribam, scito numerum aequare nos duodenarium; valere autem et ualuisse hactenus, si non omnino inoffense, at certe satis commode, plerosque etiam salubrius hic quam Romae degere. Charitate omnes ita inuicem deuincti, ut in summa pace ac concordia placidissime uiuamus. Singuli in eo, quod sibi obtigit, officio strenuissime se gerunt.

Haec sunt, Reuerende in Christo Pater, quae mihi sese in praesentia ad te perscribenda offerunt; parua quidem, immo nulla, si cum iis conferantur, quae quotidie ex diversissimis orbis partibus ad te perferuntur; uenia tamen digna, si temporis, quo haec gesta sunt, ratio habeatur. Nondum enim messis nostrae dies aduenit, sed adhuc quotidie serimus, et sterilia hominum corda paulatim ad meliorem frugem praeparamus. Erit tamen, nisi me fallit opinio, cum de messe quoque nostra plenos ad uos manipulos exultantibus animis transmittemus. Quod ita demum futurum est, si diuinam ad hoc gratiam Reuerenda nobis Paternitas tua sanctissimis suis orationibus impetrarit, quibus, quicquid hactenus boni egimus, debere nos uerissime confitemur. Proinde me, meaeque fidei commissam familiam, id est, omnes nos Reuerendae Paternitatis tuae amantissimos filiolos, tuis imprimis, deinde caeterorum quoque patrum ac fratrum feruidissimis orationibus, toto animo commendamus. Vale iterum atque iterum, obseruandissime Pater.

Biuona, decimo tertio calendas Junii, anno 1556.

R. P. Tuae indignus in Christo filius,

ELEUTHERIUS PONTANUS.

In ima parte tertiae paginae haec leguntur: P.e Francisco, Portugallo, Fiandra, Andalucia, Aragon, Parigi, Perugia, Ferrara, P.e Francisco [1].

Superscriptio in quarta pagina: R.do in Christo Patri M.o Ignatio de Loyola Societatis Jesu Praeposito generali, Romae.

Alia manu: 1556. Biuona. Quadrimestres 20 Maii.

---

[1] Vide supra, pag. 56, annot. 1.—Primis verbis *P.e Francisco* intelligendus venit P. Franciscus de Borja, postremis vero P. Franciscus Palmius.

Praecedentium litterarum italicum exemplum a Joanne Thoma Romano, *ex commissione* Patris Eleutherii Pontani, Rectoris, confectum et subscriptum [1].

IHS

La pace del Signor' nostro Giesu Christo etc.

Deuendo io, R.do in Christo Padre, rendere raggione alla Riuerentia uostra delle cose, che sonno acascate in questi quatro mesi passati, non so donde più comodamente incomenci, che dalla facile et breue narratione del nostro camino.

Il quinquagesimo primo giorno dipoi che da Roma ci partimmo alegri, sani et salui, peruenimmo a Messina, capo del regnio di Sicilia, non senza faticha et trauaglio. Le fatiche del quale se io le uolessi scriuere, più tosto parrei contare una historia, che scriuere una lettera. Solo questo scriuo, mai hauer' fatto nessuna peregrinatione, ne più longa ne più faticosa, niente dimeno nissuna mi è parso più ligiere, tanto che mi marauеglio donde mi fusse stata data subitamente tanta forza per soportare le fatiche del mare. Lasso stare le molte notte passate o sopra le tauole della naue, o al sereno sopra la nuda terra: lasso le repentine pioggie, le incitationi al uomito, vna anchora, et benche crudelissima tempestà, la quale una notte noi tutti con la naue haueua quasi somerso, il mio animo niente percosse, ma lo fece più pronto a pigliar' pericoli per amor' di Christo, essendomelo comandato da miei superiori. La qual' constantia ne i trauagli e perigli (se pur patir' così ligier cose, con tanto bello uocabulo si debbe ornare) se io l' atribuissi o a me, o alla sorte, et non più tosto al diuin' aiuto, per le santissime orationi di V. R. per noi sparse, et al merito della santa obedientia, troppo me ne uantarei et non scamparei quel' brutto uitio del' ingratitudine.

Hauendo dimorato diecisette giorni in Messina, il giorno dipoi la Natiuità del Signore nauigammo a Palermo, onde con

[1] Autographum duplici folio, nn. 166 et 167.

una prospera nauigatione il terzo giorno la matina a bon' hora gionsemo: di la partendoci il primo giorno del' anno con buona acoglienza il medesimo giorno assai di notte giungemmo a Bibona.

Intendi hora V. R. con la medesima breuità quelle cose, che da quel tempo per insino al dì d' hoggi per mezzo nostro, indegni de tanti beneficii, il Signor' nostro Giesu Christo ha operato in Bibona. La nostra arriuata quanto sia stato a tutti grata, facilmente con parole non la potrei esplicare, la quale hauendola tanto subitamente tutti intesa, marauegliosa cosa è, quanti ueniuano a ralegrarsi con esso noi, et insieme l' alegrezza, la quale haueuano della nostra presentia, come poteuano la demostrauano: tra li quali anchora il gouernatore della città di Bibona (che è qua la magior' dignità) acompagnato col' iudice e con li più nobili cittadini uenne a noi, il quale, hauendoci domandato della sanità nostra, et del' instituto della Compagnia et della sua dilatatione, offertocesi tutto si partì con grande alegrezza. La gente minuta anchora tanto si ralegrò della nostra uenuta, che diceuano tutti esser' uenuti li loro padri; il qual' nome insino ad hoggi ci è restato. Perche il nome della Compagnia di Giesù, o delli teatini, o jesuiti non è cogniosciuto in queste parti. Pur non pare che inconsideratamente ci habbiano posto questo nome di padre, perche non altrimente che padri ci amano et honorano. Et questo pensano di noi che siamo uenuti accioche restituiamo la christiana relligione spenta, nel' suo antico stato: la qual' cosa esser' uera, di quelle cose che metterò di sotto, più chiaramente si potrà uedere.

Auanti che qua uenessimo, una gran' parte delli cittadini di tal sorte era data al giocho, o de dadi o delle carte, che li giorni in questo integri passauano; la quale usanza con la uigilantia delli fratelli di tal' sorte si è leuata, che da dui mesi in qua giocatori alchuni non s' è più uisto. Nel carneuale, nel qual tempo, come è la usanza, et mala, tutti si danno al' buon' tempo, molti di quelli, che per la terra andauano mascerati, si leuorno la mascera, hauendo inteso che questa cattiua usanza ueniua più dalli pagani che dalla usanza de christiani: per la qual' cosa si è fatto che più quietamente et con minor' molestia si passassino quelli giorni, non hauendo ardire li altri passare dalla nostra casa, accioche trouati da noi, non si leuassino

da tal' costume. Delli ciarlatani, delli quali in ogni loco ne è gran' copia, in Bibona non ui sonno; perche una uolta, essendone stati messi tre in pregione, li quali uendendo certe superstitiose orationi, haueuano assai ben' guadagniato, li altri spauentati di tal' cosa, non hanno ardire di acostarsi qua. Et se alchuni di tal cosa ignoranti ci uengono, udito come altri sonno stati posti in pregione, più presto che non uengono se ne uanno. Et pochi giorni in qua uenendocene uno, che faceua monstra grandissima di serpe, la predica di Paolo Mantoano, il quale a caso andò la, atterrito, pigliandosi le sue serpe et lassando li huomini, delli quali se ne hauea congregato una gran' copia, confuso se ne andò.

Oltra di questo habbiamo uisitato molte fameglie, le quale non faceuano nessun' fine di piangere li loro morti, et habbiamo fatto che ponessino modo al' lor' dolore, benche difficilmente. Con quali pianti le donne siciliane piangano li lor' morti, non sarà fuor' di proposito breuemente dechiararlo. Morendo alchuno, lo sogliono uestire con ueste preciosissime, o sue, o imprestateci dalli uicini, et porlo a sedere in una sedia molto alto, come il simulachro di Jupiter, intorno del' quale molte donne cantano un' certo canto sciocchо et tutto puerile, stendendo le mani uerso il morto, empieno la casa de pianti, stirandosi li capelli, et con le unge sgrafigniandosi la faccia, et questo non per un giorno ma per cinquanta, et molte per insino a dui et tre anni, et in questo tempo non odeno mai la messa, nè uanno alli sacramenti. Et il resto del tempo della lor' uita per qual' si uoglia cosa non andarebbono a quella chiesa, doue quello morto è sepolto: la qual' consuetudine il Vicerè, zeloso del' honor' de Dio, uolendola leuare del tutto, con grandi bandi non ha potuto, benche in alchuni lochi si è un' pocho diminuita.

Si hanno estinti molti odii et capitale inimicitie, delli quali dui principali cittadini tanto odio era tra loro, che solo la morte pareua ch' hauessi a estinguere quello, di tal' sorte che tutti diceuano che, se lo istesso Christo uenisse in terra, non gli potria pacificare; parole certo impie, ma accomodate a esprimere la difficultà della cosa: ma grandemente son' stati ingannati di quello che pensauano, perche alla sola parola del ministro del Collegio, al quale per placare le inimicitie Iddio ha dato gran-

dissima gratia, perdonandosi le ingiurie, si sonno fatti amicissimi, et alegramente si toccorno la mano: l' uno delli quali essendo stato condennato dalli giudici alla corda, per quello che haueua fatto, soportò patientemente quella pena, dicendo che maggior' n' haueua meritato, et esser' meglio patire un' pocho qua dalli huomini, che senza fine patire nel' inferno da demonii.

Habbiamo hauuto molta cura delli incarcerati. Imperoche spesse uolte ci si è fatto prediche, et prouedutoli de sacerdoti alli quali si confessassino, la qual cosa la riputano per gran' beneficio; perche auanti il nostro aduenimento non haueano alchuno, dal quale potessino riceuere alchuna consolatione, o nelle infermità potessino essere absoluti. Un' giouane, il quale gli giudici, più che non hauea meritato, lo uoleuano castigare, facemmo che fussi liberato. Un' altro, il quale per una causa de niente, ma con gran' danno della sua fameglia, era stato messo in carcere, hauendo quello per il comandamento a [1] quale staua in pregione, lo rendemmo alla moglie et suoi figlioli. Un' altro, li beni del' quale già il giudice uoleua uendere allo incanto, perche hauea promesso per il fratello, il quale, datto il preggio, se ne era fugito, da grande pericolo lo liberammo; imperoche il giudice per le nostre prighiere spinto, con alquanto più giusta conditione si passò con lui.

L' infermi del' hospitale non pocche uolte per mezzo nostro sonno stati aiutati, ma è quasi uoto, che al più che n' habbi, ne ha dodeci o quatordeci.

Quanto bene di noi senti la città si dimostra per il concorso delli huomini a noi ne' pericoli, et per il desiderio di tutti di confessarsi a noi, che la nostra casa meritamente può parere ad alchuno un' publico refugio di tutti li miseri. Et per più manifestare la benignità d' Iddio uerso di noi, nessuno per insino a qui ha domandato in uano il nostro aiuto.

Vna donna uicina, hauendo patito doi giorni che non poteua partorire, prouato uarii remedii, niente se allegeriua il suo dolore, mandò a noi che la soccoressimo; hauendoli risposto che io non ero medico nè Iddio, che li potesse leuare il dolore, et

---

[1] Signum quoddam hic est, seu forte inceptum scribi vocabulum, quod legere non valemus. Sensus tamen ex latinis litteris supra positis perspicuus est.

quelle non restando perhò di pregare, uinto per le preghiere, li dette acqua benedetta, che con quella facessino il segnio della ✠ nella fronte, nel petto et nel uentre di quella che partoriua, et dissili che tutti noi pregheressimo per lei: la qual' cosa hauendo noi fatto, et quelle hauendo obedito, di là a doe hore fu felicemente del parto liberata.

Delle scuole, delle quale quasi m' era desmenticato, sappia questo V. R., che noi ne speriamo grandissimo frutto; li scolari sonno per il più 150, li quali così come ogni giorno più dotti diuentano, così più megliori. La consuetudine di giurare ad ogni parola, et le altre tristitie di peccati carnali di tal' sorte lassano, che nessune lamentationi di tali uitii più ci siano portate. Ogni mese si confessano, et molti di loro riceueno con gran' desiderio il sacramento.

Dello stato delle cose nostre, benche io non douessi molto parlare, pur' perche non anchora le cose di casa sonno assai ordinate, perche noi stiamo in una casa a pigione, queste cose le deferirò per l' altro mese, quando col' aiuto d' Iddio habitaremo nella propria habitatione. Allora V. R. riceuerà di queste cose più longhe lettere, con le quale ricompensaremo il tempo passato. Hora per non passar' così alla legiera, sappi V. R. come noi siamo 12, sani et disposti per gratia d' Iddio, se non quanto potessimo, pur' assai comodamente. Et molti stanno meglio qua che in Roma. La charità così ci ha legato, che in somma pace et concordia uiuiamo. Tutti fanno diligentemente il suo officio.

Queste sonno le cose le quale al presente mi occorrono da scriuere alla R. V., certo piccole et quasi nulle, se con quelle si conferiscono che da diuerse parte del mondo ogni dì a V. R. si scriuono; degne pur' di perdono, se risguardiamo il tempo nel quale queste si son' fatte: imperoche non anchora il tempo della nostra ricolta è uenuto, ma anchora ogni giorno seminiamo, et li cuori sterili di questi homini a meglior' frutto prepariamo. Sarà il tempo, se non m' inganno, quando della nostra ricolta pieni manipuli con alegri cuori ui mandaremo: la qual' cosa così sarà, se la P. V. con le sue santissime orationi ce impetrarà gratia a questo, per le quale confessiamo hauer' fatto ciò che per insino a qui habbiamo fatto di bene. Per ciò io con tutta la fameglia a me comessa, cioè tutti noi figlioli della P. V.

alle uostre orationi, dipoi a quelle di tutti li padri et fratelli con tutto il cuore ci raccomandiamo, et humilmente basciamo le mani de V. R. P.

Di Bibona a dì 21 de Maggio 1556.

D. V. R. Per comessione del Nro. R.do in Chro. Padre Rettore il P. Eleutherio Pontano,

Io. THOMASSO ROMANO, minimo seruo.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in Christo Padre il Padre M.° Ignatio de Loyola, Preposito generale della Compagnia de Jesu in Roma.

Alia manu: 1556. Biuona de Sicilia. Quadrimestre di 21 di Maggio.

Fragmentum cerae rubrae sigilli.

DX

Philippus Faber, olim Leernus,
Patri Ignatio de Loyola.
Mutina, 20 Maji 1556 [1].

†
IHS

La gratia et pace di Chisto N. S. sempre si diffunda nei cuori nostri. Amen.

Molto R.do in Christo Padre: Al principio de l' anno presente scrissi alla R. P. V. d' alcune cose che il Signore per mezzo di questi suoi deboli operarii haueua operato in vinea sua nelli

[1] Archetypae duplici folio, primo n. 106, altero non numerato.—Eadem de iis animadvertenda veniunt, quae supra, pag. 48, annot. 1, diximus de praecedentibus ejusdem Philippi Fabri quadrimestribus sub n. CDLXV positis.

quatro mesi alhora passati, fra le quali parlai d' vna giouane che sul Firentino hauendo seminata discordia fra marito et mogliere gioueni, con simulare l' vno hauere voluto intossicare l' altro (adeo che per molti anni la mogliere è stata dal marito con grand' ignominia et cordoglio (abenche innocentissima) separata): tandem *ad cor rediens* ci capitò nelle mani, procurando noi che lei facesse confessione publica della sua falsità, la quale *in scriptis* si mandò a quel magistrato etc.; hora habbiamo riceuute lettere di quelle bande, de mille ringratiamenti che fanno a Iddio, et a tutti quelli che in questo negotio si sono adoperati, significandoci come con grande consolatione di tutti, s' è dato termino al grande trauaglio et rouina, doue sin' hora si ritruouauano quelle afflitte anime; et essa giouane sta constante nella voluntiera penitenza del suo errore [1].

Doppo questa, vna altra giovene maritata, atta certo a far' et causare molte offesse di sua Maiestà, fu leuata dal peccato, doue *(consentiente, imo fauente marito)* era stata con publico scandalo per molti mesi a posta d' uno concubinaro, il quale con lei teneua anchora due altre, cioè vna in villa et due in casa nella città. Era anchora lei stata in peccato con vn suo zio *(turpe relatu)* forse da due anni; leuata dico dal peccato, fu condotta nelle conuertite, doue si confessò con noi come anchora il suo marito, li quali ambedui, mostrando grand' animo di volere viuere xianamente, si sono retirati in vna casa da sua posta, facendoci però prima molte promissioni et obligationi *(etiam in forma iuris)* de viuere honestamente etc., come intendo fanno.

Le cuose del diuino seruitio vanno mediocremente; anchora che, per non hauere Sua Eccll.ª [2] data la risolutione del luoco [3], et *per consequens* non hauendo noi quella commodità, non si può così intieramente agiutare all' anime. M. Stephano [4] (il quale per conto della rottura della ghamba è stato per qualche mesi impedito) adesso fa alcune esshortationi nella capella di casa, nella quale ci viene gente etiam de qualità, perseueran-

---

[1] Vide supra, pag. 50.
[2] Dux Ferrariensis, Hercules d' Este.
[3] In quo extruendum erat Collegium.
[4] Mag. Stephanus Baroëllus.

doui quel conte [1], il quale con sua fameglia s' è confessato da M. Stephano questa Pasqua. Et in quello tempo hauessimo tanto da confessare che, hor' in essa capella, hora nella chiesa delle conuertite, et finalmente nelle prigioni (hauendoci il Rmo. Vescouo [2] dato la cura di confessar' i preggionieri) quasi non poteuamo supplire; oltra che vna cittadina inferma, desiderando confessarsi col P. M. Stephano, il quale non poteua caminare alhora, mandò subito cauallo et seruitori a tore (*sic*) esso Padre, et, poi che fu confessata, ritornarlo nel Collegio; la quale mandò poi la sua fameglia a confessarsi da detto Padre nella sodetta nostra capella.

Si confessò etiam con noi vna cittadina giovene di buona casata, la quale, con le commodità de cinque o sei miglia ducati di dota ch' ella ha, era molto sommersa nelle vanità et grandezze: tanto si commosse nella confessione sua, che se ne ritornò a casa tutta humiliata, anzi inferuorata, che poteua, a chi la sentiua, fare ricordare di quella samaritana: gittò da banda le vanità, abandonando et sprezzando le mondane compagnie, mostrando ogni cuosa esserli venuta in fastidio, eccette le cuose de l' anima, et alhora si risolse a vestirsi di biretino, come adesso va, *consentiente tamen marito*, il quale (com' intendo) molto s' è rallegrato, et ha molto grato che lei si confessa con noi, il ch' ella fa con sua fameglia vna o più volte al mese, et già il suo marito gli ha promesso che si confessarà da noi.

Questi giorni passati venete a Modena vn S.re di Castello Parmesano, il quale da due o tre anni non s' era confessato per non sentirse disposto a lasciare quella vita, la quale sapeua certo che, volendosi salutarmente confessar' et comunicar', lasciare bisognaua: si confessò con noi, con mia edificatione et sua (come mostraua etiam nell' esteriore) sodisfattione; se ne ritornò adonch' al suo Castello, mostrando grand' animo di fare mutatione di vita. Del tutto sia ringratiato l' authore de ogni bene.

Queste persone sono assai solicite ad intendere, et anche prouedere, quando ci manca qualche cuosa nella temporale ne-

---

[1] Hujus mentionem forte fecerat Faber aliis litteris, quae ad nos usque non pervenerunt.

[2] Fr. Aegidius Foscarari, O. P.

cessità, et se fossero libere o potenti nella facultà, come sono alcune di loro nella voluntà et buono desiderio, presto se liberarebbeno della pagura ch' hanno ch' vn giorno non li siamo leuati da Modena per non hauer' luoco conueniente al diuino seruitio. Et a noi s' accrescerebbe l' animo, et anche la speranza ch' hauendo qui luoco, si mandariano persone che supplirebbono in cuose d' importanza, et di grande seruitio di Dio nostro S.re, come sarebbe, chi legesse theologia alli R.di Preti di Modena, chi predicasse et leggesse tutto l' anno, le domeniche et feste, nella chiesa cathedrale, et simili, secondo che Mons.r il Vescouo R.mo mi fece già scriuere a V. R. P., cercando ch' alcuno di nostri pigliasse tal impresa. Il nostro Signore adonche, de cui è tutto il negotio, proueda quando et come meglio sia seruito, et a noi dia gratia di sempre fare sua santissima voluntà, il che spero farà per sua misericordia, mediante l' orationi di V. R. P. et delli charissimi padri et fratelli, alle quali molto ci raccomandiamo.

Di Modena a 20 di Maggio 1556.

Di V. P.tà figliuol' indegno, et minimo seruo in Christo,

PHILIPPO FABRO.

Superscriptionis loco in quarta pagina manu eadem haec scripta sunt: † In luoco di Quadrimestre del Collegio di Modena.

Alia manu: 1556. Quadrimestre di Modena di XX di Maggio.

DXI

Aegidius Faber,
Ex commissione Patris Antonii Vinck,
Patri Ignatio de Loyola.
Messana, 21 Maji 1556 [1].

IHS

Gratia et pax Domini nostri Jesu Christi sit nobiscum semper. Amen.

Memor illius tuae legis, R.de in Christo Pater, quae succinctas tantum admittit literas, ita me comparabo, ne uel nimiae in scribendo prolixitatis merito redargui, vel aliud quam quod silentio omnino praeteriri non poterat, in medium ex proximo quadrimestri attulisse videar.

Atque vt a studiis ordiar, crescit in dies magis magisque discipulorum numerus, et, quod experimento quotidiano edocti intelligimus, literarum scientia cum morum integritate coniungitur: quae sane res impulisse creditur nobilem quemdam ac non postremi in Republica nominis virum, vt nuperrime vno eodemque die quinque filios, summae spei adolescentulos, aliorum ferulae subtractos, huc erudiendos perduxerit: atque etiam (vt interim alios praeteream) summum Curiae Regiae Judicem, vt et ipse tres filios nostris formandos commiserit.

[1] Bina sunt harum litterarum exempla, alterum in folio duplici, primo, n. 146, secundo non numerato, alterum duplici item folio, nn. 147 et 148. Diversa est quae primum exaravit manus ab ea, quae secundum confecit. Utrum autem eorum autographum sit, an vero utrumque apographum, decernere non valemus; quia nusquam alias in hujus Aegidii Fabri certo autographas litteras incidimus, nec ullum prae se ferunt haec exempla indicium, quo dijudicari id certo possit. Utrumque tamen archetypum existimamus Messana Romam missum; nam in utroque Polanci manum est videre, quaedam pauca in primo emendantis, alia in altero ad chartae oram scribentis, quibus quid litterae haberent indigitaret. Utraque nos ad paginae calcem subjiciemus.

Nec mirum, cum quotidie re ipsa comperiant, quam multa foelicissima ingenia, quamque omnium siue disciplinarum siue virtutum ornamentis insignita hinc emergant, prodeantque non mediocri profecto Reipublicae commodo, quorum illa humeris non raro inclinata recumbit, adeo vt vix aliquem reperire sit, qui suis liberis probe prospectum esse putet, ni illos prius gymnasio nostro mancipandos curet : tantum nomen apud omnes bonos indefessa professorum diligentia ac solers industria comparauit.

Quam quidem Patres nostri in sacris concionibus, lectionibus, confessionibus ac sacramentorum administratione, non adaequant modo, verum et praecurrunt: nemo tantum propriae industriae tribuit, vt non horum iudicio atque authoritati libenter sese subiiciat: quos et dominicanorum prior, magni apud omnes meriti vir, caeterique permulti, qui consilii causa in rebus animarum curam concernentibus huc accurrunt, consulendos sibi summopere putarunt. Et nuper quidam ea ipsa de causa quadraginta milliarium itinere huc perductus est: cumque post reditum in suum oppidum dubii quiddam ea in re scrupulum animo ingereret, iterum e tam remoto loco redire non piguit ad nostros, quo haesitandi causa omnis abesset. Quid autem hic P. T. commemorem nobilium matronarum, tam in confitendo quam sacram Eucharistiam sumendo feruentissimum studium? Quid frequentem illam ad conciones et ad sacras lectiones concurrentium cateruam? Quid in tam diuerso hominum genere maximeque promiscuo sexu (ne de vitae conditione interim quid addam) stupendam idem sentientium, idem imitantium, idem denique agentium concordiam, aequalitatemque recenseam? Religiosos omnino dicas, si sub vno tecto continerentur: quamquam, vel citra tectum, mentis in Deum eleuatione ipsis operibus satis testantur, dum illi sponte sua faciunt [1] ad quae plerique inuiti quodammodo impelluntur.

Neque vero operae pretium mihi visum est aliquam hic de Deo dicatis virginibus mentionem iniicere; nam quicquid huius est, non dubito P. Tuam ex superioribus litteris satis superque intellexisse.

Ex coniugatis libet vnicum hoc exemplum attexere, tibi

---

[1] *ad Dei gloriam et proximorum auxilium* addidit hic Polancus in primo exemplo.

forte non ingratum futurum: est hac in vrbe mulier quaedam, quam masculae animi virtutes cumulatissime nobilitarunt, cuius maritus, a turcicis piratis captus, in vinculis detinebatur: illa, coniugalis amoris non immemor, id, quod vnum potuit praestare, summa fide praestitit: quotidie crebras confessiones, ieiunia, pia opera, quotidie feruentes ad Deum preces eiaculabatur, vt tandem pro sua inexhausta clementia misereri dignaretur mariti tam dira patientis. Quid effecit? inquies. Imo quid non effecit, cum iam, voti compos facta, suis precibus maritum reducem videre meruerit? Rediit ille: miratur in uxore mutatos mores atque ingenium: videt concionibus, ieiuniis, orationibus, addictiorem quam abiens reliquerat. Ibi illam, male sanus, a tam sancto instituto reuocare conatur, non intelligens quanto haec omnia sibi fuerunt commodo. Cumque primo statim congressu non tam facile labefactari posse videt plusquam adamantinum vxoris animum, vt ab inceptis resiliret, verbis tandem minas, minis etiam verbera addere incipit. Quid faciet pia foemina? marito non obtemperare grave illi crimen videbatur; obtemperare autem cum suae religionis iactura, quiddam etiam morte crudelius reputabat. Adiit quemdam ex nostris Patribus: jubetur mariti affectibus conniuere, illique sese modis omnibus commodam praebere, vt tandem uel suapte natura ductus, vel vxoris *commoditate* [1] prouocatus, non solum cum ea mitius ageret, verum etiam et in eamdem sententiam pertrahi atque pellici possit. Quid multis? maritus tandem, vxoris probitate perspecta, ita postea se gessit, vt omnibus sacrae religionis muniis non assequeretur modo, sed etiam praeuerteret, nec iam vereatur vbique sibi serio gratulari quod coniugis, vera monentis, consilio acquieuerit, quae nisi talis, vt ait, sibi contigisset, erat omnium hominum miserrimus.

Proregem [2] nostris concionibus interfuisse nouum non est: eius vero filiam Isabellam, quae Duci Bisbonae [3] nupsit, quid attinet huc referre, cum illam nec coeli inclementia, nec longe distans a Collegio nostro palatium, nec aduersa, nisi forte gravior, valetudo, quae grauidis heroinis [4] solet esse familiaris,

---

[1] *obsequio.* POLANCUS.
[2] Joannem de Vega.
[3] Petro de Luna.
[4] Sic perspicue in altero exemplo, non ita in primo.

adducere potuerunt, vt tota peracta quadragesima vel vnico die concioni sacrae se subtraheret. Sed quod magis mireris, sic rapitur ad omne pietatis religionisque munus, vt non iam intra caecos parietes, sed palam in nostra ecclesia peccata frequenter confessa sit et sacram synaxim receperit; vt suo exemplo familiares omnes ad sui imitationem inuitauerit. Immo vero et Dux ipse non raro iisdem concionibus interfuit, qui et pridie Resurrectionis Dominicae in eodem nostro templo sacrae Eucharistiae communionem accepit. Eadem ferme et de Assuero, Proregis filio, scribi possunt, qui sororis sedulitati in concionibus audiendis non multum cessit.

Quanto autem fauore et beneuolentia Prorex nos semper prosequatur, id opinor P. T. multis, iisque non obscuris, argumentis persuasissimum esse. Nec pro innata illa sua et plusquam humana humanitate, hactenus sibi visus est suae in nos beneficentiae fecisse satis, nisi insuper in concessione Abbatiae cuiusdam (quae, Rocchae Amatoris titulo inscripta, quinque millibus passuum Messana abiacet[1]) omnem operam[2] nauasset. Abbas est iam prouectae aetatis et plusquam sexagenarius. Cum hoc egit vt post ipsius mortem Abbatia *nobis*[3] cederet, quam ad rem consensus Imperatoris Caroli in dies expectatur. Tam profusae benignitatis non aliam causam elicere possum, nisi laboriosam sollicitudinem et sollicitum laborem, quem nemo non videt in dies crescere, tam in dictis sacerdotibus et confessoribus, quam etiam verbi diuini praedicatoribus, quorum opera sic ubique exprompta atque obuia est, vt non in templis, non in coenobiis, non apud aegrotos, immo ne in carceribus quidem aut triremibus vnquam hactenus desiderata fuerit; vt taceam alia pia opera, quae decrepitis, lecto decumbentibus ac desperatae valetudinis hominibus, a Collegii nostri fautoribus, ac etiam a nostris exhibentur, quae maiora sunt, quam vt breuitati consulenti hic recensenda sint.

Inter alia, quidam nuper ex nostris hominem mortuum, in via repertum, cum nemo sepeliret, propriis humeris solus in templum sepulturae gratia deportauit. Idem eadem hora alium quemdam semimortuum, despectum et in uia iacentem, suos in

---

[1] Vide Polanci *Chronicon,* t. iii, pag. 224 et 225.

[2] *nobis* inseruit hic Polancus in primo exemplo.

[3] Voci *nobis* substituit ibidem Polancus haec: *nostro collegio.*

humeros sublatum in hospitale publicum detulit, nullo alio monitore prouocatus, quam ea, quam ejus animo Christus inseuit, erga proximum charitate.

Patris vero Praepositi [1] curam erga pauperes non facile fuerit explicare: qui nullo vnquam tempore cessat aegrotorum ac miserorum hominum necessitati sic opitulari, eisque ad extremum vsque vitae spiritum tam indefatigato conatu adesse, vt omnes ex aequo huius ciuitatis primates et principes viros, nescio qua tandem inaudita virtute, sic in sui admirationem traxerit, vt ne publice quidem illi profiteri vereantur, vetus illud apostolicae charitatis exemplum in nostris renatum esse. Per illum effectum putatur vt Prorex, vna ex parte ciuitatis, rectores vrbis ex altera parte, insolita quadam et vere regia in pauperes et languentes his proximis mensibus eleemosynarum panis, vini, offae, et bis in hebdomada carnium largitione vsi sint, quae quotidie in mille quingentos plus minus homines, nec raro Praepositi manibus, erogatae sunt; nouo insuper extructo hospitali, cui etiam nostri praefuerunt, cum vetus tantae multitudinis (plurimos enim misit proxima Calabria) non foret capax.

Vir quidam Armenius, annos natus circiter 20 et X.i baptismo donatus, cum turcarum manus euasisset, ac Genuam navigio petens, Messanam, ita Deo uolente, a ventis esset delatus, rogauit sibi locum ostendi, in quo Deo famulari posset. A nonnullis igitur ad nos deductus, ita primum, nostro instituto est affectus, ut exire se nolle affirmet. Damus operam ut vulgarem linguam addiscat; quod si assequetur, non poterit non esse vtilissimus; nouit enim, praeter suam, etiam arabicam linguam, et ingenium prae se fert ad discendas literas habilissimum [2].

In coenobio Italae [3], quod R. D. Antonium a Vega Abbatem cognoscit [4], non minori labore quam fructu quidam nostro-

---

[1] Haud facile est certo decernere quemnam hac voce *Praepositi* designet hic Aegidius, Rectoremne, seu Praepositum, Collegii Messanensis, an vero Provincialem. Ille ad Augustum hujus anni mensem fuit P. Annibal de Coudreto. Vide POLANCI *Chronicon*, t. v, pag. 192, n. 555; hic vero P. Hieronymus Domenech. Existimamus tamen de Provinciali sermonem esse, de quo plura jam similia in his *Litteris* et in Polanci *Chronico* dicta sunt.

[2] Haec, a vocibus *Vir quidam Armenius,* in altero exemplo ad quartae paginae calcem tertia quaedam manus, signo ut hic insererentur apposito, scripsit.

[3] Hic in secundi exempli ora scripsit Polancus *Itala.*

[4] Vide POLANCI *Chronicon*, t. III, pag. 202 et 203.

rum [1] Patrum in confesionibus, concionibus et frequenti Sacramentorum administratione, vineam Domini excolit, extirpatis plerisque superstitionibus, iis maxime, quas in luctu funebri, evulsione capillorum, vngulationibus, muliebri eiulatu, praeficarum conuocatione, atque aliis id genus idololatriis, quae tam altas radices fixerant, vt post mortem proximi parentis aliquando per totum annum a sacris abstinuerint [2]; summaque diligentia impetratum est, vt iam omnes funus comitentur et parentalibus mariti etiam vxor intersit, quod ante apud illos inauditum erat: huic iunctus Professor et litteris et pietate imbuere *pubem* [3] nititur, ac doctrinam christianam praelegit. Quam ante aliquot menses in vndecim paroeciis, quas habet Messana, nostri pueris inculcare vsque ad proxime lapsum Aprilem, non exiguo fructu conati sunt, vt maior fere puerorum pars quamplurima memoriter recitare iam posset. Ab eo vero tempore munus illud docendi *a nostris* ad suos Paroecos R.mus Cardinalis [4] trans*tulit* [5].

Ante aliquot dies quidam ex nostris sacerdotibus, introducendi eius moris gratia, quem in tradenda pueris doctrina christiana hic tenuimus, per omnes messanensis dioecesis ciuitates et oppida celebriora, numero omnino 43, missus est. Necdum hic ad nos rediit. Id ipsum coeptum in syracusana ciuitate ac circumiacenti territorio; qua ex re non mediocrem speramus animarum salutem; sunt enim illi, quibus commissum est negotium, ad illud accommodatissimi. Praeter id etiam, quod ad diuulgandum in hoc regno Societatis institutum, vix alia melior excogitari ratio poterat.

Non multos ante menses Catanensis Episcopus [6] ad R.dum in Christo Patrem Prouincialem [7] non semel scripserat, vt aliquem ex nostris ad se eam in vrbem mitteret. Missus illuc est P. An-

---

[1] Tertia illa manus, de qua supra, pag. 318, annot. 1, hic superscripsit inter lineas *fuit P. Daniel,* scil., P. Daniel Paeybroeck. Vide supra, t. III, pag. 488, annot. 1, et Polanci *Chronicon,* t. V, pag. 190, n. 549.

[2] Vide supra, pag. 301.

[3] *iuventutem.* Polancus in primo exemplo.

[4] Joannes Andreas de Mercurio, Messanensis Archiepiscopus et Cardinalis.

[5] Postrema haec verba ita in primo exemplo immutavit Polancus: munus illud docendi ad suos Parochos Rmus. Cardinalis *transferens, nostros eo onere levavit.*

[6] Nicolaus Maria Caracciolus.—Hic in alterius exempli ora scripsit Polancus *Catana.*

[7] P. Hieronymum Domenech.

tonius Vinch, tametsi huic Collegio non parum commodus, cuius ipse tum *gubernacula regebat* [1]. Nec multo post huius aduentum, coacto concilio, ciues eius vrbis octaua februarii decreuerunt, vt ciuitas illa tribus annis proximis, qui a prima Octobris die numerarentur, tria coronatorum M[illia] *Societati* [2] daret ad reditus emendos et Collegium in ea extruendum. Quam ad rem ipse quoque Episcopus triginta vncias annuas, quae septuaginta quinque coronatos [3] valent, de suo pollicitus est. Jamque eius sumptibus idem Pater Antonius cum altero sacerdote ac duobus fratribus laycis illic alitur, non sine magno animarum prouentu; nam et concionantur, et confitendi gratia multo plures ad eos conueniunt, quam audire possint. Praeter haec legit P. Antonius lectionem casuum conscientiae, ad quam plures quam septuaginta presbyteri, nec pauci nobiles ac religiosi, confluunt. Ea ciuitas vniuersitatem studiorum profitetur: qua de causa non exiguus fructus ex eo Collegio expectandus videtur.

Haec sunt, Pater obseruande, quorum P. T. certiorem facere cupiuimus, vt vel inde coniicias, quos ex hac vinea fructus sperare possis, Deo fauente. Apud cuius maiestatem obnixissime te rogamus, vt tuis precibus pro nobis interpellare digneris vt, semper ad maiora et meliora aspirantes, nunquam ab eius sanctissima voluntate seiungamur.

Messanae, 21.° Maii anno 1556 [4].

AEGIDIUS FABER.

In quarta pagina secundi exempli haec tantum leguntur: † Mess.ª maggio 1556.

---

[1] *Rector erat*. Polancus in primo exemplo.

[2] Vocem hanc cancellavit ibidem Polancus.

[3] "quos *coronatos*... appellat, hodie *scutos* vocamus.„ AGUILERA, l. c., cap. v, n. vi

[4] Sic in secundo exemplo: in primo autem

Messanae, 12.° calendas junii anno dni. 1556
Ex commissione P. Rectoris
P. T.
indignus in Christo filius.

AEGIDIUS FABER.

DXII

Arnoldus Conchus,
Ex commissione Patris Pauli d' Achillis,
Patri Ignatio de Loyola.
Panormo, 21 Maji 1556 [1].

✝
Jhus.

Pax Christi.

Quoniam ita iubes, R.de Pater, quae proximo quadrimestri diuina bonitas per nos indignos seruos operata est, paucis complectemur.

Imprimis res gymnasii nostri foeliciter satis et ex sententia succedunt. Nam fere omnes scholastici, et literis et probis moribus imbuti, spem nobis non paruam promittunt [2]. Multi non mediocris ingenii diuersarum classium quotidie solicite instant vt in collegium recipiantur, ex quibus duo oratoriae facultati student, nostraeque expectationi non minus spiritu quam literis respondent, qui nihil ardentius optant, quam, relictis semel omnibus, Domino nostro Jhu. Xpo. se totos mancipare, quorum patientiam et constantiam omnes admiramur: si Xpus. fauerit, breui sunt impetraturi quod petunt. Praeceptores suo munere funguntur diligentissime: fratres domestica officia pro uirili exequuntur.

Quantus sit confitentium numerus ex eo potes cognoscere, quod tametsi *simus* a plebe longiuscule semoti [3], tamen domi nostrae in festo paschatis circiter duo millia sunt confessi. No-

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 154 et 155. Est et apographum, cum Polanci emendationibus, unico folio, n. 159.
[2] *pollicentur*. POLANCUS.
[3] quamvis a plebe longiuscule simus semoti. ID.

uissimo iubilaeo tanta ad nos multitudo cucurrit, vt uix cibo sumendo, aut horis recitandis, tempus daretur. Longum esset sigillatim dicere quam multi fuerint vtriusque sexus homines, quorum alii a quatuor, alii a quinque, alii a sex annis, mandatis Ecclesiae [1] non paruerant. Foemina quaedam, non attendens quam periculosum sit corpus dominicum indigne sumere, omni genere sordium contaminata, per viginti quinque annos in peccato mortali communicauerat; quae tandem mutata, non secus ac *quaedam* [2] Magdalena, anteactae uitae turpitudinem cum lacrimarum effusione *salutariter* [3] defleuit, et signa uerae poenitentiae nobis ostendit. Alia quaedam, intra nouem annos semel tantum confessa, *dicebat se graui morbo compulsam esse* [4] ad priorem uitam corrigendam. Vir quidam inimicum habens, cum quo in gratiam redire nolebat, semper, dum *precem* [5] dominicam recitaret, omittebat illam partem *(et dimitte nobis debita nostra sicut etc.)* [6] hic, postquam sacerdotibus nostris errata [7] exposuit, de iis poenitentiam *fecit* [8], et deinceps pro inimico suo se velle orare nobis pollicitus est. Alius, rupto sanctissimo foedere matrimonii, septem annis a coniuge [9] cum cognata foedissime uixerat; qui, peccatorum mole deposita, *nostris* [10] adhortationibus, ad vxorem rediit.

Est apud siculos mos vt filii et filiae parentum manus vesperi et mane exosculentur, quo uenerationis signo se morigeros Deoque et parentibus debitum honorem tribuendum esse demonstrant: quaedam, ne hoc faceret, sex annos ab omni sacramentorum susceptione abstinuerat: nunc, gratia Dei *per nos* operante, *se* [11] penitus emendauit. Fuit et alia quaedam, conata per potiones et medicamenta abortum facere, quae cum uideret hac arte nihil fieri, aliam tentauit viam: humi prostrata, ventre coelum uersus, tamdiu se mancipii sui, foeminae robustissi-

---

1 *circa confessionis sacramentum* addidit Polancus
2 *altera.* POLANCUS.
3 *salubriter.* ID.
4 *Deo iuuante adducta est.* ID.
5 *orationem.* ID.
6 *sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* ID.
7 errata *sua.* ID.
8 *egit.* ID.
9 conjuge *separatus.* ID.
10 *piis motus.* ID.
11 gratia Dei *id* operante, *errorem suum.* ID.

mae, pedibus feriri iussit, donec huiusmodi pedum tunsione (si potuisset) uentrem relaxasset; verum omne consilium et inceptum frustra erat. Stupefacta mulier rei miraculo et magis perterrita, conuersionem non distulit: at factum tam crudele, tam nefarium, in templo nostro cum planctu et lachrimis in confessione deplorauit. Mulieres sex, quae publice in ciuitate meretricium faciebant, per *nos* [1] (Deo adiuuante) ab illa turpidine ad castimoniam sunt abductae.

Nolo te nimia prolixitate detinere: dicam generatim amplissimum fructum ex confessionis sacramento promanare; nam praeter ea quae diximus, multa, iniuste a quibusdam ablata, sunt per nostros patres veris dominis restituta, eleemosynaeque quamplurimae distributae.

Concionantur [2] domi et foris in diuersis monasteriis, idque non absque spirituali emolumento: duae puellae nuper claustrum conuersarum ingressae, sacro nondum assumpto habitu, in ipso tyrocinio (ut solet) tentamentis daemonis pene victae, pium et religiosum propositum mutare cogitabant; sed adhortationibus et diuini verbi praedicatione confirmatae, habitum sumpserunt, quarum altera, secundo tentata, non ferens insolitos hostium insultus, tristem *abitum* [3] parabat: et abiisset vtique, nisi denuo adhortatione et concione eo fuisset reducta, vt non modo permanere desideraret, sed etiam pecunias, quas priuatim seruabat, Abbatissae, cui antea tradere nolebat, vltro offerret; Patri praeterea, cui prius conscientiae secreta reuelare nullo modo volebat, humiliter nunc cum aliis confiteatur.

Est et aliud monasterium, huius vrbis praecipuum, in quo a multis mensibus, singulis fere dominicis atque festis, aliquis ex nostris concionatur, idque non sine magno monialium eius monasterii fructu; nam cum antea a nobilibus matronis saepe et quouis tempore visitari consueuissent, quadragesima nuper elapsa nullam illarum ad mutuum colloquium admiserunt; et cum hactenus fere omnes proprios reditus habuerint, nunc eos ad vsum communem multae illarum conuertere atque paupertatem amplecti desiderant.

---

[1] *nostros.* Polancus.
[2] Concionantur *nostri.* Id.
[3] *recessum.* Id.

Sunt et aliae congregationes, quae se foelices existimarent, si aliquem ex nostris concionatorem haberent.

Tota vrbs nos amat: fauet in omnibus, quibus potest. Praetor etiam nuper bis terue ad nos venit, nobiscum deliberaturus de his, quae pertinent ad pauperum et eorum, qui in carceribus detinentur, sustentationem et subuentionem; quae (laus Deo) optimum exitum habuerunt.

Haec sunt, R.de P.r, quae scribenda occurrebant: tu nos tuis precibus Deo assidue commenda. Vale.

Panhormi 12 cal. Junii 1556.

R. [P.] T. indignus filius,

ARNOLDUS CONCHUS.

Superscriptio in quarta pagina: Ihus. Al Molto R.do in X.o P.e il P.e M. Ignatio di Loyola, Preposito Generale della Compagnia di Ihu.

A S.ta María della Strada, a Roma.

Alia manu: 1556. Panhormo. Quadrimestres 21 Maii.

Et alia: Emend.

Vestigium cerae sigilli.

DXIII

P. Ursmarus Goissonius
Patri Ignatio de Loyola.
Praga, 21 Maji 1556 [1].

Jhus.

Pax X.i

Cum nuper, R.de in X.° Pater, ea, quae in superiore itinere V. R. P. contigerunt [2], scripserim, eadem non duco repetenda [3]. Verum sequentis, a Vienna in Pragham usque, itineris gesta, quaeque postea sint Pragae facta, obiter potius perstringam.

Decimo sexto die Aprilis iter curru in Pragam arripuimus, quo sex diebus confecto, omnes, laus Deo et Domino nostro Jesu X.°, sani eodem applicuimus XI Kalend. Maii; quod tamen, non absque aliqua difficultate factum, sciat R. P.tas Tua. Aliquando in timore et anxietate (humanum dico) quaedam loca transiuimus, de quibus paulo ante dicebatur nobis latrones et assassinos (ut uocant,) latitare, qui homines illac transeuntes spoliarent. Quod sane uerum fuisse facile aduertimus, cum in huiusmodi syluosis uiis, quae olim Hersinia sylua dicebantur [4],

---

[1] Archetypae, in vol. *Quadrimestrium 1553-54,* sex foliis, nn. 275-280. -In iis tantum postrema verba, *Datum Pragae...* Goissonius, sunt manu ipsius Patris Goisson.—Has litteras fortasse respiciebat P. Canisius, dum ad Ignatium scribens 17.a Maji hujus anni 1556, videlicet, quatriduo prius quam Goissonius has litteras subscriberet, haec ajebat: "Del resto scriverà diffusamente il R. P. Rettore.„ Vide Braunsberger, *B Petri Canisii, S. J., epistulae et acta,* t. i, pag. 620.

[2] Sic; verum nulli dubium esse potest quin, quo sententia clare liqueat, praeponenda sit vox *contigerunt*, vocibus *V. R. P.*

[3] Litteras, quibus Goissonius rationem Sancto Ignatio reddebat eorum, quae sibi sociisque *in superiore itinere* Roma Viennam usque *contigerunt*, reperire non valuimus. Quaedam tamen ad illam itineris partem spectantia habentur apud Orlandini *Hist. Soc. Jes.*, part. i, lib. xvi, nn. 19 et 20.

[4] "Hercynia, sylva Germaniae, alias amplissima fuit, nunc autem multo angustioribus restringitur limitibus, et Bohemiam propriam circumdat. Hinc hodie a Thuringis

lapideae passim humiles cruces, quibus coniuncta erant iisdem lapidibus enses, asciae, secures, pugiones, insculpta, conspiceremus. Tum quosdam obuios habuimus iisdem in locis abditis, qui tum ex suis uerbis intuituque, tum etiam quod per inuium et confusum iter uagarentur, facile nobis innotuerunt. Accidit enim quodam die circa uesperum, quemdam nobis obuium fieri, aspectu mirabili et horrido gladium circumferentem, media solum uagina conditum, a latronibus se spoliatum fingentem, qui ab eo loco, in quo nos primum alloquutus fuerat, insectatus est usque in hospitium quoddam, in quod nos inuitos quodammodo induxit, aut potius ipse nos eodem inuitos comitabatur: inuitos dico; nam cum aurigam monerem, ut nos alio duceret, nostros quoque fratres (germanos) [1] quodammodo ad hoc compellerem, unanimiter uidebatur ipsis hunc, quocumque diverteremus, nos insecuturum; proinde potius caute agendum esse in hospitio illo cum patientia. Mansimus igitur simul eodem in hospitio; ipse autem omnibus se nostris rebus, colloquiis, tum priuatis, tum publicis, ingerebat, tacitusque omnia nostra obseruabat. Ante coenam, inter coenandum, post quoque coenam, constanter perseuerabat: hospitem tamen ante coenam praemonueramus, curaret nos diligenter; vocatos nos ad Regem Romanorum [2] aperiebam; quare nullum improbum nobiscum admitteret rogabamus, male quoque suspectum nobis hunc aperiebamus. Verum cum his in regionibus maxima unicuique sit concessa libertas, aut potius permissa, cogere quemquam exire hospitium, hospiti, absque expressa et sufficienti causa, non facile licet; sub pretextu enim boni, et mali quoque admittuntur. Itaque patientia opus erat et vigilantia; is enim in mediam usque noctem (ni fallor) solus coenatus perseuerauit, donec somno pressus compelleretur dormire in scamno: antea tamen coena facta, omnes, praeter Bartholomaeum [3], quem mihi asciueram socium, miseram fratres cubitum, uigilantibus nobis duobus,

---

Thuringerwaldt, a Bohemis *Behemerwaldt* appellatur, a Gallis autem *Forest de Boheme*. Dicta fuit etiam Orcynium, et Hercynium nemus, et ab ea montes adjacentes dicti fuere Hercynii montes, qui et Suditi.„ BAUDRAND in additionibus ad *Lexicon Geographicum* FERRARI.

[1] Sic, et intelligendi videntur ii, qui, e Germania oriundi, germanicam linguam tenebant, ac proinde facilius meliusque poterant cum auriga et aliis agere.

[2] Sic perspicue in archetypo nostro. Romanorum Rex erat Ferdinandus I.

[3] Bartholomaeus, Helvetius. Vide *Cartas de San Ignacio*, t. VI, pag. 134 sub finem annotationis 9.

donec ille homo suspectus obdormiuisset: humi enim dormire, eodem tamen hypocausto, cogebamur, supposito tamen stramine. Denique circa mediam noctem nos quoque somnum capere adnisi sumus, omnibus silentibus, in eodem scamno: sequenti uero die diluculo surgens ille praefatus homo, per eamdem uiam, qua et nos tendebamus, praecessit, cum tamen contrariam, hoc est, oppositam tendere debuisset: quod non parum auxit omnibus metum. Suspicabamur enim socios sibi (si quid mali nobis molitus fuisset) eum conuocaturum, omnesque (quod facile fecissent) nos spoliaturos. Verum nihil nobis aduersi accidit. Laus et gratiarum actio omnipotenti optimoque Domino Deo, in saecula semper benedicto, qui nos tot et tantis periculis (quae omitto) eripuit. Non enim solum uersati sumus periculis latronum, sed et longe aliis, quibus omnibus liberauit nos Dominus.

Pallia nostra a Vienna non circumferebamus, ut nobis consuluerat Pater Lanoy [1]. Non enim capaces sunt hujusmodi uestimentorum hi homines, nam credo nos aliquando male audiuisse propter hujusmodi multis in locis. Quamuis neminem nostrum opinor quaecumque obiecta uerba male accepisse, quin potius cum maxima simplicitate obliuiscebantur se quandoque amictos illis esse, cum de curru in hospitium tenderent; quos saepius relinquere monui in curru ea, quae postmodum ab uno nostrum in hospitium adferebantur.

In hospitiis, praesertim in Morauia, qua ferunt omnium errorum hominum agere diuersa genera (peiores namque longe sunt Boëmis), multa patientia nobis opus fuit: sumere enim quae mensae apponebantur, et soluere quantum uolebant, oportuit, absque aliqua contradictione; alias in mirabilem animi commotionem agitabantur absque aliqua causa aut ratione. Quod sane admodum mirati sumus. Quando uero celebrandum fuit, ipso Dominico die post octauam Paschae, repulerunt nos, nolentes (ut eorum uerbis utar) pati missam in suas ecclesias *(sic)* celebrari: tres enim, aut ad summum quatuor, sua lingua, scilicet, idiomate cantabant *Pater noster;* hisque contenti, domum reuertuntur, nisi contingat concionari eorum aliquem, quod tamen raro fit in pagis.

---

[1] P. Nicolaus Lanoy, Viennensis Collegii Rector.

Vbi uero in hoc loco celebrare non licuisset, statim, arrepto itinere, Polneam [1] uenimus, quod oppidum distinguit Morauos a Boëmis, quodque, inter omnia oppida et alia loca a Vienna Pragam usque, solum est syncerum et catholicum, ut nobis retulit pastor, qui et Decanus ruralis dicitur: is a nobis rogatus, ut liceret sacrum facere, fratresque communicare, libenter admisit. Quamuis hora meridiei instaret inhibitumque a Praghensi capitulo ei esset, ne aliquos ad celebrandum admitteret, quin prius literas uideat testimoniales (capitulo, inquam, arcis catholicorum); qui tamen, ob sufficientem omnium nostrum apparentiam, alias noluit habere testimoniales literas. Nobis ad altare admissis, campanas iubet pulsari, populum conuocari, non pusillum, Deo sane deuotum. Cum enim, absoluto sacrificio, ad hospitium reuerteremur, uiri, mulieres, matronae graues nos salutabant, annuentes cum maxima reuerentia. Si nostrum aliquis potuisset ad ipsos loqui, credo fructum non paruum fieri potuisse in usque adeo paratis animis.

Ille bonus Pastor totum se nobis obtulit: pollicitus est se uelle nos uisitare, ubi Pragam uenerit. Nos quoque uicissim operam nostram eidem et populo suo, si casus daretur, obtulimus. Nec a nobis recedere uoluit, donec nobiscum prandio interfuisset, cum quodam probo uiro sibi adiuncto. Cum autem cibum sumeremus, aduenit subito tubicen ciuitatis, tuba canens per quintam partem horae, in eadem domo, ante fores cubiculi, in quo prandebamus, quod et prius fecerat cum oppidum ingrederemur; non tamen animaduertebam propter nos hoc fieri, donec in proximo oppido itidem nobis fieri uidissem, imo et ipsi cantores musici, cum musicis motetis (ut uocant) de tempore Paschali nos exceperunt. Inter caetera cantantes illud alla. [2], quod Magister Petrus Scorigius [3] coram R.da P. Tua quandoque cecinit. Omnes tamen sub utraque specie et non praemissa confessione communicant, obseruantes ualde exactas multas ecclesiae catholicae ceremonias, ut Pragae quoque faciunt. Hi uero canto-

---

[1] Prius scriptum fuerat *Pulneam;* verum recentiori manu mutatum est in *Polneam* et sermo videtur esse de oppido *Polna,* quod non longe distat a *Czaslau.*

[2] Alleluia.

[3] Saepius et, ut videtur, rectius scribitur Schorichius. De hoc jam frequens sermo factus est et fiet in his *Litteris* et in POLANCI *Chronico.*

res et tubicines suis cantibus nihil aliud quam *dringhelt* [1] uenantur, ut nobis relatum est. Quod cum audiuissem certius, in gratiamque nostram haec fieri et facta fuisse intellexissem, (quamuis nullos ex consensu nostro admiserimus ex praedictis), postmodum caui, admonens hospitem ne aliquem illorum, si uenirent, admitteret. Quod cum semel in sequenti quodam oppido accidisset, recusassemque tubicinem et cantores, qui omnes, ut in prioribus urbibus ad nos uenerant, grauissime tulerunt, conuiciis etiam nos prosequentes. Morem enim dicebant esse Patriae, ut haec nobilibus et alicuius aestimationis uiris fierent; inter quos nos (tametsi Gesuitas) habebant et reuerebantur.

Cum autem Pragam intraremus, occluseramus latera currus palliis nostris, ne nos tam aperte dignosceremur: verum cum transeuntes quasdam plateas, quarum altera catena ferrea, altera uero lignis transpositis occupata, remoraremur, accurrebant homines, et magni, parui, mulieres et uirgines, scrutantes et peruestigantes quid rei in curru esset, homines an potius ferae syluestres, ut cerui et apri. Itaque immoti omnes cum animi alacritate in sanctum Clementem [2] peruenimus. Sit Dominus Jesus benedictus. Amen.

Accepti fuimus cum magno gaudio a charitate R.di P. Canisii, qui tum ad Regem iuerat [3], cum ingrederemur monasterium. At ubi rescissent amici nos aduentasse, uno aut altero die lapso, singuli ueniunt ad nos (amici, inquam) uisitandos, plerique nobiles et magnifici uiri. Primum Doctor Ludouicus [4], qui magno fauore nostras res procurat magnaque affectione nos amat: deinde magister hospitalensis [5], sic uocatus, cum duobus quibusdam uiris ungaris; postea catholicus quidam nobilis Boëmus, Cancellarius quoque Regis, Jonas [6], omnes ma-

---

[1] Sic; germanice *trinkgeld,* munus quoddam, seu emolumentum quod pro labore aut obsequio, absque praevio pacto aut ultra id quod pactum est, quandoque animi grati ergo datur; gallice *pour-boire*, italice *mancia,* hispanice *propina.*

[2] Scilicet in Sancti Clementis monasterium olim Patrum O. P., postea collegium Societatis Jesu.

[3] "Ferdinandus mense Maio Pragae fuit et 20 Maii iterum Viennam advenit." Braunsberger, l. c., pag. 611.

[4] Ludovicus Schradin, juris utriusque doctor.

[5] Antonius (Brus de Muglitz), Crucigerorum 'cum rubea stella' et hospitalis ad Pedem Pontis Magister. Schmidl, *Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae*, part. I, lib. II, n. 9.—Braunsberger, l. c., pag. 772, annot. 2.

[6] Jacobus Jonas, Regis Romanorum, Ferdinandi, Cancellarius.

gno nos applausu excipientes. Plerique alii ad nos uenerunt, ad quos, propter uestium defectum, non poteramus prodire. Hactenus enim ob id delituimus inclusi monasterii claustris, imo initio ne cubiculum quidem poteramus egredi, propter continuum concursum uulgarium hominum, qui exploratum ueniebant nostram libertatem *(sic)*: hactenus in dormitorio monachorum, cum monachis et aliis quibusdam laicis, cellas nostras habuimus. Quapropter continuum concursum hactenus passi sumus, eodem loco pransi sumus, eadem culina usi, cum maxima seruitute. Speramus in Domino aliquando his quoque dari finem, quamuis nullam aut paruam apparentiam uideam recessus monachorum, eo quod non completam habeant suam petitionem apud Regem.

Praeterea eleemosinas nonnullas a praefatis amicis accepisse nos, silentio praeterire non possum. Tria enim uasa ceruiciae, cum primum uenissemus, sunt nobis oblata: uini aliquot pocula: gallinae quatuor; duae ab aliis: pisces et carpiones quatuor: ab alio pars magna salmonis: quibus omnibus apparet nos non ab omnibus esse contemptos.

Quoad aedificium, satis amplam habemus domum pro nobis imo uiginti personarum capacem, si modo illam haberemus liberam: facile quoque aptare est locum nouitiis, et hoc paucis expensis: culina breui absoluetur, refectorium, classes ex ordine sequentes quatuor magnae et pulcherrimae, quae, demptis ligneis aut uitreis fenestris, ferme sunt absolutae, quarum tres possunt facile comprehendere ducentos scholasticos: templum nostrum egregium, sed paruum, chorum tamen habens lucidissimum, quod quidem suo tempore facile ampliari potest, applicando uidelicet quemdam monasterii ambitum; uerum istud nobis hoc tempore abunde sufficit.

Frequens est populus in audiendis sacris, etiam praeter expectationem, tam catholicus, quam Usciticus [1]. Ad Regem in principio [2] Maii omnes adiuimus, ad quem, osculata primum manu renitentis, Suam Maiestatem sum affatus his aut similibus

---

[1] Goissonii librarius scripsit *Uscitics;* verum aut ipse aut alius supra postremas duas litteras apposuit *a,* ubi apponendum esset *u,* ita ut legatur *Uscíticas.*

[2] Hic librarius exarare incepit verbum *d*[ie], spatio relicto ut apponeretur numerus; quod tamen spatium implevit manu propria Goissonius scribens *in principio*

uerbis [1]. Postea obtuli Serenissimae Maiestati rosarium unum Beatae Mariae de Loreto, quod gratanter ac beneuole accepit, offerens se, sicut antea Societatem promouit, ita se deinceps promoturum promisit.

Idem pariter Archiduci Ferdinando [2] altera die fecimus, nisi quod tantum tres, Canisius scilicet, Blissemius [3] et ego, adiueramus, relictis aliis fratribus domi, consilio quorumdam amicorum, qui ita fieri suaserant respectu eodem, quo et Nicodemus olim laborabat, cum ueniret ad Jesum nocte; fuisset tamen Suae Excellentiae gratum.

Collegii redditus sunt assignati mille quadringenti daleri [4] annui, primum terminum accepturi sumus, ut speramus, breui, integrum; hactenus tamen ex eodem recepimus fere ducentos daleros, quos fere omnes in operarios exposuimus aedificii causa, quibus magna summa debetur, ultra mille daleros, quos, undenam exoluamus, nos latet: speramus tamen in Domino quia ipse faciet [5].

De applicatione bonorum monasterii Oibinensis [6] Collegio Societatis, audiet V. R. ex literis R. P. [7] Petri Canisii, de cuius rei dispensatione desideramus effectum apud summum Pontificem, ad idque exequendum simul supplicationem mittimus. Conuentiones nullas describo, nam nondum astringimur, aut aliquibus obligamur, quia confirmationis litteras fundationis Collegii, quibus insertae fuissent conditiones, si quae erunt obseruandae in hoc contractu, nondum recepimus; sed tempore suo, inquit Doctor Jonas, Cancellarius, sicut Viennenses hactenus patienter negationem earum tulerunt, et tandem adepti sunt, sic et nos Pragenses tempus determinatum expectare debemus, quamuis nihil minus recipiemus.

---

[1] Verba haec in separata charta scripsit per librarium Goissonius et Romam misit, quae, quia post epistolam hanc in hoc volumine assuta sunt, ideo ad hujus ipsius epistolae calcem hic subjiciemus. Vide infra, pag. 336.

[2] Ferdinandi I filio et Bohemiae Pro-regi.

[3] P. Henricus Blyssemius.

[4] Talerus, thalerus *(thaler)*; ejus valorem vide apud Braunsberger, l. c., pag. 614, annot. 4. et pag. 671, annot. 5, et in Polanci *Chronico*, t. v, pag. 259, annot. 1.

[5] Ubi nos scribimus *quia ipse*, scriptum a Goissonii librario fuerat vocabulum quod legere non valemus quia superscriptum habet nunc *quipse (quia?, quod?, quoniam? ipse)*; vox autem *faciet* erat primo *faciat*.

[6] Vide Polanci *Chronicon*, t. iv, pag. 265, annot. iii.

[7] Verba *R[everendi] P[atris]* addita sunt inter lineas, ut videtur, ab ipso Goissonio.

Obiter tamen dicam quid requirebat Rex a nobis: ut uidelicet, eiusdem monasterii bonis Collegio Pragensi applicatis, Pragensis Rector curaret uisitari hoc monasterium singulis annis bis, si tres aut quatuor sacerdotes ibidem officium persoluentes, et a citauiensibus [1] oblati et praesentati ad hoc ministerium peragendum, sint idonei, officium exequantur debite, eisdemque aliquid idem Rector ad quotidianum uictum quotannis contribuat. Si tecta monasterii deficiant, per citauienses restaurari suis expensis curemus Rector et colle[gium] [2]: si paries aliquis corruat in monasterio, Rector Collegii Pragensis suis expensis restauret.

Quoad illos, qui ecclesiam nostram uisitant, diuersi admodum sunt religione et fide et moribus: multi, ualde quieti, deuote et modeste se gerunt; quidam uero insolenter et cum maximo nostro periculo. Semel accidit Patri Canisio, celebranti in choro templi, ut inter sacrificandum lapidibus peteretur per fenestras ab extraneis. Aliud accidit Mtro. Cornelio [3]: cum ipso die Ascensionis celebraret ultimum sacrum, quidam praesens coepit boëmice clamare: "Quid oras tantum, quid oras, cum uideas te ire ad infernum?„ Cum autem [4] pergeret Magister Cornelius, nec responderet, accedit ille ad altare, eleuato pugno uolebat eum petere, dicens: "Non mihi respondes?„ Cumque quidam nostrum, qui missae ministrabat, Gaspar Grigher [5], eum reducere conaretur, inquit ille: "uis eum defendere?„ nitebaturque eumdem Gasparem [6] percutere. Verum nutu diuino alius eum retraxit inuitum extra templum. Haec, Pater mi, fiunt, praesente tamen Rege, in ciuitate. Haec, inquam, sunt principia. Faxit Deus per suam misericordiam ut, spretis huiusmodi in-

---

[1] Monasterium oybinense prope oppidum Zittau situm erat.

[2] Verba haec *Rector et colle*[gium] tertia quaedam manus superaddidit.

[3] P. Cornelius Broghelmans.

[4] Prius scriptum erat *Cum aut*[em], sed emendatum est ab ipso, ut videtur, librario.

[5] Sic; hunc tamen Gasparum *Konger* appellat BOËRO in *Vita del B. Pietro Canisio*, lib. II, § XXIII; et videtur ille esse, qui a SCHMIDL, l. c., n. 27, dicitur *Gasparus Konger, Carniolus Labacensis.*—Eritne tandem hic ille *Gasparus Krieger Labacensis,* de quo BRAUNSBERGER, l. c., pag. 457, annot. 3, et nos in POLANCI *Chronico*, t. IV, pag. 237, annot. 3, ex ipso Braunsberger exscribentes?—Atque hic locus est emendandi errorem, qui in *Cartas de San Ignacio,* t. VI, pag. 133, annot. 9, irrepsit: non enim alius est *Gaspar Konger,* alius *Carniolus Labacensis*, sed unus idemque.

[6] *Gasparem* superadditum intra lineas est.

sultibus et futuris periculis, solum Deum timentes, ipsi soli per bona opera, in timore seruientes, firmiter haereamus.

Quod ad ordinem, quem Pater Polancus circa lectiones dedit (quod tamen secundum eiusdem intentionem et desiderium esse non dubitamus), uidetur plerisque uiris probis et amicis non esse consultum obseruari exacte. Primum, quoad hunc articulum: quod paruos non recipiamus; uidentur enim omnibus amicis singulariter recipiendi, tam uscitarum, quam iudaeorum, cum caeteris catholicis, ne uideamur partiales, et specialiter uenisse, ut aliquos excludamus, et ipsos a sua secta reuocemus [1]. Quod aperte facere maxime cauendum est propter seditionem populi, qui, si uideant nos indifferenter omnes admittere, nec mentionem facere de conuertendo eos ad nostram religionem, sed omnibus audiant nos uelle prodesse, non uerba faciendo de religione, facile est et multos habere studiosos, et omnem suspitionem malam partialitatis tollere, auersionemque animi eorum euitare, sed amicitiam potius eorum conciliabimus. Dicunt enim passim per urbem Jesuitas non diu hic mansuros.

Secundo, si solum maiores admittamus, uidebimur illis aut communitatis et Reipublicae bono et utilitati nos non uenisse, sicque facile murmura et querelas concitabunt inter se: nec admittent quod linguam Boëmicam ignoremus; nam et nos illam scire praesupponunt, et germanicam, et illam debere habere tanquam primo ueram certamque conditionem. In summa, non grati erimus, nisi et minimos, donatum inchoantes [2], admittamus [3].

Quapropter lectoribus pluribus grammaticarum disciplinarum opus est nobis, quandoquidem, praeter rethorices et hu-

---

[1] Haud satis haec congruere videntur cum iis, quae in *Istruzione per il Collegio di Praga* continentur (Vide *Cartas de San Ignacio*, t. VI, pag. 137 et 455). Ibi enim dicitur: "Accetteranno nelle scuole ogni sorte di persone, che vogliano osservare la modestia e disciplina conveniente.....„

[2] Scilicet Donati rudimentis grammaticae operam daturos.

[3] De *minimis* haec, in *Istruzione* supra memorata, habentur: "Per li minimi per adesso non pare che si diano maestri, nè classe, parte per non esservi chi attenda, non avendo la lingua boemica„; verum hi ad tempus tantum excludebantur et hac exclusione sperabatur fore ut eorum cupiditas veniendi ad scholas augeretur; sequitur enim: "parte perche il Collegio acquisti maggiore authorità, parte perche sia più desiderata la scuola e l' istruzione dei putti.„ Quare putamus non satis Goissonium mentem et scopum illius *Instructionis* assecutum, dum haec Ignatio scribebat.

manitatis classes, tres adhuc inferiores desideremus, earumque lectores. Itaque bonum fore uidetur, si quosdam Boëmos grammaticos ad hoc mittat R.tia Vestra, qui in illis classibus inferioribus possint boëmice aut germanice lectiones inferiores explicare, quod pergratum eis foret. Tertio, paucos auditores nos habituros ferunt perseuerantes in Theologia, Philosophia etc. Faxit Deus ut omnia fiant ad gloriam et honorem sanctissimi sui nominis et salutem animarum.

Quod ad lectores attinet, M. Henricus [1] bis docebit in die, mane Epistolam ad Romanos, post prandium hebraicam grammaticam cum Veteri Testamento. Concionabitur quoque in templo nostro circa festum Penthecostes, fauente gratia Dei, paulatim se germanice exercendo. M.ter Joannes de Tilia aliquantulum aegrotauit per unum aut alterum diem; verum statim per gratiam Dei conualuit. Videtur timere laborem legendi, nec affici ad plures quam ad unam lectionem faciendam. Videbimus tamen quomodo ei succedet [2]. Scripsimus pro fratre nostro Mtro. Joichimo [3], qui est Viennae, ut nobis aliis classibus inferioribus succurrat, cum, ut dictum est, plures debeant esse lectores, quam intendebamus. Poterit enim rethorem agere, uel humaniores legere. Siluius [4] uidetur potius moralis theologus quam rethoricus, aut poëta, quam humanarum literarum professor; ad quaeuis tamen resignatum eum uideo, et speculum obedientiae. Faxit Deus, ut omnes eumdem spiritum cito imbibant. Utinam illum comitaretur maior uiuacitas et sancta superbia. Consaluum [5] fecimus ministrum, Gasparem Grigher sacrestanum, Balthasarem [6] infimorum praeceptorem puerorum, qui sese iam exercet in huiusmodi officio cum quibusdam iuuenibus, qui ad nos singulis diebus veniunt, expectantes tempus studiorum.

---

[1] P. Henricus Blyssemius, de quo supra.

[2] Successit autem ei infeliciter satis, ut videre est apud SCHMIDL, l. c., n. 45.

[3] Hunc illum existimamus esse, cujus mentio facta est in POLANCI *Chronico*, t. II, pag. 291, n. 256, pag. 421, n. 7, et pag. 507, n. 228, quique a DELPLACE, *L'établissement de la Compagnie de Jésus* dans les Pays-Bas, pag. 3*, appellatur Joachimus Christiaens. Is tamen aegrotabat nimis hoc tempore ut Vienna Pragam conferre se valeret.

[4] Petrus van den Bosche (Sylvius), de quo saepius jam in his *Litteris* et in POLANCI *Chronico*.

[5] Consalvus, vel Gundisalvus, Calaber. SCHMIDL, l. c., n. 27.

[6] Balthasar (Sarum) a Pfarrkirchen. ID., *ibid.*

Plerique ciuium ueniunt ad nos offerentes suos pueros, ut eos doceamus, quibus, ut possumus, honeste satisfacimus, donec tempus determinatum aduenerit, quo omnes libenter admittemus. Statuimus tamen deinceps omnes admittere, quotquot uenient, ut assuescant magistri eorum ingeniis, et modo eos docendi, necnon alios gratia excitandi. Verum Boëmis vix poterunt satisfacere.

Multa adhuc scribenda forent. Vestra R.tia mihi parcat quod tam prolixus fuerim: alias paucioribus perstringam, quae erunt deinceps scribenda.

Quemdam juuenem habemus, linguam latinam et boëmicam germanicamque loquentem, qui Patrem Canisium comitatur [1], interpretaturque quando est loquendum nobis cum saecularibus, docetque nos boëmice legere singulis diebus per horae unius spatium, mediam horam post prandium, tantumdem uero post coenam, excepto doctore Henrico [2], qui linguae germanicae operam dat illo tempore, ut possit concionibus coram Archiduce et populo satisfacere, quod breui fieri oportebit. Nam si contingeret P. Canisium hinc migrare, non dubium quin statim Archidux ad nos mittat pro concionatore. Singulis enim diebus festiuis solet fieri coram Sua Excellentia concio a P. Canisio: nec est alius Pragae inter catholicos, qui in hoc munere praeter ipsum satisfaciat Principi. Faxit Deus ut gratiam D. Henricus inueniat, et coram Principe et populo, quod tamen speramus, fauente gratia Dei, et Vestrae R.tiae sanctis sacrificiis et precibus feruidis mediantibus, omniumque Patrum et fratrum Societatis [3]. Concionatorem Boëmicum desideramus iuxta expectationem populi, qui non sine maximo fructu laborabit. Istud Collegium uidetur mihi fore magnificentissimum [4]. Faueat Dominus Deus coeptis his.

Oramus, R. Pater, ne, quaeso, tuis sanctis sacrificiis et orationibus nos adjuuare desinas: summopere enim illis opus nobis

---

[1] Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 227, n. 654 versus finem, et pag. 238, n. 686.

[2] P. Henrico Blyssemio, de quo supra, qui una cum Joanne Tilia "ante discessum ex Urbe a Martino Olavio, ex indulto Pontificio, in Collegio Romano primi SS. Theologiae Doctores creati.„ Schmidl, l. c., n. 27; Orlandini, l. c., lib. xvi, n. 2.

[3] Invenit hanc gratiam Blyssemius; nam "Ferdinandus (Archidux) certe eum sibi a sacris concionibus esse voluit, et deinceps septennium et amplius eum audivit.„ Schmidl, l. c., n. 28.

[4] Nec ejus Rectorem primum fefellit spes, ut orbi notum.

esse toto corde sentio, necnon et aliorum omnium Patrum et Societatis fratrum.

Datum Pragae Boëmiae, vicesimo primo, mense Maii [1].

V. R. P. inutilis seruus et filius in X.°,

URSMARUS GOISSONIUS.

Superscriptio in duodecima pagina: † R.do in X.° Patri Magistro Ignatio de Loyola Generali Praeposito Societatis Jesu. Roma.

Manet sigilli vestigium.

ORATIO

ad Regem Romanorum a Patre Ursmaro Goissonio habenda cum ei se et socios Roma missos primum Pragae sisteret [2].

†
IHS

Primum exhibeant singuli reuerentiam, semel et iterum poplitem inflectendo: postea cum omnes ordine constiterint, incipiat reuerenter N. T. [3].

P.ª Serenissime Rex, Domine et Patrone semper nobis clementissime atque obseruandissime.

2.ª Adsumus hic tandem duodecim, atque utinam illi, quales Sacra Regiaque Maiestas Vestra mitti ex Urbe desiderauit.

---

1 Praetermisit Goissonius annum apponere, sed certum est has litteras dedisse hoc anno 1556.

2 Inscriptio haec nostra est; caret enim archetypum inscriptione.—Exstat autem haec oratio in eodem vol. *Quadrimestrium, 1553-54*, in folio unico, cujus primam tantum paginam implet, n. 281.—Vide supra dicta pag. 331, annot. 1.—Manus est ejusdem librarii qui praecedentes Goissonii litteras scripsit.

3 Ubi nos scribimus *T*, est in archetypo signum quoddam, raptim exaratum, quod legi potest *T, U* et etiam *Z;* sed id, ad quod accedit magis, est *T*.

3. Quatuor sumus sacerdotes et theologi; reliqui autem Magistri et cultores bonarum artium, quae ad juuentutem recte ac pie instituendam spectant.
4. Omnes unius eiusdem Societatis, quae nomine Jesu insignita est, ueluti corporis membra, et filii quidem R.di Patris in Christo nostri Domini Ignatii, qui has literas [1] misit, et nostras omnium operas offerri, ac in Christo dedicari et tribui uoluit Serenissimae Maiestati Vestrae.
5. Eam suppliciter id unum oramus, ut, sicut hactenus, supra omnes Germaniae Principes hanc minimam Christi Societatem amplecti, et Regia sua clementia atque liberalitate prosequi coepit, sic nos etiam in hoc inclyto Regiae Maiestatis Vestrae Regno, et Pragensi Collegio, porro fouere et promouere non dedignetur.
6. Quod in nobis erit, operam omnes nauabimus, ne in homines ignauos, uel ingratos, isthaec Regia erga nos clementia et munificentia collocata esse uideatur.
7. Sed ut, secundum Societatis nostrae institutum, et officio nostro et uoluntati Serenissimae Regiae Majestatis Vestrae ad unum omnes perpetuo respondeamus.
8. Ne autem oratio nunc etiam desit, inditium ac testimònium aliquod obseruantiae nostrae erga optimum et benignissimum Patronum, adferimus hoc exile munusculum [2], quod Regiae pietati Vestrae ut non displiceat etiam atque etiam obsecramus.

---

[1] Eae procul dubio sunt, quas habes in *Cartas de San Ignacio,* t. vi, pag. 130 et 452.

[2] Rosarium, de quo supra ipse Goissonius, pag. 331.

DXIV

Robertus Clayssonius,
Ex commissione Patris Hieronymi Le Bas,
Patri Ignatio de Loyola.
Billomo, 29 Maji 1556 [1].

Pax Domini Dei nostri Jesu Christi perfecta nos donet libertate.

Quae superioribus literis menstruis, proximo quadrimestri elàpso ad P. Tuam destinatis [2], prolixius fusiusque perscripsimus, compendiaria methodo in summarium totius negotii argumentum hisce literis quadrimestribus, ex obedientiae praescripto, colligemus, a decimo Januarii auspicaturi, quo extremas quadrimestres [3] scripsimus.

R.dus P. Hieronymus Bassius rogatus a consulibus Issiodorensibus, R.mi Claromontani Antistitis [4] subscripto suffragio, integram quadragesimam ecclesiastae officio apud eos functus est, cum tanta auditorum et gratia et frequentia, quanta ea in vrbe annorum triginta spatio (vt ipse eiusce famae auricularis testis extiti) hactenus conspicua fuit, nec absque animarum lucro opimo foenore. Nosocomii Claromontani inquilinus, ceu

---

[1] Autographae tribus foliis, nn. 273-275.—In iis emendavit quaedam, cancellavit plura Polancus; quare nos, ut alias fecimus, litteras a Polanco correctas infra, post has quales Clayssonius scripsit, subjiciemus.

[2] Elapsum quadrimestre, cujus hic fit sermo, illud est quod a Januarii initio ad Aprilis finem excurrit. Jam vero ex his litteris, quas pro more singulis his mensibus, Januario, scilicet, Februario, Martio et Aprili Clayssonius scripsit, postremae tantum, die 21.a datae, ad nos usque pervenere. Eas tamen, quia, ut bene ait ipse auctor, eadem, licet paulo enucleatius, continent, quae in his quadrimestribus narrantur, hic non inseremus, sed ad Appendicem alteram Novae Seriei litterarum Sancti Ignatii remittemus.

[3] Eas edidimus supra, n. CDLXIV, pag. 39.

[4] Guilielmi du Prat.

prudens oeconomus, tum spiritali, tum corporeo obsequio, operam suam impendere haud cessat. Claromontanis, Biliomaeis, religiosis virginibus Monasterii Stellensis [1], hinc milliaribus quinque dissiti, denique Montium vrbi Bessensi [2], hinc nouem milliaribus distanti, vicinorum incolis concionatus, Christi cultum auxit in animis multorum. Poenitentiae sacramenti ministerio Claromontensibus haud paucis salutis antidotum praebuit. Idem, Domini officiarii precibus persuasus, orationem in synodo sacerdotum hesterno die Claromonte habuit. Humili modestia ac singulari pietate hominum animos sibi conciliat astringitque arctissime: quo fit, vt verbo atque exemplo suam aliis mentem facile persuadeat.

Charissimus frater noster Mag. Petrus Canalis, ad sacerdotii dignitatem ante Pascha euectus, sacrificii primitias apud Issiodorenses Deo secundis Paschae feriis obtulit, cum multorum consolatione, refutatis omnibus muneribus: qui nunc Chazellis [3], patrio solo, apud parentes, valetudinis recuperandae gratia commoratur, proximo fratrum Societatis aduentu huc rediturus.

Ego vero, Biliomi sede fixa, ante quadragesimam, D. Pauli epistolam ad Romanos ad vmbilicum perduxi. Post pascha vero priorem D. Petri canonicam auspicatus sum, in qua explicanda professionem theologicam prosequor. [In] Quadragesimam a Ryomensibus Issiodorensibusque R.mo Domino precibus importunis prope persuaso ab Issiodorensibus postulatus, Biliomensibus, quibus Episcopus fidem suam prius addixerat, concionator adfui, cum euangelicae messis haud vulgari copia, ac tanta hominum confluentia, vt diebus sacris stupenda passim praedicaretur. Dominicae passionis enarrationi facile sex hominum millia interfuisse feruntur. In proximam quadragesimam a Biliomensibus iterum desideratus, a ciuibus Amberti-

---

1 Vide supra, pag. 41, annot. 1.

2 "BESSE EN CHANDESSE, *Puy de Dôme,* arr. d'Issoire (36 kil.), 55 kil. de Clermont." JOANNE, l. c.

3 Tot sunt in Gallia oppida hoc nomine *Chazelles,* ut difficile sit decernere quodnam ex illis patria fuerit nostro Petro Canali; verum, si conjectura uti licet, putaremus illud esse aut CHAZELLES *sur Lavieu, Loire,* aut CHAZELLES SUR-LYON, *Loire.* Ait enim Hieronymus le Bas, supra, pag. 64: "sub Divi Lucae festum Lugdunum appulimus. Placuit fratri nostro (Petro Canali), praetereundo, jamdiu non visos invisere parentes." Jam vero duo illa oppida, a nobis assignata, haud longe sunt a via, quam Lugduno Claromontem euntes tenere debent.

nis, Bryoudensibus, Curtapetranis [1] efflagitatus, Issiodorensibus a R.^mo Domino in Aduentum et quadragesimam addictus et promissus sum. Aduersus quos Ryomenses se opponunt, quippe qui superiori anno me ab Episcopo antea efflagitarint. Verum enimuero satis arbitror Ryomenses repulsam passos iri, nam Episcopus, illinc [2] oriundus, promissionem mei Issiodorensibus dedit. Qua ratione permotus, cum humili modestia atque officiosa gratiarum actione Biliomensibus, Ambertinis et caeteris consensum renui. Bryoudenses postmodum per nobilissimum virum, Dominum Daly [3], me rogarunt, vt saltem alteram quadragesimam, secundi nimirum anni, ipsis pollicear: quibus respondi me absque obedientiae suffragio id praestare non posse, quippe qui mei arbitrii non sim; neutiquam tamen assensum negare, pendere interim ex praepositorum meorum praeceptis.

Claromontenses vt ex D.^no Officiario, D.^no Cancellario et aliis intellexi, in quadragesimam alterius anni me ab Episcopo deposcere haud omittent. Admirandus est in hac Aruernorum regione erga Societatem affectus, ac nobilis de nostra professione fama.

Ante quadragesimam elapsam, in vrbe Biliomaea, Vicensi, Issiodorensi, apud Montem Morinum, in pago Sainct Haire et altero, Estendeul [4] nuncupato, ecclesiastae officio functus, multis spiritalem consolationem attuli, spiritus vnctione labem animorum eluente. Post Pascha vero in oppido, Curtapetra nuncupato, in pago Estendeul, in vrbe Biliomaea, in pago Soriaceno, in ciuitate Ambertina, et Monasterio Stellensi, ad professionem solemnem virginis, patria Ryomensis, vocatus, concionibus habitis, bonum Christi odorem auditorum animis inspersi. Christo honor esto et gloria.

Confessionis sacramento administrato, multorum salute diuina benignitas per me consuluit. Complures generalem totius vitae confessionem in sinum meae fidei effuderunt. Non pauci mensibus singulis meo suasu confitentur, et Eucharistiae sacra-

---

1 Incolis scilicet oppidorum Ambert, Brioude, et Courpière.

2 Scilicet, Issiodoro, *Issoire.* Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 345, n. 930.

3 Haud nitide exarata est postrema hujus vocabuli littera; quare est qui legat *Dalg.*

4 In oppidis scilicet Billom, Vic-le-Comte, Issoire, Mont-Morin, Saint-Dier (?) et Estandeuil.

mentum diebus solemnibus frequentant. Aliquot octauo quoque die poenitentiae synaxeosque sacramenta repetunt. Res erat hic audita vix vnquam, nunc magis ac magis increbrescit. Quaedam Sacramentaria ac Lutherismo prorsus infecta, nihilominus sacramenta humano timore absque fide frequentans pro more fidelium, idque annis non paucis, nunquam alteri ita integre ac mihi confessa, per me absoluta, vere catholica nunc viuit. Altera, quae quatuor annos duo peccata rubore conticuĕrat, semper confessionem mutilam peragens, mihi cum vberrimis lachrymis syncere ac integre confessionem fecit. Quaedam sacerdotis concubina, e qua tredecim liberos sacrilegus ille sustulerat, mihi confessa est cum fructu poenitentiae. Aliae concubinae cànonicorum mihi confessae vitam infamem in castitatis studium commutarunt. Non pauci vtriusque sexus, enormibus criminibus obnoxii, horridas sordes animis, confessionis antidoto a me subministrato, expulerunt. A confessis restitutiones haud leuis ponderis et factae sunt et fiunt. Certe noua rerum facies in multorum familiis euangelici ministerii energiam arguit.

Aegrotantium aedes consolandi ergo frequento. Adolescentulis, hospitis mei alumnis [1], operam meam, quatenus per otium licet, tum in moribus, tum in literis impendo, qui singulis mensibus ex meo omnes praescripto confitentur, et aliquot, me suasore, nunquam prius sacramento sumpto, Corpori Dominico communicarunt.

Lachrymae et suspiria in confessionibus et concionibus frequentantur. Jurandi, jurgandi, Deumque id genus vitiis offendendi, mores corruptissimi, abolentur: piae consuetudines sensim inuehuntur, dissidia dirimuntur, paces conciliantur. Benedictus Deus pro immensis ac innumeris beneficiis suis.

Societatis aduentum diebus singulis praestolamur, cui domus vicina praeparatur in habitationem, donec Collegium nobis erectum sit ab Episcopo. Haud dubito quin, colonis numero accrescentibus, agricultura illa euangelica indefesso sudore et exerceatur et promoueatur, vt messem maturam in horreum Dominicum convehendam terra Aruernorum pariat.

Vt quadrimestres proximas anticipaui, ita hasce aliquot die-

---

[1] Vide supra, t. III, pag. 638.

rum spatio distuli peregrinationibus distractus. Vale, Pater obseruandissime, nostri memor in sacrificiis et orationibus.

Antepenultimo Maii 1556. Biliomi, in Aruernia.

Imperio P. Hieronymi Bassii.

R.dae P. tuae indignus filius,

ROBERTUS CLAYSSONIUS.

Superscriptio in sexta pagina: R.do in Christo Patri Domino Ignatio de Loyola Praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

Alia manu: Jesus 1556. Biliomio. Quadrimestres 29 Maii. †

Eaedem Roberti Clayssonii litterae a P. Polanco emendatae [1].

Pax *X.i*

Quae superioribus literis menstruis *fusius* perscripsimus, *compendio* hisce quadrimestribus, *a Januario auspicaturi*, ex obedientiae praescripto colligemus. P. Hieronymus Bassius, rogatus a consulibus Issiodorensibus, integram quadragesimam ecclesiastae officio apud eos functus est, cum tanta auditorum et gratia et frequentia, quanta ea in vrbe *ab* annorum triginta [spatio] (vt ipse eiusce famae testis extiti) hactenus *obseruata* fuit, nec absque *opimo* animarum lucro.

His, qui in hospitali Claromontano sunt, ceu prudens oeconomus, tum spiritali tum corporeo obsequio, operam suam impendere haud cessat. *In compluribus aliis locis vicinis* concionatus, Christi cultum auxit in animis multorum: sacramenti poenitentiae ministerio claromontensibus haud paucis salutis antidotum praebuit: idem, Domini Officiarii precibus, orationem in synodo sacerdotum hesterno die Claromonte habuit. Humili modestia ac singulari pietate hominum animos sibi

---

[1] Verba, ipsius Polanci manu exarata, *italicis* characteribus exhibentur. Reliqua, quae hic desunt, a Polanco fuerunt cancellata.

conciliat astringitque arctissime: quo fit vt verbo atque exemplo, *quod in Domino cupit, aliis* facile persuadeat.

Noster Magister Petrus Canalis, ad sacerdotii dignitatem ante pascha euectus, sacrificii primitias, apud Issiodorenses, Deo secundis Paschae feriis obtulit, cum multorum consolatione, refutatis omnibus muneribus. Ego vero, Biliomi sede fixa, ante quadragesimam, D. Pauli epistolam ad Romanos *absolui:* post pascha vero priorem D. Petri canonicam auspicatus sum, in qua explicanda professionem theologicam prosequor. *In quadragesima R.mo Episcopo nostro* precibus importunis persuaso a Biliomensibus, concionator adfui, cum euangelicae messis haud vulgari copia ac tanta hominum confluentia, vt stupenda *hic pene videatur.* Dominicae Passionis enarrationi facile sex hominum millia interfuisse feruntur. In proximam quadragesimam, *aliis compluribus, qui id efflagitant, repulsam patientibus*, Issiodorensibus a R.mo Domino in Aduentum et Quadragesimam addictus sum. Bryoudenses postmodum per nobilissimum virum D.num Daly me rogarunt, vt saltem alteram Quadragesimam, secundi nimirum anni, ipsis pollicear.

Admirandus est in hac Aruernorum regione erga Societatem affectus, ac nobilis de nostra professione fama. Ante Quadragesimam elapsam, in vrbe Biliomaea, Vicensi, Issiodorensi, apud Montem Morinum, *post pascha vero aliis in locis,* ecclesiastae officio, *cum multorum spiritali consolatione et fructu, functus sum.* Christo honor esto et gloria.

Confessionis sacramento administrato, multorum saluti diuina benignitas per me consuluit. Complures generalem totius vitae confessionem *instituerunt.* Non pauci mensibus singulis meo suasu confitentur, et Eucharistiae sacramentum diebus solemnibus frequentant. Aliquot octauo quoque die Poenitentiae synaxeosque sacramenta repetunt. Res erat hic audita vix vnquam, nunc magis ac magis increbrescit. Quaedam sacramentaria ac Lutherismo prorsus infecta, nihilominus sacramenta, humano timore absque fide frequentans pro more fidelium, idque annis non paucis, integre tandem mihi confessa *et* per me absoluta, vere catholica nunc viuit. Altera, quae *complures annos aliqua* peccata rubore conticuerat, confessionem mutilam peragens, mihi cum vberrimis lachrymis sincere ac

integre confessionem fecit. *Nonnullae* concubinae *clericorum* mihi confessae, vitam infamem in castitatis studium commutarunt. Non pauci vtriusque sexus, enormibus criminibus obnoxii, horridas sordes animis, confessionis antidoto a me subministrato, expulerunt. A confessis restitutiones haud leuis ponderis et factae sunt et fiunt. Certe noua rerum facies in multorum familiis euangelici ministerii energiam arguit. Aegrotantium aedes, consolandi ergo, frequento. Lachrymae et suspiria in confessionibus et concionibus *sunt frequentissima:* iurandi, iurgandi, Deumque id genus vitiis offendendi, mores corruptissimi, abolentur: piae consuetudines sensim inuehuntur, dissidia dirimuntur, paces conciliantur. Benedictus Deus pro immensis ac innumeris beneficiis suis.

Collegialium aduentum diebus singulis praestolamur, cui domus vicina praeparatur in habitationem, donec collegium nobis erectum sit ab Episcopo.

Vale, Pater obseruandissime, nostri memor in sacrificiis et orationibus.

Antepenultimo Maii 1556. Biliomi, in Aruernia.

Ex praescripto P. Hieronymi Bassii.

R.dae P. Tuae indignus filius,

ROBERTUS CLAYSSONIUS.

DXV

Angelus Pollicinus,
Ex commissione Patris Pauli d' Achillis,
Patri Ignatio de Loyola.
Panormo, 30 Maji 1556 [1].

Ihs. M.ª

La somma gratia et amor eterno di Christo N. S.re sia sempre nelli cuori nostri. Amen.

Molto R.do in X.º Padre.

Per sodisfar' alla santa ubidienza, breuemente daremo auiso alla R. P. V. di tutto quello che la diuina bontà, nelli quattro già passati mesi, per noi serui indegni s' ha degnato d' operare.

Prima le schole nostre uanno per l' Iddio gratia assai bene. Perche li scholari ogni giorno fanno maggior profitto, così nel spirito, come nelle lettre, et ui danno di se grande speranza. Molti d' assai buon' ingenio di diuerse classi fanno grande instanza per essere riceuuti nella Compagnia, tra i quali doi studiano in rhetorica, giouani di molte buone parti, li quali, si come gli altri, desiderano sopra tutte gl' altre cose, lasciato il mondo, darsi tutti a Dio N. S.re. Ci marauigliamo tutti della loro constanza et pacienza, speramo con l' aiuto del S.re che saranno presto riceuuti. Li maestri tutti attendeno a far l' ufficio loro con la maggior diligenza che ponno: si come anco gli altri fratelli l' ufficii di casa.

Questa Pascha, benche siamo non poco discosti dalla frequentia delle genti, doi milia si sono, per la diuina misericordia, confessati. Nell' ultimo iubileo tanta multitudine di genti

[1] Autographae duplici folio, nn. 156 et 157.—Vere non sunt nisi italicum exemplum earum, quas latine dedimus supra, n. DXII, pag. 321. Eas tamen hic loco distinctas inserimus, quia aliis lingua et die alioque ab auctore datae sunt.

si uenne a confessar da noi, che con difficultà poteuano ritrouar tempo di mangiare, et di recitar l' ufficio. Saria lungo a riferire d' uno in uno tutti quelli che da 2, 3, 4, 5, 6 anni mai s' erano confessati. Una certa femina tra noue anni una sola uolta, constretta dall' infermità, s' era confessata a lo quarto anno; doppo che ricuperò la sanità, ritornò al peccato della libidine come prima: finalmente questa quaresima s' è confessata con molto pentimento, dolore, et lacrime delli suoi peccati, et proposto di mai più a quelli ritornare. Vn' altra donna non attendendo quanto graue peccato sia pigliar' il corpo dil Signore indegnamente, bruttatasi la conscienza con ogni geno *(sic)* di peccati, per uinticinque anni s' era communicata in peccato mortale, la quale, mutata finalmente come un' altra Magdalena, con molte lacrime confessò li suoi peccati, et lasciati certi segni di uera penitenza, si partì.

Vno, per non perdonare il suo inimico, da molto tempo non s' era confessato, et quante uolte diceua il *Pater noster*, sempre lasciaua quella parte *(sicut et nos etc.)*; confessatosi finalmente, promesse non solo quello perdonare, ma pregar etiamdio per il medesimo.

Vn' altro, uiolato il sancto matrimonio, per anni sette hauea stato in peccato con la sua cognata, il quale, lasciati li peccati, essortato, ritornò alla sua moglie.

Vna donna per non basare [1] le mani mattina et sera al padre et alla madre (la qual cosa costumano far' in questa isola, in segno dell' honore che portano a li lor parenti), per anni sei s' astenne dalla confessione; al presente, operando la gratia del Signore per li nostri Padri, s' è del tutto emendata.

Vn' altra fu, la quale per diuerse medicine, se sforzò di disertare: non li giouando quelle, tentò questo modo d' ammazar' il fanciullino: colcatasi *(sic)* in terra con il uentre uerso il cielo, comandò ad una sua molto robusta serua che li calcasse il uentre insino che per quelle percosse uenisse a compire la sua crudeltà. Ma uidendo lei che questo nulla li giouaua, stupefatta, con grande fretta per il timore grande, se ne uenne alla chiesa nostra et con dolor' et pianti manifestò la crudeltà sua, la qual' usaua per nascondere il suo grauissimo peccato, et il

[1] Sic; *baciare* et *basciare*, osculari.

miracolo ch' il Signore si degnò per sua infinita clemenza dimostrare. Sei donne meretrice, per mezo delli nostri Padri leuatesi dal peccato, sono ritornate a fare uita casta.

Et per non essere troppo prolisso in racontare particolarmente ogni cosa, in genere dirò grandissimo esser' il frutto che si raccoglie dalle confessioni. Perche, oltra le già dette cose, molte robbe se sono restituite alli ueri padroni, per i nostri Padri, dalli quali erano iniustamente state tolte. Oltra di ciò molte elemosine se sono distribuite a poueri bisogniosi.

Si predica in chiesa nostra et in diuersi monasterii non senza grande frutto spirituale. Due donne, le quale haueano li giorni passati intrate nel monasterio delle conuertite, hauendo in quello state alcuni giorni, s' erano deliberate, per la graueza della tentatione, uscire dal monasterio omninamente *(sic)*. Ma tanto con essortationi, quanto con prediche, confirmate pigliorno l' habito. L' altra, dopo alcuni mesi tentata, uoleua ad ogni modo lasciar' il monasterio: et se ne saria partita, se non con li predetti mezi, adoperando la diuina Bontà, fosse stata confirmata, di maniera che non solo desiderasse di restare, ma dasse ancora certe denare all' Abbatessa, alla quale prima non li uoleua dare, et al suo Padre si confessasse (la qual cosa perseuera di far con l' altre) al quale dinanci non si uoleua per alcun modo, uinta dalla tentatione, confessare.

Vn' altro monasterio è, delli più principali di questa cità, nel quale quasi ogni giorno di festa ui predica alcuno delli nostri con frutto delle monache. Per che hauendo per costume inanzi, di lasciar' entrar' in quello molte gentil donne in qualsiuoglia tempo, questa quadragesima non hanno lasciato entrar' alcuna. Et hauendo fin qua tutte quasi hauuto proprie rendite, hora molte di quelle desiderano che quelle si facciano commune a tutti, et uiuere con l' altre sorelle in uera pouertà, come la loro regola comanda. Sono ancor' altre congregationi, le quale si stimarebbeno felici, se potessero hauer un predicatore delli nostri.

Tutta la cità ci ama, et fauorisce in tutto quel che po. Il Pretore li giorni passati uenne due o tre fiate al collegio, per deliberare con il P. Rettore delle cose pertinenti alla sostentatione delli poueri, et specialmente delli carcerati, le quale per l' Iddio gratia hebbero tutte buon successo.

Queste sono, Padre, le cose, le quale ci occorsero di scriuere alla R. P. V. Resta solo che di continuo ci raccomandiamo tutti alle orationi et sancti sacrificii suoi con tutto il cuore.

Di Palermo, a dì 30 di Maggio 1556.

Per commissione de nostro Padre.

Della R. P. V. indegno in Giesu X.° figliolo et seruo inutile,

Angelo Pullicino.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in Christo Padre il P. M. Ignatio di Loyola, Preposito generale della Compagnia di Giesù. A Roma.

Alia manu: Q. Palermo 30 de Magio 1556. †

DXVI

P. Joannes de Salvatierra,
Ex commissione P. Joannis Pauli (olim *Alvarez*),
Patri Ignatio de Loyola.
Sanlucar de Barrameda, 31 Maji 1556 [1].

IHS

Admodum R.de in Xpo. Pater.

Pax Xpi. etc.

Occurrit quamprimum in quadrimestri hac epistola scribendum Tuae Paternitati insudasse P. Rectorem nostrum [2] circa verbi Dei praedicationem in ipsa ecclesia maiori, et in ipso maris litore ad marinos et nauticos homines, cum spirituali

---

[1] Autographae unico folio, n. 507.
[2] P. Joannem Paulum, qui antea Joannes Alvarez dicebatur.

audientium prouentu et frequenti lacrimarum fusione: habitae sunt etiam de doctrinae christianae explanatione pomeridianae conciones festiuis diebus in eadem ecclesia: ante ipsas autem conciones instituebantur pueri et simplices personae in eiusdem doctrinae elementis addiscendis, cum magno concursu, non solum puerorum, sed hominum et mulierum; vnde non modicum emolumentum animabus proximorum constat obtigisse. Quis enim est qui non moueatur ad laudes Domino persoluendas, cum videat puerorum turmas, die noctuque cum incensis candelis in processionibus oppidum circumeuntes, sacram Xpi. doctrinam decantantes, et eorum vni aut duobus, omnes alternatim in suo ordine respondentes, quos ut audierunt aliqui deuoti viri, moti sunt, praecipue parrochus quidam, vt eos comitaretur et in ordine duceret et cum eis caneret: ex quibus omnibus abundat vniversus populus consolatione; cum enim tali tempore in vsu essent aliae Xpiano. homini indecentes cantilenae, nunc autem considerant non solum puerorum sed ipsorum etiam artificum in suis operibus cantilenas ipsam esse doctrinam xpianam.

Cum autem fratres in villam quamdam proximam mitterentur vt inter missarum solemnia concionis loco doctrinam xpianam. annuntiassent, adeo accensus et consolatus est populus, ut post meridiem concurrentes et per calles pretiosissimam crucem, quam ecclesiastici praeferebant, sequentes, eamdem doctrinam alii cum pueris decantarent, alii deuote audirent.

Procedunt etiam et continuantur, Domino aspirante, exercitia solita, circa confessionum audientia, et gloriosissimae eucharistiae ministratione cum copioso animarum fructu: inter alia autem cum mulier (vt fertur) a daemonio vexaretur, et in domum nostram deferretur, eius imprimis audita confessione a P. Rectore, et pronunciatis sacratissimis euangeliorum verbis, consolationem accepit, et hucusque melius habuit: contigit autem quod quaedam venerabilis persona se ipsam in puteum praecipitans, et diuina ope inde extracta, nullatenus se confessuram assereret, quam, vocatus Pater et accedens, eius audita confessione, summopere in consolationem direxit.

Fratres nostros habuimus infirmos, inter quos maxime P. Rectorem; vnde aliquando cessatum est ab exercitiis circa proximorum salutem, quamuis populus petierit et exercitiorum

cessationem senserit; cum hoc tamen, quando ei per valetudinem licet loqui, inter institutionem puerorum in sacra doctrina xpiana. (quam omnibus festiuis diebus post meridiem aliquis nostrum in ecclesia maiori habet) non desinit aliquam spiritualem loquutionem habere: iam autem, dante Deo, conualuerunt de infirmitate fratres, et omnes in sacrificiis et orationibus Paternitatis Tuae nos humiliter commendamus.

Data in Sanlucar de Barrameda, 31 Maii, anno autem 1556.

Ex commissione Patris M.[i] Joannis Pauli,

P. Tuae indignissimus in Xpo. filius,

† JOANNES DE SALUATIERRA. †

Superscriptio in altera pagina: IHS. Al muy R.[do] Padre en Jesu Xpo. nuestro Señor el P. M.[o] Ignacio, prepósito general de la Comp.[a] de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Sanlucar. Quadrimestres 31 Maii. † Q. V.

DXVII

P. Ignatius de Acebedo,
Ex commissione Patris Michaëlis de Torres,
Patri Ignatio de Loyola.
Olyssipona, mense Majo 1556 [1].

Jhus.

ci è un' altra simile 234 [2].

Muy R.do P.e nuestro en Christo.

La gracia y amor eterno de Dios nuestro Criador y Señor more siempre en nuestras almas. Amen.

Lo más breuemente que será possible daré á V. P. en esta cuenta de lo que estos quatro meses passados la liberalidad infinita del Señor ha obrado en esta su casa de Professos [3] por el medio de los exercicios y ministerios, en que los Padres, que están en ella, se occupan con los próximos; y assimismo de parte de lo que en estas sus ouejuelas *in utroque homine* el mesmo tiene por bien hazer.

Mas porque desde Enero hasta los 12 de Febrero, que llegó el P. Luis Gonçalez con sus compañeros [4], no se offreçió cosa

---

[1] Duo sunt harum litterarum fragmenta; primum in volumine *Quadrimestrium anni 1555,* in folio duplici, nn. olim 222 et 223; alterum in vol. *Quadrim. anni 1556,* in duplici item folio, quorum primum tantum n. 529 distinctum est. Utrumque archetypum est, scilicet, circa hoc tempus (1556) a lusitanis fratribus confectum et Romam missum; sed manus, quae primum exaravit, alia est ab ea quae secundum.—Primum ab initio ad verba *de terciopelo como las pasadas y unas* excurrit; alterum incipit verbis *Mas un palio de damasco carmesi;* quare duorum diversorum exemplorum fragmenta sunt, verum fortunate satis iis tota ex integro epistola refici potest.

[2] Ita Sacchini manu propria hic in priori fragmento. Similes autem litteras, quas ipse vidit n. 234, reperire nos non valuimus.

[3] Domus Professorum Ulyssiponensis Sancti Rocchi.

[4] Vide Polanci *Chronicon,* t. v, pag. 40, n. 72.

alguna extraordinaria de las generales ya scrittas, començaré de su uenida con certificar á V. P. que nos causó á todos *(ultra* el particular desseo, que de su presencia teníamos) mucha consolation, y tanto maior quanto ménos se speraua por entónces ni con tanta compañía. Sea gloria al Señor, que le truxo á él con onze hermanos que le acompañauan (porque el Pioneo [1] quedó en Arronches, lugar X ó 12 leguas de Euora, en casa de un cauallero deuoto de la Compañía, con algunas calenturas) con salud hasta aquí. No tratto del exercicio de la charidad de aquella noche con los caminantes, como cosa que, siendo tan ordinaria de este santísimo instituto, tiene ménos necessidad de signification ó persuasion; maiormente con V. P. que, como Padre de todos en el que es uerdadero Padre, tiene ya entendido el feruor de sus hijos en semejante ministerio.

Començemos despaçio á admirar la humildad de todos, la abnegation y alegre promptitud en la obedientia y otras uirtudes, de que los uimos ricos, con desseo de restaurar nuestra pobreza *saltem de micis*. Catorze dias despues de llegados embió la obedientia los ocho dellos al Collegio de Coymbra á studiar, quedando aquí tres, *scilicet,* Cuspiano [2] en Santo Anton, que leyó hasta pocos dias há la 2.ª classe con applauso de sus scholares, y en esta casa Gerónymo y Ruggiero [3] edifficándonos á todos su buen exemplo en la humildad y obediencia.

El P. Luis Gonçález, despues de descansado, començó á trattar de la introduction de la manera de proceder, que ay se tiene, para el buen órden en todo, á maior gloria diuina, que no poco lo desseaua el P. Doctor Torres [4] y todos para conformarnos, pues no ay differentia por la bondad del Señor en el spíritu, en todo lo demás interior y exteriormente, con lo que en essa casa, donde reside V. P., nuestra cabeça, se obserua, lo qual se ha hecho con toda suauidad y facilidad. Y es çierto mucho entre las otras cosas para alabar al Señor considerar *oculis mentis* quanta uirtud y approuechamiento está en el curso suauíssimo de las penitentias, que en refectorio ordinaria-

---

[1] Joannes Pioneo. Ita POLANCUS in *Chronico,* t. VI, ubi *De rebus Patris Ludovici Gonzalez ac Patris Torres, Provincialis, et aliis ad P. Provincialem pertinentibus* agit.

[2] Joannes Conspeanus. POLANCUS, *ibid.*—Vide etiam BRAUNSBERGER, l. c., pag. 399

[3] Rogerium et Hieronymum mutinenses appellat POLANCUS *ibid.*

[4] P. Michaël de Torres, Lusitaniae Provincialis.

mente se hazen, ascondida: y uerdaderamente lo hallamos por antídoto admirable para el quebrantamiento de las proprias uoluntades y para la promptitud en la obedientia, de que con todo feruor y alegría se tratta.

Hecho esto de la manera que tengo dicho, començó á poner el P. Luis Gonçalez en órden su genio para predicar, y hízolo esta Quaresma algunas uezes con harto feruor de su parte, y consolation y ediffication nuestra, y commotion de los oyentes, de quien tuuo siempre mucho concurso y deuotion y approbation (segun nos dizen los deuotos), y principalmente en las de la Passion y descendimiento de la Cruz; en las quales (como suele) huuo muchas lágrimas y mucho concurso de gente principal sin la comun. Speramos en el Señor le disporná más de dia en día para su maior gloria y bien destas ánimas. Ha predicado passada Quaresma tanbien algunas uezes, hasta su partida á Euora y Coymbra, con satisfaction y feruor.

Vltra el P. Luis Gonçalez, que (como digo) predicó algunas uezes, predicó assimismo el P. Gonçalo Baz todos los domingos, ó (por mejor dezir) un domingo en esta casa y otro en la misericordia [1], y todos los miércoles en Palaçio [2], y ordinariamente en los unos y en los otros con muy gran concurso de gente, y la mayor parte de la cortesana principal; porque (como V. P. tiene ya por otras entendido) es muy acepto, y çierto con razon, porque para este ministerio le communicó nuestro Señor talento y gracia particular. Commueuen mucho y hazen gran frutto sus sermones, porque dize las uerdades desnudas y con modo suaue y fácil, y siempre caça el Señor con ellos ó cobra algunas ánimas perdidas. A los sermones de Palacio assistieron siempre estos Príncipes; y quando enfermó el Rey [3], fué sola la Reyna [4] assistente con la demas gente cortesana *utriusque sexus*. El Señor alumbre las ánimas de todos; porque en mucha parte de la de más lustre en calidad y otras partes desta corte se ue mucha deuoçion y buenos desseos, á lo qual ayuda mucho el santo exemplo de sus Reyes, que çierto admira y edifica en gran manera [á] sus vassa-

---

[1] Scilicet in templo *Misericordiae* dicto.
[2] In Joannis III regia.
[3] Joannes III.
[4] Catharina, Joannis III uxor.

llos, y á los que acá estamos confunde; y maiormente la mudança de la Reyna en el tratto y conuersaçion en lo exterior y interior (segun entendemos) despues que el P. Doctor [1] tomó el cargo de su ánima. Hágalos el Señor instrumentos uerdaderos de su diuina prouidentia y santíssima uoluntad.

Predicó aquí los miércoles y viernes el P. Don Gonçalo [2] y hazia de ordinario las doctrinas en Santo Anton [3] hasta que se embarcó. En nuestra iglesia las hizo el P. Doctor con mucho feruor, y cresçia de dia en dia el auditorio, porque las materias que trattaua eran de cosas desnudamente tocantes á la manera que han de tener las ánimas para no perderse. Pero sus indispusitiones le han prohibido aun despues esto. Sea gloria al Señor. Tanbien predicó aquí y en la Misericordia y San Lázaro algunas uezes el P. Jorje Serrano con harta acceptation y concurso.

Los sermones de nuestros Padres y el tiempo santo [4] accrescentaron en tanta manera el número de los penitentes (que como V. P. ha sido por otras informado de ordinario es mucho), que siete confessionarios desde por la mañana hasta noche cerrada nunca estauan uacos (fuera del tiempo que se ha de dar el débito al cuerpo) de confessores y penitentes; y ultra desto en diuersas partes de la casa, en que se empleauan los que han ido al Preste [5] y India y los que aquí han quedado, y aun con difficultad se podia suplir á los que concurrian á desechar la graue y miserable carga de Adam con el medio destos santíssimos Sacramentos de penitentia y communion. Alabanças sean á Dios Nuestro Señor por ello.

El edifiçio de nuestra iglesia ua siempre adelante, para lo qual no falta el Señor con limosnas de personas deuotas, ni faltan para el ornamento y decoro del culto diuino los adereços necessarios: y hauiendo estos dias estado la çiudad en harta neçessidad, nos proueia su Diuina Majestad con mucha abundantia de todo lo necessario *ad uictum et uestitum*. De manera que cada dia tocamos con mano cumplirse con harta confusion

---

[1] Ipse P. Dr. Michaël de Torres, qui ad hoc praesertim, ut Reginae a confessionibus esset, e Provincia Baetica ad Lusitanam translatus est.

[2] P. Gundisalvus de Sylveira.

[3] In templo Ulyssiponensis Collegii, Sancto Antonio dicato.

[4] *el tiempo santo,* sanctum tempus Quadragesimae et forte etiam jubilaei.

[5] *al Preste [Juan],* Aethiopiae Regem.

nuestra lo que nos dixo la summa uerdad en nombre de sus discípulos. Alábenle por todo los Angeles. Acabarse han presto los confessionarios, de cuya labor y traça se ha ya auisado á V. P.

Los offiçios de la semana santa hezimos aquí en nuestra iglesia al tono sólito de nuestro instituto. Assistió á ellos mucha gente deuota y de todas suertes, y en todos huuo mucha deuoçion. Ardió mucha çera de limosnas, cuyas sobras nos quitan de la necessidad de hazer gasto de candelas para todo el año, ó casi, para los offiçios diuinos, y esto es todos los años.

En el prinçipio de Febrero uinieron la Reyna y Infante Cardenal [1] á esta casa, hauiendo embiado á dezir la Reyna al P. Doctor que queria oyr su missa: y entrando por la puerta principal, tocó la campanilla á alçar, y, sin passar adelante, hincadas las rodillas en el suelo, estuuieron assí hasta quel sacerdote huuo consumido; y leuantándose, se passaron á la capilla mayor, donde tenian sus strados, haziendo reuerentia á todas las imágenes: y oida la missa, se tornaron con la mesma reuerentia, como cathólicos y uerdaderos Príncipes christianos, y salieron por aquella parte donde se haze el ediffiçio de la nueua iglesia, el qual miraron, mostrando agradarles el disseño y manera dél.

Mediado Março poco más ó ménos, se hizo la election de los Padres y Hermanos, que hauian de yr á la India y Preste en compañía del Prouinçial della [2] y del Patriarcha [3] y Obispo de Aethiopia y Hierápoli [4] con mucha consolation de los electos y de los que no lo fuimos. Al P. Patriarcha se le dieron dos sacerdotes y dos hermanos: los nombres de los sacerdotes son, Joan de Mezquita y Galdamez [5]; y de los Hermanos, Gonçalo Cardoso y Joan, que es impressor [6]. Los P.es de la India, Don Gonçalo de Silueira, Prouincial, y Francisco Rodriguez, colla-

---

1 Henricus Cardinalis et Archiepiscopus Eborensis.

2 P. Gundisalvus de Sylveira, de quo supra et infra.

3 P. Joannes Nuñez de Barreto.

4 Intelligendi hic videntur duo Patriarchae coadjutores, videlicet, P. Andreas de Oviedo, qui Nicenus, et P. Melchior Carneiro, qui Hierapolitanus Episcopus electus erat.

5 P. Andreas Galdames. Cassani, *Mision de Etiopia*.—P. Andreas Gualdames. Almeyda, Tellez, *Historia de Ethiopia a alta*, lib. ii, cap. xxv.

6 Hujus fratris Joannis, qui typographus erat, nusquam alias mentionem factam reperimus.

teral suyo, y Lorenço de Valdes, embiado para esta myssion del P. Francisco [1] y ordenado aquí, buen canonista y de mucha ediffication y mortification, y Carrillo Hermano [2]. Sin estos creo lleua el Patriarcha dos mançebos para admittirlos allá, á quien mouió N.º Señor para esta empresa de tanto seruiçio y gloria suya. Otros lo demandauan, pero no se pudo cumplir con ellos.

El P. Don Gonçalo y Francisco Rodriguez lleuaron çerca de cien ds.º [3] de libros de solamente limosnas: porque yuan muchos caualleros á dezir al librero que diesse al P. Don Gonçalo todos los libros que pidiesse, que ellos los pagarian: y dezia el librero que en su mano estaua lleuarle toda la librería; en que se mostró la mucha deuotion y crédito que con él tenian, y el prouecho que hauian sacado para sus ánimas de su santa uida y doctrina.

El Rey le hizo limosna de mucha cantidad de papel que le pidió, y la Infanta Doña Isabel le embió dos çirios muy hermosos, y un grande rollo de cera, bendichos por el PP. [4] y una sobrepeliz. Diéronle tanbien otras personas nobles otras cosas para allá, como retablos muy deuotos y ricos, y un relicario muy hermoso y de mucho ualor y muy lleno de reliquias: presente digno de cualquiera Prínçipe. La Infanta Doña Isabel tenia tanta opinion dél, que le embió á dezir que, si N.ro Señor le tornasse y la hallasse muerta, que la resusçitasse. Don Antonio, sobrino del Rey, hijo del Infante Don Luis, que sea en gloria [5], le embió una carta de marear muy grande, y un Astrolabio con un globo de precio de 40 Δ.os [6].

Mandó su Alteza proueer los Padres y Hermanos de todo lo necessario de uestidos y mantenimientos. Diéronse á cada uno doblados vestidos, unos de mar y otros de tierra, lo qual llegaria (segun dizen) á 1.700 ó 1.800 Δ.os

Con el Patriarcha ha embiado el Rey un Embaxador [7] hom-

---

[1] P. Franciscus Borgia, Hispaniae et Lusitaniae Commissarius.

[2] Fr. Bartholomaeus Carrillo. Vide POLANCI *Chronicon*, t. IV. pag. 577, annot. 2.

[3] Sic, et scribendum rectius forte fuisset *d.os*, *ducados*, ducati.

[4] *por el PP. (por el Papa)*, a Summo Pontifice.

[5] Ludovicus Infans, Joannis III, Regis, frater, obierat die 21.ª Novembris praecedentis anni 1555. Vide *Cartas de San Ignacio*, t. VI, pag. 39 et 553, et hic supra, t. III, pag. 771, n. CDLV.

[6] Δ.os, *ducados*, ducati; alibi, ut saepius jam visum est, *scuti*, scutata.

[7] "mandou El Rey por Embayxador a Fernam de Sousa de Castello Branco, filho de Jorge de Sousa, pera que acompanhasse o Patriarcha e desse as suas cartas ao Emperador Abexim.„ ALMEYDA, TELLEZ, l. c., lib. II, cap. XXV.

bre principal, con commission que esté en aquella corte del Preste dos años, y no haga mouimiento della sin su orden: ua muy consolado y contento, y en la nao que ua el mesmo Patriarcha. Lleua toda la autoridad, que para la reputation de tan grande empresa conuiene, y muchos offreçimientos, en particular del mesmo Rey, aliende el partido, que es muy bueno [1].

Escriuió su Alteza [2] al Virrey, D. Pedro Mazcareñas, que trabajasse poner al Patriarcha en saluo en las tierras del Preste; con que pareçe será fuerça hazer armada de nueuo, por no estar aquellos mares muy seguros de moros y turcos y hauer de desembarcar en sus mesmas tierras. Esta demonstration del Rey ha admirado y edificado á todos mucho, sacando della su zelo de la honrra de Dios N.º Señor y augmento de su S.ta fe. Dizen que hará de gasto la armada de la India al Preste cien mill ds.º de la manera quel Rey lordenaua: y don Alonso de Noruña [3], Virrey que fué della que uino este año passado, dixo al P.e Luis Gonçalez que hauia de gastarse en la armada 60 ó 70.m ds.º [4].

Assí como en lo demas, mostró Su Alteza su magnificentia en el gasto para los ornamentos y adereços de la nueua iglesia del Preste, los quales fueron ricos y en mucha abundantia; y creo fueran en más, si la partida no le tomara en cama, que (como suele) no podia uer todas las cosas. Porné aquí particularmente la memoria de las cosas para comun consolation en el Señor y hazimiento de gracias, y es esta que se sigue. Vz. [5]:

Diez cáliçes de plata, los dos dellos dorados dentro y fuera, y una fuente y un jarro de la misma manera para el Pontifical, con sus patenas conformes: los otros ocho, dorados solamente los uasos de la parte de dentro y los bordes, con sus patenas correspondientes. Las pieças del Pontifical lleuan sus caxas, en que yuan metidas. Assimismo una cruz dorada con su caxa.

Más una custodia con su caxa en blanco: y un vaso de quatro caños en su conformidad. Más un cáliz para tener el S.mo Sacramento, dos vinajeras, vn ençensario y una nauezita; todas

---

[1] Horum nihil exequi valuit: nam "in itinere obivit Ferdinandus Sousa, Regis Legatus.„ Franco, *Synopsis Annalium Societatis Jesu in Lusitania,* ann. 1556, n. 4.

[2] *Su Alteza,* Sua Celsitudo, scil., Rex.

[3] Hunc alii *Alvaro* appellant.

[4] *60 ó 70.m ds.o,* sexaginta vel septuaginta millia ducatorum.

[5] Videlicet.

estas pieças en blanco para labrarse y perfectionarse con el fauor diuino en la India, porque la breuedad del tiempo no dió lugar á acabarse acá.

Ahora uerné á los ornamentos y adereços de capilla. Primeramente dos Pontificales, uno de tela de plata con guarnicion en los ruedos, y cruzes delante y detrás de brocado pelo blanco, y contenia estas pieças: Vna uestimenta, almáticas, capa, frontal, paño de púlpito, paño de paz, gremial, funda del missal, con las otras menudentias que andan annexas á esto, afforrado de damasco uerde con franjas de seda carmesí y cayreles de oro.

El otro Pontifical, con las mismas pieças quel primero, de brocado pelo, con la guarnition de brocado pelo encarnado, afforrado de damasco azul con franjas de la mesma seda, cayrelado de oro. Ambos con sus guardas de tela de Ruan.

Más dos dosscles, uno de damasco blanco de quatro paños con sus çanefas [1] de terciopelo carmesí, con franjas de la mesma seda con sus çintas y anillos. El otro de damasco carmesí, de los mismos paños y guarniçion del mesmo terciopelo, y todo lo demas en su conformidad.

Más dos mitras de brocado con afforro de çetin [2] carmesí y passamanos de oro; y dos bonetes de çetin carmesí con afforro de tafetan carmesí. Más dos pares de guantes [3]: el un par de tafetan carmesí, afforrado en tafetan blanco, con passamano de oro; el otro de tafetan blanco con afforro de tafetan carmesí y los mesmos passamanos.

[4] Más un palio de damasco carmesí de quatro paños con franjas de la mesma seda, con sus cordones y çintas de la mesma seda y seys varas plateadas.

Más dos vestimentas de damasco carmesí, guarneçidas de su mesmo terciopelo, y dos almáticas, y dos frontales con sobrefrontales, y tres stolas, y quatro manípulos, todo en conformidad de lo demás. Assímismo otras dos vestimentas de damasco colorado, con guarniçion del mesmo terciopelo, con iguales pieças que las passadas.

---

[1] Sic; *cenefas.*

[2] Sic; *satem* et etiam *satin.*

[3] Hic primo scriptum erat *luvas;* sed hoc lineis superductis cancellato, supra inter lineas scripsit manus alia *guantes,* quod hispanice respondet lusitanae voci *luvas,*

[4] Hic incipit fragmentum alterum, de quo supra, pag. 351, annot, 1,

Más otras dos vestimentas de damasco blanco, con guarniçion de terçiopelo carmesí, y de las pieças que las dichas: más otras dos de damasco negro y guarniçion del mesmo terçiopelo, como las passadas, y una [1] capa más.

Más ocho capas de damasco carmesí con guarnicion de su mesmo terçiopelo.

Item dos paños de stante [2] grandes, uno de damasco blanco con faxas á los lados de velludo carmesí, y en medio un paño del mesmo velludo para assiento del libro, y el otro de damasco carmesí con la guarnicion y paño del mesmo terçiopelo, en la conformidad del primero y para el mesmo effetto.

Vltra desto dos pares de pantufos [3], unos de terciopelo carmesí, y otros blancos, y en esta conformidad dos pares de borçeguies.

Más ocho capas de damasco blanco con guarnicion de terciopelo carmesí y una túnica de damasco blanco con la guarnicion del mesmo terciopelo blanco, y vna tunicella de tafetan blanco con guarnicion de su terçiopelo.

Más otra túnica y tunicella de damasco y tafetan carmesí con la differencia y guarnicion que las dichas.

Más XII vestimentas comunes y XII aluas dellas con sus amictos y cordones.

Más XXVI aluas con sus amictos y cordones de las uestimentas de seda y brocado. Doze sobrepellizes. Vna silla de Pontifical de terçiopelo azul con franjas de la mesma color. El afforro de todos los ornamentos dichos, sacando los del Pontifical, era de bocaçin.

Esta es, Padre, la lista particular de lo que su Alteza dió, no tratando de las menudençias de candeleros, campanillas, hierros de hazer hostias, con todo lo demás que anda con lo principal, porque esto fué en mucha abundantia, y en que no se hizo poco gasto.

Solamente diré una cosa á V. P. que affirman los que han traydo las manos en ello; que esta mission del P.e Patriarcha

---

[1] Explicit hic fragmentum primum, de quo supra, pag. 351, annot. 1.

[2] *de stante,* hispanice *de atril; estante* autem lusitanice et *atril* hispanice dicitur abacus, seu pluteus, quo imponuntur, ad legendum, paulo inclinati libri sive in altari sive in choro. BLUTEAU, *Vocabulario portuguez e latino.*

[3] Sic; *pantuflas* et etiam *pantuflos.*

solamente hará de costa al Rey hasta el Preste cien mill ducados: de donde collegimos todos claramente quán de Dios ha sido. A él sea gloria por siempre, que tan de ueras muestra sus misericordias con estos Reyes en el santísimo zelo que les communica de su gloria y seruicio y acrescentamiento de su santa fe, de la qual los ha querido tomar por instrumentos para socorrer aquellas naciones, que della tienen tanta necessidad.

A los 27 de Março fueron los Padres y hermanos destinados juntos á tomar licencia de Su Alteza y de los grandes que residen en esta corte. Mostróles el Rey mucho amor, y dió bien á entender el crédito que siempre ha tenido y tiene á este santísimo instituto y á los que le siguen. Sea por todo gloria á la eterna bondad. Los demas Señores y caualleros hizieron la mesma demostracion que el Rey, el qual hizo merced y limosna al Patriarcha en esta última uisita de un indio muy hábil en la impression, que no será poca ayuda al hermano que lleua cargo della [1].

A los 28 de Março, hauiéndose despedido de todos, se fueron á embarcar poco ántes de mediodía á Belen [2], donde las naos esperauan ya en órden: fueron con harta compañía, assí de los nuestros del Collegio de S. Anton y desta casa, como de gente deuota, en los quales huuo en particular mucho sentimiento.

En Belen tomaron licencia del Conde de Castañero [3] (que tiene cargo de todas las armadas que el Rey haze) que allí estaua, el qual se edificó mucho (como lo dixo al P. Gonçalo Vaz que confiessa á él y á su muger y hijos, y harto frequentemente) del feruor y alegría con que se embarcauan, siendo la jornada tan larga y tan peligrosa. Fueron muy uisitados, en las naos, de la gente cortesana y de los deuotos: y el P.e M.o Andres [4], Obispo, que se embarcó (por no quedarse) un poco ántes, fué reçibido en su galeon con mucha salua de artillería, y contentamiento de su Capitan y de los demas. Los caualleros que lo uisitauan, como á los otros, le dezian que no solamente uenian á esto,

---

1 Fratrem Joannem, de quo supra, pag. 355.

2 "Villa de Portugal, huma pequena legoa dos muros de Lisboa, na parte occidental da ditta Citade, junto do lugar, a que antigamente chamavão Barra ou Surgidouro de Restello.„ BLUTEAU, l. c

3 Antonius de Athaide, I Comes de Castanheira. Vide supra, t. III, pag. 544, annot. 3.

4 P. Andreas de Oviedo.

pero á barrerle la cámara y besarle los pies, si se lo permitia, que no seria para él poca mortificacion. El P. Don Gonçalo hizo en la nao en que yua, á ruego de su Capitan, una plática, que contentó y animó á todos mucho: y finalmente todos yuan contentos con los que lleuauan en sus naos.

Hiziéronse á los XXX á la vela, y con muy buen tiempo, que les duró casi todo Abril. Deles el Señor, que los embia, buen uiage, y gracia para que mucho le siruan y padezcan por él; y á los que acá hauemos quedado, para sentir y cumplir su santa uoluntad *in omnibus et per omnia*.

Oluidáuaseme de dezir que, algunos dias ántes que el P.e Patriarcha partiesse, nos dixo que un hombre le hauia referido, el qual hauia uenido del Preste, que los Portugueses que estauan en aquellas partes á su deuocion, y de quien él se vale en sus guerras, se hauian de comun acuerdo leuantado, diziendo que se despidirian de su seruicio si no daua obedientia al Pontífice Romano, y que por no dexarlos yr, mandó publicar que él se hazia sugeto á la Sede Apostólica Romana, y con esta nueua se aquietaron. Consólonos á todos mucho por parescernos que son armas, que comienza á tomar Dios N. S. para facilitar más la entrada de su iglesia en aquellas regiones tan remotas. A él solo *sit laus et gloria per aeterna saecula. Amen.*

El P. Luys Gonçalez partió de aquí para uisitar los collegios de Euora y Coymbra házia la fin de Abril, y introducir el órden en ellos, que en todo se tiene ay donde está V. P.: será presto con ayuda del Señor de buelta: lleuó consigo al P. Jorge Serrano y Ruggier [1].

Recibiéronse esta quaresma dos hermanos, y aquí andan en sus probaçiones, y otro que se embió al Collegio de Euora; y sin estos muchos otros demandan ser admitidos. Multiplique el Señor los obreros para tanta mies.

Despues de la partida de los de la India no han faltado los sermones ordinarios y doctrinas, aunque lo temia la gente deuota, el P. Gonçalo Vaz todos los domingos y fiestas por la mañana, y yo (mandándomelo la obediencia) las doctrinas los domingos á las tardes, por andar el Padre Doctor con indisposiciones.

---

[1] Fr. Rogerium, de quo supra, pag. 352.

Todos nos encomendamos en las santas oraçiones y sacrificios de V. P.

De Lisboa, del 1556, de Mayo.

Por comission del P. Doctor Torres.

Inútil sieruo y indigno hijo en el Señor de Vra. P.[ad],

DO[N] IGNACIO.

Superscriptionis loco in quarta pagina: Del P. D. Torres, Prouincial de Portugal etc. De Lisboa, 1556.

Quadrimestre del Mayo 1556.

Alia manu in extrema paginae ora: Q. 56, Maii.

DXVIII

Joannes Antonius Viperanus
Patri Ignatio de Loyola.
Perusio, 7 Junii 1556 [1].

†

Pax X.[i]

Molto R.[do] in X.[o] Padre.

Tutti quelli chi sono in questo Collegio (per incominciar' scriuere di qua, quel ch' il mio officio m' admonisce scriuere a V. P.) stanno tutti bene, occupati nelli negocii di casa e altri non di casa, non lassando niente chi far si conuiene, tanto nelle diuine com' altre cose: facendo ciascuno l' officio suo diligentemente e constantemente, uiuendo religiosamente, e agiutando l' altri con parole e essempii.

Poco tempo fa è intrato in nostra Compagnia un giouene di

1 Autographae unico folio, n. 30.

buoni costumi e lettere, dando a tutti nel suo uiuere buona edificatione. Di più speramo che tre altri giioueni di buona speranza si daranno presto alla Compagnia.

Adesso per parlare delli nostri Padri, son stati questa quadragesima, e questo giubileo, tanto occupati, ch' apena hanno hauuto tempo di mangiare, e ogni giorno sono occupati. Perch' il numero delle confessioni e comunioni sempre cresce. Et molti di questi, chi si sono confessati alli nostri, han detto che da morte son stati restituiti alla uita. Oltra di questo s' occupano assai in estirpare tante superstitioni, le qual' in questa città si truouano, riceuendo spesso scritte nuoue, e ueneficii, e molt' altre simile cose. Sono anchora diligenti contra l' heresie, e altri peccati e mali, auuissando li prepositi, e consigliandoli in tali casi. Et per dir' in breuità, si sforzano fare quel che la pietà e charità ricerca. Per questo il Vicario [1] del Vescouo si serue delli nostri in casi de conscientia, e massime in reformare alcuni monasterii di donne. In predicare, essortare, ammonire, uisitar' ammalati, incarcerati, in confessarli e consolarli, e simil' opere, s' usa la diligentia che si deue.

Per parlar' adesso delli studii domestici e publici, si recitano spesso orationi, dialogi, e si fanno simile demonstrationi, con sodisfattione di tutti. Per il che s' accendono li scholari alli studii, nelli quali fan frutto, e sempre s' augmentano, i quali adesso sono 174, e speramo sempre più numero. Benche alcuni si sforzano d' impedirci con mormorare e dir male, non dimeno Iddio sempre prospera le nostre cose.

Adesso dirò in breuità dell' amore ch' il Cardinale [2], Gouernatore [3], Vicario, magistrato, e altri cittadini ci portano. I quali tutti lodano il nostro modo di uiuere e insegnare, e quando possono non mancano d' agiutarci.

Resta di dire come tre hanno fatto l' essercitii spirituali, delli quali uno è intrato in Compagnia, come s' è detto. Mi pare hauer scritto più che mi pensaua. V. P. c' hauerà tutti per raccommandati in X.°

Hoggi si sono introdutti con gran solemnità 20 uergine in

---

[1] Marcus Antonius Oradini.

[2] Fulvius de la Corna (Corneus).

[3] Fr. Thomas Casselli, O. P., Episcopus Cavensis. Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 68, n. 152.

un nuouo monasterio, delli qual' erano molte, le quali si confessauano dali nostri.

Da Perugia, a dì 7 di Giugno 1556.

De V. P. seruo indegno,

GIO. ANTONIO VIPERANO.

Praecedentium Joannis Antonii Viperani litterarum latina versio [1].

†

Pax X.i

Qui in hoc *Collegio uitam degunt (ut hinc incipiam ad te scribere, quae scribere me nunc temporis officium meum admonet) omnes bene ualent* [2], negociis semper occupati domesticis et *extraneis, ut nihil eorum omittatur, quae facere ipsos oporteat, tum in diuinis, tum in aliis etiam rebus* [3], ut studiose quisque et constanter officium suum *faciat, ut et uitam suam religiose instituat, et aliis, et re* [4] et uerbo, sit utilitati et documento, ut facile sibi quisque persuadeat non mediocriter ipsos sibi et aliis proficere. *Ac* nuper est nostrorum numero additus *unus* [5] bonae indolis atque spei iuuenis, in bonis literis non parum eruditus, qui ita nobiscum uiuit, ut multos annos uideatur uixisse apud nos. *Tres interim alios se nobis addicturos speramus adolescentes, ingenue natos, et educatos liberaliter: de quibus haec dixisse sufficiet.*

De Patribus nostris, qui sacris rebus inseruiunt, dicendum breuiter *nunc* arbitror. *Nam et* [6] confessionibus et communionibus diligentissime intenti, praesertim hac quadragesima, et

---

[1] Autographa duplici folio, primo n. 31, altero non numerato.– Quae italicis characteribus exhibemus, vel omnino deleta a Polanco, vel emendata fuere; quae eorum loco ipse substituit in annotationibus subjiciemus.

[2] *agimus* collegio, bene *omnes valemus*. POLANCUS.

[3] *externis*. ID.

[4] *facere videatur et* uitam suam *tam* religiose instituat, aliis *et exemplo*. ID.

[5] *quidam*. ID.

[6] *hoc* arbitror *quod*. ID.

proximis Jubilaei diebus [1], ut uix licuerit *sibi* [2] per tempus *(sic dixero) comedere* [3]. Et praeterquam quod huiusmodi diebus confitentium et communicantium numerus frequens solet esse, aliis quoque diebus is numerus non parum augetur. Tum confitentium plerique testati sunt, uideri sibi, quod nostris peccata sua confessi fuerint, reuixisse, ac e morte fuisse in uitam restitutos. Ad haec (quod non minimi arbitror momenti) superstitionibus extirpandis, quibus *(malum)* scatet haec ciuitas, tanta utuntur diligentia, quanta dici forte [4] potest: ad quos scripta ueneficiorum, et id genus permulta alia, fere quotidie perferuntur, quae in horum hominum animis regnant plurimum. Idem quoque student, quod ad haereticam et perfidam superstitionem attinet. Quin ad ea facienda, quae per se ipsi facere [5] non possunt, hortantur eos praecipue, qui reipublicae praesunt: quos admonent studio summo, si fieri quid possit, quod et ecclesiasticae et ciuili rei sit adeo profuturum: et (ut in summa dicam) ut publica flagitia et facinora extirpentur, et e medio tollantur [6]. Unde Episcopi Vicarius, cum in his, quae ad forum conscientiae spectant, tum maxime pristinae integritati et probitati *aliquot virginum coenobiis* [7] restituendis, nostrorum opera et consilio utitur. Et ne longior hac in re sim, et sigillatim omnia recenseam, quae singula persaepe recensui, et in habendis concionibus, cohortationibus, admonitionibus, et in uisendis aegrotis, et his qui in vinculis detinentur, illorumque saluti studendo, omni studio, cura, diligentia, opera, officio, enituntur, ut pietatis et charitatis muneri, quoad fieri possit, satisfiat. Ac de Patribus haec.

Verum de bonarum literarum studiis domesticis et publicis haec dicenda. Orationes latine conscriptas, et dialogos uersibus compositos, haberi publice frequentissime, summo cum aliorum applausu, *ut praeter multorum opinionem et expectationem haec saepe contingant*. Quare ad studia literarum mirum in modum accenduntur discipuli nostri, qui 174 nunc sunt, speramusque

---

1 diebus *fuerint*. Id.
2 *eis*. Id.
3 *cibum capere*. Id.
4 forte *vix*. Id.
5 facere *nostri*. Id.
6 *sedulo curant* addidit Polancus.
7 *aliquot virginum coenobiis* addidit etiam Polancus.

plures futuros, quamuis plerique conatibus nostris obsistere conentur, nunc *obsistendo* [1], nunc detrahendo, nunc aliquid obiectando: quorum tamen conatus reprimit Deus *maximus* et confringit mirum in modum. Haec in uniuersum ita scripta sint.

Reliquum est ut Cardinalis, Gubernatoris, Vicarii, magistratus totius ciuitatis, et multorum ciuium erga nos beneuolentiam et amorem perstringam uno uerbo. Qui, bene erga nos affecti, et nostrum praedicant *et* uiuendi et docendi institutum, et sicubi possunt, rebus nostris atque commodis etiam atque etiam inseruiunt.

Nunc [2] illud mihi scribendum occurrit: tres spiritualibus exercitiis dies aliquot incubuisse, quorum unus est nostram uiuendi rationem sequutus, *cuius superius memini.*

Mihi plura quam putabam uideor scripsisse. Vale interim et nos tibi commendatos uelim esse maximopere. Vale.

Post has literas scriptas, 20 foeminae uirgines, quarum maior pars nostris confitebatur et ab eis in rebus spiritualibus [3] instituebatur, nouo cuidam coenobio, magna cum totius ciuitatis celebritate, dederunt initium. Quod te latere nullo pacto uolui.

Datae Perusii, VII Idus Junii anno a Natiuitate Domini 1556.

T. P. seruus indignus,

JO. ANTONIUS VIP[ERANUS].

Superscriptio in quarta pagina: † Plurimum R.do in X.o P. Ignatio a Loyola Praeposito uniuersae Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. Perugia. Quadrimestres 7 Junii.

Et alia: Emend.

Vestigium cerae sigilli.

---

1 *obtrectando.* POLANCUS.

2 *Vltimo.* ID.

3 *ab eis in rebus spiritualibus* addidit Polancus.

DXIX

P. Petrus de Tablares
Patri Ignatio de Loyola.
Vallisoleto, 12 Junii 1556 [1].

IHS

Muy R.do en Christo Padre nuestro.

El Spíritu Sancto sea siempre en nuestro fauor.

Por otra tengo significado á V. P. cómo la cura, que los médicos ordenaron al P. Francisco [2], de la çarçaparrilla, sucedió al reues de lo que se esperaua: aora se tratan otros remedios; pero como los que se hazen para su salud corporal han de ser á gusto del spíritu [3], no hazen tanto efecto, y así aora tiene el P. Francisco mayor necessidad del regalo de las oraciones de V. P.

Auiendo el P. Francisco de dar la professíon al P. Doctor Baptista [4], determinó dar á otras personas los uotos como en

---

[1] Apographae, duplici folio, primo n. 355, altero non numerato. —Est et aliud apographum, quod nihil a primo differt, nisi quod alia manu est exaratum, illa scilicet, quae litterarum supra, pag 351, n. DXVII, positarum Patris Ignatii de Acebedo, fragmentum secundum exaravit.

Circa has litteras duo praecipue veniunt animadvertenda: 1.um eas nullum prae se ferre indicium, quo quadrimestres certo judicentur; 2.um editas jam fuisse in vol. VI operis *Cartas de San Ignacio,* pag. 549-551. Nihilominus eas hic denuo edere non piget, 1.° quia locum tenent quadrimestrium, quibus notitia haurienda esset rerum ad P. Franciscum Borgiam et ad provincias Lusitaniae et Hispaniae, ipsi commissas, in universum pertinentium; et 2.° ut oblatam occasionem non negligamus et corrigendi quiddam, quod in eas, dum primum ederentur, irrepsit, et plura, in futurorum historicorum gratiam, declarandi, quae in his litteris continentur.

[2] P. Franciscus Borgia.

[3] *spiritu* habet hic utrumque apographum, et *spu.* (quod est abbreviatum *spiritu)* in *Historia varia,* pag. 466, quod tamen librarius legit *cuerpo* et in *Cartas de San Ignacio,* l. c., induxit.

[4] P. Joannes Baptista de Barma.

Portugal [1], para que se hiziese una demonstracion de lo que es la Compañía; y con parezer del P. M.tro Nadal [2] y del P. Prouincial [3] vino á darla en esta casa, ordenando que hiziese [4] de todas suertes de uotos, como se haze en la Compañía, y que el P. Prouincial predicase y declarase lo que se hazia, de lo qual se dió quenta al R.mo Nuncio [5], y respondió que aunque estaua de un riñon harto trabajado, que se haria lleuar en una silla, y lo haria siempre que se offreciese en que poner su authoridad y fauor por la Compañía: ofrecieron otros señores y personas principales de uenir á lo mesmo: y como lo supo el Príncipe [6], por ser cosa tan insólita el dar professiones en la Compagnía, quiso su Alteza hallarse presente, lo qual nos puso en algun cuydado [por] ser la casa y iglesia tan pequeña, que no auia donde cupiese tanto fauor: consolámonos con que en el Señor, por quien se haze, cupo este y otros mayores; y así dia de S. Bernabé, que fué octaua del Corpus X.i, uino su Alteza con su capilla: vinieron el R.mo Nuncio, Duque de Sesa [7], Marqués de Mondéjar, Presidente del Consejo de las Yndias [8], y otros caualleros principales, y algunos oydores del Consejo Real. El Presidente [9] tuuo yndisposición, por la qual se desculpó, y por ser la casa tan pequeña se faltó con munchos de auisar de lo que se hazia. La missa se dixo con la solenidad Real que se suele: el

---

1 Vide POLANCI *Chronicon*, t. III, pag. 404, n. 891.

2 P. Hieronymus Nadal Visitatoris munere in Hispania tunc fungebatur.

3 Provincialis Castellae, P. Antonius de Araoz.

4 Sic perspicue hic in utroque apographo, quamvis in primo alia manus vocabulum hoc emendare incepit. Rectius tamen in *Historia varia*, l. c., et in *Cartas de San Ignacio*, l. c., *hubiese*.

5 Is tunc erat Leonardus Marini, seu de Marinis. Vide POLANCI *Chronicon*, t. IV, pag. 440, annot. 1.

6 Carolus Philippi, Hispaniae Regis, filius. "Y llegando á noticia del Serenísimo Príncipe, Don Cárlos, jóven de once años, esta determinacion, gustó de honrarla con su presencia.„ ALCÁZAR, *Chronohistoria de la Provincia de Toledo, de la Compañía de Jesus*, Dec. II, año VI, cap. I, § V.

7 Gundisalvus Fernandez de Cordoba.

8 Praeses Consilii Indiarum *(Presidente del Consejo de Indias)* fuit ab anno 1547 ad annum 1560 Marchio de Mondejar. PINELLO, *Tablas cronológicas de los Reales Consejos, Supremo y de la Cámara, de las Indias Occidentales*, ed. 2.a, Matriti, 1892, pag. 3 et 4. "Don Luis Hurtado de Mendoza, Marques de Mondéjar.„ CABRERA, *Historia de Felipe II*, lib. I, cap. IV.—Hic filius erat primogenitus Eneci Lopez de Mendoza, I Marchionis de Mondejar. *Vida de Don Diego Hurtado de Mendoza*, praefixa operi *Guerra de Granada que hizo el Rey Felipe II*. Valencia, 1776; SALAZAR Y CASTRO, *Historia de la casa de Lara*, t. II, pag. 637 et seq.

9 Praeses Regii Consilii Castellae (*Presidente del Real Consejo de Castilla*), Antonius de Fonseca. Vide supra, t. III, pag. 385, annot. 3.

P. Prouincial predicó de la fiesta de la octaua, y á poco más de la mitad del sermon truxo á propósito la declaracion de la profession y uotos, y otras cosas de la Compañía, començando desde la institution y aprobacion y confirmacion della, hasta la doctrina y modo de proceder en ella. En todo fué fauoreçida su lengua del Spíritu Sancto, y ha dado mucha satisfacion; porque algunos se ynformaron de nueuo, y otros creo yo que de algunas cosas se desengañaron; y los deuotos, que son los más, quedaron con mayor crédito, y en todos pareze aver quedado particular deuocion.

Acabada la missa salió el P. Francisco uestido al altar, y con harto dolor de un pie, donde la gota le hauia dado aquella mañana. Llegó primero el P. Don [1] Baptista, y segun nuestra [2] órden hizo los quatro uotos [3] y comulgó: después llegó el P. Portillo [4], Rector de la casa de probacion de Simancas, y hizo los tres uotos de coadjuctor spiritual: despues llegó otro hermano y hizo uotos de coadiutor temporal: despues otro hermano hizo los uotos de scholar algo baxo [5]: otros cinco nouicios, uno se dize el Doctor Solier [6], graduado en Bolonia *in utroque jure*. Dos theólogos y dos caualleros pidieron allí entre estos ser admittidos en la Compañía y á probacion.

A todos estos grados, que se dieron, estuuo el Príncipe leuantado en pie por uerlo mejor, y todos los presentes pareze que lo mirauan con mucho contentamiento. Estuuieron tanbien presentes frayles de la Orden de S.t Hierónimo, el confessor de la Princessa, y otro, Prior: dominicos, el Rector del collegio de S.t Gregorio y otro predicador; augustinos, el Prior y

---

[1] Hic apographum unum habet *dõ*, alterum *Don;* verum in *Historia varia* est *d.*, quod librarius legit et in *Cartas* transtulit *Doctor*, nec omnino male, quia et Doctor in Theologia erat P. Barma, et quandoque in iis veteribus monumentis illud *d.* pro *Doctor* positum videtur.

[2] Ita perspicue tum in his apographis, tum in *Historia varia;* quare emendandum in *Cartas*, ubi est *vuestra*.

[3] His corrige Cienfuegos, qui in *Vida del grande San Francisco de Borja,* lib. vi, cap. xi, § i, ait: "Hizo la profesion de tres votos el P. Barma.„

[4] P. Hieronymus Ruiz del Portillo.

[5] Sic in altero apographo; in primo scriptum fuerat tantum *baxo*, sed postea alia manus inter lineas superscripsit *algo*, ut legendum tandem sit: *algo baxo*, quod significat *submissa aliquantulum voce*. In *Historia varia* est, ut olim in primo hoc apographo, tantum *baxo*, quod, quia nulla est interpunctio, mendum esse librarius existimavit et sequentibus id adjungens scripsit *bajaron*. Sed praeferenda omnino videtur horum apographorum scriptio nostraque interpunctio.

[6] Doctor Ferdinandus de Solier. Alcazar, *Chronohistoria*, etc., l. c.

el predicador de la Princesa; franciscos, el guardian Ibarra, honbre muy docto, y otro predicador señalado en púlpito; y otros frayles uuo: y todos estos religiosos comieron en nuestro refitorio.

A la comida el P. M.tro Nadal leyó un poco de la bulla de Julio [III] de la confirmacion, y el P. Francisco le ynbió á dezir que declarasse algo della, y el P. Nadal lo hizo, en latin sienpre, casi una hora; y ni en el latin ni en la sustançia pareció cosa de repente, sino muy estudiado, lo qual no fué sino *ex tempore*. Dió á todos aquellos religiosos gran satisfacion, que entre ellos auia personas muy doctas segun lo mostraron, y cierto con razon, sino que en lugar de dezillo con algun calor pareze que echauan fuego. Gloria á Dios por todo.

El P. Francisco, uiendo lo que importa esta casa al seruicio de X.º nuestro Señor y augmento de la Compañía, la prouee agora de tales talentos, que con fauor del Señor será de las principales casas de la Compañía.

La diuina Majestad confirme á los della con aquel spíritu principal suyo, que deseaua el propheta Dauid, para que su sancta uoluntad cumplamos á mayor gloria suya, y nos guarde á V. P. para su mayor seruicio, y amparo y esfuerço de sus hijos. Amen.

De Valladolid, 12 de Junio 1556.

De V. P. indigno sieruo en X.º,

P. DE TABLARES.

In quarta pagina haec, alia manu scripta, leguntur: 1556. Valladolid. Del P. Tablares, 12 de Junio.

DXX

Alphonsus Hernandez,
Ex commissione Patris Gasparis Loarte,
Patri Ignatio de Loyola.
Genua, 24 Junii 1556 [1].

IHS

R.de in Christo Pater.

Gratia et pax Christi, etc.

Elapso iam quadrimestri spatio, admodum R.de Pater, non ab re me facturum arbitratus sum, si breuissime, quae hic a nostris hoc quadrimestri acta sunt Dei gratia, R. P. Tuae exponerem.

Principioque hoc scias uelim; omnes quotquot hic sunt, quisque pro uirili sua parte, eniti ut munere sibi iniuncto recte fungantur; *Patres in* [2] audiendis confessionibus, sacramentis administrandis aliisque [3] exercitiis spiritalibus, uacant, *quibus implicari solent, qui ad eam sunt promoti dignitatem; fratres* [4] uero student totis uiribus Regularum obseruationi, scholasticisque iuuandis.

Atque ut a communioribus ad singula quaeque explicanda nostra dilabatur epistola, hoc habeto, R.dus P. Doctor Loarte [5], Collegii nostri Rector, qui in *ecclesia maiori* [6] diebus dominicis

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 121 et 124. Quae a Polanco deleta vel immutata fuere, in textu *italicis* characteribus apparent: in annotationibus vero omnes Polanci emendationes et additiones exhibentur.

[2] *sacerdotes.* Polancus.

[3] aliisque *solitis.* Id.

[4] *reliqui.* Id.

[5] P. Dr. Gaspar Loarte.

[6] *summo templo.* Polancus.

et festis euangelium Diui Matthaei solitus fuerat interpretari, nunc alio in templo, in quo maior uberiorque fructus animarum colligitur, maxima cum auditorum utilitate, frequentia et satisfactione legit. Idem diebus ueneris scholasticis nostri Collegii christianam doctrinam alio in templo explanat; cui lectioni, praeter discipulos nonnulli etiam interesse solent, qui cum percipiendae doctrinae sanctae cupiditate allecti, tum uero audiendarum orationum desiderio, quae illic a nostris pueris habentur, excitati, frequentes aliquando conueniunt. Peracta enim doctrinae christianae lectione, quidam ex prouectioribus nostri Collegii scholasticis orationem habet suo marte compositam, quod non parum affert auditoribus admirationis: mirantur siquidem pueros paruulos eas orationes componere, atque tam audacter *recitare* [1]; commendat porro hanc nostram exercitationem hoc potissimum, quod nihil simile in aliis huius urbis scholis fiat: *ita ex hac exercitatione plurimum hauritur utilitatis;* ciues *enim* [2], ad quorum aures hoc peruenit, summopere probant, liberos [3] suos nobis erudiendos tradunt: discipulorum quoque animi hoc honesto *ambitionis* [4] genere ad maiora in dies studia accenduntur, gloriae cupiditate: accedit huc quod R.dus P. Rector, perorata iam oratione, laudat oratorem, exponitque omnibus hoc ideo a nobis fieri, quo arti exercitatio (sine qua praeceptio nihil iuuaret) accedat, hortaturque omnes ut idem amplecti studeant, proposita ante oculos utilitate.

Institutum porro est ab eodem Patre nostro ut pueri, qui sub nostra sunt disciplina, diebus dominicis et festis adeant ecclesias, ubi religiosi quidam ac pii homines conueniunt ad docendam doctrinam christianam pueros, ut et nostrorum quoque puerorum auxilio adiuti, onus illud paratiori animo subeant, cuius rei gratia unusquisque praeceptorum designatos quosdam habet, in quibus maiora uirtutis simulachra impressa uidentur, quos die sabbati hortatur, ne opus hoc misericordiae adeo sanctum, inertia negligentiaue sua refrigerari patiantur. Pueri uero praeceptorum dictis audientes, aequo paratoque animo iussa adimplent, ex quo fit, ut *pueri,* qui prius huc atque illuc

---

1 *pronunciare.* ID.
2 *vnde* ciues. ID.
3 *et* liberos. ID.
4 *aemulationis.* ID.

uagari atque uolitare solebant, hoc uirtutis laqueo irretiti, tempus his honestis sanctisque actionibus consumant; quantopere autem hoc ab omnibus uiris *probis* [1] probetur, uix queo dicere: argumento sint tibi laudes, quibus nos nostramque Societatem passim extollunt, cum perspiciunt nos non solum literarum studiis eorum liberos exornare, sed et animum intus bonis moribus informare uelle, quod facile unusquisque *uidere* [2] potest.

Nam si ad literarum progressum scholasticorumque utilitatem oculos conuertere uoluerint, non desunt quae ea euidentissimis signis manifestent: hoc *enim* quadrimestri tres a nostris adolescentulis habitae sunt orationes, quarum duae in templo *maiori* [3] huius urbis, alia alio in loco habita fuit; quod, quia multae fuit populo admirationi, sigillatim, prout res gesta est, narrabo. Episcopus [4], qui maximo nos amore prosequitur, cum nonnullis nostris orationibus interfuisset, easque nimium publice probasset, optare se *uelle* dixit, ut aliqua ad Senatum de administranda Republica omnino haberetur: quod onus nos paratissimo animo subiuimus: sanctissimo igitur Pentecostes die adolescentulus quidam ex nostris scholis, qui duodecimum agit annum, filius cuiusdam ciuis nobilissimi, qui Collegii nostri curam habet, *quod ad uictum cultumque nostrum expectat,* habuit orationem de administranda Republica, in templo *maiori* [5], coram Duce omnibusque Senatoribus, Episcopo aliisque ciuibus. *Quid hac in re potissimum admirer, nescio. Nam* si hominum frequentiam *aspicio, tot se mihi offerunt, ut* [6] confirmare audeam amplius 5 millia hominum interfuisse: *quod* si *applausum* [7], quo ab omnibus fuit oratio audita, *intueri uelim,* fuit *adeo magnus,* ut *per* [8] quattuor horas (tantum siquidem temporis interfluxit dum diuinum celebraretur officium) immoti *permanserint* [9] expectantes orationem, *quae,* dum haberetur [10], ne minimus quidem *est* [11] strepitus con-

---

[1] *bonis.* POLANCUS.
[2] *domi suae experiri.* ID.
[3] *maximo.* ID.
[4] Aegidius Falcetta. Vide supra, pag. 131, annot. 2.
[5] in *summo* templo. POLANCUS.
[6] *spectes.* ID.
[7] si *attentionem.* ID.
[8] *tanta* fuit, ut *cum.* ID.
[9] *permansissent.* ID.
[10] dum *ea* haberetur. ID.
[11] *sit.* ID.

citatus. Ea uero perorata, omnes fere ciues patri adolescentuli gratulabantur, qui tunc aderat, quod haberet filium tali ingenio praeditum. Huius orationis nomen per totam urbem emanauit adeo ut nonnulli uiri nobiles, poenitentia ducti quod illam non audiuerint, a nobis exemplar summis precibus postularent: inter quos fuit Princeps Doria [1], qui, simulac audiuit eam esse habitam orationem, patrem adolescentuli, qui sanguinis coniunctione est illi copulatus, accersiuit, seque praesente, orationem recitari iussit, quae plurimum illi placuit. Haec res ciuium animos mirum in modum excitauit. Nam plurimi, qui adhuc dubii erant mitterentne liberos suos ad nos, cunctatione omni deposita, nobis illos tradiderunt, *qui non ex pauperibus, sed ex primatibus urbis erant. Benedictus sit Dominus, a quo haec omnia tanquam e fonte perenni affluenter emanant.*

Die sanctissimi Corporis Christi pro foribus Collegii nostri constructum fuit altare quoddam, quod illac transire Sanctissimum Sacramentum solet, ante cuius accessum dispositi erant quatuordecim pueri, angelorum agentes personam, quorum singuli carminibus sanctissimum Christi Corpus laeto ore salutarunt, donec peruentum esset ad altare, ubi tres alii, coram sanctissimo Sacramento, *et Illustrissimo* Duce [2], et Cardinali Cigala [3], Episcopo, caeterisque uiris, *quinquaginta fere carmina recitarunt. Tum temporis* [4] quidam puer omnes inuitauit, ut frequentes conuenirent eodem ipso die, pomeridiano tempore, in ecclesiam cathedralem ad audiendam aliam orationem, a quodam nostro scholastico habendam, quod non mediocrem illis attulit laetitiam: declarauit hoc multitudo, quae post uespertinas preces interfuit. Nam etsi lassitudo, qua oppressi erant ex longo itinere, cum corpus dominicum comitarentur, impedimento futura uidebatur quominus conuenirent, tanta nihilominus cupiditate flagrabant orationis audiendae, ut desiderium defatigationem superauerit: habita ergo fuit oratio de sanctissimo Eucharistiae sacramento, cui frequens Senatus cum Duce interfuit.

---

[1] Andreas Doria.

[2] *astante* Duce. POLANCUS. Hic Dux erat Augustinus Pinellus. RIVAROLA, *Descripcion histórica, etc., de Génova,* cap. XXV.

[3] Joannes Baptista Cicala.

[4] *post* carmina *recitata,* POLANCUS.

Postridie huius diei, eo in templo, quo R. P. D. Loarte doctrinam legere solet, post lectionem doctrinae paruulus quidam puer, qui nondum duodecimum attigerat annum, aliam habuit orationem, quam tanto cum lepore pronunciauit, ut pater *suus* [1], laetitia triumphans, curavit ut alibi eadem haberetur, quod ibi ea hominum frequentia, quam ipse desiderabat, non interfuerit: ideo dominica infra octauam Corporis Christi, alio in loco eadem fuit habita ab eodem oratio, ubi non minori fuit audita attentione atque antea. *Dominus noster, in cuius honorem haec omnia fiunt, nostros hos labores benignus aspiciat.* Scholastici, hisce exercitationibus inflammati, in dies singulos crescunt: nostri Collegii fama magis magisque per totam urbem diuulgatur: sunt scholastici *200 et 26, et eo amplius* [2], qui cum in literis, tum uero in moribus, mirificos faciunt progressus, inter quos sunt plurimi nobiles adolescentuli.

Nonnulli ex eis sunt, qui maximo tenentur desiderio ingrediendi nostram Societatem, qui, si per Patrem Rectorem liceret, statim iter Romam uersus arriperent, insalutatis parentibus, quibus non audent desiderium suum detegere, timentes ne illis sint impedimento (carnalis enim homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei) [3], id quod iam experientia comprobatum est; quidam enim adolescentulus, discipulus noster, qui iamdiu hoc ardebat desiderio, fuit prohibitus a suis, eaque de causa fuit ab scholis nostris remotus, qui etsi nullam iam nobiscum familiaritatem habebat metu cognatorum, eodem tamen semper desiderio flagrabat. Quodam igitur die, nobis id minime opinantibus, occulte scapham quamdam conscendit nauigaturus Romam, ut ibi tandem sui uoti compos fieret. Caeteri uero nequaquam admittentur donec parentes suos certiores sui desiderii faciant.

Duo paucis abhinc diebus se nostrae religioni uouerunt: alter eorum est sacerdos, uir uitae probatae bonique nominis in urbe; alter uero est iuuenis optimae quidem indolis. Deus *sit qui* perficiat, quod in ipsis incoepit.

Bene audimus in hac urbe, *omnesque bene de nobis sentiunt:* ideo in rebus seriis et ad Rempublicam spectantibus nostro

---

[1] *eius* pater. Polancus.
[2] *fere 230.* Id.
[3] Animalis autem homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei. I Corinth. II, 14.

auxilio operaque nonnunquam utuntur, praesertim R. P. Rectoris, qui ab Episcopo aliisque uiris *integerrimis* [1] aliquando accersitur, ut suam in rebus arduis, et ad religionem christianam attinentibus, interponat sententiam, eisque opituletur.

Fratres nostri, qui per totam hebdomadam totas suas exerunt uires in erudiendis discipulis, dies festos sine alicuius spiritalis fructus perceptione abire non sinunt: ideo bini a prandio loca, quae frequentari solent ab his, qui chartis ludunt aliisque ludorum generibus uacant, summa cum diligentia inquirunt, in quibus, si forte nonnullos inueniant, increpant, atque uerbis Christi conuictos, ab incoepto ludo desistere cogunt; nec eo contenti, plurimorum collusorum caterua stipati domum reuertuntur, ubi eos ad confessionem sacramque communionem hortantur, eorum pessimam execrantes ludendi consuetudinem; uixque dici potest quantum hinc fructus in proximos redundet. Nam plerique eorum, qui in ludo fuere deprehensi, ueterem hominem exuentes, uitam *tunc demum* uiro christiano dignam agere incipiunt, quod uidere *licet* [2] in multis, qui post absolutum diurnum pensum, noctis crepusculo ad nos se conferebant, ut in doctrina christiana, quam penitus ignorabant, instruerentur. Alii porro, timentes ne a nostris inueniantur, a ludo *sese* abstinent: itaque *breui* videres ea loca, quae prius frequentata nimis erant, fere iam deserta relinqui. Quod si quando contingat aliquos ibidem ludere (neque enim omnino haec sentina *hauriri* [3] potest), cum primum tamen nos aduentare uident, relicto ludo, fugae se mandant: *tantum illis timorem incutimus.*

Quoniam autem ii, qui fere omnes humilis sunt conditionis, ut suum celarent peccatum, potentes atque urbis primarios in exemplum afferebant, qui in logiis (ita enim uulgo appellantur) frequenter ludunt, uisum etiam nobis fuit experiri, possemus ne et hos etiam ciues ab ea ludendi *uoluptate* [4] reuocare, quod etsi difficile imprimis uidebatur, tamen, diuino intercedente auxilio, nonnihil etiam *adiumenti nostra diligentia attulimus* [5]. Nonnulli enim ludum omittebant, alii libenter audiebant

---

[1] *grauibus.* POLANCUS.
[2] *licuit.* ID.
[3] *exhauriri.* ID.
[4] *consuetudine.* ID.
[5] *ea in re promouimus.* ID.

verbum Dei, quod tunc temporis disseminabatur. Denique hoc nostrum exercitium ab omnibus commendatur, praesertim ab amplissimo Duce: *hoc adeo* [1] per totam urbem emanauit, ut nihil aliud illis diebus fere esset in omnium ore. Neque hoc opus omissum, imo et [2] perseueramus, tamdiuque perseuerabimus, donec deprauata haec ludendi consuetudo remoueatur.

Ad haec *aliquando* xenodochia a nostris uisitantur, in quibus frequentes ad pauperes fiunt ad patientiam cohortationes, atque, ut uno uerbo complectar omnia, cum possunt aliquem spiritalem fructum capere, negligentia [3] non praetermittunt. Maxima inter *nos* [4] concordia, maxima uoluntatum coniunctio inuenitur; ita ut laetitia quadam exultantes, uirtutem totis uiribus assequi *studeant* [5]. Quod quo perfectius a nobis fiat, R. P. Tuae caeterorumque patrum ac fratrum orationibus commendatos esse *uolumus* [6].

Genua, 8 calendas Julii, anno Domini 1556.

Iussu R.^{di} P. Rectoris.

R. P. tuae indignus filius ac in Christo seruus,

ALPHONSUS HERNANDEZ.

Superscriptio in quarta pagina: Admodum R.^{do} in X.^{o} Patri Magistro Ignatio de Loyola Praeposito Generali Societatis Jhu., Romae.

Alia manu: 1556. Genua. Quadrimestres 24 Junii. Emend.

---

1 *adeoque.* POLANCUS.
2 omissum *est*, imo et *in eo.* ID.
3 negligentia *eum.* ID.
4 *nostros.* ID.
5 *studeamus.* ID.
6 *imprimis cupimus.* ID.

Praecedentium Alphonsi Hernandez litterarum italicum exemplum a Bernardo d'Ottono subscriptum [1].

†
Ihus.

R.do in X.° Padre.

La gratia et pace etc.

Passati già li quattro mesi, molto R.do Padre, ho pensato essere cosa ragioneuole breuemente quelle cose che qui per gratia di Dio in questi quattro mesi dalli nostri si sono fatte, racontare a V. P.

Et prima sappia V. P. che tutti quelli che qui sono, ogniuno uirilmente dal canto suo si sforzano, acciò l' officio che gli è imposto conuenientemente facciano. Li Padri in audire confessioni, in administrare li santissimi sacramenti, et in altri essercìti spirituali sono occupati, nelli quali quelli soglion essercitarsi che a tal dignità sono promoti: ma li fratelli dall' altra parte con tutte le forze s' affaticano in obseruare le regole, et in aggiutar li scholari.

Et acciò dalle cose communi la nostra epistola discorri alla dechiaration de ciascuna in particolare, saprà V. P. chel P. D. Loarte, Rettore del Collegio nostro, il quale era solito di dechiarare l' Euangelio di S. Matteo nelli giorni di domenica et di festa nella chiesa Catedrale, adesso legge in un' altra chiesa, nella quale maggior frutto dell' anime si racoglie con grande utilità, frequentia et satisfattione degli auditori.

Il medesimo Padre ogni venerdì dechiara la dottrina christiana alli nostri scholari, alla quale lettione ultra delli scholari ui soglion uenire altri, li quali allettati et tratti si dalla cupidità di udire la dottrina santa, si etiam dal desiderio di ascoltare l' orationi che quiui si recitano dalli nostri putti soglion essere molti alle uolte: imperò che finita la lettione della dottrina, vno delli putti più prouetti del nostro Collegio recita

[1] Autographae duplici folio, nn. 122 et 133.

una oratione composita col suo ingenio et sapere, la qual cosa non da picola admiratione alli audienti, uedendo putti così piccoli componere, et tanto audacemente recitar orationi. La qual anche essercitatione essi grandemente comendano, et tanto più uedendo chel simile non si fa in niuna altra schola di questa città: si che da questa essercitatione grandissima utilità se ne caua, perciò che li cittadini all' orechie de quali questo è peruenuto, sommamente lo lodano et ci danno etiandio li suoi figlioli ad essere eruditi sotto la nostra disciplina: l' animi anche delli scholari con questo honesto modo d' ambitione ogni giorno s' accendono più, et suspirano a maggiori studi per cupidità di gloria, aggiongendoui di più che 'l P.e Rettore, finita l' oratione, lauda l' oratore et dechiara a tutti questo essere fatto da noi acciò che l' essercitatione (senza la quale niuna arte nulla giouerebbe) seguitasse consequentemente l' arte, et a tutti essorta acciò il medesimo abbracino.

Ultra di ciò, considerata l' utilità, è ordinato dal medesimo Padre che li putti che stanno sotto la nostra disciplina, le domeniche et feste uadino alle chiese, doue certi huomini pii conuengono insieme per insegnare la dottrina X.na alli fanciulli, acciò che con l' aggiuto anche delli nostri scholari possano più facilmente portar tal carrico; per la qual cosa ogniuno delli nostri tiene certi designati, nelli quali più chiaramente si uede relucere l' amor delle uirtù: li quali etiam essorta et inanima ogni sabbato acciò che questa opera di misericordia così santa per negligentia o inertia non patiscono si rifreddi; ma li putti obedienti al detto de suoi mastri con animo liberale et apparechiato ciò adimpiscono. Vnde ne seguita che quei fanciulli, che prima andauano qua et la uagabundi, irretiti et ingannati di questo santo lascio della uirtù consumino il tempo in honeste et sante essercitationi, et ciò è tanto lodato dalli cittadini et dalli altri huomini da bene, che a pena il posso dire: che sia il uero si può uedere per le laudi colle quali et noi et la nostra Compagnia assai diffusamente inalzano, uedendo che non solamente colli studi delle letere uogliamo ornare li suoi figlioli, ma anchora colli buoni costumi li animi di dentro bene informare.

Il che facilmente ogniuno può intendere, imperoche si uogliano riguardare al progresso delle letere et utilità delli scholari, non mancheranno cose che con segni euidentissimi ciò

non manifestino; percioche in questi 4 mesi si son fatte 3 orationi dalli nostri scholari, due de quali si recitorno nel tempio maggiore di questa città; l' altra in un altro luogho, et per esser stato di grande maraueglia a tutto il populo, sigillatamente, si come ogni cosa fu fatta, cominciarò a narrare. Il Vescouo, quale grandemente ci ama, essendosi più uolte ritrouato presente a alcune orationi nostre, et quelle publicamente laudate, disse desiderare che alcuna del modo di gouernar la Republica inanzi al Senato si recitasse, il qual peso con prontissimo animo habbiamo portato. Il giorno adunque santissimo della Pentecoste un certo putto delle nostre schole, di età di 12 anni, figliuolo d' uno nobilissimo cittadino che ha cura del nostro Collegio, fece una oratione del modo di gouernare la Repub. nella chiesa cathedrale dauanti il Duce et a tutti li Signori et al Vescouo et altri cittadini, doue fu tanto grande la frequentia degli huomini, che ardisco affirmare esserui stati 5.000 huomini et più: l'applauso anche fu grande che per 4 hore (imperoche tanto di tempo si consumò in celebrare il diuino officio) senza mouersi sono stati aspettando l' oratione, la quale mentre si recitaua ne pur un minimo strepito si udì; ma dopoi d' essere finita, quasi tutti li cittadini faceuano festa et si congratulauano col padre del putto, il quale all' hora si trouò presente, perche hauesse un figliuolo di tal ingenio. La fama di questa oratione si sparse per tutta la città, in modo che molti nobili, pentiti perche quella non hauessero udita, ci domandauano con grandi pregheri la copia, infra li quali fu il Principe Doria, il quale subito che udì quella essersi recitata, chiamò a se il padre del putto, che li è parente, et comandò davanti se essere recitata, la quale grandemente li piacque.

Questa cosa marauigliosamente eccitò gli animi delli cittadini, perciò che molti che stauano in dubio se manderebbono li suoi figliuoli alle nostre [scuole], adesso, discacciata ogni dubitatione, quelli in cura ci diedero, quali non erano di bassa sorte, ma delli più principali della città. Benedetto sia il nostro Signore, dal quale tutte queste [cose,] come da eterno fonte emanano.

Il giorno del S.^{mo} Sacramento si acconciò un' altare dauanti il nostro Collegio, perche iui sole passare il sacratissimo Corpo di X.^{o}, auanti del quale erano 14 puttini uestiti in forma d' angeli, et ciascuno di essi con uolto lieto cantando uersi salutò il

Smo. Sacramento insino che fosse peruenuto all' altare, oue tre altri auanti il Smo. Corpo di X.°, l' Illmo. Duce, il Cardinal Cigala, il Vescouo, et de tutti gli altri cittadini, recitorno insino 50 uersi, nel qual tempo un certo fanciullo inuitò a tutti acciò il medesimo giorno dopo pranzo uenessero nella chiesa cathedrale già detta, per intendere un' altra oratione, che da vn scholare s'haueua di recitare, per il che non poca letitia riceueteno, et ciò denotò la moltitudine che doppo li uesperi si trouò presente; imperoche, auenga che la strachezza colla quale erano affaticati per la longezza del camino, accompagnando il Smo. Corpo di X.°, pareua li doueua essere impedimento alla uenuta, niente di meno tanto era il desiderio d'udire l' oratione, che superò la strachezza del corpo; recitossi adunque l' oratione trattante del Santissimo Sacramento, alla quale il Duce col Senato si trouò presente.

Il dì seguente un putto, che anchora non arriuaua alli 12 anni, nella medesima chiesa doue il P. Rettore è solito leggere la dottrina, et finita che l' hebbe, fece un' altra oratione, la quale con tanta gratia pronunciò, che' l suo padre triumphando d' allegrezza procurò la recitasse in un' altro luogho, per non esserui uenuta quella frequentia di huomini come desideraua, et perciò la domenica fra l' ottaua del Corpo di X.° la medessima in un' altro luogho fu dal detto putto recitata, doue non con minore attentione fu ascoltata che prima. N. S. Jesu X.°, nel cui honore queste cose si fanno, riguardi et acetti queste nostre fatiche.

Li scholari, con questi essercitii infiammati, ogni giorno crescono, et il nome del nostro Collegio ogni dì più si diuulga per la città. Li scholari sono 226 et anche più, li quali così nelle letere, come nelle uirtù, fano mirabile profitto, tra quali sono molti nobili, et alcuni di essi sono accessi di grande desiderio di intrare nella Comp.ª nostra: alli quali se per il P. Rettore se li concedesse, subito pigliarebbono la uia di Roma senza dir cosa alcuna a suoi parenti, alli quali non ardiscono manifestar il suo desiderio, temendo non li siano impedimento (imperoche l' huomo carnale non può capire le cose che sono del spirito di Dio) il che assai per esperienza si è prouato: imperoche vn certo giouenetto discepulo nostro, già longo tempo infiammato del medesimo desiderio, fu impedito dalli suoi, et per questa

causa leuato dalle nostre schole; il quale abenche niuna familiarità già haueua con esso noi per paura et timore de parenti; niente di meno sempre haueua il medesimo desiderio. Vn certo giorno adunque non sapendo noi nulla, occultamente s' imbarcò in una fregata per uenirsene a Roma, acciò finalmente iui adempiese il suo desiderio. Ma li altri non si riceuono insino che non manifestino il suo desiderio a suoi parenti.

Doi, pocchi giorni fa, se diedero all' obedienza della nostra religione, de quali l' uno è sacerdote di bona vita et fama in questa città; ma l' altro è giouane certo di bona parte. Iddio sia che conduca a perfettione quello che in essi ha cominciato.

In questa città tutti hanno bona opinione di noi, et perciò nelle cose d' importanza appertinenti alla Repub. spesse uolte si seruono della nostra opera et aggiuto, precipuamente del P. Rettore, quale dal Vescouo et d' altri huomini di grande integrità di vita non poche uolte è chiamato, acciò che in cose difficili et importanti alla Religione lui dia il suo giuditio, et li dia a loro aggiuto.

Li fratelli nostri, li quali per tutta la settimana s' affaticano in insegnar li scholari, non patiscono passare li giorni festiui senza alcuno frutto spirituale: et perciò se ne uano dopo pranzo a doi a doi a ritrouar i luoghi da giucatori di charte et de diuersi generi di giochi frequentati, nelli quali con somma diligenza cercano, et s' a caso ritrouano alcuni li riprendono, et li constringono cola parola di Dio a lassar il gioco cominciato, et de ciò non contenti, ritornando a casa menano seco una compagnia di giocatori, oue gli essortano alla santa confessione et communione uituperando la loro pessima usanza di giocare. Vnde apena si può dire quanto frutto nei prossimi redondi, percioche parecchi di quelli, che furno ritrouati nel gioco, spogliandosi del huomo uechio cominciano a far uita degna de huomo X.no, il che si può uedere in molti; li quali dopoi d' hauere finite le facende del giorno, se ne uengono a noi così al tardo, acciò siano amaestrati nella dottrina X.na, la quale in modo niuno sapeuano: altri anche acciò non siano da i nostri trouati, se guardano di giocare (per che ne manco totalmente si può questa sentina euacuare) di modo che in breue V. P. uederebbe quei lochi che prima erano tropo frequentati, adesso quasi essere diserti et abandonati; ma s' alcuna uolta acasca alcuni nel me-

desimo loco giocare, subito che d' appresso ne ueggono, lassato il gioco, se ne fugono; tanto ne temeno.

Ma perche quasi tutti questi che sono di bassa conditione, acciò ocultassero il suo peccato, portavanci in essempio li potenti et principali di questa città, li quali frequentemente giocano nelle logie (così uolgarmente chiamate), ne parse anchora far esperientia se forse anche questi cittadini da tal uoluttà di giocare reuocare potessimo, il che, auenga che al principio paresse difficile, niente dimeno occurrendo il diuino aggiutorio, non mancò che con la nostra diligenza non reportassimo qualche frutto; imperoche alcuni lassauano il gioco, altri uoluntieri udiuano la parola de Dio che all' hora se li seminaua; et finalmente questo nostro essercitio è molto da tutti laudato, et principalmente dal Illmo. Duce, et in tal modo questo è sparso per la città che niente altro parlano tutti in tali giorni: ne manco ciò s' è lassato, ma più presto perseueriamo et tanto tempo perseueraremo insino che questa deprauata consuetudine di giocare sia rimosa et leuata uia.

Con tutto ciò non resta che alle uolte li spedali non siano da i nostri uisitati; ne i quali si fanno spesse essortationi alli poueri infermi consolandoli alla patientia, et (acciò con una parola abbraci ogni cosa) quando alcun frutto spirituale possono racogliere, non lo lassano per negligentia perdere.

Grande è la unione fra noi, et non picola la concordia delle uoluntà: si che essultando con una certa letitia, si studiano con tutto il potere di conseguir la uirtù, il che acciò più perfettamente da noi sia fatto, nelle orationi di V. P. et de tutti gli altri Padri et fratelli desideriamo essere raccomandati.

Di Genoua, 25 di Giugno 1556.

Per commissione del P. Rettore.

De V. R. P.tà seruo inutile in X.°

Bernardo d' Ottono.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.° P. il Padre M. Ignatio de Loyola Preposito generale della Compagnia de Jesu, Roma.

Alia manu: 1556. Genoua. Quadrimestri di 25 di Giugno.

DXXI

P. Daniel Paëybroëk
Patri Ignatio de Loyola.
Itala, 26 Junii 1556 [1].

Jhus.

Ex literis Magistri Danielis, ex Itala, Siciliae Abbatia.

Gratia et pax Domini nostri Jesu X.i sit semper cum omnibus nobis. Amen.

Italenses multum semper delectati sunt fratrum nostrorum praesentia: nec mirum, cum se suosque filios ad meliorem statum per eos cognoscunt reductos. Hoc enim officium semper fuit socii mei [2], ut curam haberet instituendorum puerorum. Quod tam gnauiter praestitit, ut non tantum pueros in litteris, uerum etiam bonis moribus promouerit.

Meum autem officium fuit, ut monachorum et huius populi curam haberem: unde factum est ut monachi, qui, praeter nomen, nihil religiosi habebant, cum ad meliora a fratribus nostris Patre Elpidio [3], P. Antonio Vinch, et P. Philippo Cassino essent perducti, nostro tempore nil ab incoepto bono recesserint, sed semper omni diligentia ad anteriora se extenderint: et qui prius apud omnes male audiebant, ut melius facere, ita et audire coeperunt. Itaque in officio diligentiores, in labore manuum frequentiores, et in praebendo proximis bono exemplo magis soliciti sunt effecti.

Populus uero, qui antea a seruitio Dei omnino uidebatur alienus, utpote qui perexiguam Dei et eorum, quae ad salutem

---

[1] Apographae duplici folio, nn. 8 et 9.
[2] Hujus nomen nec Polancus quidem aperit in *Chronici* t. vi.
[3] P. Elpidio Ugoletti.

faciunt, notitiam, priusquam nostri huc peruenissent, habebat, nunc longe aliter se habet: et qui nullum obseruabat festum, nullum audiebat sacrum, et minus utique uerbum Dei, nunc diligentiorem in his se praebet. Nec tantum diebus dominicis sacro interesse, et uerbum Dei audire desiderat, uerum etiam aliis temporibus; quod in quadragesima elapsa facile cuiuis erat perspicuum: nam cum instituissem singulis diebus quadragesimae summo mane celebrare et praedicare, demptis diebus martis et jouis, nunquam mihi frequens satis defuit auditorium: et licet monasterium, in eminentiori loco positum, a communi hominum habitatione medio quasi distet milliari, et eodem spatio et modo templum ab altera parte sit situm, singulis tamen diebus lunae ad nostrum processionaliter se contulerunt monasterium, et diebus veneris eodem modo aut ad nostrum aut ad alterum templum: diebus autem mercurii aut sabbati, pro maiori omnium commoditate, in medio terrae loco celebrabam, et frequentiori auditorio aliquid de euangelio occurrente dicebam.

Erat hic populus superstitionibus, incantationibus, et moribus ethnicorum ualde deditus. Primo die mensis domum cuiusquam intrare et ignem petere omnino nefas erat; sed angelus, hoc est, ramus quidam in porta ponebatur, qui boni nuncius erat, tempestatem cultro, cui erat manica nigra, coniurabant; bombicibus incenso benedictionem largam tribuebant, ut serici abundantiam proferrent; imo ad hoc homines aliqui laruati et tintinnabulis circumcincti constituebantur, qui in uigilia Circumcisionis domus intrarent et benedictionibus suis illas implerent, auferentes interim quicquid edulii contingere poterant. Nec cuiquam reclamare fas erat. Si quis infirmabatur, aut in aliqua constitutus erat necessitate, incantatrix, uaria mox remedia frustra adhibitura, inueniebatur. Si quis moriebatur, omnes, qui mortuo sanguine coniuncti erant, uoces diuersas emittebant, uiri barbam, mulieres uero, mortuum circumstantes, comam euellebant: insanire omnes putasses. Mortuum quidem ad ecclesiam deferebant, sed ut quisque mortuo magis sanguine erat coniunctus, eo diutius ecclesiam fugiebat, non sacrum audiens, non orationem Dominicam dicens.

At modo ea, quae Xianos. decent, melius cognoscentes, et ab huiusmodi peccatis abhorrentes, ab his se continent. Et si quis forsitam uoces illas ethnicorum in absentia nostra profer-

re audeat, ab aliis mox reprehenditur: et quando nos aduentare audiunt, non est qui mutire audeat. Imo iam uiri et mulieres, pariter mortuum ad ecclesiam comitantes, non reuertuntur nisi audito sacro et sermone aliquo de quatuor nouissimis. Hoc enim pro more habeo, ut, monachis officium mortuorum dicentibus, me ad sacrum praeparem, et missam pro defunctis dicens, finito euangelio, sedens ante altare, aliquam exhortationem facio, et multum gaudeant se non obligari ad illa antiqua, quibus aliqui sibi ipsis mortis causa erant; imo errorem ueterem clare cognoscentes, eumdem detestantur et in aliis reprehendunt. Vnde in ecclesiis continui, in confessionibus et communionibus multo frequentiores solito existunt, gratias summas Deo agentes quod in talem uenerint cognitionem, beatasque eorum animas praedicantes, ad quorum loca Societas aliquando peruenit.

Sed si laetati sunt italenses nostrorum fratrum praesentia, non minus alii, qui messanensis sunt dioecesis. Nam cum ultima Aprilis, Messanam relinquens, per totam eius dioecesim pergerem, cum literis tam Proregis [1] seorsum scriptis cuilibet oppido, ad quod iturus eram, et insuper Vicarii [2] R.^{mi} Cardinalis [3], Archiepiscopi Messanensis, omnes cum audirent Societatis nomen, nostrique causam aduentus esse ut principium demus et modum instituamus singulis dominicis et festis docendi pueros in ecclesiis parochialibus doctrinam christianam, pro magno beneficio Dei id ducebant, et magno studio omnes ad ecclesias confluebant. Et licet mihi hoc commune erat, ut quotidie celebrans, finito euangelio, aliquid de illo populo declararem, finitoque sacro, conuocatis pueris, modum eos docendi traderem, primo ordinate illos disponens, deinde utilitatem, imo necessitatem huius doctrinae declarans, tertio loco aliqua documenta, secundum libri dispositionem, tradebam: deinde, quo modo sit orandus Deus, sub breuitate proponebam. Quid multa? gaudebant pueri, gaudebant et alii instrui et haec in pueris contemplari; auide, quando sequentem illis lectionem essem declara-

---

1 Joannis de Vega.

2 Bartholomaei Centelles. ROCCHUS PIRRUS, *Messanensis Ecclesiae notitia II,* lib. I, ad annum 1555.

3 Joannis Andreae de Mercurio.

turus, interrogabant. Omnes, qui nostrae Societatis cognitionem habebant, aliquem ex nostris ipsis adesse desiderabant.

Hoc modo perlustratis maioribus oppidis, in quibus quotidie praedicans in ecclesiis primariis aliquot diebus permanseram, reliquum negotii paucioribus diebus absolui, cum perciperem in diuersis locis omnes communiter in nutritione bombycum occupari. Patiebar quidem in hac peregrinatione non tantum labores et molestias itineris, verum etiam uictus subinde penuriam. Sed ita omnes molestias et penuriam temperabat Dominus, ut centuplo fuerit maior consolatio, animique confirmatio et illuminatio, in uerbi Dei praedicatione, et diuersorum dubiorum, quae proponebantur, solutione; et quidem tam euidenti, ut nullus quaerenti scrupuli locus relinqueretur. Gaudebam, libros non habens, cum mihi ea, quae dicenda erant, vltro occurrerent: laetabar uidens concursum populi, auide uerbum Dei audientis et intelligentis, animique feruorem concipientis. Consolationem etiam sensi, cum meos italenses aduentum meum tantopere desiderasse intelligerem, cumque tanto affectu me noctu reuertentem reciperent, etc.

Italae, 26 Junii 1556.

R. V. inutilis seruus,

Daniel.

In quarta pagina haec tantum leguntur: Itala, 26 di Giugno 56.

DXXII

P. Petrus de Acebedo,
Ex commissione Patris Bartholomaei Bustamante,
Patri Ignatio de Loyola.
Corduba, 30 Junio 1556 [1].

IHS

Muy R.do en Christo Padre.

Pax Christi etc.

Porque de las cosas ordinarias por otras se ha auisado á V. P. en particular, sólo por esta en breue daré quenta de cómo el Señor nuestro, aunque nos dilató la misericordia de tenerle con nosotros siempre en el Sacramento del altar, fué para hazerla más copiosa. Sea él por todos los siglos alabado. Amen.

El Padre prouincial [2], auiendo ya el Señor Obispo [3] ofrecido su voluntad y trabajo para él mismo poner el Sanctíssimo Sacramento, lo fué á uisitar ántes vn dia, ó más, de la octaua de Corpus Christi, que fué el dia determinado para este beneficio del Señor, y fué del Obispo benignamente recebido: y aunque, empeçando á tratar del negocio, el S.or Obispo pareció exasperarse, porque en el pontifical dezía no auer forma prescripta para bendezir yglesia, y consagrarla no parecía ser conueniente, ynformado por el Padre del cómo se podia hazer, quedó muy contento: en lo qual mostró la voluntad tan entera que

---

1 Autographae duplici folio, primo n. 497, altero non numerato.—Vere quadrimestres esse non videntur. Eas tamen hic inserimus, quia inter quadrimestres sunt et quadrimestrium Cordubensium, quae desiderantur, vices habere aliquo modo possunt.

2 P. Bartholomaeus de Bustamante.

3 Leopoldus ab Austria.

nuestro Señor le auia puesto, la qual mostró bien en la execution del negocio.

Venido pues el dia, el Señor Don Juan [1], cuyo era todo el negocio, mandó adereçar todo el Collegio alto y baxo de rica tapicería: estauan en los quatro ángulos del patio quatro altares muy adornados: en hazer fuentes y arcos mostráronse los studiantes nuestros muy curiosos y deuotos: vuo muchos versos latinos y en castellano muy buenos, y que arguyan la felicidad de ingenios desta tierra. Ayudó el Señor Don Juan á que pusiesen más calor, propuniendo premios, puesto su edicto primero: fueron tres varas de raso, tres de tafetan, vna pieça de plata. El Señor Obispo, con los ynquisidores y señores que estauan combidados, vino á las cinco el iueves por la mañana: recibiéronle los Padres y hermanos arrodillandose á él, y él leuantando á todos con grande alegría, bendíxose la yglesia. Mostraua en hazer el officio grande contentamiento, saliendo él mesmo fuera de la yglesia á hechar agua bendita al patio de las escuelas y al de casa: díxose la missa solemnemente con cantores y chirimías: luego el S.r Obispo se fué á comer combidado del S.or Don Juan, el qual no veya plazer que le hazer ni seruicio, segun el contentamiento tenía de ver el Sacramento que se auia de poner. Dezia que estimaua más la merced que el Obispo le auia hecho, que el arçobispado de Toledo, y dezíalo muy de veras.

A las quatro de la tarde se truxo el Santíssimo Sacramento desde S.to Domingo, que es cerca del Collegio, con grandíssima solennidad: vinieron todas las cruces de las perrochias: hiziéronse sus quatro staciones en los quatro altares, con muchos villancicos del Sacramento, danças muy vistosas de nuestros studiantes, y entre ellos algunos caualleros, que mucho edificaron. Desta manera fueron á la yglesia, donde se puso; allí se representó á canto de órgano cierta cosa del Sacramento: acabada, el Señor Obispo se boluió dentro de casa, donde con mucha alegría, entre mucha gente y gran calor, oyó vna comedia en latin del Sacramento, por nuestros estudiantes bien representada, y ansí su Señoría se despidió.

Oluidáuaseme lo que grandemente edificó y aprouechó,

---

[1] D. Joannes de Córdoba.

porque auiendo uenido muchas mujeres, y no teniendo lugar de entrar por nuestro ynstituto, el P.e Prouincial en la yglesia les predicó del Santíssimo Sacramento, con que nuestro Señor las consoló más que no en oyr lo que parece pretendían, que era la comedia.

Con esta merçed tan soberana de nuestro Señor estamos muy consolados y alegres: plega á su Magestad la conserue en nuestras almas, para siempre con más y más seruicios agradecerla: y á V. Paternidad conserve el Señor nuestro con toda prosperidad en el seruiçio suyo, y á toda esta su pequeñita manada.

Este Collegio, en lo que toca á los estudios, va siempre en augmento, gloria á nuestro Señor. Ahora, por el calor grande que haze en esta tierra, a parecido conueniente remitir algo del tiempo que se leya, dexando en cada clase algun exercitio mañana y tarde, porque no se distraygan los estudiantes: juntamente, para más combidarlos, se anticipará para los que vuieren de oyr artes, que serán de nuestras escuelas más de cinquenta, sin los que de fuera vendrán, vna lection de términos [1], para que venido el tiempo de los studios entren con algun gusto. Dénosle el Señor en hazer siempre su sanctíssima voluntad, amen.

Esto es lo que se offrece al presente, de que el P.e Bustamante me mandó diese cuenta á V. Paternidad por estar él de partida para Vbeda, y occupado en negocios que le ha encomendado la obedientia.

Todos los Padres y hermanos se encomiendan en las orationes de V. Paternidad, de los quales algunos han caydo enfermos: todos están fuera de peligro, vnos del todo sanos, y otros conualecientes de cada día. Gloria á nuestro Señor que con tantas misericordias nos visita.

Deste Collegio de Córdoua, y postrero de Junio de 1556.

De V. P. indigno hijo e sieruo en el Señor nuestro,

Por commission del P.e Bustamante,

† AZEUEDO. †

---

[1] Vide *Cartas y otros escritos del B. P. Pedro Fabro*, t. I, pag. 187, annot. 1.

Superscriptio in quarta pagina: I✝HS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P.e Maestro Ignacio de Loyola prepósito general de la Compañía de Jesus etc., en Roma.

Alia manu: 1556. Cordoua. De Azeuedo postrero de Junio.

Vestigium cerae sigilli.

DXXIII

Petrus Cabrera
Patri Ignatio de Loyola.
Valentia, mense Junio 1556 [1].

✝

Muy R.do en Christo Padre.

Pax X.i etc.

Muy grandes son las misericordias que nuestro Señor a obrado por medio de la Compañía en esta ciudad de Valençia, donde por el presente stamos 25 ó 26, entre los quales ay çinco theólogos, los quales todos, y los artistas, que son dos, con los que entienden en lenguas, que son tambien dos, mucho se aprouechan en sus estudios, que todos ellos son bien mirados de los otros studiantes por señalarse mucho en modestia y letras: los demas todos entienden en su particular aprouechamiento en obedentia y mortificationes y obseruantia de las reglas y constitutiones, en espetial los nouiçios, á los quales se les a dado vn corredorcillo nuebo, que poco há se a echo, asta en tanto que

[1] Archetypae duplici folio, nn. 437 et 438.—Duae sunt in iis manus diversae, quarum unaquaeque folium unum exaravit. Earum prima certo est manus ipsius Cabrera, qui litteras subscripsit; altera ignota.—Plura in iis iterantur, quae in litteris supra, n. DVII, pag. 276, editis enarrantur. Eas tamen hic distincto loco et numero inserimus, quia alia lingua, et ab alio auctore, et, si fides romano illi, qui superscriptioni quaedam addidit, habenda est, alio etiam mense scriptae sunt.

se tome vna casa de prouaçion, en lo qual el Padre M.º Miron [1] pone mucha diligentia y cuydado, y speramos en el Señor nuestro que luego se effectuará. Nuestro Señor lo lleue adelante.

Los Padres, que son 6, son tantas las confessiones que tienen, que nunca paresce estamos fuera de quaresma, en las quales ellos entienden; y son tantos los que frequentan los sacramentos, que, acabando los padres de confesar á las [doce] [2], y á la vna los domingos, no pueden cumplir con todos, y así vienen entre semana, y estas son de todo género de gente, studiantes, señores, caballeros muy prinçipales, y con otra gente comun; y para esto [han] ayudado mucho los sermones del Doctor Ramirez [3], lo qual es cosa de grande admiraçion, ver la acception que dél tienen en esta ciudad, y lo mucho que de personas de mucha authoridad, como caballeros y mercaderes, es seguido; que, por grande que sea la yglesia y capaz, se inche; y an de ir muy de mañaya [4] á tomar lugar: y muchos nos an dicho que van á las 3 y á las 4 á las yglesias por la mañana á tomar lugar: esto uimos, de lo qual quedamos spantados y marabillados los de casa y fuera; que el dia de Ramos predicó en la plaça de la Seo [5], que es muy grande, y fué tanta la gente que fué á oirlo, que la plaça estaua llenísima, tanto que con grande dificultad pudo el Padre ir al púlpito con ir los uergeros de la Seo delante para hazer lugar: y esto no solo fué este dia, pero aconteçe muchas uezes: y las uentanas y tejados estaban llenos de la gente que le oya; de donde colligimos que le oiria mucha más gente si cupiesen en las yglesias, porque aun á las puertas están con caballos oiéndole, y óiese bien podiéndole comprehender de qualquiere lugar: y es notable el fructo que se a bisto en las almas; porque an sido muchos que hauia 6 y 7 años, y otros 20, ni dello tenian ni propósito, y con sus sermones humilmente se han confessado y enmendado la vida.

De vna persona sola diré, la qual nunca se abia conffesado en

---

[1] P. Jacobus Miron.

[2] Hic signum quoddam est huic simile *2ij*, quod primo intuitu legendum videtur *veintidos* (horas); quasi noster Cabrera, in Italiam scribens, italicum loquendi diemque partiendi morem usurpasset. Verum ipse paulo infra, non italicum sed hispanis tunc communem, qui hodiernus est, morem usurpat. Quare putamus legendum *doce* (duodecim) proindeque forsan emendandum scribendumque xij aut 12.

[3] P. Dr. Joannes Ramirez.

[4] Sic; *mañana*, mane.

[5] Cathedrale, seu summum templum. Vide supra, t. 1, pag. 742, annot. 1.

su vida, sino vna uez: lo queste hombre hazia era matar hombres, á otros señallaba por el rostro, á otros desgarraba, y aun dezia que no tenia en nada matar vn hombre: ya llegaba á tanto su malicia, que subia á lugares peligrosos á buscar vna hierua, con la qual vntadas las armas y erido el hombre, no abia remedio que scapasse: mouido con los sermones del Padre se a confessado, y muy arrepentido de lo passado perseuera en la virtud. Predicó vn sermon á las mujeres malas y conuirtiéronse 22, de las quales muchas se an casado, otras se han inbiado á sus maridos, las que los tenian, otras á sus tierras, y todas perseueran en su conuersion, lo que otros años no solian hazer. Muchas personas an perdonado iniurias á sus enemigos, spetialmente vn cauallero, el qual tenia, como él dixo, ahillada[1] la spada para matar dos hombres, y con vn sermon les perdonó. Otro, el qual tenía, segun pienso, dada quantidad de dineros á uno que le matasse un hombre, assímesmo le perdónó: y otros muchos an hecho lo mesmo. Es cosa grande ver la mutation que ay en todos los estados; porque muchos cavalleros y señoras prinçipales, y otra gente de la comun, los quales estauan muy dados al uitio de la carne, postponiendo su honra, se han rreduzido, especialmente una, la qual no estaua con su marido, y aora a buelto: otra monia estaua con muy grande scándalo fuera de su monesterio, y ya a buelto á él. Auia un lutherano ereie, el qual sentia muy mal de la potestad del Papa y de los sacramentos de la yglesia, con otras muchas falsedades; y con unos sermones del P. M.º Ramirez, donde tractó *de fide,* con otras disputationes particulares, se a reduzido y confessado con el mismo Padre. Auia un letrado, el qual tenia muchas cosas de la iudaisma, tanto que no parecia christiano; y con algunas razones que le propuso el Padre, se quietó. Un apóstata público, muy scandaloso, mouido por sus sermones, se confessó y offreció boluer á su religion.

No quiero dexar un caso, que estos dias ha aconteçido á una muger, la qual estaua muy obstinada en un peccado mortal, no aprouechando con ella sermones ni pláticas particulares para dexar su mal biuir: acontesció que un dia, estando en su cámara rezando algunas oraciones vocales sola, le apareçió un hombre

---

[1] Sic; *afilada.*

junto de sí muy mal llagado y sangriento, y esto por dos vezes, y la 2.ª fué grande el mouimiento y muy notable el enternecimiento de su coraçon con mucha lástima, tanto que enfermó de trabaio; y tenia unos movimientos allá drentro que se confesasse con el P. Ramirez, y assí lo hizo, y está muy emendada de su vida.

No es de ménos maravilla lo que se ha alcançado de los caualleros desta çiudad, los quales entendian en juegos, y tenian tableros públicos con mucho scándalo de las gentes, y se seguian destos tableros muchos males; porque muchos destos caualleros, con tener grandes haziendas, vnos estavan empeñados, otros con muchas deudas, otros entendian en tratos illícitos para poder sustentar el tablero: al fin era centina de muchos males: y estaua arraygado tanto en ellos, que ahun el Gouernador nunca lo ha podido remediar por ser ellos personas de qualidad: ahora están todos muy fuera de sus iuegos, y siguen los sermones del P. Ramirez con grande exemplo para todos; y cada [dia] despues de comer uienen al Collegio, en donde el Padre les haze algunas pláticas, dándoles algunos auisos para perseuerar y para resistir á los murmuradores, los quales son muchos, que les imponen algunos nombres ignominiosos, y ellos con todo esto perseveran y frequentan los sacramentos. Estos, como ántes se empleauan en hazer mal, ahora an tomado muchos y muy buenos exerçitios, como es visitar los enfermos del hospital, consolándolos y regalarlos con algunas cosas; y no contentos con esto, ahun an emprendido de irles á vellar algunas noches ellos mismos con sus criados, y lleuan consigo un theólogo para ayudar á bien morir los que dello tuvieren necessidad: y esto es cada dia, si ellos no, otros offiçiales, que assí está concertado: y viendo ellos que los pobres estauan con trabaio, por estar dos en vna cama iuntos por la muchedumbre de los enfermos, y que no podian ellos solos remediar esta necessidad, por ser menester mucho dinero, an emprendido de ir ellos mesmos cada tarde por las casas de personas, que puedan ayudar á la dicha necessidad, y así an allegado grande quantidad de dinero, y lo distribuyen en las necessidades de aquella casa. Están todos espantados de ver tan notable mutation en personas tan dissolutas, y que perseveren con tanto sfuerço en lo empeçado. Bendito sea el autor de todo

bien Christo nuestro Señor. Amen. Plega á Dios nuestro Señor de lleuar adelante el fructo empeçado con aumento. Amen.

En las oraciones y sacrificios de Su R. todos nos encomendamos mucho, en special yo [1].

De V.ª R.ª hijo en el Señor indigníssimo,

CABRERA.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre en Christo nro. P.e M.o Ignatio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Ihs, en Roma.

Alia manu: 1556. Valencia. De Cabrera del Junio. R.da [2] á los 28 de Julio.

Et alia: De nueuas †.

DXXIV

P. Leo Enriquez
Patri Ignatio de Loyola.
Conimbrica, mense Junio 1556 [3].

†
Jhus.

Mui R.do en X.o Padre.

La gracia y amor de X.o N. S. sea siempre en nuestro continuo fauor. Amen.

Lo que se ofrece screuir á V. P. deste mes de Junio, es que

[1] Desideratur hic locus, dies, mensis et annus; quae tamen omnia, praeter diem, antiqua manus in quarta pagina superscripsit.

[2] *Recibida,* recepta.

[3] Archetypae duplici folio, nn. 557 et 558.—Menstruae sunt, quae quadrimestrium locum tenent.—In iis solum subscriptio est manu Patris Enriquez.

por la bondad del Señor las cosas deste collegio uan en tanto augmento, ansí en las cosas del spíritu como en las temporales, que es cosa para dar muchas gracias al Señor, y á V. P., como Padre de todos que es, deuen mucho consolar en el Señor. Es tan grande el asiento con que las cosas deste collegio están, que parece auerse muchos años há fundado por la Compañía, porque uer la facilidad y tranquilidad y sosieguo, que todos, ansí los de casa como estudiantes de fuera, traen en las cosas, es mucho para tomar muy grandes fuerças para lleuar toda cargua, que nuestro Señor á cada vno pusiere por mano de la obediençia; pues uemos que el Señor por tan fracos operarios haze cosas tan grandes, y que de su parte cumple muy bien con su palabra, como dixo á sus disçípolos: yo seré con uosotros hasta la fin del mundo. Plega á él ansí cumplamos nos con la nuestra por la sancta obediencia.

En este collegio se hizieron los dias passados, que fué dia de S. Barnabás, Apóstol, 11 de Junio, vnas disputas en nuestra capilla muy solemnes, ansí en la edificacion como en las letras; porque esta costumbre tiene el Señor puesto por su mano en los actos desta su mínima Compañía, que es, nunqua hazer una cosa destas sin otra: lo que tambien no es estranho entre los studiantes por lo vsaren [1] mucho, como adelante diré. Estas disputaçiones duraron todo el dia, *scilicet,* por la mañana de las 7 hasta las diez, y á la tarde de las 3 hasta las siete ménos un quarto: vinieron á ellas, vn hombre que el Rei embió á uisitar esta vniuersidad, que allá estuuo por embaxador: llámase Balthasar de Faria, persona muy zelosa y aficionada á la Compañía; y vinieron con él todos los doctores, Rector y lyentes de la vniuersidad, con otros muchos de la ciudad, que por [2] ser dia de gran calor fueron tantos, que no vuo lugar para argumentar sino los más graues: y segundo dixo uno dellos, uinieron con mucho apareio porque tienen en gran cuenta los nuestros. Argumentaron con los nuestros con mucho affecto; mas los asistentes les deshazian con tanta facilidad sus argumentos, que si los ellos dántes tenian en mucho, en mucho más los tienen agora, y loaron mucho tam buenos ingenios. Gloria sea al Señor. Fueron muy bien rescebidos por el prefecto de los estudios.

---

[1] *por lo usaren, por usarlo.*

[2] Rectius fortassis *con.*

Vn hermano por la mañana al prinçipio de las disputas recitó vna oracion en uerso con mucha edificacion de todos: vuo á la tarde otra en prosa, que hizo un estudiante de fuera, mucho deuota. Hiziéronse estas disputas con tanta solemnidad y edificacion, que muchos dezian no se aueren hechas tam buenas, con auer tan buenos asistentes, contra tantos y tam buenos argumentantes. Sea el Señor por todo loado.

Los estudiantes crecen en sus buenos exercitios con mucha edification, que pareçe que an estudiado toda la uida en las escuelas de la Compañía, que tanto estrañan las malas costumbres: hazen gran caso de todo lo iuramento avnque sea muy leue: son mucho amigos de sus maestros, y aunque sean sacerdotes pídenles conseios: y en general todos reciben la disciplina y sacramentos con buena uoluntad: son mucho amigos vnos de otros: sobre la correction fraterna uino vno á un maestro pidirle conseio, çómo auia allado á un su compañero en uno peccado, cómo lo quitaria dél. Los niños tambien se reprenden vnos á otros ya algunos juramentos que oyen, y acúsanse de no emendar á otros. Andan muchos mui mouidos para entrar en la Compañía.

En las letras uan tanto adelante, que nunqua fué tiempo en que tanto se aprouechasen: y con ser uerano, por el amor y deuocion y prouecho que sienten, vanse muy pocos á holgar á las patrias, lo que dántes no solia ser, que en este tiempo se iuan la mayor parte dellos.

Los collegiales seculares, que studian cerqua de nos, creçen mucho: agora son hasta cinquenta, y todos los más, hijos de señores muy nobles deste reino; y andan en la corte muchos para embiar acá sus hijos por la buena criança que aquá deprenden: son muy obedientes y tienen gran reuerencia al Padre perfecto [1] de los studios, que tiene la cura dellos: ay muchos, ansí dellos como de los otros studiantes que studian en nuestro collegio, que se huelgan tanto con los themas spirituales de sus maestros, que añaden otras de sus cabeças á las composiciones, de mucha edificaçion: los de la primera classe hazen muchos uersos en loores de los Sanctos, y muchas orationes, que es para alabar al Señor, que donde eran loados los poetas por

---

[1] Sic; *prefecto,* studiis, seu studiorum praefecto.

orationes que hazian y cosas profanas, agora no son oidos más de en quanto son aiuda para deprender su latin. Muchos entrarian en la Compañía, se le abriesen la puerta; pero por los más confirmar, y pareçer assí seruicio del Señor, se detienen.

El P. Sancta Cruz [1] uino aquí en este mes, de Castilla, y iua para Lisbona, y por no se hallar bien de los pies no se fué luego hastauer [2] recaudo del P. Doctor [3]. Ha hecho muchos sermones y doctrinas á los domingos á las tardes con mucha satisfacion de todos: los studiantes huelgan mucho con él, porque es mucho para ellos: yo digo á V. P. que nos contenta cada uez más, y ansí es con los de fuera: tiene siempre muchos oyentes y mueue mucho: en las prédicas y lectiones a començado á querer declarar las Epístolas de S. Pablo, y hizo ya tres doctrinas, y aun no empeçó en la letra dellas: si los studiantes se contentan dél, mejor se huelga él de les predicar y confessar. N. Señor le acreciente los feruores para su seruicio, porque algun tanto estáuamos faltos sin él.

Los hermanos que studian estoi mui contento dellos, y de los más, porque es cosa para mucho loar al Señor uer tantos y tan moços tanto metidos en la obediençia, que para la disciplina y guarda de las reglas son tan prontos, que pareçen nunqua auer studiado para este efecto, que con tanta alegría, assí padres como hermanos, los vnos y los otros traen tanto el deseo en la mortificacion, que me aprietan muchos les dé penitençias, y se uienen [á] acusar de cosas muy pequeñas; y son tantas las que por medio de los síndicos se dan en el refitorio, que hasta el medio del comer están en dizir sus culpas; y se dan penitencias *omnis generis;* principalmente á los que no studian se dan algun tanto mayores que á los studiantes: recíbenlas con tanto deseo y alegría de su aprouechamiento, que es mucha gloria del Señor, puesto que todas ellas son pequeñas por seren las culpas muy leues.

---

[1] Cum tot jam hoc tempore in Societate essent Patres hoc cognomine *Santacruz* appellati, iique fere nunquam in his antiquis monumentis nisi hoc tantum cognomine designentur, nomine suppresso, decernere haud facile est quisnam hic fuerit, qui Junio mense *de Castilla* (ex Hispania, sic enim hic *Castilla* accipiendum videtur) in Lusitaniam venerat. Erat quidem Lusitanis charus et propter concionandi donum in pretio habitus P. Jacobus de Santacruz, granatensis; sed in Lusitaniam is ex Baetica provincia anno 1554 redierat. Vide POLANCI *Chronicon,* t. IV, pag. 522, n. 1105.

[2] *hastaver, hasta haber*, donec haberet.

[3] P. Michaël de Torres, Provincialis.

Las reglas se guardan muy exactamente por la manera que el P. Luis Gonçalez ordenó, que es á la usança desa sancta casa, ansí en la ordenança de las cámaras [1], como en lo demas; y para esto ay dos síndicos entre los hermanos que aquí studiam de la probacion, y en los otros, otros dos, afuera los ministros. Bien creo que pesará al demonio uer tam buena órden y tan buenos obedientes; y con todo esto se tiene mucha cuenta con la salud corporal, que por la bondad del Señor andan tam buenos, que por [2] ser uerano y dias callentes no enferman, lo que es gran merced [3] del Señor no auer entre tantos uno doliente, lo que creo será por orationes de V. P.

En las cosas de humanidad se uee en ellos mucho augmento, y siempre son los mejores de las classes, ansí los artistas como los otros: los theólogos están en la casa de probacion, que es en el collegio antiguo [4], por estar más apareiada para sus estudios, por lo ansí ordenar el Padre Doctor, y con ellos está el P. Jorge Serran, que les lee y preside. Ellos y los otros padres y hermanos della están buenos, *consequenter* son muy amigos de la mortificacion, y estoi mui contento dellos por seren mui nueuos en la Compañía: los maestros están muy asentados en las cosas de sus officios, y andan tambien buenos. N. Señor nos haga tales quales V. P. dessea, para en todo hazernos lo que la obediencia nos manda y de lo que la diuina Magestad fuere seruido.

En los sanctos sacriffiçios y orationes de V. P. todos nos encomendamos.

De Coimbra.

Indigno hijo de V. P. en el Señor,

Don Leon [5].

---

[1] Prius scriptum erat *cubicolos*, quo deleto, inter lineas supra scripsit alius *cámaras*.

[2] Vide supra, pag. 396, annot. 2.

[3] Vox haec *merced* intra lineas scripta est ut substituatur voci *milagro*, quae primo fuerant scripta.

[4] *en el colegio antiguo*, in veteri Societatis Collegio. Datum enim paucis ante mensibus fuerat Societati a Rege Collegium aliud Artium appellatum, in quo haec scribebat P. Enriquez.

[5] Hic P. Enriquez nomen suum ita pro more scripserat: /dõLião; sed illud lineis superductis cancellavit aliquis scribens Don Leon.

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.do en X.º padre el P.e M. Ignacio Prepósito general de la Compañía de Jesu, en Roma.

Alia manu: Jhus. 1556. Coimbra. De Don Leon del mes de Junio. R.da á los 29 de Nou.e

DXXV

P. Joannes Gesti.
Patri Ignatio de Loyola.
Barcinona, 1 Julii 1556 [1].

†
IHS

Muy R.do Padre nuestro en Christo.

Pax Christi etc.

El deseo que tenemos de saber de V. P. nos haze dudar de su salud, porque há mucho que no sabemos dél ninguna cosa. Plega á nuestro Señor que sea tan buena como estos sus indignos hijos desean. Amen.

Aquí en esta casa quedamos ocho, quando se partió nuestro P. Prouincial [2] para Valencia, y despues ha sobreuenido el P. Queralte [3], que, por hauer mal prouado en Çaragoça, ha venido harto flaco y indispuesto, y passa mucha parte del tiempo con dolor. Tambien de pocos dias acá tenemos al P. Luys [4] enfermo en la cama con callentura y dolor que nunca le dexa, y paresce que va peorando: no sabemos qué será: nuestro Señor le torne la salud, si ha de ser para su mayor seruicio. Los otros

[1] Autographae, unico folio, n. 443.—Nullum prae se ferunt indicium quo judicari certo possint quadrimestres, nisi quod inter quadrimestres reperiantur.
[2] P. Franciscus de Estrada.
[3] P. Joannes Queralt.
[4] P. Ludovicus Santander.

que quedamos estamos con mediana salud: bendito sea nuestro Señor por todo.

Entendemos en los sólitos exercicios de la Compañía con la obseruancia de las Reglas, oracion y mortificacion en casa, y en la yglesia con el ministerio de los santos sacramentos, y con el exercicio de la doctrina christiana, con la qual no solamente los niños se aprouechan notablemente, pero avn los grandes, porque son más los que acuden á las dos horas [1] en los domingos y fiestas á oyr la doctrina christiana, que los que vienen á la mañana al sermon los dias que lo ay, y hedifícanse mucho de ver el buen orden y diligencia que se tiene en enseñar los niños, y cómo los grangeamos con algunas cosillas y librillos de deuocion, que les damos á los que saben más que los otros: y por sacar su joya [2] y no perder la honra en las dispuestas [3], ellos tienen mucha diligencia en estudiar, y los padres quedan muy contentos, y les animan en casa á estudiar y dezir muchas vezes lo que saben; y assí sin poner ellos diligencia aprenden tambien ellos lo que mostramos á sus hijos; y por casas y calles se oye cantar cosas de nuestro Señor, de lo que en esta tierra creo hauer más necessidad que en quantas ay, por la grande ignorancia que ay en ella, y con la perseuerançia deste exercicio se espera con el tiempo muy grande fruto.

El P. M.tro Gouierno [4] prosigue sus sermones, y cada dia va ganando crédito en el auditorio, mayormente entre doctos y ingeniosos: y por no venir ellos en nuestra yglesia, no sé si por estar algo apartada ó por no tenernos deuocion, anda él á les buscar en otras yglesias, y haze algunos sermones contiguos [5] en vna, y despues se muda en otra: y como les tenga ganados, que le vayan siguiendo por las otras yglesias, prouará de les traer á la nuestra.

Conóscese el fruto que nuestro Señor saca de todos estos trabaios y exercicios en el mayor contentamiento que todos muestran tener de nosotros, y en el silencio que nuestro Señor pone á nuestros émulos y aduersarios, y en la frequencia de los

---

1 *á las dos horas*, hora secunda [vespertina].
2 Vox *joya* significat hic praemium.
3 Sic; pro *disputas*, disputationes.
4 Michaël Govierno.
5 Sic; *continuos?*

sacramentos, á los quales no solo acuden los que solian, pero muchos más; y por no ser prolixo dexo de descender á muchos particulares que se podrian escrivir.

La Sanctíssima Trinidad con V. P. siempre sea, en cuyas deuotas oraciones todos humilmente nos encomendamos.

De Barçelona, 1 de Julio 1556.

De V. P. indigníssimo hijo y sieruo en Christo,

GESTI. †

Superscriptio in altera pagina: IHS. Al Muy R.do Padre en Christo Nuestro padre M.tro Ignatio de Loyola, Prepósito General de la Compañía de Ihs á S.ta María de la Strada, junto á S.t Marcos, en Roma.

Alia manu: 1556. Barcelona. De M.o Gesti p.o de Julio. R.da á los 28 del dicho mes.

Vestigium cerae sigilli.

DXXVI

Bernardus Oliverius
Patri Ignatio de Loyola.
Bruxellis, 7 Julii 1556 [1].

IHS

La gratia et pace di X.o nostro Signore sia sempre con V. R. P. et con tutti. Amen.

Molto R.do in X.o Padre: per altre auisai a V. R. como io staua in Lilla, doue io fui chiamato de diuerse persone como specialmente de l' auditore della camera de Fiandre in Lilla,

[1] Autographae unico folio, n. 329.

de l' inquisitor', *bonae memoriae*, Polleto [1], et delli pastori di S.[to] Stephano, di Sto. Mauricio, di Sta Chatarina, et molti altri canonici. Per gratia del Signore ci è stato tanto vditorio, che nella chiesa di Sto. Stephano, che è como la principale chiesa, grandissima, non si poteua capire più genti alcune volte, massime nelle vltime prediche: mi dicono che ne hanno hauuto grandissima satisfactione, et lo auditore della camera, essendo fuora quando io predicaua, subito che fu tornato mi scrissi questa letera che va con questa [2].

Ritornato in Tornay predicai alcune volte con maruiglioso concurso, et perche in quello tempo si publicorono le indulgentie, hauessimo molto da far' M.° Anthonio [3] et io, et in verità, essendo molto straccato de hauer' predicato ogni giorno l' ottaua del Sacramento, pur tanto era il frutto nelli penitenti, et tanta consolatione sentiua di quello, che confessando della mattina insino quasi a meza notte, io non sentiua la fatigha. Molti dubiosi nella fede se confirmauano, alcuni anxii se stabiliuano, et anche alcuni erranti ritornauano: et finalmente li catholici se animauano a non curar' le irrisioni delli heretici, et si sforzauano in proponer' emendatione de vita, et frequentatione delli sacramenti.

Io ho hauuto in mano d' una persona più di 200 fioreni per restituir'; et per che io haueua più charo che si facessi per altri, la persona, a che toccaua far' la restitutione, vienne più volte a me piangendo, et non cessò insino a tanto che io facessi quello che si doueua far' per altro, perche io temeua, si io l' auessi fatto, che si hauessi saputo la persona de chi veneua.

Già per gratia del Signore sono molti che se confessano ogni otto giorni, et alcuni che si comunicano; et molti più sariano si hauessimo chiesa, doue liberamente potessimo ministrar' li sacramenti; ma io spero con il tempo che il Signore remediarà a tutto con le orationi et sacrificii di V. R. et di tutta la Comp.[a], a li quali molto humilmente preghiamo esser' raccomandati.

---

[1] De eo sic loquitur Delplace, *L'établissement de la Compagnie de Jésus dans les Pays-Bas, pag. 64, annot. 1:* "Quant a l'inquisiteur Jean Pollet, on sait qu'il était chanoine de la collégiale de Saint-Pierre, à Lille, et qu'il fut nommé en 1545, inquisiteur local pour la Flandre wallonne...." Vide etiam Sancti Ignatii litteras ad eumdem quarto Id. Junii 1556 datas, in opere *Cartas de San Ignacio de Loyola,* t. vi, pag. 513.

[2] Periisse hae videntur.

[3] P. Mag. Antonius Bouclier

Il P. M.° Quintino [1] sta alquanto meglio; però non sta tanto forte che lo vogliamo lassar' predicar' ni confessar', sinon molto rare volte: io anchora lo racommando alli orationi delli Padri et fratelli, perche si il Signore li restituisse interamente la sanità, potrà far' molto frutto, como faceua prima.

Di [2] Brusella, alli 7 di Luglio 1556.

D. V. R. P. inutile seruo in X.°

BERNARDO OLIUERIO.

Superscriptio in secunda pagina: † Al molto R.do in X.° P. il P. M.° Ignatio de Loyola, Preposito generale della Comp.a di Jesu, a Roma.

Alia manu: 1556. Brussela. Di M.ro Bernardo Oliuerio 7 di Luglio. R.ta alli 12 d' Agosto.

---

1 P. Quintinus Charlart.

2 Primo scripserat Bernardus *Di Tornay al,* sed cancellavit ipse *Tornay al* et scripsit *Brussella.*

DXXVII

P. Ursmarus Goyssonius.
Patri Ignatio de Loyola.
Praga, 16 Julii 1556 [1].

Jh.

Pax Xpi.

In questa presente, R.do Padre mio, intendo summariamente scriuere quello che ci passa et è passato in Praga da quello tempo che siamo ariuati, principalmente doppoi che siamo soli stati in questo collegio, et partiti li frati di Sancto Domenico [2]: et questo secondo l' ordine de la instructione che hauemo portato con noi in Praga [3]; et il tutto a honore del Signore nostro Jesu X.°, et edificatione delli nostri fratelli.

Primo quanto alla edificatione spirituale del Regno et cità di Praga, premittendo, li catholici che ui sono, sono bene edificati et contenti con noi, specialmente quelli, chi temeno Iddio et non hanno curuato il gionocchio inanzi di baal, come il Preposito [4], il quale è come Archiepiscopo, per che altro non ci è, il quale tenga la bandiera di la chiesa catholica, sinon S. R., et ci fa a noi molte charesse, et promoue, quanto a la sua capacità et il spirito che ha de la Compagnia, le cose del collegio, dando con-

---

[1] Autographae tribus foliis, nn. 221, 222 et 223.—Vere quadrimestres non sunt, cum ea enarrent tantum, quae trium fere mensium spatio Pragae gesta fuere; sed quadrimestrium defectum optime supplent.

[2] Sancti Clementis monasterium, Societati, pro Collegio instituendo, apostolica auctoritate a Rege Romanorum concessum, incolebant pauci O. P. religiosi. Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 250, n. 705.

[3] "Ogni mese al più tardi si scriva a Roma, e alli Collegi di Alemagna le volte che si acorderanno fra loro.„ *Cartas de San Ignacio*, t. vi, pag. 461.

[4] "Henricus (Pisek) Scribonius, ecclesiae metropolitanae praepositus et archidioecesis administrator.„ Braunsberger, l. c., pag. 548, annot. 3.

silio in cose d' importanza come hauemo da trattar et conuersar con questi boemi et lutherani, piccardi [1], et d' ogni sorte di huomini, che non si cognoscono l' uno fra l' altro, et altri persone di queste bande: quatro o chinquo altri amici hauemo, come sa V. R. per altre volte; ma fra tutti non posso non preferire questo bon preposito per il zelo che tiene de la reforma delle cose et costumi delli catholici et conversione delli infideli.

Benchel demonio si è sforzato di disturbar l' opera sancta de questo Collegio, per la gratia d' Iddio nissuno de qualche cosa minima se ne è mai accorto. La gente catholica simplice, quando passamo per la strada (ben che sia raro), o in chiesa, si ha grande riuerenza (benche pocchi sono veri fideli et catholici). Li scismatici hussite, quando ci vedono, hanno grande admiratione, fermandoci molte volte per ben veder li jesuiter, delli quali si parla tanto, non solamente in Praga ma etiandio per tota Boemia. Ogni domenica molta gente, et catholici et hussite, sono più frequente nelle nostre misse che mai: laudato sia X.°; pare etiandio che non vollendo, et proponendo contrario, non possino pur astenire di visitare la nostra chiesa, principalmente la missa: quando communicano li fratelli, tutti insieme, spesse volte communicano dopoi li fratelli alcuni italiani delli lauoranti del Collegio.

Visitano le feste et domeniche li padri et fratelli l' hospital, il quale non è troppo lontano da S. Clemente, consolando li poueri malati, et edificando gli altri con simile opere de charità.

Il P. Canisio [2] ogni domenica et festa predica in arce, con grande satisfactione de tutti, massime del Altis. Archiduca [3], il quale gli porta grande fauore et affettione, et altri nostri amici, Magnifici Signori, perlati et baroni, et signori, con il populo catholico; la cui [4] doctrina è stimata molto solida, il cui conuersare è grato, et si sa accommodare a tutti sopra *etiam quam dici aut existimari potest;* per la sua eloquentia,

---

[1] "Picardi vel Picarditae asserebant eucharistiam non esse colendam; in ea non esse Christum sed solum panem solumque vinum, etc. Ac generatim quidem, quicumque dogma transsubstantiationis reiciebant, tunc *Picardi* vocati esse videntur, maxime vero *unitas fratrum*, sive illi, quos *fratres bohemos* nunc dicere solemus." BRAUNSBERGER, l. c., pag. 498, annot. 2.

[2] P. Petrus Canisius.

[3] Ferdinandi, Boëmiae Pro-regis.

[4] *la cui*, cujus, scilicet, Canisii.

doctrina comitante, et prudentia, affabilità insieme in conuersare, et etiam con la sua buona vita, pare a me che sia a proposito per l' Alemagne molto aggiutare; si fossero molti simili oratori germani della Compagnia, darebbono da fare a lutherani: molto è charo in Praga D. Canisio, massime appresso del principe et molti altri gran Signori.

In questo principio sarebbe molto vtile e a noi, per più confirmare questi et altri amici, et formare et essercitare gli nostri lectori et predicatori, secondo la prudentia conueniente a questi huomini molto feri, che tornasse S. R. presto in Praga [1], perche manca a li nostri l' essercitio per più satisfare a loro; ni può Mgro. Henrico Blyss.º [2] predicare inanzi del principe o Re ni altri Signori per la sua puocagine et aridità. Al commune potria satisfare come principiante; vero alli Signori et delicate orecchie non satisfarebbe [3], si prima non sia molto essercitato et letto habbia più de la scrittura che non ha: per questo pare che in absentia del P. Canisio non pigli M.tro Henrico l' assunto de predicare inanci del Re ni del Archiduca, ma che si excusi de non predicare in presenza di sua Mg.tà per non saper ben la lingua germanica, et ancora perche in questo principio delli studii bisogni che si occupi in studio delle lectioni, alle quali occupationi non potria facilmente il subiecto suo satisfare, et in vero M.tro Henrico è molto diuentato magro di questi studii. Iddio li dia forze di potere esponerci da vero a gloria et seruitio di sua diuina Magestà: l' animo è grande, ma le forze corporale sono tenui; pur ogni dì legge duoe lettione in San Paulo et in hebreo, benche non hauemo il psalterio ni se poò trouuare qui.

---

[1] Hoc Julio mense exeunte profectus est Canisius Praga Ingolstadium.

[2] Henricus Blyssemius.

[3] Verba *che tornasse S. R. presto in Praga perche* addita sunt in margine ab ipso Goissonio, signo apposito ut post verba *per più satisfare a loro* inserantur; deinde verba *questi huomini* lineis circumdata sunt, quasi omittenda aut in alium locum transferenda forent; et tandem post verbum *orecchie* additum est etiam in margine *Et.* Unde, si harum mutationum ratio haberetur, ita tota periodus foret concinnanda: *In questo principio sarebbe molto vtile e a noi per più confirmare questi et altri amici et formare et essercitare li nostri lectori et predicatori secondo la prudentia conveniente a questi huomini molto feri, perche manca a li nostri l' essercitio per più satisfare a loro, che tornasse S. R. presto in Praga perche ni può Mgro. Hnrico Blyss.º predicare inanzi del principe o Re ni altri Signori per la sua puocagine et aridità. Al comune potria satisfare come principiante, vero alli signori et delicate orecchie. Et non satisfarebbe,* quod obscurum nimis et intricatum videtur. Ideo nos, quin sensum mutaremus, alio, ut nobis videtur, clariori ordine verba haec concinnavimus.

Mgro. Johanne di Tilia [1] sta nel medesimo ordine quanto alle lectioni, li quali doi fanne ogni dì in dialectica porphirii [2], et in greco: quanto alla sanità corporale sta bene, laudato sia il nostro Signore; pure qualche volta tutti questi tre lettori nostri, M.tro Henrico, Mgro. Tilano, et Mgro. Guilhelmo [3] spesso si lamentano del capo; ma quello passa, quando si rinoua l' animo.

Hauemo comminciato li studii alli 7 di Julio [4]: con gran auditorio ci è passato la festa: primo ce era in luoco del principe vno Conte, gran Signore, il preposito del castello, il gran mastro hospitaliero [5] et molti altri grandi persone, boemi et tudeschi, scholari et d' altre sorte assai: hauea il S.mo Principe dato in prestito le suoe tapisserie, con li quali se è ornata la chiesa: la misa cantata delli Sri. Canonici con gran solemnità, la quale finita, comminciò D. Henrico la sua oratione con grande admiratione di tutti, etiandio terror alli nemici, i quali se ne sono stupiti come fussi possibile hauere tanta scientia in li jesuiti. Similmente l' altro giorno D. Tilia et Mgro. Guilhelmo hanno fatto lo medesimo con gran gratia *praeter omnem expectationem,* et da Canisio, et di altri. Pareua che io sentiua nel mio cuore vna consolatione spirituale grande et fiducia con gran speranza, vedendo miraculo in questi primi acti di questi tre professori et declamatori, vedendo con quanta gratia l' hanno fatto. Massime ha piacciuto il rethorico, Mgro. Guilhelmo, con il suo modo di parlare, et la compositione bella della sua oratione, benche Canisio non habbia manchato dal suo canto riuedendole tutte tre.

---

[1] Joannes van der Linden (de Tilia).

[2] "Proximo die Jouis orationem habebit R. D. D. Johannes Tilanus philosophiae professor. Auspicabitur deinde Porphyrianam Isagogen, et logicam Aristotelis...„ PACHTLER, *Ratio studiorum et Institutiones scholasticae per Germaniam olim vigentes,* t. I, pag. 151.

[3] "Sunt qui censeant eum esse Guilielmum illum Brochaeum (von dem Broch, Brochens) vel Limburgium (quia ex oppido Dolhain-Limbourg vel saltem ex ducatu limburgensi ortus erat).„ BRAUNSBERGER, l. c., pag. 619, annot. 7. Ratio autem ita censendi est quod, ut bene animadvertit ipse Braunsberger, quamvis in ordine lectionum (PACHTLER, l. c., *Cartas de San Ignacio,* t. VI, pag. 644) Antuerpianus appelletur, in litteris tamen commendatitiis (seu patentibus, seu de obedientia), dicitur Geldrensis.

[4] Perspicue admodum hic est *7;* verum in Edicto, quo hanc scholarum instaurationem denuntiare jubebantur omnes et singuli divini verbi praedicatores in Civitate Pragensi, dicitur: "et die Mercurii proximo, qui Julii mensis erit octavus, lectiones has publice et solemniter auspicabuntur.„ PACHTLER, l. c., pag. 150; *Cartas de San Ignacio,* t. VI, pag. 642.—Vere autem, hoc anno 1556, octavus Julii Mercurii dies fuit.

[5] Antonius (Brus de Muglitz). Vide supra, pag. 329, annot. 3.

L' auditorio è assai frequente a tutte tre lettioni: speriamo che crescerà col tempo, quando saremo più cognosciuti. Quanto alli scholari tudeschi etiandio boemi et *sub utraque* [1] sono molti: presto saranno cento. Mgro. P. Siluio [2] ha cura delli più dotti: Balthasar [3] delli mediocri, et Gaspar Giegher [4] delli minimi; più crescheranno ogni dì: la sollicitudine non ha da minuire: non desidererai altro si non d' hauere vno o doi coadiutori practichi, perche nissuno delli nostri sanno satisfare a questi officii, per non esser stato in essi mai essercitato; et cousì ogni cosa mi resta a dosso: bono sarebbe a me chel giorno durasse doi giorni per poter ben satisfare a ogni cosa: se io non temesse più inconueniente vorrai raccompensar la notte quello che non posso al giorno; ma io so che *violentum non est perpetuum*. Dio nostro Signore Jesu X.° sia sempre laudato.

Da questi studii et declamationi et fra li scolari, da uno dyalogo, che haueamo fatto imperare [5] ad alcuni giouani scholari, benche non l' hanno recitato per non hauere la gratia in proferirlo come sarebbe expediente et conueniente, essendo illiterati et di natura rustica et incultis moribus innatis [6], si sono molti mossi di voller stare con noi, non intendendo pur la nostra conditione, per meglio studiare et imparare buoni costumi; ma vedendo quella simplicità tanto grossa, alcuni hauemo contentato et dato speranza, ma che prima si portino bene et diligenti alle lettioni, missa et confessioni, et cousì con il tempo, havendoli meglio prouato et cognoschiuto il suo desiderio, li potremo aggiutare.

Molti ci moueno e preparano li suoi per mandarli alla schola nostra, non solamente di Praga, ma etiandio delle vicine terre. Molti Signori altre uolte hanno proposto de mettre li suoi figlioli stare in nostro collegio per meglio stare in disciplina; ma fin adesso, non hauendo tanto luogho, et non sappendo lo parere de V. R. P., non si è proceduto sinon escusandoci per adesso.

---

[1] Illos intellige, qui sacram communionem seu Eucharistiam laicis sub duplici specie praebendam tenebant.

[2] Mag. Petrus van den Bossche (Sylvius).

[3] Balthasar Sarum. Vide supra, pag. 334, annot. 6.

[4] Vide supra, pag. 332, annot. 5.

[5] Sic; sed lector facile intelliget positum pro *imparare*.

[6] Supra hoc vocabulum est aliud inter lineas scriptum et emendatum ita ut sub lituris vix legi possit. Videtur autem esse aut *ipsis* aut abbreviatum *perversis*.

Gran cosa è de lo desiderio et affectione di questa gente boemica alle cerimonie della chiesa massime lo canto, al quale è tanto attacata et affectionata che stimano che siamo noua gente, et indegna del sacerdotio o religione christiana, perche non cantemo le vespere et misse. A cui desiderio siamo stati quasi sforzati (per non esser a loro in tanto schandalo et non repugnando maxime al' honor d' Iddio, et essendo da molte persone d' importanza moniti a quello) satisffare, et hauemo comminciato a cantare la messa il giorno de la diuisione delli Apostoli [1], il primo giorno che hauemo mangiato in nostro nuouo refettorio, al quale primo ingresso fui *(sic)* presente al pranzo il S.re R. Preposito del Castello [2], il Mg.o hospitalense; il quale Preposito in nome di tutti doi, cioè il Mg.o hospitalense et Sua R.a , promessero a noi tutto adiuto et fauore che sarebbe possibile, di che molto li ringratiai in nome di tutti, del nostro Padre, Vra. R. P., et altri de Roma, et tutta la Compagnia di Jesù.

Quanto alli scolari desideramo molto saper che hauemo da fare di quelli *sub vtraque* (essendo vn decreto, il quale li condemna et reuoca l' abuso della comunione delli puti et *sub vtraque):* si noi l' absoluiamo, essendo loro scolari, come li altri, et promettendo tenirsi *sub vna,* o vero si non li vogliamo sentir in confessione [3], come li catholici, per paoure del scandalo, che potrebbono fare, dicendo alli parenti suoi che li volessimo far lassar la sua setta; o vero non volendoli absolvere, saressimo stimati partiali. Che habiamo da resoluere.

Più sono confirmati nel suo rito questi hussite che mai; et hanno fatto festa solenissima, come la pascha, di Joanè Hus [4], legendo la sua vita doi o tre hore in chiesa, piangendo le donne di patza affectione et compassione che hanno al suo idolo Hus, pareua che fussimo quel dì, come in tempo di Helia et Achab [5], ne nissuno poteua lauorare, ma era sforsato di fare festa et flecter genu ante Baal. Pur noi lauorassimo dentro il Collegio,

---

[1] Scil., Julii 15.a

[2] Hic esse videtur qui alibi latine dicitur *praepositus arcis.*—"Arcem regiam *Hradschin* dicere videtur, quae trans Moldavam sita est.„ BRAUNSBERGER, l. c., pag. 771, annot. 2. Existimamus tamen sermonem hic esse de Henrico Scribonio.

[3] Hic addiderat Goissonius *ni admetter,* sed id linea superducta delevit.

[4] 6.a Julii, qui dies sacer Boëmis tunc erat.

[5] III Regum, XVI et seq.

clausis januis, ma di fuora non, *ne fieret tumultus in populo* [1]. Gran cosa è come il demonio le tiene in questo grande errore et tanto crasso. Il. S.re Iddio li uoglia dar sanità di mente et redurli a l' obedienza del pastore suo, Jhu. X.°, et suo Vicario, che è quasi impossibile et desperata, si consideramo la dispositione loro, et giudicando *secundum hominem: apud Deum tamen* speramo *praeter et communem spem, nam nihil impossibile apud Deum* [2].

Gran compassione ci moue et tocca il cuore quando vedemo tanta bella giuuentù tra le mani del demonio et tanti huomini andar al inferno *ducentes in bonis dies suos* [3]. Prego V. R. P. non ci volgi smenticar a specialmente far pregar per questa pouera gente tanto obstinata, che dicono più presto ci vogliono lassare bruziar, come Hus, che di mancar dal l' essempio del detto Hus et sua setta. Et ci hanno noi tanto suspetti, che dicono che siamo mandati qua per ingagnarli, et però non uogliono mandar suoi figlioli a la nostra schola.

Vno dì mi parlaua qualche hussita, huomo di gran riputatione, et dipoi anchora molte volte è tornato a noi, il quale mi dissi: "Si voi volete stare in Praga, bisogna che non toccate contra nostra fede, perche altramente non potrete hauere pace fra noi.„ Et il medesimo pocchi dì sonno ha mandato vno giouane suo affine, fratello della suoa moglie, a la schola raccommandandolo a me molto: il quale medessimo m' a mosso vna questione, la quale resoluta, m' a pregato che io vogli scriuere a Roma per hauer dispensa dal Papa (benche sia hussita) per poter hauer per moglie la sorella de sua moglie defuncta, ne vuole altra sinon lei, ni manco lo vole senza dispensa del Pontifice, essendo che io li habbia resoluto che non poo; pur per contentarlo et non del tutto rompere, vedendo che era molto attacato a quello suo parere et desiderio, imo che ancora molti heretici piccardite, hussite, et altri lutherani, et altri senza fede nissuna li consiliauano che lui poteua, et che il consenso de l' uno et de l' altro bastaua, dicendo: "voi sete di Dio, non sete subiecto in questo caso a nissuno sinon a Dio, et Dio vi mette nel cuore questa affettione, et nissuno altro, et cousì potete et

[1] Matth. xxvi, 5.
[2] Marc. x, 27; Luc. i, 37; xviii, 27.
[3] Job, xxi, 13.

douete farlo:„ l' ho menato a quello che non admetti simili consilii, et che erano dal demonio, et che molti desiderii et affectioni, che hauemo, sono carnali et non sempre da Dio. Per questo diceua Paulo: *Probate spiritum an ex Deo sit* [1]. Et dipoi come in dubio hauemo riccorzo al nostro Superiore, il quale è la sposa et voluntà de Dio, cioè la chiesa, la quale consiglia boni consigli, et commanda buoni commandamenti alli suoi figlioli, perche non habbiamo occasione de errare, si non vogliamo abandonar quella per voler più presto seguitare altri forestieri. Per questo prego V. R. P., in satisfattione di questo huomo di qualità, il quale ci poo molto aiutar fra tanti nemici nostri, benche sia de quella setta Hus, si rescriui qual satisfactione et monitione a questo pareua non esser malo, monstrando che hauemo fatto diligenza per lui. Ci chiama Nobil [2] Joannes senior a Pisnith, aetatis 70 annorum manco uno anno. La donna ci chiama Catherina Lisobska, aetatis 17 annorum.

Ho prima parlato delle prediche. Il giorno di S. Joanni Baptiste comminciò Mgro. Henrico Blysse.º a predicar in nostra chiesa in tudesco: il Doctore Tilia per le domeniche et feste leggerà in arce nel domo, doppoi le vespere, l' epistola del giorno con la gratia del S.re Iddio Jhu. Xpo., che per sua bontà infinita li dia gratia et spirito per magior sua gloria et vtilità del prossimo possi fare bene l' officio, come io spero, con l' essercitio frequente.

In queste prime lectioni hauemo hauuto dalli hussite alcune salutationi et apertioni del cuore et animo loro, che ci portano verso di noi: perche hanno fatto prohibitioni che nissuno della sua fede scholari venga a sentire le nostre lectioni; et alcune pietre hanno riceuuto li scholari nostri, ne la schola, dalli altri hussiti, emulatori non in bene: pur l' archiduca la saputo per alcuni di nostri amici, come il Preposito et Mag. hospitalense, il quale archiduca ha fatto chiamar l' administrator delli hussiti generale et altri signori boemi della sua superstitione, iniungendoli che prouedano a questi abusi et temerità. I quali hanno hoggi mandato uno di loro excusarci, promettendo (per l' ordinatione del principe) di mandar a tutti le lettioni gentil-

---

[1] Verba haec, *probate spiritus, si ex Deo sint,* non Pauli, sed Joannis sunt, Ep. I, IV, 1.

[2] Haud perspicue hoc nomen est in ms. et legi posset *Nobñ.*º

huomini, per rendre testimonio et tenirci in pace, mentre che si legge.

Altre molte simile guerre hauemo hauuto: il primo giorno che ci feci l' oratione prima, tirauano pietre dentro il collegio sopra li tetti, che noi ci marauillauamo. Molti altri lutherani vengono spesso a raygionar et veder auscultar, fra i quali, pocche settimane fa, era vno della corte del Re di Polonia, il quale de tutti li riti della chiesa catholica mouea questioni, al quale breuemente respon[den]doli, si stupiua, et quando non hebbe più da offerre, dissi: "io vi dico che non vi lassaranno li nostri qua stare senza darui assalto.„ Piacesse a Dio che vna volta ci possino le parti conuenire et communicare li suoi dubii. Finalmente lo menai con patientia et supportatione delli suoi argumenti friuoli, che fu contento di legger il catechismo de Canisio, et perche hauea sentito parlare de l' oppugnationi de li lutherani contra lo catechismo [1], desideraua hauer vno, al quale detti con questa conditione, che non legerebbe la oppugnatione del lutherano, fin' a che hauerebbe la solutione de quella detta oppugnatione et legesse bene questo catechismo, il quale fare me promessi, et molto contento si partì da me, dandomi gran segno d' affectione bona, et restò molto contento con il catechismo.

Padre mio, V. R. non crederia quanta ignorantia qua sia delle cose d' Iddio et de la fede catholica, et per contrario non si è altro sinon doctrine varie et d' ogni male seminarie et contrarie alla vera doctrina x.ª non sentendo mai altra sinon erronea, et cousì imbuti sono ab infantia: per questo non è marauilla si siano tanto feri con la chiesa. Dio benedetto si vogli aiutare.

Dicono che siamo figlioli et executori seminatori dello ingano del Papa et papistica secta, che siamo ministri del Papa de inganni seminarii, et altre mille. Philippo Melancthon si è sforzato di indure alcuni delli principali di qua a obtenir fauore dalli boemi che potessi esser admisso et venir quì in Praga a spargere il suo veneno et mettere la sedia sua di pestilentia, il che non ha anchora obtenuto, imo li Jesuite sono venuti prima de lui. Lodato sia X.º et confuso il demonio. E stato quello Si-

[1] Vide Braunsberger, l. c, pag. 604 et 605.

gnore, al quale hauea scritto Philippo impaurito et non ha ardito di propalare quello, sinon in secreto, tentando altri, expistando [1] la dispositione delli suoi familiari signori, dalli quali desideraua primo essere essequito questo desiderio, il che tutto si ha riferito heri il magnifico Signore R.do Mgro. hospitalense, il quale a letto *(ni fallor)* o sentito leger le proprie lettre come lui m' ha referito in presenza di Canisio. Da l' altra banda il Re è molto afflicto dal turco: veda V. R. et tutti nostri Padri et fratelli quanto è necessario inuocare la misericordia d' Iddio: humilmente alli sacrificii et orationi sancti ci pregamo per X.º essere sempre da V. R. P. racommandato, dalle quali certo tutti dependiamo.

Del Collegio S. Clemente in Praga, decimosexto Julii [2].

D. V. R. P. indegno seruo et figliolo in X.º,

URSMARUS GOISSONIUS.

Superscriptio in sexta pagina: † R.do in X.º Patri meo D. Magro. Ignatio de Loyola generali Praeposito Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. Praga. Del P. Vrsmaro, 16 di Luglio R.ta alli 14 di Agosto.

Vestigium cerae sigilli.

---

[1] Sic; *expiscando?*

[2] Desideratur annus; sed nullum dubium esse potest quin is sit annus 1556, ut in sexta pagina scripsit romana manus.

DXXVIII

Fr. N. Torres,
Ex commissione Patris Gasparis de Acebedo,
Patri Ignatio de Loyola.
Burgis, 5 Augusti 1556 [1].

IHS

Pax et gratia Christi.

Etsi nihil praeter ea (de quibus per superiores epistolas ad T. P. transmissas, admodum R.de Pater, certior es factus) in nostro collegio burgensi memoratu dignum acciderit, tamen, instituti nostri conseruandi gratia, breui ea, quae per indignos seruos suos diuina maiestas in dies operari dignatur, tam circa proximorum salutem, quam circa domesticorum priuatum profectum, te scire desideramus, quo pro his omnibus Christo tua Paternitas gratias agat.

Imprimis autem T. P. intelligat quatuor hic commorari Patres, quibus (praeter conciones feriatis diebus ad populum in diuersis basilicis haberi solitas) tres simul eodem die haberi contigit, et binas saepe contingit. Non praeterea mediocre negotium facessit eisdem assidua tum confessionum, tum etiam communionum instantia: uix enim aliquis elabitur dies, in quo a sacrosanctissima corporis Christi perceptione cessetur: tantum est nobilium quarumdam matronarum, tum etiam probatae iam fidei uirorum, de bonis coelestibus inexhaustum desiderium, qui, fastum saeculi calcantes, sathanaeque abrenuntiantes pompis, eiusdemque nequissimis suggestionibus minime acquiescentes, totos se in hostiam uiuam Deo placentem obtulerunt, quorum in nos effusum studium amorque ita est uehe-

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 364, altero non numerato.

mens, ut nulla ui a nobis uideantur posse auelli, quos diuina ineffabilisque Christi gratia ac charitas stabiles in proposito bono faciat persistere.

Super haec omnia dictu est mirabile quantopere nobis plebis animos conciliarit opis ferendae studium his, qui in ultimis sunt constituti: his etiam, qui in carcere uincti asseruantur, dominicis diebus Pater quidam ex nostris euangelium exponit: itaque in dies, diuina misericordia aspirante, proficientium augetur numerus, ac Dominus per seruos suos magnificari non dedignatur. Solum deest ut et ipse plures in suam vineam operarios mittere uelit, quando messis est tam plena.

Ad haec multa alia accedunt spiritualia negotia, quibus impliciti patres, uix ipsis respirare uacat. Omnipotens autem Deus, ad hos pro nomine ejus labores tollerandos, affatim uires sufficit, quas semper largiturum confidimus, dum in eiusdem adimplenda voluntate perdurauerimus: hoc autem magis Tuae P.tis precibus fratrumque ac Patrum ibidem habitantium, quam nostris freti uiribus obtinere a Deo speramus.

De fratribus autem hoc accipe: octo hic esse, quorum tres instituendorum puerorum haud segne munus susceperunt, tres itidem non poenitendam literis operam nauant, reliqui uero aliarum rerum ad domum spectantium curam gerunt, qui, dictu mirum, quanta concordia quantaque charitate copulati, in sua uocatione persistant, quantaque promptitudine obedientiae munia peragant, in omnibus praepositi sui arbitrio se submittentes, semper secum reputantes meliorem esse obedientiam uictimis, sicque in omnibus sese ad ultra procedendum mutuo adhortantur, ut neutiquam Dei gratiam in aliquo otiosam esse iudicare quis possit. Diuina utinam illa prouidentia omnium nostrum coeptis atque conatibus aspirare non desistat, quin potius ad maiores non dedignetur, pro sua ineffabili clementia, nos prouehere virtutes, quo effusissima sua magnificentia mortalibus omnibus innotescat, ac pro hoc *incessanter* [1] ipsi gratias agant.

Hucusque de Patrum ac fratrum exercitiis; nunc de his, quae ad studiorum linguae latinae rationem spectant, paucis T. P. accipiat. Et primo de numero scholasticorum, quem centena-

---

[1] Hoc verbum est deletum, et ejus loco alia manus scripsit *continue*.

rium numerum excedere constat, et eo etiam amplius: nam, etsi a principio fundationis huius gymnasii, eorum multitudinem nostra domus uix posset capere; uerum ubi, procedente tempore, confessionis coepta est fieri mentio, maxima eorum pars uerbum durius quam par erat accepit, ac ad pristinos ludimagistros reuersa est, sub quibus linguae latinae fecerant tyrocinium. Sunt etenim plurimi, qui annos pueritiae excesserunt, indomiti sane et qui nemini submitti se patiantur: est et aliud in causa, quod cum plerique sint oriundi ex adiacentibus huic vrbi pagis seu uillis, cum eorum parentibus institutum nostrum nondum innotuerit, liberis, quos libitum fuerit, magistros eligere permittunt: his accedit quod sibi habent persuasum neminem posse grammaticum euadere, nisi ei decem aut undecim simul praelegantur libri; quod cum nimis sit absonum a scholae nostrae instituto, minime huc venire uolunt: uerum quod maximi fieri debet est, omnes pene nobilium filios, qui literis indulgent, in nostram sese erudiendos conferre domum; nihilominus tamen et aliorum in singulos dies accrescit numerus, et futurum speramus magis ac magis augendum, ubi nostrorum profectus, tam in literis quam in moribus, intelligi coeperit: graecae etiam grammatices incepta sunt tradi rudimenta, in qua facultate mediocriter proficiunt: licet ob hoc [1] rhetorices exercitia non sint intermissa.

Ex nostris autem scholasticis duo (quod nobis fuit gratissimum) cucullam accepere: alter hieronimianam, alter uero augustinianam; itidem et alii duo in eodem sunt proposito. Omnipotens Dei bonitas eis nobisque manum misericordiae suae porrigat, gratiamque, qua diuinam uoluntatem suam implere possimus, nobis largiatur. Quod ut assequi ualeamus, T. P. humiliter deprecamur pro pusillo hoc grege, ut Patri complaceat Aeterno, interpellare diuinam misericordiam ne cesses, quo ad dextram siue sinistram non declinantes, brauium huius certaminis possimus contingere.

Burgis, sexto idus Augusti.

De mandato P. Rectoris, inutilis seruus,

Fr. Torres.

---

[1] *licet ob hoc*. Ita primo scriptum erat, verum emendatum est, nec satis apparet quid tandem legendum sit, *licet ob haec*, vel *Ad haec*.

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.do Padre en Christo, M.tro Ignatio de Loyola, prepósito general de la Compañía de Jesus etc., en Roma.

Alia manu: Jhus. 1556. Burgis. Quadrimestres 8 Augusti.

Manet vestigium sigilli.

DXXIX

P. Joannes Xuarez
Patri Ignatio de Loyola.
Hispali, 27 Augusti 1556 [1].

IHS

Muy R.do en Xpo. Padre.

Pax Xpi., etc.

Hanse continuado, gloria al Señor, estos meses los sermones de la mañana en las yglesias y en la cárçel, y persuadiendo á la limosna, se a socorrido á algunas necessidades de las muchas y muy grandes que en esta ciudad a auido este verano, con tanta charidad, que á falta de dineros quitaban las joyas de oro y plata de sus personas para ello: aunque en otras se dió ménos, pero en vna yglesia specialmente se ofrecieron á dar los perrochianos creo que trezientos ducados para los pobres de su perrochia.

A las tardes se a hecho en casa vna plática, con la qual se sienten los oyentes esforçados para perseuerar, y encaminados para yr adelante, en el diuino seruicio. En los hospitales, demas de auer seruido algunos hermanos con edificacion, se an hecho algunas pláticas, tambien á las tardes, de que a acae-

---

[1] Archetypae unico folio, n. 477.—In iis postrema tantum verba, *De comision*......... XUAREZ, videntur ab ipso Xuarez exarata.

cido quedar proueidos de çera y azeite y otras limosnas, hasta dar algunos las capas y las dagas para ello.

Por estoruar vnos deshonestos bailes, que hazen los sclauos, de que ay muchos millares en esta ciudad, y por enseñarles la doctrina, que comunmente no saben el *Pater noster,* se les a dicho algunas vezes en las partes donde solian esto hazer, y en vna yglesia perrochial; han con esto çesado las zambras de aquellos varrios. Anse ofrecido entre algunos de hazer vna cofradía de los oyentes de la doctrina, y señalar monidores [1] y executores para los que faltassen.

Las confessiones creo que han sido este verano tantas como la quaresma, por las muchas enfermedades y muertes que ha auido; an sido algunas de importancia grande y de muchos años, que, con el miedo de tal tormento, al fin se confiessan las verdades. Anse hallado los Padres presentes al tránsito de muchas personas, specialmente de siete ó ocho caualleros, de los quales pocos y pocas vezes en esta ciudad nos suelen llamar en salud: en esto se an sentido ayudados los pacientes, y muy consolados los circunstantes.

Por órden de nuestro P. Francisco [2] y de nuestro P. Prouincial [3] a visitado el P. Rector [4] á los señores de Marchena [5] y de Sanlucar [6], confessado y comulgado á los vnos y á los otros, y algunas personas de su casa. A predicado en esos pueblos, y á la venida en algunos otros de camino: consoláuanse mucho los oyentes con lo que llaman ellos nueuo lenguaje, ó nueua manera de predicar. Visitó specialmente la cárçel en Marchena, y procuró que se concluyessen algunos negocios que estauan detenidos. Otros Padres han peregrinado á Marchena y á Caçalla y Guadalcanal (son estos lugares en la sierra casi de á tres mil vezinos) exhortando á penitencia y acuerdo de las cosas de la

---

1 *muñidores,* monitores.

2 P. Franciscus Borgia, Commissarius.

3 P. Bartholomaeus Bustamante.

4 P. Gundisalvus Gonzalez.

5 In versione latina, loco "dominorum oppidi Marchena„ *(los señores de Marchena)* dicitur Ducum de Arcos, quod in idem recidit. De his vide Polanci *Chronicon,* t. iv, pag. 470, annot. 3.

6 Sermo est de Comite de Niebla, ut expresse dicitur in versione latina, qui tunc temporis erat Joannes Alphonsus de Guzman el Bueno, VI Dux de Medina Sidonia. (Vide Polanci *Chronicon,* t. iv, pag. 465, annot. 2). Ejus filius Joannes, qui hoc titulo Comitis de Niebla donatus jam fuerat, mortem hoc tempore jam obiverat. (Vide supra, pag. 97).

otra vida por los caminos y posadas, experimentando muy particularmente la diuina prouidencia en las necessidades, en los hospitales, ventas y lugaritos muy pequeños, y exercitando la abstinencia en la abundancia que se ofrecia en los lugares mayores.

En la ciudad y lugares sobredichos hizieron sermones, pedidos con instancia y oidos con deuocion y con fructo en las yglesias mayores, en monesterios de frailes y de monjas; y en vn pueblo particularmente á los clérigos, de lo qual salieron admirados, y hechos amigos algunos, que hasta entónçes estauan enemistados. Hiziéronse cofradías y diéronse pregones públicos so cierta pena para quitar los iuramentos; y conocíase tan clara emienda en esto, que el que ayer hera iurador oy lo defendia, y el mochacho que oya á otro iurar, le acusaua dello. Amonestados los que tenian tablas de naypes en sus casas, vno los lleuaua para que los rompiessen, otro enbiaua á rogar que no le publicassen, con protestacion de nunca más tenellas. Acabóse con las mugeres públicas en los dichos lugares que, dexado aquel estado, se pondrian en seruicio de Dios nuestro Señor, y assí lo confirmaron los juezes, mandándoselo so pena corporal y de destierro. De las schuelas de niños se quitaron, donde los avia, libros profanos, y se rompieron con oraciones y mucha consolacion de algunos hombres honrrados, saçerdotes y legos, que acompañaron á los Padres para ello. Consoláronse los presos, y edificáronse tanto algunos de veer cómo los Padres seruian á los pobres en los hospitales, que ya ellos se mouian á seruillos y á limpiallos y á cubrillos con sus capas quando hera menester.

Continúase la persecucion passada por el mismo y por los que le siguen: refiérense algunas vezes en público las cosas dichas para que no se oluiden y calúniansenos agora de nueuo algunos dichos y hechos, que hasta aora con simplicidad se aprobauan; y aunque no mucho en el número, pero héchasenos algo de veer en la falta de la calidad de los oyentes y penitentes, porque los nobles y letrados siguen al noble [1]. Deles nuestro Señor tanta abundancia de su spíritu, que le haga muy idóneo y fiel ministro para la conseruacion y acrecentamiento spi-

[1] Vide supra, pag. 262.

ritual de las muchas almas que le siguen, y á nosotros purgue en este fuego para más perfectamente complazer y agradar á su diuina bondad por sí misma.

De Seuilla, 27 [1] de Agosto de 1556.

Por comission del P. Rector.

D. V. P. indigníssimo hijo en el Señor nuestro,

✝ JUAN XUAREZ.

Superscriptio in altera pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo Señor nuestro, el P. Maestro Ignatio de Loyola, prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: Jhus. 1556. Seuilla. Quadrimestre de 28 [2] de Agosto.

Vestigium cerae sigilli.

Praecedentium Patris Joannis Xuarez latina versio [3].

IHS

Gratia Domini nostri Jesu Christi et consolatio Sancti Spiritus sit semper in cordibus nostris. Amen.

Non defuere, admodum R.de in Christo Pater, quatuor his mensibus proximis solitae conciones in carcere et in parrochialibus ecclesiis, quarum quaedam, exhortantes ad eleemosinarum erogationem, tantam in animos audientium charitatem erga proximos concitarunt, vt quamuis in aliis pauciores, in quadam tamen ecclesia fere trecenti nummi aurei in subsidium pauperum eiusdem collati sint, praeter mundum muliebrem

---

[1] Facile quis hic in archetypo legeret 28, ut legit qui inscriptiones seu titulos his monumentis apposuit; verum cum numerus *8* imperfecte sit exaratus, legere maluimus *27*, qui dies certo est, quo versio latina, infra subjicienda, subscripta est.

[2] Vide annot. praecedentem.

[3] Autographa folio unico, n. 476.

et alia id genus, quorum in superiori quadrimestri epistola memini.

Vespere autem in sacello nostro exhortatorius sermo fieri consueuit, quo possint ordinarii poenitentes conseruari, et in spiritualibus virtutibus proficere. In xenodochiis etiam praeter obsequium probationis, quo se fratres quidam laudabiliter exercuerunt, habitae sunt exhortationes consolatoriae ad infirmos, et affecti tanta miseratione circumstantes, vt alii pecunias, alii sicas, alii etiam pallium proprium erogarint.

Quoniam autem captiui aethiopes, quorum hic, vt credo, sunt vltra decem millia, baptizati illi quidem, sed ignorantes vt plurimum vel prima christianae doctrinae rudimenta, turpissimas quasdam choreas exercendo, dominicos ac festos dies transigere solent, tentauimus in ipsis choris doctrinam christianam recitare, ipsosque ad proximam ecclesiam audituros eiusdem declarationem conuocare: atque hoc factum est, vt in vicis ecclesiae vicinis a choreis destiterint; et fraternitatem quamdam inter se instituere decreuerint, cuius fratres omnes sub certis poenis, per quosdam ex ipsis electos exequendis, ad doctrinam conuenire et ipsam discere teneantur.

Audierunt, ut credo, nostri hoc vere tot confessiones, quot solent in quadragesima. Nam frequentes et ardentissimae febres, quae viguerunt, etiam diu tacitas veritates confiteri cogebant. Adfuere praeterea multis in extremo transitu, neque id sine peculiari ipsorum consolatione et circumstantium aedificatione, vocaruntque ad hoc nostros (insolitum refero) octo aut eo plures nobiles viri, nam, dum valebant, vix e longinquo domus nostrae aspiciebant fores.

Visitauit, Patribus Commissario et Prouinciali sic disponentibus, Pater noster Praepositus ciuitatem Marchenam et oppidum Santlucar, auditisque confessionibus Ducum de Arcos et Comitis de Niebla aliquorumque familiarium, communicauit illis sanctum Eucharistiae sacramentum. Concionatus est ad illos, et per transennam etiam, rediens, ad oppidanos locorum per quos redibat. Marchenae praeterea, cum vinctos in carcere visisset, ipsorum causas, quae multae cessabant, peractas curauit. Peragrarunt alii Patres ex nostris eamdem ciuitatem Marchenam et oppida quaedam montana, Guadalcanal et Caçalla nuncupata, ternaque millia oppidanorum continentia: in

itinere, quibus occurrebant, de peccatorum poenitentia et venturo seculo admonentes, in opportunitatibus experti diuinam prouidentiam, et in abundantia sanctam exercentes abstinentiam: efflagitantibus autem instanter ciuibus et oppidanis, clericis secularibus et religiosis, habuere conciones, affectibus plenas, in ecclesiis maioribus, in monachorum et monialium monasteriis, et quamdam in quodam clericorum capitulo, qua inter dissidentes clericos pax a Domino composita est. Institutae fraternitates, indictaque frustra iurantibus poena, publice acclamante praecone, tam praesentaneum remedium fuit contra iurandi abusum, vt qui heri frequenter iurabat, hodie iurantes corrigeret, et puer puerum propter iuramentum criminis accusaret. Aleatores priuatim admoniti, alii chartas pictas rumpendas offerre, alii poenitentiam polliceri, hoc tantum rogantes, ne in publicum proderentur: prostitutis meretricibus facta est optio a nostris Patribus, et a iudicibus confirmata, vt vel exularent vel poeniterent. Nostri quidem poenitentiam suadebant; iudices autem, ni id facerent, exilium certum et corporalem poenam minati [sunt].

Omitto profanos libros, quos, a puerorum scholis suauiter eductos in xenodochium, nostri Patres cum aliquibus oppidanis, ecclesiasticis et secularibus, deuote orantes rumpebant, admonentes interim vt castos sibi libros coëmerent. Illud tamen silentio non praeteribo; quod, cum viderent nostros pauperibus inseruientes, imitabantur illico prouidebantque ipsi et inseruiebant illis.

Persequuntur nos qui solent, saepius dicta referentes, calumnianturque aliqua denuo, quae hactenus simplicioribus placebant, decrescitque nobis, si non numerus, saltem qualitas auditorum et poenitentium. Nobiles namque et literati viri nobilem literatumque sequuntur. Vtinam ad conseruandum et in virtutibus promouendum tot auditorum suorum nostrosque animos gratiam illi Dominus Deus vberrimam largiatur.

Hispali, 6 kalend. Septembris anno Domini 1556.

De commissione P. Rectoris.

V. P. indignissimus filius in Domino Jesu,

†

JOANNES XUAREZ.

Superscriptio in altera pagina: † Jhus. Admodum R.do in Christo Patri nostro Magistro Ignatio de Loyola Praeposito generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: Jesus. 1556. Hispali. Quadrimestres 27 Augusti.

Vestigium cerae sigilli.

DXXX

P. Balthasar Diaz.
Patri Ignatio de Loyola.
Concha, 28 Augusti 1556 [1].

† IHS

Muy R.do en Xpo. Padre

Pax Xpi. etc.

Por cumplir la obediencia de V. P., de que cada 4 meses escribamos de las cosas, que el Señor se digna obrar por sus ministros, sabrá V. P. cómo, lores [2] á nuestro Señor, la Compañía tiene muy buen olor en esta cibdad; porque allende de que los Padres que están aquí, que son el P. Lic.do Alonso Lopez y el P. Pertusa [3], travajen en la viña del Señor como fieles ministros en los ministerios de la Compañía, confesando mucha gente, y el Padre Licenciado predicando algunas vezes (y avnque no tantas como querian en esta cibdad, por estar muy enfermo de muchas enfermedades); mas con los sermones que haze se consuela mucho la gente, principalmente los que nos tienen devoçion; mas allende desto, agora estos dias que yo e stado aquí, que avrá sus 4 meses, [ha] avido gran comoçion á causa que,

---

[1] Ex vol. *Epistolae Mixtae* 1555-1556; autographae duplici folio, primo n. 408, altero non numerato.

[2] Sic; *loores,* laudes.

[3] P. Gundisalvus Pertusa.

pasando por aquí el P. M. Astrada [1], que yva á Valladolid, se detuvo aquí 4 ó 5 dias, y hizo dos sermones, vno vn domingo, y contentó tanto, que, y avnque el lúnes no era fiesta de guardar, le importunaron tanto los señores de esta yglesia, que ovo de predicar el lúnes, lo qual se tuvo por mucho por ser en la yglesia mayor, adonde y avn muchas fiestas no ay sermon: y si del primero se avian contentado mucho, más del segundo: y estavan tan contentos de la doctrina del Padre, que porque se detuviese algunos dias para predicarles y comunicarle ciertos negoçios de su yglesia, acordavan de enbiar á nuestro P. Francisco [2] para que le diese licencia de poderse detener algunos dias; mas como el Padre traya obediencia de nuestro P. Francisco, paresció acá que no se cumplie[se], y por esta causa cesó de enbiarse el mensajero. Mas en los dos sermones V. P. crea que se hizo mucho fructo, como a parescido despues por la obra; porque a sido tanta la gente que se a venido á confesar, que con ser agora comigo tres confesores, no nos dáuamos a manos á confesar, particularmente esta fiesta de Nuestra Señora de Agosto [3], en la qual creo que se an confesado más de 100, y avn cada dia se confiesan: y no solo los que ántes lo hazian, mas otros muchos que de nuevo an venido. Y cierto, Padre, me paresce que se debarataba *(sic)* mies, que si vuiera ministros que la cogieran, que se allegara mucho; mas no solo no añaden á los que están aquí, que son los dichos, los quales andan achacosos de su salud, sino que los desminuyen, porque á mi me mandan yr agora á Simancas, no sé si me tornarán á enbiar. Digo esto porque entienda V. P. la buena disposicion desta tierra, la qual, y avnque sean peñas, se ablanda con la palabra de Dios.

Aquí a pocos dias que se hizo auto de la santa Inquisicion, adonde salleron muchos penitentes, y algunos de ellos nos enbiaron á nuestra casa los Sres. Inquisidores para que los instruyésemos, y, lores á nuestro Señor, con las pláticas que con ellos se tienen, dan buenas muestras de aver sido su conversion de ánimo.

---

[1] P. Franciscus de Estrada.
[2] P. Franciscus de Borja, cui, utpote Commissario, subjacebat P. Estrada.
[3] Festum Assumptionis B. M. Virginis, 15.ª Augusti.

Exerçiçios tanbien se an dado á algunas personas en esta casa, y se an aprouechado, lores á nuestro Señor.

En los santos sacrificios y oraciones de V. P. y de todos los Padres y hermanos deseamos ser encomendados, junctamente con toda esta cibdad, para que nuestro Señor mueua á los de ella para más seruirle y agradarle, cuya misericordia infinita nos dé á todos gracia para sentir y cumplir su sanctíssima voluntad.

De Cuenca, á veinte y ocho de Agosto de 1556 años.

De V. P. indigníssimo hijo y sieruo en el Señor,

BALTHASAR [1].

Superscriptio in quarta pagina: ✝ IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P. M. Ignatio de Loyola, prepósito general de la Compañía de Jesus a Sancta Maria de la Strada, en Roma.

Alia manu: Jhus. 1556. Cuenca. Del P. Balthasar 28 de Agosto.

Vestigium cerae sigilli.

---

[1] Desideratur cognomen; verum id aperit Polancus in *Chronico,* t. VI, dum de Collegio Conchensi agit, hunc Patrem appellans Balthasarem Diaz.

DXXXI

Petrus Sylvius
Patri Ignatio de Loyola.
Praga, 29 Augusti 1556 [1].

Jhus.

Ex literis Mag. Petri Siluii Pragae scriptis 4 Calen. Sept. 1556.

Doctoris Henrici [2] officium est Theologiam sanctamque linguam profiteri; literariis negociis praeesse, concionari germanice in nostro S.ti Clementis templo, puerorum confessiones audire, viros grauiores alloqui nos consulentes de re aliqua uel inuisentes; et tamen diuersissimis rebus agendis aeque permanet constans et inconcussus.

Doctor Joannes Tilanus insignem professionem [3] Philosophiae exhibet, sed non minus humilem obedientiae discipulum; tam nostris quam externis admirationi est, maxime cum tantam modestiam tam insigni cum doctrina coniungat.

Collegii nostri admoneo paucos esse uel nullos aduersarios praeter lutheranos: qui nos timeant, esse plurimos; quippe qui per nos suae sectae auctoritatem minuendam praesagiunt. Jus-

---

1 Apographum in duplici folio, nn. 225 et 226. P. BRAUNSBERGER in opere *Beati Petri Canisii S. J. epistulae et acta*, vol. I, pag. 770 et seq., aliquot hujus epistolae fragmenta ex Radero in lucem edidit. Eas *annuas* appellavit Raderus; ait enim: "In annuis Collegii Pragensis, Anno M. D. LVI, IV. Cal. Sept. a Petro Siluio Romam perscriptis in haec verba lego.„ Cf. BRAUNSBERGER, l. c., pag. 771. Verum cum annuas literas scribendi mos nondum eo tempore in Societate invaluerit, sed menstruas et quadrimestres, cumque inter quadrimestres hae reperiantur, eas hic inserere non dubitamus.—Item ipse BRAUNSBERGER, pag. 770, has litteras *Sociis romanis* dicatas supponit; at cum Romam missas certo ex Radero constet, et, quo die scriptae sunt, nondum de S. Ignatii obitu notitia Pragam usque pervenire potuerit, eas, ut in similibus moris erat, Ignatio potius quam aliis dicatas autumamus.

2 Patris Doctoris Henrici Blyssemii.

3 Sic; *professorem [se]?*

sit nobis indicari Praepositus Arcis Pragensis [1] quosdam lutheranos nobis moliri insidias, adeo vt non clam fassi sint se uelle nos, cum contingeret pontem transgredi, in flumen praecipitare, et statim aufugere [2]; sed noctu foris non uersamur: interdiu uero negocia obedientiae intrepide obimus. Fuerunt et Doctori Henrico paratae insidiae, et Doctori Tilano, alteri domi, alteri foris. Aliquando lapidibus Collegium impetitur; sunt et qui incendium nobis minentur.

Habuit Doctor Henricus trilinguem orationem perpetua memoria dignam, qua uidetur apertus nobis ad Boëmorum animos foelicissimus aditus, magna cum satisfactione magistratuum, et complurium, qui interfuerunt, Illustrium virorum. Nec mirum cum diuini spiritus plena omnino visa fuerit. Alio die prodiit D. Tilanus philosophus, qui orationem habuit doctrinae uarietate et eloquentia insignem: 3am habuit Mag, Guilelmus [3], quam mirum in modum omnes suspiciebant. Quisque autem suae professioni sic accommodauit orationem, ut quadam methodo, quod diu praelecturus erat, exposuisse uideretur.

Classis Theologica, quotquot auditores habet, aedificatos domum remittit; habet autem plurimos semper, sed pauciores assiduos; verum inter hos, Franciscanos, Dominicanos et sacerdotes, qui sub utraque communicant [4], ac etiam duos haereticorum concionatores celeberrimos, qui a P. Henrico edocti clare ad bonam mentem redire uidentur cum in frequentibus Picarditarum, et aliorum haereticorum conuentibus, pristinis contraria eaque catholica dogmata publice profiteantur, vt ipsi haeretici apud nos de suorum concionatorum inconstantia conquerantur, qui uidentur iam dubitare quibus adhaerere debeant.

Balthasar noster, germanus [5], puerorum gymnasiarcam

---

[1] Vide supra, pag. 410, annot. 2.

[2] "Scholae quidem in monasterio S. Clementis habebantur, quod cis Moldavam prope lapideum illum pontem („Karlsbrücke") situm erat, ex quo sanctus Joannes Nepomucenus ob servatum sacrae confessionis sigillum in flumen praecipitatus esse traditur. Sociorum autem saltem aliquot trans flumen editiore aliquo Pragae minoris („Kleinseite") loco habitasse videntur, donec monasterium clementinum plene instructum esset.„ BRAUNSBERGER, *ibid*, annot. 3.

[3] Vide dicta supra, pag. 408, annot. 3.

[4] "Communionem seu sacram Eucharistiam sub utraque specie accedentibus praebent.„ BRAUNSBERGER, *ibid*, pag. 772, annot. 8.

[5] Vide supra, pag. 334, annot. 6.

agit, mansuetudine et constantia et confidentia in Deum insignis, de quo singulari quadam ratione dici potest: *omnia opera eius in fide* [1]: nec mirum, cum expertus sit, non suis, sed obedientiae viribus, bene sibi omnia cessisse; praeest tribus puerorum classibus. Mag. Guilelmus rhetores, ut natu grandiores, non ita ad omnem pietatis habitum ualet inflectere; unde in Balthasare spem maximam seminarii huius ecclesiae ponimus. Vtimur autem Magistro Guilelmo latino concionatore, ac iuuentutem exercente in publico dicendi munere, quem Deus ad multos praeparat agones. Est hic Guilielmus insignis nostri collegii pars, cum praesertim hic, praeter humaniores literas, fere nihil dulce sit: quicquid ad illud officium pertinet, omnibus modis exequitur, eiusque discipuli iam ad dicendum prodire incipiunt.

Gaspar schalauus [2] vnus omnium linguam boëmicam ita intelligit, ut infimos puerorum ordines instruere ualeat: germanicam optime callet, laborum patientissimus, et ad omnia obedientiae munia aeque promptus: 120 pueros habet: alios Syluius [3] docet. Omnes aperte experimur, quicquid boni fit quocumque in officio, id ad vtilitatem proximi et Dei gloriam Societatem totam, per meritum Jesu X.i et eius sponsae Ecclesiae catholicae, operari; vt hic obuium sit illud in omnibus his Dei seruis *omnia operatus es in nobis, Domine* [4] et sciat V. R. uel vnum ex his minimis, qui uitales obedientiae spiritus attrahunt, aduersariis omnibus timorem incutere.

Decanus Vniuersitatis Hussitarum tam pueriliter agit in hac parte, vt non modo eum non pudeat disputare cum nostris scholasticis, grammaticam nunc aggressis, sed nec vinci quidem minimis in rebus, ut nesciamus cur tam parui se faciat vir tanti nominis. Hussitae quidem efficaciam operum timere uidentur, ne si pergamus sic proximum iuuare, populus aperte tandem ex fructibus intelligat ueritatem; vnde et abstinentiam et sobrietatem ac modestiam nostrorum aegre uidentur ferre

---

1 Ps. xxxii, 4.

2 "Gaspar Conger Labaco (Laibach, Carniolae caput) ortus erat, in qua civitate etiam nunc plerique sunt Sloveni, ideoque hic *Slavus* vocatur." Braunsberger, t. i, pag. 773, annot. i. P. Georgius Varus (Ware) S. I. in *Historia fundationis Collegii Pragensis* illum Casparum Kongum Labacensem Carniolum appellat. Vide supra, pag. 332, annot. 5.

3 Petrus Sylvius, ipse qui litteras scribit.

4 *Omnia enim opera nostra operatus es nobis.* Is., xxvi, 12.

Pueri quidem tam sunt nobis addicti, tantique nostras lectiones faciunt, ut tempore recreationis concesso, a ludo etiam abstinere uelint, et opus est a nobis statis temporibus studia intermittere cogantur. Priuatim etiam doceri cupiunt et a scholis excludi uix possunt: hoc sibi omnino persuadent optime a nobis et literarum et morum documenta tradi. Timent nos et amant et alios variis modis ad nos inuitant, dicentes omnia illa uera esse, quae de nobis praedicantur: nec solum quae ad literas, sed etiam quae ad mores pertinent, auide a nobis discunt. Nulla est aetas, quae non fateatur nos nulli esse offendiculo, imo velut suae naturae bonitate victi, nobis bene uidentur affici, quamuis suo more diabolos, et nescio quos, uocent. Prohibuerunt quidem Duces Hussitarum, cum uiderent magnam multitudinem ad nos confluere, ne quis suorum huc auderet accedere; idque secundo statuerunt, omnemque mouent lapidem ne ciues nós audiant. Nihilominus tamen illi suos ad nos mittunt. Malunt enim gratis, melius honestiusque doceri apud nos, etiam schismatici, quam alibi. Experimur tamen horum pueros longe minus quam catholicos proficere. Nec ipsi aduersarii difiteri queunt, quin habeant nostro in Collegio a quibus in omni genere literarum, tam in humanioribus literis, latinis, graecis et hebraicis, quam in theologicis et philosophicis, fideliter instituantur. Timere uidentur haereticorum Magistri ne instituamus disputationem ac eos prouocemus. Dicuntur ex Germania aduocare viros quosdam doctos, quorum opera Pragense studium, quod olim floruit, instaurent; sed spes nostra Dominus.

Ex xenodochio nobis vicino non exiguum fructum nostri retulerunt, catholicos confirmando. Quemdam etiam haereticum his diebus ad sanam mentem per confessionem permouerunt.

Archidux Ferdinandus, ut patris nomen sortitus est, ita virtutem imitatur. Publice per praecones proclamari iussit, ne quis huic collegio ulla in re nocere auderet. Nunc profectus est Chiliarca in Vngariam [1], et a nobis, ut senior coronam [2], ita et ipse

---

[1] "Ferdinandus Archidux contra Turcas, quorum exercitus magnus irruperat et arcem Szigetvar capere volebat, 3000 equites et totidem pedites penultima mensis Augusti hebdomade prope Viennam collectos in Hungariam duxerat *(Hirn,* Erzherzog Ferdinand II von Tirol, I, 24-24)." BRAUNSBERGER, l. c., pag. 771, annot. 6.

[2] "Ferdinandus I rex a Sociis coronam Beatae Mariae Virginis sive rosarium acceperat." ID., *Ibid.,* annot. 7. Vide supra, pag. 331.

Agnum Dei [1] accepit, quod secum tulit, vnice nostris orationibus et sacrificiis se commendans. Qui etiam, suggerente P. Canisio, constituit ut per totam Boëmiam innouaretur mos meridie pulsandi contra X.i hostes ac pro Xianae. Religionis prospero successu; reuerenter gratias agens Canisio, qui, tam honesta petendo, Principem catholicum officii sui admoneret [2]. Effectum est apud eum ut probatae fidei virum concionatorem haberet in militia [3], et curaret diebus veneris in tota Boëmia processionem fieri, et missam de Sancta Cruce cantari, et moneri populum de poenitentia et pietate [4], et vbi nos coeperimus familiaritatem inire cum nostris auditoribus (quod ex parte coepimus), non dubitamus quin literarum pretextu, pietatis etiam fructum uberiorem simus capturi.

Vocantur aliquando nostri ad magnates ad varias eorum difficultates responsuri, quibus non solum doctores nostri, sed et alii ita, uerbo sibi dato coelitus, satisfaciunt, vt illud manifeste impleatur: *Nolite praemeditari quid respondeatis, dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini* [5], *etc.* Lectio fit in Arce singulis diebus dominicis, maxima cum admiratione et fructu, ex sacra Scriptura, a Doctore Joanne Tilano. Variis enim modis disponimus materiam cum varium fructum pullulare uideamus.

---

1 "Agnus Dei. Figura cerea, cui imago *agni Dei* impressa est; quae figurae consuetudine vetere a summo pontifice certis temporibus sollemniter sacrantur. Viennae in bibliotheca caesarea brevis commentarius manu scriptus exstat, cui titulus est: Virtutes Agnorum Dei soluta oratione authore P. Canisio Societatis JESV.„ Id., *ibid,* annot. 8.

2 "Ferdinandus archidux postea similes preces etiam Tirolensibus praescripsit (Hirn I. c. I, 173).—Supersunt litterae, a metropolitano capitulo pragensi Praga 24. Julii 1556 ad clerum illius archidioecesis datae, quibus edicitur: Regem Romanorum et Ferdinandum archiducem velle, ut periculosis iis temporibus per totam Bohemiam preces fiant, ideoque „renouetur tempore meridiano mos pulsandi per campanam in memoriam Dominicae passionis", atque ita omnes coniunctim Deum precentur, ut ecclesiae suae misereatur et imperium romanum ex periculo turcico eripiat. Simul praecipitur, ut campanae sonitu audito omnes, ubicumque exsistant, genua flectant ac genibus nixi Deum precentur; quod si neglexerint, a magistratu regio puniendos esse. Harum litterarum exemplum, typis exscriptum et ab Henrico Scribonio praeposito capituli subscriptum, exstat Pragae in archivo capituli metropolitani (XVII, 1).„ Id., *ibid*, pag. 772, annot. 1.

3 "Antonius Brus (de Müglitz), *crucigerorum cum rubea stella* magister generalis, id munus administrabat simulque totius exercitus sacris praeerat.„ Id., *ibid.,* pag. 772, annot. 2.

4 "Haec quoque a capitulo pragensi in litteris 24 Julii 1556 datis praescribuntur; in quibus etiam magistratus civiles sacris illis caerimoniis interesse iubentur.„ Id. *Ibid.*, annot. 3.

5 Luc., XXI, 14.

In festo Sancti Bartholomaei (cuius habemus sacellum, a Boëmis eo die solemniter uisitatum, etiam Hussitis) post concionem Boëmicam, ante missam frequentissimo auditorio habitam, in medio eiusdem missae Rhetor noster, Mag. Guilielmus, latine, maxima cum admiratione, concionatus est. Vnde nonnulli commoti, postridie summis precibus nobis suos obtulerunt filios instituendos, quorum etiam opera nobis in negotiis obeundis uti liceat. Eodem die Diui Bartholomaei a prandio habita est a quodam ex discipulis oratio latina, cui interfuerunt praecipui sacerdotes arcis, cum Domino Praeposito, et multi sectae Hussiticae viri, quibus omnibus mirum in modum inexpectatum id accidisse videtur: ita obstupescebant.

Patrem nostrum Prouincialem Canisium mire hae regiones Aquilonares venerantur, ut non solum Catholici sed etiam Hussitae et alii haeretici, immo et iudaei eum [1] diligant; quamuis doleant malorum artifices tam multa eius consilio in uniuerso Germaniae statu fieri, ut mihi a quibusdam indignantibus dictum est, omnia scilicet eius consilio fieri, etc.

Habuimus aliquot scholasticos confitentes et etiam quosdam communicantes in festo Beatae Virginis. Gaudent autem pueri discere cathechismum nostrum.

Maximum de nobis rumorem spargi apud germanos, ac praesertim apud Marchionem Brandemburgensem [2] et Ducem Saxoniae [3], retulit nobis D. Marschalcus [4] a regia Maiestate defensor nobis constitutus: utinam omnium expectationi satisfacere liceat.

Nostrum Collegium in ciuitatis meditullio situm est, loco saluberrimo; quondam trecentos dicitur habuisse fratres Domi-

---

[1] Sic; *illum* BRAUNSBERGER, l. c., pag. 772.

[2] "Joachim II, marchio brandenburgensis et imperii elector, ab ecclesia catholica ad Lutherum defecerat.„ BRAUNSBERGER, *Ibid*, annot. 4.

[3] "Augustum, imperii electorem.„ ID. *Ibid*, annot. 5.

[4] "Ladislaus Popel de Lobkowitz. ID. *Ibid.*, annot. 6, lectorem remittens ad pag. 607, annot. 6, ubi haec scripserat.„ Supremus regni Bohemiae mareschallus Bertholdus von der Leip in Krumau fuisse traditur. Neque tamen hunc Canisius significare videtur, sed Ladislaum II. Popel de Lobkowitz (1502-1584), qui curiae regis Bohemiae mareschallus, primus praeses appellationis, supremus regni praefectus fuit. Nam ab historiographo provinciae bohemicae S. J. inter nobiles catholicos, qui Societatem in Bohemiam ingredientem adiuverint, Leipenses non recensentur, Lobkowicii omnes religionis studiosissimi fuisse traduntur. Quos Societati ab initio valde favisse etiam aliunde constat (Hosii Epistolae II, 1027. Schmidl l. c. I, 67. I. W. Imhof, Notitia sacri Romani Germanici Imperii Procerum ed. 5. cur. I. D. Koeleri [Tubingae 1732], p. 394-395) „

nicanos, ex quibus 15 doctores, et unus episcopus fuit. Habet intra septa sua omnium artificum officinas, scholarum et habitationis commoditatem, hortos etiam et reliqua, quae in collegio expeti possunt; et aliquando spero fore ut iuuenes complures in literis et moribus bene instituendi, more collegii Germanici Vrbis, teneri in coniuncta domo a nobis possint, ne incidendo in homines parum probatae fidei, plus eorum consuetudine deprauentur, quam a nobis iuuentur.

De persecutionibus breuiter et pauca perstrinxi, cum de illis fratres nostri, ut caeci de coloribus, loqui uideantur; tam enim viuunt securi in maximis periculis, quasi iam in Paradiso agerent. Nec mirum; cum iam altero pede, nempe affectu, ibi sint, et effectu esse sperent, in dies assidue domi et extra domum martyrium expectantes, praesertim dum ad scholas descendunt, vbi probabiliter secundum humanam rationem nunquam se redituros ad cubiculum, sed potius ad coeleste tabernaculum, sibi persuadere possunt. Ecce in Aquilone India.

Hodie habita est in laudem Sancti Joannis Baptistae oratio a quodam ex discipulis, cum Catholicorum et Haereticorum omnium satisfactione maxima, etc.

In quarta pagina haec leguntur: 1556. Pragae. Quadrimestres 7bris *(sic)* 1556.

DXXXII

Joannes Cuadra
Patri Ignatio de Loyola.
Methymna Campi, 30 Augusti 1556 [1].

IHS

Admodum R.do in Christo Patri.

Gratiam et beneuolentiam Christi Jesu Redemptoris tibi semper optamus propitiam.

Quae praecipienti tibi significanda per epistolam occurrunt, de iis uero maxime, quae cum pietatis studio sanctaeque religionis ullam habere uidentur affinitatem, paucis demonstrabo.

Principio sacris confessionibus ac diuinis epulis Eucharistiae frequentius assuefacti maiora in dies uitae spiritalis incrementa quodammodo persentire quotidianis experimentis deprehenduntur. Atqui res ista in scholasticis adolescentibus elucet in primis, ad quos optima uiuendi institutio potissime dimanat. Tragoedia, quam frater Josephus [2] de Jeptaeo, filiam trucidante, composuit, non citra plausum ingentem et jugem totius populi acclamationem publicitus acta est; et praeter incredibilem fructum classicis nostris inde proficiscentem et miram ingenii dexteritatem, arguebat in puero ueluti specimen optimum, quod certissimam nobis futurae indolis fiduciam confirmabat, et (quod amplius est) formam hinc bene uiuendi spectatores hauserunt vna cum optima animorum aedificatione.

E tribus autem, quos hactenus in spiritalibus exercitiis ad nostrae Societatis normam instruebamus, regulam sibi cartu-

[1] Autographae unico folio, n. 375.
[2] Fr. Josephus de Acosta.

siensem praescripsit vnus. Reliqui duo sunt nobis copulati. Alterum nomine Gutierrez ex meo nosti superiore chirographo [1], interim quod taxatos ac praestitutos dies solitis precationibus et exercitiis impenderet. Matthaeus Didonius [2] uocatur tertius, patre Roderico Didonio, Methimnensi ciue, qui principem et facultatibus et beneficentia in republica tenet locum, nam neque te latet quantis beneficiorum nominibus sit ille de nobis benemeritus. Annos decem et octo nondum excessit adolescens hic, et iam latinis et graecis literis ut eius aetatis affatim instructus, perdidicit quoque liberales disciplinas pari cum fructu, et dialecticis praesertim ac physicis (uti fieri solet) justum ac praefinitum tempus persoluit. Postremo dum multis modis probandus excutitur, optima de se quidem praebet experimenta.

De corporis, in summa, ualetudine fere diuinis auspitiis feliciter cesserat, praeterquam quod vnum aut alterum infirmos miserunt ad nos vicini fratres Sichimantias incolentes [3]. Nec plura quam illud semper insidere filiorum uotis: Deus Opt. Max. te nobis incolumem seruet, uitamque tueatur tuam, quatenus et diuino cultui et commodis proximorum necessariam intellexit.

Methimna, 3.° chalendas Septembris millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto.

Minimus et indignus filius P. T.,

† JOANNES CUADRA. †

Superscriptio in secunda pagina: IHS. Al muy R.do en Christo Padre Maestro Ignacio, Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: Jesus. 1556. Methimna. Quadrimestres 30 Augusti.

Manet vestigium cerae sigilli.

---

[1] Periisse hoc videtur.

[2] Matthaeus de Dueñas, filius Roderici de Dueñas cujus saepius mentio fit in POLANCI *Chronico* et in *Cartas de San Ignacio*. Horum cognomen quam apte latine *Didonius* dicatur, ipse viderit litterarum auctor.

[3] Id est, *fratres in Septimancensi domo degentes*.

DXXXIII

Joannes Lopez
Patri Ignatio de Loyola.
Salmantica, 30 Augusti 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre nuestro en X.o
Gratia et pax Christi, etc.

De lo que de postrero de Abril, que fué la vltima quadrimestre [2] se offresce, daré á V. P. quenta breuemente. Eran entónces los padres y hermanos veinte y siete ó veinte i ocho, y casi los mismos han sido en este tiempo, ménos algunos que parte dél han ido á conualescer á otras casas, por la poca comodidad que ai en esta, y los muchos enfermos que tuuimos, lo qual no duró mucho tiempo por la bondad del Señor, aunque algunos estuuieron muy peligrosos.

Del aprouechamiento spiritual de los hermanos paresce auer auido augmento, aiudándose ellos de pedir penitencias por las faltas, y que se las digan, y otros medios, y ayudándolos, como V. P. lo tiene ordenado, assí con los sacrificios y oraciones de casa, como teniendo muy particular cuidado de cada uno, máxime de los que tienen más necessidad, no oluidando aun para con los studiantes la mortificacion, que se suffre con sus studios, y otras occupaciones de humildad; y assí por la bondad del Señor se han visto buenos effectos en algunos, y esto se platicará aora más en particular, que van al cabo los studios deste año, exercitándolos en los officios baxos, y en andar rotos, y peregrinaciones, y otras cosas que les aiuden á su apro-

[1] Autographae duplici folio, primo n. 372, altero non numerato.
[2] Eas vide supra, n. CDXCIV, pag. 204.

uechamiento spiritual: y por depender esto tanto del perfecto cumplimiento de las reglas, y para más afficionarlos todos á ellas, se vsa aora este medio, de que las aprendan de coro [1], y muchas pláticas de los viérnes que se hazen son sobre ellas.

Algunas peregrinaciones se han hecho á nuestra Señora de Guadalupe [2] y San Ilefonso de Çamora [3]. Tambien se han visitado los hospitales en fiestas, exercitándose allí en las occupaciones de humildad y charidad que se offrescian.

En los studios los sanos han procedido bien, como suelen, con sus sólitas conferencias de ambas las facultades. Aunque parte deste tiempo las conclusiones públicas no se han tenido por ser el tiempo tan trabajoso y, como he dicho, de tantos enfermos. Vno de los studiantes sumulistas [4] se ha adelantado tanto, que por sí ha visto el curso de la lógica, y está tan bien en ella, que podría pasar al de philosophia, aunque, por no dar occasion á trabajos excesiuos, ha parescido no se le conceder. Ha leido vn padre estos dos meses postreros vna licion de theologia en casa con mucha satisfacion de los hermanos.

En las confessiones han tenido los padres buena occupacion: son las personas que en casa se confiesan muchas de las principales del pueblo y vniuersidad, y ha auido communmente confessiones de muchos años, vltra de muchas generales que se han hecho, aunque en esta y en la del aiudar á morir (para lo qual son muy deseados y pedidos) se procura satisfazer, attendiendo no aia falta á los exercicios nuestros spirituales y de letras; lo qual se attiende tambien en las más obras de charidad, que por los próximos se hazen, de visitas de cárceles y amistades. A algunas aldeas tambien an ido á predicar de casa, donde los curas nos son muy affectos, y lo tienen en mucho que vaian á predicar á sus ouejas.

Con esto de pocos dias acá no nos ha faltado alguna contradicion, porque se han aora publicado los artículos de París contra nosotros [5], y esto paresce que ha sido por estos padres do-

---

[1] *de coro*, memoriter. Vide supra, pag. 208, annot. 1.

[2] Vide supra, pag. 22.

[3] Sancti Ildephonsi, Toletani Archiepiscopi, corpus in templo Sancti Petri in urbe Zamora asservatur.

[4] Qui *Summulis* operam dabant. Vide supra, pag. 206.

[5] Parisiensis universitatis adversus Societatem decretum, de quo Polancus, Orlandini, Rivadeneira et alii Societatis historici ad annum 1554-1555.

minicos. Lo que pensamos que de aquí se ha seguido es maior affection de algunos maestros de la vniuersidad, á lo ménos muestra de la que nos tenian, entre los quales vno dellos, catedrático de theología, siendo conbidado en su casa el dia de Sancto Domingo, dixo que no los queria ver; que si admittian los artículos de París contra nosotros, los auian de admitir contra Sancto Thomas, y que se olgaua que ouiese hombres spirituales del hábito de San Pedro [1]. Dos padres dellos tambien fueron al collegio maior [2] de aquí á comer, y despues paresce que quisieron mostrarles los papeles que dellos tenian, y el Rector del collegio y otros collegiales, hijos de confession desta casa, tampoco los quisieron ver, ántes nos lo han venido á dezir acá.

La condesa de Monterrei [3] vino aquí á uer al P. Rector [4] diziéndole que despues que esto pasaua auia tenido más deseo de verle, y su hijo maior [5] nos es muy affecto: fué al monesterio destos padres, donde mostró muy bien su affeccion, diziéndoles que, pues vian la bondad de los de la Compañía, y el fructo que hazian, por qué se auian desta manera? y paresce que se excusauan algunos de los principales, con quien él trató desto, diziendo no auer sido en ello, sino que abria sido vn compañero del P. M.º Cano [6], y que ellos nos encomendauan á Dios. Con todo eso les reprehendió porque no tratauan de más hermandad con nosotros, y en special de la que con otras religiones [mostraban] el dia de su Sancto. De todo esto vino á dar quenta al P. Rector.

Uno de los maestros más principales desta vniuersidad, catredático de propriedad della, es ido aora á tratar con el Arçobispo de Toledo [7] vn negocio de la vniuersidad: va muy persuadido que tratará con él de las cosas de la Compañía; porque es

---

[1] *del hábito de San Pedro,* qui non alio habitu seu veste uterentur, quam clericorum saecularium. In civitatibus enim Hispaniae, ubi plures erant clerici saeculares, coalescebant ii plerumque, ut etiam nunc fit, in sodalitatem quamdam, quae *congregatio* seu *ordo Sancti Petri* appellari consuevit.

[2] Collegium Sancti Bartholomaei, appellatum postea *el Viejo.*

[3] Maria Pimentel et Velasco. Vide t. III, pag. 24, annot. 9.

[4] P. Bartholomaeus Hernandez.

[5] Hieronymus de Acebedo.

[6] P. Melchioris Cano, O. P.

[7] Joannes Martinez Guijarro (Siliceus).

vno de los que mejor las entienden de la vniuersidad, y que más affection nos tiene.

Juntamente vemos aora que tratan más personas de pedir la Compañía que ántes, vltra de los exercitantes que emos tenido. Aora tenemos tres theólogos sacerdotes, que han acabado sus cursos de theología; los dos dellos maestros en artes, y buen talento en el predicar, y se han exercitado en ello: el vno está ya determinado para la Compañía, y los otros dos tratan dello: y sin estos ai otros cinco sacerdotes, que han acabado sus cursos de theología, que están acceptados para hazer aora los exercicios con propósito de determinar de su estado; y el vno dellos, que tiene voto de religion y halo pedido con mucha instancia, no se le ha concedido hasta aora.

Estos effectos hallamos que han hecho los artículos Parisienses, porque, despues que ellos se publicaron, casi se han mouido todos estos: y assimesmo estos dias vn cauallero principal desta cibdad, cuya muger se confiesa en casa continuamente y está muy aprouechada, visto la necessidad que acá ai en la carestía del pan, se mouió á pedir limosna entre los caualleros desta cibdad, diziendo que sabia que auia necessidad en esta casa, aunque nosotros no lo pedíamos, y mostraron todos buena voluntad y aiudaron con buena parte de trigo para el año.

Lo que resta que dezir es que, de los Padres que aquí auia, se han embiado vno á Seuilla, y otro á leer las artes á Córdoua.

Los que aquí quedamos, pedimos á V. P. ser aiudados con sus sacrificios y oraciones, y de los Padres y hermanos nuestros charíssimos que ay están. Dé el Señor á todos su sancto amor. Amen.

De Salamanca, á 30 de Agosto de 1556.

D. V. P.

hijo indigno,

JUAN LOPEZ.

Superscriptio in quarta pagina: † Jhus. Al muy R.do Padre nuestro en Xpo. el P. M. Ignatio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jhus, en Roma.

Alia manu: 1556. Salamanca. Quadrimestre 30 de Agosto.

Manet integrum sigillum.

DXXXIV

P. Petrus de Acebedo,
Ex commissione Patris Alphonsi de Zárate,
Patri Ignatio de Loyola.
Corduba, 31 Augusti 1556 [1].

IHS

Muy R.do en Christo Padre.

Pax Christi etc.

Daré cuenta á V. P. de las cosas que en estos quatro meses pasados han succedido breuemente, para que dello se entienda cómo nuestro Señor no se oluida de los suyos, andando la nauecica de vna parte á otra con las olas destos tiempos.

Niños, mancebos y viejos procuran la confesion muy de veras, dando de mano á no se qué rumorcillos de algunos, con los quales no solo no son apartados del sancto exercitio començado, ántes más fuertemente se encienden é ynflaman. El perseuerante ánimo destos en cosa tan fructuosa es causa para que, quasi sin poder hazer otra cosa, vengan á ser de nuestro parecer los que muy léjos estauan. Ay en esto otra cosa; que, auiendo muchos por la carestía del tiempo y falta de todas cosas venido á mucha probeça, allende de quedar muy adebdados, confiesan el beneficio de la sancta confesion, que frequentan, auerles sido grande ayuda para lleuar, no solo con ánimo paciente, el trabajo de la pobreça, mas aun muy alegremente.

Los sermones en casa los dias de fiesta se hazen no con pequeño fructo: de cada dia se va aumentando el número de los oyentes: y porque particularmente son auisados en las cosas

[1] Autographae duplici folio, primo n. 499, altero non numerato.

que tocan al officio de cada qual, viene á ser que ay muchos que de muy buena gana restituyen, lo qual es cosa muy sabida.

Los estudios, en que vuo intermission por vnos pocos dias, para que los maestros se reparasen para el trabajo venidero, y los studiantes boluiesen con más calor, se començaron vn dia despues de nuestra Señora de Septiembre. El mesmo dia de nuestra Señora se representó un colloquio por nuestros estudiantes, poco ántes del sermon, en loor de la Natiuidad de la Vírgen nuestra Señora, porque no quedase fuera de sus alabanças la lengua latina. Los mismos libros, que hastaquí, se interpretan: los nuevos, que se han de leer, diferimos para S. Lucas, porque entónces se juntan todos los studiantes, los quales, ansi en sus studios como en christiandad, trabajan con diligentia. Los que estudian dialéctica toman muy á pechos el studio, é dan muestras de la sólida doctrina que tendrán.

A los Maestros, pocos dias ántes de nuestra Señora, se les dió licencia para yr á recrearse á los montes: fueron á vna casa de campo, que se pensaua ser spaciosa; y aunque para el cuerpo no fué, por ser pequeña y que apénas auia lugar para los que fueron, empero en el spíritu se alegraron todos mucho, porque se durmió en vn establico, embueltos en sus mantas, puesto heno debajo, de que ay abundancia en aquel lugar.

Es este lugar de fieras muchas: vn Padre encomençó á hechar redes; cayó vna mugercica de edad de deciseis años, la qual, fauoreciendo la gracia de nuestro Señor, combida[da] con las palabras del Padre, dixo que queria recogerse; la qual por aquellos montes auia hecho más mal á sí é á otros que los xaualíes. Procuróse cómo se recogiese.

Vn cabrero, que por allí la traya, combidado á la confesion, fácilmente se confesó allí con otros algunos, los quales, haziendo gracias á Dios por el beneficio recebido, dezian auer amanecido buen dia para ellos.

En el camino fuimos á vn lugar que no pensamos: vn Padre entró en vn hospital, donde halló un moço quasi muriéndose, que, por estar el cura enfermo, no auía confesado: pareció auer sido ordenacion de nuestro Señor auer ido allí: él se confesó, gloria á nuestro Señor.

De allí, no sin rodeos, fuimos á la casa, do estuuimos quatro

dias: allí vno de los hermanos, cuya synceridad es cosa de marauillar: "O! plega á Jesuchristo, dize, me dé tan larga vida, que vea yo por todo el mundo leuantados los pendones de la † de mi S.or Jesuchristo.„ Començó con mucha diligentia á cortar del monte palos y fabricar cruzes: y porque en todo aquel lugar no auia alguna, hizo vna grande, que se lleuó á vn monte alto, donde se puso cantando hymnos: los que allí se hallaron, fuera de los Padres y hermanos, muy mucho se alegraron en el Señor: las demas cruçes, boluiendo á casa, se pusieron en el camino con mucha veneracion; aquel camino pasamos auisando á los caminantes é instruyéndoles en la doctrina christiana.

Resta dar cuenta á V. P. de cómo se puso en nuestra capilla el Sanctíssimo Sacramento, que tanto auía se deseaua. El S.or Obispo [1], á quien tan cuesta arriba parecia hazérsele este negocio, él mesmo offreció su trabajo, y dia de San Bernabé vino á nuestra casa muy de mañana, acompañado de muchos señores, ecclesiásticos y seculares: fué de los Padres y hermanos muy humilmente recebido. Bendixo la yglesia, y los dos patios, de las escuelas y de nuestra casa, con vn rostro muy alegre, muestra de la voluntad para con nosotros: concluydo, el S.or D. Juan [2] lo lleuó á comer. En la tarde á las quatro puso el Sanctíssimo Sacramento en el sacrario y boluió al patio: subió en el mesmo lugar, do se auia de representar vna comedia, en latin, del Sacramento, y allí estuuo hasta el fin con mucha attencion y sin fatigarse, aunque el calor y la gente que auia concurrido era mucho.

No faltaron canciones varias y danças. La casa estaua ornada no tanto de paños ricos, aunque auia muchos, quanto de versos latinos y griegos y en castellano, pinturas que figurauan el mysterio del Sanctíssimo Sacramento: puestos premios, tres varas de tafetan, otras tantas de raso é vna pieça de plata. Desto no más.

En este tiempo del estío a entrado en esta cibdad modorra: han muerto muy muchos, y ansí los Padres eran forçados contínuamente á oyr confessiones ó consolar á los que estauan

---

1 Leopoldus ab Austria.
2 D. Joannes de Córdoba.

para morir. De los nuestros pocos han caydo de calenturas. Sean á nuestro Señor gracias, todos conualecieron; y ansí cada qual se esfuerça á hazer con diligentia su officio, ansí en lo que toca á los estudios como en los otros exercitios spirituales.

De ocho á ocho dias los domingos se tienen conclusiones de lógica ántes de la doctrina, no sin satisfacion de los que estan presentes, entre los quales ay padres de los que argumentan, los quales no se puede dezir quánto se huelgan en el Señor.

Los Padres y hermanos deste Collegio piden humilmente ser ayudados de las oraciones de V. P.

De Córdoua, postrero de Agosto de 1556.

De V. P. indigno hijo en el Señor,

Por commission del Rector.

† AZEUEDO. †

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P. M. Ignatio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus, etc., en Roma.

Alia manu: Jhus. 1556. Cordoua. Quadrimestre del Agosto.

Vestigium cerae sigilli.

Praecedentium Patris Petri de Acebedo litterarum latina versio [1].

IHS

Admodum R.de in Christo Pater.

Pax Christi, etc.

Breuiter reddam rationem eorum, quae acta sunt quatuor his proxime exactis mensibus, vt vel ex eo intelligi possit quam non obliuiscatur suorum Dominus, nauicula horum temporum procellis fluctuante.

---

[1] Autographae duplici folio, primo n. 498, altero non numerato.

Pueri, adolescentes, senes, summis viribus student confessionis portum tenere, parum curantes quid ea de re nonnullorum rumusculi iactitent: quibus non solum ab incoepto semel pietatis studio non retrahuntur, verum acrius idipsum eos incendit et inflammat. Horum in re tam fructuosa perseuerans animus, etiam qui longissime abesse videbantur, in nostram sententiam manibus pedibusque pene dixerim venire cogit. Est aliud, quod cum multi propter annonae caritatem ac rerum aliarum penuriam, quam invexit temporum istorum iniuria, in summam pene paupertatem redacti sint, praeterquam quod multum aeris alieni conflarint, confitentur, sanctissimae confessionis beneficio adiuti, graue paupertatis onus non aequo solum animo, verum et alacri tolerare posse.

Domi conciones feriatis diebus habentur de more, non sine maximo fructu: crescit in dies auditorum numerus: et quia priuatim, quae ad vniuscuiusque artem spectant, admonentur, fit vt multi non quidem grauate male parta restituant.

Studia per paucos dies intermissa, vt magistrorum animi ad laborem repararentur fulcirenturque, et auditores ad eadem alacrius redirent, postero a Sacratissimae Virginis Natiuitatis die coepta sunt, atque eo ipso Natali die colloquium per adolescentes actum est, paulo ante concionem, in Mariae recens natae laudem, ne commendationis ejus esset expers latina lingua: libri iidem enarrantur; nouos vero, quos sumus interpretaturi, distulimus in diem beatissimi Lucae, quia tunc solent auditores conuenire, qui (gratias Christo Jesu) et pietati et litteris gnauiter student. Jam qui dialecticae dant operam, mirum est quam auide accipiant studia, quantaque futurae solidae doctrinae praebeant documenta.

Magistris, paucis ante diebus, concessa est animi relaxandi gratia abeundi copia in montana loca vrbi vicina: commigrarunt in suburbanum, quod credebant futurum laxitate saltem conspicuum, verum etsi curando corpori non satis aptum (erat enim exigua quaedam casa et quae vix hospites capiebat), animus tamen omnium est supramodum exhilaratus; cubitum est enim in stabulo, lodicibus involutis, subter foeno posito, cuius eo in loco abunde erat.

Est locus hic feris abundans. Quidam autem ex Patribus coepit retia tendere deciditque in casses muliercula quaedam

vix decem et sex annos nata, quae, Patris monitis inuitata, Christi gratia fauente, dixit velle in viam redire: haec et sibi et aliis, dum per haec loca diuagatur, plus damni quam apri frendentes intulerat: elaboratum est vt in melius vitam commutaret.

Caprarius, qui huius curam gerebat, quique eam eo duxerat, nullo ferme negotio ad poenitentiam inductus, ibi fassus est vna cum aliis, qui, gratias agentes Deo pro accepto beneficio, fortunatum sibi illuxisse dicebant diem illum. In itinere ad oppidulum diuertimus nec opinantes, vbi hospiciolum ingressus vnus ex Patribus adolescentem offendit, qui fere iacebat exanimis et, quia oppiduli curio aegrotabat, non fuerat fassus: ita eo iter direxisse diuino consilio factum videtur, nam Patri confessus est.

Inde non sine viae dispendio venimus in villam, vbi mansimus quatuor dies. Quidam autem e fratribus, cuius animi synceritas admirationi est: "O vtinam eam mihi vitam Christus annuat vt toto orbe crucis vexilla extolli videre possim„. Coepit tunc, resectis e sylua lignis, cruces fabricare; et quia eo in loco nulla erat, vna, quae magnitudine reliquas superabat, confecta, in excelsum quemdam montem deportata, non sine hymnis statuta est. Qui ad id convenerant, in Domino supra modum sunt oblectati. Reliquae, domum redeuntes, in itinere sunt constitutae. Viae illius spacium confecimus, viatores admonentes variis de rebus, ac doctrinam christianam docentes.

Restat vt de sacratissimi Christi corporis collocatione, tamdiu expetita, in nostro sacello rationem reddam. Praesul huius vrbis dignissimus, qui rem molesto animo ferre videbatur, ipse suam operam pollicitus est. Ita die Beatissimi Barnabae huc ad nos venit summo mane, honestissimis vtriusque ordinis viris comitatus, qui a nostris summa veneratione exceptus est: sacellum sacrauit, scholae quoque et domus impluuium vtrumque hylarissimo vultu, quo animi sui erga nos propensionem facile indicabat. Quo peracto, Illustris admodum noster Joannes prandio, vt nimio sumptu ita et summa comitate, illum excepit. Vesperi, audita quarta, ab eodem Sacramentum in sacrario collocatum est solemnissima pompa; ad impluuium rediit, scaenam conscendit, actioni comicae instructam, quae per auditores nostrae scholae acta est latino sermone de Eucharistiae Sacra-

mento: hanc attento animo ac indefatigato audiuit ad *Plaudite* vsque, quamquam et calor vrgeret et innumera turba confluxisset. Non defuere modulatissimi variique cantus perfectae musicae scientiae, tum etiam chori saltantium adolescentum: domus non tam erat aulaeis praeciosis ornata, quamquam haec abunde satis, quam versibus latinis, graecis, vernaculis, picturis etiam, quod celebrabatur mysterium, adumbrantibus, praemiis edicto decretis, tafetanis tribus vlnis, totidem rasi serici, atque argenteo vasculo. De his satis.

Aestiuo hoc tempore phrenesis ciuitatem hanc inuasit, suntque quam pro numero plures vita defuncti: vnde assidue Patres coacti sunt audire confessiones, vel morti vicinos consolari. Ex nostris pauci febribus laborarunt: Christo Jesu gratias, omnes conualuere, atque ita quam possunt diligentissime cuncti suum officium facere student, tam in his quae ad studia spectant, quam quae ad reliqua exercitia spiritalia.

Octauo quoque die diebus dominicis assertiones dialecticae defenduntur ante concionem, non sine astantium plausu, inter quos sunt et concertantium parentes, qui, quantopere in Domino oblectentur, dici non potest.

Patres ac fratres huius gymnasii humiliter adiuuari postulant orationibus tuis.

Cordubae, pridie Calendas Septembris anno 1556.

D. V. P. filius indignus P. tuae in Cristo.

Ex commissione Rectoris.

† AZEUEDO. †

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Admodum R.do in Christo Patri nostro P. M.tro Ignatio a Loyola, Praeposito generali Societatis Jesu, etc.

Alia manu: Jesus. 1556. Corduba. Quadrimestres vltimo Augusti.

Vestigium cerae sigilli.

DXXXV

Antonius Trancoso,
Ex commissione Patris Leonis Enriquez,
Patri Ignatio de Loyola.
Ebora, 1 Septembris 1556 [1].

†
Jesus.

Muy R.do en Christo Padre.

Pax Christi.

Lo que destos quatro meses ay que dar quenta á V. R. es lo que se sigue. Todos los padres y hermanos, que están al presente en este collegio, quanto á las fuerças y salud spiritual están buenos por la bondad del Señor. Crescen todos y uan adelante en los acostumbrados exercitios de la uirtud y obseruantia de las reglas, conforme al instituto y modo de uiuir de la Compañía: y con la obseruantia de las reglas se tiene particular cuenta despues de la uenida del P. Luis Guonçalez á estos Reinos. Son muy frequentes las penitentias acostumbradas en la Compañía por la obseruantia dellas, si acaso acaesce algun hermano auerse descuidado en esso, las quales todas se toman con mucha alegría y consolation en el Señor. Y particularmente la regla del hablar latin se cumple aora exactíssimamente, cosa que tan impossible parecia al principio, por auerse ya muchas uezes intentado y dado por eso muchas penitentias; mas por la buena diligentia, que el P. Luis Guoncalez a puesto en ello, por ser cosa tan necessaria, máxime en estos collegios

[1] Archetypae duplici folio, nn. 575 et 576.—Fortassis autographae sunt, totae manu ipsius Trancoso; id tamen affirmare non audemus quia nullum aliud ejus scriptum vidimus certo autographum.

donde se enseña latin; es admirable la cuenta que con ella se tiene.

Los padres se ocupan de noche y de dia en uisitar y confessar los enfermos que ay en esta ciudad, consolándolos y animándolos á bien morir, como es costumbre de la Compañía: lo qual quán agradable sea al Señor, y quánta gloria y alabança desto resulte á la diuina bondad, no lo sé yo bien explicar por palabras á V. R.; porque, auiendo grandíssima multitud de enfermos en esta ciudad, cosa que parece increible, es tan grande la opinion que todo el pueblo tiene á los padres y hermanos deste collegio, así en letras, como en uirtud y sanctidad de uida, que con otros ningunos se quieren confessar sino con los padres de casa: y ai algunos que no cessan de inportunar hasta que les lleuen algun padre ó hermano que los consuele en el Señor: lo qual es más de espantar por la gran multitud de Religiosos de diuersas órdenes y hombres doctos, que ay en esta ciudad, por causa del Infante Cardenal [1]. Loado sea el Señor de todos.

Y esto me parece que buena parte dello uiene por muchas y notables cosas, que en esto y en muchas otras cosas an acaescido á los nuestros: porque estando ya algunos del todo desesperados, y no quiriendo uer ni oyr hablar persona alguna, y aunque les hablassen Religiosos, no aprouechauan cosa alguna con ellos; por la bondad del Señor, tanto que lleguauan los nuestros, lueguo eran libres desta tan diabólica tentation, y se confessauan con grande arrepentimiento de sus pecados. Vienen á llamar muchas uezes á nuestros padres y hermanos para hazer amistades entre algunas personas, y para otras muchas obras de misericordia, á las quales todas satisfazen con el diuino fauor y aiuda, aunque sean pocos. Los dias passados, auiendo reñido algunas personas onrradas desta ciudad, hiriendo y maltratándose unos á otros, luego uinieron de la ciudad al collegio con grande instantia que fuessen á remediar esto, por causa de muchos males que daquí se podian recrescer: anles mandado el hermano Lionel de Lima, el qual no solamente los hizo amiguos y pacíficos como ántes eran, mas procuró con

---

[1] *por causa del Cardenal Infante,* Henrici Cardinalis gratia (quem, Eborae tum versantem, plures religiosi hominesque docti comitabantur).

ellos, para maior señal de su uerdadera amistad, que públicamente se fuessen á habraçar en un templo delante del Sanctíssimo Sacramento, lo qual ellos hizieron con mucho arrepentimiento de lo que tenian echo: y fué tanbien causa de loar todos los que allí se hallaron al Señor con uer cosa de tan grande seruitio suyo.

A ido tanbien este hermano y el P. Cotta [1] á acompañar dos hombres, que mandauan ahorcar por iusticia pública: uno dellos estaua tan terrible, que no podia sofrir hablarle que auia de morir este género de muerte; mas tornando en sí, con pláticas y amonestationes que le hizieron, pidia á todos encomendassen su ánima á N. Señor; y así finalmente, firme en la fee y Religion christiana, padeció este género de muerte con mucha consolation en el Señor. El otro no solamente a tomado esto con mucha alegría y consolation, mas dezia que de mucha mayor pena era digno por sus pecados: lo qual creo yo que uino por parte de los nuestros. Despues de acabados de iusticiar, acostumbran lueguo en el mismo lugar hazer una plática de Dios, que en estos Reinos suelen acompañar estos padecientes [2].

Los dias passados el P. Gaspar Diaz fué á hablar á un sacerdote, que estaua amancebado y tenia ya un hijo: y hallándose acaso el sacerdote en casa de la manceba, á donde el Padre yua, y con temor que tuuo dél, tanto que lo uió á la puerta, escondióse lueguo en un rincon detras de unos paños que allí estauan; y llamado por el Padre, lo sacó fuera de casa; y lleuándolo fuera de los muros de la ciudad, le declaró primero el mal estado en que estaua, y mostrándole por muchas razones la graueza del pecado que contra Dios N. S. hazia, y el escándalo que deso podia dar á los que lo supiessen: fué tan grande el arrepentimiento que de su pecado tuuo, que se deliberó luego de dexar la manceba, con prometimiento de guardar castidad perpétua á Dios N. Señor.

Este mismo padre con otro hermano fueron los dias passados á casa de una muger, que estaua deliberada por iustas razones de descasar una hija suya del marido: y no pudiendo aca-

---

[1] P. Melchior Cotta.

[2] Sic; sed, ante verba *que en estos Reinos*, desiderantur alia, forte plura, ut sententia compleatur.

bar cosa alguna con ella por su grande durezia y pertinacia, se hincó el hermano de rodillas delante della, pidiéndole con lágrimas que por amor de Dios desistiesse desto, poniéndole delante el marido de su hija, hincado tanbien de rodillas, pidiéndole misericordia con arrepentimiento de lo passado, prometiéndole el hermano que, si dentro de dos meses no se emendasse, le tornasse á acusar: y acabado ya con la madre, en este interim tenia el Padre concertado con la hija que holguase de tornar á su marido: y finalmente por la bondad del Señor quedó la cosa apaziguada, y de camino hizieron con el escriuano que no procediesse en esto por delante. An echo tambien otras amistades entre unas mugeres, que auia mucho que no se querian perdonar; lo qual ellas hizieron con muchas lágrimas y arrepentimiento de lo passado.

Las confessiones, communiones y predicationes de nuestro templo uan en contínuo augmento con el fauor y gratia diuina: y son tantos ya los que uienen á los sermones, que ni en nuestra iglesia, que es de mediocre magnitud, ni en el portal della, que es tanbien algo grande, caben ya los oyentes, aunque por otras muchas partes se pongan bancos. El fructo que en estas predicationes y doctrinas se haze es muy grande, por ser tanbien el concurso de los oyentes grande y de personas de mucho respecto. Y en esto me parece que se podrá uer el grande fructo y seruitio de Dios N. Señor que en esto se haze, porque quasi todos estos son muy continuos en las confessiones y communiones, y en otros muchos exercitios de uirtud que, induzidos por los nuestros, hazen. Esto es quanto á lo espiritual: aora contaré breuemente á V. R. de la salud corporal de los padres y hermanos, y de nuestros estudios y exercitios de letras.

Muchos de los nuestros, loado sea el Señor de todos, an caido en uarias y diuersas enfermedades: tanto que todos los maestros, tirando uno [1], y todos los sustitutos que para estas necessidades estauan ordenados, an enfermado grauemente, de suerte que contra nuestra uoluntad emos dado á los estudiantes vn mes de ferias. Lo qual como supiesse el Infante Cardenal, que al presente estaua en Lisbona, pesóle mucho con esta nueua de la enfermedad de los hermanos; y mandando lueguo uno de los

[1] *tirando uno,* uno excepto.

más doctos médicos que consiguo tenia á uisitar los hermanos, encomendándole que procurasse mucho por la salud dellos, y le escriuiesse muchas uezes cómo se hallauan. En lo qual podrá uer V. R. el grande amor que á nosotros y á toda la Compañía tiene: porque tiniendo ya dexado aquí un médico, que tuuiesse cuidado de los hermanos si alguno caiesse en enfermedad, y no se confiando en esto, no quiso sino mandar al que tenia cuidado de su propria persona y lo auia muchas vezes curado. Loado sea el Señor por todo.

Ánse representado en estos 4 meses algunos diáloguos, que hizo el hermano Francisco de Morales, y se recitaron tambien algunas orationes. Todo se ha hecho con mucha gracia, y á ello se an allado muchos de fuera y con grande satisfaction.

Los nuestros estudiantes aprouechan en letras y uirtud: algunos de la 1.ª y 2.ª classe, por ser más hábiles y aptos para nuestro instituto, se an admittido á la Compañía: otros an entrado en otras Religiones: andan otros muchos, así de los estudiantes como de los de fuera, con grande deseo de ser admittidos en la Compañía. Dios N. Señor les dé perseuerantia en sus sanctos propósitos. Este anno tambien se comiençan aquí á leer las artes.

El padre Don Leon [1], que estaua en Coimbra, es aora aquí Rector y lee los casos de conscientia por el P. Marcos Jorge, que es ydo á Coimbra á leer un curso. El padre Cornelio [2], que dántes era Rector, es aora ministro; y el hermano Lionel de Lima, que era ministro, es sotoministro. Fué muy accepta la uenida del padre Don Leon á esta ciudad, por ser conoscido de muchos; y algunos de los ciudadanos y personas Religiosas, tanto que él lleguó, le an uenido á hablar. Esperamos que hará mucho fructo en esta ciudad por auer en ella personas para mucho, y que si les hablassen, dexarian sus rentas y canóngias y se meterian en la Compañía, lo qual plegue á la diuina bondad que sea ansí.

Esto es lo que se me a offrecido de escreuir á V. R.: no queda sino que á todos nosotros como padre en Christo nos encomiende en sus orationes y sanctos sacrificios.

---

[1] P. Leo Enriquez.
[2] P. Cornelius Gomes.

Deste Collegio de Jesu de Euora, primero de Setiembre de 1556.

Por commission del Padre Don Leon.

Inutilis filius tuus,

ANTONIUS TRANCOSUS.

Superscriptio in quarta pagina: Jhus. Al muy Rn̄. en Chrō. p.^e el P.^e m.^o Ignatio, Prepo.^{to} General de la Comp.^a de Ihus.

De Euora.

Et paulo inferius. 2.^a [via].

Alia manu: Jhus. 1556. Euora. Quadrimestre del p.^o de settembre.

DXXXVI

Franciscus de Varea,
Ex commissione P. Emmanuelis Godinho,
Patri Ignatio de Loyola.
Ulyssipona, 1 Septembris 1556 [1].

†

R.^{de} admodum in X.^o Pater.

Gratia et pax Ihu. Xpi. adsit semper animis nostris. Amen.

Priusquam eorum, quae proximo quadrimestri in hoc Olyssipponensi collegio, Xpi. Opt. Max. beneficio, sunt gesta, tibi, ut mos est, rationem reddam, idem de singulari Dei in nos cle-

[1] Autographae tribus foliis, nn. 141 et 142, tertio non numerato. Aliud est autographum exemplar in tribus praecedentibus foliis. In hoc, quod nunc in lucem edimus, sunt aliquae emendationes ignoti cujusdam manu factae, quas more solito indicabimus, verba, vel deleta vel mutata, *italicis* characteribus annotando.

mentia uisum est facere. Superioribus itaque duobus mensibus anni, quidem tempore grauissimo, uix prae maximis caloribus (non enim meminimus maiores) consistere, eorumue molestias sedare poteramus. Accidit eodem tempore, ut tot ex nostris fratribus in uarios morbos inciderent, ut plures fere essent qui morbo laborarent, quam qui aegris ac laborantibus subuenirent. Aegrotauerunt quatuor ex nostris praeceptoribus, quorum duo nondum firma utuntur ualetudine: nec mirum, quippe qui saepe multum sanguinis ore ejecerint, ita ut coacti simus aliquid de nostris studiis remittere; bona enim pars nostrorum scholasticorum morbo premebatur. Mense denique Augusti duas tantum horas consumebant praeceptores in gymnasiis ante meridiem: tempore uero pomeridiano non erant praelectiones, praeterquam in infima classe. Aderat tunc in hoc collegio P. D.us Ignatius [1], cum fratres coeperunt male habere, qui etiam in subitum morbum incidit, cui bis incisa est uena solitasque potiones sumpsit: verum Dei clementia breui ex hoc morbo conualuit: at quinto die postquam a priore morbo fuerat recreatus, in eum de integro incidit; atque ita grauiter aeger fuit, ut iam pene omnes diffiderent ejusque uitam desperarent. Morbo ingrauescente, quaesiti sunt nobilissimi atque optimi medici, ipseque Regius medicus huc a Regina [2] missus cum aliis tribus uel quatuor magno studio ac diligentia Patrem inuisebant, et postea, quae ejus saluti conducere arbitrabantur, inter se conferebant, praesente Patre Ludouico Gonzalez, qui in Patrem fratresque curandos toto pectore incubuit tanta alacritate tamque ex animo, ut omnis moeror ex aegrorum animis omnino expelleretur: nec erat qui ejus praesentia et charitate erga se ad ferendas morbi molestias non maxime excitaretur. Reliqui etiam omnes, Dei Opt. Max. misericordiam precibus ac obsecrationibus humilibus implorantes, quam maxima poterant diligentia et cura, in idem negotium incumbebant, ac quisque pro se diligentissime laborabant, ne qua culpa circa fratrum ualetudinem committeretur. At uero non passus est clementissimus Pater filios diu in lacrimis jacere, sed eos omnes consolatus est omniumque dolorem abstersit. Paucis enim post diebus coepit

---

[1] P. Ignatius de Azebedo.
[2] Catharina ab Austria.

Patri, qui in tanto uitae discrimine uersabatur, meliuscule esse a febrique relinqui: est tamen adhuc infirma admodum ualetudine; nec id mirum uideri debet; grauissime enim aegrotauit, purgationibusque ac ui morbi consumptus corpus et uires amiserat. Curatur modo diligentissime ut se reficiat pristinamque recuperet ualetudinem. Sunt etiam nonnulli ex aliis fratribus, quos dixi in morbo esse, nondum plane confirmati: in dies tamen Xpi. munere ualentiores fiunt. Haec habui, R.de Pater, quae de tuis filiis, praesertim aegris, Paternitati tuae dicerem: reliqui mediocri ualetudine utuntur, curantque (ut solent) ut injunctum sibi opus, qua possint diligentia et integritate, perficiant.

Redeo ad id, de quo in principio epistolae erat mihi tractandum, quod quidem in finem de industria distuli: primum enim locum maxima illa Dei Opt. Max. in nos beneficia suo quodam jure sibi uendicare uidebantur. Denunciatus itaque est superioribus mensibus Olyssiponi jubilaeus, singularique omnium consensu et gaudio (ut aequum erat) exceptus. Tanta frequentia fuit eorum, qui ad sanctissimum confessionis eucharistiaeque sacramentum in nostrum collegium conueniebant, ut, cum perpauci essent confessarii, quadringenti et triginta eo die ad dominicam mensam accesserint.

Nec multo post, secundo nimirum Pentecostes die, hi, qui ab inquisitoribus in uincula fuerant conjecti, in conspectum populi erant producendi in locum ad hoc juxta mare praeparatum. Petiit (ut solet) R.mus necnon Xpianissimus Cardinalis [1] a Patre Prouinciali [2], ut aliquot ex nostris eo mitterentur, ea potissimum de causa, ut eos, qui ad necem erant producendi, consolarentur, optimisque consiliis adiuuarent atque eorumdem confessiones audirent: hi erant quatuor, tres uiri et quaedam mulier. Missi sunt ex nostro collegio duo Patres et quidam frater, qui quidem per aliquot dies fuerunt in carcere non sine magno animorum fructu. Ita enim sunt accensi ac inflammati Patrum cohortationibus et consiliis, Christique imprimis beneficio, ut non solum patienter, sed etiam libenter, et ut ab eisdem Patribus accepi, libentissime ad supplicium festinarent, Christum

---

[1] Henricus, qui supremus in Lusitania Inquisitor erat.
[2] Michaële de Torres.

Opt. Max. clarissima uoce confitentes. Quod quidem non poterat non magnam spectantibus admirationem et consolationem adferre.

Inter hos fuit quidam turca, qui superioribus annis sacro lauacro fuerat expiatus; qui, ubi intellexit se iam flammis esse destinatum propediemque comburendum, tanta est ira percitus, tantaque rabie et furore incensus, ut maximis uocibus propter animi acerbitatem exclamaret, multisque aliis signis dirum illum animi furorem et aegritudinem significaret, ita ut nemo posset cum eo agere ut de suis peccatis confiteretur: eoque dementiae uenit, ut eos, qui bona suadebant, a se expelleret, nec eos uellet audire. Tandem qui se primum tam ferreum ferinumque praestiterat, ita Christi concessu flexus placatusque est, ut non solum animi mitigati, uerum et poenitentis, magna signa dederit. Insperato uero tantae rei euentu quanta fuerint omnes uoluptate perfusi, uix Paternitati tuae explicare potero. Seruatori Christo, a quo haec omnia bona proueniunt, maximae immortalesque gratiae agantur.

Eo die, quo haec gesta sunt, quaedam comoedia, quae dicitur Acolastus, in nostro Collegio fuerat agenda: et cum omnia jam fere essent apparata, illius rei causa uisum est Patri Doctori [1] ut in sequentem diem dominicum Sanctissimae Trinitatis differretur. At uero cum plures intermitterentur dies, plusque temporis ad quaerenda necessaria daretur, multo copiosius et abundantius omnia [2] sunt inuenta. Constructum est suggestum siue proscenium in peristylio ornatissimum, atque ad agendum amplissimum: ornati sunt parietes aulaeis ac peristromatis maximi pretii, necnon et columnae perystilii pretiosissimis picturatisque tapetibus, in quibus plurima optimaque affixa erant epigrammata. Allatae sunt etiam quamplurimae tabulae uariis mirisque imaginibus depictae, quibus bona pars domus non inornate erat instructa. Ramis praeterea frondentibus aliisque peruenustis et odoriferis frondibus arundinibusque erant omnia strata, quorum omnium uisu mirifice oculi capiebantur ac pascebantur. Cum itaque *domus omnibus his rebus instructa ac*

---

[1] Nempe Patri Provinciali, Michaëli de Torres.

[2] Hic additum est: *ut tapetia et huiusmodi, quae ad ornandam scenam pertinebant.*

apparata *esset* [1] (qua in re boni quidam uiri ac nostri cupidi nos maxime adjuuerunt), *cumque hujus* [2] rei fama per urbem uniuersam diuulgaretur atque in ore et sermone omnium esset, omnis hominum cursus erat ad nos, tantaeque multitudinis, quantum domus nostra superius et inferius capit, concursus est ad nos factus, ita ut et in ostiarium impetum facerent, inuitisque omnibus, ingrederentur. *Et ne aliquid in tanto apparatu desideraretur (praesertim quia res ita postulabat, nec comoedia, ut postea uisum est, aliter sine dedecore agi poterat), uocatus est quidam egregius musicus, qui gratis suam multorumque musicorum operam est pollicitus. Fuerunt denique quamplurimi uiri symphoniaci, inter quos lyricines tibicinesque, sambucistae, organistae et alii quamplurimi, qui aliis suauissimis instrumentis et cantu aures mulcebant, quibus ita auditores capiebantur ac tenebantur, ut in tanto hominum conuentu ac frequentia solitudinem aliquam esse judicares: ita omnium animi symphoniae erant intenti* [3].

Actores praeterea siue comoedi pretiosissimis *ornatissimisque* [4] uestibus induebantur, *sericis, coccineis, purpureis et gausapinis, atque aliis magnificis totius corporis ornamentis aureisque torquibus* [5]. Verum si haec omnia cum uenustate, sale et facetiarum lepore actorum conferantur, sine dubio frigida ac insulsa uidebuntur. Ii enim, cum uix duodecimum, tredecimumue ad summum, annum attingerent, *praeter duos eorum uel tres* [6], tam strenue ac praeclare in eo se munere gesserunt, ut nullus esset qui eorum industriam, gestus, uocem ac prolationem non maxime admiraretur illisque bene precaretur: tam miros suo tempore risus excitabant, cum res nimirum ita postulabat, ut nihil praeter cachinnos audiretur: alio uero tempore ita animo spectatores mouebantur, ut multi ex praecipuis plurimas lachrymas profunderent. Incredibile quidem est quantopere uniuerso populo placuerit, quantumque omnes cuperent ut hujusmodi comoediae frequenter agerentur, maxime scholastici, qui hac re

---

[1] Cum itaque *in hunc modum* apparata *essent omnia.*

[2] *hujusque.*

[3] Quidam *etiam* egregius musicus *uocatus accessit,* qui suam multorumque musicorum operam *gratis in ea re praestitit.*

[4] Deletum est hoc verbum.

[5] Etiam haec sunt deleta.

[6] *fere omnes.*

mirifice delectantur ac excitantur; quod spero fore. Scholastici primae et secundae classis faciunt quamplurimos uersus latinos et graecos, aliasque orationes et declamationes componunt.

Proximis diebus, ex primariis, parentum consensu (ut moris est), ad nos se receperunt, unus ex ueteranis, alter uero ex mediocribus; hic erat nepos, nescio an ex fratre, Magistri Gasparis, Eborensis Decani atque Archiepiscopi Goae [1], quos secutus est alius ex praecipuis secundae classis: hic et nobilissima familia natus, et optimo praeditus est ingenio. Atque alii non deterioris conditionis idem facerent, si potestas daretur.

Nec hos solum fructus nostrum hoc collegium Christi beneficio tulit; alii enim multi ad alia se contulerunt coenobia, et quamplurimi alii sunt tam modesti tamque spectatae adolescentiae, ut nihil supra. Quod quidem uix sine magna consolatione referre possum. Multa quidem de horum modestia optimisque moribus Paternitati tuae possem scribere: tamen quia longius quam putaram produxi sermonem, tantum scribam quod mihi proximis diebus quidam de nostris discipulis narrauit, quem cum quodam die *laetitia elatum* [2] intuerer, nouitas rei me ad exquirendam laetitiae causam excitauit: is respondit se non posse non incredibili gaudio perfundi ea potissimum de causa, quod eo primum die diuino ac splendidissimo Christi Opt. Max. conuiuio interfuisset, et quia praeterea cum eodem die domum recta tenderet, quemdamque alium maledictis lapidibusque se insectantem amice increparet, rogaretque ut ne id faceret, ab eodem est in facie acriter percussus, tanto gaudio mihi referebat se Dei munere patienti animo illud tulisse, ut ejus animus laetitia et gaudio exultare et liquefieri uideretur. Multa alia hujusmodi, ne longior sim, de industria praetermitto. Faxit Deus, qui prima haec uirtutis fundamenta in his, quos suo pretiosissimo sanguine redemit, dignatus est jacere, absoluere ac perficere. Amen.

Non mihi silentio praetereundum censeo quod jam fere ex memoria exciderat: nempe antliam, siue puteum, ingentis altitudinis in nostris hortis esse apertum inuentamque maximam

---

[1] Post Joannem de Alburquerque († 1553) electus est in Goënsem Archiepiscopum Gaspar Leam de Pereira, qui tamen sedis possessionem non adivit ante annum 1560. Gams.

[2] *maxime laetum.*

aquae uim, qua et arbores et olera abundantissime rigantur. Constitit fere talento Attico, id est, quingentis nummis aureis et eo plus; tanti uero modo fit, ut gratis nobis constitisse uideatur. Solent eo fratres nostri confluere tempore quietis, atque non mediocri uoluptate aquam ex fistulis cadentem inspicere, eaque manus interim atque faciem lauare.

Nihil amplius habeo, quod Paternitas tua hoc tempore ex me possit scire. Etiam atque etiam vale, nosque indignos filios (ut facis) commendatos habe.

Datum Olyssippone, Kal. Septembris, anno salutis nostrae sesquimillesimo quinquagesimo sexto.

Ex commissione P. Emmanuelis Godino,

indignissimus,

FRANCISCUS DE VAREA. †

Superscriptio in sexta pagina: 2.ª Jhus. Obseruandissimo in Christo Patri nostro M.º Ignatio de Loyola, Praeposito Generali, Societatis Jesu, etc., Romae.

Alia manu: Iesus. 1556. Olyssipone. Quadrimestres p.º Septembris.

DXXXVII

Nicolaus Bellefille
Patri N. N., Romam.
Parisiis, 3 Septembris 1556 [1].

Ex aliis [literis] eiusdem [M.tri Nicolai Bellefille] 3 Septembris 1556.

Multi hic permanent nostri studiosissimi, et uidere fuit his diebus cum uehementi febre urgeretur R. P. Pascasius [2]; eo enim tempore limina domus huius singulis horis terebantur gressibus eorum, qui de eius ualetudine tam soliciti erant, ut uel nocte fere media illi afferri, quae uidebant necessaria, curarent. Et propemodum impatienter illius ferebant infirmitatem. Post febrem extinctam, reliquiae superfuerant; sed continua exercitatione et labore improbo eas excussit: siquidem illi non uacat esse aegroto inter tam multas pias occupationes.

Hic daemon suis technis saepius fraudatus, adeo improbus est, ut malit eludi quotidie, quam fateri se uictum; nihil enim daemon intentatum relinquit, quo nobis grauissimum facessat negocium; sed illius conatus uani sunt, non per nos, nam tanta machina est impar humeris nostris. Verum Jesus X.s est fortitudo nostra et refugium nostrum. Nostrum est ut tueamur humilitatem, a cuius castris nemini nostrum discedere licet, potissimum sacerdoti, in quem ex professo omnes oculos conuertant: vnde oculatior sit oportet, ne quid per incuriam aut ex composito admittat, quod minuat usuram Domini ex talento credo [3] expectatam.

Parisiis.

---

[1] Apographum fragmentum in folio n. 37 v.; est et aliud huic simile in folio n. 40.— Decernere non audemus cui hae litterae inscriptae sint, scilicet, Sancto Ignatio, an vero Patri Jacobo Laynez, Societatis Vicario, quia nondum certo scimus quando tandem illum obiisse et hunc in Vicarium electum novere Socii parisienses.

[2] P. Paschasius Broët.

[3] Sic perspicue in utroque apographo; eritne *credito?*

DXXXVIII

P. Alphonsus Roman
Patri Ignatio de Loyola.
Caesaraugusta, 6 Septembris 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre nuestro en Christo.

La gracia y paz de Jesu Christo nuestro Señor, y la consolacion del Spíritu Santo sea siempre con todos nosotros. Amen.

Hauiendo de scriuir en esta las cosas que en los quatro meses próximamente passados ha obrado aquí por sus inútiles sieruos la diuina bondad, començaré primero de las cosas de casa, por las quales passaré presto, por yr á otras. Todo lo que toca á esta casa del órden de proçeder en los exercicios spirituales, en la guarda de las reglas y constitutiones, de la salud de nosotros, y del número, quasi proçede del mismo modo de que en la quadrimestre passada [2] se dió cuenta á la larga á V. P., porque todos á gloria del Señor tenemos salud, y somos en el número y los mesmos que entonçes, excepto que el P. Queralt [3] se partió á Barçelona de voluntad del P. Francisco [4], y en su lugar han venido dos padres, que hemos tenido muy desseados, el Doctor Ramirez [5] que vino de Valentia, y el Doctor Rodriguez [6] de Gandía, de cuya venida confiamos en el Señor se ha de seguir mucho fruto: y esto quanto á lo de casa.

De lo que toca á los próximos diré lo que se offreçe. Siempre vienen á nuestra capilla en buen número á frequentar los Sa-

---

[1] Archetypae duplici folio, nn. 453 et 454. In his postrema tantum verba *De V. P.ad*... ROMAN, sunt ab ipso Roman exarata.

[2] Vide supra, n. DVIII, pag. 282.

[3] P. Joannes Queralt.

[4] P. Franciscus de Borja.

[5] P. Dr. Joannes Ramirez. Vide sequentes Petri de Cabrera litteras, n. DXXXIX.

[6] P. Dr. Christophorus Rodriguez.

cramentos, y vienen más de cada día. En la fiesta de la Assumption de nuestra Señora próximamente passada, y en tres dias continuos otros, fué tanto el concurso á las confessiones y comunion, que pareçia tiempo de jubileo: lo qual en fiestas principales particularmente se ve en nuestra yglesia entre todas las la de la ciudad y monesterios, y aun en todo tiempo fuera de quaresma: y segun es la gente de la tierra, esto se deue estimar en mucho.

A un sacerdote se han dado estos dias en casa los exerçiçios, y mouióle tanto el Señor en ellos, que se determinó á dexar el siglo y seruir á Dios en la Compañía; para la qual determinacion á la Compañía pareçe que fué mucha parte hauer él leido nuestras constitutiones, las quales le agradaron grandemente, y dezia estar llenas de Dios. Este sacerdote, aunque tiene medianas partes, buena inclinacion, ánimo pio, discrecion y aparencia, y buen nombre entre los que le conosçen, y razonable talento para las confessiones (en lo qual se ha exercitado algunos años teniendo cura de almas); pero como es de çerca de cinquenta años, por uentura esto impediria su admission, que él ha mostrado mucho dessear. Consultado se ha á su instancia: nuestro Señor ordene á su mayor gloria. Heme alargado en esto porque me pareçe hay razon de estimar que en este reyno y tiempo, aun no del todo assosegado el alboroto passado, se atreua alguno á hazer los exercicios y á dessear la Compañía, aunque de la misma causa que offreçe ahora difficultad, segun es la bondad y sabiduría de Dios, deuemos sperar grandes cosas, y aun hay confiança que presto las començará el Señor á obrar.

El P. Santander [1] salió por commission de vno de los inquisidores de la herética prauedad á visitar vnos lugares de nueuos conuertidos, donde se detuuo por algunos dias predicándoles y instruyéndoles en los principios de la fe, y obró mucho en ellos el Señor, porque al buen officio del Padre se ayuntó la ayuda y diligencia del Señor de aquella tierra (que se dize el Conde de Sástago), que es vn hombre de virtud y de spíritu [2],

---

[1] P. Ludovicus Santander.

[2] Conveniunt haec maxime Dno. Artal de Alagon et Luna, "apellidado el Santo, III Conde de Sástago" (BURGOS, l. c., pag. 48), filio Dni. Artal de Alagon et Espés. Uter autem horum hic sit, quem meminit Pater Roman, definire non valemus, quia tempus, quo primum in Comitatu patri successit filius, ignoramus.

el qual puso órden cómo lo bien començado por el dicho Padre perseuerasse y fuesse en augmento.

Boluió el Padre y pareçiónos en el Señor conuenir que fuesse á vna villa principal deste reyno á predicar algunos dias, lo qual hizo, y mouióse tanto el pueblo con algunos sermones que hizo, que me scriuieron de parte del justicia y jurados pidiendo con instancia que se detuuiesse ay el Padre por algunos dias, y se cree bien que fué mucho el fruto que allí se hizo. Dezíase por las calles: "¿No es este de aquellos que nos dezian no creer en Dios? y que trahian cosas nueuas? ¿Cómo, pues, nos declara (como vemos) la doctrina del euangelio?„ y otras cosas se oyan desta manera. Oyó allí el Padre muchas confessiones, y con el diuino fauor entendió tambien en otras buenas obras.

No dexaré de dezir vna cosa que quiso el Señor aconteciesse allí. En esta ciudad [1], pocos meses há, vn frayle de la obseruancia de San Francisco predicó cierta fiesta en vn monasterio, y dixo tales cosas de nosotros, que vnas personas deuotas nuestras, que le oyeron, se indignaron tanto, que fué necessario rogarles yo que no le hiziessen molestia, y lo obtuue: este frayle fué al lugar, donde el P. Santander estaua, á pedir trigo para la sustentacion de su casa, como lo suelen hazer estos Padres al tiempo del Agosto, y desseaua predicar el dia de fiesta más cercano para notificar al pueblo su intento y pedirles la limosna. Y sabiendo que el P. Santander hauia de predicar aquel mesmo dia el primer sermon, fué á él (que estaua en el hospital(y díxole su intencion y su desseo, mostrando nueuas señales de amistad: dióle el Padre el sermon, y él le recibió con grande alegría y agradecimiento. Venida la fiesta sube el frayle al púlpito, y luego en el principio del sermon començó á dezir tales cosas del Padre nuestro, á saber es *(sic)*, de su humildad, de su dotrina y del buen talento en predicar, exortándoles que le detuuiessen allí, que la gente se admiró y edificó, y al Padre no le fué pequeña confusion (porque estaua presente); y créese que aquello ayudó mucho para que lo que el Padre despues predicó (que aun entónces no hauia començado) se oyesse con mas attencion y aprouechamiento: scriuióme de allí vn amigo y deuoto, que nunca hauia allí ayuntádose (que él supiesse) á sermon de alguno tanta muchedumbre de gente.

[1] Caesaraugustae.

Venido el Padre, reposó poco aquí: ya es el nono dia que salió otra vez con vno de los señores inquisidores para predicar é instruir á los moriscos, como otras vezes ha hecho. El inquisidor salió á visitar muchos lugares destos, que hay en este reyno, y créese que se deterná en el viaje tres ó quatro meses, teniendo siempre consigo al dicho Padre: embian los inquisidores por muchos lugares commissarios de confiança, que suplan por ellos, porque no pueden ellos hazerlo todo, y huuieran eligido de nosotros algunos destos, y vno destos señores lo dessea; sino que los pocos, que aquí estamos, somos necessarios para satisfazer á lo que se offrece segun nuestro instituto: ámannos tanto estos señores inquisidores y fauoreçen nuestras cosas, que spero en el Señor que con este medio, que su bondad ha offreçido (que aquí es grande), cada dia más se han de yr ablandando los coraçones de muchos, de lo qual vemos ya buena parte, porque á lo ménos en lo público pareçe ya todo tranquillo, lo qual pareçe milagro, si ponemos delante lo passado.

Vno de nosotros visita tres dias en la semana el hospital, y de los pobres enfermos que allí están consuela y piamente exorta [á] aquellos en quien halla mayor necessidad de spiritual ayuda. Vamos en esto poco á poco, no procediendo adelante hasta que el Señor offresca tiempo conueniente para passar á cosas mayores: á otros enfermos suele alguno de los padres visitar, ó quando llaman, ó quando lo pide la charidad: attiéndese tambien á otras diuersas obras de piedad, que offreçe muchas vezes la necessidad de los próximos.

Esto es, muy R.do Padre, lo que mediante la diuina gracia se ha hecho aquí por estos indigníssimos hijos de V. P., lo qual todo, para que en el Señor perseuere y cresca dichosamente, y para que le seamos fieles ministros, supplicamos humilmente á V. P. que tenga memoria con su paternal amor de encomendarnos á Jesus, nuestra sperança, y para que nos dé gracia que en todo cumplamos su voluntad santíssima. Amen.

De Çaragoça, á 6 de Setiembre de 1556.

De V. P.ad

indigníssimo hijo y sieruo en Christo,

†

† ALONSO ROMAN. †

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do Padre Nuestro en Christo, el P.e M.o Ignacio de Loyola, Prepósito general de la Compañía de Jesus en S.ta Maria de la Strada, en Roma.

Alia manu: Jhus. 1556. Çaragoça. Quadrimestre de 6 de Set.e

Praecedentium Patris Alphonsi Roman litterarum latina versio [1].

IHS

Admodum R.de Pater noster in Christo.

Gratia et pax Christi Jesu et consolatio Sancti Spiritus sit semper cum omnibus nobis. Amen.

Vt ea, quae proxime elapso quadrimestri tempore diuina bonitas per inutiles seruos suos hic operari dignata est, describam, a rebus primo incipiam domesticis (de quibus, vt ad alia transeam, cito me expediam). Eae autem (vt in praecedenti quadrimestri epistola ad longum tuae Paternitati expositum fuit) quod ad ordinem procedendi in spiritualibus, atque ad regularum constitutionumque obseruantiam, ad valetudinem denique omnium nostrum attinet atque numerum, pene ita omnino se habent. Valemus enim omnes ad Domini gloriam, et numero sumus quot iique qui tunc eramus, praeterquam quod P. Queralt Barchinoniam ex P. Francisci consensu petiit, et loco eius duo iam diu optati patres huc abhinc paucis aduenere diebus, quorum alter Doctor Ramirez, alter vero Doctor Rodriguez nuncupantur, illorumque aduentu vberes producendos fructus, Deo dante, confidimus. Caeterum de eis, quae ad proximos expectant, dicam quae sese offerunt.

---

[1] Archetypae duplici folio, primo n. 452, altero non numerato. Subscriptio tantum esse videtur manu Patris Roman.

Semper in nostro sacello eorum, qui ad sacramenta sanctissima confessionis et eucharistiae accedunt, frequens est numerus: et ille quidem, auxiliante Domino, in dies augetur. In festiuitate Assumptionis Beatissimae Virginis proxime elapsa, et in tribus diebus eidem festiuitati proximis tantus fuit numerus accedentium, vt pene tempus jubilaei appareret, quod singulare est nobis semper extra quadragesimam inter omnes ecclesias et monasteria vrbis, atque id quidem (prout gentis conditio est) pro maximo aestimari debet.

Sacerdos quidam ad exercitia spiritualia accipienda his diebus admissus est, exindeque adeo ejus animus motum sensit Spiritus Sancti, vt et seculo renunciare, et Deo in Societate nostra militare constanti animo decreuerit. Quem in hanc animi sententiam magna ex parte hoc impulit, quod constitutiones nostras legit, quas Deo plenas esse professus est, eique mirum in modum placuerunt: cumque hic optimi ingenii homo sit atque animo pius, eiusque exemplarem vitam laudent communiter qui eum norunt et conuersati sunt, atque in literis ita mediocriter profecerit, vt confessionibus audiendis valde aptus appareat (cum id ipse muneris per plures subierit annos, curam gerens animarum), ingressum tamen eius, licet optatum ab eo, impediet forte hoc, quod fere quinquagenarius est. Det Dominus vt id fiat, quod ipsi maxime placeat. Hoc non immerito mea scientia diffusius expressi, quia aestimandum duxi, vt in hoc regno hacque in tempestate, procella maxima (quae praecessit) nondum omnino sedata, aliquis et exercitia sumere spiritualia a nobis, et nostrum amplecti sequique audeat institutum, licet ex eo ipso (quod modo difficultatem obiicit, quae Dei sapientia et bonitas existit) magna sperare debeamus, et merito iam iam ad Domini gloriam aduentura indubitanter expectemus.

P. Santander, de commissione cujusdam ex inquisitoribus prauitatis haereticae, quaedam neophitorum loca inuisit, vbi per aliquot dies moratus est praedicando et fidei prima edocendo rudimenta: ex quo non mediocrem fructum protulit Deus, cum spirituali prosequendo negotio dominus terrae illius (qui Comes de Sastago nuncupatur), optimi animi vir, qui et in viam Domini non parum profecit, manum porrexerit adjutricem, vt ea, quae a Patre bene coepta sunt, et perseuerent et crescant.

Rediit Pater, et visum nobis fuit in Domino expedire vt oppi-

dum quoddam inter praecipua hujus regni (vbi seminaret verbum Dei) inuiseret: quod et fecit, et ita populus ex ejus concionibus motus fuit, vt ad me litterae nomine judicis et concilii ejusdem oppidi mitterentur, quibus obnixe petebant vt Pater per longius statuto sibi tempore moraretur ibidem. Credo equidem ex hujusmodi re obsequium Deo optimo praestitum fuisse non mediocre. Audiebatur per vias oppidi: "Nonne iste est ex illis, quos audiebamus in Deum non credere, et noua quaedam ad nos afferre? quomodo ergo euangelicam ita nobis edisserit doctrinam?„ Et alia huiusmodi dictitabant. Perplures Patri peccata sua confessi sunt, et alia ibidem, fauente Domino, opera charitatis exercuit. Vnum non praetermittam, quod illic Deus voluit euenire.

Frater quidam ex obseruantia Beati Francisci in hac vrbe paucis abhinc mensibus in conuentu quodam monialium sermonem habuit, atque in eo talia in nos verba fecit, vt nonnulli ex auditoribus (qui nobis deuoti sunt) ita in eum vehementer exarserint, quod necessum mihi fuerit instanter rogare vt ab inferenda illi desisterent molestia; quod et obtinui: is quidem ad oppidum deuenit praefatum, vt triticum (quod tempore messis a fratribus peti solet) ex eleemosinis recolligeret in sustentationem domus suae; et vt publice populo cum precibus exponeret id, cuius causa illuc accesserat, in proximo festo optabat concionari: sciensque Patrem Santanderium eo die primam eidem populo facturum esse concionem, eum in domo pauperum existentem conuenit: propositum ipsi votumque expressit, noua ostendens amicitiae signa. Votis Pater libentissime annuit, vt, loco videlicet eius, frater ille populo verbum Dei praedicaret: quod ipse admisit cum laetitia et gratulatione non minima. Aduenit festiuus dies: pergulam conscendit frater, atque in ipso statim sermonis initio talia coepit populo de Patre Santanderio, et de ejus scilicet humilitate, doctrina, et in concionando dexteritate, praedicare, vt et audientibus admirationi et aedificationi, et Patri (qui et praesens erat) confusioni et verecundiae fuisse non dubites: neque id creditur profuisse parum vt ea, quae P. Santander populo verba fecit (necdum enim tunc coeperat) maiori attentione captarentur et animis fortius insiderent. Hoc mihi amicus quidam et deuotus literis significauit, nunquam in illo oppido ad cuiusquam concionem tantam populi multitudinem (quod ipse sciret) fuisse congregatam.

Iam Pater aduenit, et nonus hodie dies est quod cum altero ex inquisitoribus est profectus, vt neophitis, qui ex mahometica secta conuersi sunt, rudimenta fidei edoceat atque in via Domini dirigat. Dominus autem inquisitor plura horum loca (quorum in hoc regno multus est numerus) invisurus abscedit, idque (vt creditur) per tres aut quatuor continuos menses efficiet, Patrem Santanderium semper in comitem habiturus.

Dimittunt insuper per plura loca inquisitores ipsi commissarios fideles, qui eorum vicem suppleant, quandoquidem ipsi omnia per se minime valent peragere: horum autem aliquos ex nostris assumpsissent, et id nunc alter eorum exoptat; sed numerus non suppetit, quandoquidem perpauci sumus hic negotiis, quae ex instituto nostro se offerunt, satisfacturi: inquisitores insuper ipsi semper nos resque nostras magno prosequuntur fouentque amore atque zelo. Quo medio (quod maximum hic obtulit Deus) speramus in eodem Domino fore, vt in dies corda multorum emolliantur, quod iam magna ex parte experimur: iam enim saltem in publico apparent fere omnia tranquilla, quod quidem (si praeterita recolamus) quasi pro miraculo sumi posset.

Vnus ex nobis ter in hebdomada domum pauperum infirmorum visitat, eosque exhortatur pie ac consolatur, quos indigere magis auxilio spirituali animaduertit: sicque paulatim procedimus, donec tempus adueniat idoneum, quando ad maiora liber aditus pateat. Ad infirmantium domus aliquando Patres vocati vel quando alias charitas expostulat, accedunt, aliisque vacant pietatis operibus, quae necessitas saepe proximorum offert.

Haec sunt, Pater colendissime, quae per indignissimos filios tuos, diuina opitulante gratia, gesta sunt: quae omnia vt auctore Domino successum prosperum, et foelix sortiantur augmentum, vtque ipsi Deo fideles simus ministri, humili prece dignissimam Paternitatem tuam obsecramus vt nos Christo, spei nostrae, paterna pietate commendare dignetur, vt et ipse nobis gratiam conferat copiosam vt sanctissimam ejus semper voluntatem adimpleamus. Amen.

Caesaraugustae, 8 idus Septembris, anno autem Domini 1556.

Indignissimus filius et seruus P.tis Tuae,

†

† Roman. †

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Admodum R.do Patri nostro in Christo P. Mgro. Ignatio de Loyola generali praeposito Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: Jhus. 1556. Caesaraugusta. Quadrimestres 6 Septembris.

DXXXIX

Petrus Cabrera
Patri Ignatio de Loyola.
Valentia, 6 Septembris 1556 [1].

IHS

Muy R.do en Christo Padre.

Pax Christi etc.

Aunque por otras diuersas he dado relaçion á V. P. deste Collegio de Valençia, pero haora lo haré más en particular con esta quadrimestre, por ser esta la ordenation de V. P.: ellas son cierto cosas de muy grande ediffication, y de que nuestro Señor mucho se ha çeruido, no solamente acerca las cosas de los hermanos de casa, de su aprouechamiento, el qual es muy notorio á todos por auer en ellos muy grande desseo de ir adelante para alcansar el fin para que, dexadas todas las cosas que poseian, padres y madres y todo lo demas, con abnegation de sus uoluntades entraron en la Compañya, para lo qual se exersitan muy de ueras en la obseruantia de las reglas y constitutiones, aiudándoles para esso los Superiores con penitentias quando en algo faltan; pero ellos son tan desseosos de mortifi-

[1] Autographae duplici folio, nn. 433 et 434.

carse, que tienen en cierto modo importunados á los Superiores, pidiéndoles mortificationes y dissiplinas por el refectorio, aunque de meior gana las tomerian para fuera de casa, en las calles, segun stan desseos de su proprio aborecimiento, pero no se las conceden.

Pero de las muchas mortificationes, que an hecho, en particular contaré algunas. Estos dias paçadas, como aconteciesse que en la calle huuiesse un perro muy hediondo y que daua muy mala olor, dixo el maestro de nouitios: "bueno seria que fuessen tales y tal„; que eran, el uno un Padre nouitio de muy buena parte y natural desta ciudad, el qual, ántes que entrasse en la Compañya, era muy conoscido por ser singular en ir galano, y el otro era un hermano de muy raras partes, que ha leido un curso de artes en una huniuersidad muy principal: ellos *tamen*, no curando de más de lo dicho, se salieron al perro, y el uno lo tomó de una pierna y el otro de la otra, y así lo hecharon fuera de la ciudad.

El mesmo Padre que arriba dixe, iendo por compañero de uno que iua á predicar á un lugar fuera de Valençia, tomó un asnillo con su albarda, y fuesse por los lugares más públicos de Valençia, como el mercado, etc., con muy grande desseo que se le offreciesse alguna cosa en que mucho se pudiesse mortificar.

Exercítanse los hermanos en ir algunas uezes á consolar los enfermos del ospital, quitándoles las inmunditias, como los uasos, y tanbien dándoles de comer, de lo qual todos mucho se ediffican.

Somos entre todos 25 ó 26 entre hermanos y padres: destos ay 4 theólogos y dos philósophos y dos artistas, que haora an enpeçado el curso: y todos ellos así como se señyalan en la uirtud, así tanbien en las letras y modestia, en el studio, en el disputar y tratar con todos, y de aí uiene que todos tienen puestos los ojos en ellos, por senyalarse tanto en todas cosas.

Así como los exersicios de las cosas de casa son de mucha ediffication y prouecho para sus almas, así tanbien el desseo grande que todos tienen de aprouechar al próximo es muy execiuo; y así la gente, conosciendo el grande zelo que tienen, acuden al nuestro Collegio con todas las nescesidades, y son muy frequentes en los cermones de los de la Compañya, en spe-

cial en los del P. Dotor Ramirez [1], el qual estos dias se ha partido para Çaragoça por ordenation del P. Françisco [2], no sin grande centimiento de todos los de la ciudad, porque ueian el grande fruto que hazía en esta ciudad, donde ai tantos males. El fruto, cierto, era muy grande: diré en particular algunas cosas.

Auia un cauallero que, por auer recebido una iniuria de uno, staua muy determinado de matar á su contrario: y de tal manera, que no aguardaua otra cosa sino occasion para ello: con una plática del Padre se le quitó el tal propósito y perdonó. No es de mucho ménos ediffication uer los muchos, que por sus predicationes an salido de pecado, obstinados de muchos anyos, en special una señora muy principal, la qual staua con muy mala fama por uer todos la mala uida que hazia y scándalo que daua de su persona; por medio de los sermones se retruxo y hizo uida nueua, apartándose aun de las cosas y plaseres lícitos, para del todo darse á su Criador, á quien ántes tan brauamente offendia, y trata en cosas de oration, y con muy grandes centimientos y desseos de ir adelante. Vn frayle, que iua fuera de su religion ia algunos anyos auia, por medio de los padres boluió á ella. Vino á esta ciudad un fraile, que auia nueue anyos que staua fuera de su religion, que era muy reformada, ordenado de misa, y tamen iua en hábito de láico, cargado con muchas censuras, y muy grauemente obstinado: oiendo un cermon de la Madalena del P. Ramirez, que le rogó mucho un hermano que fuesse allá, se reduxo de tal manera, que peronpió en muy grande copia de lágrimas, durándole por muchos dias; y uenido delante el P. Ramirez, se hechó á sus pies, dando bozes, con muchas lágrimas, pidiendo remedio para su alma: y era tanto el mouimiento que tenia, que en ninguna manera le podía el Padre hazer alsar de tierra: él se boluió á su General para hecharse en sus manos, con determination de hazer todo lo que mandasse.

Auia una persona que públicamente dezía mal del P. Ramirez y de los de la Companya: acontesció uenir á una plática de las que se hazían en casa, y quedó tan compungido, que con

---

[1] P. Joannes Ramirez. Vide supra, pag. 460.
[2] P. Franciscus de Borja.

lágrimas se quexaua de la persona que lo auia traido, porque mucho ántes no le auía dado á conoscer tanto tesoro como era este (que así lo dezía él). Otra persona de la mesma manera dezía mucho mal del P. Ramirez, y aun en la mesma iglesia donde auía de predicar, *alta uoce* dezía mil males dél, y aun reñya con los que lo querian deffender: en uiendo al Padre en el púlpito, ántes que enpesace á predicar, enpesó á lorrar, y nunca paró en todo el cermon con tres mil suspiros y solosando por auer perdido tanto tiempo sin auerle oído, porque nunca lo auia oído.

Auia un hombre de tan praua concientia, que sus deleites eran matar á unos y herir á otros, de tal manera, que era medio por donde los hombres se uengauan de los que les auian hecho algun mal, dándole un tanto: hablóle un hermano, y fué tanta la mutacion de aquel hombre, que despues se confesó muy á menudo; y le acontesció que un contrario suio le dixo muy malas palabras, y aun le quiso dar con la spada: él siempre callando, y en lo interior conosciendo que merescia mucho más: y despues tomóle el Gouernador al contrario por aquello, y él mesmo fué á supplicar al Gouernador lo sacase de la cársel, y todauía perseuera.

Auia un cauallero, el qual se auía iugado tres mil ducados, y despues, de aborescido, se queria ir, sin iamás boluer á Valencia, de donde era: hablóle un hermano, y quedó tan quieto, y fué tan mouido, que se conffesó algunas uezes, y prometió de hazerlo muchas más, y se dexó en manos de aquel hermano para que dispusiesse de sus cosas como le paresciesse, que en todo segiria su órden, y así se ha todo adobado.

Auia un hombre, el qual staua á la muerte y todauía obstinado en una mala intention, por la qual, si muriera, se fuera al infierno: fueron muchos ha hablarle, dándole á entender de cómo staua en pecado mortal, y que si se moria se iria al infierno. Respondia que no se le daua nada de irse al infierno. Fueron allá dos de casa y quedó tan cumpingido, que hizo todo lo que los padres de casa le conseiaron. Vn cauallero mançebo, muy puesto en la gloria del mundo, como huuiesse recebido una iniuria de uno, ordenó de matarle. Hablóle un Padre, y perdonó la iniuria.

Auia una muger, la qual, como tuuiesse enoios con su ma-

rido, tomó un dia el manto y fuesse para desesperarse; y el marido por otra parte, pensando no le huuiesse hecho maldad, se fué de la ciudad á un lugar lexos dos leguas. Pero despues hablaron á la muger unos de casa, y la retruxeron de su mal propósito y del enoio que contra su marido auia consebido: y á él tanbien fueron ha hablar, y hablandado boluió con su muger, y biuen con mucha paz.

No diré en particular las muchas donsellas que, auiendo dedicado su uirginidad á su Criador, perseueran en sus propósitos: ni tampoco de las muchas personas que se exersitan en cosas de oration y en obras pias, porque son en muy grande número; pues que si dixesse de los muchos que uienen á la nuestra iglesia á recebir los sanctissimos sacramentos de la comunion y conffeçion, los quales son, segun pienso, ordinarios los domingos y fiestas más de 200, y estos sin los que entre cemmana uienen á conffesarse, que por ser pocos los padres diuiden los penitentes por entre cemana. Esto sepa V. P. que uienen muchas personas á conffesarse de muy lejos; specialmente uno uino de 30 leguas oiendo el buen odor de la Compañya. De los penitentes ay muchos [de] 10, de 15 y de 25 anyos que no se auian conffessado, unos por ser inuálidas las conffeciones por auer celado algun pecado, otros por auerse descuidado con sus conciencias.

Qué diré á V. P. de la grande aceptation que la Companya tiene en Valençia, que todas las necesidades, como de concertar casados que stauan diuididos, lo qual se ha hecho muchas ueces, en special de dos, los quales aunque muchos se auian puesto en esto, no auian podido effectuar cosa alguna; pero hablándoles unos de la Companya, se concertaron y stan iuntos.

Al tiempo que algunos stan en el tránsido, no se contentan si no stan allí algunos de la Companya, paresciéndoles que hablando ellos los pacientes stan seguros de los enganyos del demonio. Io oí esto, que iendo á un enfermo dos de casa, stauan dos frailes de una religion muy perfecta, y ellos predicadores y muy senyalados en letras y en uirtud, y en entrando los de la Compañya por la puerta, dezian la gente de la casa: "estos si, que todo lo demás es burla;„ y uinieron todos con tanto cuidado como si uiniera algun santo, lo qual fué arta confusion para los que allá iuan.

Vna cosa me he oluidado de muy grande ediffication, y es que, tratando los Padres de Predicadores con los de la Companya, uiniéndonos muchas uezes á uisitar, quiso el mesmo Prior y Prouincial de la orden, personas que son lumbre y speio de toda la religion, por ser personas tan notables, quisieron dezir la misa cantada el dia de San Paplo, que hezimos fiesta en nuestra iglesia; y despues los mesmos pidieron les diessen los exersicios, y así los han hecho, y después los an hecho 8 ó 9 frailes de la mesma órden, que auian de ir á reformar un monesterio de su órden, unos en nuestro collegio, y otros en su mesmo monesterio, adonde hiua un hermano á dárselos, porque en casa no auia lugar para tantos. Cierto, Padre, que es arto grande la confusion de todos los que en este Collegio stamos uer en quánto son seruidos por todos los de las otras religiones: tanto que casi nunca salen de casa que, si puedan, no uengan á tratar con nosotros de cosas de Dios. Bendito sea el Señor por todo, que tanto sabe prosperar sus cosas.

En los sermones de los de la Companya, en special de los del P. Ramirez, siempre auia muchos frailes y muchos letrados; y estos no qualesquiera, sino los más letrados y predicadores muy famosos; y aun en las pláticas que azia de casos de conciencia en casa. Predicó el dia de Santo Domingo en el monesterio de los dominicos, el qual dia, aunque no era fiesta de guardar en Valencia, huuo tanta gente, que, con ser la iglesia de las más capaçes de Valençia, staua muy llena de gente: y aun por no caber se subian por las uentanas de las uidrieras: auia la flor de los letrados y dotores de Valençia, tanto ceculares como religiosos: fué un cermon de mucha dotrina y muy prouechoso. Gloria al Señor por todo.

En nuestra iglesia se predica la dotrina christiana los domingos y fiestas, despues de comer, con arto concurso de gente, y á las manyanas se sfuerza el P. M.° Miron [1] á predicar, por star la gente tan desconsolada con la ida del P. Ramirez, que, cierto, no me spanto dello: la iglesia es muy capaz por star ya casi acabada, y acuden, como dixe, mucha gente. En casa se lee una licion de casos de conciencia para los Padres y para los demás.

---

[1] P. Jacobus Miron.

Ase recebido estos dias un hermano de muy buenas partes, artista y retórico: en las liçiones que leió en casa, se ha mostrado bien su habilidad; muchos otros dessean entrar, á los quales ua el P. M.° Miron prouando para despues recebirlos. Nuestro Dios y Señor nos reciba en sus santíssimas moradas. Amen.

En las orationes y sacrifficios de V. P. todos humilmente nos encomendamos.

De Valençia y de Setiembre 6 de 1556.

De V. P. hijo en el Señor,

CABRERA [1].
Roma [2].

Superscriptio in quarta pagina: Al muy R.do en Christo Padre el P. M. Ignatio de Lojola prepósito general de la Compañya de Iesus, en Roma.

Alia manu: Val.a Set.e 56. †

Praecedentes fratris Petri Cabrera litterae in latinum conversae et nonnihil exornatae [3].

†

Admodum R.de in Christo Pater.

Pax Christi, etc.

Etsi permultis scriptis a me literis Paternitati Tuae, quae in hoc valentino collegio geruntur, abunde explicaui, ea tamen longiori nunc oratione complectar, cum praesertim morem

---

[1] Frater Petrus Cabrera. ALVAREZ, *Historia* ms. *de la Provincia de Aragon*, t. I, fol. 509 v.°; VALDIVIA, *Historia* ms. *de los Colegios de Castilla*, t. I, fol. 62 v.°; POLANCUS, *Chronicon*, t. IV, pag. 339, annot. 3.

[2] Verbum hoc, in extrema paginae tertiae parte, subter nomen suum scripsit ipse Cabrera.

[3] Autographae triplici folio, nn. 439 et 440, tertio folio non numerato.

hunc videam sapientissime praescriptum, vt quadrinis mensibus, quae apud nos fiunt, Tuae Paternitati per literas nuntientur.

Res sane eiusmodi sunt, quae cum instituti nostri specimen maximum praebeant, aliosque ad vere christianam pietatem incendant, tum Christo gratissimas, quod melius esse duco, arbitror futuras.

Multa hoc loco et uaria dicenda occurrunt: ea tamen imprimis persequar, quae de fratribus hic agentibus non tacenda existimaui, qui in hac spirituali disciplina, cui perdiscendae animum deuoverunt, adeo proficiunt, ut cum de his hactenus omnes quam magnificentissime sentirent, omnium expectationem omni ex parte vincant; incredibili siquidem ardore flagrant ulterius progrediendi, quo ad optatum finem citius peruehantur, cuius studio, quod eis non exiguum incessit, permoti, bonis omnibus hujus mundi fluxis ac caducis posthabitis, parentibus et uoluntati, malorum omnium nutrici, renuntiarunt, seque huic Societati perpetuo dicarunt; quod vt facilius exequi possint, in regulis fideliter custodiendis decretisque seruandis omni cura ac diligentia elaborant, collegiarchis, penes quos est ius ac norma totius domus, ad hanc rem adiumenti plurimum adferentibus, qui errorum, si in aliquos forte prolabuntur, blande admonent, legesque violantibus poenam irrogant; verum illi adeo paruipendunt iniuriis affici, probrisque exagitari cupiunt, et roncos, sannas, cachinnos, nasos et scommata moderato animo ferenda adeo amant, ut frenis potius quam calcaribus egere videantur. Cumque haec intra priuatos parietes nonnunquam fieri concedantur, publice etiam nunc haec praestari licere omnibusque pro ludibrio haberi collegii praefectos efflagitant verius quam orant; atque ut ex uno aut altero de caeteris coniecturam facere possimus, aliquot exempla hic commemoranda censeo, quibus eorum profectus Tuae Paternitati perceptus omnino cognitusque habeatur.

Paucis ante diebus conspiciebatur mortuus canis in quodam huius urbis vico, graui suo foetore praetereuntibus nauseam movens: quod cum nouiciorum rudiumque tyronum institutor intellexisset, canem, ut teterrimam pestem, inde abigendum duobus ex iis, quos nominatim perstrinxit, oportere significauit, experiundi magis animo quam imperandi, quorum vnus noui-

cius Pater erat Valentia oriundus et maiorum imaginibus clarus, qui antequam in hoc Christi Jesu consortium adscisceretur, et generis splendore, et uestium elegantia atque politia, quam unice affectabat, omnibus erat quam maxime notus: alter ex eodem nouiciorum grege praeclarae indolis frater erat, qui in celebri quadam academia liberales artes est publice interpretatus: ii ergo putantes obedientiae vi illud esse mandatum, scite animadvertentes ad munus obedientiae diligenter obeundum satis esse praecipientis animum spectatum habere ac cognitum, nil ea de re amplius locuti, ad locum situ et squalore obsitum pergunt, cane funibus, ad eam rem secum allatis, colligato atque per longum urbis interstitium pertracto, cunctis admirantibus, Deique seruos uocantibus, extra muros propulsum reliquerunt.

Idem Pater, cuiusdam ex nostris fratribus in oppido quodam urbi finitimo concionaturi assecla factus, asino haud eleganter clitellato insidens, tanquam illum vis animi destituisset, omnibus se ridendum exponens, percurrit. Iam cum amplissimum charitatis fructum in eo situm esse perspicuum sit, si quis proximi, et maxime pauperis, perinde atque sui ipsius calamitate pungatur, in xenodochium interdum fratres proficiscuntur, aliis lauandis manibus ministrantes, ungues resecant, aliis alimenta suppeditant, aliosque omni spurcitiae atque immunditiae exactius expurgant, quo ministerio eorum animi ita leniuntur, vt summis encomiis Dei Opt. Max. nomen efferre non desinant.

Conuiuimus hic 25 aut 26 numero, utrisque pariter connumeratis: ex his quatuor omne studium in theologia ponunt: duo, dialectices labyrinthos egressi, philosophiae operam impendunt; atque duos alios postremo, ingenuarum artium cursum hoc anno feliciter auspicatos, magnos in eo facturos progressus speramus; qui omnes, quemadmodum egregiis animi dotibus eminent, sic et literarum cognitione alios praeire contendunt, decoro tamen vel inter disputandum, uel cum aliis de rebus piis agendum, seruato; neque interim neglecta illa, quae omnibus mirifice probatur, in corporum motione atque gestu, decentia: quo fit ut omnium in se oculos, uelut in stadio currentes, habeant coniectos. Faxit Deus ut, quod feliciter instituerunt, felicissime absoluant, et sicut honesta haec praeclaraque exercita-

menta, quibus domi priuatim animum excolunt, et sibi ipsis summopere conferunt, et alios ad diuinum cultum studiosius amplectendum alliciunt, ut uestigia, quibus Apostoli imprimis fuerunt ingressi, a Christo commonstrata sequantur, hoc pacto conatus suos omnes huc semper destinandos constituerunt, non ut tantum sua commoda respiciant, sed uti huic ciuitati omnibusque illius ciuibus plurimum prodessent; id quod populus hic valentinus, iam alioqui ad pietatem natus, intimum nostrae Societatis affectum cognoscens, subolfecit; nam confluunt huc in hanc nostram aedem undique ex valentinis non parum multi, quasi in opima pascua deducti, tam ut sacro concionum agmine, quam uitae omnium spectatissimo exemplo amplissime pascantur, et nostros passim omnes domi vel foris concionantes, imprimis tamen, quod non est silentio praetereundum, Patrem Ramirez, theologum, pio quodam animi feruore sectantur, qui nuper Patris Francisci iussu, non sine graui omnium dolore, Caesaraugustam adiit, praesertim cum maxime probaretur ac placeret, cujus assiduis concionibus sacraque doctrina adeo Christus popularium animis inserebatur, ut Valentiam, quae malorum omni genere scaturit, a Deo coelitus missum, veluti medicum suis pharmacis, tot tantosque animi morbos leuaturum, praedicarent; at vero ut ex tot messibus opimis quas ille, Domino cooperante et sermonem confirmante, demessuit, xeniolum aliquod Tuae Paternitati communicemus, paucula, qua potero breuitate, recensebo.

Commoratur hic eques quidam, vir apprime nobilis, qui, graui iniuria offensus, hostem, ad hoc temporis occasionem nactus, interimere omnino decreuerat: ad Patris vero concionem accedens, venenum euomuit atque noxam condonauit. Quis explicabit quam multi, parum caste uiuentes, dimisso turpi viuendi genere, dulci illius oratione persuasi, Christo fuerint lucrifacti, cum paulo ante daemonum essent laqueis irretiti? dicam quod foeminae cuidam, ex illustri stirpe progenitae, contigit, quae, ob corruptae vitae turpitudinem obque infamiam iam pervulgatam, amicis atque propinquis haud leuiter erat inuisa, detracta omni probitatis opinione; sed concionibus ex Patre auditis mutato feliciter animo, novum hominem induit, et res diuinas non minus ardere coepit quam ante stultissimarum ac pestiferarum amoribus aestuauerat.

Accidit et aliud, nec leue illud et admiratione dignum. Venerat monachus quidam Valentiam, religionis cuiusdam sancte uiuentium, sacris iam initiatus, qui totos novem annos, cucullo abiecto, popularibus prophanisque vestibus ornabatur, atque electum vitae suae institutum prorsus oblitus, uoluptatibus et praua quadam vitiorum consuetudine obcalluerat: a quodam tamen rogatus, Patris Ramirez concioni interfuit; quem cum audisset, ut est admiranda hominis in concionando dexteritas, in D. Magdalenae laudem optime et copiose dicentem, domum se recipiens, malorum omnium conscientia reclamante in lacrhymas, a quibus permultos se dies non potuit temperare, prorupit: tandem, praefato Patri verba facturus, accedens, de rebus suis serio consulturus, ad meliorem iam nunc frugem immutatus, resipuit, atque hinc ad generalem sui ordinis Praefectum secedens, illius se totum fidei commisit ac firmissime mandauit.

Aderat uir quidam in hac urbe, qui et Patris Ramirez et omnium in hac Societate degentium canino dente famam arrodebat; cum autem illum, cujus nomini tantopere derogauerat, domi concionantem audisset, poenitentia ductus et lachrymans magnum se thesaurum (sic ille uocabat) antea non agnovisse querebatur. Adducam et aliud huic non absimile exemplum. Inuehebatur atrocissime in eumdem Patrem quidam, et in eodem loco, ubi Christi oues erat divino pabulo nutriturus, varias illi ignominiae notas inurebat, maledictis etiam eos lacessens, qui nostri Patris tutari partes videbantur: factum est ut cum Patrem in pulpito astantem, antequam exordiretur, conspiceret, lachrymis obortis et indesinenter gemens, se infelicissimum, cui antea hominem, tam pulchre de Deo loquentem, audire non contigisset, clamabat, magnamque temporis jacturam a se factam dolebat.

Alius item factiosus et perditae vitae homo, qui non aliud animo moliebatur quam alios trucidare, alios gladio confodere, et cujus opera alii ad vindictam abutebantur; cum iam de illius salute esset desperatum, cuiusdam fratris hujus collegii precibus ac monitis inductus, pristinum noxiae vitae propositum cum suauissimo Christi amore permutavit: confitetur enim crebrerrime maxima omnium admiratione et suorum hostium [insectationes] qui injuriis et contumeliis illum aliquando lacerant,

ea animi equitate tacendo perfert, ut ab inferis reuocatus videatur.

Ad haec quidam eques et summo loco natus, tribus millibus ducatorum lusu male profligatis, peregre proficisci in animo constituerat, quolibet se exitio dignum iudicans, et in patriam nunquam reuersurus; fratrem tamen quemdam allocutus, quod mutari non poterat, maximo cum fenore pensauit; nam confessione tantum flagitium diluit, et id est pollicitus saepe facturum. Alius iuuenis et minime obscuris natalibus, qui in decidua et instabili huius mundi gloria spem omnem collocasse videbatur, leui iniuria accepta, auctorem rei occidere machinabatur; sed a quodam ex nostris Patre admonitus remisit offensam.

Vidi in hac urbe hominem, in extremo vitae suae discrimine positum, neque multorum annorum spatio confessum, cui, quod potissimum erat in homine deplorandum, grauissime peccare animus erat: profecti sunt ad hominem multi, qui ab execrabili proposito pertraherent, declarantes, si in eo quo permanebat statu e viuis excederet, cum daemonibus in gehenna fore cruciandum: parum sua interesse respondebat in grauissima illa supplicia detrudi: accidit vt, multis diebus transactis, non potuerit adduci vt ad confessionem accederet: nostri tandem eo deducti hominem Deo reconciliarunt.

Mulier quaedam, cum parum inter eos conveniret, digressa est a marito, laqueo vitam finitura; viro quoque ob legum metum recedente; per nostros vero, amanter obiurgati, in gratiam fuerunt redacti. Quis digna oratione prosequatur numerum laudandarum virginum, quae et mentis et corporis integritatem nullis procorum illecebris violandam Christo consecrarunt? quis enarret eos, qui, pietatem sollicite colentes, non faciunt orandi finem? quid si eos enumerem, qui ad sanctum Christi corpus pie ac juste sumendum dominicis diebus ac festis in templum hoc nostrum progrediuntur, qui numero, ni fallor, ducenti referuntur? praetereo qui per hebdomadam idem reddunt: praetereo et eos, qui, ut animi sordes abluant, hanc nostram domum e longinquo petunt.

Illud unum videtur hoc loco dicendum, valentinos Societatis Jesu tam esse studiosos, vt omnibus, quae non paucae incidere solent, calamitatibus nostros interesse postulent: connubia, quae per diuortia rescinduntur, Patrum industria resarciri

exposcunt; quod non semel fieri videmus, hoc tempore potissimum, quidam ex iis, orta inter eos simultate, uxorem repudiarat; cumque plurimi, eos in gratiam reducere experti, nil profecissent, quidam Patres, dissidio cognito, rem omnem composuerunt. Addo nullos, aut certe paucos, morti se vicinos sentire, quin Societatis opem implorent. Assistentibus viro morienti monachis quibusdam probatae religionis, et vitae sanctimonia conspicuis, qui, literis et moribus spectati, valentinam hanc plebem suis concionibus iucundissime alunt, acciti sunt illuc et nostri, qui, in ipso statim domus limine ingressi, hoc a domesticis se audiuisse retulerunt: "veniant, veniant ii (sic enim illi dicebant); nam quidquid praeter hos superest, nugae sunt„; itaque mirum est quam venientibus fuerit ab vniuersis applausum.

Exciderat e memoria, quod ante omnia dictum oportuit: monachis ex D. Dominici ordine nos crebro inuisentibus, nobis siquidem cum eis plurimum familiaritatis intercessit, eorum in hac provincia praefectus, atque hujus valentini coenobii praeses, duo tantae, nec satis laudatae, religionis clarissima lumina, solemne sacrum Petro ac Paulo Apostolis in nostra aede concentu musico numerosaque audientium corona celebrarunt: iidem deinde spiritualia exercitia seu documenta, eorum impulsu sibi tradita, maximo cum fructu acceperunt: alii postmodum eiusdem classis monachi, profecturi ut religionis cultum in quodam suorum coenobio collapsum restituerent divinoque praesidio firmarent, eadem quasi spiritui pabulum exercitamenta quaesierunt, fratre Societatis nostrae, qui ea suggereret, illuc eunte; nam cum plures octo aut puto 10 numerarentur, per loci angustiam, qua premimur, huc eos diverti non licuit.

Augusti mense diem celebrem Sancto Dominico, religionis institutori, illi persoluturi, Patrem Ramirez ibi concionaturum vocauerunt, cujus concioni, cum esset literis et morum sanctitate observanda, interfuerunt, plebeis parco, monachi passim ac jurisperiti omnibus eruditionis numeris absoluti, cum tanta advenientium multitudine, ut sacra illa domus, capacior plus justo et spaciosior, capiendis iis, intraque suum sinum fovendis, non sufficeret.

Diebus festis domi nostrae copioso satis audientium grege horis pomeridianis xiana. institutio declaratur; et quo melius

populus rudisque juventus Christum imbibat, tempore ad id mane statuto P. Mironus concionibus suis turbam hanc ad coelestia hortatur, vt dolorem ex Patris Ramirez discessu altius conceptum diminuat. Insuper ad confitendi peritiam probe cognoscendam, ut alii ad eam rite formentur, praelectiones quaedam (casus conscientiae vocant) Patribus ac reliquis ad hoc negotium accommodatis exponuntur.

Recepimus nuper in nostrum contubernium juvenem, dialectices atque philosophiae haud vulgariter eruditum et in bene dicendi facultate non mediocriter exercitatum, cui rei argumento ea fuerunt, quae ingenii explorandi causa illi explicanda proposuimus: tenentur et alii non pauci eadem cura, quos Pater Mironus mira quadam dexteritate veluti lapide lydio probat, ut postmodum, per varias repulsas examine facto, tutius admittantur.

Multo plura hujus generis, et propemodum innumera, scribi possunt, quibus ne in justum volumen haec epistola excrescere videatur, tum ne molesta dicacitate Tuae Paternitatis aures offendam, supersedeo. Velit Deus, ut ex hac vita in coelestem illam vnanimes ac concordes euolemus.

Orationibus Tuae Paternitatis maxime Deo commendari exposcimus.

Valentiae, octavo idus Sept.

Tuus in Christo filius,

Cabrera.

Superscriptio in sexta pagina: † Al muy R.do en Christo Padre el P. M.tro Ignatio de Loyola prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Valentiae. Octauo Idus Septembris. Q. †

Vestigium cerae sigilli.

DXL

Hector Leonellus
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Senis, 6 Septembris 1556 [1].

† Jhus.

Pax X.i

Quae superioribus quatuor mensibus, Dei Opt. Max. munere ac beneficio, per nos acta sunt, quantulacumque ea fuerint, (ut Societatis nostrae consuetudinem moremque seruemus) ad te perscribere necessarium duximus; in quibus explicandis ita nos geremus, ut primum a spiritali fructu initium sumamus, tum uero ad ea quae collegii, quae discipulorum, quaeque totius sunt ciuitatis, breuiter attingenda progrediamur.

Cum haec vrbs (ut te minime fugit) et a ciuibus et a militibus incolatur, mirum profecto est quantum omnes in omnibus non priuatis modo atque domesticis, uerum etiam in amicorum proximorumque negociis, nostra opera utantur. Nam, ut hinc exordiar, mulier quaedam, claro quidem genere nata, cum in grauissimum periculosissimumque morbum incidisset, eoque duodecim annorum spatio laborasset, nec ulla huic morbo remedia inuenirentur, desperata salute, assidue in lecto iacebat. At uero ut nostrum aduentum uitaeque rationem percepit, per nuncium a nobis petiit ut eam inuiseremus, quod nos libenti animo fecimus. Nam et eam aliquoties interuisimus, et magno ut esset animo, omnemque spem recuperandae salutis in Deo,

---

[1] Apographac duplici folio, nn. 47 et 48.—Desideratur superscriptio; attamen nullum fere dubium esse potest quin Patri Laynez superscriptae fuerint, cujus in Vicarium Societatis Generalem electio ignota esse non poterat hoc temporc nostris Senensibus.

Patre pientissimo atque optimo medico, collocaret, cohortati sumus. Quid tum? uerbis nostris tantam fidem habuit, ut paucis post diebus, tam diuturna aegritudine liberata, ad templum nostrum, praeter omnium opinionem, se contulerit, ibique sese sanctissimo Christi corpore recrearit. Quod eo admirabilius fuit, quo magis eius uita iam diu ab omnibus deplorata fuerat; quamobrem is de nobis sermo per totam vrbem dissipatus est: ut si qui forte aliquo longiori grauiorique morbo afflictati essent, ad nostrum auxilium opemque confugerent, suo dolori, huius edocti exemplo, remedium a nobis afferri postulantes. Sed ne omnia persequi uelle uidear, alio me conferam.

Vir quidam nobilissimus et cum omni scientiarum genere, tum potissimum in his studiis, quae ad humanitatem pertinent, apprime uersatus, cum ad eum, aegrotum, de nostra in omnes charitate (ut ipsi loquebantur) esset allatum, summis precibus egit, ut eum inuiseremus, quod a nobis maxima ipsius consolatione factum est: tantopere enim nostris colloquiis oblectatus est, ut cum non satis sibi uideretur suam erga nos uoluntatem uerbis declarare, etiam apud nos testatam relinquere uoluerit. Itaque omnia Ciceronis opera nobis dono dedit, et illis nonnullos alios libros adiecit; postero die Patri nostro sua peccata maximo cordis dolore confessus est; eique cum pecuniam largiri uellet, nec Pater admitteret, contra uero ipse magis atque magis instaret, ea tandem conditione accepit, ut pauperibus erogaret. Praetermitto quanta nos inde beneuolentia prosequutus sit, quamque nostris commodis paratissimum inueniamus. Benedictus Deus, a quo omne datum optimum et donum perfectum descendit.

Huc accedit quamplurimos honestissimos ciues, cum in plerisque ad spiritum attinentibus rebus, tum uero in ipsis aegrotationibus, quae innumerae fere sunt, nostra opera uti. Nam siue confiteri, siue lites componere, siue in gratiam cum aliis redire, siue aliquo spiritali sermone colligere sese uelint, nos adeunt, nos intercessores efflagitant. Multi praeterea sacerdotes, si quam in his rebus, quae ad peccata diiudicanda, atque ad conscientiae (ut aiunt) casus pertinent, dubitationem habent, nos consulunt, nobiscum sua omnia consilia communicant, nosque eos esse iudicant, qui ab eorum animis omnem scrupulum euellere, omnemque dubitationem tollere possimus.

Ad haec amplissimus Praesul, Cardinalis Burgensis [1], atque etiam Imperatoris Legatus, Marchio de Sarria [2], si quid est, in quo spiritali ministerio indigeant, etsi suos quisque sacerdotes habeat, nobis tamen magis utuntur. Nam R.mi Cardinalis nepos, ipse etiam a secretis Legati, suam confessionem a P. Rectore [3] tantum audiri uoluerunt, magnaque nobis familiaritate deuincti, Patrem nostrum saepius accersunt, et maximam ex eius spirituali conuersatione capiunt uoluptatem.

Iam militibus quam maximo usui sumus, ex his, quae sequuntur, colligere poteris: etenim Patri nostro milites fere ad 150 confessi sunt, quorum alii ludos, alii concubinas, alii alia peccata deseruerunt. Verum ex his omnibus, duo illa explicare minime praetermittam. Quorum primum est, Patrem Hieronymum [4] militis cuiusdam, nati circiter annos XXX, confessionem audiuisse, qui nunquam totius uitae suae cursu confessus fuerat; quodque mirum fortasse uideatur, tanto ordine confessionem peregit, tantoque cordis dolore sua peccata deplorauit, ut confessarium in maximam admirationem adduxerit. Alterum uero est, multos, qui sacris initiati militiam exercebant, confessione duce, sub Christi vexillo militare coepisse; compluresque alios, qui abhinc amplius 4, 7, 9 annis confessionem intermiserant, eam Patri nostro renouasse: eorumque nonnulli, tum discendi, tum etiam uisendi studio ducti, collegium nostrum frequentant, nosque ubique laudant uehementer et obseruant; nec id solum milites, sed etiam eorum duces efficiunt.

Coenobia uero et xenodochia non mediocrem fructum capere uidentur; nam et in coenobiis frequentes habuimus conciones, quibus aliae, quae inter se prius dissidebant, sanctissimae eucharistiae gratia conciliatae sunt; aliae uero, quae ex propriis uiuebant, modo in communi coniunctissime et concordissime uiuunt: ipsa uero xenodochia maxima aegrotantium (qui quidem plurimi sunt) consolatione frequentamus, consolamur, ad patientiam inflammamus, si quid animae, si quid corpori opus est, pro uirili nostra curantes; unde tantam in nobis

[1] Franciscus de Mendoza et Bobadilla, Burgensis Episcopus et Cardinalis.

[2] Ferdinandus Ruiz de Castro et Portugal, IV Comes de Lemos et I Marchio de Sarria.

[3] Hic erat P. Hieronymus Rubiola, hispanus, qui Senas XVII kal. Majas ab Urbe venerat. ORLANDINI, *Hist. Soc. Jesu,* l. XVI, n. 5.

[4] Nempe, P. Rectorem, de quo in praecedenti annot. fuit sermo.

(sic) beneuolentiam conciliamus, ut ubi primum nos aspiciunt, gestiant, compellent, in ipso ore laudent, maximeque nos ob eam potissimum causam admirentur, quod dicant se a sociis, a commilitonibus, quibuscum totam aetatem exegerunt, deseri; a nobis, qui nullam cum illis societatem habemus, amplecti.

Nec minus iis, qui tenentur in uinculis, labores nostros impertiti sumus, quos illi quidem grato animo susceperunt. Nam omnes, paucis admodum exceptis, post confessionem pretiosissimo Christi corpore sustentati sunt. Horumque nonnulli, qui propediem erant in crucem tollendi, nostris precibus euaserunt, nobisque tanto accepto beneficio deditissimi sunt: sed haec hactenus. Nam nec minima quidem consectari necesse est: et ad discipulos nostros et ad hanc afflictam ciuitatem ueniendum est.

Domus nostra satis commoda est; sex cubiculis, tribus classibus, coenaculo, horto satis amplo, atque ornato templo constat; quae, licet in ipso vrbis sinu locata non sit, inde tamen longe non abest: porro templum maxima frequentia celebratur, ubi concionibus audiendis principio multi aderant. Nunc uero, etsi nimio aestu intermissae sunt conciones, non desunt tamen, qui octauo quoque die confessiones communionesque frequentant, inter quos est Doctor Franciscus de Villanoua [1]. Harum rerum omnium fructu, Deo laus et gloria, cui, tanquam authori praecipuo, omnia accepta referenda sunt.

Disciputi numero sunt 180; uerum hoc tempore uindemiis impediti magna eorum pars distinetur; hos in tres classes distribuimus, in quarum prima grammatices rudimenta et doctrina Xiana.: in altera Marci Tullii epistolae et Aldi Manutii [2] praeceptiones grammaticae: in 3.ª uero Urbanus [3] et Aristophanis *Plutus* praeleguntur. Sane, quantum de illorum ingeniis iudicare possumus, multis naturae dotibus praediti nobis uidentur; nam et ingenio acuti, et optimis moribus instituti sunt; discendi quoque studio quam maxime rapiuntur non adolescentes modo, uerum etiam iuuenes: ipsorum erga nos obseruantia, in studiis diligentia, multaque praeterea, quae in his rara con-

---

[1] Vide Orlandini, l. c., et *Cartas de San Ignacio,* t. vi, pag. 199 et 246.

[2] Notus is est iis qui vel summis labris aliquid de humanitatis saeculo xvi studiis attigere.

[3] Urbani Bolzanii *Institutiones graecae grammaticae.* Vide supra, t. i, pag. 353.

spiciuntur, argumento esse possunt. Hi (ut moris est nostrorum discipulorum) singulis mensibus ad confessionis sacramentum accedunt; quae res tantam beneuolentiam nobis contraxerunt, ut nobilissimi quique non solum liberos suos nobis instruendos tradant, sed etiam libros humanissime commodent: alii domum suam aduocant, aliamque se uitae rationem tenere uelle significant.

De reliquis ciuibus nihil dico, quandoquidem eorum uoluntati minime uires respondent. Nam quid ex afflicta ciuitate sperandum est? in qua, praeter aerumnas atque inopiam, nihil fere reperias, ita ut ipsi potius sint ex tot calamitatibus miseriisque leuandi, quam ut alios subleuare possint. Nos quidem hac miseriorem ac magis oppressam nullam vrbem existimamus. Caeterum Doctor Villanoua [1] et iustitiae Praefectus [2] tantum erga nos amorem declarant, ut non uerbis modo, quod plerumque faciunt, plenis humanitatis nos adhortentur, sed etiam re ipsa, multis aureis in nostros sumptus erogatis, adiuuent.

Haec sunt, R.de Pater, quae diuina benignitas operari per nos dignata est; et multo maiora extitissent, nisi segnes in uinea Domini operarii fuissemus. Reliquum est ut nos et hanc miseram ciuitatem tuis et Patrum fratrumque omnium precibus commendatos habeas.

Senis, 8.° idus 7.bris 1556.

T. R. P. minimus et indignus in X.° seruus,

HECTOR LEONELLUS.

Alia manu in quarta pagina: Jesus. 8 Idus 7.bris 1556. Q. Q. V.

---

1 Dr. Franciscus Villanova, de quo supra, pag. 485.

2 Is Senis dicebatur *Capitano di Giustizia*. Vide *Archivio storico italiano,* I ser., t. II, pag. 129.

DXLI

Joannes Antonius Viperanus
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Perusio, 7 Septembris 1556 [1].

†

Pax X.i
Molto R.do Padre.

Fu comandato a noi de la pia et felice memoria del R.do P. Ignatio, et insin' a questo tempo diligentemente osseruato, aciò che ogni quatro mesi li rendessimo uniuersal conto de le cose di questo collegio: quel medessimo hauemo pensato scriuere a la R. V. dipoi che sta nel luoco suo.

Finalmente breuemente scriuerò de le nostre cose, acciò che la R. V. intenda come tutti per gratia de Dio stiamo sani, et ogniuno diligentemente occuparsi nel suo offitio, per il che questa nostra Compagnia et coniunctione della vita si conserui, et per il tempo ch' a da uenire nasca chiara speranza de più gran frutto. Cresce ogni dì più il desiderio de le cose diuine, et si fa più grande; tanto che già intendiamo che le pregiere de colui, che la morte lo ha pigliato a noi [2], grandemente iouare *(sic)* et a la constanza et integrità de la uita.

Quanto apertien a le cose publiche, primo diremo chelche *(sic)* suole interuenire a quelli desiderano uiuere piamente et religiosamente. Hauemo comportato l' iniurie di molti che nascosamente et apertamente a noi si faceuano; ma tutte queste offese et iniurie hauiamo disprezato, massimamente essendo le parolle de li aduersarii assai differente de la uita loro, quan-

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 32 et 33.
[2] Scilicet, Ignatius.

tunche molti di quelli, che fra gli dotti di questa città sono contati, reprehendesseno la dottrina, et purità, et lo instituto de la nostra Compagnia. Ma Iddio li consigli de l' huomini non tropo buoni (non sarò però in questo più longo, nè mancho scriuerò ogni cosa) rompe, et speza, quando a la sua Maestà appare. Per il cui aiuto, sanza che nui oppugnassemo, o contradicessemo a li aduersarii, tutte le cosse sucessero felicemente. Perche la verità oppressa, fu da le lor' mani liberata. Con queste cose ha cresciuto il amor de li cittadini uerso di noi, perche, lassando la catiua opinione, heueno da noi megliori concetti, et lodano grandemente il nostro instituto; ma lassando queste cose, parlaremo del profitto che si a fatto nelle cose spirituali.

Li diuini sacramenti de la Eucharistia et confessione, li quali li nostri Padri diligentemente administrano, sono frequentati ogni dì più: le prediche et letioni delle sacre letere dano non picola admiratione a tutti, con le quali a li huomini dettrattori, a beneche siano in ogni parte, molto più in questa terra liberamente maledicono, se gli serra l'uscio et occasione de male dire: le altre opere de misericordia sono essercitati si solicitamente, che non pare che manchi cosa ueruna: li poueri et li bisognosi consolano, et si souiene alla salute di molti, ali quali, si la diligenza de li nostri Padri non gli porgesse aiuto, diaceriano nele tenebre et obscurità: per il che il Vescouo di questa città [1] et il suo Vicario [2], li quali administrano religiosissimamente li lor' officii, usano la diligenza, consigli, et admonitioni di quelli.

Con queste cose molti nobili iouani, fra li quali cinque suieti di bona speranza (li quali non è per adeso luogo di racomandargli) non hano quiete alcuna finche non entrano in questa Compagnia; de li quali alcuni sono accettati: altri (si com' io spero) in breue tempo sarano riceuuti; in fra questo mezo la speranza sua pasce et nutrisce li lor' animi: la quale anchor fa che speriamo che molti hauino a imitare il nostro modo di uiuere, e grandemente procurino di parere assimigliarsi alli nostri: il che molti hano apertamente dichiarato.

Dirò adesso del' studio de le lettere, co i quali li boni ingenii

---

[1] Hippolytus Corneus. Vide POLANCI *Chronicon*, t. v, pag. 63, annot. 4.

[2] Marcus Antonius Oradinus. Vide *ibid*, pag. 62, n. 132.

et ad imparar la virtù et le buone lettere diligentissimamente sono aiutati. Il che grandemente è lodato da molti, li quali desiderano che gli puti non solamente amaestrati siano nelle letere, ma anchora nella virtù. In questo tempo assai è grande il numero de li scholari, lo qualle da segno che sarà più cresciuto per il auenire, perche in questo tempo li cittadini si occupano con tuta la lor fameglia in corre li frutti de la terra. Di quì nasce la inuidia de li maledicenti, la quale, essendo sciolta da le legi, corre sanza impedimento alcuno, quantunche non manchano molti, i quali sanza il nostro auiso pigliano il nostro aiuto et defensione. Ma con la stesa cosa più uehementemente siamo difessi che con la parola o uoce de altrui, per il che renderò auiso di quel' ch' hauia accaduto li giorni passati.

E in Peruggia un professore de le lettere d' humanità reputato fra gli primi, che comminciò, non so con che conseglio, a riprendere et disprezare la dotrina de nostri, quel che più liberamente fece (imperò che fu facile a persuadere al' ignorante uolgo), perche li pareua ottenere il primo luogo: ma dipoi è stato connumerato un' de nostri [1] fra li professori di questa uniuersità, il qualle a letto la rethorica l' anno passato fuor' de la opinione di tutti, al qualle quanto li acresceua di opinione, tanto al altro manchaua. Costui temendo di non essere priuato del suo salario, perche quasi è restato con tre auditori, al qualle inanzi tuti concorreuano come al oraculo di Apolline, cercò occasione di notarci de alcun diffeto. Et perche la perturbatione dil' animo è ceca, disse molte cose false contra di noi; ma richiesto che, appresso de gl' huomini dotti si facesse sperienza de la sua et nostra dotrina, adirato il recusò; per il che con che animo dicesse et facesse queste cose a ognun penso sia chiaro.

Sono anchora molte altre persecutioni; ma la virtù non si può obscurare, et quanto più è sbassata, tanto più è essaltata. Imperoche in questi prossimi giorni diligentemente hanno molti procurato che, cassati li mastri de le humane lettere, si desse la cura a noi d' amaestrare la iouentù de lettere et buoni costumi, il che non con troppo difficultà fu in gran parte concluso: et già ci aparechiamo a li studi da uenire con grande diligenza.

---

[1] Ipse harum litterarum scriptor, Joannes Antonius Viperanus. Vide Polanci *Chronicon*, t. v, pag. 68, nn. 152, 153 et 154.

Resta che dichiamo de la beneuolenza et amore de li cittadini uerso di noi. Il Rmo. Cardenali Fuluio [1] ha dichiarato apertamente l' animo suo in uerso di questo Collegio. Imperoche scriuendo a quelli, co i qualli hauiamo da fare, caldamente ci a racommandato, et ho speranza che farà il officio in ogni cosa appertenente a le cose di questo Collegio: et scrisse anchora uoler più presto che li manchase il pane, che le cose necessarie a questo Collegio. E anchora un gentil huomo cittadino che ha gran cura de le nostre cose; costui, che gouerna caualli et cani per la cacia, col quall' essercitio si dileta, ha detto voler' lasciare ogni cosa, acciò che possi socorrere a le cose nostre. Ancora il Vescouo et il suo Vicario dimostrano hauer gran cura de le nostre cure *(sic)*; et in quel' che possono, mai manchano col suo aiuto, elemosine, et autorità: li altri cittadini ci sonno tanto affetionati, che cercando la lemosina per noi, mai ci mancha cosa ueruna, nè si uergognano di lassar' la loro grauità aciò prouedano a li nostri bisogni. Dil Gouernator [2] non renderò per adesso auiso per esser' nouo in questa città, dimostra hauer bona affetione verso di noi.

Questo ho scritto a la R. V. per la nostra consuetudine breue et simplicemente: quel che per il aueuire accaderà procuraremo scriuerlo più diligentemente; fra tanto nelle oratione de la R. V. tutti ci racommandiamo.

Da Peroggia, agli 7 de Setembre 1556.

Di V. P. seruo in X.°,

GIO. ANTONIO.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.° P.e il P.e M. Giacomo Laynez Vicario generale della Compagnia di Giesù. A Roma.

Alia manu: Jesus. 1556. Perugia. Quadrimestre delli 7 de Sett.e

---

[1] Fulvius Corneus.

[2] Successerat is Cavensi Episcopo, Thomae Caselli, O. P. Vide POLANCI *Chronicon*, t. v, pag. 681, n. 152.

Praecedentium Joannis Antonii Viperani litterarum latinum exemplum [1].

†

Pax X.[i]

Hoc fuit, R.[de] Pater, nobis iniunctum oneris a R.[do] P. Ignatio, piae ac foelicis memoriae, atque hactenus diligenter obseruatum, ut quarto quoque mense de huius Collegii rebus ad eum in uniuersum scriberemus: id quod nobis in praesentiarum ad te, qui eius locum tenes, deferendum esse putauimus. Itaque scribam breuiter de nostris rebus, ut intelligas omnes, Deo opt. gratia, bene ualere, ac quemque suo officio diligenter occupari. Quo fit, ut haec nostra Societas atque uitae coniunctio conseruetur, et in posterum uberioris fructus haud obscura suboriatur spes. Augetur enim in dies rerum diuinarum cupiditas, *ingrauescit* [2] studium, ut iam eius intercessionem, quem nobis eripuit mors, prodesse certe plurimum et ad constantiam, et ad uitae integritatem, intelligamus. Quod ad publica attinet, id primum exequar, quod pie ac religiose uiuere cupientibus usu uenire solet: multorum iniurias, quae clanculum et aperte iactabantur, hoc breui tempore pertulimus; haec tamen immissa tela et maledicta contempsimus, praecipue cum a doctrina eorum ac uitae moribus, a quibus illa emanarunt, longe dissentiret oratio, etsi plerique eorum, qui inter sapientes huius urbis enumerantur, in Societatis nostrae doctrinam, puritatem uitae, modum et institutum insurgerent; sed *non probatissimorum* hominum consilia Deus (non enim ero hac in re longior, neque singula dicendo persequar) frangit et conterit [3] dum uult. Cuius ope omnia nobis non modo non aduersariis oppugnantibus, sed ne repugnantibus quidem, prospere ac foeliciter euenere; nam oppressa ueritas ab illorum manibus uindicata est. His rebus

---

[1] Autographum duplici folio, nn. 35 et 36.—Quae in iis delevit aut immutavit Polancus, *italicis* typis describimus; quae eorum loco substituit, infra subjicimus.

[2] *et.* Polancus.

[3] *facile* addidit Polancus.

creuit in nos ciuium amor, et cum illam ueterem exuissent, meliorem de nobis spem et opinionem conceperunt, nostrumque laudant et commendant institutum. De his hactenus: nunc uero quam longe progressum sit in spiritalibus intellige.

Diuina Eucharistiae et confessionis sacramenta, quae nostri accuratissime ministrant, magis in dies ac magis frequentantur. Conciones etiam, ac sacrarum litterarum lectiones, non exiguam omnibus admirationem excitant, quibus maleuolis et detractoribus hominibus, qui cum ubique locorum sint, in hac tamen urbe multo liberius grassantur, omnis maledicendi aditus et ingressus intercluditur. Reliqua uero *misericordiae* [1] opera ea solicitudine exercentur, ut *nihil amplius* [2] requiri ac desiderari *posse uideatur. Pauperes et calamitosi consolantur* [3], multorum saluti consulitur, quibus nisi Patrum studium ac diligentia subuenisset, adhuc in tenebris et caligine [4] iacuissent. *Vnde fit ut Episcopus urbis eiusque Vicarius, qui commissa officia religiosissime administrant, illorum opera, consiliis et monitionibus utantur.* His rebus ingenui multi ac nobiles adolescentes, inter quos quinque summae indolis et spei (quos apud te commendandi nullum uideo in praesentiarum locum) quietum animum traducere non possunt, donec in fratrum [5] numero conscribantur, quorum admissi iam alii sunt, alii (ut spero) perbreui *tempore* admittentur: interim haec spes eorum fouet ac nutrit animos, quae efficit ut alios etiam motum iri adolescentes speremus, ut nostram uiuendi rationem imitentur, studioseque laborent, ut nostri quam maxime similes esse uideantur, quod permulti iam haud obscure declararunt.

Hinc ad literarum studia progrediar, quibus *non parum* adolescentium ingenia, et ad capessendam uirtutem, et ad bonas literas ediscendas, diligentissime adiuuantur. Quod magnopere probatur ab his, qui pueros non literis solum erudiri, sed ad uirtutem informari desiderant: hoc tempore satis est auctus discipulorum numerus, quod argumentum praebet fore in posterum auctiorem; nam his diebus Perusini ciues una cum *integra*

---

[1] *pietatis.* POLANCUS.
[2] *non videam quae maior.* ID.
[3] *posset. Pauperum et calamitosorum consolationi et.* ID.
[4] *peccatorum* addidit Polancus.
[5] *nostrorum* addidit Polancus.

familia [1] percipiendis terrae fructibus occupantur: hinc exoritur maledicorum inuidia, quae, cum legibus soluta sit, libere sine obice peruagatur, quamquam non desunt multi, qui, nobis etiam inconsultis, nostrum patrocinium ac defensionem suscipiunt: uerum ipsa re multo certe uehementius quam alicuius uoce et oratione defendimur: *qua de re ea* breui *sic habeto* [2], quae hisce proximis diebus contigere.

Est Perusiae quidam humanarum literarum professor, inter praecipuos habitus, qui nostris obstare, ac eorum aspernari doctrinam, nescio quo sane consilio ductus, inceperat: atque id liberius (nam facile fuit ignaro uulgo rei huius fidem facere), quoniam primas obtinere sibi ipsi uidebatur. Tamen est deinde adscriptus inter Academiae professores quidam nostrum, *qui oratoriam artem* [3], praeter omnium opinionem superiori anno professus est. Cui quantum existimationis accedebat, tantum illi detrahebatur. *Atque his* [4] ueritus ne mercede priuaretur, ut qui cum tribus pene auditoribus relictus fuisset, is, ad quem omnes prius tanquam ad Apollinis oraculum confluebant, ansam quaesiuit nobis aliquid obiectandi. *At quoniam* [5] caeca est animi perturbatio, multa falso contra nos in uulgus disseminauit. Caeterum prouocatus ut apud homines eruditos de nostra et sua doctrina periculum *fieret* [6], iratus recusauit. Vnde quo animo illa [7] diceret atque ageret [8], nemini non compertum esse arbitror. Sunt huiusmodi aliae insultationes permultae, sed obscurari ueritas non potest, et quo deprimitur magis, eo magis attollitur. Nam his proximis diebus diligenter a multis curatum est ut, sublatis publicis humanarum literarum magistris, nobis iuuentus literis et moribus imbuenda traderetur. Quod *non adeo difficulter* magna ex parte confectum est, et iam ad futura studia pro uirili parte accingimur.

Reliquum est ut de ciuium beneuolentia in nos et amore dicamus. Cardinalis Fuluius, quo esset erga collegium animo, sa-

---

[1] *integris suis familiis.* Polancus.
[2] breui *autem dicam.* Id.
[3] *qui oratoriam artem* addidit Polancus.
[4] *vnde.* Id.
[5] *Et vt.* Id.
[6] *fieri vellet.* Id.
[7] *priora* addidit Polancus.
[8] *iam* etiam addidit Polancus.

tis aperte declarauit. Nam cum ad eos literas mitteret, quibuscum nobis res est, nostra omnia arctissime commendauit, ac spero *nihil eum* [1], quod ad hujus collegii *amplitudinem* [2] pertineat, *in exhibendo officio* praetermissurum. Nam *malle* scripsit [3] sibi panem, quam huic collegio necessaria, deesse. Est et quidam liberalis ciuis, cui res nostrae maxime curae sunt: is cum equos et uenatorios canes aleret, quo studio mirifice delectatur, se omnia dimissurum professus est, quo facilius possit rebus nostris subuenire. Tum Episcopus eiusque Vicarius se nostra libentissime curaturos ostendunt, et, quoad fieri potest, *nec auxilio,* nec authoritate, nec largitionibus desunt. *Reliqui* [4] ciues tanto nostri incenduntur studio, ut uiritim pro nobis stipem quaeritantes, omnia abunde necessaria subministrent. Nec uerentur aliquid de propria grauitate remittere, modo nostris rebus et utilitatibus consulant. De ciuitatis Gubernatore nihil dico, quoniam nouus est in hac urbe: ostendit tamen in nos bene [5] esse affectum.

Haec pro mea consuetudine breuiter simpliciterque scripsi: *quae gerentur deinceps diligentius scribenda curabimus.* Vale interim, et nos habe tuis orationibus commendatos.

Perusiae, septimo idus Septembris, anno a Natiuitate Domini 1556.

T. P. seruus indignus,

JOANNES ANTONIUS VIP.

Superscriptio in quarta pagina: ✝ Al molto R.do in X.o Padre il P. M.ro Jacomo Laynez, Vicario generale de la Compañia de Jesu, Roma.

Alia manu: 1556. Perosa. Quad. de Set.e latine. Emend.

Vestigium cerae sigilli.

---

1 *nullum eum officium.* POLANCUS.
2 *ornatum.* ID.
3 scripsit *malle.* ID.
4 *nobis* desunt. *Plurimii alii.* ID.
5 *se* addidit Polancus.

DXLII

Stephanus
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Tybure, 8 Septembris 1556 [1].

†

IHS Maria.

Gratia et pax Domini nostri Jesu Xpi. sit semper nobiscum. Amen.

Ne ab officio nostro destitisse uideamur, R.de imprimis in Xpo. Pater, R. T. Paternitati, quae nobis hoc euoluto proximo quadrimestri scribenda occurrerunt, quam breuissime expediemus, pauca paucis exoluentes, ne pro factis uerba reddamus.

Nostrorum numerus idem est, atque idem munus [2]. Siquidem rationem studiorum redditurus, ut a me ipso incipiam, nihil ab eo ordine postea mutatum fuit, quem nouissime esse nobis, in erudiendis atque instituendis pueris, satis abunde significauimus: eaedem enim lectiones, iidemque omnino authores leguntur. – 1. Ciceronis epistolae, quas familiares vocat.—2. Virgilii Aeneis.—3. Catonis disticha [3].—4. Syntaxis nostrae Societatis [4].—5. Despauterius de declinationibus. –6. Guarini [5], Cantalicii [6], Mancinelli [7] regulae. — 7. Exercitationes uero in componendo; quotidiana themata, et examinationes, tam super authorum lectiones ac regularum declarationes, quam materiarum translationes e latino in italicum, et rursus

[1] Autographae duplici folio, nn. 16 et 17.
[2] Idem intellige ac erat ante hoc quadrimestre.
[3] Vide supra, t. III, pag. 174, annot. 5.
[4] Vide supra, pag 160, annot. 1.
[5] Guarino vel Guarini (Varinus), grammaticus. Vide supra, t. III, pag. 174, annot. 6.
[6] Joannes Baptista Cantalycius vel Cantalicio. Vide supra, pag. 160, annot. 4.
[7] Antonii Mancinelli.

ex italico in latinum idioma, pro cuiusque ordinis discipulorum captu ac ingenio.

Tres enim in classes nostri omnes discipuli distinguuntur; nempe eorum, qui iam ferme omnia, quae ad grammatices scientiam pertinent, audierunt, nunc autem in componendis carminibus et annotandis elegantioribus loquendi modis maxime exercentur, atque hi sunt numero septem: deinde eorum, qui in grammaticis adhuc traditionibus, Guarini scilicet, aut Cantal[icii], aut Manci[nelli] [1] circa medium detinentur. Horum numerus denarius esset, si omnes adessent. Postremo eorum est qui in ipso grammatices limine praeceptis adhuc insistunt, qui decem sunt. Quorum omnium unum atque idem est exercitium, disputare inter se die sabbati de iis omnibus, quae per totam illam hebdomadam in lectionibus obseruarint et memoriae tradiderint. Alterum quoque pro duobus primis ordinibus est exercitium, ut ex tempore, ad interrogata italice, latine respondeant, ac pluribus uerbis eamdem saepius sententiam referant, ut inde maiorem sibi eliciant cognitionem, quantum intersit inter familiarem, medium et elegantem loquendi modum. Intermissae sunt a multis diebus Hadriani Cardinalis [2] elegantiarum meditationes, nulla fere alia de causa nisi librorum defectu, immo uerius tyburtinorum hominum egestate, nisi magis tenacitate nummorum, qui multa filiis suis ad discendum necessaria nolunt, ea, qua dixi, ratione, suppeditare. Pro buccolicis, quae iam absoluimus, differrentiarum *(sic)* carmina Guarini cito aggrediemur, opus quidem illud puerile propter humile carminis stilum, sed utile admodum atque, ut re ipsa comperio, ualde necessarium.

R. P. Petrus [3] iis, qui legere et scribere edocentur, praeest, cui additus est alter ex fratribus, Antoninus [4]. Sunt enim, quos instituendos susceperunt, supra centum. Ille [5] festiuis etiam diebus auxilio est R. P. Rectori in audiendis confessionibus:

---

[1] In ms. verba haec abbreviata sunt hoc modo: *aut Cantal: aut Manci:* et cum primum certe respondeat verbo *Cantalicii* superius posito, nulli dubium esse potest quin secundum legendum sit *Mancinelli.*—Hincque robur accipere videtur conjectura, qua utitur BRAUNSBERGER, l. c., pag. 663, annot. 2.

[2] Vide supra, pag. 160, annot. 5.

[3] Petrus Pradene.

[4] Antoninus de Henricis.

[5] P. Pradene.

hic [1], cum quid uacat temporis, domi occupatur in his, quae opus sunt ad nostrum omnium curam.

De studiis nostris, meis scilicet, aliquid dixissem, si qua essent, quae possent exponi, quia nulla sunt: tempus enim, quod illis esset impendendum, imbecillitas capitis, et totius corporis debile robur sibi inuicto animo uendicat, neque aliud tunc temporis sinit nos meditari nisi leuiter percurrere, quando maxime opus est, Aeneidos lectionem, et quaedam alia leuiora scribere, quae, ad erudiendos pueros facilius, facere non parum uidentur.

Quod uero ad spiritalem animarum profectum pertinet, propter istorum temporum calamitatem, uix possunt, qui iam principia spiritalis uitae, id est xpianae. religionis, degustasse uidebantur, retineri, quin aliquo modo disturbentur, et ad alia negotia distrahantur: tantum abest, ut alios nunc temporis adducere possimus ad frequentationem sacramentorum sacrae confessionis et communionis, ut uitae mutatio in meliorem fiat. In nostro templo confitentur, et singulis diebus festis sacram Eucharistiam accipiunt, circiter 25 uel 30: multo plures maioribus festis; licet, ut dictum est, horum temporum occupationibus non ita frequentes accedant.

Superioribus diebus accidit, ut R. P. Rector [2] uocaretur ad reconciliandos duorum animos, ab octo annis inter se ita dissidentes, ut nunquam per id temporis sese mutuo alloqui uoluerint; qui tandem nunc, Dei gratia, in pristinam, quae maxima fuerat, amicitiam concordiamque consenserunt. Idem in templo nostro post uesperas xpianam. prosequitur doctrinam singulis dominicis diebus: sed interim dum R. P. Doctor Bobadilla [3] hic apud nos fuit, lectionem intermisit doctrinae, pro quo ipse P. Bobadilla obiit munus: et licet non ita multa populi frequentia, grata tamen omnium attentione ac satisfactione, ut ipsi testantur, imprimisque R.di D.ni Episcopi Tyburtini [4] praesentia eiusdemque applausu in summo templo D. Laurentii singulis diebus festis matutino tempore est concionatus, et a uesperis epistolas Pauli ad Romanos hactenus auspicatus.

---

[1] Antoninus.
[2] P. Joannes Laurentius Cavallerius.
[3] P. Nicolaus Alphonsus de Bobadilla.
[4] Joannis Andrea Croce.

De reliquis negociis nostris hoc superest dicendum, quod templum nostrum iam totum dealbatum est, ligneo stratum pauimento, sedilibus ad utrumque latus chori adaptatis, cancellis, quos balaustros uocant, circum altare sepientibus et reliquis aliis scamnis per templum ubique appositis, ut nunc illud templum, quod omnium uilissimum uidebatur, nunc longe omnium, multorum iudicio, dici possit pulcherrimum, caeteris tamen paribus; quia [1] non de superbo aedificio, sed de commoditate eorum, qui vel sacris concionibus interesse, vel ad sacramenta confessionis ac almae synaxis, accedere uoluerint.

Auctum est Collegium hoc Tyburtinum 500 aureis, quorum redditibus ut nostri alerentur, R.dus sacerdos, D. Laurentius Uirilis [2], fundator huius nostri Collegii, iamdudum, antequam decederet, testamento reliquit. Vere ille Dei seruus fidelis ac prudens, pater multarum gentium, quas clanculum suis impensis, per fidum famulum suum oblatis, ad uictum necessariis alebat; quod post eius mortem manifeste patuit ex lachrymabili questu, ac lamentabilibus uocibus, et planctu magno omnium fere pauperum huius urbis, cum ad eius cadauer accederent: cuius etiam funus R. P. Bobadilla, concione de eius uita habita, decorauit, ubi quam fideliter ac prudenter cum talentis acceptis diu negotiatus esset, ostensum fuit. Tandem in templo nostro ad dexterum altaris angulum, inter sacrarium et altare, sepultus est, ubi se uoluerat sepeliri, sine alio monumento marmoreo, sine sui laudabili epitaphio, sine multis aliis ceremoniis, quae nostri temporis semigentiles xpiani. sibi facienda post mortem legare solent, qui, humum spernentes, in sublimi uolunt extolli, ubi putrescant, et in fine ad ima usque tartara deturbentur; quia *qui se humiliat exaltabitur, et qui se exaltat humiliabitur* [3]. R.dus Episcopus cum omnibus canonicis suis interfuit, dum efferretur domo usque ad templum; sed de isto iam satis. Dies eius in Domino obdormitionis fuit quatriduo antequam Beatissimus in Xpo. Pater noster P.s R.dus Ignatius, bonae memoriae, longi laboris sui palmam adeptus esset, eadem scilicet hebdomada. Adfuit semper ei R. P. Rector ultimis eius diebus, spiritualibus illum colloquiis confortans, et nihil prae-

---

[1] Desiderantur hic verba *curatum est* aut alia similia.
[2] D. Laurentius de Virilibus. Vide POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 23, annot. 3.
[3] Luc. XIV, v. 11.

termittens eorum, quae necessaria uidebantur, donec tandem, peccatis per confessionem ablutus, et almo uiatico sanctae communionis munitus, ut dixi, foeliciter cessit in Domino.

Nunc de fratre nostro Antonio [1] dicendum uidetur, qui officium diligenter obit, quod semper habuit, scilicet, mendicandi per urbem, emendi uictui necessaria, et caetera alia omnia ad procuratorem domus uel Collegii pertinentia, sedulo prouidens atque administrans, ut certe nihil nobis deesse, Deo ita iubente, uideatur.

Jam si de charitate ac deuotione omnium fere Tyburtinorum, qua ipsi nos omnes complectuntur atque honorant, deque imprimis R. D. Episcopi Tyburtini ac Gubernatoris [2], qui nunc alteri prouinciam cessit, de quo non minus speramus, erga nos beneuolentia contestabimur, finem dicendi faciemus.

Tu uero, R.de in Xpo. Pater, si nos parum fructus hoc elapso quadrimestri attulisse censebis, tuae erit uel paternae in nos dilectionis, uel generaliter in omnes, charitatis Deum orare, ut ita nobis ignoscat, uti te iam ignouisse non dubitamus, quamuis indigni uenia, et ne talentum a nobis auferat, quin tantum potius in dies gratiae suae nobis infundat, ut qui duo acceperit, quatuor; et qui quinque, decem; et qui plura, itidem duplo plura in die reddendae rationis ante aequissimi Judicis Maiestatem laeto animo referat, et praemium centuplum, quod bonis negociatoribus promissum manet, tandem unusquisque nostrum foeliciter consequatur.

Tyburi, die Natiuitatis B.tae semper Virginis Mariae 1556.

R. P. T. in Xpo. filius ac seruus inutilis,

STEPHANUS.

Superscriptio in quarta pagina: † Admodum R.do in Christo Patri M.tro Jacobo Laynes, Vicario Generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556. Tyburi. Quadrimestre 8 Septembris.

Vestigium cerae sigilli.

---

[1] F. Antonio de Robore.

[2] Duo etiam hoc anno fuere Gubernatores electi in urbe Tybure, prior Angelus Paluzzi de Albertoni, posterior Hieronymus Altieri. GIUSTINIANI, *De' Vescovi et Gubernatori di Tivoli,* pag. 161-164. - Vide etiam POLANCI *Chronicon,* t. v, pag. 52, annot. 2.

DXLIII

P. Hieronymus Ruiz del Portillo
Patri Ignatio de Loyola.
Septimancis, 12 Septembris 1556 [1].

IHS

Muy R.do Padre nuestro en Christo.

Pax Christi.

Despues de la que screuí á V. P. el mes pasado [2] se han ofrecido algunas cosas en esta casa por la bondad de nuestro Señor, de que me parece deuo dar quenta á V. P. como lo deuo; y primeramente diré que doy muchas gracias al Señor por el particular fauor que ha hecho con estos hermanos en conseruarlos y augmentarlos en los santos desseos de mortificacion y oracion y obediencia. En la vltima quadrimestre [3] screuí cómo auían venido de Alcalá por órden del P. Francisco [4] doze ó treze hermanos, muy escogidos subjectos, Maestros y Licenciados, cuyos nombres embié en vna poliça, y de cómo se yuan aprouechando en la mortificacion y obediencia; mas aora más particularmente diré cómo nuestro Señor ha mostrado su diuina mano en que todos los que vinieron y los que acá estauan han perseuerado y crecido en virtudes, sin hauer entre ellos hombre que no sea muy edificatiuo: han hecho muchas mortificaciones en casa y fuera, andando muy rotos y siruiendo en todas cosas con mucha edificacion, sin lo que ordinariamente hazen en casa en officios baxos y en quebrantar su

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 431 et 432.
[2] Periisse hae videntur.
[3] Hae etiam periisse videntur.
[4] P. Franciscus de Borja.

voluntad á cada paso, y otras cosas que serían largas de screuir: y entre estas cosas diré vna para gloria del Señor, y es que vn hermano, cauallero principal, fué á Valladolid por órden del P. Francisco, y lleuaua solamente vn sayo hecho pedaços y vnas calças de la mesma manera, sin manteo ni otra cosa; y despues he sabido que se entró en el palacio Real, y anduuo mirando la casa, entre tantos caualleros como por allí andan, por sólo que le tuuieran en poco; y este, que digo, tenía en el palacio parientes principales, y aun en aqueste tiempo le tratauan sus deudos vn casamiento principal: hanos mucho edificado su mortificacion (aunque fué sin licencia) y dado á todos mucho ánimo de ser mortificados y buscar el menosprecio, pues por este camino tan presto se llega á la perfection que deseamos: es cozinero el mesmo hermano en Valladolid aora, y tiene muy edificados á todos los de casa; porque lo haze, como si en este officio se hubiera criado toda su vida: yo digo cierto que es vno de los mas aprouechados en poco tiempo que he conoscido. Llámase Don García de Alarcon.

El P. Don Antonio [1] se ha venido aquí este verano, y está muy contento y consolado de ver los santos exercicios de casa: hanos mucho edificado con su buen exemplo y humildad, y tambien ha hecho sus mortificaciones, como es, traer agua del rio en vn asno por el pueblo; y otra vez salió al refitorio con vna disciplina, que movió mucho á los nouicios á imitarle: y cierto que en todos los officios baxos de casa nos ha mostrado bien la humildad, que Dios le ha dado; porque se ha exercitado en estas cosas como el menor nouicio, diziendo que él nunca estuuo en casa de probacion sino aora, y que se quería aprouechar este poco de tiempo: y hauiendo venido á descansar de sus studios, se ha regalado muy poco.

Ha embiado el P. Francisco de los hermanos de aquí algunos por los collegios: al P. Santacruz [2] embió á Portugal para predicar, porque lo pedían mucho; y al hermano Ramiro [3] á Plasencia para leer mayores ó rethórica, porque es muy docto y lo sabe bien hazer; y al her.no Lic.do Bernal [4], que era cano-

---

[1] P. Antonius de Cordoba.
[2] Vide supra, pag. 398.
[3] Alphonsus Ramiro. Castro, *Historia* ms. *del Colegio de Alcalá*, lib. vii, cap. 2.
[4] Fr. licentiatus Petrus Bernal.

nista y fué catedrático de Granada, á oyr artes á Cuenca; y al hermano Maestro Quadra [1] á leer de mayores en el collegio de Medina por algun tiempo de su probacion; y al hermano M.tro Baptista á leer 3.ª classe tambien en Medina; y al hermano Montoya [2] á oyr theologia á Salamanca: y han entrado de nueuo tres hermanos: vn hijo de Rodrigo de Dueñas, el de Medina [3], muy buen latino, griego y artista, y aurá 17 años no más; y otro hermano, de Medina de Rioseco, studiante y theólogo; y sin estos vn lego: y otro, sacerdote, tenemos en casa, que aguarda resolucion del P. Francisco.

Pues he dado cuenta del aprouechamiento en parte y de las missiones de algunos, diré de los que acá hemos quedado, y es que nuestro Señor nos ha á todos de tal manera visitado, que todos auemos estado enfermos en vezes, y por ordinario éramos diez enfermos juntos, que no auía quien pudiese seruir, y á esta causa no han ydo á los hospitales ogaño, porque con los enfermos de casa no auia quien pudiese cumplir: algunos han tenido mucho peligro, pero no han muerto: vno estubo oleado y con gran conformidad de voluntad con la de Dios nuestro Señor, y quando esperauamos que acabara sus dias, como los médicos dezían, començó á estar bueno: otros quatro ó cinco avemos estado desafiuciados de los médicos, y tambien sin esperança de vida; y contra toda natura, segun los médicos dizen, nos ha Dios sanado; pero aora estamos muy flacos todos y sin fuerças: esperamos en el Señor nos ayudará á convalecer presto. Hanos aprouechado mucho el her.no Segura [4], screví á V. P. que auía entrado en Alcalá, porque era muy buen médico y nos regía muy bien: á todo esto se halló el P. Antonio con salud, con ser el más flaco de toda la casa, y siruió á ratos á los enfermos; mas aora vltimamente, en pago de sus seruicios, le ha nuestro Señor visitado con enfermedad, como á los demas: y como el S.or Marqués de Táuara [5] lo supo, pidió licencia al P. Francisco para embiar por él, y así le embió vna litera y á su médico para que viese si estaua para caminar, y si no,

---

[1] Mag. Joannes Cuadra

[2] Alphonsus de Montoya. CASTRO, l. c.

[3] Matthaeus Dueñas.

[4] Ingressus fuerat hoc anno Societatem Compluti Joannes Baptista de Segura CASTRO, l. c.); sed eum medicinae operam dedisse nusquam legimus.

[5] Bernardinus de Pimentel.

que se quedase á curarle aquí; mas como no parecía cosa de peligro, le han lleuado á Valladolid: despues acá sabemos que ha estado con mucho peligro, y aun no está fuera dél: speramos en el Señor que no será nada.

El P. Francisco está en Valladolid despachando con priesa al P. M.tro Nadal [1] que, segun dizen, se partirá dentro de ocho días: él dará quenta á V. P. con el diuino fauor de las cosas de acá como testigo de vista: y con esto no me alargaré yo más de dezir que la deuocion deste pueblo ha siempre crecido y crece de cada día, y el Comendador Mosquera [2] está ausente, que es embiado por su Magestad al Adelantamiento de Caçorla para conseruar en paz aquel estado, por estar rebuelto por parte del Arçobispo de Toledo [3] y el Rey [4], como V. P. abrá sabido por otros. El Señor lo remedie todo como conuenga al bien de su iglesia, y guarde la muy R.da persona de V. P. como todos sus hijos auemos menester y deseamos.

De Symancas doze de Septiembre de 1556.

Hijo indigníssimo D. V. P.,

PORTILLO.

Superscriptio in quarta pagina: ✝IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P. M.tro Ignatio de Loyola, Prepósito General de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: Jhus. 1556. Simancas. Quadrimestre. De Portillo 14 de Set.e R.da á los 29 de Nouiembre. Q. V.

Manet vestigium cerae rubrae sigilli.

---

1 P. Hieronymus Nadal.
2 Joannes Mosquera.
3 Joannes Martinez Guijarro (Siliceus)
4 Philippus II.

DXLIV

Arnoldus Conchus,
Ex commissione Patris Pauli d' Achillis,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Panormo, 24 Septembris 1556 [1].

✝
Jhus.

Pax X.i

Tempus iam nos admonet, Pater obseruande, ut ea, quae Deus Opt. Max. hoc quatuor mensium curriculo per nos, minimos uineae suae operarios, proximis nostris ad maius gloriae augmentum conferre dignatus est, Paternitati Tuae, iuxta Societatis nostrae morem, scribamus.

Statui igitur eorum, quae dicturus sum, summam tribus capitibus complecti: idque, a prudentissimi Patris nostri [2] decreto de breuitate olim facto non recedens, quam breuissime potero efficiam.

Et ut inde exordiamur, unde praecipuus totius uitae spiritualis fructus emanat, praeter eam cuiusque status confitentium multitudinem, quae domi quotidiana est, maior uero in diebus solemnioribus, foris etiam multorum confessiones a Patribus quotidie audiuntur. Verum omnibus satisfacere minime possumus; qui enim hoc onus sustinent, aut sunt ab aliis ante, eadem aut alia de causa, accersiti, aut aliis pietatis officiis impediti. Atque ex his, quos audiuimus, fuere nonnulli, qui, negle-

[1] Apographae duplici folio, nn. 160 et 161.—Superscriptione carent. Nos autem, licet ignoremus quo die nuntium de Ignatii obitu et Vicarii electione Panormum pervenerit, eas Patri Jacobo Laynez, Vicario, superscribimus, quia ei superscriptum est italicum harum litterarum exemplum infra, n. DLIV, subjiciendum.

[2] His verbis indigitari videtur Sanctus Ignatius; quod si ita est, tunc certum est nuntium de ejus obitu jam ante hoc tempus Panormum attigisse.

ctis sancti sacramenti coniugii caeremoniis, contra ueterem et communem consuetudinem, per fidem tantum sibi uicissim datam copulantur. Quae macula in plerisque adeo inoleuit, ut non sine magna difficultate inducantur ad legitimas nuptias celebrandas. Diuina tamen adiuuante gratia effecimus, ut qui, tot annis liberos quasi in quodam concubinatu procreando, coniugalem torum inquinauerant, eum deinceps sanctificarent iusto et castissimo matrimonio, deque erratis poeniterent. Contentiones etiam, rixae, odia diuturna grauissimaque inter maritos et uxores sunt extincta penitus atque sedata: bona etiam aliena, quae a pluribus iniuste detinebantur, suis dominis per nostras manus sunt fideliter restituta. Non pauci nobis affuerunt, quorum alii quatuor, alii sex, alii octo, alii duodecim annorum peccatis et sceleribus, sarcina, quam antea nunquam apud X.[1] vicarium deposuerant, grauati erant. Qui omnes, abiecta illa mole, non sine dolore et luctu Deo sunt reconciliati. Eleemosynae plurimae partim ad pauperculas quasdam puellas, parentibus orbatas, in matrimonio collocandas, partim ad augendum diuini cultus honorem uariis in locis piis, partim ad pauperum sustentationem, sunt per Patres nostros distributae aut procuratae. Nostra quoque altaria non fuerunt expertia liberalitatis cuiusdam sanctae foeminae nuper defunctae, quae, adhuc integra et firmo corpore, cum domum Dei sui non paruo munere decorasset, obtulit enim magnificum uas, in quo sanctum Eucharistiae sacramentum conseruatur, tamen non eo contenta, priusquam periculose aegrotare coepisset, de rebus suis optime disponens, praeter alia, quibus egenorum et religiosorum inopiae subuenire uoluit, sacraria nostra etiam pulcherrimis donis instruxit. Haec, R. P., erat nobilis et diues ac summa religione uidua mulier, quae frequentius quam dominicis diebus in templo nostro confitebatur et Dominicum corpus accipiebat; adeo rebus diuinis intenta, ut pertraheret totam familiam (quam habebat amplam) et matrem suam, matronam venerabilem, atque alias nobiles foeminas suo exemplo et adhortationibus ad pietatem, ac nobis magnam materiam laudandi Deum suppeditaret; cuius mortem mater, fratres, sorores, seruitia et uicini hoc aegrius ferunt, quod ipsa esse sola uidebatur columen domus, quam admirabili prudentia gubernabat et probissimis moribus instruebat. Audiui a Patre Juue-

nale [1], eius confessario, qui moribundae atque animam agenti superastitit, numquam illam (o foelix anima) in mortalem culpam incidisse. Quae fuerit huius foeminae mors facile est coniectare, quam talis uita praecessit.

Concionatur in templo nostro P. Angelus [2] (laus Deo) satis foeliciter, eumque populus perlibenter audit, tum propter spiritum Dei, qui in ipso elucet, tum etiam quod siculus siculorum animos facilius quam alius quispiam conciliat. Fiunt etiam conciones a quibusdam aliis patribus in diuersis collegiis religiosarum foeminarum, et (quantum intelligo) nusquam sane infrugiferae nec ociosae. Non pauci enim, uerbo Dei permoti et incensi, priorem uitam immutarunt, ex quibus aliqui Religionem sunt ingressi. Doctrinam xianam enarrat P. Petrus [3] diebus ueneris: alii etiam fratres nostri habent suas in urbe parrochias destinatas, ubi singulis diebus dominicis xianam doctrinam sunt interpretati, aut conciunculas non inutiles ad puerulos et plebem habuerunt. Hactenus de concionibus, nunc de scholis.

Scholasticorum numerus satis est frequens; plures tamen procul dubio ad nos uentitarent, si scholae non essent in angulum quemdam ciuitatis retrusae, quibus praeter hoc, quod vrbs in magna ualle tanquam in quadam concha est posita, aliae quoque incommoditates accedunt: eo namque in loco sunt exstructae, ubi tota aestate praeceptores cum discipulis mirum in modum solis caloribus aestuant. Quod cum intellexisset Prorex [4], senatui per literas mandauit, ut si quid in hac re effici posset, id sedulo curarent. Non mora; uenit Praetor cum senatu, atque minima quaeque diligentissime perlustrarunt. Singulae classes sua epigrammata, alii graeca, alii latina: rhetores suam orationem in laudem magistratus recitarunt: quae omnia tanta audientium uoluptate, et studium nobis offerentes [5], iam iam statuerent publico sumptu reparare commodiori in loco quaedam aedificia, ubi opacitate tectorum, umbris, et aurarum

---

[1] P. Juvenale Boterio.

[2] P. Angelus Pullicinus. Vide AGUILERA, l. c , cap. v, n. 24.

[3] P. Petrus Venustus. Vide *ibid.*, cap. VI. n. 9.

[4] Joannes de Vega.

[5] Sic perspicue in ms.; rectius fortassis sic: *quae omnia tanta audientium voluptate [acta sunt], ut studium nobis offerentes.*

lenissimis flatibus, aestus molestiae temperarentur. Vnde spero nos uberiores ex scholis quam antehac fructus percepturos.

Non tamen potest dici quod ex his scholis nullum laboris nostri fructum ceperimus; imo fuit semper amplissimus, ut argumento sunt sanctissimi scholasticorum mores, quos hebdomadariae confessiones et crebrae communiones potissimum exornare uidentur. Quanta autem sit in istis ab aliis, qui rarius aut coacti tantum confitentur, morum diuersitas, iam saepissime experti sumus: nec minus hi proficiunt in literis. Nam eos semper doctiores habemus, qui student una cum honestissimis disciplinis pietatem coniungere. Caeteri dum se lucrifacere studiis hoc tempus putant, quod alii salubriter confitendo expendunt, hoc detrimentum accipiunt, quod illi statim, confessione absoluta, ad libros redeunt (quod conscientiae stimulus nullam patiatur temporis iacturam fieri), isti autem lusibus aut iocis, inutili leuique sermone bonas horas plerumque male consumunt: ex his, qui crebrius sacramenta percipiunt, sunt permulti, qui summopere exoptant in Societatem admitti; at non recipimus nisi iam diu probatos, et qui per preces humiles instanter et ardenter id petunt, ne postea, levi flante tentationum uento, a proposito recedant. Quinque egregii juuenes (qui a multo tempore nobis se adiungere constanter decreuerant) nuperrime sunt ingressi, in quibus elucet non mediocris spes et probitatis et sanctitatis: quorum unus, senatoris Panhormitani filius, penitus immemor generis sui, non secus se inter fratres gerit, ac si omnium infimus et uilissimus esset. Quintus ultimo admissus, annos natus circiter 22, doctoris cuiusdam filius, a puero semper fuit a nostris institutus in literis latinis, graecis et hebraicis, et aliis scientiis: sed pietate adeo insignis est, ut ea in aetate similem in hac vrbe non inuenias. Sunt praeterea nonnulli, magno desiderio aliquando tandem admitti expectantes, e quorum numero est quidam legisperitus, uir, ut aetate, ita moribus grauis, qui a duobus annis continuo sensit diuinos quosdam instinctus, ad hoc nostrum institutum sequendum se impellentes, et nunc multo uehementiores se in dies pati dicit: quare non segniter agit apud Patrem, obsecrando ut in domum nostram possit quamprimum admitti; quod illi propediem absque aliqua repulsa concedetur, ubi animum paulo frequentiori confessione et communione ac spiritualibus meditationibus confirmabit.

Haec sunt fere, R. P., quae in summa contigisse his quatuor elapsis mensibus, Dei bonitate, comperimus. Tu (quaeso) obsequium nostrum qualecumque et labores nostros boni consule, ac Deo nos iugiter commenda.

Panhormi 8.° calend. Octobris 1556.

De mandato P. Pauli Rectoris.

R. P. T. indignus in X.° filius,

ARNOLDUS CONCHUS.

In quarta pagina haec tantum leguntur:
Panhormi. 8 Calend. Octobris 1556.—25 *(sic)* di 7b.

DXLV

Franciscus Stephanus,
Ex commissione Patris Pantaleonis Rhodini,
Patri Jacobo Laynez, Vicario,
Messana, 24 Septembris 1556 [1].

†

La gratia et pace etc.

Quantonche il frutto spirituale (osseruandissimo in Xpo. Padre) qual [2] questa città di Messina in questi quattro mesi ella ha sentito, sia d' alcun' momento, non dimeno, egli non è tale che possi esser' equiparato a quegli che in uarie parti con somma diligenza, per le frequenti lettere a noi mandate manifesti,

---

[1] Archetypae duplici folio, primo n. 152, altero non numerato.—In iis extrema tantum verba, *Della R. P. V......* STEFANO, sunt manu ipsius Stephani.—Tertius autem quidam, sed antiquus, quaedam verba sustulit et quaedam mutavit.

[2] Tertius is, de quo in annotatione praecedenti, larga crassaque superducta linea quaedam hic verba delevit, quorum aliqua adhuc legi possunt, scil.,...... *alla diligenza dei nostri padri.*

ogni giorno s' accrescono. A tal che apena habbiamo che mandarui di nuouo. Se pur non uoleste dir' che fossi nuoua cosa, la solita et antiqua cura del riformar' l' anime da noi si ardentemente riceuuta, qual anco così constantemente si tiene (e sempre terrassi), che non solamente non si è dal suo esser rilassata per alcun modo, ma più tosto per il commun studio e diligenza di tutti di giorno in giorno più s' accresce.

Nei soliti essercitii tutti stanno occupati, nè in uero pigramente, essendo che ogn' un per se si sforza fruttificar' con quel talento a se commesso, et affaticansi anco spenderlo con grand' usura. Imperoche oltra le consuete e domestice predice (alle quali concorre grande [1] moltitudine così d' huomini come di donne) si dechiara parimente ogni uenerdì il libro della Sapienza: e anchora nella madre chiesa si espone il decalogo dei precetti, quai forno cominciati a dechiararsi (se ben mi ricordo [2]) da cinque mesi o in cerco, e anchor' si leggono con molto stupor' e frutto di tutti, oue per udirgli ui concorrono con grand' ammiratione di questa [3] città, d' ogni genere o conditione, età e sesso. Fuui anco un de nostri Padri, qual ogni domenica e festa suol predicar' [4] in certo monastiero di monache, lassando hora da parte le frequenti prediche, quali, anchorche non in statuto luocho o tempo, si fanno.

Gl' altri poi oltra l' assiduo studio delle lettioni, che nella settimana o odono, o uer' espongono, le domeniche e giorni di festa, tutti nelle parrocchie a loro constituite (che in numero son' 10 [5]) per imparar' a figluoli la dottrina christiana diligentemente s' essercitano. Onde il Cardinal di questa città, primo a uoi noto che a noi manifesto [6], ci dimostrò la beneuolenza, e l' amor grande che lui ci portaua. Perciò che hauendo lui questa istate passata, dato la cura dell' insegnar' a figluoli la dot-

---

[1] Prius erat scriptum *immensa*.

[2] Loco verborum *mi ricordo* scripserat Stephanus *souviēmi*. Ex hoc tamen ne conjicias eum Gallum fuisse; nam AGUILERA, l c., cap. IX, n. 19, eum Hispanum vocat.

[3] Prius *cotesta*.

[4] *quivi* addiderat his Stephanus, sed deletum est.

[5] Undecim numeravit suo tempore AGUILERA, l. c., cap. V, n. 5.

[6] Verba haec *primo a voi noto che a noi manifesto* linea subter ducta a caeteris distincta sunt. Id autem asserit Stephanus, quia Joannes Andreas de Mercurio, Messanensis Archiepiscopus et Cardinalis, magnam sui pontificatus partem Romae, ubi nostris notus fuit, exegerat, nec *Messanam pontificaliter ingressus est* ante diem *23 Martii hujus anni 1556.* Vide ROCCHI PIRRI, *Ecclesiae Messanensis Notitia* II, lib. I, col. 343, A.

trina, a suoi parrochiani, acciò ch' egli isperimentassi (secondo ch' egli dicea) se lor poteano senza tanta nostra fatica far' il medesimo [1]: ma finalmente accorgendose lui quel spiritual' edifitio, con tanto sudor e trauaglio e con si felici principii cominciato, andar' a terra, fe chiamar' il nostro R. P. Preposito [2], dal qual pregò che di nuouo le si concedessi l' opera e diligenza della Compagnia in questa cosa, dal qual ottenne ciò che chiedea. E però questo mese passato con il medesimo ordine, qual nell' altre lettere più diffusamente dechiarassimo, nella docttrina christiana con gran frutto (secondo che si uede) s' incominciorono a essercitar' i figluoli: la qual cosa di tal modo è trattata che a tutti ne procede grand' utilità: nè ui è persona ueruna, che non s' accenda e infiammi sommamente al studio del diuin culto. Perciò che non solo i fanciulli, ma anchora gl' huomi di età han dimostrato il frutto che dalle lettioni e prediche fatto hanno. Imperoche oltra quelli che da noi si confessano, che sono molti, nelli hospitali anchora e in case priuate, e molti infermi, e prigioni, e sforzati nelle galee, dalli nostri si son' confessati. E per questa causa le confessioni sono state più del solito frequenti, per causa di una certa febre detta pestilentiale, che molti n' ha oppresso e molti a' sepolchri condotto. Non dico quì quanti si sono confessati da nostri Padri, nel qual numero molti erano, che alcuni da 2, altri da 18, molti da 15 anni non si eran confessati.

Lasserò anco di dir' quante cose siano state restituite che di mal acquisto procedeano, quante discordie parimente pacificate, e quante ingiurie rimesse. Hora quanto sia la diuotione e il feruore, parte la modestia dei uestimenti, l' andare, e le lachrime, la dechiarano, e principalmente la mutatione della uita. Sono molti in matrimonio congionti, la cui uita e costumi se fossero comparati con quelli di coloro che nei monasteri perfettamente uiuono, non si potrebbe subbito giudicar' chi di loro hauessi tocco il colmo della perfettione. Molte uergini sono nobili e uirtuose, che si son soggiogate al uoto di uerginità e religione.

Molti giouani parimente si sono ad altre religioni (e prenci-

---

1 Vide supra, pag. 319.

2 P. Hieronymus Domenech, Provincialis praepositus.

palmente alla nostra Compagnia) dedicati. E tra gl' altri uno assai nobile, e nelle letere latine, grece, per molt' anni uersato, e delle hebraice dotto [1] alquanto, a questi giorni nel nostro numero si condusse, e congiunse. Qual, peroche dalla giouentù Messinese era hauuto (come in uero era) per un essempio, così in lettere come in uertù, per questo, ha tratto molti in sua ammiratione e imitatione, et è giouane così come di sangue nobile, così di costumi uertuoso; nondimeno hora non riguardando nè degnità nè nobiltà alcuna, si essercita in qual si uoglia ufficio anchor' che minimo. Dui abbati sono, de quali l' uno la fama [2] da Calabria a noi l' ha condotto, l' altro la singolar' modestia dei nostri fratelli ogni giorno l' acende, con molti prieghi domandano esser' posti a qual si uoglia uffitio a benche minimo.

Alcune di quelle donne, che dal peccato a Dio si son conuerse, che uiueano nella casa (detta di probatione), si sono maritate. E quattr' altre in un medesimo giorno sono entrate in religione.

Non mi son pensato hor' quì, P. R., connumerar' il tutto, per ciò che si ricercherebbono più lunghe lettere che non si richiede. Ma dirò quello che a ogni modo non si può tacere, e che principalmente dichiari la bontà e patienza di quelli, che frequentano il nostro tempio, nel sopportar' oltraggi, ingiurie e uituperii. Il che però deue parer assai, essendo che questa gente è molto pronta alle uendette e ricordeuole dell' ingiurie antiche. Fu ferito in questa città un giouane assai nobile da un altro d' età pari, ma di costumi diuerso, e talmente ferito che si dubitaua grandemente della sua salute: hor' il malfattor' per timore di non esser' chiamato in corte dal fratello di quel ferito, s' ascose, non hauendo ardir' d' uscir' fuori di casa. Il fratello di quel ferito lo cercò assai, non già con animo di uendicar' l' ingiuria fatta al fratello, ma ben con intentione di perdonargli, per che trouato che l' hebbe, humanamente gli perdonò. Vn' altro anco (d' ogni lode degno) non ignobile, che tanto patientemente sostenne un schiaffo, che non solo non cercaua

---

[1] Stephanus scripserat *consapevole*.

[2] Sic; existimamus tamen scribendum fore *fame*. Praevaluit enim in Italia et Sicilia, ut narrat Aguilera, sub finem anni 1555 et initio sequentis, magna annonae caritas, unde factum est ut e proxima Calabria plures in Siciliam trajicerent.

uendicarsi, immo prostrato a' piedi del nemico humilmente gli chiese perdono.

Che dirò hora di quelli, quai la sua diuina Maestà gl' ha talmente mutati, che lassato la seruitù del mondo, demonio e della carne, han sottoposto i colli loro al dolce giogo di Giesù? Era quì in questa città un huomo, che per i suoi uitii a tutti era molesto, e per questo ancora era stato messo in essilio, ouê non facea altro che rubbamenti, homicidii, e ladrocinii; costui doppo alcun tempo confessandosi con un dei nostri Padri, si ridusse a miglior uita, lassata quella prima: qual dopo poco tempo, mutato l' habito dell' anima e del corpo, si fece monacho. Vna donna anchora, d' animo più uirile che femineo, qual hauendo già hauuta la fede, e quasi sposata, fu dal medesimo sposo repudiata, pigliando lui un' altra donna, costei non l' acusò, o uer' chiamò in corte; ma, lassato il mortal sposo, si dedicò all' immortal sposo, Giesù, dal qual non sarebbe più scacciata, se pur lei per sua causa da lui no si separassi per mezzo d' alcun peccato.

Questo è quanto per hora ci occorre, P. R., e perche questo è poco, prieghamo feruentemente V. R. P. si degni pregar' appresso sua diuina Maestà, acciò possiamo esser per il futuro più diligenti cultori della uigna a noi commessa, che per il passato non siamo stati.

Di Messina, alli 24 di Settembre del 1556.

Per commissione del Padre Rettore [1].

Della R. P. V. indegno seruo e figliolo in X.°,

FRANCESCO STEFANO.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto Reuerendo in Christo Padre, il P. M. Giacobo Laynez Vicario General' della Compagnia de Giesù, in Roma.

Alia manu: Jesus. 1556. Messina. Quadrimestre di 24 di Settembre.

Vestigium cerae sigilli.

---

1 "Eodem fere tempore (sub finem Junii aut initio Julii hujus anni 1556) Pantaleon Rhodinus pro Vinkio, qui domesticum Catanae magistratum gerebat, Rector creatus Collegii Mamertini, neque Tironum curam deponit." AGUILERA, l. c., cap v, n. 8.

Praecedentium Francisci Stephani litterarum latina versio [1].

†
IHS

Gratia et pax D. N. Jesu Christi sit semper in cordibus nostris.

Etsi profectus spiritualis (Pater in Christo obseruandissime), quem sedula nostrorum patrum opera hisce mensibus urbs Messana sensit, non sit omnino poenitendus, *tantus* [2] tamen non est, ut tanta proferat, quanta aliis plerisque in locis geri scimus, eque variis ad nos delatis literis quotidie accipimus. Noui fere nihil habemus, de quo te certiorem fieri oporteat. Nisi nouum forte dicas animorum pie formandorum curam ardenter susceptam ita tenere constanter adhuc, ut non modo non aliqua in parte remissa fuerit, sed etiam communi omnium studio in dies magis ac magis excrescat. In consuetis itaque uersantur omnes, nec sane segniter, nec mediocri cum foenore commissum pro se quisque talentum studet expendere. Nam praeter domesticas [3] conciones (quae magna frequentia habentur), exponitur etiam *intra hebdomadam,* die veneris, Liber Sapientiae, necnon in templo *maiori* [4], quae quinto abhinc mense, si satis memini, legi coeperant praecepta Decalogi, inaudito fere omnium aetatum ordinumque concursu, leguntur etiam nunc non minori omnium et admiratione et fructu. Est quoque ex nostris patribus quidam, qui diebus omnibus dominicis et festis in quodam monialium monasterio concionatur, ut nihil de iis concionibus dicam, quae licet non statuto tempore et loco, frequenter tamen

[1] Duo sunt harum litterarum exempla archetypa, in quibus tantum postrema verba *R. P. T.*...... Stephanus, sunt ipsius Stephani manu apposita. Primum est in folio unico, n. 149, in eoque tot sunt liturae, emendationes et additiones ab eo inductae, qui litteras exaravit, ut adversarium videatur. Alterum, nitidius, est in foliis duobus, quorum primum tantum signatum est n. 150. In eo pauca quaedam mutavit propria manu Polancus.

[2] *is.* Polancus.

[3] *nostra in ecclesia* addidit Polancus.

[4] *summo* templo. Polancus.

variis in monasteriis haberi solent. Reliqui uero, praeter assiduum lectionum studium, quas in scholis intra hebdomadam interpretantur uel audiunt, diebus itidem dominicis et festis in suis singuli paroeciis (quae numero sunt decem) in doctrina christiana pueris inculcanda gnauiter exercentur. Qua in re suum erga nos animum satis beneuolum videtur declarasse, qui in hac urbe est Cardinalis [1], tibi prius, credo, notus, quam nobis. Cum enim proxima aestate docendi pueros curam ad suos paroechos transtulisset, quo experiretur (ut ipse dicebat), possentne illi sine nostro tanto labore hoc ipsum praestare; ac tandem comperisset in omnibus fere paroeciis spiritale aedificium, quod tanto fuerat sudore tamque secundis initiis erectum, prorsus concidisse, accersiri iussit R. P. Praepositum, ab eoque, ut Societatis opera hac in re sibi iterum commodaretur, rogauit. Proximo ergo mense eodem ordine, quem aliis literis fusius praescripsimus, in piis Christi dogmatibus non mediocri cum prouentu (ut iam apparet) institui pueri coeperunt. Quae ita geruntur omnia, ut non exiguus hinc fructus ad omnes perueniat; neque ulla est aetas, quae non iis maxime ad pietatis religionisque studium adiuuetur; quae enim promptior expeditiorque perducendi ad Christum pueros uia esse potest, quam si dum tenera [2] aetate, simul cum lacte nutricis, piam doctrinam doctamque pietatem imbibant? Infantes sane, quoniam magnifica ab illis opera expectari non possunt, satis est, si amplam nobis suae uirtutis expectationem praebeant. Grandioris uero aetatis homines, uberes doctrinae haustae fructus iam protulerunt. Nam praeter eos, qui apud nos confitentur, qui sane multi erant, nunc multo etiam plures, in hospitalibus quoque permulti audiuntur, et in priuatis domibus qui lecto decumbunt, necnon qui in carceribus aut triremibus detinentur, quorum confessiones ideo his mensibus fuere frequentissimae, quod multos febris (quam uulgo pestiferam uocitant) et oppresserit, et ad funus deduxerit. Non hic dicam quam multi auditi fuerint a nostris Patribus, qui a duobus, qui a quindecim, qui a decem et octo annis confessi non fuerant.

[1] *et Episcopus Messanensis* addidit Polancus. Hic erat Joannes Andreas de Mercurio.
[2] *sunt* addidit Polancus.

Praeteribo quam multa restituta sint, quae inique ablata erant, quot dissidentium inter sese animorum compositae inimicitiae.

Quanta uero sit eorum, qui nostrum frequenter adeunt templum, deuotio, declarant quidem cum habitus, modestior incessus, lachrymarumque effusio, tum maxime morum in melius commutatio. Sunt enim multi matrimonio copulati, quorum si pietatem cum *eorum* [1] moribus, qui in monasteriis perfecte uiuunt, conferas, nescio quos uerius perfectionis apicem attigisse dicas. Sunt multae quoque virgines, quae et uirginitatis et religionis uoto se adstrinxere. Nonnulli etiam adolescentes, qui et aliis, et nostrae imprimis sese religioni consecrarunt. Inter quos quidam non obscuris natalibus ortus, in latinis et graecis multis iam annis uersatus, hebraearum non ignarus *omnino*, paucis ante diebus in nostrum collegium admissus est, qui, quia iuuentutis Messanensis exemplar, tam in pietate, quam in literis habebatur, et erat, ideo multos in sui admirationem et imitationem traxit: estque, vt generis nobilitate, ita et morum facilitate, et oris modestia insignitus. Nunc in obsequiis domesticis ita uersatur, ut nihil tam *generosum uirum decere* [2] putet. Duo Abbates quorum alterum fama e Calabria ad nos perduxit, alterum uero singularis fratrum nostrorum modestia, ignitaque charitas, ad eorum imitationem inflammat assiduis precibus, ut uel ad *sordidissima* [3] ministeria admittantur, efflagitant.

Ex iis quoque mulieribus, quae, a turpi uitae genere in honestius conuersae, in domo (quam probationis uocant) uiuebant, nonnullae sunt matrimonio copulatae, quatuor autem uno eodemque tempore religionem susceperunt.

Non est in animo hic singula persequi, R. P., quae prolixiores, quam par est, literas desiderarent, sed *ea* [4] dicam dumtaxat, quae praeteriri minime possunt, quaeque declarent praesertim in sustinendis iniuriis aequanimitatem eorum, qui in nostro templo conciones et confessiones, communionisque sacramenta frequentare sunt soliti, quod eo debet uideri maius, quo gens est haec promptior paratiorque ad uindictam, *antiquissimarumque* [5] iniuriarum memor. Vulneratus est hac in urbe quidam

---

1 *multorum.* Polancus.
2 *decere generosum uirum.* Id.
3 *infima.* Id.
4 *quaedam.* Id.
5 *antiquissimarum etiam.* Id.

satis honesto loco natus adolescens, ab alio non multum aetate, moribus autem longe dissimili, atque ita uulneratus, ut de eius uita prope desperatum esset. Quamobrem, qui *maleficii*[1] author fuerat, ne a uulnerati fratre in ius uocaretur ueritus, latitabat, nunquam domo egredi ausus; sed tantum abest, ut caesi frater eum odio prosequeretur, ut etiam illum diu quaesierit, quaesito uero et inuento, noxam humanissime condonarit. Non minus commemoratu dignum est, quod *de quodam alio fertur qui*[2] cum non ignobilis esset conditionis, ita aequo animo acceptum colaphum sustinuit, ut qui lacessitus erat, a lacessente ueniam deprecaretur, ad eius genua prouolutus.

Quid uero de iis dicam, quos dextera Excelsi incredibili quadam uirtute ita mutauit, ut excusso durae seruitutis iugo, quod sub daemone, mundo ac carne sustinebant, blandissimo Christi iugo colla supposuerint? Vir erat quidam hac in urbe ob execranda flagitia omnibus inuisus, quo etiam nomine ab urbe in exilium relegatus fuerat, vbi expilationibus et homicidiis insignis diu cum uixisset, nostri cuiusdam Patris opera, cui sua ille peccata confessus fuerat, effectum est ut, deposito eo uitae genere, tutiorem uiuendi rationem arriperet. Nil ille moratur, et corporis animique mutato habitu, se Deo totum monachus effectus, deuouit. Dignum profecto uiro facinus. Ceterum nonne animo plus quam uirili fuit foeminei infirmique sexus mulier, quae cum compositis iam foederibus accepta esset in uxorem ab sponso, posteaque ab ipso repudiata, altera ascita, non eum in ius uocauit, sed omisso mortali sponso, Christo sese copulauit, nullam passura amplius repulsam, nisi se ipsa a sponso suo[3] sponte subtrahat?

Plura his quae scribam non succurrunt, R. P., et quoniam paucissima sunt, rogamus R. P. T. ut pro nobis apud Deum intercedat quo grauiores uineae nobis commissae cultores simus.

Messanae, 24 die Septembr. 1556.

De commissione d' il P. Rettore.

R. P. T. indignus seruus ac filius in Jesu Christo,

FRANCISCUS STEPHANUS.

---

[1] *delicti.* POLANCUS.
[2] *quidam.* ID.
[3] *X.°,* id est, *Christo,* addidit Polancus.

Superscriptio in quarta pagina: † Admodum obseruande in Christo Pri. Jacobo Laynez, Vicario generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: Jesus. 1556. Messana. Quadrimestres 24 Septembris.

Vestigium cerae sigilli.

DXLVI

Antonius Trancosus,
Ex commissione P. Leonis Enriquez,
Patri Ignatio de Loyola.
Ebora, 29 Septembris 1556 [1].

†
Jesus.

Colende in Christo Pater.

Pax Christi.

Scripturus ad te, uenerande in Christo Pater, de iis rebus, quae quatuor hisce superioribus mensibus apud nos gestae sunt, principio te certiorem faciam de nostris deque illorum salute.

Patres igitur fratresque omnes, Dei Opt. Max. bonitate adiuti, cum in quotidianis exercitationibus maximos progressus faciunt, tum etiam in uirtute ipsa ac morum probitate magis magisque proficiunt, in eoque se praecipue omnes exercent, ut unusquisque diligenter et perfecte regulas obseruet: quae etiam, ut tenacius omnium animis adhaereant, affici solent aliquando poenis, si forte contingit ut aliquam minus diligenter seruent: quae quidem pene omnia alacri et hilari uultu excipiuntur, ita ut

[1] Autographae duplici folio, primo n. 577, altero non numerato.—Vere non sunt nisi ejusdem Trancosi litterae, quas supra, n. DXXXV, pag. 447, dedimus, latinitate donatae et nonnihil decurtatae.

omnes aliquando summis precibus a Rectore [1] contendant, ut eos, quacumque uoluerit poena, afficiat, propter eorum (si hoc uere dici potest) in obseruandis regulis negligentiam.

Patres uero iis praesto esse solent, qui e uita discedunt, eosque suis cohortationibus adiuuant et confirmant: quod, quam utile ac Deo Opt. Max. gratum sit, uerbis explicari non potest. Nam cum maxima et propemodum incredibilis aegrotantium multitudo in hac urbe sit, in iis inuisendis ac peccatis eorum expurgandis dies noctesque consumunt: tantus est enim erga nostros omnium amor et beneuolentia, tantaque de iis tum in literis, tum etiam in uirtute ac uitae sanctimonia apud omnes opinio est, ut nemini de peccatis confiteri uelint nisi illis: cum tamen in hac urbe et doctorum et religiosorum hominum non parua multitudo sit: quod quidem ex eo uel maxime euenire existimo, quia cum multi ex his crebris diaboli persuasionibus eo miseriarum deuenissent, ut de salute animorum suorum omnino desperassent ab eoque a quamplurimis religiosis, qui se huius rei gratia eo contulerant, abduci non possent, tandem diuina Dei Opt. Max. bonitate effectum est, nostris accedentibus, ut ab iis omnibus liberarentur.

Accersuntur praeterea nostri ad gratiam inter multos componendam atque alia quamplurima pietatis officia, quibus omnibus rebus, auxilio et fauore diuino, licet pauci sint, tamen satisfaciunt; nam cum quidam homines nobiles grauissimas inter se inimicitias gererent, seque mutuo uulneribus confecissent, missus ad eos frater quidam noster, Lionelus Lima nomine, eos in pristinam ac ueterem amicitiam reduxit: iisque non contentus, ut inuiolabile et perpetuum esset amicitiae foedus, elaborauit (quod certe consequutus est) ut sese mutuo publice in templo coram sacrosancto corpore Domini nostri Jesu Christi amplecterentur: quo facto, maximas omnes, qui ibi aderant, Deo Opt. Max. gratias egerunt.

Hic etiam frater, cum Patre Cotta [2] simul, bis duos quosdam homines comitatus est, qui publice ad patibulum ducebantur; quorum alter, cum iniquo et acerbo animo sententiam de eo latam tulisset, sibi ipsi mortem consciscere (ut aiunt) constitue-

---

1 P. Leone Enriquez.
2 P. Melchiore Cotta.

rat; sed crebris et assiduis nostrorum sermonibus hac tam execranda et detestanda cacodaemonis persuasione liberatus, genibus nixus, ab omnibus ueniam impetrare cupiebat, rogabatque ut animum suum Deo commendarent: sic tandem in fide ac religione christiana confirmatus suspensus uita excessit. Alter hoc supplicii genus non modo subire non recusauit, sed laeto et hilari uultu illud excepit, seque ea et multo maiore poena dignum esse omnibus declarabat: quod certe nostrorum consiliis et persuasionibus euenisse existimo: quibus peractis, solent statim in eo loco concionem habere ad frequentissimum hominum conuentum, qui sontes et nocentes illos in iis regnis ad patibulum usque comitari consueuerunt [1].

Accedit etiam illud: Patrem quemdam nostrum, Gasparem Didacum [2] nomine, superioribus proximis diebus ad sacerdotem quemdam se contulisse, qui iamdiu concubinam quamdam habebat ex eaque filium quemdam; quem cum acriter et uehementer reprehendisset, illique quam detestandum et execrandum hoc uitium esset declarasset, effectum est ut statim, poenitentia ductus, concubinam derelinqueret, seque (vt ferunt) uoto castitatis Deo Opt. Max. constringeret.

Confessiones uero ac conciones nostri templi reliquaque eiusdem generis exercitia non minore fiunt frequentia ac animorum utilitate quam antea: imo, crescente in dies auditorum numero, tantus fit hominum conuentus, ut iam neque templum, quod mediocris magnitudinis est, neque uestibulum, quod amplum etiam aliquantulum esse uidetur, eos possit capere, licet ubique multa subsellia collocentur. Quantum autem in huiusmodi concionibus et exercitationibus proficiatur, hoc uno satis intelligi potest, quod ii fere omnes assidui et frequentes sunt, cum in audiendis concionibus, et confessionibus uel menstruis uel singulis hebdomadis, ut unusquisque potest, conficiendis, tum etiam in sumenda Eucharistia. Habes hactenus, colende in Christo Pater, de iis, quae ad animorum salutem pertinent; nunc uero de ualetudine deque nostris studiis et literarum exercitationibus mentionem faciam.

Quamplurimi igitur ex nostris hoc anno aegrotarunt, ita ut

---

[1] Vide supra, pag. 449, annot. 2.

[2] Gasparem Dias vel Diaz.

omnes praeceptores, uno excepto, et subsidiarii, qui ad huiusmodi necessitates constituti erant, non mediocriter uariis et diuersis morbis afflictarentur: eoque res deuenit, ut inuiti ferias scholasticis per spatium unius mensis concederemus. Quod cum ad aures Principis Cardinalis [1], qui eo tempore Vlyssippone erat, peruenisset, summo quodam moerore hoc nuntio affectus, statim unum ex praecipuis ac doctioribus medicis, quos quidem apud se habebat, ad nos misit, ut nos inuiseret nostrosque diligentissime curaret, eumque crebro de ualetudine fratrum per literas certiorem faceret. Ex quo perspici profecto potest quanto nos omnes totamque Societatem amore et beneuolentia complectatur: iam enim alteri medico, in morbis curandis peritissimo, nostrorum omnium curam commiserat; uerum cum illi aliquantulum diffidere uideretur, fratrum salutem ei committi uoluit, cui aliquando suam committeret, quemque satis cognitum et perspectum haberet.

Habiti sunt praeterea in hoc quadrimestri, initio singulorum mensium, nonnulli dialogi: orationes etiam non paucae ab scholasticis nostris recitatae sunt, quibus omnibus non paucos externos interfuisse existimo: ii uero, qui apud nos literis operam dant, cum in literis, tum etiam in uirtute, non mediocres faciunt progressus: nonnulli etiam ex his, qui in prima et secunda classe uersabantur, in Societatem nostram admissi sunt: nonnulli uero aliorum religiosorum instituta sequuti sunt. Deus Opt. Max. eos in suscepta uiuendi ratione conseruet. Quamplurimi praeterea, tum ex scholasticis, tum etiam ex aliis, in nostram Societatem ingredi uehementer desiderant. Mirum est enim quantum iis publicis conuentibus omnium animi ad uirtutum et literarum studia incendantur.

Hoc etiam anno, diuina bonitate fauente, exponi philosophia incipiet, cuius etiam gratia Marcus Georgius, qui hic conscientiae casus declarabat, Conimbricam profectus est, in cuius locum Dominus Leo (qui hic nunc Rector est) successit, cuius profecto in hanc urbem aduentus tam omnibus gratus et iucundus fuit, ut nonnulli ex ciuibus, summa quadam laetitia perfusi, eum statim salutatum uenirent, eiusque aduentum felicissimum optarent.

---

[1] Henrici, de quo saepissime in hoc et in praecedentibus voluminibus.

Haec sunt, uenerande in Christo Pater, quae mihi hoc tempore in mentem ueniebant, de quibus te certiorem facerem: reliquum est ut omnium nostrorum, quorum Pater in Christo es in tuis precibus sanctisque sacrificiis ne obliuiscaris.

Eborae, tertio calendas Octobris 1556.

Ex commissione Patris Leonis.

Indignus filius tuus,

Antonius Trancosus.

Superscriptio in quarta pagina: † Jesus. Al muy Reuerendo en Christo Padre el P. Maestro Ignatio, praepósito vniuersal de la Companhía de Jesu, en Roma. 1.ª uia.

Alia manu: 1556. Ebora. Quadrimestres 29 Septembris.

DXLVII

P. Didacus Carrillo
Patri Ignatio de Loyola.
Compluto, 29 Septembris 1556 [1].

†
Jhs

Muy R.do en Christo Padre nuestro.

La summa gracia y amor eterno de Christo nuestro Señor sea siempre en nuestras almas. Amen.

De las pocas que deste Collegio despues de [la quadrimes]tre de Mayo se han escrito, terná ya V. P. entendido la poca commodidad que en él ha avido para tratar del aprouecha-

[1] Archetypae duplici folio bona ex parte jam detrito.—In illis tantum postrema verba *De V. P. el minimo,* &.ª sunt manu ipsius Patris Carrillo, qui Rectoris vices gerebat.

miento y edificacion de los de fuera y del estudio y los demas exercicios de los de dentro; mas con todo esso daré por esta á V. P. de lo uno y de lo otro más particular intelligencia.

Demas de la ocupacion que nos ha dado un quarto, que en esta casa se començó á labrar este verano, ha sido el Señor servido, en pago de los muchos que se han exercitado spiritualmente en este collegio, de exercitar con enfermedades corporales á los más de los Padres y hermanos dél de tal suerte que, en lugar de ocho ó nueve exercitantes que de ordinario solíamos tener, avemos agora tenido nueve ó diez enfermos á la contina; aunque con avernos el Señor dado los más de los que se avian este invierno exercitado, ninguno de los enfermos fué seruido de llevarse, como quiera que con su buen odor y paciencia hayan algunos dellos dado á entender que como maduros pudieran aver sido cogidos. Creo que el ser esta fruta, que por muy madura no pierde sazon, y la falta que esta viña tiene de obreros, han entre otras sido causa deste misericordioso juizio, segun la experiencia nos lo ha en alguna manera ya enseñado.

Luego como el calor y enfermedades entraron en es[te pueblo] y particularmente en este collegio, començamos de embiar á Loranca, á casas de personas devotas, donde otras vezes se suelen embiar, algunos de los enfermos y convalescientes, attenta la indisposicion que de parte de las obras y de la enfermedad del pueblo avía en este collegio para sanar ni convalescer en él; y ansí, de solos catorze, que en él quedaron, cayeron enfermos los nueve, y los demas han estado harto indispuestos y achacosos. De manada tan pequeña, tan enferma y tan derramada, qué pudiera esperar la sabiduría del mundo y la prudencia de la carne? á todos parece que los encerró el Señor debaxo de la enfermedad para que los vnos y los otros entendiéssemos cómo el dedo de Dios y su poderoso braço es el que, por medio de los sanos y de los enfermos, de los sabios y de los ydiotas, puede y suele obrar las maravillas que en el mundo se digna y se sirue de hazer.

[Tres] [1] hermanos y un Padre fueron á Berlanga, y el conde

[1] Evanuit hoc verbum cum charta; verum ex sequentibus refici valet.

de Montagudo [1] desde Almaçan, donde reside, embió luego [á pedir] le diesse los exercicios, como muchos días há nos lo avía embiado aquí á pedir, parte por cartas, parte por dos ó tres criados; y de sus más queridos embió á que aquí los hiziessen. Demas de lo que por medio deste Padre hizo el Señor en el alma del Conde y de otros particulares, obró tanto en su hermano [2], que tras aver pedido con instancia la Compañía, passando esse día por aquí dixo que ninguna cosa tanto dessea como hazer ya en vn collegio ó casa de la Compañía la cozina ó otra cosa semejante. Los otros tres hermanos se quedaron en Berlanga, convalesciendo, y enseñando la doctrina christiana con mucho concurso del pueblo y con mucha edification, *etiam* de los canónigos y señores de aquel pueblo, y ayudando á bien morir, y exortando á la frequencia de los sacramentos; y sacando en este lugar á ahorcar vn hombre, salió con él á pie y sin gorra Don Martin Cortes, hijo del Marques del Valle [3], que dos años há se exercitó en este collegio, ayudándole con tantas lágrimas y amor, que los que lo veyan se admiravan y alavavan al Señor. Es este cavallero vno de los que bien se han aprovechado de los exercicios en su profession por esta tierra.

[A Sigüenza] [4] fueron un Padre y un hermano, donde sin otros muchos, que de sus exortaciones se aprovecharon, vn hombre que avía dexado á su muger por adúltera, la tornó á recibir en su casa; y otro [se ha], *ultra* de la frequencia de los sacramentos, dedicado á visitar ospitales y á servir los pobres. Un moço avia muerto á otro, y confessándose se recogió á hazer penitencia. Vna muger estava mui reñida y apartada de su marido porque falsamente la avia infamado; y perdonándole se tornó con él, y está en las cosas del divino servicio tan

---

[1] Franciscus Hurtado de Mendoza, Montis Acuti Comes, quique ab anno 1575 primus fuit Marchio de Almazan. Vide POLANCI *Chronicon*, t. III, pag. 71 et indicem.

[2] Duos habuit fratres praedictus Comes de Monteagudo: Ludovicum, qui religiosum ordinem S. Francisci ingressus est; et Gundisalvum, in Siguntina Cathedrali ecclesia Scholarum Magistrum *(Maestrescuela)*. BURGOS, *Blason de España*, part. II, pag. 48.

[3] Ferdinandus Cortes *(Hernan Çortes)* Marchio I del Valle, duos habuit hoc nomine Martin Cortes filios, unum illegitimum, alterum legitimum, de quo sermonem hic fieri existimamus, quique dicebatur Martinus Cortes de Monroy, Marchio de Oajaca.

[4] Deest fragmentum papyri, ubi inveniebatur nomen loci, quo Pater et frater, de quibus fit sermo, profecti sunt. Sed ex POLANCI *Chronico*, t. VI, apparet hic agi de Siguntia.

adelante, que ninguna cosa parece que la apartará dél. Otra estava impedida por affinidad, y su marido dezía que la avia de matar, y dióse con la gracia del Señor órden en lo vno y en lo otro. Vn doctor y un maestro, collegiales de vn collegio que allí ay, y vn cavallero y vn racionero, quedaron determinados de venir aquí á hazer los exercicios; y vn otro racionero se confessó generalmente, y queda esperando lo que la Compañía querrá hazer dél. Otras muchas confessiones generales y particulares se hizieron, y especialmente quedaron dellas aprovechados vna muger, [que mucho tiempo] há vivia triste, y vn hombre noble; y s[obre pad]ecer mucha pobreza, quedaron muy alegres y c[onsolados con la div]ina voluntad y providencia.

Otros quatro hermanos fueron á Cuenca, donde, en compañía de los Padres y hermanos de aquel collegio, se ocuparon en cattecizar algunos de siete ó ocho lutheranos, que allí sacaron los inquisidores en penitencia. Solos dos fueron estrangeros, y solos estos acudieron á nuestro collegio á ser enseñados y instruidos.

A Madrid fue vn Padre solo; hazia con el favor divino fruto como si anduviera acompañado; y aviéndole cortado el hilo el arçobispo de Toledo [1] con vnas excomuniones que mandó publicar contra los favorescedores de la Compañía [2], tornó la divina Providencia á enhilarle con augmento.

Los Padres y hermanos que aquí quedaron, aunque enfermos, se han ocupado en dar los exercicios y confessar á algunos, y entre ellos á vn cavallero de Medina Celi, que salió muy aprovechado y con desseo de ser miembro de la Compañía. Muchos de los que los absentes en su dispersion y los presentes aquí movieron, están esperando quándo los admitirémos á exercicios; y aun algunos más adelante: creo que con el auxilio divino será presto, porque ya casi todos los absentes son venidos con desseo de continuar los exercicios [de devocion] y de letras como solian, y mayormente el de la guarda de las reglas y constitutiones de nuestro instituto.

Cada dia speramos aquí al P.ᵉ Francisco [3], alentados ya con el calor que de su venida se spera.

---

[1] Joannes Martinez Guijarro (Siliceus).
[2] Vide *Cartas de San Ignacio,* t. VI, pag. 657-660.
[3] P. Franciscus de Borja.

Los enfermos son ya pocos y sin peligro. Ellos y los sanos, Padres y hermanos deste Collegio, se encomiendan affectuosamente en las oraciones de V. P. y de todos los Padres y hermanos de essa casa y collegio.

El Señor por su clemencia nos dé á todos en todo á sentir y hazer su sanctíssima voluntad, y á V. P. en el cuerpo y en el ánima la salud que estos sus hijos en el S.or avemos menester y desseamos. Amen.

De Alcalá, 29 de Setiembre de 1556.

De V. P. el mínimo é indigníssimo hijo en el S.r,

[DIEGO CARRILLO [1]].

Superscriptio in quarta pagina: JHS. Al muy R.do en Chro. P.e nuestro el P.e Ignatio prepósito general de la Comp.a de JHS.

Roma.

Alia manu: Jesus. 1556. Alcalá. Quadrimestre de 29 de Set.e.

---

[1] Evanuere fere, attrita charta, haec verba; quae tamen scribere non dubitamus, quia eadem omnino in his litteris manus est et similia verba, *De V. P. el minimo etc*, in litteris aliis 27 Octobris hujus anni a P Didaco Carrillo datis et propria manu subscriptis.

DXLVIII

P. N. Ruiz,
Ex commissione Patris Joannis de la Plaza,
Patri Jacobo Laynez, Vicario,
Granata, 30 Septembris 1556 [1].

IHS

Muy R.do en Christo Padre nuestro.

La gracia y paz de Jesu Christo nuestro Señor sea siempre en nuestros coraçones. Amen.

En la quadrimestre passada [2] se dió á V. P. quenta de las cosas que en esta ciudad y en esta casa ó collegio se digna nuestro Señor á obrar, y particularmente de la partida del P. Basilio [3] á Loxa (que es vna ciudad deste Arçobispado), á instancia del S.or Arçobispo [4]. Resta agora dar quenta á V. P. de lo que nuestro Señor obró en aquella ciudad, allende de lo que en la quadrimestre passada se escriuió: él estuuo allá hasta quinze de Setiembre prosiguiendo sus sermones, pláticas, confessiones y otras obras de charidad, y el hermano, que fué con él, la doctrina christiana: fué tanto el fructo que se hizo en los oyentes, que, allende de los nueuos propósitos que nuestro Señor en ellos plantó, la cárçel, que quando fueron estaua llena de gente, ántes que se viniessen fué el hermano allá á dezir la doctrina, y la halló quasi vazía. Siempre que la doctrina se dezia, la

[1] Autographae duplici folio, primo n. 519, altero non numerato.—Vere menstruae sunt, sed quadrimestrium, quae desiderantur, locum supplebunt.

[2] Sermo procul dubio est de quadrimestribus mensis Augusti, nam in illis, quas supra, pag. 223, n. CDXCVIII, dedimus, nulla fit mentio profectionis Patris Basilii in urbem Loja. Eae autem mensis Augusti periisse videntur.

[3] P. Alphonsus de Avila, P. Basilius etiam appellatus.

[4] Petrus Guerrero.

oyan chicos y grandes con grande deuocion: á los sermones del Padre concurria mucha gente, y concertóse la cofradía de los juramentos [1] con grande contentamiento de clérigos y regidores, escriuiéndose por cofrades, para en nombre de cofrades reprehender los juramentos: occupáuase el Padre entre dia en confessar: confessó muchos clérigos y algunos enfermos con mucha consolacion dellos; creemos que en aquella ciudad se ha de seguir mucho aprouechamiento de la buena simiente que el Padre allí sembró. Plega al Señor que las spinas y abrojos no la ahoguen.

De algunas ciudades deste Reyno de Granada desean mucho algunos Padres con sancta inuidia. Plega al Señor de embiar obreros muchos para que en todas partes sea su sanctíssimo nombre sanctificado.

Aquí en Granada se predica la doctrina christiana, y tenemos grande confiança en el Señor que con la continuacion della se ha de hazer mucho fructo. Continúase con frequentacion el vso de los sacramentos, *scilicet* confession y communion, con mucho aprouechamiento y algunas confessiones de años. Acuden Padres á confessar y consolar enfermos y á ayudar á bien morir, y para ello son pedidos con mucha deuocion.

En casa estamos al presente nueue sacerdotes y diez y siete hermanos, sin dos que han ido en peregrinacion: es para loar á nuestro Señor ver el cuidado que se tiene en la obseruancia de las reglas y en la abnegacion propria, procurando la consideracion en todas las obras, con preparacion al principio y exámen al fin. Finalmente para que en summa diga lo que en ellos ay, para que en ello sea nuestro Señor glorificado, represéntanseme en ellos (*maxime* en la simplicidad de algunos) aquellos padres y hermanos, que Casiano refiere, que con tanto feruor y diligencia aspirauan á la perfeccion, porque sin dubda en esto les imitan. Y á esto ayudan mucho las pláticas spirituales quotidianas, que nuestro P. Plaça [2] haze sobre las reglas, de las quales uisiblemente se vee el fructo y feruor que sacan los hermanos. Plega al Señor él nos dé gracia para que nos aprouechemos todos de tanta pluuia de auxilios y dones como sobre

[1] Nominis Jesu confraternitas ad juramentorum praecipue abusum corrigendum instituta, de qua jam saepius in his *Litteris* et saepissime in POLANCI *Chronico*.
[2] P. Dr. Joannes de la Plaza, Collegii Rector et novitiorum Magister.

nosotros embia, para que de cada dia más crescamos, hasta que demos el fructo que su Magestad quiere, para gloria suya y prouecho de las ánimas, que con su sacratíssima sangre redimió.

Muchos piden ser admittidos á la Compañía, y algunos buenos subiectos: vn sacerdote canonista está agora en exercicios. Speramos en el Señor, segun es la deuocion y deseos de muchos, ordenará con augmento cómo sea muy seruido su Magestad de la Compañía en esta ciudad, como ha puesto los principios. Esto es lo que ay que hazer saber á V. P. deste mes.

Resta pedir que en los sacrificios y oraciones de V. P. y de los demas padres y hermanos charíssimos seamos á nuestro Señor encommendados, para que *in omnibus* hagamos y perfectamente cumplamos su sanctíssima voluntad.

De Granada, vltimo de Setiembre 1556.

Por commission del P.e D.r Plaça.

De V. P. hijo mínimo en el Señor,

† RUIZ. †

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do en Christo Padre nuestro el P. M.o Lainez, Vicario general de la Compañía de Ihs. en Roma.

Alia manu: Luego se den por īd.*(merced?)* procurando rep.ca en su pligo.

p.o *(pagado?)* p.rto *(porto?)......* [1] por mí Jac.e Lopz.

Et alia: 1556. Jesus. Granada. Quadrimestri de ultimo de Setiemb.

Vestigium cerae sigilli.

---

[1] Quoddam est hic vocabulum ita raptim exaratum ut legi nullo modo, a nobis saltem, possit

DXLIX

(Fr. Franciscus)? Monclaro
Patri Ignatio de Loyola.
Conimbrica, mense Septembri 1556 [1].

IHS

Muy R.do en X.o Padre.

La suma gracia y amor de X.o N. S. sea siempre en nuestras ánimas. Amen.

Muchas cosas ay que scriuir á V.ra Paternidad de lo mucho que el Señor en estos quatro meses a obrado en este Collegio en el augmento de su diuino seruiçio, y lo que de contino obra, que es mucho para nos esforçar á lleuar toda la cargua con mucha suauidad; y bien creo que lo hará el Señor, tanto por el fructo de las ánimas, que por los operarios dél se an mucho restaurado en el aprouechamiento suyo, como para nos animar á no tener en nada otras mayores empresas de su seruicio, por difíciles y trabajosas que parezcan.

Quien, Padre, uiese la mudança de la gente en esta tierra, y diguo desta tierra, porque los que en el Collegio oyen son los más esençiales [2], della (tiniendo algun zelo del bien de sus próximos) no dexaria de llorar, sentiendo la pérdida dotras, adonde no ay commodidad para quitar las ánimas al demonio y traerlas al iuguo suaue del Señor, pues uiendo tan buen procedimiento y con tan poco trabajo en gentes, que segun parecian indomables (por los malos hábitos y custumbres en que estauan), ponian muestras de camino áspero y trabajoso. Quien

[1] Autographae duplici folio, nn. 563 et 564.
[2] *esençiales, optimatum filios,* ut ipse latine reddit Monclarus infra.

uiera mançebos tan metidos en uanidades y tan acustumbrados á no sufrir castiguo, agora tanto de otra manera, y tan subiectos á la disciplina y correction de sus maestros. Quien, Padre mio, uiera tan malas palauras, y bocas, que muy poco hablasen, que delante no fuesen juramentos, agora tan resguardados, tuuiera mucha confussion en no trabajar por su aprouechamiento para poder alimpiar los templos dedicados para [el Señor], que tan stablos andan hechos del demonio, como ay por el mundo. Nuestro Señor, por quien es, no mirando á tan indignos, quiera librar sus ánimas del enemiguo y á nos dar fuerças para hazer el fim desta su mínima [Compania] a mayor gloria suya.

En este Collegio somos agora cento y tres entre padres y hermanos sin los que están en el Collegio antiguo, que agora sirue de casa de probacion, que son veinte y siete: vienen algunos de Lisbona y Euora para studiar, y ay muchos al studio; proceden con tanta edificacion que es mucho para loar al Señor, principalmente en los nouiçios, por auerem avn poco tiempo de religion.

El P. Luis Gonçalez, quando aquí vino, puso muchos al studio, exortándolos mucho á las letras, y ordenó entre ellos los tonos que de ántes no se hazian con tanta órden; y tenemos prédica *quotidie* en el refitorio, en que se ue muchas muestras de quánto el Señor tiene los ojos sobre esta su mínima [Compañía], porque uer hermanos tan nouiçios en el tiempo, y sin exerçiçios [1] muchos dellos, dizir cosas de N. Señor con tanto sentimiento, y traer los spíritus tan promptos en la mortificacion y aprouechamiento, no podrá dexar de sentir que el Señor tiene prometido á esta su mínima [Compañía] lo que dixo á los discípulos: *Ego uobiscum sum usque ad consummationem saeculi* [2], y lo mucho que de tan buenos cimientos en el augmento del diuino seruicio por el tiempo se espera.

Yo confiesso, Padre mio, que no sé de qué manera pueda explicar, con sentir muy poco, el mucho que siento en estos sus nueuos hijos, porque si lo son en el tiempo de su llamamiento, tambien lo son en los años de su uida. Aquí no pudiera, Padre,

---

[1] *Sin exercicios*· Qui nondum exercitiis spiritualibus S. Ignatii exculti erant.—Haec in latina versione praetermissa sunt.

[2] Matth. XXVIII, 20.

detener las lágrimas, si sentimiento tuuiera de mis peccados, uiendo que ay muchos que no sé se con razon se puede afirmar cometer en el mundo vn peccado mortal, por la pureza y ynocentia de sus años, y estos pocos tan bien empleados y consumidos en buena criança, traeren tanta confusion consigo; y la promptitud en la obediençia y guarda de reglas, que es cosa tan sobrenatural y mannada daquella diuina gratia, quanto yo por mis imperficiones no puedo dizir.

Ordenó *tamen* [1] muchas cosas á la usança desa san[ta] casa, y halló en los hermanos buen aparejo para emprimir muchas otras que ya començaua á hazello, sino que en el mejor fué llamado del P. Doctor [2]: esperamos por él para los principios, y con su uenida se espera hazer muchas cosas de mucho seruiçio del Señor.

En los maestros a nuestro Señor mostrado este año su misericordia y el deseo que tiene del bien de las ánimas, que con auer en la ciudad enfermos, y junto con nos los collegiales, y en casa auer hermanos dolientes, no enfermó ninguno, y lleuaron por bondad del Señor el peso de sus trabajos mui bien. En casa auerá aora ocho enfermos, cinquo dellos algo flacos, pero no peligrosos; los otros uan conualesciendo: lo que no es mucho entre tantos y tiempo de tanto calor.

En el mes de Junio se hizieron vnas disputas en este collegio en la capilla muy solemnes, ansí en la edificacion como en las letras: vinieron á ellas los principales de la vniuersidad, ansí el Rector como maestros, y tambien hun hombre, que aquí embió el Rey para uisitar la vniuersidad, que allá estuuo por embaxador: llámase Balthasar de Faria, que es mucho con nos. Vinieron los que auian de disputar muy aparejados por la gran crédito y openion que tienen de los nuestros, y duraron vn dia por la mañana de las 7 hasta las 10 horas, y á la tarde de las 3 hasta media despues de las seis: y con ser dia de gran calor, vinieron tantos que no vuo lugar para argumentaren sino los doctores. Los nuestros lo hizieron tam bien, que todos fueron admirados de cómo les deshazian sus argumentos y con tanta facelidad. Fueron muy bien rescebidos por Miguel de

---

[1] P. Ludovicus Gonzalez.
[2] P. Dr. Michaël de Torres, Provincialis.

Sosa, perfecto de los estudios. Vuo por la mañana vna oraçion en uerso, que recitó vn hermano con mucha satisfaçion, y por la tarde otra en prosa, que hizo vn estudiante, muy buena.

Los studiantes tienen sus exerciçios acustumbrados, que hazen con mucha satisfacion de sus maestros y de todos: ay entrellos muchas disputaciones, y orationes, y declamationes, en prosa y uerso, y muchas *publice,* juntos los cursos con las demas classes, que es vn buen auditorio; estas orationes se hazen en loor de las fiestas de nuestro Señor y de nuestra Señora, y mártires, y Santos otros. Ansí en esto como en los themas de sus maestros se haze mucho prouecho, porque á bueltas del gusto del latin gustan las cosas de Dios; porque todos sus exercicios lleuan estas suaues medicinas: ellos se huelgan mucho con ellas y añaden otras de su cabeça: ellos están ya en esto con tanto asiento, que es para loar al Señor. Ándanse aora aparejando para los principios con enigmas y orationes, y un diálogo que haze el P. Pedro Perpiñan, y espérase ser estos principios muy buenos á gloria del Señor.

Anse ydo por estos tiempos calurosos muy pocos studiantes en comparacion de los años passados. Con los collegiales que tenemos á cargo se tuuo trabajo por enfermar muchos, y dellos tan peligrosos que, se no vsaran con ellos de charidad, fuera mucho biuir; y esto por estar lexos de sus patrias y no les poder uenir presto lo necessario: á algunos recogeron en casa, y se embiaron á conualescer á las patrias: llegaron este año á cinquoenta, y por no tener casas no son más: ay entre ellos muchos muy nobles y hijos de señores principales del reino, que los embian aquí sus padres por la buena criança y doctrina que aprenden. Espérase que el Rey les dé vn collegio junto con nos, por lo tener ansí ordenado, en que pueda auer grande número dellos.

El P. Don Leon [1] es ydo para Lisbona: quedó en su lugar el P. Miguel de Sosa, y juntamente con tener cuidado de los studios, como dántes, paréçeme que hasta proueer el P. Doctor.

Vino agora de Euora para leer vn curso el P. Marcos Jorge, el qual es muy deseado de los studiantes, y andan muy aluoroçados con su venida, porque se espera ser este vn buen

[1] P. Dr. Leo Enriquez.

curso: el Cardenal [1] lo no queria alargar sin que le diesen el P. Don Leon, que agora está en Lisbona para partir para allá.

No ay que más se ofresca escriuir á V. P. de las cosas esenciales á esta. Estos sus hijos todos se encomendan en la bendicion y sanctos sacriffícios y orationes de V. P., y ansí de los padres y hermanos desa sancta casa.

De Coimbra, del Setiembre 1556 [2].

Mínimo hijo de V. P.,

Monclaro [3].

Superscriptio in quarta pagina: † Al muito R.do en X.º Padre el P. Mestre Ignatio Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: Jesus. 1556. Coimbra. Quadrimestres del mes de Set.e

---

Praecedentium (fratris Francisci)? Monclaro litterarum latina versio [4].

†
IHS

Summa Dei Opt. Max. gratia ac amor magis magisque in nostris animis augeatur. Amen.

Multa sunt, Pater amplissime, tibi scribenda illorum, quae Creator ille huius mundi ac Princeps Deus in hoc collegio, cum maximo omnium virtutum incremento, quatuor his praeteritis

---

[1] Henricus, Lusitaniae Princeps, Eborensis Collegii conditor.

[2] Verba haec *De Coimbra, del Setiembre 1556* addidit manus antiqua et certo romana.

[3] Sic, tum hic, tum in versione latina mox subjicienda, nomine non expresso. Existimamus autem hunc esse illum Franciscum Monclaro, qui, natus Visonii, Societatem Conimbricae ingressus est et, post emissam quatuor votorum professionem, in Indiam tandem anno 1569 navigavit. Vide Franco, *Synopsis annalium Societatis Jesu in Lusitania*, ad an. 1569, nn. 21-24.

[4] Autographa duplici folio, nn. 549 et 550.

mensibus fecit singulisque diebus facit. Quod quidem nobis animum ac uires addere deberet, ut quoduis onus, licet arduum ac difficile, libentissime aggredi non dubitaremus: et hoc Dominum facturum, cum propter ingens animarum commodum, quod, illo duce, nobis ministris longe lateque amplificatum est, tum ut nos ad maiora his foeliciter et pro uotis succedentibus exhortetur, minime nobis dubitandum esse arbitror. Qui, o Pater, huius gentis (hos enim, qui in hoc collegio literis operam dant, fere optimatum filios esse uideo) mente et cogitatione complecteretur commutationem, si aliqua animarum salutis cupiditate teneretur, lachrymas largissime profunderet; plurimas alias regiones daemonis seruitute constrictas uidens, cum nulla opportunitas sit ut illas ad suauissimum Christi iugum trahere possimus; in hac autem quae propter indomitam ac pene barbaram naturam signa difficilis ac ardui itineris prae se ferebat, tam foeliciter esse successum. Quis uideret adolescentes ita ineptiis suis inuolutos, ita supplicii expertes, nunc adeo praeceptis ac magistrorum castigationi parentes? Quis homines iuramentis, aut, quod peius est, periuriis ita addictos, nunc ab illis ueluti a re quadam insolita ac penitus inusitata abhorrentes? Et certe non parum ruboris omnibus nobis inferre deberet, quod non multum operae, studii, diligentiae, laboris ad animorum nostrorum perfectionem conferamus, ut templa Domino olim consecrata, nunc uitiis omnibus coinquinata mundare possemus. Ille, cuius nutu et arbitrio omnia reguntur, non nos debiles ac minime ad id aptos respiciens, omnium animos a daemonis turpissimo iugo ad suam ditionem redigere dignetur, nobisque uires augere, ut ad huius minimae Societatis finem cum maximo ipsius honore peruenire possimus.

In hoc collegio modo sumus 103 fratres, praeter eos qui sunt in antiquo collegio, in quo nunc domus probationis est, qui sunt septem et uiginti: aliqui Olyssipone et Ebora ueniunt ut operam literis dent: sunt multi, qui id exercent, qui cum clarissimo optimorum morum documento maximos simul in studiis literarum progressus faciunt, nouitii praecipue, quod est mirandum, cum non multum temporis religioni impenderint. Pater Ludovicus Gonzalez, cum huc uenit, multos in scholis posuit, illos ad literarum studium amplissimis verbis excitans, simulque tona *(sic)* constituit, quae antea cum tanto ordine non habe-

bantur. Singulis diebus in refectorio habetur concio; qua in re aperte uidemus quanta cura in hac minima Societate tuenda ac amplificanda a Deo adhibeatur: cernere enim fratres, admodum in religione tyrones, tanta de Deo dicentes, nonnisi cum magna admiratione aliquis potest: et illos ita a propria uoluntate alienos, ita animi utilitatibus vacantes, qui intueatur, non poterit non manifeste uidere illud, quondam discipulis dictum, nobis etiam promissum esse: *Ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi.*

Ego quidem, mi Pater, ingenue fateor mihi penitus verba deesse, quibus uel summam illorum, quae in his tuis nouis filiis (noui enim cum in religionis tempore, tum in aetatis annis sunt) uideo, explicare possim: ac si praeteritis meis criminibus, contra omnia tuentis ac regentis Dei potestatem admissis, tristitia ac dolore afficerer, lachrymas continere non possem, cum multos videam, quos aliqua grauioris criminis macula aspersos affirmare quis certo non posset ob annorum innocentiam ac morum integritatem, adeo ueluti maximis peccatis susceptis angi ac cruciari, adeo obedientiae subiectos, et constitutiones ac sacramentum quoddam seruantes. Hoc unum dico, eius diuinam indolem, uel potius uirtutem, hominum fidem excedere ac superare, et a Deo illo, omnium bonorum auctore, fluxisse, quam ego tot criminibus inuolutus explicare minime possum.

Multa praeterea P. Ludouicus secundum istius domus morem instituit, fratresque ad id optime praeparatos inuenit, et in incoepto persisteret, nisi a Patre Doctore uocatus esset: illum ad Calendas Septembris, qua die anni principium in hoc collegio celebrari solet, expectamus, cuius aduentu non mediocriter omnia confirmabuntur, plura etiam, prout Deo placebit, de integro fient.

Omnibus praeceptoribus hoc anno Christus misericordiam impertitus est, ostenditque aperte quantum animorum salutem desideraret; nam cum passim in tota ciuitate homines uariis morbis tenerentur, nobisque coniuncti domestici, quos collegiales appellamus, cum aliqui fratres etiam aegrotarent, nullus tamen illorum in morbum incidit, sed grauissimi laboris onus sibi impositum omnes, Deo iuuante, sustinuerunt. Domi octo fratres aegrotant: quinque, ingrauescente morbo, non tamen adeo ut inde mors consecutura uideatur, anguntur; caeteri uero,

ab aegritudinis ui recreati, optimam corporis constitutionem reparant: quod quidem tam rapidi caloris tempore non est mirandum.

Mense Junio publicae in hoc collegio habitae sunt disputationes celeberrimae, quibus adfuerunt totius Academiae principes cum praefecto: adfuit etiam uir quidam, quem Rex ut ipsam Academiam renouaret misit: dicitur Balthasar a Faria, qui etiam in istam ciuitatem legatus a Rege missus est: hic nobis maxime fauet, Societatemque unice diligit ac charam habet. Qui erant disputaturi satis parati uenerunt, propter opinionem quam de nostris conceptam habent, cui non mediocriter responderunt: omnes enim admirabantur quod omnium argumenta minimo negotio confutarent. Disputationes mane habitae sunt a septima usque ad decimam, a prandio a tertia usque ad sextam; et cum dies caloris esset maximi, tot uenerunt, ut solis doctoribus argumentandi locus relinqueretur. Mane habuit orationem carmine compositam frater quidam, quae omnibus ualde placuit: postea scholasticus aliam oratione soluta.

Ii, qui literis operam dant, solita exercent munera, quae cum summa omnium congratulatione obeunt; habentur frequenter disputationes, orationes, declamationes, carmine et oratione soluta, quibus Diui laudantur, saepissime coram uniuersa academia: qua in re, cum in humanioribus disciplinis, tum in Dei Optim. Max. desiderio, multum proficiunt: omnia enim illorum exercitia his suauissimis condiuntur pharmacis, quibus ipsi maxime delectantur; nec solum illa componunt, sed augent et de suo late amplificant. Omnes aenigmata et orationes, quibus anni principium celebretur, praeparant, simulque agendus est dialogus, quem Pater Perpinhan composuit: haec principia celeberrima futura speramus; quod si, ut credimus, fiat, id Deo acceptum referendum arbitror.

Hoc feruentissimi caloris tempore, si rationem praeteritorum annorum habeamus, paucissimi discesserunt scholastici. Cum domesticis, quorum cura nobis est imposita, aliquantulum laboris pertulimus; multi enim illorum cum grauissimo uitae periculo in morbum inciderunt, quos nisi diligentissime curaremus, e uita fortasse discederent; magno enim interuallo a parentibus distabant, ita ut non facile ea, quae sibi necessaria erant, inde quaerere possent: aliqui illorum domi curati sunt,

et in patriam missi, vt firmam corporis ualetudinem ibi obtinerent; hi omnes hoc anno fuerunt quinquaginta; non enim plures domus capere poterat. Inter illos sunt summorum uirorum et totius Lusitaniae Principum filii, quos huc parentes non solum propter literas, sed etiam propter liberam et ingenuam educationem mittunt. Regem illis collegium quoddam nobis coniunctum, quod plurimos capere possit, daturum speramus, quod ita iam constitutum ac decretum est.

Pater Leo Olisiponem profectus est, cui successit Pater Michaël a Sousa cum simul studii sit praefectus, fortasse donec Pater Doctor aliud instituat. Huc uenit Pater Marcus Jeorgius, ut in primo cursu doceret, qui omnium scholasticorum uotis expetitur; de illo enim maxima sperant. Princeps Henricus eum dimittere nolebat, nisi illuc Pater Leo mitteretur, qui modo est Olisipone ut illuc inde contendat.

Nihil aliud est, Pater optime, quod ad te scribam. Hi omnes tui filii tibi se totos tradunt, optantque ut illos tuis orationibus ac sacrificiis Deo commendes, quod etiam ab omnibus patribus ac fratribus, qui in ista domo versantur, illos exigere arbitror. Vale.

Tuus minimus filius,

Monclaro.

Superscriptio in quarta pagina: † Al muy R.do en X.o Padre el P. M. Ignatio prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: Jesus. Quadrimestre latina, (credo) sia de Coimbra del Maggio del 1556 [1].

---

[1] Non bene legerat, qui haec scripsit, sermonem in his litteris fieri de rebus etiam quae *mense Junio* gestae fuere.

DL

P. Robertus Clayssonius
Ex commissione Patris Joannis Baptistae Viola,
Patri Joanni Polanco.
Billomo, 2 Octobris 1556 [1].

Pax Domini Dei nostri Jesu Christi perfecta nos donet libertate. Amen.

Quae a proximis literis quadrimestribus, quarto Calendas Junias scriptis, pro negotiorum varietate, quibus undequaque premimur, Reuerendae P. tuae communicanda suadet sacrae obedientiae religio, breuiter ac summatim proponemus: *quippe quae ante menstruis literis praemissis fere omnia fusius enarrauerimus.*

Igitur vt a sacramentorum atque adeo diuini verbi ministerio exordium sumamus, R.dus Praepositus noster *Dominus* Baptista Violaeus, *Dominus* [2] Hieronymus Bassius [3], ego denique, licet indignus *(quamquam et Dominus Nicolaus, quantum per literariae professionis occupationes licet, scholasticorum confessionibus audiendis operam suam impertiat)*, sacramento tum Poenitentiae tum Eucharistiae administrando inuigilamus; plerisque primarii ordinis matronis, mensibus singulis sacramentum confessionis repetentibus, scholasticis vniuersis, numero facile quingentis, idem ex more facientibus, potentioribus aliquot ciuibus solito saepius hoc saluberrimum aduersus omne vitiorum venenum animi alexipharmacum sumentibus. Nec desunt qui dominico quoque die, *defaecatis conscien-*

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 284 et 285 Quae deleta vel mutata a Polanco fuere, de more, *italicis* characteribus exscribemus; emendationes vero in annotationibus subjiciemus.

[2] *P[ater].* POLANCUS.

[3] *et Nicolaus* addidit Polancus. Hic erat P. Nicolaus Bellefille, Lotharingius.

tiae penetralibus, Synaxeos mysterium frequentent, quorum numerus vberius paulatim accipit incrementum. Feriis Assumptionis Mariae Virginis supra quinquaginta *nostro ministerio* [1] coelestem illum panem exceperunt. Res hic erat inaudita ac plane insolens sacramentorum frequentatio, quae vtriusque sexus cuiusque ordinis hominibus magis magisque familiaris euadit.

Ab aegrotantibus, consolationis adferendae ac plerumque confessionis audiendae gratia, hinc inde accersimur, haud absque prouentu spiritali neutiquam poenitendo. Restitutiones haud levis ponderis passim fiunt ab his, qui nobis confitentur, Christo Domino auctore.

Feriis Natiuitatis Marianae haud exiguus communicantium coetus sacellum nostrum (a canonicis nostro relictum vsui intelligo) decorauit.

Quantum ad Euangelii ministerium attinet, Biliomi diebus dominicis ac feriis solemnioribus aut Domino Hieronymo aut mihi ecclesiastae munus iniunctum ab alterutro praestatur. Dominus Hieronymus Claromonte, apud Montemferranum [2], apud Sanctum Cyricium [3], et alibi concionatus, haud vulgare sui reliquit desiderium. *Nam apud Montemferranum, festo Eucharistiae concione habita, in proximam quadragesimam desiderabatur. Ego vero* [4] in vrbe, cui Aquasparsa [5] nomen est, in ciuitate claromontana, in oppido Cornonensi [6], apud Ambertinos, *in Monasterio Stellensi et in aliquot pagis* [7] concionibus habitis, suauem *Christi* sparsi *odorem, ita ut a Claromontensibus, ab Ambertinis, ab Aquasparsanis* [8] in proximam quadragesimam efflagitabar. Atqui iam ante annum a R.mo Domino Praesule Claromontano [9], ciuibus Issiodorensibus fides data infringi nequit. Certe verbum Dei vacuum ad nos minime reuertitur, quin penetrabilius omni gladio ancipiti, intima cor-

---

[1] *apud nos.* Polancus.
[2] Montferrand.
[3] Saint-Cyrice? Verum nullum hujus nominis oppidum in Billomi vicinia reperimus.
[4] *Per me etiam.* Polancus.
[5] Aigueperse, *Puy de-Dôme.*
[6] La-Corne?
[7] *et aliis in locis.* Polancus.
[8] suavem *Christus odorem* sparsit, *et ab eisdem fere omnibus.* Id.
[9] Guilielmo du Prat.

dium [1] penetrat, pertingens vsque ad diuisionem animae et spiritus.

Quae Academiae nostrae oeconomiam spectant, ea quidem diuinae Prouidentiae benignitatem noua luce *illustrant omnibusque* [2] reddunt conspicuam. Sub ferias Natiuitatis Joannis Baptistae, Pater noster, Baptista Violaeus, cum fratrum comitatu Biliomum peruenit. Ciues ad gymnasii in proximas Magdalenes ferias praeparationem se accingunt suis impendiis, quamquam locus, scholae exercitiis modo destinatus, ad tempus dumtaxat huic vsui seruiat. Re omni probe confecta, confluit tanta discipulorum turba, vt gymnasium aegre capax sit. Nam fere quingenti classicos praeceptores [3] (qui quinque sunt numero) frequentant, exceptis his, qui theologicam lectionem accedunt, et Alphabetariis, qui intra priuatos parietes, paedagogi sui opera vtuntur. Numerus accrescit in dies magis ac magis, speramusque ante festa Natalitia frequentiorem cateruam. Delectat ciues, atque adeo canonicorum Collegium, discipulorum tanta turba diebus singulis sacrosanctum Missae sacrificium insolita quadam modestia frequentans, cui frequens hominum coetus assistit hora septima matutina. Singuli professores classici horas tres, partim auctorum enarrationi, partim discipulorum in mutuis concertationibus exercitationi, ante meridiem, ac totidem post prandium impendunt. Primariae classi praefectus est Leonhardus Masserius, qui, pridie inchoationis studiorum, orationem in bonarum artium encomium, cum summa circumstantis coronae gratia, in summo templo habuit. Alteri praeest Dominus Nicolaus Lotharingius. Tertiam administrat Lodouicus Gerardinus. Quarto ordini praesidet Jacobus Morellius Extremum locum occupat Oliuerius [4], natione Picardus, qui e collegio [5] Parisiensi in Aruerniam commigrauit. Hi probe suo funguntur munere, quo fit, vt longe lateque Societatis rumor cum illustri Christi gloria *propagetur* [6]. Ego quidem S. Lucae euangelium ex professo enarrare pergo cum auditorum benigno applausu. Certe cumulatissimus in Christi horreum nostris su-

---

1 *per ipsius gratiam* addidit Polancus.
2 *omnibus*. ID
3 praeceptores *nostros*. ID.
4 Oliverius Hameleus. Vide supra, t. III, pag. 541.
5 collegio *nostro*. POLANCUS.
6 *Propagetur* scripserat Clayssonius; sed illud delevit Polancus et restituit.

doribus fructus convehendus est, Christo, summo agricola, agrum Aruernicum excolente. Praepositus D. Baptista dextre ac solerter cum R.mo Episcopo [1] (qui huc Lutetia concessit) et ciuibus atque canonicis negotia peragit. Dominus Petrus Canalis, Rector Collegii nostri, curam sibi iniunctam fideli ac sedula industria Deo nobisque exoluit.

R.mus Dominus [2] solito nos fauore prosequitur, quem potius intendere beneficiorum cumulo videtur. Nam aedibus conductitiis in habitationem nobis traditis, supellectilem necessariam nobis comparandam curauit. Amictum singulis subministrauit, frumentum, vinum ac *ducentas libras* [3] victui necessarias suppeditauit. Pollicetur decem francorum millia Collegii aedificio extruendo, praeter redditus annuos, quos ad *quingentas sexcentasue libras* [4] pollicitus est ante annum. Calicem argenteum, cum caeteris ornamentis sacrificio necessariis, nobis subministrauit *liberalissime*. Sane liberaliter se gerit erga nos, pro sua humanitate, quam nuper exhibuit erga me, paululum valetudinarium, dum mox me Euscopiam ad se accersiuit valetudinis recuperandae gratia. R.dum Patrem nostrum haud raro, vt de negotiis cum eo conferat, ad se venire iubet. Faxit Christus vt R.di Patris nostri Ignatii, iam in coelum sublati, suffragiis negotia omnia promoueantur.

Vale, Pater obseruandissime, nostri memor apud Deum nosque uniuersis Patribus fratribusque commendatos habeto.

Biliomi, secundo Octobris 1556.

Imperio Praepositi nostri P. Baptistae.

R.dae P. tuae minimus in Christo filius,

ROBERTUS CLAYSSONIUS.

Superscriptio in quarta pagina. R.do in Christo Patri Dno. Joanni Polanco, Patri meo obseruandissimo. Romae.

Alia manu: 3. Jhus. 1556. Biliomi. Quadrimestres 2 Octobris.

Et alia: Emendata.

Vestigium sigilli.

---

[1] Gulielmo du Prat.

[2] Dominus *Episcopus*. POLANCUS.

[3] *pecuniam*. ID.

[4] *quingentos sexcentosve francos*. ID.

DLI

Thomas Romanus,
Ex commissione Patris Eleutherii Pontani,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Bibona, 3 Octobris 1556 [1].

†

La pace de Christo abondi sempre nelli cuori nostri. Amen.

Essendo la uolontà uostra, Reuerendo in Christo Padre, che ogni quatro mesi rendiamo conto a V. R. P. del stato delle cose sucesse, ho racolto certi capi de quelle cose che sonno acadute nel mese de Maggio, Giugnio, Luglio, et Agosto, quale pareuano più degne di essere annotate, le quale mando a V. R. P. con le presente; et aciò incomenciamo dalle cose priuate.

Tutti per gratia d' Iddio se sonno portati assai bene, sforzandosi ogniuno de seruare le regule, et d' edificare sopra il fondamento delli loro uoti l' edificio di tutte quante l' altre uirtude. Alchuni se sonno retrouati alquanto infermi, ma in puocho tèmpo si sònno rehauti, eccetto il nostro fratello Guido Antonio, al quale il Sig.^{or} Iddio a ogni sua fatica et insieme con la uita ha posto fine; et quasi nel medesimo tempo nel quale habiamo saputo esser' il nostro P. Ignatio andato al cielo, perche habbiamo inteso che sia morto a l' ultimo de Luglio doe hore doppo leuato il sole, et il fratello nostro Guid' Antonio l' ha sequitato la notte sequente: et così in un' giorno l' uno et l' altro ariuati sonno al termine della uita presente.

Le scole nostre sonno assai frequentate con gran' frutto delli scolari, così nelle lettere, come nelli costumi, alchuni delli

[1] Autographae duplici folio, primo n. 168, altero non numerato.

quali essendo totalmente desperati, et poca speranza dando a noi et alli loro parenti de megliorarsi, finalmente a meglior' speranza sonno redutti. Molti ogni mese si confessano et si comunicano, et pensano de lassare il mondo et intrare in qualche religione per seruire a Iddio. Oltra di questo ne sonno stati oferti da loro parenti, accioche da noi fusseno acettati. Et sonno alcuni altri, alli quali saria molto grato stare con esso noi, ma non li acettiamo subbito, accioche col' prolongare uediamo quanto fermo stiano nelli loro buoni propositi.

Li segni della mutatione della loro uita sonno assai manifesti, conciò sia che dalle persone riceuano assai capelli, quando sonno chiamati santucci, quando hipocriti, et per beffe di santità li toccano come reliquie, il che non sarebbe si pari fossero de costumi. Li figlioli molto bene imparano la dotrina christiana, et si delettano de cantarla in casa et fuor di casa, et questo non senza grande piacere de chi l' odeno.

Il numero delli scolari sonno circa 170, et al più de ducento ne haueressimo, se non fusse la inuidia de alchuni, li quali anno seminato certi cattiui rumori de noi, et posti in timore li cittadini, accioche non mandino li loro figlioli alle nostre, ma alle loro scole. Pochi sonno quelli che uengono alle prediche et alla dotrina christiana, parte per esser cosa noua et insolita, parte anchora non anno potuto uenire per esser' occupati circa la recolta.

Nel mese di Maggio et Agosto molti se sonno confessati et communicati, et mai manca di confessare. Alli infermi quasi ogni giorno siamo chiamati. Molti inimici per gratia d' Iddio si sonno fatti amici, delli quali doi erano principali della città de Xacca: l' hospitale, il quale è apresso al collegio nostro, sempre ci da materia de confessare: l' incarcerati anchora ci danno gran' guadagnio spirituale, delli quali cinque, essendo menati a giusticiarsi [1], furono dalli nostri consolati, et uno di loro retirato dal baratro della desperatione, perche staua in questa sententia che l' anima insieme col corpo hauesse da morire.

Alcuni ciarlatani nel istesso giorno della Pentecoste erano montati in bancho per dare parole al populo, il numero del

[1] Prius scriptum erat *al martirio;* sed aut eadem Thomae, aut alia satis antiqua, manus id cancellavit et superscripsit *a giusticiarsi.*

quale era assai grande, ma noi fecemo che cessasseno, aciò che un giorno tanto santo non imbratasseno de parole sporche et immonde come loro sogliono.

Vna certa donna, la quale un' soldato teneua per concubina da tre anni, se fugì in questa città, facendosi comune a tutti; uenendo di poi il soldato per remenarla o per amazarla, procurassimo che ritornassero in gratia, et che si confessassino et maritassero, il che per gratia de Iddio, senza spesa alcuna loro, fu fatto.

Doe uergine hanno deliberato de consecrarsi a Christo, et molte altre il medesimo fariano, se non fosseno dalli loro parenti impedite, le quale le uoriano maritare, benche contra lor' uoglia.

L' odore di questo collegio si è sparso alle città uicine, di modo che li cittadini di Xacca, terra che si può mettere tra le più nobile di Sicilia, pensano di fare un' collegio et di questo con noi ne hanno ragionato.

Altro non dico se non ch' io domando perdonanza del tempo così pocho utilmente passato, conciosia che io doueua in questo tempo del metere fare magior messe spirituale; pur' procurarò per el tempo da uenire, ciò che insino a qui s' è mancato, de refarlo; et acciò fare lo potiamo, humilmente domandiamo l' aiuto delle orationi de V. R. P. et de tutti li altri padri et fratelli che iui in Roma stanno.

Di Biuona, a dì 3 de Otobre 1556.

Per comissione del nostro Padre Rettore.

Di V. R. P. il minimo delli figlioli uostri.

THOMASSO ROMANO.

Superscriptio in quarta pagina: Al molto R.do in Christo Padre il Padre M.o Jacobo Laynes, substituto della Compagnia di Jesus, in Roma.

Alia manu: 1556. Biuona. Quadrimestre 3 d' Ottobre. R. a 13 di Xbre.

DLII

P. Eleutherius Pontanus
P. Jacobo Laynez, Vicario.
Bibona 3 Octobris 1556 [1].

Jesus, Maria.
3 Octobr. 1556.

Pax X.i

Quae Maio, Junio, Julio et Augusto proxime elapso annotanda, ut ad te, alioquin semper occupatissimum, perferri possent, occurrunt, haec sunt.

Res priuatae, ut hic incipiam, recte Dei beneficio se habuerunt, singulis in hoc elaborantibus ut, seruatis Societatis nostrae institutis, in pace ac dilectione uiuamus: omnes, super firmissimum religiosae uitae fundamentum (triplex, dico, paupertatis, castitatis, obedientiae uotum) sedulo caeterarum uirtutum superstruunt aedificium. Aduersa ualetudine nonnulli laborarunt, uerum breui omnes conualuerunt, praeter unum Guidonem Antonium, qui simul laborare desiit et apud nos uiuere, eodem pene tempore, quo sanctissimum Patrem nostrum Ignatium ad coelos migrasse accepimus, nocte nimirum, quae diem illum pridie calendas Augusti proxime excepit. Praecessit Pater Ignatius: successit filius Guido Antonius, ut qui uiuenti maximum semper honorem detulerat, eumdem quoque morienti

[1] Apographae, duplici folio, primo n. 169, altero, cujus tantum remanet superior pars, non numerato.—Vere sunt latinum praecedentium Thomasi Romani litterarum exemplum; sed quia in quibusdam nec levis quidem momenti differunt, et ab alio, Rectore scilicet Bibonensis Collegii, subscriptae sunt, eas hic distincto loco et numero ponimus.

exhiberet. Nam cum tota nocte illa, quae Patri Ignatio fuit ultima, Guido Antonius in agone laborasset, non tamen mortuus est; uerum sub horam undecimam matutinam aut duodecimam, quo tempore P. Ignatius spiritum exhalauit, ad se reuersus: "mira, inquit, hac nocte ostendit mihi Dominus, quorum memoriam, si superuixero, nulla unquam delebit obliuio„: quae cum humilitatis conseruandae causa non aperiret, tamen subindicare uisus est, de Patris nostri Ignatii transitu aliquid sibi reuelatum; addidit enim uenisse sibi in mentem agonis Sancti Ignatii, feris Romae expositi, atque ab iisdem iugulati: quod semper sanctus senex optauerat [1]. Itaque ad sequentem noctem superuixit ut patrocinio P. Ignatii, iam in coelum recepti, tutior ex hac uita decederet. Haec de Guidonis nostri obdormitione paulo prolixius, quod iuuenis singularis humilitas, ac uita sanctissime exacta non hac tantum commemoratione, uerum longissima quoque oratione digna esset.

De scholis nostris hoc habeto: frequentari eas magno discipulorum, tum in literis, tum in moribus, fructu, quorum nonnulli cum essent perditissimi, exiguamque nobis ac parentibus melioris uitae spem praeberent, ad saniorem tandem mentem sunt perducti. Confessionis communionisque sacramenta plerique singulis mensibus percipiunt, et de mundo relinquendo cogitant. Tres ultro parentes nobis obtulerunt, si forte in nostrum illos contubernium admitteremus. Sunt et alii, quibus gratissimum esset si possent in nostram Societatem admitti: verum non statim uoti compotes fiunt, ut ostendat dilatio quam firmis radicibus innitatur, quod prae se ferunt, nobis cohabitandi desiderium; mutatae in melius uitae certissima dant indicia, quae quotidie excipiunt ab externis scommata, dum se nunc sanctos, nunc hypocritas, vocari audiunt; dum se a praetereuntibus, reliquiarum in modum, extremis digitis irrisorie attingi uident: quorumdam uero in eos usque eo procedunt odia, ut obuios non pugnis tantum, uerum lapidibus etiam impetere audeant, quibus iniuriis minime afficerentur, nisi mores illis dissimillimos haberent, a quibus haec patiuntur.

Doctrinam Xianam., qui abecedarii sunt, felicissime ediscunt, et, numerorum deliniti modulis, domi forisque decan-

---

[1] Brevissime haec attingit ORLANDINI, *Hist. Soc. Jes.*, lib. XVI, n. 16.

tant, non sine magna audientium uoluptate. Summa discipulorum centum plus minus septuaginta, ducentos facile excessuri, nisi plurimos nobis subtraheret quorumdam inuidia, qui, sparsis per urbem sinistris de nobis rumoribus, ciuibus timorem incusserunt, et ne a suis scholis abductos filios ad nostras deducerent effecerunt. Nunc ad ciues ipsos ueniamus.

Ad conciones et doctrinae christianae lectiones pauci conueniunt, partim propter rei nouitatem et insolentiam, partim quod, circa agriculturam occupati, illis interesse non potuerunt. Confessi sunt et communicarunt plurimi Maio et Augusto; nec unquam desunt qui parati sint confiteri: atque hac in parte sacerdotum ac monachorum negligentia huic nostro labori multo maximum affert in Christo emolumentum.

Ad aegrotos quotidie fere uocamur; inimici multi amici, Deo iuuante, facti sunt, quorum duo uiri erant urbis Xaccae primarii; xenodochium, in custodia publica detenti quoque, bona pars sunt nostrae messis; quorum quinque cum ad supplicium ducerentur, nostra opera non parum adiuti sunt. Vnus etiam ex desperationis barathro reuocatus, cum in ea esset haeresi, ut putaret animam cum corpore desituram. Circulatores aliquot ipso die Pentecostes in forum prodierant, populo, qui frequentissimus conuenerat uerba daturi; sed effecimus ut illis indiceretur silentium ne diem tam sanctum impuris, ut solent, vocibus profanarent. Mulier quaedam concubinaria, quae a milite (cui se a tribus annis prostituerat) profugerat, seque in hac urbe omnibus sui copiam facturam receperat, militi, qui huc eamdem uel secum reducturus uel interfecturus venerat, reconciliata est et reddita, non sine foenore; nam concubinatus in uerum matrimonium uersus est: et uterque confessus, superiorum annorum culpas poenitentia salutari diluit. Duae virgines Christo se consecrare statuerunt: plures idem erant facturae, nisi a parentibus, inuite quodammodo ac coacte, uiris essent traditae.

Iam bonus huius Collegii odor ad uicinas urbes se diffudit, ut Xacca, inter praecipuas Siciliae urbes numeranda, de Collegio Societatis extruendo cogitet, ac saepius ea de re nobiscum egerit. Quid praeterea dicam nescio, nisi ueniam orem tam infructuose transacti temporis. Dabimus autem operam, ut progressu temporis sarciatur quicquid hactenus ea in parte peccatum est; ad quod orationum tuarum caeterorumque romanorum

patrum ac fratrum patrocinium humiliter imploramus. Vale, obseruande in Christo Pater.

Biuona, quinto nonas Octobris anno 1556.

Tuorum in X.° filiorum minimus,

ELEUTHERIUS PONTANUS.

In quarta pagina haec tantum leguntur: 1556. Biuona quinto nonas Octobris. Q. S.

DLIII

P. Joannes Rethius
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Coloniae, 3 Octobris 1556 [1].

IHS

Gratia et pax Domini Nostri IESV Christi sit semper in cordibus nostris.

Missas ad nos literas de foelici R.di Patris nostri Ignatii ad coelum migratione, nuper, R.de Pater, recepimus. Quibus legendis primum quidem non parum contristati omnes sumus ob tanti Patris *amissionem* [2]; post uero plurimum consolati quod eum non tam amisisse, quam ad Christum praemisisse uideamur, quo et ipse praemium laboris reciperet, et nobis locum praepararet, gratiamque uberiorem impetraret.

Quoniam autem tempus *appropinquat* [3], quo R. T. de fructu

---

[1] Autographae, olim in vol. *Germaniae Epistolae mixtae, VII,* in quadruplici folio, nn. antiquis 275-277, recentioribus 335-338, nunc autem N. 1. Quarti folii prima facies nitida est, altera tantum continet superscriptionem. Pauca in iis emendavit Polancus, quae nos pro more indicabimus.

[2] *absentiam.* POLANCUS.

[3] *accedit.* ID.

hic collecto certiorem facere conuenit, quam breuissime id iussu Superioris nostri facturi sumus. Superioribus itaque diebus et Archiepiscopo et eius suffraganeo priuati sumus [1]: *quorum obitus plurimum angit eos, qui norunt cujusmodi sunt, qui nunc in eorum locum forte cooptandi essent. Reddit et haec* [2] res Senatum nostrum non parum solicitum *reddit*, qui hanc sibi commissam ciuitatem in uera et catholica religione conseruari perpetuo cuperet, ut multis argumentis clare ostendit. Certe sic suos in officio continet, ut nemo, quantumuis haereticus, palam aliquid committere audeat, quod a catholico alienum sit, ni forte exilio mulctari uelit. Bonos omnes unice amat, et magno honore afficit; quemadmodum et nos quotidie experimur.

Consul uterque huius anni, *pro singulari eorum in omnes religiosos et bonos charitate*, D. Arnuldus Sigenius et D. Hermannus Sudermannus [3], paterne admodum nos complectuntur. Quorum ille *cum alias* frequenter, *tum superioribus proxime diebus*, tam humaniter nobis omnem suam operam obtulit; ut in non modicam spem erectus sim, fore ut Societas nostra per illum multum adiuuetur. Hic uero nostram causam plane suam fecisse uidetur: *adeo* [4] nostro in negotio diligenter laborat, atque si proprium esset. Data occasione aliqua, *quamvis* [5] minima, honorificam admodum nostri mentionem facit apud eos, qui opem nostris rebus afferre posse putantur, nosque eis sedulo admodum commendat. Nuper etiam quemdam magni nominis uirum nostro nomine accessit, et cum eo serio plane de rebus nostris egit; et ualde eis succenset, quibus minus nostra uidentur esse cordi. Bene propterea nobis uolunt, atque id re ipsa manifeste ostendunt multi alii praeclari Senatores; imo totum fere eum ordinem deuinctum consuetudine tenemus.

Nondum tamen nobis collegium dederunt, non quod nolint (uolunt enim quam maxime) sed quia hactenus nullum uacuum

---

1 Joannes Nopel von Lippstadt, suffraganeus, vivere desiit 6.a Julii 1556 (Braunsberger, l. c., pag. 215, annot. 3); Adolphus autem von Schauenburg, Archiepiscopus, 20.a Septembris ejusdem anni 1556 (Gams).

2 *quae*. Polancus.

3 Arnoldus von Siegen et Hermannus Sudermann. Hansen, l. c., pag. 261 et 279.

4 *tam*. Polancus.

5 *vel*. Id.

fuit. Cum autem paucis ante diebus D. Jacobum Leichium ex nouo Coronarum collegio iusserint emigrare [1]; nobis illud tradendum plane confidimus. Haec de Senatu.

Theologi omnes et Rectores bursarum cum eorum collegis magno nos studio et beneuolentia prosequuntur; nescio quid praeclari Vniuersitati, opera ac diligentia nostrorum, accessurum sperantes. Quare et prompti ac libenter plane ad lectiones, cum studiorum humanitatis ac literarum, tum Sacrosanctae etiam Theologiae *enarrandas* nos admiserunt. Sed ea conditione, ut in facultate Theologica *promotiones susciperemus* [2]. Alienum enim a consuetudine esse aiunt, non promotis potestatem facere in scholis alios docendi. Quapropter, consiliis amicorum acquiescentes, superioribus diebus pro bacalaureatu respondimus; hodie, ut spero, ad *professionem* [3] admittendi.

A bona insuper parte ciuium, cuiuscumque tandem ea sit conditionis ac ordinis, omnique studiosa iuuentute afficimur summo honore. Ex quo facile colligimus, quo in nos Colonienses sint animo.

His omnibus uero et id accedit diuini beneficii, quod nobis deest nihil; licet redditibus nullis, aut paucis admodum adhuc iuuemur.

Interim hanc nos excolimus uineam ea ratione, qua possumus, populo concionando, confitentes audiendo, et iuuentuti aliquid interpretando. R. P. Leonardus [4] domum et filios suos regit. Sumus autem modo Sacerdotes sex, et laici decem, et hi magna ex parte nobiles. Praeter hos *est* [5] modo in exercitiis dominus cuiusdam *terrae* [6] prope Neomagum, quem nobis adiungendum prorsus confidimus. Multi etiam aliis aut nobis adscribi, aut ad exercitia admitti permultum desiderant, quorum precibus R. P. Leonardus morem gereret, nisi loci angustia prohiberetur. His omnibus ut bene sit, curat dominus Leonardus; et praeterea confessiones frequenter audit, et infirmos saepe inuisit. Vicini nostri, et multi alii, inter quos est et mater mea, singulis diebus dominicis communicare pergunt. Ego

---

1 De his quaedam apud HANSEN, l. c.

2 *ad gradus solitos promoveremur.* POLANCUS.

3 *doctoratum.* ID.

4 P. Leonardus Kessel.

5 *versatur.* POLANCUS.

6 *oppidi.* ID.

etiam in fratre lucrifaciendo multum laboraui; sed hactenus inde parum retuli, nisi bonam spem. Quare eum orationibus fratrum commendatum percuperem.

M. Franciscus Costerus in publica Schola Artium magna cum laude et omnium admiratione adolescentibus circiter ducentis interpretatur Sphaeram Joannis Sacrobusti [1]. Vnde, si non plenam messem, saltem spicas aliquot Societas collegit. M. uero Henricus Dionysius et ego, prorsus indignus, dominicis et sanctorum festis diebus, alternatim concionamur in aede Sanctae Agathae; in qua, licet hactenus paucae admodum conciones habitae sint, sitque locus a turba paulo remotior; non tamen sedulo eo uenire piget uiros et mulieres nobiles ex remotioribus urbis partibus.

Amandauit autem P. Leonardus superioribus diebus M. Henricum Dionysium Neomagium, quo multorum piis desideriis satisfaceret. Vbi et sexies aut septies in summo templo, in maxima hominum turba atque frequentia, non sine ingenti fructu est concionatus, ut exitus declarauit. Ostenderunt enim egregie tunc re ipsa Neomagenses, quam bono erga Societatem essent animo. Et collegium canonicorum ad R. V. scripturum credimus.

Frater etiam noster Henricus Dionantensis, *laicus* [2], non sine utilitate in patria et Leodii fuit. Dionanti quidem humaniter admodum exceptus fuit a canonicis et decano, qui et illi plenam illic concionandi fecit potestatem. Concionatus est in duobus templis aliquoties, et cum rumor esset eum concionem habiturum in summo templo, maior eo solito turba confluxit. Canonici huius loci, et ciues aliquot, sex de Societate habere multum desiderant, qui clerum, populum, et iuuentutem instituerent. Multi illi confiteri uolebant, multi etiam suos filios obtulerunt Societati. Leodii autem multum uidere desiderant Collegium Societatis; prius tamen unum aut alterum concionatorem, per quos Societas paulo magis populo innotesceret. In quem usum Fratrem nostrum Henricum retinuissent, si eum bona pace P.tis V.ae fieri potuisset. Necessaria non defutura promittunt.

Haec sunt, R. P., quae clementissimus Deus operari digna-

---

1 Vide supra, t. III, pag. 611, annot. 1.

2 Henricus Somalius, nondum sacerdos, natus in urbe Dinant.

tus est in his partibus per filios suos, quos sanctis tuis et fratrum omnium precibus humiliter commendamus. Salutant R. P. T. Dominus Leonardus, M. Henricus Dionysius, M. Franciscus Costerus et caeteri omnes quam officiosissime. Bene ualeat R. P. T. in Christo semper.

Coloniae Agrippinae, pridie S. Francisci A.º 1556.

Seruus tuus indignus,

JOANNES RETHIUS.

In ora inferiori folii 338, alia manu: P.e Fran.º Portugallo, Aragon, Loreto, Bologna, Ferrara, Parigi, Perugia. P. Fran.co [1].

Superscriptio in secunda pagina folii 338: † = R.do in Christo Patri M. Jacobo Laines, Uicario generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: 1556 = Colonia. = A M.ro Joanne Rhetio 3 Octobris = R.ta 19 Nouembris.

---

[1] Vide supra, pag. 56, annot. 1.

DLIV

Angelus Pullicinus,
Ex commissione P. Pauli d' Achillis,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Panormo, 5 Octobris 1556 [1].

IHS M.ª

La somma gratia et amor eterno di G. X.º N. S. sia sempre et cresca nelli cuori nostri. Amen.

Molto R.do in X.º Padre: Il tempo già ne amonisce scriuere alla R. P. V., secondo il costume della nostra Compagnia, tutto quello che in questi quattro mesi già passati la diuina bontà si è quì degnata per noi, suoi minimi operarii, far' a magior gloria sua et utilità del nostro prossimo. Per ciò m' ha parso tutta la summa del frutto spirituale ridurre a tre capi con quanto maggior breuità far si potrà, secondo l' ordine della santa obedientia.

Et prima comenciarò dalle confessioni, dalle quali principalmente prouiene quasi tutto il frutto spirituale. Perche oltra quella moltitudine d' ogni stato, che ordinariamente nella chiesa nostra si confessa, spetialmente nelle feste principali, sono molti che quasi ogni giorno per il medesimo effetto chiamano i nostri Padri: ma non possiamo a tutti sodisfare, perche altri sono chiamati dinanzi, o per la medesima, o uero per altra causa, altri sono impediti nei negocii di casa.

Tra quelli che s' hanno confessati, sono stati alcuni (non so se li dobbiamo chiamare concubinarii o mariti) i quali dispreg-

[1] Autographae duplici folio, primo sub n. 162, altero non numerato. - Sunt italicum exemplum litterarum Arnoldi Conchi, quas latine scriptas dedimus supra, pag. 504, n. DXLIV, ubi, si quid est, quod declaratione indigeat, jam declaratum est.

giate le ceremonie del S.^{mo} matrimonio, contra l' antiqua et commune consuetudine di maritarsi, per la sola fede data dall' uno al altro s' erano congiunti insieme: la qual machia tanto era inuechiata, che non senza somma difficultà s' hanno possuto adurre a celebrare le legitime noze: s' ha fatto però finalmente con l' aiuto della diuina gratia che tal persone pentite di cossì grandi errori, il letto che prima haueano turpissimamente machiato, facendo de i figliuoli quasi in un certo concubinato, dopo con castissimo matrimonio lo santificassero.

Se sono anchora sedati et tolti uia molte contentioni, discordie, et odii di longo tempo et inuechiati tra mariti et mogli. L' altrui robba, che da molti se possedeua iniustamente, è stata per mano delli nostri Padri alli proprii padroni fidelmente restituita. Non pochi furno grauati et carichi de i peccati di molti anni, altri 4, altri 6, altri 8, altri 12, li quali mai dinanzi haueano confessati, che lasciato, imo gettato dalle loro spalle, tanto graue peso, non senza dolore et pianto sono stati per noi al misericordiosissimo Signore riconciliati. Molte elemosine habbiamo procurate, per le quali alcune orfane se maritassero; altre in augmento del diuino culto in uarii luoghi et monasterii, parte per sostentatione dei poueri, habbiamo distribuito.

La chiesa nostra anchora è stata liberalmente aiutata da una donna molto santa, la quale si morse li giorni passati. Peroche offerse molti scuti ad uno dei nostri Padri, con li quali s' è comprata una bella custodia deaurata, doue si conserua il Sanctissimo Sacramento. Non contenta di questo, dinanzi che s' infermasse in pericolo di morte, disponendo assai bene delle sue cose, oltra l' altre elemosine, che lasciò a poueri et religiosi, sono stati alcuni doni molto belli per furnimento della nostra sacristia. Questa donna, Padre, era uedoua, nobile et ricca, et molto diuota. Perche, oltra le domeniche, si communicaua anchora fra settimana alcune uolte: et tanto era dedita alle cose diuine, che tiraua seco non solamente la sua fameglia, la quale molto grande haueua, ma la sua madre anchora, matrona uenerabile, et altre gentil donne, con suoi essempi et essortationi, alla uera pietà: et a noi daua non poca materia di lodare l' omnipotente Dio. La cui morte la madre, fratelli, et sorelle, li serui, et finalmente li uicini tanto più grauemente hanno sentita, quanto essa era sostentatione degli altri magiori, et pru-

dente gouernatrice, et ben costumata maestra della casa sua. Diceua il P. Juuenale, suo confessore, di lei, alla qual è statto presente nella sua morte, che mai quella felice anima peccò mortalmente; qual sia stata la sua morte, la R. P. V. pò conietturare: perche tutti sappiamo questo, che non pò niuno morir male, il qual ha uissuto bene. Ma non è bisogno in ogni cosa particolare far dimora. Però quel che resta delle prediche, et delle schole, breuemente percorreremo.

Nella chiesa nostra, per comandamento della santa ubidienza, io ho cominciato da doi mesi in qua o poco più a predicare, peroche il nostro R. P. Don Paulo per le sue graui occupationi non pò commodamente a questo attendere; gli auditori restano per l' Iddio gratia sodisfatti, quanto ho possuto intender' et uedere. Si predica etiamdio in diuersi monasterii de monache, et quanto possiamo intendere, non senza frutto. Perche molti mossi per le prediche in quelli fatte, hanno mutato la passata uita et alcuni hanno intrato in religione. La dottrina christiana l' insegna il P. M. Pietro Venusto il venerdì. Li Padri et fratelli hanno le loro Parochie nella città, dal Padre destinate, doue ogni domenica s' insegna la dottrina Xiana. alli figliuoli con alcune utili essortationi, le quali ascoltano molti della plebe. Et questo basta quanto alle prediche: uegniamo alle schole.

Il numero de i scholari è assai frequente; nondimeno molto più senza dubio n' haueressimo si le schole non fussero a un certo modo rigettate et nascoste in un cantone et angolo della città. Le quale, oltra dell' incommodità che hanno per il sito della città, edificata in una gran ualle come in una concha, hanno anchora dell' altre incommodità. Perche sono edificate in loco, doue li maestri tutto il tempo dell' està con li scholari grandissimo caldo senteno, o per meglio dire, brugiano di caldo. La qual cosa hauendo inteso l' eccellenza del Vicerè, comandò per lettre al Magistrato che, si fosse in questo alcuna cosa d' emendare, che n' hauessero diligente cura.

Venne senza troppo dimora il Pretore col Senato, et tutte le schole diligentemente considerorno. Ogni schola li recitò il suo epigramma, altre greco, altre latino: li rhetorici recitorno la sua oratione in lode del senato, et ciò con tanta ammiratione et sodisfattione di tutti quanti, che oferseno se stessi in tutto quello che fosse di bisogno, et presto determinorno con spesa pu-

blica far le schole in altro luogo assai più commodo; onde speriamo che s' hauerà di raccogliere molto più gran frutto.

Benche per la diuina benignità non è poco quello che insino a questo tempo habbiamo colto. Et ciò manifestamente se uede per li buoni costumi de i scholari, molti delli quali si confessano et communicano ogni domenica: et però cossì nel spirito come nelle lettre fanno molto più frutto de gli altri, per l' aiuto più grande che riceueno del Signore in sapere più meglio et fruttuosamente spender il tempo, et non fanno gli altri che più raro frequentano i santi Sacramenti. Di quelli, che cossì spesso riceuono il santissimo Sacramento, sono molti che hanno grandissimo desiderio d' essere riceuuti nella nostra Compagnia; ma non si riceuono senon quelli che sono prima stati ben prouati et che per humil prieghi con grande instanza et ardente desiderio lo domandano, acciò dopo, soffiando un piccol uento, non si partino dal proposito ch' hanno fatto. Cinque giouani di molte buone parti, li quali da molto tempo desiderauano essere della Compagnia, pocho tempo fa sono stati riceuuti, nei quali riluce una certa speranza di bontà et santità. Un di loro è figliuolo d' un giurato di questa cità, il quale dimenticato della sua nobiltà, non altramente tra gli altri se diporta, che si fosse il più basso et uile di tutti gli altri. Il 5.° ultimamente riceuuto è di anni circa uinti doi, figliuolo d' un certo dottore di questa terra, e, come appare, ben robusto; il quale, quasi dalla fanciulleza, nelle nostre schole ha imparato greco, latino et hebreo, cossì ornato di queste et altre scientie, che con difficultà si potrebbe trouare un altro di la medesima età simile, cossì in lettre come in buone costume, quì in Palermo. Sono anchora alcun' altri forastieri che domandano et desiderano molto d' esser riceuuti; nel numero dei quali è un dottor in legi, huomo cossì d' età come di costumi graue, il quale da doi anni ha sentito di continuo certi instinti del Signore ad intrare nella nostra Compagnia, et al presente dice sentirli molto più grandi che prima: la onde con gran diligenza et instanza supplica N. P. che lo uogli riceuere quanto più presto far si pò: la qual cosa presto con l' aiuto del Signore li sarrà concessa. Perche hauerà confirmato la sua uocatione con frequente confessione et communione più che ha fatto per il passato, et con essercitii spirituali.

Queste sono, Padre, le cose in breuità che ce hanno accascate questi quattro già passati mesi, operando in noi la bontà di Dio nostro Signore. V. R. P. raccomandar si degni tutto il nostro ossequio et trauagli a Dio N. S., acciò di quelli sia glorificato, et per noi continuamente supplicare la sua diuina Maiestà ci fauorisca.

Di Palermo, alli 5 d' Ottobre 1556.

Per commissione del N. R. P. Don Paulo.

Della R. P. V. indegno in Giesu X.° figliuolo, et inutil seruo,

ANGELO POLLICINO.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.° Padre il P. M.° Giacomo Laynez, Vicario generale della Compagnia de Giesù. A Roma.

Alia manu: Jesus. 1556. Palermo. Quadrimestre delli 5 d' Ottobre.

DLV

Caesar Helmus
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Venetiis, 24 Octobris 1556 [1].

IHS

Pax Xpi. etc.

Molto R.do Padre in Xpo.

Breuemente dirò a V. R. le cose che da Maggio in qua per noi, indegnissimi figliuoli di V. R., il Signor ha operato a vtilità et salute dell' anime.

Primamente circa le confessioni, i giorni di festa et di lauoro il Padre M. Alberto [2] et io siamo stati occupati tanto, che appena mai siamo potuti andare all' hora ordinaria a pigliar la solita necessità corporale. Hauemo ascoltati assai confessioni longhe et generali, et non senza grande guadagno dell' anime: perciò che tanto questi che hanno confessatosi generalmente vltimamente, come anchora quelli che, dal principio della venuta della nostra Compagnia a questa Ill.ma Città, attendono alla confessione et communione ogni settimana, ci danno tanta speranza che habbino a perseuerar' nel buono spirito et oper' sante della giustitia, et sono tutti tanto humili, deuoti, et inferuorati de charità, che (oltre che col suo essempio tutti quanti quelli, che alla vera et salutifera penitenza, et a essercitarsi nella frequente confessione et communione, inuitano et guadagnano in effetto a Xpo., ancorche quì fossemo diece sacerdoti, non pottressimo ascoltarli in confessione, nè instruirli, come

---

[1] Autographae unico folio, n. 79.
[2] P. Albertus Ferrariensis. Vide supra, t. III, pag. 17.

ci pregano, nella oratione et a ben far la confessione generale). Certe persone deuote et nobili, marauigliandosi della fermezza che hanno nel star all' orationi, sogliono dir' queste o simili parole: "O Giesù buono! quanto laudabile et marauigliosa cosa è veder' questi giouani nell' orationi loro! o quanto sono humili, deuoti et feruenti! Non paiono imagini o statue immobili, quando fanno le loro orationi insegnateli dali preti del Giesù, et quando ascoltano le messe?„

Quasi tutti questi, hauendo hauto l' instruttioni ouer essercitii della prima settimana, et hauendo gustata la dolcezza dell' orationi, lettioni et raggionamenti spirituali, per non si lasciar del tutto priuar' della medesma dolcezza, si sono dispartiti in molte parti, et hanno eletti alcuni che mostrano esser stati più essercitati nelle cose spirituali, acciò ognun de essi eletti habbia cura, chi di otto, chi di diece, et conduca a qualche chiesa: et iui recitano l' officio della Madonna fin' a nona auanti la confession: poi si reconciliano et pigliano il santissimo Sacramento ogni domenica et quasi ogni festa, et quel che de tali giorni gli auanza, recitato che hanno la compieta et sette psalmi penitenziali, attendono a legger' et parlar' delle cose de Dio, et con li loro raggionamenti tanti huomini conuertono et conducono alla nostra chiesa per confessarli, che tutto mi commouono ad hauergli vna compassione grande a veder con quanto dolor' si partono, non potendosi confessar' nè pigliar' alcuna instructione o modo de orar'; et generalmente come desiderano confessarsi; et tanto più che, per esser gran parte poueri, non possono supplir' nelli giorni de lauoro, bisognandogli di lauorar per uiuer'.

Quando io dichiarauo li sette psalmi penitentiali, quali lassai per li bandi fatti dalla S.ria della sanità [1] nel tempo del principio di questi sospetti, acciò niuno più predicasse, veneua molta gente, quale con tanta attentione, silentio et deuotione pareua mi ascoltasse, che non potrei facilmente dirlo Il che mi diede occasione, che quasi tutta quella mia solita roscezza et vergogna (de la qual credo V. R. si sia accorta) mi sono sforzato a lasciar': perch' era causa che mi facea pronunciar' molto inettamente le cose; et così comincio più presto a te-

---

[1] Sic, ut et in latina versione *Dominio Sanitatis.*

mer' la compiacenza et gloria vana che la vergogna solita. Hora V. R. pò pensar' quello accaderia se qualch' vn de nostri di buona vita et dottrina venisse a predicar' qua: quando con tanta deuotione et attentione io, che sono sommo peccator' et indottissimo (come V. R. sa), era ascoltato da tutti: et però prego il Signore et V. R. si degni proueder' al desiderio, bisogno et deuotione di questo populo molto deuoto et sitibondo della parola de Dio.

Alcuni, sendo da noi ammoniti che, auanti d' esser assoluti, bisognauagli de restituir l' altrui, l' hanno fatto diligentemente et sono venuti a pigliar l' assolutione et a dir che se li altri confessori li hauessero come noi astretti, che l' haueriano fatto. Del tutto sia gloria et laude a Dio, autor' d' ogni bene. Di quelli che frequentano, come di sopra, li Santissimi sacramenti, tre o quattro, et forsi più, speriamo presto saranno accettati nella religione de capuccini et zocculanti. Sono alcuni altri, che desiderano venir' nella nostra Compagnia, di buone parti et conditioni; et quelli massime, de quali altre volte ho scritto a V. R., perseuerano nel istesso proposito, desiderando esser auisati da V. R. doue et quando hanno andar'.

Nel Collegio di Venegia adesso siamo quattro soli: li tre in casa attendono alli essercitii in casa diligentemente, et a far progresso nelle virtù. Piaccia al Signor' dar a tutti gratia di conoscer' et adempir' perfettamente la sua santissima voluntà.

Di Venegia, alli 24 di Ottobre 1556.

Di V. R. indegnissimo seruo in Xpo.,

CESAR' HELMI.

In altera pagina loco superscriptionis, sed eiusdem Patris Helmi manu:

Lettere quadrimestri del collegio de la Compagnia di Giesu in Venegia.

Alia manu: Jesus. 1556. Vinegia. Quadrimestre delli 24 di Ottobre.

Praecedentes Patris Caesaris Helmi litterae in latinum conversae [1].

✝
IHS

Pax Xpi. etc.

Admodum R.[de] in Xpo. Pater.

Paucis dicam Vestrae Reuerentiae ea, quae a mense Maii hactenus per nos, indignissimos filios V. R.[tiae], Dominus peregit ad animarum vtilitatem et salutem.

Primum quidem quoad confessiones, feriatis profestisque diebus P. Albertus et ego occupati fuimus vsque adeo, vt vix vnquam potuerimus nos conferre hora consueta seu ordinaria sumptum corporis necessitatem. Audiuimus nonnullas, et eas longas et generales, confessiones, nec sine magno animarum lucro. Nam tum ii, qui nobis generaliter ac nouissime confessi sunt, verum etiam illi, qui, a principio aduentus Societatis nostrae ad hanc Ill.[mam] ciuitatem, hebdomariae confessioni vacant et communioni, tantam nobis praebent spem in bono spiritu et operibus sanctis iustitiae perseuerandi, et adeo omnes humiles, deuoti et in charitate feruidi sunt, vt (praeterquam quod suo exemplo quotquot ad veram salutiferamque poenitentiam et in frequenti confessione et communione sese exercendos alliciunt ac revera lucrifaciunt Xpo.), etiamsi hic decem essemus sacerdotes, non possemus eorum confessiones omnium audire, neque illis satisfacere, instruendo (ut par est et rogant) ad bene orandum et generaliter confitendum. Quidam deuoti et nobiles ipsorum stabilitatem et immobilitatem in orationibus admirantes, dicere solent haec aut his similia verba: "O bone Jesu, quam laudabile et admiratione dignum est videre hos adolescentulos in suis orationibus! o quam humiles, deuoti ac feruentes sunt! Nonne videntur immobiles statuae, quando fundunt

[1] Autographae unico folio, n. 78.—Deleta a Polanco *italicis* distinguemus; addita subjiciemus in annotationibus.

orationes suas, quas docti sunt a presbyteris Societatis Jesu, et quando audiunt sacra?„

Fere omnes ii, quum spiritualia exercitia primae hebdomadae peregerint, gustauerintque orationum, lectionum et colloquiorum spiritualium dulcedinem, ne sinant omnino se eadem dulcedine priuari, multas in partes sese distinxerunt, ac inter se quosdam in spiritualibus rebus magis versatos selegerunt, vt horum quisque curam gerat, quidam de octo, aliqui de decem, quosque ad aliquod templum ducat: ibique B.tae Mariae Virginis, vsque ad nonam, antequan confessi sint, horarias preces recitant simul. Deinde confitentur et sacram suscipiunt synaxim, singulo quoque die dominico et festo. Quod vero eis festorum superest dierum, recitatis completorio et septem poenitentialibus psalmis, vacant lectionibus diuinisque eloquiis: et suis colloquiis tot homines conuertunt conducuntque ad nostram ecclesiam ad confitendum, vt totum me commoueant ad magnam compassionem, quum videam illos magno cum dolore recedere non valentes confiteri, neque instructionem aliquam aut orandi modum generaliterque confitendi suscipere, vt desiderant: et eo magis me mouent, quo eorum pro maiori parte quum sint pauperes, profestis diebus supplere nequeunt; oportet enim eos laborare vt viuant.

Quum septem psalmos poenitentiales in ecclesia interpretarer (quos dimisi propter publicam prohibitionem a dominio sanitatis factam a principio pestiferi temporis, ne quis amplius hic concionaretur), frequens admodum adesse solebat populus, qui tanta attentione, silentio ac deuotione videbatur me auscultare, vt vix dicere possem. Id quod mihi occasioni fuit, vt omnem fere solitum meum ruborem illum seu verecundiam (quam te nosse arbitror) conatus sim a me abiicere: erat namque mihi in causa, vt inepte admodum omnia efferrem; *sicque incipiebam magis complacentiam ac gloriam vanam, quam verecundiam aut ruborem, timere.*

Hinc iam Tua R.tia animaduertere potest quid fieret, si quis ex nostra Societate, exemplari ac sancta vita ac doctrina praeditus, hic concionaretur, quando tanta deuotione atque attentione me, *summum omnium peccatorem atque indoctum (vt Tua R. bene nouit), omnes* auscultauerint. Quapropter Dominum et Tuam R. precor, vt dignemini prospicere deuotioni ac

desiderio sancto populi huius admodum deuoti sitientisque verbum Dei.

Quidam a nobis moniti vt aliena ante absolutionem restituerent necesse esse, diligenter obediuerunt, reuersique sunt *propter habendam absolutionem, et asseruerunt quod si alii*[1] confessarii eos (vt nos fecimus) astrinxissent, vtique idem effecissent. De omnibus gloria sit, laus et honor Deo, totius boni auctori.

Ex iis, qui frequenter (vt supra dixi) communicant, tres saltem aut quatuor, et forte plures, speramus in capuccinorum et zoculantium ordinem cito admittendos. Quidam alii in nostram cupiunt admitti Societatem, et illi praecipue, de quibus alias Tuae R. significaui, perseuerant in eodem proposito, cupientes a T. R. certiores fieri quo et quando *ituros esse velit*[2].

In hoc collegio Veneto nunc tantum quatuor sumus. Tres domesticis negociis diligenter attendunt et vt in virtute progressum faciant. Placeat Domino N[ostro] impartiri omnibus gratiam vt cognoscamus perfecteque impleamus eius sanctissimam voluntatem. Amen.

Venetiis, nono kal. Nouembris 1556.

T. R. P. indignissimus seruus in Xpo.,

Caesar Helmus.

In altera pagina haec manu ipsius Patris Caesaris scripta leguntur: Litterae quadrimestres collegii Societatis Jesu. Venetiis.

Alia manu: Jesus. 1556. Venetiis. Quadrimestres 24 Octobris.

---

1 *absolutionis gratia, et affirmarunt quod si alii.* Polancus.
2 *ituri sint.* Id.

DLVI

Alphonsus Hernandez,
Ex commissione Patris Gasparis Loarte,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Genua, 31 Octobris 1556 [1].

IHS

Admodum R.de Pater.

Gratia et pax Christi, etc.

Inardescit quippe animus meus, et ad maiora in dies aggrediendda excitatur, si quid strenue in hac nostra christiana militia a nostris gestum accipio, quod et caeteris contingere non dubito; ideo, quamuis parui momenti videantur, quae hic a nobis hoc quadrimestri acta sunt, literis tamen his exaranda curaui sanctissimae obedientiae iussu, cum ut eorum uoluntati, qui ad maiora inflammantur, auditis, quae ubique gentium a nostris fiunt, tum uero maxime, ut consuetudini Societatis nostrae satisfecisse uideamur.

Exordiar *igitur primum* ab animarum profectu, ad *quarum salutem* omne nostrum consilium, studium atque diligentiam conferendam ducimus: *idcirco,* quoad nostra fragilitas patitur, medicinam illis salubrem *nitimur* afferre, confessionem nimirum sacramque Eucharistiam, ad quam sumendam frequens hominum ac mulierum multitudo ad nos confluit, tam diebus feriatis quam festis, perfrequentiorque (ut existimo) accedet, *quod* haec communicandi frequentia, ante aduentum nostrum prope inaudita, viget iam a plurimisque probatur: mirum in

[1] Autographae duplici folio, nn. 127 et 128. Eas integras exhibemus, tantum *italicis* characteribus annotando quae a Polanco vel deleta vel mutata fuere. Caeterum eas, prout e Polanci manibus evaserunt, infra exhibebimus.

modum stupescunt plerique, cum vident nos, nulla spe pretii aut mercedis adducti, confessionibus aliisque solitis Societatis nostrae ministeriis vacare: adeo enim contraria consuetudo *inualuit,* ut nonnulli arbitrentur non recte peccatorum nexibus se liberatos nisi pecunia intercesserit. Nec desunt qui dicant crebrius se ad confessionem accessuros, si pecunia, quae solui solet, illis suppe*ditaret:* ii uero, cognita *nostra consuetudine,* non raro confitentur.

Nec solum domi aut in ecclesia confessionibus audiendis vacatur, *imo et* ab aegrotis saepe Patres accersuntur. Nonnumquam et ab his, qui in triremibus commorantur: in his R. P. Doctor Loarte [1], accersitus a nobili quodam ac *ingenuo* uiro, *cui nomen est Pizarro,* integram *in* vitae illius seriem confessione audiuit. *Hic vir, cum paucis abhinc annis indorum Regnum affectasset, deprehensus, in triremes fuit relegatus* [2].

Et quoniam de confessionum frequentia nobis est sermo, minime silentio praetermittendum existimo, quonam pacto R. P. Rector opem tul*er*it *cuidam* nobili uiro, cuius animae *salus* omnium fere sententia desperabatur. Nam cum *hic* multis tentationum fluctibus a daemone agitaretur, eo redactus est, ut mortem sibi consciscere de*creuerit,* optimum fore sibi persuadens mortem oppetere, ne toties Deum peccatis lacesseret. Nactus igitur quadam die occasionem, solus in abditiori domus parte cultro pennario grauissima sibi uulnera inflixit. Dei tamen misericordia, quae praesto est omnibus, illi omnino non defuit; cum enim niteretur tempora ipsa cultro transfigere, ut nullus locus vulneris curationi relinqueretur, continuo (miraculum sane *magnum)* de manibus culter delapsus, in duas diuisus est partes, ita ut non sufficeret capitale iam vulnus inferre. His ita peractis, ipse quadam poenitentia ductus, ubi se collegit, admirans maximam Dei erga *seipsum* misericordiam, suamque detestans insaniam atque furorem, Patrem nostrum Rectorem quamprimum accersiri iubet; qui cum celeriter, ut res postula-

---

[1] P. Dr. Gaspar Loarte, qui Collegii Rector erat.

[2] Sapienter haec delevit Polancus. Nam aut *hic vir* non erat Pizarro et Patrem Gasparem Loarte fictis narrationibus fefellit, aut, si Pizarro nominabatur, eum P. Loarte, cognominis similitudine in errorem adductus, existimavit esse Ferdinandum Pizarro, qui tunc temporis adhuc vivebat et in carcere, non in triremibus, detinebatur poenas luens non quod *Indorum regnum affectasset,* sed quod alia crimina patrasse accusatus erat.

bat, accurrisset, crimina illi sua detexit magno cum animi dolore; tantoque fuit diuino accensus amore, ut, etsi vulnerum graui dolore *cruciabatur*, semper tamen Deum in ore haberet Christique passionem, cui animae suae salutem acceptam referebat. Tandem post triduum, alacri animo maximaque spe, animam exhalauit coram Patre nostro Rectore, quem nunquam a suo latere discedere volebat. *Nam (ut verum fatear)* plurimum *illi* adiumenti *attulit nostri Patris* praesentia, *qui*, proposita semper ante eius oculos diuina misericordia, *quae non vult mortem peccatoris, sed ut conuertatur et viuat*, abduxit a *quadam* animi desperatione, quae illius animo altis defixa radicibus inhaerebat: *hoc enim sibi persuaserat, tantam esse suorum scelerum immanitatem, ut uel diuinam etiam lenitatem atque mansuetudinem superarent.*

Cum hic celeberrimus sit portus, facilisque in Hispaniam transitus, quotidie fere hispanorum plerique ad nos veniunt flagitantes, nunc in rebus spiritualibus auxilium, nunc uero aliis in rebus, quae ad victum attinent, quibus (quoad possumus) opem ferimus. Qua in re tacere non possum quo pacto e daemonis manibus quidam *hispanus nostra opera, Deique* auxilio *intercedente,* fuerit liberatus. Cum enim ille, iamdiu egressus ex dominicanorum coenobio, cui se uotis astrinxerat, militarem disciplinam exercuisset, tandem, conscientiae stimulis agitatus, ad pristinum ordinem reuerti constituit, cui, hoc animo ex nostro egredienti collegio, statim occurrit miles quidam, cuius familiaritate in bello fuerat usus; qui miserum hunc hominem ui ad triremes ire coëgit, ut ibi stipendia militaria mereret, minis terroribusque, si id facturum negaret, perterrefaciens; itaque pauper ille, inuitus aliquandiu in triremibus detentus, occasionem quodam die nactus, ad nos confugit. R. P. Rector, cognita illius *necessitate,* eleemosyna hinc inde a nobilibus ciuibus corrogata, vestem monachalem emit, atque ita eum demisit, *quo* ad Generalem sui ordinis *proficisceretur.*

Pater noster Rector bis in hebdomada concionatur (ut de frequentibus exhortationibus, quas apud mulieres, quas conuersas uulgo vocant, habet, interim taceam) diebus dominicis et festis, necnon diebus veneris, cuius doctrina non pauci ad bonam se recipiunt frugem. Nam praeterquam quod scholasticis plurimum prodest, si quid in lectione veneris dicatur, quod

magis ad puerorum parentes attinere videatur, hortatur eos ut idem patribus inculcent: itaque filii patrum fiunt concionatores, quod, *ut omittam* maximum *afferre* emolumentum, summae *tamen* est omnibus admirationi. Sunt et alii etiam duo ex nostris, qui alio in templo, maxima cum auditorum utilitate, *legunt* diebus itidem dominicis ac festis: *itaque semper nitimur uerbum Dei ubique disseminare. Faxit Deus ut tandem aliquando fructus uberrimos colligamus.*

Pater Iacobus [1] primum sacrum celebrauit publice in ecclesia, quae non longe a collegio nostro abest; ibique Pater Rector, cum offerendi tempus accessisset, concionatus est, extollens sacerdotis dignitatem, quantaque esset reuerentia colendus. Deinde discipulus quidam Patris Iacobi habuit orationem eiusdem fere sententiae, coram frequenti multitudine, quae ibi aderat. Mirabantur plerique quam ob causam *(quod semper hic fieri solet)* nullam pateremur offerri pecuniam, *quod quidem ab* omnibus probabatur, experientia ipsa *eo tunc* cognouerunt nos non sua, sed eos tantum quaerere.

Credo iam Paternitatem Tuam aliis meis literis accepisse, chartarum ludo huiusce ciuitatis homines summopere deditos esse; consuetudinemque hanc pessimam in alteram veluti naturam esse conuersam; quam, licet expellat furca, ut ille ait, tamen usque recurrit [2]; quae labes quantum afferat detrimenti, uel hinc maxime intelligi potest, quoniam tenuissimi quique atque pauperrimi, qui per totam hebdomadam laboribus franguntur, quo possint victum sibi comparare, tanta tenentur ludendi cupiditate, ut diebus festis, quicquid maximo cum labore acquisierunt, dilapident atque profundant. Huic adeo pernicioso ac inueterato morbo fratres nostri cupientes aliquam curationem afferre, omnem (quod aiunt) mouerunt lapidem, nec desistunt adhuc; quinimo, desiderio salutis animarum maiores in dies vires spiritui suppeditante, cursitant per urbis loca *flagrantes diuino amore,* oblitique suiipsorum, libenter atque aequo animo ferunt maledicta, quae in ipsos ab improbis coniiciuntur. Denique quo difficilior est haec prouincia, quam subeunt, eo

---

[1] P. Jacobus, quem Polancus in *Chronico,* t. vi, *Doegius* appellat, Braunsberger, l. c., pag. 404 et 405, et Hansen, *Rheinische Akten,* pag. 238, *Dogius.*—Is Lovanii fuerat mense Julio anni 1553.

[2] "Naturam expellas furca, tamen usque recurret.„ Hor., *Ep.* lib. i, x, v. 24.

uberiores fructus decerpuntur; nam uidere licet fratres nostros, magna hominum caterua constipatos, ad collegium nostrum reuerti, quos uerbo diuino inescarunt. Tunc singuli nonnullos eligunt, quibus viam Christi aperiunt, atque ad confessionem sacramque communionem excitant: nec frustra; nam plerique, moribus omnino mutatis, *audientes sunt dicto fratrum, eamque* uiam ingrediuntur, quae ad aeternam salutem *recto tramite* perducit.

Denique, ne singula referens, longius quam par est progrediar, sacellum nostrum diebus festis forum mercatorum dixeris, si hominum frequentiam intueri velis; nam si sermonum, qui uicissim ibi conferuntur, habenda sit ratio, longe dissimillimum apparebit: in illo nihil, nisi de augenda re familiari, tractatur: at in hoc animarum salus in omnium ore versatur. *Hinc euenit nostros a perditis formidari, qui, simulac eos aduentare intelligunt, se in pedes coniiciunt, relicto ludo; a bonis unice amari, qui, quantum coniectura assequi possumus, bonam de nobis animo imbibere opinionem;* saepe *etenim* urbis primores Patris nostri Rectoris opera utuntur, *si quando de* rebus maximi momenti *consulatur,* praesertim inquisitores haereticae prauitatis, *qui nostro consilio atque sententia iuuari nonnunquam summis precibus efflagitant.*

Modo nobis a senatu offertur ecclesia quaedam D. Jacobi [1] cum coenobio, quod fuit monachorum *D. Augustini, quae nullum aliud incommodum prae se ferre videtur, nisi quod a ciuium frequentia aliquantulum distat. Duo tresue sacerdotes ex nostris petuntur, qui ibi commorentur; reliquis uero fit potestas manendi ubi modo est collegium nostrum:* locus sane est amoenissimus: nihilominus, *cum negotium in nostris sit manibus situm*, rebus omnibus *longa discussione* pensatis, *decernemus* tandem *quid* fieri debeat.

In hoc collegio omnia, quae in aliis fieri solent, fiunt: singulis mensibus a Patre Rectore habetur exhortatio quaedam de obedientia et regularum obseruatione, non sine magno spiritali profectu; nam qui ex se in obedientia excellere conabantur, hi modo, hisce adminiculis adiuti, maiores multo exerunt conatus,

---

[1] Ecclesia Sancti Jacobi in Carignano, olim Patrum Augustinianorum Congregationis Longobardae, postea parochialis.

ne ea in re, quae illis potissimum cordi erat, deficere videantur. Omnes sunt suis studiis satis intenti, in quibus non mediocres faciunt progressus: praeceptores neruos omnes contendunt in erudiendis discipulis, quorum numerus in dies fit maior: *modo erunt 222 et eo amplius*. Exercentur quotidie in disputationibus; die uero sabbati in classibus maioribus theses affiguntur, ut inter se argumentis mutuo confligant, in aliis vero, iuxta puerorum captum, exercitia accomodantur. Prouectiores, *decimo quinto quoque die*, post lectionem doctrinae christianae, quae diebus veneris in templo legitur, habent orationem, quam ipsi subsiciuis horis componunt, *ad quam audiendam nonnulli etiam se conferunt, praesertim puerorum patres, propinqui et familiares, qui, hisce rebus incitati, nobis suos liberos erudiendos committunt.*

Haec sunt, de quibus possumus te certiorem reddere; quae, etsi parua sunt, precamur tamen libenti animo suscipias, nosque Deo tuis in orationibus habeas commendatos.

Genuae, pridie kalendas Nouembris, anno 1556.

R. P. T. filius indignus.

Iussu R.di P. Rectoris,

† ALPHONSUS HERNANDEZ.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.o Padre il P. M.tro Laynez, Vicario Generale della Compagnia de Jesù, Roma.

Alia manu: Jesus. 1556. Genoua. Quadrimestres vlt.mo Octobris.

Et alia: Emend.

Praecedentes Alphonsi Hernandez litterae a P. Polanco emendatae [1].

†
Jhs

Admodum R.de Pater.

Gratia et pax Christi, etc.

Ut exordiar ab animarum profectu, ad *quem* omne nostrum consilium, studium atque diligentiam conferendam ducimus quoad nostra fragilitas patitur, medicinam illis salubrem *nituntur hi patres* afferre, confessionem nimirum sacramque eucharistiam, ad quam sumendam frequens hominum ac mulierum multitudo ad nos confluit, tam diebus feriatis, quam festis, frequentiorque (ut existimo) *in dies* accedet. Haec *enim* communicandi frequentia, ante aduentum nostrum prope inaudita, viget iam a plurimisque probatur mirum in modum; stupescunt plerique cum vident nos, nulla spe pretii aut mercedis adducti, confessionibus aliisque solitis Societatis nostrae ministeriis vacare: adeo enim contraria consuetudo *hic inualuerat,* ut nonnulli arbitrentur non recte peccatorum nexibus se liberatos, nisi pecunia intercesserit. Nec desunt qui dicant crebrius se ad confessionem accessuros, si pecunia, quae solui solet, illis *suppeteret;* ii uero, cognita *in hac parte nostri instituti ratione,* non raro confitentur. Nec solum domi aut in ecclesia confessionibus audiendis vacatur, *sed* ab aegrotis *etiam* saepe Patres accersuntur. Nonnunquam et ab his, qui in triremibus commorantur: in his R. P. Doctor Loarte, accersitus a nobili quodam ac *insigni* viro, integram vitae illius seriem *in* confessione audiuit. *Idem* opem tulit *alii* nobili viro, *de* cuius animae *salute* omnium fere scientia desperabatur. Nam cum multis tentationum fluctibus a daemone agitaretur, eo redactus est, ut mortem sibi consciscere *decerneret,* optimum fore sibi persuadens mortem oppetere, ne toties Deum peccatis lacesseret. Nactus igitur quadam die occasionem, solus in abditiori domus parte cultro pennario grauissima sibi uulnera inflixit. Dei tamen

[1] Verba, *italicis* characteribus notata, sunt quae manu propria in archetypas literas induxit Polancus.

misericordia, quae praesto est omnibus, illi omnino non defuit; cum enim niteretur tempora ipsa cultro transfigere, ut nullus locus vulneris curationi relinqueretur, continuo (miraculum sane *opportunum)* de manibus culter delapsus, in duas diuisus est partes, ita ut non sufficeret capitale iam vulnus inferre. His ita peractis, ipse quadam poenitentia ductus, ubi se collegit, admirans maximam Dei erga se misericordiam, suamque detestans insaniam atque furorem, Patrem nostrum Rectorem quam primum accersiri iubet; qui cum celeriter, ut res postulabat, accurrisset, crimina illi sua detexit magno cum animi dolore; tantoque fuit diuino accensus amore, ut etsi vulnerum graui dolore *cruciaretur,* semper tamen Deum in ore haberet Christique passionem, cui animae suae salutem acceptam referebat. Tandem post triduum, alacri animo maximaque spe *salutis aeternae,* animam exhalauit coram P. nostro Rectore, quem nunquam a suo latere discedere volebat: plurimum *enim* adiumenti *eius* praesentia *ei attulerat, qui,* proposita semper ante eius oculos diuina misericordia, abduxit *hominem ab* animi desperatione, quae illius animo altis defixa radicibus inhaerebat.

Cum hic celeberrimus sit portus, facilisque in Hispaniam transitus, quotidie fere hispanorum plerique ad nos veniunt flagitantes auxilium, nunc in rebus spiritualibus, nunc uero aliis in rebus, quae ad victum attinent, quibus (quoad possumus) opem ferimus. Qua in re tacere non possum quo pacto e daemonis manibus quidam *eorum, Dei* auxilio, *per nos* fuerit liberatus. Cum enim ille iamdiu egressus esset ex dominicanorum coenobio, cui se uotis astrinxerat, militarem disciplinam exercuisset, tandem, conscientiae stimulis agitatus, ad pristinum ordinem reuerti constituit, cui hoc animo ex nostro egredienti collegio, statim occurrit miles quidam, cuius familiaritate in bello fuerat usus; qui miserum hunc hominem ui ad triremes ire coegit, ut ibi stipendia militaria mereret, minis terroribusque, si id facturum negaret, perterrefaciens: itaque pauper ille, inuitus aliquandiu in triremibus detentus, occasionem quodam die nactus, ad nos confugit. R. P. Rector, cognita illius *penuria,* eleemosyna hinc inde a nobilibus ciuibus corrogata, vestem monachalem *ei* emit, atque ita eum demisit ad Generalem sui ordinis, *a quo in suum gregem, ut ouis, quae perierat, reductus est.*

Pater noster Rector bis in hebdomada *aut saepius* concionatur (ut de frequentibus exhortationibus, quas apud mulieres, quas conuersas uulgo uocant, habet, interim taceam) diebus dominicis et festis, necnon diebus veneris, cuius doctrina non pauci ad bonam se recipiunt frugem. Nam praeterquam quod scholasticis plurimum prodest, si quid in lectione veneris dicitur, quod magis ad puerorum parentes attinere videatur, hortatur eos ut idem patribus inculcent; itaque filii patrum fiunt concionatores, quod *et* maximum *affert* emolumentum, *et* summae est omnibus admirationi. Sunt et alii etiam duo ex nostris, qui alio in templo, maxima cum auditorum utilitate, diebus itidem dominicis ac festis, *verbum Dei proponunt.*

P. Jacobus primum sacrum celebrauit publice in ecclesia, quae non longe a collegio nostro abest; ibique Pater Rector, cum offerendi tempus accessisset, concionatus est, extollens *sacerdotii* dignitatem, quantaque esset reuerentia *colendum.* Deinde discipulus quidam P. Jacobi habuit orationem eiusdem fere sententiae, coram frequenti multitudine, quae ibi aderat. Mirabantur plerique quam ob causam nullam pateremur offerri pecuniam *(ut semper hic fieri solet); sed tandem id* omnibus probabatur, *et* experientia ipsa cognouerunt nos non sua sed eos tantum quaerere.

Credo iam Paternitatem Tuam aliis meis literis accepisse, chartarum ludo huiusce ciuitatis homines summopere deditos esse; consuetudinemque hanc pessimam in alteram veluti naturam esse conuersam; quam, licet expellas furca, ut ille ait, tamen usque recurrit; quae labes quantum afferat detrimenti, uel hinc maxime intelligi potest, quoniam tenuissimi quique atque pauperrimi, qui per totam hebdomadam laboribus franguntur, quo possint victum sibi comparare, tanta tenentur ludendi cupiditate, ut diebus festis, quicquid maximo cum labore acquisierunt, dilapident atque profundant. Huic adeo pernicioso ac inueterato morbo fratres nostri cupientes aliquam curationem afferre, omnem (quod aiunt) mouerunt lapidem, nec desistunt adhuc; quinimo, desiderio salutis animarum maiores in dies vires spiritui suppeditante, cursitant per urbis loca, oblitique sui ipsorum libenter atque aequo animo ferunt maledicta, quae in ipsos ab improbis coniiciuntur. Denique quo difficilior est haec provincia, quam subeunt, eo uberiores fructus decerpun-

tur; nam videre licet fratres nostros, magna hominum caterua constipatos, ad collegium nostrum reuerti, quos uerbo diuino inescarunt. Tunc singuli nonnullos eligunt, quibus viam Christi aperiunt, atque ad confessionem sacramque communionem excitant: nec frustra; nam plerique, moribus omnino mutatis, *eam* uiam ingrediuntur; quae ad aeternam salutem perducit.

Denique, ne singula referens, longius quam par est progrediar, sacellum nostrum diebus festis forum mercatorium dixeris, si hominum frequentiam intueri velis; nam si sermonum, qui uicissim ibi conferuntur, habenda sit ratio, longe dissimillimum apparebit: in illo nihil, nisi de augenda re familiari, tractatur; at in hoc, animarum salus in omnium ore versatur. Saepe urbis primores Patris nostri Rectoris opera utuntur, *in* rebus maximi momenti, praesertim inquisitores haereticae prauitatis.

Modo nobis a senatu offertur ecclesia quaedam D. Jacobi cum coenobio, quod fuit *quorumdam olim* monachorum; locus sane est amoenissimus; nihilominus, rebus omnibus pensatis, *decernet V. P. quid* tandem fieri debeat. Singulis mensibus a P. Rectore habetur *domi pro more* exhortatio quaedam de obedientia et regularum obseruatione, non sine magno spiritali profectu; nam qui ex se in obedientia excellere conabantur, hi modo, hisce adminiculis adiuti, maiores multo exerunt conatus, ne *ab* ea re, quae illis potissimum cordi erat, deficere videantur. Omnes sunt suis studiis satis intenti, in quibus non mediocres faciunt progressus: praeceptores neruos omnes contendunt in erudiendis discipulis, quorum numerus in dies fit maior. Exercentur quotidie in disputationibus; die vero sabbati in classibus maioribus theses affiguntur, ut inter se argumentis mutuo confligant; in aliis vero, iuxta puerorum captum, exercitia *litteraria* accommodantur. Prouectiores, post lectionem doctrinae christianae, quae diebus veneris in templo legitur, habent orationem, quam ipsi succisiuis horis componunt, etc.

Genuae, pridie kalendas Nouembris, anno 1556.

R. P. T. filius indignus.

Jussu R.[di] Patris Rectoris,

ALPHONSUS HERNANDEZ.

DLVII

Joannes Gambarus,
Ex commissione Patris Oliverii Manarei,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Laureto, 11 Novembris 1556 [1].

†

Pax Christi, etc.

Quae praecipua *quaedam* Picentium siue Marchianorum salutem, post literas quadrimestres proximas [2], *Deus* pro benignitate sua, nostrorum tenui opera et exiguo ac contempto instrumento, operatus est, ea tibi, R.de P., *hac epistola* paucis significabimus.

Ab iis autem sumemus initium, quae in finitimis gesta sunt et propinquis urbibus atque oppidis. *Desinemus uero in ea religionis ac pietatis et literarum studia, quae tum in almo hoc Beatae Virginis oppido, tum in Sanctae Lauretanae domus Collegio nostro, in Dei honorem ac commodum proximique salutem collata sunt.*

Atque ea quidem est *Picentium hominum* de Societatis *fama, tam sancta omnium est de eius* integritate existimatio: *ut Piceni et finitimarum regionum frequentes populi ac civitates tanto Societatis* tene*antur* desiderio, ut obtestari atque *obsecrari* nunquam desinant, *dum* aliquis ex ea ad se mittatur, *qui diuturnum suum desiderium leniat ac, sanctissimae pietatis uoto dudum frustratos, aliquando compotes efficiat.* Omnibus uero satisfieri a paucis omnino cum nequeat, iis potissimum

---

[1] Autographae in duplici folio, nn. 43 et 44. Ea, quae *italicis* characteribus exhibentur, a Polanco vel cancellata vel mutata fuere. Quae pro iis ipse substituit, infra videre erit, ubi litteras, quales ab eo relictae sunt, exhibebimus.

[2] Periisse hae videntur.

consulendum esse duximus, quorum maior id necessitas exigere, quique certiorem uberioremque fructus expectationem polliceri uiderentur.

Primum itaque a Macereto [1] Picentium auspicati metropoli, eo tres profecti ex nostris, praeter habitas sacras contiones, praeter doctrinae christianae pro more Societatis lectiones, praeter auditas infirmorum firmorumque multas de peccatis confessiones, composita sunt inter seditiosos inueterata nonnulla dissidia, reparatum diuersorium pauperum, siue xenodochium, per incuriam ruinosum et occlusum iam pridem aegrotis; instaurata et coacta denuo [2] B. Hieronymi quaedam societas, quam principes ciuitatis illius ciues iam olim, ad magnum *totius paupertatis siue corporis siue animi salutis* praesidium, inierant, sensim uero dissolui ac dirimi sustinuerant, talis scilicet alicuius ad eam seruandam authoris penuria, qualium ea fuerat authoritate conflata. Qui igitur in tanto pietatis opere et sibi et pereunti proximo *cessabant*, magno id nunc, pro nostrorum praescripto, religionis ardore repetunt, statas quotidie sacras preces ad campanae signum frequentant, singulis quibusque mensibus sacrosanctae mensae conuiuia celebrant, munificentiam atque omnem pietatem et misericordiam egregie *exercentes*.

Inualuerat pro communi Italiae calamitate durior ibi annona: erat pauperum et aegrotantium, sine opulentorum ulla fere ope uel subsidio, magna multitudo. Illis uero postmodum non benigne solum et liberaliter ea societas opitulatur; verum *ipsa omnis una* eadem illa opera [3] a nostris descripta ac distributa *ciuitas* in partes tres; binae ex singulis matronae, genere nobiles, aetate grandes, et religionis eximiae electae sunt, quae, contributas ex sua quaque tribu eleemosynas, suis ex aequo sibi attributis egenis, et uel senio uel morbo languentibus, pro indigentia cuiusque dispartiantur. Haec autem omnia Rectorum siue Priorum ciuitatis sunt authoritate et studiosissima uoluntate confirmata.

Submiserat interea is, qui semper in hominis perniciem ui-

---

[1] Sic; *Macerata*.

[2] Quoddam est hic vocabulum emendatum et tandem cancellatum, quod legi non potest.

[3] Sic a voce *verum*, quod quia obscure nimis dictum est, mutavit recte Polancus

gilat, quam iuuentus magna celebritate ciuitatis ageret, *impuram et obscenam fabulam,* cuius vel ipsa Ethnicorum theatra depuderet. Ea, propter insumptas non paruas impensas, cum prorsus impediri non posset, ne tamen pro sua libidine in ea dominaretur ac triumpharet tyrannus, *quadragenaria* a nostris, qui aderant, ipso, quo comoedia exhibenda erat, die instituta est oratio [1]. Atque ad hanc quidem tantus ciuium factus est concursus, tanta sanctissimorum frequentatio sacramentorum, uti tres, qui illi uacarent ministerio, sacerdotes, a prima luce ad multam noctem, *nec* quo cibum sumerent, uel omnino respirarent, aliquantulum otii *vix nanciscerentur.* Tantus fuit in re sanctissimae nouitatis, cum summa admiratione et pietate, in plerisque motus animorum, ut *illi, qui iter* externi facerent, ob geminum populi concursum, quem conspicerent, duas uideri sibi, alteram ad scaenas, alteram ad templa, ciuitates confluere praedicarent. Sed Christo laus et immortalis gratia, qui in tam plausibili daemonis illecebra et lenocinio, ipso uel inuito, maiorem ac potiorem partem *in virtute sua uindicatam triumphauit.* Hinc uero iam in Societatem nostram singularis eius populi *consequuta est obseruantia, maxime summi* Magistratus *erga nos beneuolentia et necessitudo, incredibilis* Gubernatoris totius picentinae regionis [2] (qui ibi sedem habet) in nostros *humanitas, de qua porro hic nihil modo, postea non remisit sed auxit in dies.*

Et cum omnia, quae nostri instituissent, ultro *concessit,* tum illud quoque promisit, nihil quod ad blasphemias et in Deum Diuosque conuitia exterminanda, circumforaneos circulatores (quod peruersissimum illud genus hominum multum ibi afflueret) pellendos profligandosque attineret, praetermissurum; sibi deinceps curam de xenodochio futuram: pro confirmanda autem inter reliquos adhuc quosdam ciues pace (quam, propter absentiam *quorumdam,* qui ad eam desiderarentur, nostri plene

---

[1] Hoc est: a nostris, qui tum Macerata versabantur, quo die comoedia exhibenda erat, quadraginta horarum oratio fuit instituta.

[2] Hunc existimamus fuisse Caesarem Gambara, Derthonensem Episcopum, de quo OLIVERIUS MANAREUS in *Commentario de rebus Societatis,* c. IX, § 27. - Vide tamen in *Archivio storico italiano,* serie prima, vol. XII, pag. 398, litteras Petri Strozzi ad Galliae Regem, Maceratae datas 12 Augusti hujus anni 1556, ubi potius sermo videtur fieri de eo, qui militiae in Marchia praeerat, quam de Gubernatore, qui Pontificis nomine eam regionem administrabat.

conciliare *et perficere* nequiuissent), quinque se uiros ex omni ciuitate idoneos delecturum.

Accesserunt et duo ad Montem Sanctum (sic oppidum quoddam in Piceno uocant), vnde, quibus Societas multum *exercitari* consueuit *studiis*, amplissimum fructum retulerunt. Ad magnas enim et *in magnis summis* difficiles restitutiones quosdam induxerunt. Monasterium monacharum eius ciuitatis pristinae integritati communis et *Apostolicae* uitae *rationem* sacri conuiuii frequentatione restituerunt. *Dirae* aliquot Sathanae diu mancipatos seruituti, Christo asseruerunt; ac inter eos iuuencula, illi iam pesti ab impurissima matre destinata, eorum opera *et* Christi *ductibus*, implorato magistratus auxilio, ab turpissimo interitu reuocata fuit, et cum magistratu id effectum, ut eam ipse communem *ciuitati* adoptatam filiam apud honestas personas collocaret.

Nec minus in Sancto Seuerino, eiusdem Piceni oppido, alii ad religionis studium paucis, quas ibi habuerunt, contionibus profecerunt; ea namque mox uoluntate, haud ita pridem sibi ignotam Societatem nostram, cum populus, tum sacerdotum imprimis collegia, sunt complexi, ut non tam distare aliquo ab ea discrimine, quam eius omnino iam ueluti *partes et* membra quaedam esse uideantur. Veneratione autem tanta sunt nostros prosecuti, ut clerus omnis longo ordine, tanquam in sacris lustrationibus, procedens, ad suggestum concionatorem *deducat*, et eodem rursus honore, facta concione, *reducat*. Ex canonicis porro *honoratior* quisque *et expectatior* nostris, si sacra facerent, studiose cupideque *inseruiat*, licet obnixe illis nostri, ut in eiusmodi re par est, *renitantur reluctenturque*.

Ibi uero quatriduum commorati, Camarinum sunt progressi. Hic iam urbis Episcopus [1], qui incredibili eos contentione requisierat, *ingenti* desiderio expectarat, maiori laetitia ac uoluptate excepit. Cum eo ciuitatis *Moderator* pari de nobis opinione atque existimatione certat; ac nondum ab iis salutatus, aduentum eorum buccina iubet tota urbe *personatum* cunctis nunciari. Omnes ad *sacras conciones et* doctrinam christianam excitat, conuocat, inuitat: auersos et negligentes cum bono ac fideli *Moderatore* optimus Episcopus omnisque primus ordo

[1] Berardus Bongiovanni.

ciuitatis quotidiana sua et assidua praesentia uel inuitos allicit.

Nec defuit, Christi benignitate, tantae expectationi par exitus: ita enim cuncti P. Emmanuelis [1] *contionem* probabant, ut *nec ipsi* monachi dominicani aliique se continerent, quin id palam asseuerarent; in *sola* Societate Jesu doctrinam ac sapientiam et vim diuini Spiritus uigere. At Gubernator, haud prima contentus promulgatione, postero die tuba rursus concionatoris aduentum euulgari, *mittere ciues* omnes ad doctrinam christianam liberos suos imperauit. Methodus uero, quam doctrinae christianae tradit Societas, magnopere cunctis, Episcopo autem et *Moderatori,* uiris sapientissimis, tam uehementer placuit, ut illico typis mandari et vniuersae suae dioecesi copiam eius fieri ac distribui uoluerint [2]. Confessiones initio, ut inusitatum quippiam et insolitum, frigebant; imo nouitatem admirati plerique, quibus Societatis (ut in remotiore atque in extremis Piceni finibus seposita ciuitate) tenuis erat et nuper admodum notitia, rogitabant subinde nostros, quo importunae illae confessiones concionesque spectarent; ea quippe, si quotannis semel pro recepto more fiant, satis superque fore arbitrati. Mox autem, *ex* auditis haud ita multis concionibus, eo studio et cupiditate eorum arserunt, ita auide omnes instabant, ut nec illis nostri satisfacere, nec his illi cibo capiendo locum relinquerent. Tanta ui atque ardore sua peccata *denuntiabant* et sacram synaxim suscipiebant, ut largis in propatulo genas suas lachrymis perfunderent: et quoniam Episcopus uir est eruditus et doctrina excultus, disputabatur quotidie. Accersebat Episcopus *uiros* optimarum artium studiis instructissimos quosque, tum monachos, tum seculares. *Primus autem* semper *et uictoriam* pro sua clementia Christus *penes Patrem Emmanuelem esse uoluit, in quo mirifica sane in tota sua peregrinatione statuit exempla* [3]. *Sed* breuitatis causa mitto caetera: reconciliatas gratias, excitatos et subleuatos spiritali adiumento ac solatio in xenodochio et per ciuitatem infirmos, habitas contiones

---

[1] P. Emmanuelis de Montemayor. OLIVERIUS MANAREUS, l. c.

[2] Nihil de hoc apud nostros bibliographos.

[3] Mirum vere hoc videbitur, si cum iis conferatur, quae habet POLANCUS in *Chronico,* t. IV, pag. 43, n. 68, et t. V, pag. 111, n. 306.

in foro, pulsos ac deturbatos ex media platea circulatores, atque alia id genus multa.

Inde post 15 dies ad Mateolanos (Matelicam dicunt) profecti, incredibili amore atque honore a Praefectis eorum aduentus est exceptus. Ibi, licet importune, concionator quidam monachus, nescio quo studio ductus, magna nostros contentione oppugnaret, dum sic venerabilis et sacrosanctae Eucharistiae honorem et cultum magis tueri ac retinere putaret, si frequentem eius populo iterationem perceptionemque obstinate negaret, et a nostris passim praedicatam, strenue fortiterque impugnaret: *par* tamen ex eo *atque* ex aliis populis fructus Christo uindi[ce] praesideque perceptus est.

Fabriani, praeter *communem* totius populi fructum ex contionibus, ex doctrina christiana, ex sanctorum *communi crebritate sacramentorum,* duo ibi coenobia in pristinam religionis integritatem et vitae communitatem sunt restituta.

Praeclara uero et admirabilia, quae in Sancto Genesio (in praecipuis ea est Piceni ciuitatibus) praesertim in multis haereticis atque Ecclesiae transfugis, acta sunt. Omnes illi siquidem, *iam* obdurati diu et excaecati in ea perfidia, *omnes,* quibus ducebantur, errores insanos eiurati, *sacrosanctae* sese *Ecclesiae* reuocarunt; atque vno omnes consensu, quae ad subuertendos suorum ciuium animos nefaria conuenticula assidue celebrauerant, in fidelem et sanctam societatem, ad suam communemque ciuium salutem, ex authoritate et praescripto nostrorum, sub eorum oculos contulerunt, et in singulis mensibus solemne dominicum celebrare conuiuium instituerunt. Hoc uero tam memorabile, *quantum* multis ante annis in Piceno *non contigit.* Magna erat perditorum hominum multitudo; graues et flagitiosi errores: ipsa denique ciuitas, per insignem infamiam, improborum perfugium atque asylum lutheranorum uulgo, id quod erat, habebatur. *De eo plane quid dicam? non uideo nisi quia* digitus Dei, Patris Emmanuelis et comitum, in sancta ea peregrinatione, cursum uiasque direxit, quorum opera res tam arduas ac difficiles toties tantoque iam olim labore a grauissimis summisque uiris necquicquam agitatas, omnipotens Deus confecit ad exitusque optatos et felices perduxit. Nec ibi defuit reparandum monasterium, longe omnium, quae Picenum habet, dissolutissimum; *recuperatum uero et Christo ab interitu* (quamuis de-

plorandum magis quam excitandum uidebatur) *uindicatum*, omni conatu id modo spectat et rectis studiis contendit, ut tanto nunc uitam, religionem omnemque operam suam Christo assertori integriorem constantioremque probent, quanto eius sanctissimos ductus improbiori desertos perfidia ac nequitia repudiauerant.

Iisdem uero studiis illis atque industria Societatis Deum uehementer sibi Esium [1] placatum sensit ac propitium. Duo namque ex nostris quidem illuc concesserunt, ubi praeter *incredibiles,* quos ibi fructus *excitarunt*, ingens populo uel permansionis, uel maturae et frequentis reuersionis suae desiderium reliquerunt. Id enim, praeter omnium spem ac expectationem *(ut funditus pene labefactatum)*, *et sibi et populo integrum atque incolume* Christo iuuante atque Episcopi authoritate suffragante, praestiterunt; in quo cardo salutis eius ciuitatis uertitur; *ex ordine siquidem sacerdotali (qui magnopere per nostros est immutatus)* grauis in omnem populum offensionis et scelerum contagio manabat. *Idem fere* Asculi, Offidae, Firmii, in Monte Lupone, Morri, [2] Monticuli [3], singulari omnium erga Societatem uoluntate, *effectum est*. Vbique autem nefanda complures grauissimorum scelerum ergastula a 15, 20, 30 et a *35* annis nonnulli perpessi, Christo vindice soluti, in filiorum Dei libertatem restituti sunt.

Sed haec in finitimis et externis peregrinationibus aestiuis acta sunt. Quod reliquum est epistolae, ad domestica et Lauretana conferemus.

Dum haec diuino munere foris geruntur, licet multa forent quae votiuae ad Beatae Virginis aedem peregrinationis frequentiam inhiberent, continui bellorum tumultus, pestilentiae grassantis formido atque suspicio, inopia ingrauescentis annonae et difficultas; fuerunt tamen omnes sacerdotes solitis uehementer exercitationibus occupati. Quoniam, etsi *infrequentior concurrat peregrinus,* nec nisi *rarus* admodum, si superiores annos spectemus, sine accuratiore peccatorum confessione tamen (ut qui ad eam modo plerique ex longinquo uentitare consuescant) pauci recedunt. Eo autem, tam bene sancteque

---

[1] *Jesi;* juxta fluvium, qui nunc *Fiumesino, fiume Esino,* dicitur, olim latine *Aesis.*
[2] *Morro di Valle.*
[3] *Montechio.*

a paucis annis institutae administrationis huius loci, in diuinis officiis et in sacris lectionibus, atque imprimis circa munus poenitentiae (quod nostrum fere collegium nunc sustinet) fama percrebuit; ut non per *Italiam* solum, sed ad *exteras* quoque nationes peruaserit: *vsque* a Mediolano certe *(vnde id per literas R. Dominus Gubernator* [1] *significatum sibi nobis retulit)* ultro citroque multi solius sanctae et *praestabilis* nouitatis uisendae studio commeant.

Principes non pauci vndique aduenerunt ut sanctissimum locum inuiserent, ac nos quidem, tam *benigna facilitate* salutatum accedentes, exceperunt: nostrum ipsi Collegium *adinuiserunt*, ut difficile dictu sit utrum eorum in nos maior *sit benevolentia* an *de tam submissa sanctaque benignitate, nostra eorumque* omnium, qui id intuerentur, admiratio. Praecipue uero id in Cardinale Augustano [2] summopere omnes *stupescunt*. Is enim non obscure eximium amorem nostri in ore atque oculis omnium declarauit. Veluti cum ad paratam in sanctissimo Dei Genitricis cubiculo sellam deduceretur, *qui* inde laudes ipsius Beatissimae Virginis ac litanias concinendas exaudiret, sellam proxime ad nos, qui in vestibulo sancti cubiculi consistebamus, transferri *imperauit;* iisque decantatis laudibus, mox in nostros aspectum conuertens, hoc amoris sui testimonium bis terque clara voce iterauit: "Vos, inquit, estis fratres mei: vos toto corde amplector„; aliaque huiusmodi nonnulla, *quibus* magna *chorus* ac *populus* admiratione *obstupefacti sunt*, adiungebat. *His accedunt quod ipse nostris sacra celebrare*, sua manu omnes corporis dominici conuiuio communicare, duas alieno tempore conciones, alteram in templo, ex statuto concionatore, alteram inter coenandum, ex uno *fratre* nostrorum adolescente auscultare uoluerit. Hic ita animum eius commouit, ut effusas etiam lachrymas ex sanctissima quadam pietatis laetitia ac uoluptate profunderet, dum Societati coelitus impartitum spiritum diuinum in tenero etiam palmite inesse demiratur. Qua *in* die bene mane institutum iter repetere statuerat, *nec* [3] insalutato

---

[1] Sermo est non de Gubernatore status Mediolanensis, qui his mensibus erat Tridentinus Cardinalis, Christophorus Madrucci, (Verri, *Storia de Milano,* cap. xxviii), sed de Gubernatore Almae Domus Lauretanae, Gaspare de Dotis.

[2] Otto Truchsess von Waldburg.

[3] Sic; sed recte deletum a Polanco.

nollet collegio discedere, in sanctissimis deliciis putare uisus est, *uel re magis ipsa ostendit*, ante *[discessum]*, uilioribus nostris sacrificiorum uestimentis ac calice, in domestico nostro, licet *inornato* ac paupere prorsus sacello, rem diuinam facere; eaque peracta, pronunciatis illi sub discessum ab uno studiosorum aliquot uersibus, incredibili perfusus iucunditate, *post* paterne omnes amplexatos discessit.

In plerisque R. Augustanum Cardinalis ab Imola [1] imitatus *expressit*. Hic non ita multo post illius profectionem successit. Totidem et ipse, in templo alteram, atque in aula cum ampla *et illustri* familia alteram, conciones audire, ex nostris aliquot suae mensae adhibere, singulos quosque in sinum et paternos amplexus excipere uoluit; atque dum nonnullos diutius inter brachia retineret, alios patris, alios fratris, alios filii nomine, insigni pietatis et amoris significatione, compellauit.

Ducis Vrbini coniux [2], cum duabus filiis et magno satis comitatu, cum religionis gratia et votiuae peregrinationis huc uenisset, ipsa et filiae et reliqua omnis simul clientela nostros sibi *adoptauit* confessarios.

Atque idem pari erga Societatem beneuolentia egerunt R. Marchiae siue Piceni et Firmianorum gubernatores aliique primarii uiri, quotquot ferme aut ex itinere huc diuerterunt, aut dedita opera uenerunt. Magnam uero laetitiam et uoluptatem percipiebant, ubi hanc ecclesiam a Societate nostra administrari tanta sedulitate intellexerunt.

In ea conciones quidem fiunt, quando per caetera licet officia, et peregrinorum frequentia id patitur, aut eas aduenientes principes atque optimates postulant. Lectiones ex sacra Scriptura singulis quibusque festis diebus ac dominicis, casus autem conscientiae, iis exceptis, per reliquos dies hebdomadae praeleguntur. In oppido et xenodochio frequentes nostri adolescentes concionati sunt. Lauretani iuuenes societatem quamdam inierunt et praeceptis de uitandis maledictis ac blasphemiis, de componendis inter se discordiis, de frequen-

---

[1] Hieronymus Dandini, Caesenas. "Julio III Pontifici a secretis fuit, a quo Senatoriam purpuram obtinuit sub titulo S Matthaei in Merulana 1552, vulgoque illi Cardinalis Imolae cognomentum adhaesit...... Obiit M.D.LVIIII, Aetatis L.„ UGHELLI, *Italia sacra*, t. II, col. 643-644.

[2] Victoria Farnese. OLIVERIUS MANAREUS, l.c., § 7.

tandis magis quam adhuc consueuissent sanctissimis sacramentis, ex patrum quorumdam, nostrorum authoritate et consilio, sese obstrinxerunt.

In re literaria fiunt mediocres et nequaquam poenitendi progressus. Docentur graeca et latina, atque in utraque lingua suam quisque facultatem, stylo et scriptione exercitationeque memoriae, sedulo adaugere in dies studet. Componunt rhetorici declamationes, et conficiendis uersibus exercentur. Confessarii autem nostri *ad* lectionem de casibus, in quo munere Magister Pisa [1] omnibus mirum in modum satisfacit: ex eodem, Porphyrium [2]; ex Magistro Erardo [3], *dum Magister Leonardus Calaber a ualetudine magis sit confirmatus*, Dialecticam Io. Caesarii [4] audiunt.

Ad perfectae autem religionis et pietatis in sancta vocatione incrementum magnus in dies cumulus in nostris uidetur accedere, dum quaecumque ad frangendos euincendosque non rectos animorum motus proficere intelligunt, cupidissime exposcunt, atque magna cum superiorum uoluptate amplectuntur.

Ecce tibi, R. P., *quam mirifice* paucis mensibus *opera* hic per tam contempta instrumenta *sunt effecta, quae in proximum quadrimestre atque* in posterum semper *tuis sanctissimis orationibus* ac *sacrificiis ut* maiora *suscipere ac praestare ualeant, a Domino excitanda praeparandaque* confidimus; quem ut te nobis Patrem ad sanctissimam voluntatem suam ac gloriam diu incolumem seruet, obsecramus.

Laureto, 3 id. Nouembr. 1556.

Ex R. P. Rectoris nostri iussis et huius Collegii nomine.

R. P. T. filiorum minimus et indignissimus,

Jo. Gambarus.

In eadem quarta pagina haec leguntur: Jesus. 1556. Laureto. Quadrimestres 11 Nouembris.

---

[1] P. Alphonsus Pisa.

[2] Vide supra, pag. 408.

[3] Primo scriptum fuisse videtur *Everardo*, sed emendatum est et sub litteris non satis apparet an legendum sit *Gerardo*, an vero *Erardo*, ut nos quidem legimus. Is erat Erardus Avantianus "qui Vienna venerat.„ Polancus in *Chronico*, t. vi.

[4] Hujus operis unum exemplum novimus, paucis post hunc annum 1556 editum Joannis Caesarii *Dialectica, Hermanni Raiiani scholiis necnon necnon Henrici Glareani annotationibus illustrata*. Lugduni, 1567.

Praecedentes Joannis Gambari litterae a P. Polanco emendatae [1].

†

Pax Christi etc.

Quae praecipua *ad* Picentium siue Marchianorum salutem, post literas quadrimestres, proximas, pro benignitate sua, nostrorum tenui opera et exiguo ac contempto instrumento, *Deus* operatus est, ea tibi, R.de P., paucis significabimus. Ab iis autem sumemus initium, quae in finitimis gesta sunt propinquis urbibus atque oppidis.

Ea quidem est *apud Picenses* de *Societatis* integritate existimatio: *id finitimorum populorum eius apud se tenendae desiderium,* ut obtestari atque *obsecrare* nunquam desinant, *vt* aliquis ex ea ad se mittatur. Omnibus uero satisfieri a paucis omnino cum nequeat, iis potissimum consulendum esse duximus, quorum maior id necessitas exigere, quique certiorem uberioremque fructus expectationem polliceri uiderentur.

Primum itaque a Macereto Picentium auspicati metropoli, eo tres profecti ex nostris, praeter habitas sacras contiones, praeter doctrinae christianae pro more Societatis lectiones, praeter auditas infirmorum firmorumque multas de peccatis confessiones; composita sunt inter seditiosos inueterata nonnulla dissidia, reparatum diuersorium pauperum siue xenodochium, per incuriam ruinosum et occlusum iam pridem aegrotis; instaurata et coacta denuo B. Hieronymi quaedam societas, quam principes ciuitatis illius ciues iam olim, ad magnum *pauperum, tam salutis corporum quam animorum* praesidium, inierant: sensim uero dissolui ac dirimi sustinuerant, talis scilicet alicuius ad eam seruandam authoris penuria, qualium ea fuerat authoritate conflata. Qui igitur in tanto pietatis opere et sibi et pereunti proximo *deerant,* magno id nunc pro nostrorum praescripto religionis ardore repetunt, statas

[1] Omnia, quae *italicis* characteribus exhibentur, sunt manu ipsius Polanci exarata.

quotidie sacras preces ad campanae signum frequentant. Singulis quibusque mensibus sacrosanctae mensae conuiuia celebrant, munificentiam atque omnem pietatem et misericordiam egregie *excolunt.* Inualuerat pro communi Italiae calamitate durior ibi annona: erat pauperum et aegrotantium, sine opulentorum vlla fere ope uel subsidio, magna multitudo. Illis uero postmodum non benigne solum et liberaliter ea societas opitulatur, verum *omnis ciuitas,* eadem illa opera, a nostris descripta ac distributa *est* in partes tres, binae ex singulis matronae, genere nobiles, aetate grandes, et religionis eximiae electae sunt, quae contributas ex sua quaque tribu eleemosynas suis ex aequo sibi attributis egenis, et uel senio uel morbo languentibus, pro indigentia cuiusque dispartiantur. Haec autem omnia Rectorum siue Priorum ciuitatis sunt authoritate et studiosissima uoluntate confirmata.

Submiserat interea is, qui semper in hominis perniciem uigilat, *impuram et obscenam fabulam,* quam iuuentus magna celebritate ciuitatis ageret, cuius uel ipsa ethnicorum theatra depuderet. Ea, propter insumptas non paruas impensas, cum prorsus impediri non posset, ne tamen pro sua libidine in ea dominaretur ac triumpharet tyrannus, *quadraginta horarum* a nostris, qui aderant, ipso, quo comoedia exhibenda erat, die instituta est oratio. Atque ad hanc quidem tantus ciuium factus est concursus, tanta sanctissimorum frequentatio sacramentorum, uti tres, qui illi uacarent ministerio, sacerdotes *vix* a prima luce ad multam noctem, quo cibum sumerent, uel omnino respirarent, aliquantulum otii *nanciscerentur.* Tantus fuit in re sanctissimae nouitatis, cum summa admiratione et pietate, in plerisque motus animorum, ut externi, *qui illac iter* facerent, ob geminum populi concursum, quem conspicerent, duas uideri sibi, alteram ad scaenas, alteram ad templa, ciuitates confluere praedicarent. Sed Christo laus et immortalis gratia, qui in tam plausibili daemonis illecebra et lenocinio, ipso uel inuito, maiorem ac potiorem partem *sibi vindicauit.* Hinc uero iam in Societatem nostram singularis eius populi *et* Magistratus *ac* Gubernatoris totius Picentinae regionis (qui ibi sedem habet) in nostros *beneuolentia, imo et obseruantia, est consecuta.*

Et cum omnia, quae nostri instituissent, ultro *comprobauit,* tum illud quoque promisit, nihil quod ad blasphemias et in

Deum Diuosque conuitia exterminanda, circumforaneos circulatores (quod peruersissimum illud genus hominum multum ibi affluereet) pellendos profligandosque attineret, praetermissurum; sibi deinceps curam de xenodochio futuram: pro confirmanda autem inter reliquos adhuc quosdam ciues pace (quam, propter absentiam *nonnullorum,* qui ad eam desiderarentur, nostri plene conciliare nequiuissent), quinque se uiros ex omni ciuitate idoneos delecturum.

Accesserunt et duo *ex nostris* ad Montem Sanctum (sic oppidum quoddam in Piceno uocant), vnde, quibus *studiis* Societas multum *exerceri* consueuit, amplissimum fructum retulerunt. Ad magnas enim et difficiles restitutiones quosdam induxerunt. Monasterium monacharum eius ciuitatis pristinae integritati, communis et *sine proprio* uitae *rationi,* sacri conuiuii *frequentationi* restituerunt. Aliquot, Sathanae diu mancipatos seruituti, Christo asseruerunt. Ac inter eos iuuencula, illi iam pesti ab impurissima matre destinata, eorum opera, *imo* Christi, implorato magistratus auxilio, ab turpissimo interitu reuocata fuit, et cum magistratu id effectum, ut eam ipse communem *oppido* adoptatam filiam apud honestas personas collocaret.

Nec minus in Sancto Seuerino, eiusdem Piceni oppido, alii ad religionis studium paucis, quas ibi habuerunt, contionibus profecerunt; ea namque mox uoluntate, haud ita pridem sibi ignotam Societatem nostram, cum populus, tum sacerdotum imprimis collegia, sunt complexi, ut non tam distare aliquo ab ea discrimine, quam eius omnino iam ueluti membra quaedam esse uideantur. Veneratione autem tanta sunt nostros prosecuti, ut clerus omnis longo ordine, tanquam in sacris lustrationibus, procedens, ad suggestum concionatorem *deduceret,* et eodem rursus honore, facta contione, *reduceret.* Ex canonicis porro *honoratim* quisque nostris, si sacra facerent, studiose cupideque *inseruiret,* licet obnixe illis nostri, ut in eiusmodi re par est, *reniterentur.*

Ibi uero quatriduum commorati, Camarinum sunt progressi. Hic iam urbis Episcopus, qui incredibili eos contentione requisierat, *et* desiderio expectarat, maiori laetitia ac uoluptate excepit. Cum eo ciuitatis *Gubernator* pari de nobis opinione atque existimatione certat; ac nondum ab iis salutatus, aduen-

tum eorum buccina iubet tota urbe cunctis nunciari. Omnes ad doctrinam christianam excitat, conuocat, inuitat: auersos et negligentes cum bono ac fideli *Gubernatore* optimus Episcopus omnisque primus ordo ciuitatis quotidiana sua et assidua praesentia uel inuitos allicit.

Nec defuit, Christi benignitate, tantae expectationi par exitus: ita enim cuncti Patris Emmanuelis *contiones* probabant, ut monachi Dominicani aliique se *non* continerent, quin id palam asseuerarent, in Societate Jesu *vere* doctrinam ac sapientiam et vim diuini Spiritus uigere. At Gubernator, haud prima contentus promulgatione, postero die tuba rursus concionatoris aduentum euulgari, *mittique a ciuibus* omnes ad doctrinam christianam liberos suos imperauit. Methodus uero, quam doctrinae christianae tradit Societas, magnopere cunctis, Episcopo autem et *Gubernatori,* uiris sapientissimis, tam uehementer placuit, ut illico typis mandari et vniuersae suae dioecesi copiam eius fieri ac distribui uoluerint. Confessiones initio, ut inusitatum quippiam et insolitum, frigebant; immo nouitatem admirati plerique, quibus Societatis (ut in remotiore atque in extremis Piceni finibus seposita ciuitate) tenuis erat et nuper admodum notitia, rogitabant subinde nostros, quo importunae illae confessiones concionesque spectarent? Ea quippe, si quotannis semel pro recepto more fiant, satis superque fore arbitrati. Mox autem, auditis haud ita multis contionibus, eo studio et cupiditate eorum, *quae respuerant,* arserunt, ita auide omnes instabant, ut nec illis nostri satisfacere *possent,* nec his illi cibo capiendo locum relinquerent. Tanta ui atque ardore sua peccata *confitebantur* et sacram synaxim suscipiebant, ut largis in propatulo genas suas lachrymis perfunderent: et quoniam Episcopus uir est eruditus et doctrina excultus, disputabatur quotidie. Accersebat Episcopus optimarum artium studiis instructissimos quosque *viros,* tum monachos, tum seculares. Semper *autem,* pro sua clementia, Christus *Patri Emmanueli foeliciter succedere disputationes voluit.* Breuitatis causa mitto caetera, reconciliatas gratias, excitatos et subleuatos spiritali adiumento ac solatio in xenodochio et per ciuitatem infirmos, habitas contiones in foro, pulsos ac deturbatos ex media platea circulatores, atque alia id genus multa.

Inde post 15 dies ad Mateolanos (Matelicam dicunt) profecti, incredibili amore atque honore a Praefectis eorum aduentus est exceptus. Ibi, licet importune concionator quidam monachus, nescio quo studio ductus, magna nostros contentione oppugnaret, dum sic venerabilis et sacrosanctae Eucharistiae honorem et cultum magis tueri ac retinere putaret, si frequentem eius populo iterationem perceptionemque obstinate negaret, et a nostris passim praedicatam, strenue fortiterque impugnaret: *non minor* tamen ex eo, *quam* ex aliis populis, fructus Christo vindi[ce] praesideque perceptus est.

Fabriani, praeter *communem* totius populi fructum, *qui celebris est,* ex contionibus, ex doctrina christiana, ex sanctorum *sacramentorum frequentatione,* duo ibi coenobia in pristinam religionis integritatem et vitae communitatem sunt restituta.

Praeclara uero et admirabilia, quae in Sancto Genesio (in praecipuis ea est Piceni ciuitatibus), praesertim in multis haereticis atque *ab* Ecclesiae transfugis, acta sunt. Omnes illi siquidem, *prius* obdurati diu et excaecati in ea perfidia, *cunctos,* quibus ducebantur, errores insanos eiurati, *ad sacrosanctam* sese *Ecclesiam* reuocarunt; atque vno omnes consensu, quae ad subuertendos suorum ciuium animos nefaria conuenticula assidue celebrauerant, in fidelem et sanctam societatem ad suam communemque ciuium salutem, ex authoritate et praescripto nostrorum, sub eorum oculis contulerunt, et in singulis mensibus solemne dominicum celebrare conuiuium instituerunt. Hoc uero *negocium* tam memorabile *fuit, vt* multis ante annis in Piceno *quid simile non contigerit.* Magna erat perditorum hominum multitudo, graues et flagitiosi errores: ipsa denique ciuitas, per insignem infamiam improborum perfugium atque asylum Lutheranorum uulgo, id quod erat, habebatur. *Vere* digitus Dei, Patris Emmanuelis et comitum in sancta ea peregrinatione cursum uiasque direxit, quorum opera res tam arduas ac difficiles toties tantoque iam olim labore a grauissimis summisque uiris nequicquam agitatas omnipotens Deus confecit, ad exitusque optatos et felices perduxit. Nec ibi defuit reparandum monasterium, longe omnium, quae Picenum habet, dissolutissimum; quamuis *autem* deplorandum magis quam excitandum uidebatur, *recuperatum tamen X.*[i] *gratia et velut ab*

interitu vindicatum est; et omni conatu id modo spectat et rectis studiis contendit, ut tanto nunc uitam, religionem omnemque operam suam Christo assertori integriorem constantioremque probent, quanto eius sanctissimos ductus, improbiori desertos perfidia ac nequitia *prius* repudiauerant.

Iisdem uero studiis illis atque industria Societatis Deum uehementer sibi Esium placatum sensit ac propitium. Duo namque ex nostris quidem illuc concesserunt, ubi praeter *miros,* quos ibi fructus *ceperunt,* ingens populo uel permansionis, uel maturae et frequentis reuersionis suae desiderium reliquerunt. Id enim, praeter omnium spem ac expectationem, *cum ordine sacerdotali in melius mutato,* Christo iuuante atque Episcopi authoritate suffragante, praestiterunt, in quo cardo salutis eius ciuitatis *uerti videbatur;* grauis *enim* in omnem populum offensionis et scelerum *ex eo* contagio manabat. *Multa enim* Asculi, Offidae, Firmii, in Monte Lupone, Morri *et* Monticuli, singulari omnium erga Societatem uoluntate, *effecta sunt.* Vbique autem nefanda complures grauissimorum scelerum ergastula a 15, 20, 30, et a *pluribus* annis nonnulli perpessi, Christo vindice soluti, in filiorum Dei libertatem restituti sunt.

Sed haec in finitimis et externis peregrinationibus aestiuis *Dei munere* acta sunt. Quod reliquum est epistolae, ad domestica et Lauretana conferemus.

Licet multa forent, quae votiuae ad Beatae Virginis aedem peregrinationis frequentiam inhiberent, continui bellorum tumultus, pestilentiae grassantis formido atque suspicio, inopia ingrauescentis annonae et difficultas; fuerunt tamen omnes sacerdotes solitis uehementer exercitationibus occupati. Quoniam, etsi *infrequentiores concurrant peregrini,* nec nisi *rari* admodum, si superiores annos spectemus; sine accuratiore peccatorum confessione, tamen (ut qui ad eam modo plerique ex longinquo uentitare consuescant) pauci recedunt. Eo autem, tam bene sancteque a paucis annis institutae administrationis huius loci, in diuinis officiis et in sacris lectionibus, atque in primis circa munus poenitentiae (quod nostrum fere collegium nunc sustinet) fama percrebuit; ut non per *Italiae adiacentes* solum, sed ad *remotiores* quoque nationes peruaserit. A Mediolano certe ultro citroque multi, solius sanctae *huius* nouitatis visendae studio, commeant. Principes *viri* non pauci vndi-

que aduenerunt ut sanctissimum locum inuiserent, ac nos quidem tanta *benignitate* salutatum accedentes exceperunt, *et* nostrum ipsi collegium *inuiserunt,* ut difficile dictu sit, utrum eorum in nos maior *extiterit humanitas,* an omnium, qui id intuerentur, admiratio. Praecipue uero id in Cardinale Augustano summopere omnes *stupent*. Is enim non obscure eximium amorem nostri in ore atque oculis omnium declarauit. Veluti cum ad paratam in sanctissimo Dei Genitricis cubiculo sellam deduceretur, *vt* inde laudes ipsius Beatissimae Virginis ac litanias concinendas exaudiret; sellam proxime ad nos, qui in vestibulo sancti cubiculi consistebamus, transferri *iussit;* iisque decantatis laudibus, mox in nostros aspectum conuertens, hoc amoris sui testimonium bis terque clara uoce iterauit. Vos, inquit, estis fratres mei: vos toto corde amplector; aliaque huiusmodi nonnulla, *cum* magna *chori* ac *populi* admiratione, adiungebat. *Praeterea, rem diuinam faciens*, sua manu omnes *nostros* corporis dominici conuiuio communicare, duas alieno tempore conciones, alteram in templo, ex statuto concionatore, alteram inter coenandum, ex vno *fratrum* nostrorum adolescente auscultare uoluerit. Hic ita animum eius commouit, ut effusas etiam lachrymas ex sanctissima quadam pietatis laetitia ac uoluptate profunderet, dum Societati coelitus impartitum spiritum diuinum in tenero etiam palmite inesse demiratur. Qua *autem* die bene mane institutum iter repetere statuerat, *cum* insalutato nollet collegio discedere, in sanctissimis deliciis putare uisus est, ante *discessum,* uilioribus nostris sacrificiorum uestimentis ac calice, in domestico nostro, licet *parum ornato* ac paupere prorsus sacello, rem diuinam facere; eaque peracta, pronunciatis illi sub discessum ab vno studiosorum aliquot uersibus, incredibili perfusus iucunditate, *postquam* paterne omnes *amplexatus est,* discessit.

In plerisque R. Augustanum Cardinalis ab Imola imitatus *est*. Hic non ita multo post illius profectionem successit. Totidem et ipse in templo alteram, atque in aula cum ampla familia alteram, contiones audire, ex nostris aliquot suae mensae adhibere, singulos quosque in sinum et paternos amplexus excipere uoluit; atque dum nonnullos diutius inter brachia retineret, alios patris, alios fratris, alios filii nomine, insigni pietatis et amoris significatione, compellabat.

Ducis Vrbini coniux, cum duabus filiis et magno satis comitatu, cum religionis gratia et votiuae peregrinationis huc uenisset, ipsa et filiae et reliqua omnis simul clientela nostros sibi *esse voluerunt* confessarios. Atque idem pari erga Societatem beneuolentia egerunt R. Marchiae, siue Piceni, et Firmianorum Gubernatores, aliique primarii uiri, quotquot ferme aut ex itinere huc diuerterunt, aut dedita opera uenerunt. Magnam uero laetitiam et uoluptatem percipiebant ubi hanc ecclesiam a Societate nostra administrari tanta sedulitate intellexerunt. In ea conciones quidem fiunt, quando per caetera licet officia, et peregrinorum frequentia id patitur, aut eas aduenientes principes atque optimates postulant. Lectiones ex sacra Scriptura singulis quibusque festis diebus ac dominicis, casus autem conscientiae, iis exceptis, per reliquos dies hebdomadae praeleguntur. In oppido et xenodochio frequentes nostri adolescentes concionati sunt.

Lauretani iuuenes societatem quamdam inierunt, et praeceptis de uitandis maledictis ac blasphemiis, de componendis inter se discordiis, de frequentandis magis quam adhuc consueuissent sanctissimis sacramentis, ex Patrum quorumdam nostrorum authoritate et consilio, sese obstrinxerunt.

In re literaria fiunt mediocres et nequaquam poenitendi progressus. Docentur graeca et latina, atque in utraque lingua suam quisque facultatem, stylo et scriptione exercitationeque memoriae, sedulo adaugere in dies studet. Componunt rhetorici declamationes, et conficiendis uersibus exercentur. Confessarii autem nostri lectionem de casibus *conscientiae audiunt,* in quo munere Magister Pisa omnibus mirum in modum satisfacit: ex eodem Porphyrium, ex Magistro Erardo dialecticam Io. Caesarii audiunt.

Ad perfectae autem religionis et pietatis in sancta vocatione incrementum magnus in dies cumulus in nostris uidetur accedere, dum quaecumque ad frangendos euincendosque non rectos animorum motus proficere intelligunt, cupidissime exposcunt, atque magna cum superiorum uoluptate amplectuntur.

Ecce tibi, R.de Pater, *quae* paucis mensibus hic per tam contempta instrumenta *X.us effecit, et* in posterum per *tuas sanctissimas orationes ac sacrificia* maiora *praestiturum eumdem*

confidimus, quem, ut te nobis Patrem ad sanctissimam uoluntatem suam ac gloriam diu incolumem seruet, obsecramus.

Laureto, 3 Id. Nouembris 1556.

Ex R. P. Rectoris nostri iussis, et huius collegii nomine.

R. P. T. filiorum minimus et indignissimus,

Jo. GAMBARUS.

DLVIII

Theodorus Peltanus,
Ex commissione Patris Thomae Lentuli,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Ingolstadio, 19 Novembris [1556] [1].

†

Pax Xpi.

Noui huius Collegii successum indicaturi, Reuerende in Xpo. Pater, non opinor aliquod esse operae pretium itineris nostri historiam anxie referre, praesertim cum iam saepe significatum sit iter hoc adeo faustum foelixque euenisse, ut mirandum potius quam conquerendum sit. *Quandoquidem toto hoc interuallo quod Romam et Ingolstadium interiacet, ne unus quidem omnium repertus est, qui palam dicto, nedum facto, laesos nos uellet aut incesseret. Cauponum quorumdam improbitatem experti sumus. Verum nec hoc primi neque soli* [2]. His igitur *ut notis* omissis, ea duntaxat perstringemus, quae quadrimestri hoc proxime effluxo apud nos transacta sunt.

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 234 et 235.—In iis pauca delevit, quaedam deletorum loco substituit Polancus. Illa nos *italicis* in textu typis, haec in anuotationibus describemus.

[2] Vide apud BRAUNSBERGER, l. c., pag. 722-724, "Relatio de primorum Collegii Ingolstadiensis Sociorum itinere et adventu ab aliquo ipsorum conscripta Ingolstadii a. 1558-1562."

Studio et beneuolentia *(ut inde ordiamur)* opinione maiori ab oppidanis pariter et uniuersitatis magistratu excepti sumus; praefectus vniuersitatis [1] praecipuis academiae huius comitatus professoribus [2], postridie quam appulissemus, *et* etiam *cum* [3] in diuersorio ageremus, solemniter nos inuisit, congratul*ari* [4], et aduentus nostri causam edocti, liberalissime operam suam quotquot aderant polliciti sunt: nec id modo, sed et promissa sedulo praestiterunt. Hactenus neque consilium neque auxilium ullum frustra a quopiam istorum petitum est, imo nonnulli, quod acrius partes nostras *in*tueantur, improborum calumnias euadere non potuerunt.

Facultas theologica, nono ab aduentu nostro die, nescio quot uini [5] sextariis onusta [6], gratificatura, domicilium nostrum accessit, promittens item pulchre omnia, sed quod theologorum nostrorum diligenti sedulitate et sedula diligentia opinioni suae nonnihil decedere uideat, non perinde aequa nobis creditur, non tamen studiis nostris aperte detrahit, sed potius fauet, *ita ut facile cognoscas qui erga nos affecta sit.*

Domum habitamus *et* splendidam *et altam,* adeoque capacem, ut tria facile Collegia (cuiusmodi nostrum [7] est) admittat. Caeterum penetralia eius omnia et contignationem etiam unam atque alteram uniuersitas occupatam tenet, verum idipsum absque *ullo* nostro incommodo. *Quod si aliquod esset,* minimis expensis noua pleraque fieri possent cubicula. Hanc supellectili rerum familiarium Ducis [8] liberalitas splendidissime ornauit: librorum theologis nostris suppeditatum est quantum voluerunt: in literis politioribus uberior copia esse poterat, *nam* [9] et Dux *summulam* [10] quamdam nummariam hisce libris coëmendis statuit. His *omnibus* accessit uinea quaedam mediocris, no-

---

[1] "Magnificus Doctor Baptista Weber, Universitatis Rector„ *Relatio* annot. praecedenti memorata.

[2] "Doctor Franciscus Zoannettus, Italus. Doctor Joannes Agricola, Camerarius. Doctor Nicolaus Frysius.„ *Ibid.*

[3] *cum* etiam. Polancus.

[4] congratul*ati ergo*. Id.

[5] "Vinum *honorarium (Ehrenwein)* id erat.„ Braunsberger, l. c., pag. 723, annot. 6.

[6] *pro more huius regionis* addidit Polancus.

[7] *modo* addidit. Id.

[8] Bavariae Ducis, Alberti V.

[9] *sed.* Polancus.

[10] *summam.* Id.

bis a nobili quadam matrona donata, quae quod in proximo sita sit, plurimum et uoluptatis et utilitatis simul familiae nostrae hoc autumno attulit.

Jam ne tam multa commoda frustra impensa uideantur, *patres et fratres* [1] omnes animi neruos et uires intendunt ut *aliqua saltem ex parte* et suae professioni et Ducis simul et ciuium omnium de nobis expectationi (quae quidem non parua est) satisfiat. Qua de causa factum est ut feriis hisce vindemialibus, quibus caeteris a lectionibus supersedere permissum erat, professores nostri soli omnium legerint. Inchoata sunt et tum temporis studia Hebraica.

Per idem etiam tempus Doctor Couillon [2] cum alio *quodam* latine [3] concionari coepit. Coeperunt et duo alii germani, in pagis finitimis uerbum Dei seminare. Reliqui, qui non concionantur, aut priuatim docentur, aut publicis theologorum nostrorum lectionibus intersunt. In uniuersum omnes et in literis et in spiritu iuxta progressus faciunt. Tres iam proxime mancipati sunt iuuentuti instruendae, quod *praeter* omnem [4] spem euenit; non enim erat ulla spes scholae hac hieme aperiundae; verum Dominus *medio suo instrumento* Rectore nostro et amicis *nostris* [5] tanto bono et fructu nos et iuuentutem ipsam diutius frustrari noluit. Habitae sunt et tres orationes ante studiorum initia, et quidem amplissimo auditorum consessu peroratae. Benedictus Deus in omnibus.

Pace et tranquillitate non solum domestica, sed etiam publica, fruimur summa; nisi quod haeretici, quorum hic maximus est prouentus, odio, occulto tamen, nos prosequantur. Spargebant primum rumusculos, *semel* minus dexteros, dictitantes nostrorum alios prostibulis extractos, alios excusso religionis iugo *abiisse* [6]; demum nostros, licet inter parietes contineantur, omnia tamen sacra et profana pro arbitrio suo moderari uelle. Habitae sunt ab hoc hominum genere publice declamationes, aut potius *insectiones* [7], quibus clanculum studia

---

1 *nri. (nostri)*. POLANCUS.

2 P. Dr. Joannes Cuvillonius (Couvillon).

3 cum alio *de nostris* latine *alternatim*. POLANCUS.

4 omnem *praeter*. ID.

5 *opera* Rector*is* nostr*i* et amic*orum*. ID.

6 *huc venisse; alii*. ID.

7 *invectiones*. Alia manus a Polanci.

et mores nostrorum fratrum perstringere et obfuscare innitebantur. Verum Dominus, qui et dissimulare, et *pro tempore diutissime* [1] dissimulata acriter uindicare nouit, non solum [2] permisit ut inde aliquid detrimenti caperemus, verum effecit ut quo illi magis operam dederunt, ut quouis modo nostros *obfuscarent* [3], eo magis ueritas ipsa lumen suum diffunderet, ut populo [4] patefieret. Hi sunt qui rudem plebeculam circumueniunt, et in errorem plausibilibus quibusdam sententiis alliciunt; id tamen clanculum. Nam manifesta haeresis nulla adhuc hic grassatur. Non uisus est adhuc, qui sub utraque specie communicaret, aut ulla sacramenta contemneret: festa non admodum, ut et in aliis partibus, religiose seruantur. Porro si populus bonos duces haberet, facili negotio ad sanam mentem et pristinam religionem reduci *poterit* [5]. Sed, ut dolendum est, duces habet perditissimos [6], scortatores, negociatores, et in uniuersum omni scelerum genere coopertos. Si fratres nostri Germani in theologia progressus aliquos fecissent, aut alii linguam germanicam sonare nossent, plurimum concionibus suis in hoc oppido, et tota denique regione [7], praestare possent.

Haec sunt, Reuerende Pater, quae significanda in praesentiarum occurrebant. Superest ut nos omnes obnixe commendemus orationibus uestris sanctissimis, quo digne et cum fructu in uinea Domini operari possimus.

Dominus Jesus seruet R. V. diu nobis incolumem.

Ingolstadii, 19 Nouembris.

Ex commissione Patris nostri Rectoris,

indignus servus R. P. T.,

Theodorus Paltanus *(sic)*.

Superscriptio in quarta pagina: R.do in Xpo. Patri M. Jacobo Laynes Societatis Jesu Vicario Generali. Romae.

---

1 *ad tempus.* Polancus.
2 non solum *non.* Id.
3 *obscurarent.* Id.
4 populo *id.* Id.
5 *posset.* Id.
6 *in rebus spiritualibus* perditissimos. Id.
7 *hac* regione. Id.

Alia manu: Jesus. 1556. Quadrimestres Ingolstadiensis Collegii 19 Nouemb.

Et alia: Emen [datae].

Manet vestigium sigilli in cera fusca.

DLIX

Joannes de Maioribus
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Ferraria, 22 Novembris 1556 [1].

IHS

Pax X.i etc.

Vt in antiquam reuocer consuetudinem et sanctissimae obedientiae iussa exequar, R. P., haec, quae fratres nostri his quatuor mensibus ex hoc fertili feracique campo collegerunt, ad tuam R.tiam perscribere uolui, non uerborum ornatu, quem uiribus meis imparem esse certo scio, nec ea prolixitate, quae audientium animos (si forte publice legentur) fastidire solet, utar; non postremo ea breuitate res narrandas perstringam, qua non elucescant, nec intelligantur. Primum ergo, quod ad extraneos spectat, referam; deinde ad nostros ueniemus.

Quidam (ut hinc incipiam) a uiginti annis nunquam confessus, maximo cum dolore peccata sua sacerdoti ex nostris patefecit, qui magnopere Patrum nostrorum charitatem in confi-

[1] Archetypae duplici folio, primo n 89, altero non numerato. —Autographas esse affirmare non valemus, quia nusquam alias in hujus Joannis indubie autographas incidimus.

tendo, humanitatem in admonendo, laudabat; et, maximo onere deposito, se foelicem beatumque profitebatur. Nobilis quaedam hebraea et opulentissima, accepto his diebus sacro baptismate, nostris Patribus confessa est; quae sane res non paruam in ciuium Ferrariensium animis de nobis expectationem ingenerauit: praestet Dominus ut ei pro uirili respondeamus. Frater quidam, ira et furore concitatus, omnino sororem occidere destinarat; a Patre nostro eius impetus repressus, cum sorore in amicitiam rediit.

Cum frater ex nostris concionem haberet, quidam concubinarius, dolore peccatorum compunctus, confessus est nostris patribus, qui multa alia uulnera non minoris periculi detexit, ad melioremque frugem se recepit. Ab eodemque fratre hebraeus quidam ad christianam fidem accensus est, qui apprime hebraeas latinasque literas callet; (ut speramus) nostram ingredietur Societatem, cum praecipue nostros uehementer diligat, et saepius, de institutis regulisque nostris collocuturus, nos conueniat.

Alter frater his diebus praeteritis meretricibus praedicauit, quae maxima attentione illum audiebant. Quis ualeat quantum fuderint lachrimarum referre? qui planctus auditi sint recensere? Itaque tredecim firmiter statuerunt uitam deprauatam inquinatamque flagitiis relinquere, et Deo adhaerere Christumque (ut inquit Apostolus) induere proposuerunt. Idem quadam etiam die in xenodochio quodam, amplo satis, concionatus est, persuasitque curatori, ut singulis hebdomadibus, infirmis doctrinam christianam praelegeret: quod se facturum promisit, iussitque ut bis in hebdomada litaniae maiores decantarentur; ac palam infirmis dixit, ut qui uellent in xenodochio remanere, ad confessionis sacramentum sese praepararent.

Hinc etiam fratrum charitas patet, quod cum exeunt, blasphemantes (quod sane peccatum maxime hisce in partibus uiget) increpant; eos, qui legunt libros non satis honestos, aut ad religionem christianam non pertinentes, corrigunt; quod quam patienter ferant, unius exemplo coniectari potest, qui statim, admonitus a fratre, librum in terram proiecit, non ira contra fratrem commotus, sed diuinae gloriae amore adductus. Nam postea fratri summas egit gratias.

Nec illud praetermittendum esse duxi, quod cum quidam

frater a P. Rectore [1] aduocatus naui Mutina Ferrariam ueniret, in hominem quemdam, annos pene quadraginta natum, nomine tenus christianum, incidit, qui nihil prorsus de christiana fide ac religione nouerat, nec orationem quidem dominicam tenebat, nec se signo sanctae crucis munire sciebat; sacrosancta Ecclesiae instituta sacramenta, ritus, leges, caeremoniasque spernebat; firmiterque asseuerabat se nunquam moriturum; a caede multorum non alienus, omnibus uitiis flagitiisque coopertus erat; quem cum frater fidei articulos edocuisset, eum timore poenarum ac Christi amore ad bonam frugem a praua uita reuocauit, sceleraque [2] deploranda adduxit, qui se confessurum promisit. Ex hoc gaudium ingens percepit, quod cum celare non posset, signis quibusdam declarabat, aedes nostras maxima diligentia quaerebat, fratrem miris modis extollens, saepe illa iterabat. "O Apostolum Dei, o hominem benignum atque humanum."

His diebus duo hebraei baptizati sunt opera fratrum nostrorum, plurimique ad idem munus suscipiendum praeparantur, uariis in locis detenti: in his quaedam familia integra (mirum dictu), pater, mater, una cum quinque liberis, multum sunt a R. P. Rectore ad christianam religionem profitendam incensi, qui paucis post diebus (ut arbitramur) sacrum baptisma suscipient. Nam maior fere huius ciuitatis pars iudaica est, uiri sane corporis statura praegrandes, praeclaris ingenii dotibus exornati. Hinc fratrum dolor ac feruor in dies augetur, cum tot oues ac tales a Christi grege aberrantes, et de recta uia exorbitantes uideant, ut uix cum foras exire licet, lachrymas continere possint.

Solent qui nostrum frequentant templum saepenumero mulieres impudicas et omni flagitiorum genere obstrictas (quibus Ferraria abundat) ad confessionis salutiferum sacramentum adhortari; propter quod non satis bene a ciuibus accipiuntur, sed maledictis conuitiisque incessuntur, qui tantum abest ut ulciscantur, ut etiam gratias agant.

Quaedam mulieres desperabundae se in Padum demergere

---

[1] P. Joanne le Pelletier (Pelletarius).
[2] Alia manus: *et ad scelera* deploranda adduxit.

omnino decreuerant; sed a nostris a proposito nefando ad sanam mentem reuocatae, confessionem saepius iterant ac frequenter Christi corpus suscipiunt. Nec desunt qui octo milliaribus, et eo amplius, ab urbe distantes, nostrorum charitate capti, maximo feruore nostrum frequentent templum.

Complures iuuenes maxime idonei, bonis moribus instituti, in literis ualde prouecti, instant ut recipiantur *qui a Patre pedetentim retardantur* [1].

Quidam tamen gallus optima indole, latinis graecisque literis bene eruditus, ad nostram Societatem admissus est, qui quam obediens humilisque sit non attinet dicere.

Quaedam mater, una cum filia, cum homine nequam a multis annis consuetudinem prauam habebat; quae a tanto scelere per confessionem reuocata, ad vitam in melius traducendam se recepit. Alius etiam a uiginti annis quoddam peccatum grauissimum nunquam confessori patefecerat, saepiusque Christi corpus ore inquinato sumpserat: nunc nostris apertissime detexit, grauiterque illud deplorauit.

De domesticis breuiter mihi dicendum restat. Tres sunt classes; disciputi fere centum. Praeceptores ualde laborant ut non solum literis imbuantur, sed etiam ut bene recteque uiuere discant, quod sane eo dificilius esse uidetur, quo dissolutior hisce in partibus iuuentus inuenitur [2]. Verum nullo labore instituerentur, si patrum [3] cura ad nostram diligentiam accederet. Sed uere comicum dixisse experientia ipsa demonstrat: "deteriores omnes sumus licentia„ [4].

Quapropter non minus gratum sacrificium esse Deo circa hos iuuenes magnopere laborare, quam si in remotissimas terrarum ciuitates proficisceremur, existimamus. Propterea, non sine maxima causa, hoc a te obnixe petimus, R. P., ut Dominum pro nobis ores, nosque fratrum orationibus commendari uelis, ut et ipsi nostrorum laborum participes sint, et tandem una ad patriam, ubi nulla calamitas aduersaque fortuna existit,

---

[1] Haec ipse, ut videtur, qui litteras exarabat sic mutavit: *quos P. Rector de industria remoratur.*

[2] Alia manus, nobis ignota, *existit* pro *invenitur* apposuit.

[3] *parentum* scripsit alius a Polanco.

[4] Terentius, *Heautontimorumenos,* 3, 1, 74.

peruenire ualeamus: quod nobis praestet qui uiuit per infinita sécula seculorum. Amen.

Ferrariae, decimo Kal. Decembris 1556.

Ego

T. R. P. indignus seruus,

JOANNES DE MAIORIBUS.

In quarta pagina haec leguntur: Jesus. † 1556. Quadrimestres Ferrarienses 22 Nouembris.

DLX

Michaël Angelus Labaccus
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Syracusis, 30 Novembris 1556 [1].

Jhs.

Molto R.do in Christo Padre.

Pax Chri. etc.

Non bastono in uero a sufficienza le mie forze admirare, et laudare quella excelsa, et ueramente diuina, de Iddio opt.° maximo clemenza: il quale per gli padri et fratelli di questa santa Compagnia tali diuerse et stupende cose si degna operare, quali ogni giorno in tutti i Collegii della Compagnia si ueggono. Ma questo molto maggior causa d' admiratione mi da che in tanto breue tempo, cioè di un anno et mezo, tanto frutto ueggo essersi fatto in questo Collegio.

Imperoche quì non solo le domeniche et feste, ma etiamdio

---

[1] Archetypae duplici folio, nn. 179 et 181. Autographaene sint an apographae definire non valemus.

quasi ogni giorno, in grande moltitudine huomini et donne a gli sacramenti con incredibile desiderio concorrono. Nel tempo delle sacre lettioni, et prediche stanno con tanta cura, diligenza et studio, che mai quasi si finisce predica, che non si sentano grandissimi sospiri et lagrime, le quali senza dubbio si cognoscono uscire di uero affetto di pietà. Ma dirò quel che accade nella nostra chiesa il giorno della Magdalena. Una nobile donna (ma dalle cose spirituali tanto aliena che da tutti uana era tenuta) non so con che spirito era uenuta in chiesa; et mentre che il R.do P. Philippo [1], Rettor' di questo Colleggio, predicaua, gli fu da Iddio trapassato il cuore da una saetta tanto uehemente, che non solo lasciò li uani piaceri et solazzi dil mondo, ma etiamdio già con humilità grandissima frequenta i sacramenti, et dipoi la conuersion sua sempre ha dato et da a tutta questa città tanto buono essempio et admiratione che affatica si pottrebbe narrare.

Buona parte di questa città con grande zelo et ardente amore da opera alle cose diuine et spirituali et seguita con molta diligenza gli studii della Compagnia, di tal modo che le domeniche non restono senza gran pena di animo ueruna predica lasciare, nè ancho gli giorni del venerdì la lettione della cantica [2] che si legge, et quel che è più, nè pur un dì la messa. Facendosi agli giorni passati la oration' delle 40 hore nella nostra chiesa, ci fu di giorno et di notte grandissimo concorso. Non dico li suspiri, gridi, et pianti et altri simili segni della diuina gratia infusa del cielo nelle menti di quei, che orauano, li quali segni certo con incredibile stupor' di ciascun si odiuano, anzi chiarissimamente si uedeuano. Finalmente nel fine della oratione, predicandosi, molti di feruore furono astratti in grande agitatione di mente. Altri, esciti di se, non sapeuano doue fossero: alcuni anchora (o cosa mirabile!) tanto hauean' pianto che restorno tramortiti, et quasi niente si sentiuano. Ma che più di questa oratione dico? Certo grandimente mi maraueglio et a pene pur posso aprir la bocca a narrar le cose marauigliosissime che all' hora uedemmo. Per il che auanti seguitaremo alle altre cose.

---

[1] Philippus Cassinus.
[2] Lectio super *Canticis canticorum*.

Quì tutti li deuoti del Colleggio, non solo con tutte le forze attendono alle opere pie, ma anche tutti quei che odono mormorar' contra la Compagnia, anchorche sacerdoti et religiosi, acerbissimamente reprehendono; et principalmente questo far suole Mons.or R.mo della città [1], il quale certamente in ogni cosa dimonstra singulare affettò di amore in uerso il Collegio, massime souenendoci ne i bisogni, imprestandoci libri, dando elemosine et altre cose simili; et questo fa con tanta benignità et liberalità che par non minor cura habbia del bene et commodità del Collegio che del proprio.

Ma perche (come dice quel poeta) la uia della virtù stà posta nelle tribulationi et persecutioni, non mancano chi dicano sempre mal della Compagnia. Sonno propinqui certo chi insidiano et cercano la rovina del Collegio; et perche niente possono mandar in effetto contra dil Collegio, con iniurie et vituperii ci contradicono; et quanto più chiaramente si cognoscono perder il tempo in darno con tale iniurie et parole detrattorie, di tanto maggior rabia d'invidia si cruciano. Donde un certo prete, maestro in grammatica, con alcuni versi, i quali furono trouati fitti nella porta della scola, grauissimi mali et danni hebbe ardir di minaciar' al Collegio, et se subito non ci partiamo di qua, disse che dipoi poco tempo con grande uergogna et forse con pericolo di uita sarremo scacciati. Queste prete, benche dissimulasse esser stato autor di questa cosa, tamen non pottè star' molto ascosto: imperoche, dicendo lui spesse fiate iniuria contra li maestri del Collegio et specialmente contra l' essattor' delli studii [2], per che lui in una oratione, la qual fece in scuola presente il vescouo et gli altri gentil' huomini et signori della città, reprovò alcune parole di Laurentio Ualla [3], le qual' eran dette in uituperio della lingua greca, tali cose dico disputando quel prete con li suoi amici contro dil Collegio, facilmente fu cognosciuto dalle parole esser stato lui autor de i uersi, de quali poco auanti si disse; per il che comandò il vescouo che egli fusse posto in carcere; ma dipoi subito per li prieghi del nostro Padre lo mandò libero. Da queste cose donque

---

[1] Hieronymus de Bononia, Syracusanus Episcopus.

[2] *exactorem studiorum*, infra ipse Labaccus in versione latina; quibus verbis, ut ex sequentibus erui videtur, studiorum praefectum significat.

[3] Hujus opera de re grammatica in magno pretio erant adhuc toto saeculo XVI.

si può facilmente cognoscere quanto sia chiaro *(sic)* a tutti i buoni questo Collegio.

Ma acciò già referisca alcuna delle cose, che prouocano li frigidi petti degli huomini uani alla pietà et virtù. Questo in prima mi par esser digno di commemoratione. Per la diligenza del nostro sacristano, la qual egli usa in preparar gli altari et secondo la uarietà de i tempi in uariar gli ornamenti della chiesa, molti si eccitano et a poco a poco uanno auanti, essortati da quello, et si riducono a vita honesta et santa. Di modo che il numero de i buoni cresce mirabilmente in numero et perfectione.

Quei che ogni otto giorni si confessano et comunicano, sonno forse cento. Ma le feste solemni circa 150, o uer' 200. Accade anche al spesso che alcune nobilissime donne, baronesse et signore, accesi et infiammati del amor de Iddio, disprezzano la sua grandezza, lasciano gli ornamenti del corpo, fugono gli piaceri et se danno a Iddio. Alcune fanno confession' generale et sonno molte desiderose della pura conscienza. Ad alcune di queste se gli danno gli essercitii spirituali, alli quali loro attendono diligentissimamente. Sonno anchora altre uedoue, che totalmente se sonno dedicate a Christo, pigliando habito monastico, le quali hora danno a tutti singulare essempio di bontà. Ma che dirrò della frequenza, purità, et splendor' de vertù delle vergini, che quì concorrono? certo gli animi et ochi di ciascuno in admiratione di se convertono. Imperoche sogliono le altre nel fior della sua giouentù darsi agli piaceri et solazzi, et queste niun più dolce piacer sentono che star' in chiesa alli santi officii et essercitii, et fugir la fedità de vitii come esca di ogni immunditia et tristitia. Per la qual cosa la conuersation' loro non humana ma angelica appare. Oltra di ciò tutti questi deuoti et deuote, che habbiamo narrato, non solo attendono alla salute sua priuata, ma anche di continuo fanno oration' per quelli che cognoscono esser fuor della uera uia, et cercongli ridurre essortando, monendo, proponendogli la bellezza della uirtù et bruttezza de' vitii; et questo fanno con tanta diligenza et studio che paiono non posser hauer maggior' consolatione et acquistar più precioso thesauro, che quadagnar alcuna anima a Giesu Christo.

Nè questo mi par douerci tacere, del quale quì è fama admi-

rabile et frequente, cioè che molti honesti et nobili huomini sogliono in ogni luogo sommamente lodare et celebrare gli essercitii della Compagnia, et se alcun' ne dica male, loro disputando contra gli confondono; se gli accagia andar' in alcun luogho o città per trattare i suoi negocii, non mancano di predicare le lode della Compagnia; et questo si può cognoscer per segni euidentissimi, et spetialmente che essendosi fatta quì una comedia nella renouation deli studii, che trattaua de costumi honesti, certi gentil' huomini principali di una città, chi è discosta di quì 24 miglia, pregorono il R.do P.e Philippo che li mandasse i figlioli che recitorno la comedia, acciò iui di nuouo si facesse; tanto gli fu lodata da syracusani. Ma il Padre non uolse consentire, parendogli inconuenienti al studio della Compagnia, che non fa tal cose per arte, ma per ammaestrar' et accender' la giouentù alle lettere. In questa medesima città si trattaua di far Colleggio per la Compagnia. Per il che douendo andare lo Ill.e S.or Suero, figliol di Sua Ex.a [1] in Trapana, deliberò passar per là et condusse seco il P.e Philippo acciò la cosa si trattase più comodamente con gli consuli della città. Essendo gionto colà il Padre fu receuuto da tutti benignamente et honoratamente trattato: dipoi prigato dal Vicario et Signori della città, predicò una domenica a matina nella madre chiesa con grande admiratione de tutti: finalmente ui è gran speranza di far questo Colleggio *sed messis multa, operarii autem pauci.*

Questo anchora dirrò che essendo spesso chiamati i padri a uisitar' et consolar' gli infermi, per la loro presenza et parole non solo si recreano essi infermi et si inanimano a sofferir' fatiche et dolori et se sia di bisogno la morte, ma etiamdio tutti si stupiscono della lor' pietà, purità, et principalmente della charità, uidendogli usare amore più che paterno in uerso gli infermi, et che quando son' chiamati, non si curano di proprio scommodo, ma anchorche a meza notte uanno. Ma questo basti in quanto agli essercitii della chiesa.

Hora dirremo alcuna cosa del frutto et diligentia dei scholari, parte nelle lettere et sapientia, parte principalmente nelle cose pie; et se le cose dette sonno state gioconde, queste che dirremo non posson' douer esser meno soaui. Imperoche gli

---

[1] Suerus, sive Assuerus, de Vega, Joannis de Vega, Siciliae Pro-regis, filius.

stessi parenti et altri cittadini, uedendo la modestia, buoni essempii et profetto in ogni cosa honesta delli scholari, lodano Iddio, et dicono questa città douer esser miserrima, se manchi al Collegio: nè certo immeritamente, imperoche li figlioli di casa alla scuola similmente di scuola in casa uanno et tornano cantando, non uani canzoni, come auanti facciano, ma la dottrina christiana. Alli studii così attendono et alle disputationi et altri essercitii in scola et fuor' di scola che paiono arder' di amor' di sapientia. Di più gli suoi maestri amano incredibilmente, gli fanno honore, stanno attenti alle lectioni; che più? per il loro essempio concorreno molti al studio del Collegio, imperoche uedendo quelli fare tanto frutto in breue tempo, loro si uergognano nè si uogliono lasciar superar da gli altri; et così ogni giorno cresce la lor uirtù et anche il numero.

Sono già circa 150 delli più nobili di questa cità, alcuni ancho per penuria di maestri son uenuti dalle montagne al studio, et benche tutti i discepoli circa le lettre son diligenti et studiosi, tamen non con minore cura inuigilano alla pietà. Imperoche talmente son desiderosi della pura conscienza che non aspettano al tempo statuto di ogni mese per confessarsi, ma molto spesso questo cercono et domandano. Altri per maggior tranquillità di mente cercono renouarsi et far general' confessione, et per ricordarsi meglio, scriuono i soi peccati. Ma che dirò di quelli, li quali benche siano giouanetti et di tanto misterio poco appaiano capaci, niente di meno uengono con tanta pietà et riuerenza al sacramento del Santissimo corpo del Signor, che danno admiratione agli uechi, chi non moueno questo col' suo essempio? Certo li stessi padri, uidendo li lor figlioli, che prima marciuano nel ocio et tutto il tempo consumauano in burle, hora tanto mutati, dicono douer esser questa cità in perpetuo schiaua del Collegio, per opera del quale così mirabilmente di honeste discipline et principalmente di pietà è ornata. Tra i discepoli sonno alcuni ingegnosi et buoni, che cercano intrar' nella Compagnia, delli quali un' giouanetto, figliolo di un' dottore, fa grandissima instantia per esser riceuuto; et benche al suo buon desiderio hanno fortemente ripugnato i suoi parenti, niente dimeno speramo che harà la vittoria.

Queste sonno le cose, Padre Reuerendo, che mi sonno occorse dir dil frutto di questo nuouo Collegio. Per la qual cosa questo

solo dirrò et farò fine. Benche la maggior et meglior parte di questa città al Collegio grandimente fauorisca, tamen (come disse di sopra) non mancano chi cercano la rouina nostra et forsi totalmente extinguer' et scacciar di qua sino alla memoria della Compagnia. Ma non possiamo diffidere donde fautore et adiutore è Christo; non ci ritarda la difficultà della guerra, doue ci è promesso il cielo. Anzi più tosto pensiamo et ci confidiamo nel Signor che alcun tempo anchor li nostri aduersarii saranno illuminati dalla diuina clementia d' Iddio; la qual cosa acciò più facilmente si faccia et acciò per mezo di questo Collegio si accresca assai bellezza et frutto alla chiesa santa, sposa di Christo, preghiamo sommamente la R.ª V.ª sia ricordeuole di questo Colleggio nelli suoi santi sacrifitii. Imperoche non dubbitiamo douer questo Colleggio esser molto aggiutato principalmente per li preghi di V. R.da P.tà et anche di tutti i Padri et fratelli.

Di Syracusa, al ultimo di Nouembro 1556.

De V. R.da P.tà inutil' seruo in Chro. Jhu.

MICHAEL ANGELO LABACCO.

Praecedentium Michaelis Angeli Labacci litterarum latina versio [1].

Jhs.

Gratia et pax X.i

Non possum equidem non vehementer admirari (perquam observande Pater) excelsamque illam vereque divinam Dei optimi maximi clementiam non laudare, qui tot et tanta per hanc minimam Societatem dignatur operari, quae quotidie ex omnibus Collegiis ad nos perferuntur; sed maiorem hoc mihi praebet admirationis causam, quod videam tam brevi tempore tantum ex hoc Collegio spiritualis fructus proventum.

Huc non diebus dominicis modo et festis, permulti, sed etiam

[1] Archetypae duplici folio, nn. 179 et 180.—Manus alia est ab ea, quae praecedentes exaravit, ideoque incerti etiam sumus an autographae sint necne.

quotidie fere, ad sacramenta admirabili Christi desiderio confluunt; in sacris autem lectionibus et concionibus summa intersunt diligentia, cura ac studio ut vix unquam absolvantur, quin ingentia suspiria, manantibus lachrimis, ex sincero pietatis affectu deprompta, audiantur.

Quod festo divae Magdalenae in nostro templo accidit, paucis narrabo. Nobilis quaedam mulier (sed a piis rebus adeo remota, ut omnibus passim vanitatis notaretur) in templum, nescio quo ducta spiritu, se contulerat; dumque R.dus P. Philippus, huius Collegii Rector, concionaretur, tam vehementi divini verbi tacta est fulmine, ut non modo pristinum vitae genus reliquerit, sed iam etiam magna cum humilitate sacramenta frequentet; quae quanto postea toti civitati fuerit exemplo et admirationi vix dici potest.

Bona etiam huius civitatis pars divinis rebus ardenti amore dat operam, et Societatis studia avide sectatur; ita sane ut nullam diebus festis concionem, nullum sextis feriis sermonem, qui super Canticum canticorum fit, nullum vel semel certe Missae sacrificium sine magno animi dolore intermittere videatur. Cum autem nuper preces quadraginta horarum in templo nostro exhiberentur, magna die nocteque orantium frequentia, videre erat fletus uberes, suspiria profunda atque alia id genus divinae gratiae orantium mentibus infusae signa, quae incredibili profecto omnium admiratione spectabantur: et cum sub orationis finem concio haberetur, multi ex amoris fervore, velut extra se ipsos rapti atque abducti, concione absoluta, in oratione perseverabant. Nonnulli etiam (quod dictu est mirum) adeo sese lachrimis confecerant, ut propemodum exanimati viderentur. Sed quid de his plura? stupeo prorsus vixque ad tanta enarranda vel hiscere valeo, quae tunc admiratione certe dignissima observavimus: sed ad alia pergam.

Quicumque erga Societatem bene affecti sunt non solum totis nervis, quae ad pietatem faciunt, requirunt; sed etiam eos, licet sacerdotes aut religiosos, quos contra Societatem latrare et mussitare intelligunt, acerrime reprehendunt. Imprimisque Rmus. huius civitatis Episcopus, qui singularem erga Collegium omni in re prae se fert amoris affectum et maxime in suggerendis nobis libris, nummis et quibuscumque rebus indigeamus; idque tanta benignitate, et munificentia facit, ut Collegii

salus non minori curae illi esse videatur atque propria. Veruntamen (quia ut ille ait) *publica virtutis per mala facta via est*, non desunt qui Societati detrahere conentur; sunt qui moliuntur insidias, et faces nobis perpetuo intentant; quando autem re nihil efficere valent, maledictis tamen et convitiis nos lacessunt; quantoque manifestius oleum et operam se perdere cognoscunt, tanto acerbiore invidiae rabie excruciantur. Unde et quidam Presbyter, grammatices professor, quibusdam carminibus, quae scholae valuis affixa inventa sunt, gravissima nobis mala interminari non est veritus, et nisi mox hinc fugam arripuerimus, fore, inquit, ut brevi summo cum dedecore et forsitan vitae dispendio detrudamur. Is autem, quamvis eius rei auctorem se fuisse dissimularet, tamen diu latere non potuit. Cum enim saepius contra praeceptores Collegii, ac praesertim studiorum exactorem mussitaret, eo quod in oratione, quam pro studiis renovandis in scholis coram Episcopo ac primatibus civitatis habuit, verba nonnulla Laurentii Vallae, quae ad graecae linguae dedecus faciebant, improbasset, haec, inquam, cum saepius ille contra Collegium una cum suis familiaribus iactaret, facile cognitus est fuisse versuum, quorum iam meminimus, auctor; quapropter Episcopus eum in vincula coniici iussit, sed paulo post Patris Philippi precibus eumdem dimisit. Ex his profecto quam charum sit optimis quibusque hoc Societatis Collegium haud difficulter colligi potest.

Illud etiam addam, quod torpescentium pectora ad pietatis studium non mediocriter diligentia aeditui nostri et studio in apparandis altaribus, atque adeo pro temporum vicissitudinibus variandis templi ornamentis, excitantur; et paulatim, suadente eodem, promoventur et in recte sancteque vivendi amorem illiciuntur: sic [1] bonorum numerus mire locupletatur et ornatur. Qui octavo quoque die ad confessionis et Christi corporis sacramentum accedere solent, iam centum enumeravimus; solemnioribus vero festis plus minus ducentos, nec raro accidit ut nobilissimae civitatis matronae Christi charitate accensae ac inflammatae, despectis maiorum stemmatibus, corporis ornatu et fucis abiectis, voluptatibus longe fugatis, se pietati devoveant, et conscientiam suam perfecte ab omni culpa vel in pue-

---

[1] Ms. *si*.

ritia contracta, abluere generali confessione studeant. Harum nonnullae spiritualibus exercitiis summa incumbunt diligentia: aliae etiam viduae sese Deo penitus, religionis habitu sumpto, devoverunt, quae omnibus modo singularis virtutis sunt exemplo. Quid de puellarum virginum frequentia, puritate virtutumque splendore dicam? profecto oculos omnium atque animos in suae virtutis admirationem [convertunt]. Cum enim soleant aliae in illa aetate lubrica deliciis vacare, e contra nullas omnino dulciores delicias existimant quam rebus sacris in templo interesse et ab omni peccatorum turpitudine quam longissime fugere. Quare earum conversatio non humana sed vere angelica videtur.

At hi homines, quos memoravimus, non modo animae suae saluti student, sed pias et crebro in Deum preces pro impiis hominibus effundunt eosque hortantur, monent, ac detestando vitiorum obscenitatem, virtutum pulchritudinem extollendo, ad rectam Christi viam adducere conantur; idque tanta sollicitudine curant, ut nullum se posse pretiosiorem thesaurum assequi credant quam si aliquem Christo lucrifaciant.

Nec illud silentio praeterire possum, cuius frequentissimus hic itemque celeberrimus est rumor, complures honestos homines et iuxta splendidos, ubique Societatis spiritualia exercitia summis encomiis commendare, praedicare atque etiam a detractorum et invidorum linguis defendere. Quod si tractandi alicuius negocii causa aliquo proficisci extra Syracusas contingat, nullo pacto desistunt Societatis laudes una voce, eademque clarissima, ad coelos efferre. Hoc autem, ut alia omittam, vel ex eo colligi potest quod cum hic comoedia quaedam, pro studiorum renovatione, de moribus instituendis acta fuisset, optimates oppidi, quod hinc 24 milliaribus distat, a R.do Patre Rectore vehementer contenderunt ut discipuli, qui comoediam egissent, eo mitterentur, quo illic eamdem iterum agerent; fuerat enim illis a syracusanis admodum praedicata ac celebrata; verum quia id fieri parum decorum videbatur, Pater negavit. In eadem urbe de Collegio Societatis condendo agebatur; quamobrem cum Illmus. Suerus, Pro-regis filius, Syracusis Drepanum versus iter faceret, illac transire statuit secumque R. Patrem Rectorem duxit, quo commodius res agi posset. Eo cum Pater appulisset, benigne exceptus et honorifice ab omni-

bus est; rogatus deinde a Vicario civitatis et primatibus, in summo templo summa omnium admiratione concionem habuit; denique magno calore de condendo collegio est actum; sed *messis multa, operarii autem pauci.*

In hoc vero amplissimum charitatis fructum esse opinor, quod, cum patres Societatis ad visendos et consolandos aegrotantes saepenumero accersuntur, eorum praesentia et sermone non modo aegroti plurimum reficiantur et ad ferendas hilari animo omnes molestias atque adeo, si opus sit, mortem pro Christo adducantur; verum etiam omnes eorum pietatem, morum candorem ac praesertim charitatem admirentur, tum quod cum infirmis plusquam paterno utantur amore, tum etiam quod, nulla privati commodi ratione habita, vel intempesta nocte vocati, ire non recusent.

Iam vero de discipulorum fructu et diligentia, cum in studiis honestisque disciplinis, tum maxime in rebus piis, aliquid dicendum videtur; siquidem cum parentes atque alii cives puerorum modestiam, candidos mores et in omni re honesta profectum advertunt; civitatem asserunt, si Societate destituatur, miserrimam futuram: nec immerito sane, semper enim e domo in scholam, similiter a schola in domum, non inanes, ut prius, cantilenas, sed doctrinam christianam in ore habendo, ire ac redire consuescunt; studiis vero ita incumbunt, ita disputationibus et praeclaris litterarum exercitationibus insistunt, ut sapientiae amore atque ardore flagrare videantur. Ad haec suos praeceptores incredibili prosequuntur amore et reverentia, et attentione magna adsunt, atque eorum exemplo non pauci ad studium Societatis venire compelluntur. Cum enim illi nostros discipulos brevi tempore tantum proficere vident, pudori succumbunt, nec se ab illis superari patiuntur. Quocirca et eorum virtus quotidie crescit et numerus augetur: sunt autem circiter centum quinquaginta ex nobilissimis totius civitatis; aliqui etiam, discendi gratia, ex circumiacentibus oppidis ob praeceptorum penuriam ad Collegii scholas venere; et quamquam omnes discipuli circa rem literariam se mire studiosos exhibent, non tamen minori cura pietati invigilant. Ita enim conscientiae puritatis sunt avidi, ut praescriptum confitendi tempus non expectent, sed id saepius requirant, et exposcant. Alii ad maiorem mentis tranquillitatem, omnes confessiones reiterare, et vitio-

rum sentinam expurgare contendunt; atque etiam ne memoria fallat, peccata scripto adnotant. Quid de his loquar, qui, licet adolescentes sint et tantae rei parum capaces videantur, ad sacrum tamen Christi corpus sumendum tanta pietate et reverentia veniunt, ut etiam senes in sui admirationem rapiantur, quae *(sic)* hi suo non movent exemplo? Certe parentes ipsi, dum liberos suos, quos ocio antea turpissime marcescere ac totas noctes totosque dies alea ludere viderant, ita iam immutatos observant; civitatem dicunt Societati perpetuo mancipatam ac devinctam esse debere, cuius opera sanctissimis disciplinis exornatur et in primis pietate honestatur. Ex discipulis aliquot, spectatis moribus ac praeclaro praediti ingenio, in Societatem admitti cupiunt, ex quibus adolescens quidam, insignis cuiusdam doctoris filius, vehementius contendit et ut recipiatur efflagitat: et licet eius parentes bono filii desiderio pro virili restiterint, tamen victoriam, ut speramus, assequetur.

Haec sunt, R.de Pater, quae de novi huius Collegii fructu dicenda in mentem venerant; quare si illud unum adiecero, finem faciam. Quamquam maior pars ac melior huius civitatis Collegio impensissime favet, tamen (ut supra dictum est) non desunt qui in necem nostram conspirent, quique Societatem hinc ita extirpari et funditus tolli desiderent, ut ne vestigium quidem eius memoriae supersit; sed diffidere non possumus, ubi fautor et adiutor est Christus; immo potius fore confidimus, ut etiam hi divinae gratiae hamo aliquando capiantur, qui eiusmodi contra Societatem moliuntur. Quod ut facilius fieri queat, utque Collegii huius opera plurimum Sponsae Chri. Ecclesiae, decoris ac pulchritudinis accedat, te, pater amantissime, obsecramus ut huius Collegii in sanctis tuis sacrificiis et orationibus sis memor. Nec enim dubitamus hoc Collegium tuis imprimis ac deinde patrum omnium atque fratrum precibus plurimum adiutum iri. Vale, pater optime, nosque perpetuo commendatos habeas.

Datum Syracusis, pridie calend. Decembris 1556.

Perquam R.dae Paternitatis tuae servus inutilis,

MICHAËL ANGELUS LABACCUS.

Alia manu in quarta pagina: † C. Siracusa. Pridie Calend. Decembris 1556.

DLXI

Franciscus Costerus,
Ex *commissione* R. Patris Leonardi Kessel,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Colonia, 13 Decembris 1556 [1].

IHS

Pax Christi etc.

Reuerende in Christo Pater: Tempus nos monet, ut quae hoc mense Nouembri gesta sunt, obedientiae satisfacturi ad V. R. perscribamus.

Quod ut commodius fiat, hunc ordinem seruabo: ut primum a Coloniensibus nostris exordium sumam, qui adhuc nouo iam electo Antistite, fratre nimirum demortui [2], in fide catholica perstant [3], augeturque confitentium et communicantium numerus in dies magis magisque, ut non immerito magnam spem de Colonia nostra conceperimus. Fauet nobis tota Uniuersitas cum Senatoribus omnibus et tota ciuitate, ut non obscure factis demonstrauit. Constituit namque Uniuersitas (ad hoc in concilium coacta) Magistrum Joannem Riedt [4] Collegii illius, quod nouum uocant, seu trium coronarum, Rectorem, ut in illud circa Natiuitatis Dominicae solemnitates migremus. Adque idipsum Senatus (cuius erat conferre) illi contulit [5]. Nihil nos remoratur

[1] Autographae in *Germaniae Epistolae mixtae,* duplici folio olim n. 248, nunc autem N. 2.—Menstruae sunt, sed quadrimestrium defectum supplent.—Eas fere integras ex apographo edidit jam HANSEN, l. c., pag. 282-284.

[2] "Antonius de Schauenburg, Adolphi III, defuncti, frater, 26 Octobris 1556 promotus fuerat.„ HANSEN, l. c., pag. 282, annot. 3.

[3] Sic; apud HANSEN *persistunt,* vel, suggerit ipse, *praestant.*

[4] Reidt. ID., *ibid.*

[5] De his videndus HANSEN, l. c., pag. 273 280.—"Rhetii ingressus ad Februarium 1557 dilatus est (Vide Melz, Geschichte des Gymnasiums an Marzellen, Progr. 1886, pag. 10 et seq.).„ ID , *ibid.* pag. 283, annot. 1; vide etiam pag. 286, annot. 3.

aliud, quam quod alius, qui dudum illic Rectorem egit [1], nondum emigravit. Non dubitamus quin plurima sit operaturus Dominus per Collegium hoc, quod tantae difficultates tantique labores tandem pepererunt. Obstitit nobis hactenus uersipellis et saeuissimus hostis humani generis, timens inferendum sibi exitium, si pro uotis res nostrae succederent, sique Collegium aliquod in hac tam celebri Uniuersitate ac urbe nominatissima, et quae caput seu Metropolis est totius inferioris Germaniae, nancisceremur. Hanc enim ciuitatem ueluti ducem, cuius uestigia sequi debeant in omnibus, quae ad Religionem et mores pertinent, intuentur aliae pene omnes, ut ab huius moribus aliorum mores pendeant. Vicit tamen Leo de tribu Iuda, vicerunt merita illustrissimorum, sanctissimorum Regum, quorum hic ossa quiescunt. Vicit chorus sanctarum Virginum VRSVLAE et comitatus eius, vicit et nobilissimus Thebaeorum exercitus, qui pro nostra Colonia continuas ad Deum preces fundunt, ne a maiorum suorum fide ac Religione desciscat, sed, piis monitis adiuta, paulatim saniores mores assumat.

Magister Henricus [2] (quemadmodum superioribus literis vestram R. certiorem feci) promotus in Theologiae Baccalaureum, Psalmorum Dauidicorum enarrationem assumpsit, quos tam foeliciter interpretatur, ut omnes Theologiae Doctores, qui ante decennium Sacras Literas professi sunt, longo interuallo praecurrat, ut facile auditorum numerus testimonio esse potest. Confluunt namque plures ad eius lectiones, quam ad illius, qui a multo tempore docuerit. Dominus Deus, qui talem successum dedit, dabit et foelicem exitum. Suspensae sunt, huius Uniuersitatis more, lectiones tum propter quodlibeticas quaestiones [3], tum propter ingentia frigora, tum etiam propter festiuitatem instantem [4]. Magister Henricus Louanium profectus est certe quaedam negotia, quae Religionem concernant, admodum necessaria, compositurus. Reuersurus tamen ante haec festa, ut lectionem coeptam prosequatur.

Magister Joannes Riedt, cum occupationes futuri Collegii,

---

1 "Jacobus Leichius.„ Id., *ibid.*, annot. 2.

2 "Henricus Dionysius. Hic theologiae facultati adscriptus fuerat die 2.ª Octobris (Matrikel "Matriculae liber seu regestum„. iv fol. 220).„ Id., *ibid.*, annot. 3.

3 Vide Hansen, l. c., pag. 285, annot. 2.

4 Nativitatis Dni. N. Jesuchristi.

cuius ipse constitutus est Rector, patientur, auspicabitur Euangelium secundum Matthaeum.

Ego, fauente Domino, cum his duobus etiam in Baccalaureum promotus, post Epiphaniam librum Genesis [1] in scholis Theologorum exordiar. Det Dominus conatibus nostris prosperum successum. Has lectiones opus est ut nos tres assumamus, quod id Senatui placere nouimus, qui idipsum a nobis id postulauit. Quare pro futuro Collegio vterque Theodoricus expectabitur, Canisius nimirum et Amstelredamus [2], qui Philosophiam profiteatur; fieri enim nequit, ut utrique et Philosophicae et Theologicae lectioni aliquis nostrum par est [3] esse queat. Orauit V. R.am R.dus P. Leonardus superioribus literis, ut hos duos ad nos mittat, profuturos Coloniae, immo toti inferiori Germaniae, non in lectionibus modo, uerum in aliis quam plurimis. Conducendi nobis erunt ad tempus Praeceptores, qui has facultates profiteantur, donec illi uenerint. Cumque hi uenerint, studia iuxta morem Romanum instituemus.

Rogamus praeterea V. R. ut uenturis illis *(sic)* iubeat aliquot dialogos Magistri Andreae Frusii conferre, quos hic interdum studiosi Colonienses publice exhibeant, non enim sunt hic apud nos Frusii ulli, qui similia possint condere.

Quod autem ad nostros attinet, decem et nouem sumus in hac domo, plures futuri, nisi loci angustia prohiberet. Inter hos unus hoc mense se Societati tradidit, iuuenis optimae indolis, Gregorius nomine [4], 21 circiter annorum, hoc Februario in Artibus promouendus. Hunc, cum ego in patriam proficiscerer, ne locus ullus remaneret uacuus, P. Leonardus admisit ut in meo cubiculo Exercitia faceret, quibus ante reditum meum absolutis, nobiscum mansit, ac quotidie in pietate suique resignatione mirum in modum proficit, ut pulcherrimum exemplum sit omnibus. Promovebuntur cum illo ex nostris duo alii ingenui adolescentes. Verum sequenti anno in nostro Collegio alios creabimus magistros, diuina ope, Henricum nostrum Dionna-

---

[1] *geneseos* apud HANSEN.

[2] Theodoricus Geeraerts, seu Gerardi, natus in urbe Amsterdam, quem tamen nondum in aestate sequentis anni obtinuerat P. Leonardus. Vide HANSEN, pag. 289.

[3] Sic; sed redundat hoc *est*, nec exscribitur a HANSEN.

[4] "Sermo esse videtur de Gregorio (Fabio) Dionatensi, qui Februario mense anni 1557 *Licentiati*, Decembri vero ejusdem anni *Magistri in artibus* gradum obtinuit (Decanatsbuch IV, fol. 266, 269)." ID., *ibid.*, pag. 284, annot. 2.

tensem et Petrum Coloniensem [1], ut ii Praeceptoribus nostris in Humanioribus studiis et Rhetorices professione auxilio esse possint. Nulli enim hic ad lectionem ullam admittuntur in huiuscemodi Collegiis, qui non prius magisterii gradum conscenderunt. Sunt insuper alii duo iuuenes Lotharingi maxime spei, qui hoc mense in Societatem sunt admissi, uerum qui ob loci istius angustias nondum in aedes nostras recipiuntur. Adduxit praeterea ex patria sua Henricus [2] unum [3] cognatulum suum, puerum optimum et sincerum omnino, staturae Rumoldi Mechliniensis. Nobilis autem ille, de quo superioribus literis ad R. V. perscriptum memini [4], studia literaria aggressus est, quae ei pro uotis recte succedunt, et in humilitate tantum promouit, ut uideatur ipsa humilitas.

Franciscus Hemerulus, in patriam profectus, res suas componit ob fratris sui obitum [5], qui ei hactenus in illis obstitit, reuersurus, uti speramus, ante festa Natalitia.

Ego quoque his diebus ex patria redii [6], ad quam, ut parentum meorum animos placarem, a R. P. Leonardo missus fui in qua non pauca Dominus operabatur. Nam tota familia nostra, mihi confessa, maximam uitae pristinae emendationem pollicebatur, et singulis mensibus communicare. Mater mea singulis dominicis diebus post aduentum meum communicare instituit, et alii multi similiter uitam mutare instituunt.

Haec sunt, R. Pater, quae de hoc mense scribenda occur-

---

[1] "Henricum Somalium et saepius nominatum Petrum Hauptum.„ Id., *ibid*., annot. 3.

[2] "Henricus Dionysius (ex Noviomago).„ Id., *ibid.*, annot. 4.

[3] Ubi autographae habent *unum*, ex apographo exscripsit Hansen, *noster*.

[4] "In quadrimestribus litteris, quarum infra, n. 189, meminimus, dicitur hic *dominus de Hymmen (dominium illud situm est prope Noviomagum in Gueldria* [Hemmen?]).„ Hansen, l. c., annot. 5, lectorem remittens ad paginam 282, lin. 6, ubi haec leguntur: "Libenter intelligemus an..... sit in Societate et ille, de quo scripsit m. Joannes, quod in exercitiis versabatur, cuiusdam loci prope Noviomagum dominus.„

[5] "Agit de hoc Polancus, *ex commissione* Patris Laynez Generalis Vicarii, scribens litteris Romae 25.ª Novembris hujus anni datis ad Hemerolum, quibus, inter alia, dicitur quod Laynez conventum Sanctae Gertrudis Coloniensem (monialium O. S. D.) 'participem facit omnium bonorum spiritualium Societatis nostrae.... Tria grana benedicta tibi mittit pater vicarius, quamvis satis simus exhausti, his praesertim quae ad animas defunctorum iuvandas peculiariter conferunt, ex quibus unum mittitur, et duo ex communibus, quae tamen ipsa magnam vim habent ad animas iuvandas' (viii, fol. 98, Orig.). Hemerolus domo sua Coloniam rediit 15.ª Martii 1557; accepit autem ex suae familiae bonis septuaginta aureorum *(Gulden)* annuum reditum, quae Coloniensibus Jesuitis per Carthusianorum Priorem solvebantur (iv, fol. 118, Orig.).„ Id., *ibid.*, annot. 6.

[6] Mechliniensis Coster erat.

runt. Rogamus V. R. ut nos ac Coloniam nostram in suis sacerrimis sacrificiis commendatos habeat, memor etiam amicorum nostrorum Domini Gropperi (qui cum omnibus suis summum nobis fauorem exhibet) [1], Patris Prioris Carthusianorum [2], et Doctoris Euerardi Billickii, Prouincialis Carmelitarum, singularis patroni nostri, et qui iam creditur futurus noster suffraganeus Coloniensis [3]. Hi omnes de nobis bene meriti sunt, et in hoc Collegio plurimum nobis suo fauore contulerunt. Quod quidem, licet nullis sit adhuc redditibus dotatum, nunquam tamen diuino auxilio destituetur; sed qui id nobis donauit, in illo nos ac posteros nostros est conseruaturus. Valeat V. R. in Christo.

Salutant V. R. Reuerendus P. Leonardus [4] et caeteri Patres et Fratres. Salutamus etiam omnes Patres Fratresque Romanos, quorum nos sacrificiis et precibus unice commendatos desideramus. Coloniae 13 Decembris, in festo nimirum Luciae an. 1556.

Ex mandato R. Patris Leonardi.

Indignus seruus.

FRANCISCUS COSTERUS, Mechliniensis.

Superscriptio in quarta pagina: Reuerendo in Christo Patri Magistro Jacobo Laynez, Vicario Generali Societatis Jesu, Romae.

Alia manu: Jesus. 1556. C. Colonia. A. M.ro Francisco Costero 13 X.bris R.te 17 Januarii.

Alia: Nihil penle [peculiare?]

---

1 Joannis Gropper.

2 Gerardus (Hamont, Hamontanus) Kalkbrenner.

3 "Mering, die hohen Würdenträger, pag. 65.„ HANSEN, l. c., pag. 285, annot. 1.

4 P. Leonardus Kessel, Coloniensibus sociis praepositus.

DLXII

Vincentius Romena,
Ex commissione Patris Eleutherii Pontani, Rectoris,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Bivona, 27 Decembris 1556 [1].

Jhus † Maria.

Alli 27 di Dicembre 1556.
Pax Chri.
R.do in Chro. P.e , questa è la letera delli quatro mesi, la quale breuemente contiene la somma di quel che in Settembre, Ottobre, Nouembre, et Dicembre, in questo collegio biuonense ci è accaduto.

Quatro delli nostri fratelli intra questo spatio se ne sono andati al Signore; duoi nel mese di Settembre, il P.e Marino et Pietro Lorenzo, duoi l' Ottobre, Giovan Battista napoletano, et Jacobo messanese [2]. Per la morte delli quali repentina et improuista, le schuole nostre sono rimaste senza lettori, onde è accaduto che molti di giorno in giorno discepoli marchauano; molti anchora fussino ritenuti in casa sua dalli parenti, acciochè non anchor essi pigliassino alcuna malatia nelle nostre schuole, spargendosi la fama per la città che li collegiani haueano tutti la peste.

Finalmente essendo ritornato il buon tempo, circa il fine di Nouembre; et essendo mandati altri nel luogo delli morti, siamo

---

[1] Autographae in folio unico, n. 165.

[2] Joanni Baptistae neapolitano, cognomen erat Gaianus (Vide POLANCI *Chronicon*, t. VI); caeterorum, praeter Guidonis Antonii, qui hos, de quibus hic Romena, in coelum praeivit, nomina non aperiunt historici, Orlandini, Aguilera, etc.

ritornati alle lettioni solite; ma non con quel concorso di schollari sono frequentate le schuole, che erano auanti. Niente dimeno habiamo buona speranza che nel principio del' anno nuouo più uenirano alle nostre schuole, che mai auanti sieno uenuti. Adesso sono settanta, o ottanta al più, discepoli.

Insegnano nelle schuole Paolo mantouano, Giouanni Ignatio [1], Domenico bischaino [2] et Vincentio fiorentino [3] et tutti fanno i loro offitio assai bene. Il P.e Alfonso Villanouos [4] confessa li fratelli et scholari, dichiara la dottrina christiana, predicha alcuna uolta alle monache; Blasio Sanches è ministro al costome solito del Collegio. Santorum è cuoquo, Giouanni galese portinaro, Benedetto credentiero; più fratelli non sono.

Confessamo molti il Settembre et Ottobre passato, et specialmente infermi. Si sono fatte alcune paci. E entrato nella Compagnia un' giouane di Trapani ma nato di parenti spagnuoli, il quale l' habbiamo mandato a Palermo a far li essercitii et insin adesso s' ha portato assai bene et modestamente. Oltra di questo un giudice d' un certo castello, lontano di quì due giornate, essendo uenuto pocho fa a Biuona per uisitarci, ci mostrò et disse come uoleua intrare nella Compagnia, se pur noi non lo scacciassimo; huomo certo molto pio et dotto.

Il Ducha di Biuona si mostra in uerso di noi assai liberale et si ingenia di donare a questo collegio una certa Abbatia, la quale da molto anni è stata senza monachi, et è ridotta in un certo modo come spelonca. Et già penso che ha scritto di questa cosa a Roma. S' ha confessato et communicato questa natiuità del S.re con noi.

Ci è stata concessa li giorni passati una chiesetta di S.to Bartholomeo, posta a dirimpeto del nostro Collegio, per dir messa, confessare, communicare et predicare; la qual cosa (come speriamo) sarà a gran gloria de Dio, et utilità di molti.

Questo è, R.do in Chro. P.e, che questi mesi della nostra solitudine circa di noi et delli prossimi nostri si è fatto. Il S. Iddio si degni hauer queste cose accette; magior cose uolentieri haueressimo fatto; ma, essendo infermi, non possiamo. Non altro

---

1 Joannes Nieto?
2 Dominicus Andalur?
3 Ipse litterarum auctor, Vincentius Romena.
4 Sic perspicue in ms.; est tamen Villalobos.

saluo che molto di cuore alle orationi di V. R. ci racomandiamo.

Di Biuona, alli 27 di Dicembre del 1556.

Per commandamento del P. Rettore.

Di V. R. in Christo figliuolo.

Vincentio Romena.

Superscriptio in altera pagina: † Al molto R.do in Chro. P.e, il P.e Don Jacobo Laynez, Vicario generale della Compagnia de Jesu, in Roma.

Alia manu: 1556. Jesus. Biuona. Quadrimestre 27 di Decembre.

Vestigium sigilli.

DLXIII

P. Daniel Paëybroek
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Itala, 30 Decembris 1556 [1].

Jesus.

R.de in X.o Pater.

Pax X.i

Cum praeterito anno quicquid hic fuerit spurcitiae, et christiano homine indignum, per Dei gratiam sit extirpatum, parum nobis hisce ultimis mensibus fuit laborandum; praeterquam quod infirmos, quos hisce mensibus elapsis plures habuimus, visitavi, eisque pro viribus nostris succurrere studui.

---

[1] Bina sunt harum litterarum exempla archetypa; primum in folio unico, n. 6; alterum in folio item unico, n. 7. In hoc postremo verba quaedam, quae nos infra, indicabimus, manu propria scripsit P. Daniel in margine signo apposito ut textui insererentur.

Fui quidem in diversis piis negociis occupatus, et saepius valetudine corporis laboravi; sed ob hoc a solitis non destiti exercitiis, confessionis (quae his diebus frequentior fuit) et verbi Dei praedicationis [1]; licet in singulis diebus festis et dominicis praedicem, tamen ad doctrinam christianam quam eis singulis diebus veneris, in medio oppidi, rem divinam faciens et lecto prius evangelio, propono, maior pars populi concurrit. Unde iam consecutum [2] est ut plures, qui multis annis fuerant inimici, iam in mutuam redierint amicitiam; pluresque dissentientes, in id, quod iustum erat, convenerint, et qui aliena detinebant, restitutionem fecerint.

Tempus vero, quod mihi superfuit, studiis privatis dedi ac libros geneseos et exodi ac numerorum graeco et hebraico sermone, evangelium etiam Matthaei graecum, perlegi. Has literas hebraeas R. P. Andreae Frusio scripsi ut ille nobis aliquid de suo communicet.

Italae, ex monasterio S.ti Petri et Pauli, ordinis S.ti Basilii. 30 Decembris 1556.

R. V. inutilis servus,

DANIEL.

In altera utriusque apographi pagina, alia manu: † Itala, 30 Decembris 1556.

In alterius eadem pagina, sed tertia quadam manu: 56 Itala Decb.

---

[1] Verba haec *et dominicis praedicem, tamen ad doctrinam christianam, quam eis singulis diebus* in altero exemplo a librario praetermissa scripsit manu propria in paginae ora ipse Daniel, signo ut hic insererentur apposito, ut dictum est in annot. praecedenti.

[2] *Consuetum* habebat olim utrumque exemplo; sed emendatum est in altero.

DLXIV

P. N. Ruiz,
Ex commissione Patris Joannis de la Plaza,
P. Jacobo Laynez, Vicario.
Granata 31 Decembris 1556 [1].

Jhs.

Muy R.do en Chro. P.e nro.

Gratia et pax Dni. nri. Jhu. Christi sit semper in diesque crescat in cordibus nostris. Amen.

Aunque en las cartas de los meses passados se aya dado quenta á V. P. de las cosas que nro. Señor se ha dignado obrar en esta ciudad por el ministerio desta mínima Comp.a, no dexaré de escrevir las cosas, que despues acá se han offrescido y dar mas particular noticia de las cosas, que despues de la quadrimestre passada [2] han suscedido para que nro. Señor por todo sea glorificado.

La devocion que la gente desta ciudad tiene á la Compañía, es muy grande, no solamente de la gente comun pero aun de los principales, assí ecclesiásticos como seculares; porque primeramente, el Sor. Arçobispo [3] es grande el amor que muestra por obras y por palabras, pues amenudo nos ayuda con limosnas, y este adviento, que ha predicado en la iglesia mayor, ha loado una ó dos veces los exercicios. El haze que sus criados se confiessen en nuestra casa; y finalmente en público y en secreto es defensor de la Compañía.

A pedimento suyo estuvo el P. Basilio (que es en gloria [4]) en

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 124 et 125.

[2] Eas vide supra, n. DXLVIII, pag. 526.

[3] Petrus Guerrero.

[4] P. Basilius (olim Alphonsus) de Avila. Obierat 17.a Octobris hujus anni 1556. Santivañez, *Historia* ms. *de la Provincia de Andalucia,* lib. II, cap. VII, n. 10.

Loxa, ciudad desta diócesis, por el mes de Setiembre con un hermano [1], que enseñava la doctrina christiana, y él predicava y confessava con grandissima edificacion. Ellos possaron en un hospital, donde no recebian mas que lo necessario para la sustentacion, aunque eran muy importunados. Confessó el Padre algunas personas ecclesiásticas, de que creo que se sirvió mucho nro. Señor; la cárcel, que estava con muchos presos, quedava quasi sin ningunos quando de allí se partieron; finalmente trabaxó tanto con el sancto zelo de las ánimas que nuestro Señor le avia communicado, que tememos que aquel trabaxo fue causa de su muerte gloriosa; que assí le puedo llamar, pues fue medio para ir á la gloria, donde creo cierto que está gozando y rogando por nosotros; y affírmolo como aquel, que ha estado en su compañía muchos dias y que conosce y sabe la mortificacion y humildad y obediencia perfecta, que aun en la cama, estando enfermo y para morir, perfectamente guardava etc.

Despues acá ha continuado la doctrina con sus sermones los domingos en las tardes el P. Duran [2] en una parochia, que está junto á nuestra casa, con satisfaccion y edificacion. Otro Padre ha salido algunos domingos al campo al lugar donde hay juegos, y ha dicho la doctrina y traido mucha gente á donde el P. Duran predicava, diziendo la doctrina por las calles. El Padre Doctor Plaça [3], aunque muy occupado, haze algunos sermones y pláticas con mucha acceptacion, y es demandado para ello con mucha devocion.

Esta pascua huvo dos sermones en el lugar público de las mugeres; quatro mugeres han salido de peccado; y otras muchas uvieran salido, sino que por la gran necessidad, que ay en esta tierra, no ha avido dineros para desempeñarlas, aunque se anda procurando, y creemos que saldrán muchas.

Las confessiones y communiones se frequentan con mucha devocion; maxime en este mes de deziembre ha avido tanto concurso á las confessiones, que ha acontecido estar quatro ó cinco Padres occupados en confessar y no poder cumplir con todos, siendo las más reconciliaciones breves, de tal manera

---

[1] SANTIVAÑEZ, l. c., cap. VI, n. 1, ait hunc fuisse P. Petrum Navarro.
[2] P. Jacobus Duran.
[3] P. Doctor Joannes de la Plaza, Rector et novitiorum Magister.

que se henchia la iglesia ó capilla de gente: y fuera desto, entre semana se han confessado y confiessan muchas mugeres en la iglesia, que está junto á nuestra casa, en unos confessionarios que el visitador del Sor. Arçobispo, creo que por su mandado, mandó hazer para este propósito, hasta en tanto que tengamos iglesia. Hase hecho mucho fructo con las confessiones. Vn hombre en especial se confessó, que avia mas de 20 años que ni mal ni bien se auia confessado por vergüença de ciertos pecados enormes; y otro que avia callado un pecado de vergüença auria 20 años poco mas ó menos; otros dos casados, que aun por justicia no avian podido iuntarlos, que avia muchos dias que estavan enemistados, traido el marido á un padre de los nuestros, le confessó, y confessó tambien a la muger, y assí les juntó; que fue una cosa de gran servicio de nuestro Señor. Un estudiante canonista, hijo de un veintiquatro [1] desta ciudad, tenido por moço liviano, y, segun despues su padre mesmo nos contó con mucha alegría y consolacion, hábil en hazer coplas y otras cosas semejantes y que tenia mucha conversacion con cavalleros y señores en esta parte, viniendo á confessarse á casa, pidió con mucha instancia los exercicios; concedióselos el P.e Rector por parescer que nuestro Señor dello se serviría; entró en exercicios el mesmo dia; hizo nuestro Señor tantas misericordias con él y diole tan de veras á entender la vanidad del mundo y las cosas de su servicio, que se determinó á quedar en la Compañía. No obstante esto, nuestro P.e Rector encomendándolo primero á nuestro Señor, acordó que saliese á casa de su padre despues de los exercicios, á aguardar respuesta de nuestro P.e Provincial [2], que está en Castilla, para que no paresciese que le recebian tan de presto por la renta que tenia por la iglesia, y para ponerle en más libertad; y creo cierto que fué ordenado de nuestro Señor para mucho bien, porque saliendo á casa de su padre, él quemó, segun su mesmo padre nos dixo, más de 20 ó 30 ducados de libros profanos y coplas; él ha hecho confessar quasi a toda la gente de su casa y otros parientes; ha sido tan notable la mudança, que ha hecho en su persona y vida, que ha dado muy grande

---

[1] Vide Polanci *Chronicon*, t. iv, pag. 447, n. 958, annot. 4.
[2] P. Bartholomaeus de Bustamante.

edificacion siguiendo de veras la vandera de Jesu Christo nuestro Señor, no en occulto, como Nicodemus, sino muy abiertamente; pues ha dicho á su padre que aunque le diessen el Arçobispado de Granada, no dexaría de ser de la Compañía; y assi anda con mucha instancia con deseo de ser admitido y creo presto se recebirá.

Allende de lo dicho se veen por las confessiones grandes misericordias, que nuestro Señor por su inmensa bondad haze con las ánimas que redimió; porque se quitan muchos vicios, juramentos, juegos, enemistades, etc. Son los padres demandados con mucha devocion y muy frequentemente, tanto que no se puede muchas vezes hazer, para visitar y confessar enfermos y ayudar á bien morir á los que están próximos á la muerte; y algunas vezes se acude á las cárceles á confessar algunos presos y á confessar y acompañar algunos condemnados á muerte. Esto es en lo que communmente se ocupan los padres.

De la limosna que se escribió á V. P. los dias passados, que avia dado el Sor. Arçobispo, se compró un sitio, que está en lo bueno de la ciudad y junto al muro, y fuera del muro se compró otro pedaço para huerta, la qual está ya cercada; para juntar lo de dentro con lo de fuera del muro ha sido necessario que se diesse el muro. El Cabildo de la Ciudad, muy deseoso de ayudar, enviaron de su parte por la licencia que era necessaria, la qual está ya recabada, segun nos dixeron; que no fue poco; y aun tienen voluntad de favorescer en quanto pudieren tan sancta obra. Nuestro Señor lo ordene; porque cierto es muy necessario para este reino de Granada, que está lleno de Moriscos, como enxambres de abejas, que apenas se hallan algunos que muestren una poca de christiandad, que por pura fuerça les hazen ir á missa y á poder de bozes hincar de rodillas. Para esto ha començado un Padre de casa á deprender su lengua, para ver si podrian hallar entrada en ellos; que hasta aquí no se ha podido hallar, con aver, en este Reyno mucha clerezía y letrados y algunos que saben la lengua; y si algunos se han applicado á la christiandad, muy poco se paresce: nuestro Señor lo remedie; que es cierto de llorar ver tanta multitud de ánimas y que se tema que communmente están tan moros como ántes que se baptizaran, pues estan como unas bestias. Scrívolo para que se encomiende á nuestro Señor un negocio

tan importante, que yo no sé qué mejores Indias podria aver, si se començassen de veras á afficionar á las cosas de Dios. Entre tanto que en el dicho sitio se edifica collegio y iglesia, el licenciado Harana, que es oydor antiguo desta chancillería, en una casa muy grande, que avia hecho junto a nuestro sitio para su morada, viendo la estrechura ó habitacion mal sana, que aquí tenemos, nos lleva á morar en ella con muy grande devocion, y se estrecha él en una parte de la casa por darnos cómmodo lugar para nuestra habitacion en todo lo demas de la casa; y está haziendo una buena capilla, que será como iglesia, y celdas y todo lo demas; de manera que para el verano que viene nos avremos mudado á ella con ayuda de nuestro Señor.

Los que agora estamos aquí somos ocho padres y 20 hermanos, cuyo estudio y exercicio es mortificarse y obedescer perfectamente y ir aprovechando en las virtudes. Críanse aquí, bendito nuestro Señor, algunos subiectos, que han de ser (como confio en nuestro Señor por ver los buenos principios que veo) verdaderos pregoneros de Jesu Christo en obra y palabra. Hanse recevido estos quatro meses dos coadiutores temporarales; un licenciado en artes y theólogo de todos sus cursos, hábil, muy buen subiecto y diácono; otro estudiante canonista; otros tres han hecho los exercicios, estudiantes, buenos subiectos los quales estan determinados y creo que presto entraran. Ay en esta ciudad muchos movidos para la Compañía y algunos que la piden con mucha instancia, aunque nuestro Padre, entendiendo que conviene para mayor gloria de nuestro Señor, detiene mucho la mano. Otro está agora en exercicios, indifferente, que aun no ha hecho election.

Esto es lo que al presente se offresce que avisar á V. P.; resta pedir que en los sacrificios y oraciones de V. P. y de los Padres y hermanos charíssimos seamos encomendados, para que en todas las cosas sintamos y perfectamente cumplamos su sanctíssima voluntad.

De Granada y de Deziembre vltimo de 1556.

De V. P.

Por commission del P.e D. Plaça

hijo mínimo en el Señor,

Ruiz.

Superscriptio in quarta pagina: Ihs. Al muy R.do en Christo Padre nro. el P. Maestro Lainez, Vicario General de la Compañía de Jhs. en Roma.

Alia manu: Jesus. 1556. Granada † Quadrimestre dell' ultimo di Dez.e 1556.

Vestigium sigilli.

DLXV

P. Petrus de Azevedo,
Ex commissione Patris Alphonsi Lopez,
Patri Jacobo Laynez, Vicario.
Corduba, 31 Decembris 1556 [1].

Jhs.

Muy R.do en Chro. P.e

Pax Christi etc.

Dexando lo que por otras cartas se ha repetido, por no quitar con prolixa carta el tiempo a negocios tam importantes como ay se tratan, pareció dar cuenta á V. P. en breue de las cosas que han sucedido en estos quatro meses.

El continuo exercitio en declarar la doctrina christiana haze grande fructo. Porque los oyentes despues de tantas y tan frequentes pláticas de doctrina, vienen tan de buena gana como si ahora de nuevo vuiéramos llegado: ansí ay mucha emienda muchas restitutiones y dar de lo proprio á los pobres muy de buena gana, finalmente mudan la vida muchos que confiessan

[1] Bina sunt harum litterarum archetypa exempla, utrumque in folio unico, primum n. 504, alterum n. 505. In his extrema tantum verba, *Por comision......* AZEVEDO, exaravit ipse P. Azevedo.

auer biuido con gran descuydo. Aman grandemente á los padres, querrian por su parecer distribuir sus haziendas é ynstan que ansí sea, offreciéndolo todo en sus manos.

Algunos años havia que andaua recio pleyto entre dos personas de mucha qualidad desta cibdad sobre negocio no menos graue que peligroso; muchos hasta ahora an trabaxado pacificarlos, y no se ha hecho. Tentaron este negocio con el fauor diuino ciertos padres, sucedió como deseauan, gloria sea al Señor; porque no solo cesó el pleyto, de que estauan llenas las chancillerías, mas reconciliados en grande amistad; aquí en nuestra casa, se iuntaron y con abraços y pláticas de mucho amor, testificaron la entera voluntad del uno al otro.

Un moro que estaua para ajusticiar, con la gracia del Señor se trató de su conversion, y baptizado murió, á lo que mostró pia y christianamente.

De nuestra scuela en breue. Dexando aparte el número de los scholares que siempre va en augmento con aprouechamiento de costumbres y letras, el dia de S. Lucas un hermano tuuo una oracion en comendation de las scientias; agradó mucho. Luego se siguieron las conclusiones de lógica, que impresas se auian en diuersas partes fixado. Perseueran en este exercitio conforme al ynstituto nuestro. Los humanistas se exercitan en dezir y componer. Sucede todo bien con el fauor de Jesu Christo, á quien sea gloria.

Una tragedia se representó; no faltó quien tocado del desastrado fin de Euripo, que este era el nombre de la comedia, acudiese á la confession. En ella se representaba la muerte y el ynfierno.

Esto es lo que al presente se offrece. Los Padres y hermanos estan buenos, gracias á nuestro Señor, y cada qual se exercita en su mynisterio con diligentia. Pedimos todos humilmente ser ayudados con las oraciones de V. P.d y de los Padres y hermanos, á quien en el Señor deseamos salud entera.

De Córdova, postrero dia de Diziembre de 1556.

Por comission del P.e Alonso Lopez.

Indigno hijo y siervo en el Señor,

D[e] V. P.

Azevedo.

Superscriptio in alterius exempli altera pagina. IHS Al muy R.do Padre nuestro en Christo, el Padre Maestro Laynez, Vicario general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Manu Patris Polanco: Cordoua, quad. Decemb. 1556. *Hoc alia emendavit manus scribens* Enero 1557, sed deletum est.

Vestigium sigilli.

In primo exemplo: 1556. Cordoua. De Azeuedo. Quadrimestra spagnola ult.o di X.bre

---

Praecedentium Patris Petri de Acebedo litterarum latina versio [1].

Jhs.

Admodum R.de in Chro. P.

Pax Christi, etc.

Omissis quae uariis literis sunt repetita, ne longiori epistola interpellem tam serias occupationes hoc praesertim tempore, visum est quae proxime elapsis quatuor mensibus digna sunt relatu, percurrere.

Assiduus et indeffessus labor in elucidanda christiana doctrina parit quotidie vberes fructus. Nam auditores huc ad nos tam libenti animo veniunt post tot tamque frequentes habitas conciones ac si nunc primum venissemus; ita fit ut admoniti resipiscant multi, male parta restituant, propria libenter paupe-

---

[1] Bina etiam sunt hujus latinae versionis exempla archetypa, utrumque in foli unico, primum n. 502; alterum nullo numero distinctum est. In primo postrema tantum verba *Cordubae*..... AZEUEDO sunt manu ipsius Patris Azevedo. Alterum totum est manu librarii, quo usus est Azevedo in primo exemplo conficiendo.

ribus erogent; denique vitam, quam incaute se vixisse fatentur, in melius commutent. Amant vehementer patres, vellentque eorum iudicio rem omnem suam familiarem distribuere atque in eam rem dant operam et urgent ut fiat.

Aliquot iam annis inter duos ex primoribus huius civitatis fuerat suborta lis super re non minus gravi quam periculosa, quam multi hactenus conati sunt rescindere, sed frustra. Tentarunt rem quidam ex patribus, implorato auxilio divino: votis respondit eventus, quod cedat in Dei gloriam. Nam non solum distracta controversia est, qua plenum erat omne forum, sed in summam gratiam redacti, benigno congressu mutuis amplexibus familiaribusque alloquiis in his nostris aedibus propensam alter in alterum animi voluntatem testificati sunt.

De sarraceno cum sumendum esset supplicium, divina ope effectum est, ut ad fidem nostram conversus ac baptizatus pie, ut apparuit, ac christiane ex hac vita migravit.

De schola breviter; praeter auditorum numerum, qui in dies augetur, non sine profectu et spiritali et literario die beatissimi Lucae ex fratribus unus publice orationem habuit in commendationem scientiarum: placuit supra modum. Orationem sequutae sunt disputationes dialecticae, quae praelo mandatae variis in locis affixae sunt. Perstant in disputandi exercitatione iuxta praescriptam in regulis formam. Qui vero latine student, dicendo et componendo se exercent. Cedunt omnia feliciter, Christo auspice, cui sit gloria.

Tragoedia acta est, nec defuere qui ad confessionem confugerint commoti miserando Euripi exitu; nam id erat tragoediae nomen, quae mortis atque inferni imaginem adumbrabat.

Haec se offerunt scribenda. Patres et fratres recte valent, Christo gratias. Suum quisque munus curant diligenter. Petimus suppliciter precibus P.tis tuae tum etiam patrum ac fratrum adiuvari, quos omnes in Christo Jesu valere optamus vehementer.

Cordubae, pridie calendas Januarii, anno 1556.

Ex commissione P. Alphonsi Lopez,
P. T. indignissimus filius
et servus in Domino,

† Azevedo. †

Superscriptio in primo exemplo: IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P. Maestro Laynez, Vicario general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1556. Jesus. Cordoua. del P.e Azuelo *(sic)* por comision, del ultimo de X.bre—R.da á 25 de Junio 1557. Quadrimestres latinas y vulgares.

Vestigium sigilli.

In altero exemplo: 1556. Jesus. Corduba. Azeuedo per commissione del Pre. Alfonso Lopez, ult.o di Decembre.

APPENDICES

APPENDIX PRIMA

ADDENDA

In tomo primo.

Pag. 12, post annotationem 2: Ex sequentibus Hieronymi Domenech verbis educi videtur, praeter Franciscum et Benedictum Palmium, tertium quemdam eorum fratrem Societatem Romae ingredi voluisse, sed constantem in suo proposito non fuisse.

Pag. 105, post litteras Patris Elpidii Ugoletti, addatur haec annot. 1: His compleri potest notitia, quam hujus Petri de Smet affert P. Delplace, l. c., ubi diem, quo ille obiit, non assignat. Fuit autem dies 10.ª Aprilis. Nam 2.ª Aprilis Extremam Unctionem accepit; sequenti Dominica, quae fuit dies 8.ª, Sacra Eucharistia refectus est et tandem obiit *á ocho horas de noche del lúnes,* quod, juxta hodiernum diei horas computandi morem, fuit die Martis hora secunda matutina.

Pag. 152, annotationi 1 addendum: Ex italico harum litterarum exemplo, quod cum aliis Patris Natalis litteris edemus, compertum est has litteras datas fuisse 7.ª Maji.

Pag. 278, annotationi 2 addatur: Duo etiam sunt apographa exempla saeculo xvi confecta: primum in vol. *Quad. 1547-1552,* fol. olim 400, nunc 84; alterum in *Cod. 1551,* fol. 5.

Pag. 302, annotationi 1 adde: Est et aliud exemplum apographum in *Cod. 1551,* fol. 57.

Pag. 328, annotationi 1 adde: Quartum aliud exemplum apographum, illi simile, quod asservatur in *Historia varia,* reperitur in vol. *Quadrimestrium 1555,* fol. 115, ideo ibi positum, quia annum prae se fert 1555, diem vero 13.am Verum indubium est has litteras datas esse anno 1551, tum quia hunc annum habet perspicue autographum Caesaris Helmi, tum quia anno 1551 Venetiis, anno vero 1555 Romae versabatur Frusius.

Pag. 341, annotationi 1 addendum: Duo praeterea sunt harum litterarum exempla apographa; primum in vol. *Quadr. 1547-1552,* fol. olim 400 v., 401 et 402, nunc 84 v., 85 et 86; alterum in *Cod. 1551,* fol 5 v. et 6 r. et v.

Ex iis apographis exscribere nunc licet verba, quae pag. 345, lin. 19 et 20, ut in apographo Historiae variae

desiderantur. Sunt autem haec: et Deo *gratias agant qui* filio hunc *affectum inspiravit.*

Pag. 346, annot. 1 adde: Est et aliud apographum exemplum in fol. 57, *Codicis 1551.*

Pag. 390, post annot. 1 adde. Est et tertium, apographum, in vol. *Quad. 1555,* fol. 115 v. et 116, ubi annum habet 1555; sed vide supra dicta in addendis ad pag. 328.

Pag. 402, annot. 1 adde. Recte id, ut videtur, interpretatus est HANSEN per *nach den Niederlanden,* in Germaniam inferiorem *(Pays-Bas). Rheiniske Akten,* pag. 177, annot. 1.

Pag. 449, annotationi 1 adde: Iterantur hic ea, quae narrata jam sunt in litteris, quas supra, n. XCIX, pag. 390, edidimus, additurque breve quid de Terentii emendatione; quare aliud fere non sunt hae litterae nisi italicum illarum exemplum.

Pag. 522, lin. 24, ubi scriptum est Januarii *scribe* Januarii [2] *et ad paginae calcem adde:* [2] Sic perspicue in Ms.; verum error evidens est et scribendum *Februarii.* Agit enim Cancer in his litteris de iis, quae *in festo Natalis Domini* (25 Decembris) et *septimo idus Januarii* (7 Januarii) gesta sunt, de quibus omnino agere non poterat, si litteras dedisset *18 Kalend.* JANUARII, videlicet *15 Decembris.*

Pag. 758, inter lineas 6.ᵃᵐ et 7.ᵃᵐ adde: Ansaloni (Ansalonius) Petrus, Messanensis Dioecesis Vicarius, 152, 478, 640.

Pag. 759, col. 2, inter lineam 8.ᵃᵐ et 9.ᵃᵐ adde: Coloniensis Suffraganeus, vide Nopel.

Pag. 766, col. 2, inter lineam 8.ᵃᵐ et 9.ᵃᵐ adde: Nopel von Lippstadt, Joannes, Coloniensis Suffraganeus, 669.

Pag. 767, col. 2, lin. 39, post Infans. *adde: id.* Henricus.

Pag, 768, col. 2, lin. 13.ᵃ ante ultimam, post confraternitas, *adde:* Mondragone, *et 7.ᵃ ante ultimam, post* de *adde:* Gandiae.

Pag. 769, col. 1, lin. 10, post Vicelegatus *scribe* 405; *et col. 2., lin. 3, post* (Standonicus) *adde* Joannes, *et inter lineas 13.ᵃᵐ et 14.ᵃᵐ adde:* Suarez, P. Cyprianus, 568, 571.

Pag. 773, col. 1, lin. 7.ᵃ ante ultimam, post xenodochium *adde* Ferrariae.

Pag. 774, col. 1, lin. 8.ᵃ ante ultimam, adde: Trajecti ad Rhenum, 206.

Pag. 776, col. 1, inter lineas 22.ᵃᵐ et 23.ᵃᵐ adde: Italae Abbatia, 478.

In tomo secundo.

Litterarum Michaëlis Govierno 29 Decembris 1552, datarum latina versio, quam habes a pag. 75 ad 79, litteras exhibet, quales e Polanci emendantis manibus evasere. At cum autographum Michaëlis Govierno hujus versionis latinae exem-

plum nacti simus, juvat hic id integrum exscribere, quo quid in eo Polancus emendaverit appareat.

Quare in pag. 79 post Patris Govierno litteras et ante n. CLXXXVII hoc inseratur:

Earumdem litterarum latinum exemplum
ab ipso Michaële Govierno confectum, et Romam missum [1].

†

Reuerendo in Christo nostrae religionis Patri Ignatio Gouiernus multam optat foelicitatem.

Nihil ex eo tempore quo pridie calendarum Septembris *ad te scripsi, Pater integerrime* [2], de fratrum salute, *quod scitu sit dignum, contigit, neque* eorum numerus creuit [3]: permulti tamen extitere, qui anxie desiderarunt, et a nostro Patre petierunt, vt in nostram religionem reciperentur. Taceo insignes uiros, et *multiiugae* [4] eruditionis *homines,* qui, *quum dotis omnibus* [5] non essent insigniti, *et firmissimis corporis partibus,* nostri Patris iudicio nunquam fuere admissi. Solum *et vnicum* [6] fratrem Pater admisit, victus quidem illius simplicitate, et *quod magis mirandum est*, constantia: nam cum bis Pater ab eo se expediuisset, et multis pro eo laborantibus se excusauisset, ad genua tandem Patris supplex deuenit, cuius importunitat*em, vel ut melius dicam, constantiam vidisses* [7]. Vocatur Antichius Rocha, firmissima corporis habitudine, uigesimum quartum annum attingens, in latina lingua *exercitatus* [8], in graecis nonnihil *uisus,* in philosophicis *satis expertus*, et mathematicis *libris* [9].

---

[1] Autographum duplici folio, nn. 204 et 205. Quae *italicis* characteribus exhibentur, a Polanco vel cancellata vel mutata fuere. Verba, manu ipsius Polanci exarata, in annotationibus indicantur.

[2] *scripsimus.* Polancus.

[3] *non* creuit. Id.

[4] *variae.* Id.

[5] *quod dotibus* omnibus *necessariis.* Id.

[6] *quemdam.* Id.

[7] importunitat*i resisti non potuit.* Id.

[8] *non parum.* Id.

[9] *satis exercitatus.* Id.

Si forte scire desideras, quinam extiterint, qui in nostram Societatem recipi cupierint, quamuis satis sit eorum copiosus numerus, de duobus tamen aut tribus ad te scribam. Duo equites conchenses, et quidem claro sanguine nati, germani fratres, ad hoc nostrum Gandiense oppidum se contulerant, vt possent in spiritualibus meditationibus sub Patre exerceri: maiorem natu mouit desiderium ingrediendi religionem, et sollicite *obortis* [1] lachrimis petiuit vt admitteretur: non sibi quietum in religione optabat otium, sed in duris et laboriosis operibus *perpetuam* uitam agere exoptabat: et quamuis ad perfectam deuenisset aetatem, erat tamen teneris ac delicatis membris, et minime labori aptis, quodque maius est, literas ne uiderat quidem. Hinc nata est occasio Patri repudiandi eum, iniecta tamen in futurum spe *recipiendi* [2]; sicque tristis et lachrimabundus abiit, adeo ut nos etiam in lachrimas commouerit.

De tertio iam accipe: Vicarius huius oppidi, Doctor in theologicis disciplinis, inter literatos minime contemnendus, concionator perelegans, etiam sub Patre se exercuit, qui, ut credimus, decreuit pedetentim a curis, in quibus est inuolutus, se explicare, et postea nostrae se mancipare religioni: quicquid contigerit per meas literas scies.

Audi iam alia: Habuit latinam orationem ad populum in festo D. Lucae (vt solet singulis annis fieri) vnus ex nostris fratribus, natu minimus, cum summo omnium, qui aderant, applausu, ad excitanda adolescentum ingenia in otio marcescentia; oppugnatae deinde sunt logicae, philosophicae, ac theologicae theses, publice, praesente quidem illustri virorum corona; Illustrissimus namque Dux aderat et perquam *Reuerendus* [3] religionis Monteziae Praefectus [4], aderant *et commendatores* [5] permulti, *conuenerant* equites *et* alii [6] viri nobiles, accesserant et consules; *praetermitto permultos plebeios homines. Quinque ex fratribus Bachallaurei sunt designati, et vnus ad magisterium promotus imposito in celebritate Academiae*

---

1 *cum.* POLANCUS.
2 *aliqua.* ID.
3 *uenerandus militaris.* ID.
4 *ducis patruus.* ID.
5 *et eius ordinis milites (commendatores vocant).*
6 equites*que* alii *et.* ID.

pileo [1]. Deinceps coeptum est in scholis latine graeceque interpretari, atque artes et theologiam [2], ut solebat antea *fieri, explicare* [3]. Venit post aliquot dies illustrissimus ille [4], cuius memini superius; venit, inquam, ad nostrum *meritissimum* Patrem Baptistam cum summo audiendi liberales artes desiderio. Concepit quidem magnam Pater tanti desiderii expectationem, delegauitque curam *interpretandi* vni ex fratribus, qui canones et rudimenta logices *illustrissimo* praefecto ac eius *illustrissimis* fratribus, necnon aliquibus religionis Commendatoribus explicat. Quam magna et mirabilia sunt opera Dei! *Pastus* paulatim *et refocillatus* [5] vir illustrissimus, in dormitorio cubiculum a Patre petiuit, in quo posset se interdiu recipere, illicque diligenter literis dare operam. Bone Deus; quam elegans occasio colendi Christum! *Nunc eum* in cubiculo *cum musis cerneres,* ad prandium et *solum* ad coenam proficiscitur, *reliquumque aliud tempus in cubiculo reclusus insumit* [6]. Illi silentium placet, *illi* collegii quies est iucunda, grata *est* omnium fratrum consuetudo, et praecipue Patris nostri, cuius quidem consuetudine delectatur, et concionibus suspensus *redditur* [7]. Saepenumero nocte ac die ad Patrem *proficiscitur, cui* [8] sua negotia aperit, fratres uocat ac orat ut sui in orationibus recordentur. Iam puluinos in templo sericos repudiat, iam gemmas et clauos aureos contemnit, iam uenationes et concursus equorum paruipendit, multaque alia signa ostendit, ex quibus, *quam pie ac sancte* [9] Deus in eo operetur, licet colligere.

Audi iam quaeso *attentius* quid illi superioribus diebus contigerit: Cum fuisset profectus simul cum Duce ac magno equitum agmine, *nobis quidem non insalutatis,* ad quoddam confine oppidum, animi (vt arbitror) *refocillandi* gratia, *proh dolor,* in arce illius oppidi in terram subito cecidit, *heu* quid dixi

---

[1] *et de plebe plurimi. Ad gradus bacchalaureatus vel magisterii aliqui ex fratribus promoti sunt.* POLANCUS.

[2] arti*um* et theologia*e studia.* ID.

[3] *tractari.* ID.

[4] ille *praefectus.* ID.

[5] *Allectus* paulatim *spiritualis pacis dulcedine.* ID.

[6] *semper* in cubiculo *se continet:* ad prandium et ad coenam *solum* proficiscitur *domum.* ID.

[7] *veluti* suspensus *tenetur.* ID.

[8] *venit, ei.* ID.

[9] *quid interius.* ID.

subito? imo fere mortuus, natiuoque [1] colore mutatus et pallidus sine sanguine iac*it*, cadaueris *erat* [2] illi facies, corpus in pondus [3] proprii elementi erat mutatum: vix septem homines ad stratas culcitras asportare potuerunt; vlulabant intus clamoribus palatia; Dux *ac* [4] fratres illius sibi comam ac barbam euellebant, haerebant columnis ac postibus *amplexi* famuli; cognati vltro citroque exsangues et perturbati currebant; lugubres iam parabantur vestes; sed *euge iam, euge, inquam* [5], misericordia Domini pristinum colorem et corporis eamdem [6] habitudinem recuperauit. *Sed quid tam in his recensendis moror?* Ex eo tempore contemplationi se dedit magis quam studio, et meditatur [7] flexis genibus *per horae spatium, quod non parum est ad macerandum illud corpus minime assuetum* [8]: quid meditatus fuerit, quid senserit, quidue eum agitauerit postea aperit Patri. Coenationem ingreditur, et nobiscum gaudet discumbere: *haec orta est vtilitas*: [9] haec anima, sine lege antea uiuens, est recuperata.

Festis Natalitiis Commendatores omnes ac [10] famuli (turba quidem satis copiosa) confessi sunt de peccatis; missos fecit choraulas et musicos, qui illius animum cantu et dulci harmonia [11] oblectabant, quos numero decem et octo extitisse nobis fuit *nunciatum* [12]. *Videas in homine subitam et repentinam mutationem. Sed quid taceo alias multas utilitates? Credimus et* speramus sedanda [13] esse bella, quae totum hoc regnum diuisum tenebant in duas factiones; hic caput huius orti erat dissidii, *excepto altero* [14] illustrissimo viro, qui etiam quam sit mutatus mirarere, et quantum de ira abiecerit. Quam potens est

---

[1] *a* natiuoque. POLANCUS.
[2] iac*uit*. ID.
[3] Voces hae *in pondus* desiderantur in hujus versionis apographo, t. II, pag, 77, lin. 26.
[4] *lugebat*. ID.
[5] *tandem*. ID.
[6] eamdem *quam prius*. ID.
[7] meditatur *ac orat*. ID.
[8] *reuerenter*. ID.
[9] *demum*. ID.
[10] ac *eius*. ID.
[11] harmonia *prius*. ID.
[12] *relatum*. ID.
[13] sedanda *etiam*. ID.
[14] *cum alio*. ID.

Dominus, qui uiuos mortem facit sentire, et mortuos reuiuiscere!

Pater *vt plurimum* [1] in collegio diebus dominicis ac festis ad populum concionatur, et *saepenumero* [2] in summo templo, cum tanta hominum, et virorum illustrium ac sacerdotum admiratione, vt plenis vndique uiis ad eum eatur. Hunc solem lunamque faciunt, summisque laudibus (quamuis in pulpito eos acriter reprehendat) super astra ferunt. Mirarere si hominum frequentiam in sumendo diuinissimo corporis Christi sacramento cerneres, si a ludo hominum semotos animos, si *pacatas* detractiones, si totum [3] reipublicae statum quietum, si nostrae religionis persecutores *nunc* [4] tandem *tam paruo tempore* fautores factos. Unde quaeso [5] μεταμορφωσις et tam magna mutatio? Audies: Pater Baptista, rogatus ab Episcopo, in templo maximo est concionatus, cum Episcopus cum summa pompa sacrum faceret: hinc coeptum est hominum odium *immutari* [6], hinc detractores procliue ingenium ad maledicendum mutarunt, hinc ludi *gratia Domini nostri* [7] odio sunt habiti, coeli ac temporis iniuria, quae antea hominum mentes perturbatas tenebat, in tranquillissimam aëris temperiem est mutata: mirantur plebei homines, mirantur orphani, mirantur denique pauperes tantam gratiam tam subito de coelo delapsam. Sed ad alia pergamus.

Mulier Concentaynae Comes ad Patrem [8] epistolam festis Natalitiis scripsit, vt eo concionatum se conferret; verum maluit Gandiensi populo stare promissis. Sunt etiam et Concentaynae permulti, qui alacri animo ad diuinissimum corporis Christi sacramentum accedunt: Pater enim cum eo peregrinus se contulisset, concionibus suspensas illorum mentes reliquit. Sentiunt iam Gandienses Patris discessum tempore proximae quadragesimae, qui ad quoddam vicinum oppidum, frequens quidem et numerosum, concionari decrevit [9].

---

[1] *Noster* Pater *Baptista saepius.* Polancus.
[2] *aliquando.* Id.
[3] si *sopitas* detractiones, si totum *huius.* Id.
[4] *iam.* Id.
[5] quaeso *haec.* Id.
[6] *deponi.* Id.
[7] *propter. X.m* Id.
[8] Patrem *Baptistam.* Id.
[9] Hic inter lineas scripsit Polancus *hactenus;* quae vox, quoniam nullum hic sensum si aut praecedentibus aut sequentibus adnectatur, habet, ideo tantum scripta videtur ut librarius sequentia ad finem usque epistolae praetermitteret.

Habes de communibus rebus et publicis; nunc de priuatis pauca accipe. Si nostram salutem nostraque exercitia scire desideras, quotidie quidem oratione, examine et studio exercemur, [1] *subinde Pater imponit fratribus, et animos renitentes alio prouocat, singulis mensibus ad aliquod praeclarum opus nos monet. Per totum Christi seruatoris nostri aduentum cum summo fratrum consensu, singulo quoque die quinquies animi uoluntatem repressimus, quinquies etiam genua fleximus in Christi aduentus honorem in animas nostras. Alius fratrum alii per tres dies, vicibus postea commutatis, praecipiebat.*

Haec nostra priuata salus, haec nostra examina, hae nostrae ad Deum supplices orationes, qui illud coeleste regnum nobis in futuram gloriam concedere dignetur. Vale interim, vale, inquam, nostrae religionis tutor et auctor: vale iam tertio, et nos, vt antehac fecisti, ama [2].

Ex nostro Gandiensi Collegio, 4 Calendas Januarias, *anno ab hominum genere restituto* 1552.

P.tatis Tuae seruus in Christo indignissimus,

Ex commissione Patris nostri D. Baptistae.

GOUIERNO.

Superscriptio in quarta pagina: ✝ IHS. Al muy R.do Padre nuestro en Christo el P. M. Ignaçio de Loyola Prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1552. Q. Gand. Janu. Q. S.

Et alia: R. Gandia.

Vestigium cerae sigilli.

---

[1] Brevis quædam hic vox est emendata a Polanco, sed ita ut nec quid prius scriptum fuit, nec quid tandem post emendationem legendum sit appareat.

[2] Ad oram paginae, signo ante vocem *hactenus*, de qua in annot. praeced., apposito ut hic inserantur, scripsit Polancus haec: *Vale in X.o, nostrae relligionis praeses et auctor, et vt consueuisti filios hos indignos Deo commenda.*

Pag. 81, post hispanas Patris Joannis Gamero litteras addendae sequentes:

CLXXXVII bis

Fr. Lucius Croce,
Ex commissione Patris Joannis Gamero,
Patri Ignatio de Loyola.
Valentia, 30 Decembris 1552 [1].

IHS

R.de in Christo Pater.

Ex literis proximo quadrimestri ad T. P.tem scriptis, eam potissimum certiorem fecimus discessus nostri Patris Hieronymi, qui nono kalendas Septembris hinc Barchinonam profectus est. Ac priusquam hinc discederet, Fratrem Gamerum hüic collegio praefecit, quousque a Prouinciali Araoz quispiam alius, qui illius vicem gerat, constituatur: frater enim Gamerus cum esset sacris initiatus antequam Societatem ingrederetur, coactus est eius iussu ad Sacerdotii dignitatem promoveri, quod Dei optimi maximi beneficio factum est. Vbi primo die dominico mensis Septembris, in nostro templo semiconstructo, primum sacrum celebrauit; et cum Pater Baptista, Praefectus collegii Gandiensis, apud nos esset, frequenti concione est ibi concionatus, non sine maxima vtilitate eorum, qui se huc contulerunt. Discessum autem nostri Patris Hieronymi, etsi ex Valentinis multi ac nos omnes iniquo animo tulerimus, nihilomi-

[1] In vol. *Quadr. 1553-1554*, autographae duplici folio, primo n. 359, altero non numerato. Sunt tantum praecedentium (t. II, pag. 79-81) latinum exemplum; eas tamen distinctas loco et numero ponimus, quia ab alio scriptae alioque die subscriptae sunt.

nus, cum animaduerterimus hoc vtilius multo futurum, cum obedientia ita exigeret, in Domino omnes consolati sumus.

Eo enim tempore quo Barchinonae agebat, noster P. Simon Lusitanus eo appulit, vbi per aliquot dies commoratus est. Deinde vero Valentiam pervenit, vbi etiam nobiscum mansit ferme spatio unius mensis; et cum hic non recte admodum se haberet propter nimiam huius terrae humiditatem, atque pristina aegritudine laboraret, decreuit se Complutum conferre. Quam durus nobis omnibus fuerit eius discessus, verbis explicare non possem, praesertim cum nos dereliquerit Patre orbatos, ac non minori laetitia affecti sumus eius aduentu, quam eiusdem discessu tristati, praesertim cum iam arbitraremur alium Patrem auidissimum *(sic)* fuisse adeptos. Nihilominus cum haec omnia diuina voluntate proveniant, extimamus, siue (vt verius dicam) credimus hoc satius multo fuisse, atque magis lusitanis collegiis expediisse.

Concursus confitentium, atque eorum etiam qui sacram Eucharistiam frequentant, in dies, Dei beneficio, augentur; et id tam in nostro collegio, quam in aliis xenodochiis, non sine multarum animarum salute; praesertim cum in monasterio Praedicatorum atque nostro collegio, diebus dominicis ac festis, tempore pomeridiano, Apostolorum institutum profiteatur *(sic)*, ad quod maxima audientium copia confluit. Quarum rerum innumerae ac infinitae gratiae ad [D]eum, rerum omnium opificem, referantur.

Quidam adolescens, Praefectus collegii Archiepiscopi Valentini, qui iam peripatetico cursui finem imposuit, in Societatem admissus est, in Artibus liberalibus eruditus, atque optimis moribus praeditus, annos tres et viginti natus. De quodam alio sacerdote, qui in Lusitaniam se contulit, nihil est quod scribam. Pater Lozanus et frater Marcellus iis proximis diebus philosophiae cursum absoluerunt, ac breui (ut arbitror) theologiam aggredientur. Sed de his hactenus.

In praesentia nihil aliud se offert, de quo Tua P.tas commodius fiat certior: nos autem, qui hic agimus, recte valemus: idem de Tua P.tate atque aliis omnibus scire desideramus. Noster P. Gamerus, quantum potest, in theologiae studio elaborat.

Dominus Tuam Paternitatem nostrae Societati diu seruet incolumem. Vale.

Valentiae, tertio kalendas Januarii, anno a partu Virginis 1552.

Tuus indignus filius,

Iussu nostri P. Gameri,

LUCIUS CRUCIUS.

Superscriptio in quarta pagina: IHS. Al muy R.do en X.º Padre nuestro P. Mtro. Ignacio de Loyola Prepósito General de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1554 [1]. Quad. Valentiae. P.i Januarii. Q. S.

Pag. 91, post litteras Patris Valderrábano addendae sequentes:

CXC bis

Dionysius Vazquez
Patri Ignatio de Loyola.
Compluto, 1.º Januarii 1553 [2].

Ihs.

Muy R.do en Chro. P.e

La gra. y paz de Chro. nuestro Señor sea en nro. continuo fauor y ayuda. Amen.

Despues que a V. P. escreuimos las passadas, se han offrecido algunas cosas, que nro. Señor ha obrado en este collegio,

---

[1] Sic, ubi prius, mirum sane, scriptum fuerat *5.*

[2] Autographae in vol. *Mixtae 1553-54,* folio unico, n. 350.—Nullum prae se ferunt indicium, quo vere quadrimestres possint haberi; sed quia de Collegii Complutensis progressu rebusque communibus agunt, quadrimestrium huius temporis, quae desiderantur locum implebunt.

de que aqui breuemente haré mention. Muy pocas vezes faltan en casa personas de letras y otras qualidades que hagan los exer.os spirituales; que, si vuiese lugar para ello, vemos que se haria grandíssimo fructo con darlos á todos los que los piden y dessean. Entre otros que se han exercitado aqui estos dias, son vn hijo de vn conde, chantre de vna iglesia principal del reyno, y otros caualleros que han salido muy aprouechados, gloria á nuestro Señor.

Y la frequentation de los sacramentos es ya muy vsada entre los estudiantes; que todos los que con sus studios pueden los padres confessar, confiessan cada semana. En la capilla del collegio tenemos puesto el sanctíssimo sacramento. Muchos estudiantes dessean entrar á seruir á nro. Señor en la Comp.a; y como son tantos los que ay en casa, y los que ay en que escoger, detiénelos nro. P.e Villanueua, animándolos á que estudien y se den á la virtud con diligentia.

En este collegio ay al presente treinta Padres y hermanos, cuyos studios y mortificationes van siempre en augmento. Ay tres dias en la semana conclusiones, vnas de theología, y otras de philosophía, y otras de lógica: hablan todos latin dentro en casa, en lo qual se pone mucho cuydado y diligentia. Entre los HH. que estudian artes es vno el H.o Don Theotonio[1], que vino aquí de Portugal los dias passados, cuya humildad y virtudes, no solo á los de casa, mas á todos los que le tratan edifican: hállase muy bien aquí para su salud corporal, y nosotros con él mejor para la nuestra spiritual.

Los dias passados passó por aquí, y ahora está, el P.e M.o Symon[2], que va hacia Portugal embiado de los médicos á causa de algunas enfermedades: hanos consolado con él N. Señor en grande manera; porque demas de ser él quien es, desseáuamos mucho que viniesse á nro. Collegio algun dia vno de nuestros primeros P.es y primeros hijos de V. P.; que aun en el espejo agrada ver la imágen, que por la distancia no podemos ver en sy misma. Halló aquí el P.e M.o Simon á nuestro P. Prouincial[3], que vino (creo que) de assiento á estar aquí algunos dias. Sus pláticas y sermones son en grande manera acceptos en

---

1 Dominus Theutonius de Bragança, Ducis de Bragança frater.
2 P. Simon Rodriguez.
3 P. Antonius de Araoz.

todo el pueblo y vniuersidad, y aunque dél esperauan mucho, pero ha vencido la expectation con mucho excesso. Plega al S.^or de dalle salud, para que prosiga con los sermones que lleua enhilados, y todo sea para su mayor gloria y seru.^o Amen.

Don Diego Ponce, hermano del conde de Baylen [1], y el doctor Loarte [2] vinieron aquí estos dias pasados, á tratar que algunos PP. y HH. de la Compañía fuessen á la cibdad de Córdoua á residir, prometiendo para esto todo lo necessario; y fueron remitidos al P.^e Fran.^co de Borja; y assí partieron para Vizcaya con la misma demanda.

Tambien profieren [3] lo mismo del Burgo de Osma, dando casa para ello, &c. Pero harto será cumplir con las casas que han largo tiempo pedido lo mysmo y esperádolo.

Christo n. Señor ordene y rija las cosas desta Comp.^a de su sanctíssimo nombre, para que no salga puncto de su sancta y diuina voluntad; y á V. P. en ella haga permanecer. Amen.

De Alcalá y de Enero P.^o de 1553.

Indigníssimo hijo de V. P.

DIONYSIUS.

Superscriptio in altera pagina: Ihs. Al muy R.^do in Chro. P.^e El P.^e Maestro Ignatio: prepósito General de la Comp.^a de Jesus, &c., en Sancta Maria de la Estrada en Roma.

Alia manu: Jesus. 1553, Alcalá, de Dionisio 24 *(sic)* de Gennaio.

---

1 Didacus, vel Jacobus, Ponce de Leon et Guzman (qui, postquam Societatem ingressus est, dictus est semper brevius Didacus, vel Jacobus, de Guzman), Emmanuelis Ponce de Leon et Guzman II Comitis de Bailen, frater. BURGOS, *Blason de España,* part. II, lit. B, pag. 21.

2 Dr. Gaspar Loarte.

3 Sic; *proferunt, proponunt.*

Pag. 110, post litteras P. Antonii Vinck, ante n. CXCIV, addendum sequens:

Praecedentium Patris Antonii Vinck litterarum italicum exemplum [1].

Jhs.

La gra. et amor eterno di Chro. nro. S.re sempre sia nelli cuori nri. Amen.

Era meglio forse, et più honesto, R. in Chro. P., confessar la negligentia nostra, se la volontà, et l' ordine di V. R. P. non ci sforzasse a scriuere ciò, che per gratia del S.or si è fatto questi quattro messi.

Et prima comentiando dalli domestici. Hauemo a regratiar la Diuina Magestà di Dio nro. S.re che li conforta talmente tutti nella vocatione et nel spirito della nra. comp.a, che diligentemente s' agiutano et si sforzano primo nel oratione et nelli altri essercitii spirituali a profitarse; et la bontà del S.re gli essaudise, come nella buona loro edificatione si conosce, tanto di quelli che stano nel colleggio, quanto di quelli che viuono nella casa di probatione. Et benche in tutto ci diano contenteza, massime si alegramo vederli tanto animati et confirmati nel instituto della nra. comp.a

Dipoi alli studii con singular diligentia si attende, et in tutti si vede molto notabile frutto; et benche li estranei anchora si aprofitano, li nostri scolari molto singularmente gli escedono con admiratione non solamente delli Mastri ma della terra, massime hora per certe ode che fecero grece, a imitatione di quelle di Pindaro, in laude di S.to Nicolao con molti altri versi greci et latini, (perche in l' vna et l' altra lingua si essercitano) che nella sua festa si misero sopra le porte delle *(sic)* chiesa nostra, come hauemo di costume fare ordinariamente in quel giorno. Nel principio del studio M. Anibale fece vna oratione greca, latina, et hebraica in lode delle 3 lingue, dotta et elegante, et

[1] Ex vol. *Mixtae, 1553,* in fol. duplici, nn. 139 et 140.—In eis postrema tantum verba *D. V. R.dae...... Vinck* et superscriptio sunt manu ipsius Patris Vinck.

l' hebbe con molta felicità et sodisfatione, et anchora sodisfatione di sua Eccellenza, che fu presente col Magistrato et altro concorso di gentilhomini et cittadini et scolari; et tanto furno mosi per quell' oratione che 'l numero de' scolari crescete, et fino adesso vano animati molto nelli studi, attendendo anchora con maggior diligentia che mai alle cose spirituali, più soleciti alle prediche, alle messe, et alle confessioni, che mai lassano di mese in mese, benche alcuni più speso le frequentano; et tra questi sono alcuni maggiori et nobili di tanta pietà uerso li poueri, che vano cercando per essi elemosine, et li souengono *in vtroque homine* menandoli a confessare.

Molti sono desiderosi della religione, et hora vno si è fatto del ordine di S.[to] Domenico; altri stano per vestirsi tra capuzini, bramosi perhò della Comp.[a] nra.; ma perche no hano quelle parti che al instituto nostro conuengano, quando vedono di non potere essere riceuti, ad altre parti si uoltano; altri espetano, sperando che la nostra porta li sarà aperta, et perseuerano tutti con buona edificatione.

Nella chiesa nostra continuamo sempre al solito le prediche et le lettioni, col suo solito concorso, con molto feruore et frutto, che si conosce dalle lachrime, dalli sospiri, et quello che più importa, dalla mutatione vera della vita mala alla vita buona. Et quindi anchora quelli non odono, si agiutano; perche li auditori priuatamente fano l' officio di predicatore, essortando altri, et con loro guadagno pigliando sempre pesci.

Oltra di ciò in molte altre chiese si predica. Et massime nella chiesa maggior, oue sono state prediche questo anno molto frequente, cosa non solita di farse; et indi massimamente si conosce il frutto, che tanti si confessano, che per queste feste del natale, oltra l' ordinario, cinque delli nostri padri stauano occupati continuamente fino a molte hore di notte, senza quelli che nelle altre chiese, et massime nella maggior, si confessauano; essendo in ogni luoco confessioni et communioni. Alcune pace si sono fatte; alcuni hano lassate le concubine; altri hauemo uditi che per 12 et 15 anni non si erano confessati. Certi homini da bene anchora di quelli, che frequentano la nostra chiesa, hano fatta vna comp.[a] tra se, et con essi è uno sacerdote, di visitar poueri al tardo, et sepelire morti, souenendo del necessario. Alcune donne anchora obsesse si sono liberate

con agiuto di altre, et altre agiutate in varie necessità spirituali. Tra queste fu vna, che per molti giorni non magnaua, alla quale venuto il P. M. Cornelio, comētiò rihauta a magnar; et altra escusandosi che non poteua far vn minimo gigiuno, nè patire minima cosuza, fra pochi giorni, perseuerando confesarse et smenticata della nobilità et sua delicateza, se 'l confesore non la moderase, faria escesi in penitentie.

Anchora vna Matrona nobile, per dar segno della deuotione delle donne, poiche a questo ragionamento siamo diuenuti, essendo molto disuasa dal suo marito et reuocata delle nostre prediche, laudandoli molto il predicatore che egli vdiua, li rispose con modestia certo, ma acutamente: "perche adunque voi, come io, non mutate in meglio la vita vra.?„ Et sogiungendo dise: "anchora che piouessero pietre, non lassarò le prediche di S.to Nicolao.„

Nè solamente i volgari ci sono affectionati per gratia del S.or, ma i dotti anchora, et religiosi. Hauemo hauto per alcun tempo li francischani osseruanti talmente contrarii che si sforzauano remouere la gente dalla nostra chiesa; hora di modo sono mutati, che il superiore del loro monasterio, che iui anchora predica, pochi giorni auanti piangendo essortò il populo, mentre predicaua, a frequentar la chiesa nostra, molto parlando in lode della nostra Comp.a, sino a dire che Iddio mai hauea manchato alla sua chiesa, et hora hauere ordenato restaurare [1] il mondo per questa Comp.a Il medesimo testifica che quasi da altre persone il suo monasterio non è proueduto che da quelle che apresso di noi frequentano. Et certo che douemo molto regratiar la Diuina Magestà di Dio nro. S.re per che et alle elemosine, et a tutte le buone opere sono molto escitati, et in quelle diligentemente si esercitano.

Hora facendo fine prego la clementia di Gesuchro. nro. S.re che ci perdoni le molte nostre negligentie, per le qualli hauemo in grande maniera manchato al suo diuino seruitio, facendoselo sentire nel cuore, et dandoci gratia di sentire perfectamente che siamo serui invtili, acciò con vera humilità si disponiamo per l' hauenire a far con tutta diligentia quanto piacerà a sua

---

1 *rostanarare* habere sat perspicue videtur autographum.

Magestà operare per noi a gloria del suo sanctissimo nome, *quod est super omne nomen benedictum in secula*. Amen.

Di Messina alli 3 di genaio 1553.

De V. R.da P.tà Indegnissimo seruo et figliolo in Chro. Iesu.

ANTONIO VINCK.

Superscriptio in quarta pagina: † Iesus † Allo molto R.do in Chro. Padre il P. M.° Ignatio de Loyola, preposito generale della compagnia di Iesu.

In Roma.

Alia manu: 1553, Messina 23 di Gennaio.

Pag. 201, lin. 3, vocibus P. Desiderius *adde* Girardin.

Pag. 239, post Marci Jorge latinas litteras inserendae sequentes:

CCXII bis

P. Joannes Gamero
Patri Ignatio de Loyola.
Valentia, 29 Aprilis 1553 [1].

Ihs

Muy R.do en X.o padre.

Pax Christi sit in cordibus nostris perpetuo.

Está tan rebuelto el tiempo, y tan embaraçado el camyno de

[1] Autographae in vol. *Mixtae, 1553,* folio duplici, primo n. 465, altero non numerato.—Nullum certum indicium prae se ferunt, quo haberi debeant quadrimestres. Eas tamen quadrimestres illas esse arbitramur, ad quas Ignatium remittit ipse Gamerus litteris ad eum sequenti mense datis; nam 1.° de rebus Collegii communibus agunt, quod proprium est menstruarum et praecipue quadrimestrium; et 2.° in latinum hae et italicum sermonem, ut infra videbitur, translatae sunt, quod raro admodum cum iis, quae quadrimestres non erant, fieri solebat.

Roma, que temo no auer llegado á V. P.ad las cartas que de acá continuamente se scriuen. Pienso llegarán estas sin falta: por las lleuar los charíssimos maestro Juan Gutano, m.º Pedro Canales, y Don Theotonio, que están agora en Barcelona, esperando oportunidad para pasar. Dellos podrá V. P.ad informarse largo de las cosas de acá.

Todos los exercicios acostumbrados (como son confesar, administrar la comunion, consolar, y ayudar a bien morir) se an siempre continuado, segun nuestras pocas fuerças: aunque no podemos acudir a todo, porque uerdaderamente ay mucha myes: cuya es, embie por su bondad, obreros.

Las pláticas despues de comer, los domingos y fiestas, nunca han cesado (saluo la quaresma); la gente que las oye ua siempre en augmento. Los presos de la cárcel se confesaron.

En casa están todos buenos de salud. El padre Manuel de Alcalá [1] uino á uisitar estos dos collegios de Gandía y Valencia, y predicó aquí en la mas noble parrochia (dízese S. Juan) con mucha satisfacion de todos.

Oy an uenido un clérigo honrrado, que predica ya, y otros dos mancebos, uno theólogo, y otro que acaba el curso de la philosophía, á pedir los embiásemos donde quisiésemos; que estauan muy determinados. Otros dos mancebos, que empeçarán agora las artes, lo an pedido tambien: y de otro clérigo, theólogo, me an hablado. No scriuo cosa particular dellos, por no ser recibidos, aunque los detenemos con esperança. Tambien an uenido aqui oy dos caualleros de Cuenca, muy honrrados, que pasan a Gandía, por poderse mejor recojer, para hazer los exercicios: los dos son casados.

Al hermano Nofre [2] Caualler, que estaua en Salamanca, nos han traydo muy enfermo; paresce que la propria tierra le ayuda á conualescer. El P. Carauajal uino con él, y se quedó aquí por mandado de nuestro Padre Prouincial [3], para uer si le yrá mejor de la cabeça: creo se quedará aquí algun tiempo, porque le ua muy mejor que en Salamanca. El S.or sea en todo glorificado: y nos dé hazer su uoluntad.

---

1 P. Emmanuel Lopez.
2 Onuphrius.
3 P. Antonius de Araoz.

De Valencia 29 de abril año 1553.
De Vra. P.ad
Sieruo indigno en X.o

† GAMERO. †

Superscriptio in quarta pagina: Ihs. Al muy R.do en X.o padre el P.e maestro Ignacio de Loyola prepósito general de la compañía de Ihs. en Santa Maria de la Strada junto á San Marco en Roma.

Alia manu: 53, Valentia 29 April.

Praecedentium Patris Joannis Gamero litterarum italicum exemplum [1].

Ihs.

Molto R.do in Chro. P.

Pax Christi etc.

Per star il tempo tanto turbato, et il cammino di Roma tanto inbrogliato, temo non esser gionte alla P. V. le lettere che de qui continuamente si scriueno. Penso ariuaranno queste senza dubio, per le portar' li charissimi M.o Johan Gutano, M.o Pietro Canales, et Doño Theotonio, qualli stanno al presente in Barcellona, sperando opportunità per passar'. De quelli potrà V. P. informarsi largamente delle cose de qui.

Tutti li exercitii soliti (como son' confesar', administrar il S.mo Sacram.to, consolar et aggiutar a ben morir') s' han sempre continuati, secondo le nostre poche forze: le plattiche depoi mangiar', le domeniche et feste, mai hanno cessate, saluo quaresima; et la gente che l' ascolteno, van' sempre in augmento: li preggioni della carcere si son confessati.

In cassa stanno tutti buoni di sanità. Il P. Manuello di Alcala venne a visitar questi doi collegii, di Gandia, et Valentia,

---

[1] Apographum in eodem vol. *Mixtae, 1553,* folio unico, n. 466.

et predicò quiui in la più nobil parrocchia (qualle si chiama S. Johanni) con molta satisfaction' di tutti.

Oggi son venuti, vn sacerdote honorato che già predica, et altri dui giouani, vno theologo, et l' altro che finisce il corso della philosophia, a pregarne li mandassimo donde che volessimo, et che estauano molto determinati d' obedirne. Altri doi gioueni, quali comenzaranno adesso l' arti, lo han dimandato ancora, et d' altro sacerdote theologo mi han parlato. Non scriuo cosa particular' di essi, per non esser riceuuti, anchor che li teniamo con speranza. Ancora son' venuti quiui doi gentilhuomini di Cuenca, molto honorati, quali passano a Gandia, per meglio recogliersi, a far' gli essercitii: li doi hanno moglie. Al fratello Nofre Cauaglier, qualle staua in Salamanca, n'hanno portato molto enfermo, et par che la propria terra li aggiuta a conualere; il P. Carauajal venne con essolui, et si restò quì per M.to de N. P. Prouincial, per veder' se l' andarà meglio del capo. Il Signor sia in tutto glorificato, et ne dia a far sua S.ma voluntà.

Di Val.a 29. d' Aprile 1553.

D. V. P. seruo in Jesu Chro.,

GAMERO †.

Praecedentium Patris Joannis Gamero litterarum latina versio a Patre Marcello Salazar subscripta [1].

Ihs.

Admodum venerande pater.

Pax Xpi. nobiscum sit semper. In tantum video rerum tempora perturbata, adeoque vias, quae hinc ad istam vrbem ducunt interclusas, vt non mirum videri possit, si quidem reverear, e literis, quas frequenter Romam mittimus, nullas ad te, perquam observande pater, hactenus pervenisse; quas ta-

[1] Autographa in eodem vol. *Mixtae 1553*, duplici folio, primo n. 467, altero non numerato.– In ea plurima delevit Polancus, alia pauca emendavit; quare nos post litteras, quales scripsit Salazar, eas, quales reliquit Polancus, transcribemus.

men impraesentia scribimus, procul dubio perventuras cogito: quoniam earum tabellarii fratres nostri charissimi Joannes Gutanus, Petrus Canales, dominus Teutonius sunt, qui modo Barchinoni remorantur, transitus iter tutum praestolantes, et quorum loquela, pater summopere colende, rerum earum, quas fere semper operamur, certior abunde fies, quod vivae non mortuae literae sint; interim vero exercitationes solitae, ueluti peccatorum reatus, audire sacratissimum sacramentorum hominum filiis impartiri, confabulationum solatiis, nunc hos, nunc illos reficere, ex hac misera vita proficiscentes, vt in Domino moriantur, iuvare, pro virium nostrarum facultate, vt moris est nostrae Societatis, apud nos fiunt. Sermones praeterea, quos hic colloquia pomeridiana nominamus, tempore diei dominici atque reliquarum solemnitatum in hac nostra domo perpetuo habentur, quadragesimae tempore praetermisso, tum quia eo tempore abundamus in hac civitate concionibus, tum quia crebra confessionum multitudo id pati non potest. Crescit in dies populus, qui ad eos audiendos convenit; crescat vtinam in omnium animis spiritus ille veritatis, qui doctor est omnium.

Qui detinentur in custodia publica cuidam ex nostris patribus, qui eos adire docereque solet, sua crimina declararunt.

Domi omnes salute corporali, Xpo. gratiae, valemus, nisi frater quidam nomine Nofre Caballer, qui nunc a Salmantica ad nos aegerrimus deductus est, licet cotidie postquam accessit, magis convalescat: est enim valentinus; quare eo huc missus et ideo melius cum illo agitur; dulce namque nomen patriae, dulce videre suos. Pater Caravaial, qui, hunc per viam curaturus, simul venit, ex iussu P. nostri Araoz hic remansit; infirmatus quippe antea fuerat, morboque capitis, qui passim nostros infestat, laborarat: sed vrbs haec propitia illius saluti est, vnde sicut et alter, in dies salutem recuperat.

Pater Emmanuel, complutensis, iussus a Patre huius regionis praefecto venit huc nuper, vt et hoc et collegium guandiense inviseret: qui dum apud nos diversatur, egregiam concionem in principe parrochialium Valentiae rogatus habuit.

Hodie in nostram domum se contulerunt quidam imprimis venerandus sacerdos, qui iam publice concionatur, necnon alter iuvenis theologus, et alius, cui iam artium cursus finitur, petentes recipi atque mitti quo vellemus; valde siquidem cupiunt

nostrates esse; alii etiam tantumdem desiderant; veruntamen nec excludi, nec recipi, sed detineri spe possunt. Duo quoque nobiles viri, quos equites uocant, conquenses, qui Guandiam usque pergunt, vt ibi securius de eorum salute decernant, ad nostrum collegium uenere, mirum quam dediti societati nostrae, cum tamen alter admodum alienus olim fuerit. Qui dedit illis velle, det omnibus suam sanctam voluntatem perficere. Amen.

Valentiae pridie calendas maii *1553*.

Tuus in Xpo. servus,

† MARCELLUS.

Superscriptio in quarta pagina: Ihs. Al muy R.do en Xpo. padre el maestro Ygnatio de Loyola prepósito general de la compañia de Jesus en santa Maria de la Strada en Roma.

Alia manu: Valentiae, pridie Kal. maii 1553.

Alia, quasi calami experimentum sumente: iam su.

Eadem Joannis Gamero litterarum latina versio a fratre Marcello Salazar subscripta et a Patre Polanco decurtata et emendata [1].

Jhs.

Ex litteris Collegii Valentini pridie Calendas maii anni 53.

Pax Xpi. nobiscum sit semper.

Exercitationes solitae *Societatis nostrae, scilicet sacramenta sanctae Poenitentiae et communionis ministrare, spirituali colloquiorum consolatione* nunc hos, nunc illos reficere, ex hac misera uita proficiscentes, ut in Domino moriantur, iuuare, pro uirium nostrarum facultate, apud nos *crebrae sunt: conciones* praeterea pomeridian*ae diebus festis* in hac nostra domo perpetuo habentur, quadragesimae *tempore excepto*, tum quia *in eo* abundamus in hac ciuitate concionibus, tum quia crebra

[1] Quae manu propria inseruit Polancus, *italicis* hic typis exhibentur.

confessionum multitudo id pati non potest. Crescit in dies populus qui ad eas audiendas conuenit. Crescat utinam in omnium animis spiritus ille ueritatis, qui doct*urus omnia a Christo promissus est.*

Qui detinentur in custodia publica, cuidam ex nostris Patribus, qui eos adire docereque solet, sua *peccata etiam sunt confessi.*

Hodie in nostram domum se contulerunt quidam imprimis uenerandus sacerdos, qui iam publice concionatur, necnon alter iuuenis theologus, et *tertius* cui iam artium cursus finitur, petentes recipi *in Societatem* atque mitti quo uellemus: ualde *sane id* cupiunt, *ut et multi* alii; ueruntamen nec excludi, neque recipi *eos* sed detineri spe *uisum est. Inter alios* duo *sunt* nobiles uiri conquenses, qui Gandiam pergunt, ut ibi securius de *rebus suis* decernant: mirum quam dediti Societati nostrae *sint,* cum tamen alter admodum alienus olim fuerit. Qui dedit illis uelle, det omnibus suam sanctam uoluntatem perficere. Amen.

Valentiae pridie calendas maii *1553.*

Tuus in Xpo. seruus,

† MARCELLUS.

Pag. 271, post litteras fratris Portillo inserendae sequentes:

CCXXI bis

P. Gundisalvus Gonzalez
Patri Ignatio de Loyola.
Salmantica, 4 Maji 1553 [1].

Ihs.

Gra. et pax, etc.

Continuamente nostro S.r Iddio distribuisce di sua misericordia con noi altri, permettendoni tractar in qualche cosa, che sua s.ma gloria sia conosciuta et glorificata. Siamo molte volte chiamati per il transito di quelli, che si moreno, et qualche volta, secondo che la charità et necessità lo richiede, *custodientes super eos vigilias noctis;* qual habbiamo visto ha pigliato il Signor per mezzo per rimedio di alcuni circumstanti, anzi in nuouo sentim.to di sua vita, come in correction di quella, tirarli alla confessione, exercitii spirituali et anchor' a Relligion'. Per questi mezzi si mosse vno delli più eccellenti musichi di queste parti [2], onde confessandosi generalmente et hauuti li essercitii della prima settimana, si dismenticò i palatii et case de nobili,

---

[1] Apographae in vol. *Mixtae 1553,* duplici folio nullis numeris distincto.—Aliud non sunt, ut legenti facile patet, nisi litterarum, quas supra, n. CCXIV, pag. 298, edidimus, a Polanco emendatarum italicum exemplum. Auctoris hic cognomen tantum est, eumque nos, l. c., Joannem Gonzalez esse diximus, licet dubitanter (Vide in eodem t. II, pag. 300, annot. 1.) Nunc tamen, quod librarius legerat *Jo.* in subscriptione, autographis illis litteris melius inspectis, clare legimus *Go.* Est proinde certo Gundisalvus, non Joannes, Gonzalez. Vide etiam POLANCI *Chronicon,* t. III, pag. 302, n. 671 et annot. 1.—Tandem observa has literas, perperam fortassis, in hoc italico exemplo, datas dici 4.a die Maji, cum autographae latinae datae fuerint 10.a

[2] Has voces *uno delli più eccellenti musichi di queste parti* caute praetermisit Polancus, dum haec in suum *Chronicon,* transcribebat l. c., pag. 304, n. 676.

et ricogliersi *(sic)* con sua moglie, della quale s' era distratto et apartato. Con altri de diuersi stadi se communicano in casa et fuori con molto lor' profitto et edification'.

Il medesimo s' ha sentito in imparar' li Padri et fratelli la doctrina christiana, aggiongendo plattiche con li maggiori, dentro et fuori della città, et lo medesimo con li preggioni della carcer'. In casa questi dì hanno fatto li essercitii 7 o 8 et ogni dì si moueno a venir' di nuouo, vedendo il effetto che nell' altri si fa. Il vescouo di questa città [1] con molto amor' ne l' ha dimandati per vederli; diali il s.re il essercitarli.

Li scholari di fuori frequentano sempre i sacramenti, moltiplicando ogni dì il numero, anchora dipoi che la cappella si amplificò et si cauò la porta alla strada.

Intr' alcuni s' han composto dissensioni, et piayti [2], et due famiglie, *quae valde dissentiebant* sopra vn' adulterio, portò il Signore in concordia, et confessandosi li principali in casa, viueno in pace, dismenticato il p.to [3].

Alcuni con perseuerantia desiderano intrar nella Compagnia. Penso se ne mandaran alchuni in Portugallo, se a nostro Padre, il Doctor Torres, parerà conueniente.

In quelli di casa conserua il Signor la charità et vnione, che esso Signore molto ni raccomanda. Li scholari ne i soi studii fanno profitto, et odeno sempre alcuni sermoni de persone segnalate che quà vi sono, riferendoli dipoi a quelli che non vi posson' andare.

Sia Jesu Chro. n. S. glorificato. Amen.

Di Salamanca a 4 di Maggio 1553.

D. V. R. P. inutil seruo in Chro.,

†
† GONSALES.

Per ausentia dil R. P. Torres.

---

[1] Petrus de Castro et Lemos.

[2] Sic perspicue in ms., loco *piati, liti, litigii, controversie,* hispanice *pleitos,* latine *lites.*

[3] *piato.* Vide annot. praecedentem.

Pag. 318, post latinas Maximiani litteras, adde:

Praecedentium Maximiani litterarum hispanum exemplum [1].

Ihus.

Padre en Iesu Christo

Pax X.i

El padre Prouincial me ha mandado por mandamiento de vuesa paternidad escriua las nueuas desta casa de San Finz; aquí estamos por gracia del Señor, entre sacerdotes y hermanos, onze; y esta quaresma pasada fuimos á predicar por estas yglesias de casa, anexas á este monasterio, predicando por las mañanas á los domingos, y á las tardes haziendo pláticas y enseñando los muchachos [2]; y todos por la gracia del Señor mostrauan gran uoluntad y aficion á las predicaciones, y dezian que despues que estas iglesias fueron de la Compañia, fueron ellos christianos, y se tenian enmendada toda esta tierra de malas costumbres asi como de juramientos y blaphemias, etc. Por las predicaciones y doctrina de los de casa, algunas amizades entre personas, que se tenian odio, ha Nuestro Señor hecho, y principalmente una entre personas principales de una uilla de aquí cerca, que humanamente por muchas razones parecia imposible acabarse, y se hizo en mui breue spacio.

Confesiones y comuniones extraordinarias fuera de la quaresma no faltan, que es mucho para esta tierra, por serem todos della ó los mas labradores y proues, que tienen bien que hazer en se sostener y su familia. La casa les haze muchas limosnas, y los hermanos van ver los enfermos y los consuelan en sus trabajos y pobreza.

Aquí vienen tambien muchos muchachos á deprender gramática, y uno de casa se occupa en los enseñar así en el latin como en las costumbres; y así se confiesan y comulgan los

---

[1] Autographum in vol. *Mixtae, 1553*, in folio unico, n. 649.

[2] Hic in autographo scriptum erat *y á las vezes alimpiando y barriendo las iglesias;* sed lineis super ductis deletum est.

que son para eso cada ocho dias, y si ven algunos hombres jurar, se ponen de rodilhas, pediéndoles por amor de Nuestro Señor no lo hagan, de que los padres estan muy satishechos; que es causa de crecer el número cada dia mas.

Vltra de las prédicas en la quaresma pasada tuuimos asaz de occupaciones en las confesiones y en ayudar á los parrochianos. De todo sea dada alabança y gloria á la diuina bondad, de do procede todo el bien. No otra cosa sino que en la bendicion y sacrificios de vuesa Paternidad muy mucho *in Domino* nos encomendamos. A 21 de mayo de 1553.

Indigno y mínimo hijo de V. P.,

Maximiano.

Superscriptio in altera pagina: † Al mui R.do en X.o padre el P. M. Ignatio Prepósito general de la compañía de Jesu.

Alia manu: 53, 21 maii, San Fins.

Et alia: Del P.e Maximiano y de São Fins; á 21 de mayo; dize que se haze fructo y se enseñan muchachos grammática.

CCXXVI bis

P. Didacus Carrillo
Patri Ignatio de Loyola.
Compluto, 21 Maji 1553 [1].

†
Ihs.

Muy R.do en Chro. Padre.

El amor y gracia de Chro. nuestro redemptor sea siempre en nuestras almas, amen.

La obediencia, más que novedad de cosas que avisar á V. P., me constriñe á escrivir esta, por avsencia del P.e Villanueva; pero, avnque no ay cosas nuevas, las ya escritas por otras de los meses passados van por la bondad del S.or en tanto augmento que por ellas no menos se deve alabar el S.or, que si cosas nuevas á nosotros obrasse.

Es tanta la devocion que crece y se pega de vnos en otros entre los estudiantes, que ni en fiestas ni entre semana podemos valernos para corresponder á todos á las confessiones y conversationes spirituales que dessean; y mucho menos se puede corresponder con los exercitios spirituales á tantos como los piden; y de los que ya se an exercitado, no son pocos los que piden ser recebidos en la Compañía y buenos subiectos y con algunas letras, porque los más son graduados de bachilleres ó licenciados. Vna cosa es de notar, por que mucho se debe bendezir el S.or: que como aya aquí tantos collegios, como V. P. sabe, y fuessen de antes los collegiales dellos los más distraidos estudiantes, que avia en la vniuersidad, biuen agora tan recogidos y siguen tanto las confessiones y comuniones, y se mue-

[1] Autographae in vol. *Mixtae 1553,* folio unico, n. 357.

ven dellos tantos á seguir el instituto de la Compañía, que no parece sino que son allí puestos para que se crien para la Compañía, y que aquellos collegios son medio y tránsito para ella. De fuera desta villa no cessan de venir assímismo á se exercitar, que casi no se corta el hilo. El S.or sea bendito y glorificado por todo ello.

El P.e Provincial [1] vino de Madrid, donde ha estado la quaresma y hasta agora avrá quatro dias; el fruto de sus sermones creemos que ha sido grande; y la affection, que le avian cobrado, hera tan grande, que con trabajo se ha podido despedir de la corte.

Los exercitios de los HH. de casa, de letras y spirituales, van siempre adelante y con mucho aprovechamiento, bendito sea el S.or, y en lo corporal están todos buenos, gloria al S.or.

El Spíritu Sancto sea en nuestros coraçones, amen, y los rija y enseñe á querer en todo su sancta voluntad.

De Alcalá de Henares y de mayo 21 de 1553 años.

D. V. P.,

mínimo y muy indigno hijo en el S.or,

†

DI.o CARRILLO.

Superscriptio in altera pagina: Ihs. Al muy R.do en Chro. Padre el P.e M.o Ignatio de Loyola prepósito general de la compañía de Jesus. En Roma.

Alia manu: 1553, Alcalá.

---

[1] P. Antonius de Araoz.

Pag. 336. annotationi 1.ae adde: Est etiam in initio vol. *Quadrim. 1547-1552,* in folio nullis numeris distincto, apographum harum sic emendatarum litterarum fragmentum, quod ultra priorem quartam earum partem non excurrit.

Pag. 339, post litteras Edmundi Augerii inserendae sequentes:

CCXXX bis

P. Bernardus Oliverius
Patri Ignatio de Loyola.
Monte Regali, 9 Junii 1553 [1].

IHS

La gratia et pace de N. S. Jesux.° sia in nro. continuo aggiuto et fauore. Amen.

Molto R.do in X.° Jesu Padre.

Come figliolo (benche indignissimo et abortiuo) de V. P. R. auisarò quella de tutto quanto è successo circa il collegio suo de Monreal, doue l' obedienza sancta m' ha posto per hauerne cura; il che non ho fatto più presto parte per che auisando V. R. sufficientemente d' ogni cosa il P. Don Paulo [2], non pareua fusse molto necessario il mio auiso, parte per non accompagnarmi molto la sanità et per esser stato occupato in questo principio.

Depoi che fu fatto il contratto della casa per questo collegio,

---

[1] Autographae in vol. *Mixtae 1553,* in folio duplici, nn. 514 et 515.—Nullum prae se ferunt indicium certum, quo vere quadrimestres possint censeri; immo res uno tantum mense gestas complectuntur; sed quoniam de rebus ad inchoatum Monteregalense Collegium in genere spectantibus agunt, viam futuris quadrimestribus sternunt.

[2] P. Paulus d' Achillis, Panormitani Collegii Rector, cui illis in initiis subjiciebatur aliquo modo novum Monteregalense Collegium.

con molti fastidii et trauagli, che penso procurò metterci il demonio inuidioso per impedir' questa tanto sancta opera, venissimo qua alli 29. de maggio per assettar la casa et le classe; et il lunedì sequente, che fu alli 5. de jugnio, aprissimo la schola senza prima metter scritti ni bandi per la terra, ni far alcuna oratione, come si vsa al principio de studii, parendoci qua più conueniente conminciar humilmente per il basso senza molto fausto. Ben che il viceuicario [1] volse auisar' al populo la domenica auante, alla messa grande, che qualunche volesse mandar soi figlioli, sariano insegnati in lettere et buoni costumi gratis. Et cossì il primo giorno venero 20, et ogni giorno si sono multiplicati, tanto che in cinque giorni il numero è de 62 scritti che viengono di continuo, et li receuiamo con le medesime constitutioni che si receueno in Roma. Ogni giorno li meniamo doi a doi a la chiesa (imperoche anchora non habbiamo altar' in casa) a vdir' messa, la quale sentino in genochioni, li più piccoli dicendo la corona, li maggiori l' officio della madonna o li setti salmi, con molta edificatione et contenteza del populo et de li loro parenti, imperoche qua sonno molto rustici et non si soleuano ingenochiar' alla messa ni anche li huomini; et per gratia d' iddio si vede già frutto in questi cinque giorni, in tanto che questa sera mi è statto referitto che vno di questi figliuoli ha ripreso la sua madre perche giuraua, dicendoli che li soi maestri li haueuano ditto che era peccato; et la madre l' ha detto a molte persone, tanto che è quasi publico per la terra. Hoggi è uenuta a visitar la schola il S.re Gouernator' de Monreal, et tanto s' è edificato de veder l' ordine che teniamo in amaestrar' li figlioli che non cessaua de dir' che propriamente pareua ch' Iddio era uenuto a visitar questa terra.

Per più informatione mi è parso descriuer' grossamente, come io saprò, il sito de questa cità et della nostra casa, che più essattamente lo potrà informar il S.or dottor Torres [2]. Monreal adonque è vna cità de 1400 casa o più, lontana de Palermo

---

[1] Cardinalis Farnesii, Monteregalensis Archiepiscopi, Vicarius hoc tempore erat Joannes Petrus Fortiguerra. Rocchus Pirrus, *Ecclesiae Monteregalensis Notitia III*, lib. I, n. xxvii.

[2] Doctor Balthasar de Torres, cujus hic fit sermo, quique Romae jam hoc tempore erat (Vide Polanci *Chronicon*, t. iii, pag. 8), in Sicilia in comitatu Joannis de Vega, Proregis, versatus fuerat; ideo Monteregalensis urbis situm bene noverat.

quatro miglia, ciò [è] vna hora buona de camino, verso il ponente o mezo giorno, posta in piede d' una montagna; et ha la vista de Palermo, et del mare, de valli et montagne; e intorno sonno giardini bellissimi et fructuosissimi, in modo che tutta quella valle de Monreal a Palermo par che sià vn panno verde, non solamente nella stade, ma etiandio nella inuernata, per esser' piena d' oliue et de merangli, in tanto che dicono li Monrealizi che, quando il demonio, tentando il nro. S.re, lo portò *supra montem excelsum etc.*, che fu supra vna de queste montagna *(sic)* et li monstrò questa valle *dicens: haec omnia dabo tibi etc.* Il sito di questa cità è alquanto simile a quello de Tiuoli; benche in ogni cosa lo supera, et non ha fiume, ma in luoco di esso ha moltissime et abondantissime fontane. Il collegio sta in vno delli megliori siti de tutta la terra, imperoche ha bellissima vista de tutta la valle, di Palermo et del mare in modo che non può intrar' una minima naue ni galera in Palermo, che non la vediamo meglio che de Palermo. Sta nel più habitato de Monreal, appresso la piace et non lontano della madre chiesa; et per il giardino possiamo andar' fuora della terra, senza passar' nissuna casa et senza esser' visti. Habbiamo tre fontane: l' una alla porta di fuora, l' altra al cortile dentro, et l' altra alla cucina. In mezo del cortile (che è grande come quello della portaria in Roma) sta vn cienzo, cioè vno arbore che porta mora branche, molto grande. Habbiamo vn giardinetto come la mittà de quello del collegio di Roma, con vna fontanella et bellissima vista, per il quale descendiamo in vno altro giardino, doi volte più grande che quello della casa de Roma, pieno de bellissimi arbori, per il quale si va fuora della terra senza esser' visto: ben è vero che non è anchora nostro; ma mi ha detto il S.or Gouernator' che in ogni modo ci lo vole far' hauer', et per adesso habbiamo libero ingresso in esso. Le stanze sono molto commode, massime per l' officio nostro, imperoche sono quatro stanze terrene, le quale hanno le porte per di fuora della strada et per dentro alla casa nostra, delle quale due seruirano per schole, et delle altre due si farà vna capella, et sarà grande quasi due volte come la prima classe de Roma. Dell' altra banda, cioè verso il giardino, habbiamo vna salla, vna cucina et tre camere; tra queste stanze et le altre, che seruino per le schole, ci è vno piccolo discoperto, che sta

apresso della porte dentro [1] et il cortile che io detto. Più sonno due camere noue, che solamente li mancha il tetto, che li muri già sonno fatti. Più è incomenciata vna salla grande et molto bella, della quale li muri sono fatti sopra il primo solaro più de meza canna; di sopra si potriano farsi stanze. Adesso possiamo starci commodamente 8 o noue [2] persone, et con il tempo penso potranno starci più de quindeci. E [3] loco molto sano che già l' habbiamo cognosciuto per esperientia; che Sanctio [4] in Palermo haueua continuo dolor' di testa, et subito che fù arriuato qua, li è passato et hora sta sano. Il simile è di Francisco valentiano, che in doi o tre giorni che è statto qua, li è passato tutto il dolor' de testa che hauea continuo in Palermo.

Qua stiamo adesso cinque, cioè Sanctio, che legge alli figlioli; et Vincentio valentiano, che legge Tullio *de amicitia* et li Æneide di Vergilio et Despauterio; Francisco valentiano è venuto qua solamente per recuperar la sanità. Thomasso, che staua al hospital in Roma, qua ci serue; io sono il quinto solo inutile et *numerus fruges consumere natus* [5]. Penso con l' agiuto d' iddio presto conminciar' a legger' la dottrina x.ana. Iddio ci dia gratia di far' alcuna cosa a gloria sua et vtilità del prossimo.

Quanta alla sanità corporale io mi ritrouo qualche uolta vn poco bene et qualche volta malo, secondo il mio solito in Roma; pur' mi pare ritrouarmi alquanto più forte. Mi pare cognoscer che sia la voluntà de sua Diuina maestà che io stia cossì, poi che per mezo de tante orationi de V. R. et di tanti P. et fratelli et di tante cure et medicine et mutationi di luoco non mi ha voluto render' il S.re la sanità, sapendo meglio quello che mi sia più vtile; il quale sia in ogni cosa laudato et ringratiato, et massime che mi da la contenteza, che per gratia d' Iddio in ogni cosa io mi ritrouo molto contento et allegro. Prego V. R. per amor d' Iddio che se degna per me ringratiar' Iddio de questo et de tutti li altri beneficii che il S.re mi ha fatto, et che, senza più respetto alcuno a questo corpaccio, mi comandi tutto

---

[1] Primo scripserat Oliverius *serue per portaria;* sed iis deletis, superscripsit ipse inter lineas, signo ut hic insererentur addito, *sta apresso della porte dentro.*
[2] Prius erat *sette.*
[3] Ms. habet *et,* sed sensus exigit ut scribatur *è.*
[4] Sanctius Ochoa, navarrus.
[5] Nos numerus sumus, et fruges consumere nati. HORAT. *Epist.* lib. I, II, 27.

quello che sa V. R. sarà più seruitio d' Iddio; imperoche io cognosco che V. R. et li miei [1] superiori molto sparennono [2] et hanno grande [3] cura della mia sanità; sò niente dimeno che tutto quanto fanno è per commissione et voluntà del S.re Iddio, il quale ci dia in tale modo adimpirla che sempre restiamo in gratia sua. Amen.

De Monreal, alli 9 de Jugnio 1553.

De V. R. P.

Indignissimo et inutilissimo seruo nel S.re nro. Jesu X.o

BERNARDO OLIUERIO.

Superscriptio in quarta pagina: † Al molto R.do in X.o P. il Padre M. Ignatio de Loyola Preposito general della Comp.a de Jesu in Roma.

Vestigium cerae sigilli.

---

1 Prius scriptum erat *tutti li miei*.
2 Sic perspicue in ms. positum fortassis pro *risparmiano*.
3 Ubi nunc est *grande*, scripserat primo Oliverius *troppo*.

CCXXX ter

N. N.,
Ex commissione Patris Francisci Palmii,
Patri Ignatio de Loyola.
Bononia, 22 Junii 1553 [1].

✝

Extratto di vna del P. M. Francesco [2] di Bologna alli 22 di giugno 1553.

La quantità et numero di quelli, gli quali si soleuano confessare con li nostri padri, non si è sminuita anzi acresciuta: perche molti et molte nella pascha de la resurretione et pentecoste vennero a confessarsi con li padri nostri, li quali per insino a quel hora eran visuti in grandissima infelicità de l' anime sue, imperoche parte di questi erano tenuti ligati dal nemico de buoni nel fangoso leto de la libidine; agli altri di tal manera hauea abagliati gli occhi la ingorda cupidità de le richezze, che non si cognosceua qual cosa fussi justa o no, per il che loro essendosi inuilupati in queste richezze terrene et piaceri carnali et lasciui, haueano sprezato gli eterni contenti et diletti angelici et diuini.

Tra molti si è ritrouata vna femina miserella, la quale era visuta quindeci anni di quello che haueua guadagnato: hora, inspirata di sua diuina bontà, si è volta al ben operare et confessatasi molte volte con il padre nro. se ne viue castamente et tal vita tiene che pare non sii stata più quella di prima; dil che N. S. ne sii laudato. Altri sono stato, li quali haueuano caricate

---

[1] Apographum in vol. *Mixtae 1553*, duplici folio, nn. 117 et 118.

[2] Sic; verum, ut legenti has litteras facile patet, scriptae hae fuere non a Patre Francisco Palmio, sed ab alio ignoto, qui sub ipso Patre Francisco Palmio Bononiae degebat.

le conscientie di grande somma di danari di altrui, et questo haueuano fatto per diuersi modi, per usure o contrati falsi; et hauendosi confessato et pentitisi di peccati suoi, prometendo ancora di mai più per modo alcuno voler far simile cose, portoron tutti li danari, che erano presso quatro cento scudi in tutto, a nro. padre, acciò li restituisse: ma sua R.ª scusandosi, dicendo che haueua altri impedimenti, negaua di poter far questa opera: ma essi dal' altra parte con simile preghieri lo piegorno, et cusì sua R.ª pigliò la cura del restituire; dil che N. S. fu assai servito del' vna et l' altra parte, restando molto edificati.

Oltre di questo N. P. posse la s.ta pace tra duoi homini, li quali per molti anni non si haueano parlato, et hora lassando tutte le male affetione, viuono in pace et quietamente.

Poco dipoi la pascha de resurretione vn certo giouane giudeo da Reggio, di buona creanza et costumi, ma di magior speranza, era mosso, già duoi anni sono, nel animo a farsi cristiano: non dimeno li inganni del demonio et le polite parole di serui suoi haueuano trattenuto per insino a questo tempo il contento del animo suo: ma esso sprezzando le superstitioni et ombre de' giudei et abraciando più stretamente ogni giorno la s.ta fede di Jesu Xpo., lasciata da parte la patria, gli parenti, amici et tutti li beni terreni, de' quali n' haueua grande abundanza, se ne venne a Bologna, et subito andò a presentarsi a Monsignore Vicario, similmente domandandoli l' aqua del batesimo; il qual, subito che l' hebbe alquanto esaminato, l' dete a N. Padre aciò lo amaestrassi nele cose de la s.ta fede. N. padre, pigliandolo in casa molto gratiosamente et con ogni charità, l' esaminò ancora lui molto stretamente; et non ritrouando in lui cosa nesuna finta nè simulata, ma ogni cosa pura e neta, l' ritenne in casa; et cusì li nutrissimo corporal et spiritualmente per insino al giorno nel quale douea batezarsi, il qual era dele feste del pentecoste. Nel tempo che stese con nuoi fece grande profitto nela santa fede et nele virtù et costumi, cosa certo de la quale molti se ne merauigliauano. Parue ancora buono a molti huomini di qualità che si facessero processioni in allegreza et trionfo di questa anima benedeta guadagnata, le quali l' acompagnassero per insino al s.to batesimo; la qual cosa fu fatta con molta edificatione del populo et contenteza di quella anima; et essendo fra tutti duoi li padri nostri, cioè da vna parte hauendo

il padre nostro, dal' altra il padre M. Lorenzo [1], così lo conducessimo a la chiesa catedrale, guardandolo et rimirandolo tutto il populo, dil quale erano piene le strade da ogni parte facendo ancora grande allegreza con voce sparse in laude sua. Molti non cessauano di rallegrarsi et laudare il Signore de la singular gratia, che sua magestà diuina l' hauea fatta, di esser venuto [ne] le mani di n. padre per essere amaestrato nella s.ta fede. Oltre di questo pigliò il s.to sacramento con tanta pronteza et deuotione che mosse il populo, del quale era piena tutta la chiesa, ale lachrime, perciò che la facia sua, per che era giouane di 22. anni, di tal maniera si mutò et tanto riluceua che non già pareua humana, ma bene angelica. Finite queste cose, n. padre judicò esser buono acompagnarlo per insino ad un castello chiamato S.to Giouani, doue lui hauitaua, non tropo discosto da Bologna; la qual cosa subito che la intessero quelli del castello, si aparechiorno insieme con tutto il clero et li vennero al intorno *(sic)* fuori del castello et lo condussero ala chiesa con grande trionfo et allegrezza nella quale n. padre a richesta de i primi del castello predicò; doue concorse tanta multitudine di gente che si premeuano gli uni et gl' altri nella chiesa; nella qual predica che iui fece et nelle altre così piacque et così dilettò quelli animi che ne mouete molti et li suspinse a pigliar nuoua maniera di viuere; et li primi furon duoi sacerdoti, la uita et costumi de i quali porgeuano grande libertade a gli altri di malfare: ma hora per gratia dil S.re aiutati grandemente dal S.re per li consegli di n. padre, lasciati li giuochi et balli et le dishoneste et lasciue compagnie de mondani, se ne viuono religiosa et santamente. Quiui ancora n. padre fece vna pace tra il padre et il figliuolo, la quale molti haueuano probato a farla, non dimeno non haueuano potuto per più rispetti, ma esso con gran facilità et poche parole la conchiuse. Furon le confessioni, che là intesse, più di qoarenta, nele quali fecero grande fruto quelle benedete anime, le quale hanno più bisogno di buon pastore che delo isteso cibo che pigliano corporale. Hor, quando sua R.a fu per partirsi, molti de li primi stretamente la pregauano che volesse restar con loro o uero

---

[1] P. Joannes Laurentius hoc ipso anno ad sacerdotium promotus. Vide Polanci *Chronicon,* t. iii, pag. 133, n. 265.

andar alcuna volta a predicare, prometendoli di voler far molte mutationi; ale richeste de i quali rispose che quando havrebbe tempo et la oportunità, li satisfarebbe. Et cusì lasciò il giouane nele [lor] mani ben instruto, ricomandandolo assai a li principali del loco.

Il P. M. Lorenzo ha molte volte visitato le prigioni, doue ha predicato et predica ancora le feste per consolatione di quelli poueri pregioni, li quali ha ancora confessati et comunicati per la maggior parte con grande contenteza di essi et edificationi de li guardiani dele prigioni.

Non mancano ancora quiui huomini honorati et da bene che continuamente ricerchino l' agiuto di n. padre in molte opere pie et officii di charità, tra quali molto se ne serue Mon.or Vicario in reformare monasterii di vergini, nela quale opera molto si afaticha S. R., per che in essi predica spesse volte come le feste et fra la setimana molte volte; li da ancora li essercitii spirituali; odde le loro confessioni, acciò meglio si lascino regere dali suoi superiori. Fa ancora molte altre opere, le quale saria molto longo a narrarle, donde ne viene grande edificatione et reformatione de quelli monasterii, per che poco a poco lasciano queste affetione terrene et carnali et si sotopongono al soaue giogo de la s.ta obedienza, ogni cosa resignando al comune del conbento. Ma per che il populo non si turbi restando alcuna festa senza predica, il P. M. Lorenzo predica; non dimeno sua R.a non lascia di predicare nele feste più solenni con buona audientia et maggior attentione et fruto dele anime, che di giorno in giorno si vanno ritirando da li vitii ale s.te virtù et buone operationi.

Li scolari fanno non poco frutto nele letere et costumi; imperoche loro animi, li quali per auanti peregrinauano nela malitia, al presente si riducono nele virtù; et per ciò ogni giorno è lodata et aprouata questa s.ta impressa da molti gentilhuomini et altre persone honorate. Il sabato il P. M. Lorenzo li lege la dotrina cristiana et le regole, le quali gli ha lasciato il R.do P. Comissario [1].

---

[1] P. Joannes Baptista Viola.

Pag. 362. post litteras Lucii Croce addendae sequentes:

CCXXXVII bis

P. Emmanuel Lopez
Patri Ignatio de Loyola.
Compluto, 7 Augusti 1553[1].

Ihs.

Muy R.do en Chr.o P.e

La gratia y paz de Chr.o nro. S.or sea siempre en nuestro continuo fabor y ayuda.

Lo que se offrece despues de las passadas que hazer saber á V. P., es de la salud destos sus hijos, que, aunque algunos han estado muy al cabo de calenturas como es el P.e Villanueua, el H.o Dionysio y el H.o Don Luis [2], ya por la bondad del S.or están muy mejores; mejórenos el Señor en la salud spiritual, ques la mejor.

El H.o Don Teotonio [3] tanbien ha passado por aquy á Portugal con tanta enfermedad que el ir en litera, no pudiendo de otra manera, lo demuestra; los médicos le mandan uaya buscar los aires de la tierra.

Esse mesmo dia se partieron tambien de aquy el P.e M.o Symon y el P.e Melchior Carnero, que van á Roma [4]. Van adelante para aperçebir lo que fuere menester para el passage [5], aunque ayer nos dieron nueuas no muy al propósito desto, si que las galeras no passauan agora por Génoua por causa de la armada del turco; no sabemos en qué parará; los quatro que

---

1 Autographae, duplici folio, n. 236, in vol. *Mixtae 1553*.

2 P. Franciscus de Villanueva, Complutensis Collegii Rector, Frater Dionysius Vazquez, scholasticus; de tertio, fratre *Don Luis* statuere quis fuerit non valemus.

3 Theutonius de Bragança.

4 Vide supra, t. II, pag. 351.

5 *para el pasage,* ad navigationem eorum, qui infra nominantur.

de aquy auran de ir son el M.º Montoya y M.º Pisa [1] y otros dos bachilleres en artes, todos muy hábiles; y esperamos en el S.or se ha de seruir mucho dellos, que nos dan mucha expectation de ser quales V. P. los quiere.

Para Córdoua tambien será menester proueer de aquy, y ansi creo que irán cynco ó seis; el P.e Fran.co [2] escriuió dende Medina [3], cómo iua allá con el P.e Don Antonio [4] á poner en orden para que se dé principio, para el qual da luego la marquesa [5] cient mil maravedís de renta afuera otras cosas .S. [6] pan, azeite yotras menudentias.

Siempre se offrecen aquy muchas personas, que desean y piden entrar en la Compañía, y son muchos tales que solo el no auer apareio para recebirlos por la pobreza deste colegio, en que al presente está, se les cerró la puerta; con todo esto hemos estado ogaño siempre çerca de treinta. Esperamos en el S.or dará presto oportunidad para poder recoger los que su Magestad llama para obreros desta su viña.

No se offresce otro sino que las cosas de la Compañía en estas partes van siempre por la bondad del S.or en mucho augmento; este verano estan diuididos los hermanos por Cuenca, Sigüença y otras partes, y dellos se sirue nro. S.or mucho. Aquy siempre ay muchas ocupationes en confessiones, exercitios y otras obras spirituales. V. P. ruegue al S.or nos dé las fuerças spirituales, que para fielmente seruir á su magestad en este ministerio es menester.

De Alcalá y de Agosto 7 de 1553.

De V. P.

mínimo é indigno hijo,

EMANUEL.

Superscriptio in quarta pagina: Ihs. Al muy R.do en Chro.

---

[1] Mag. Joannes de Montoya et Mag. Alphonsus de Pisa.

[2] P. Franciscus de Borja.

[3] Methymna Campi, *Medina del Campo.*

[4] P. Antonius de Córdoba.

[5] Catharina Fernandez de Córdoba, Marchionissa de Priego, Patris Antonii de Córdoba mater.

[6] .S. *á saber,* scilicet.

p.e el P.e Maest.o Ignacio de Loyola, prepósito general de la compañía de Jhs. en santa Maria de la Estrada. En Roma.

Alia manu: 53, Alcalá, 7 Aug.

Pag. 373, post litteras Melchioris Cotta adde sequentes:

CCXL bis

P. Balthasar Diaz
Patri Ignatio de Loyola.
Valentia, 31 Augusti 1553 [1].

† Ihs. Maria.

Muy R.do en Xpo. Padre:

La graçia y paz de nuestro Señor Jesucristo sea en nuestro continuo fauor y ayuda. Amen.

Esta es para dar á Vrā. Paternidad auiso de lo que el Señor se á dignado de obrar por sus instrumentos indignos en estos quatro meses pasados: y es que los Padres que aquí están, que son tres [2], los más días están ocupados en confesiones que acuden á nuestro colegio, y tanbien fuera, por no ser acabada la yglesia, para confesar las mugeres, las quales en extremo desean ver acabada la yglesia por venirse á confesar y á consolar en ella; y ansí pienso que se acabará á lo más largo para la quaresma que viene, porque el S.or Domenech [3] con mucha diligencia lo trabaja por cumplir su deseo y el de muchos.

La doctrina christiana se continúa los domingos y los otros días de fiesta, tanbien se haze plática spiritual de la fiesta, y

---

[1] Ex autographo transcriptae et nobis humaniter transmissae a P. Caecilio Gomez Rodeles.

[2] Vide Polanci *Chronicon,* t. III, pag. 372, n. 810.

[3] Dnus. Petrus Domenech, nostri Hieronymi Domenech pater.

con no venir más de hombres (por falta de la yglesia) y el lugar no ser muy cómodo, ay mediano auditorio.

Los dias pasados, por Julio, tubimos por acá jubileo y se confesó gran número de gente de nuestro colegio, y se visitaron las cárceles, y se ganaron cerca de cincuenta encarcelados. Y en este jubileo, por medio de un Padre salieron tres ó quatro personas de peccado, que avia mucho tiempo que estavan amancebados: vno veynte años, ó cerca, otro diez, otro quatro; y tanbien como el jubileo truxese dos semanas [1], y en la primera no se mouiese la gente á ganarle, siendo muy grande, vn Padre se fué á la plaza y en mitad della predicó reprehendiéndoles del descuydo que tienen en ganar vna cosa tan grande y amonestándoles que, pues avia tiempo, que era la segunda semana, que no dexasen de ganalle; y le oye la gente con harta atencion y muchos se hedificaron del zelo del Padre.

Nuestro Señor nos de á sentir su sancta voluntad para que aquella perfectamente cumplamos.

De Valençia postrero de Agosto de 1553 años.

Tuus in Xpō. filius indignus,

† BALTASAR. †

Superscriptio: Jhs. M.ª Al muy R.do en Xpo. padre el padre nro. maestro Ignacio de Loyola, prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

---

[1] *como el jubileo truxese dos semanas,* cum ad jubilaei indulgentiam obtinendam duarum hebdomadarum spatium esset concessum.

Pag. 390, post verba Praecedentium Joannis Gambari litterarum fragmentum italicum, *in quibus (vide infra, in II Appendice, Corrigenda) vox* fragmentum *in vocem* exemplum *mutanda est, insere sequentia:*

Joannes Gambarus
Patri Ignatio de Loyola.
Venetiis, 2 Septembris 1553 [1].

†

La gratia d' Iddio, et l' amor' di Jesu Christo S. N., et la communione del santo Spirito, sia sempre con tutti noi. Amen.

Molto R. P.: scriuessimo ben gli mesi passati lettere de dui termini, replicando breuemente, quanto haueuamo scritto auanti per l' altre quadrimestri. Ma perche nelle prime habbiamo forse passato ogni termine et douere nell' esser longhi, narrando alcune cose in certo modo historicamente più presto ch' in breuità all' epistola conueniente: et perche l' altre, per le quali molto breuemente raccogliessimo gli dui quadrimestri, non son arriuate, o sia por causa d' i corrieri, o per nostra; noi com' è debito et conueniente, replicaremo detti quadrimestri riducendogli a queste terze, quanto breuisimamente si potrà, non pretermettendo pero cosa d' importantia di quanto potremo ridurci in memoria di certezza ferma, et la breuità ch' habbiamo a cercar' ci permetterà. Et primamente comminciarò de cosa commune alli 3 quadrimestri ch' io ho a comprender', cioè della frequentia et d' huomini et de donne, quali la bontà del Signor ogni domenica et festa suol communicar del S.^mo^ Sacramento del' altar': il numero de questi è stato sin qui non poco secondo il loco. La più parte di questi tali son' talmente inferuorati di deuotion et charità verso il suo Signor et verso il prossimo, che molto pronti et volentieri si mettono ad ogni fati-

[1] Prior haec et longior hujus epistolae pars est in vol. *Quadrimestrium anni 1556,* in duplici folio. nn. olim. 184 et 185, nunc 176 et 177; estque, ut posterior (t. II, pag. 390), apographa.

ca, spesa, et pericolo di perder' qualunque fauori, robba et fama mondana, doue veggono speranza o segno alcun' di causar, conseruar et augmentar la salute del prossimo. Nel che ad ogni modo non fanno pocho profitto, impero che non hanno mai mancato di ridurr' alcuni all' aggiuto spirituale, li quali tutti o in bona parte notabili, et altri che o per fama del luogho che cresce tuttavia, o per inspiration' bona di Dio, sonno venuti a noi, sarria longho a raccontargli, ne molto al nostro proposito dell' esser' breue. Ma quanto altre, ciò è, quei deuoti delli Padri s' appartene, alcune per fin' all' hora, come si scrisse, et alcuni altri dopo si sonno dati dil tutto al seruitio d' il Signor in Relligioni bone et sante. Tra i quali principalmente sonno alcune meretrici, le quali, riceuute tra le conuerse, perseuerano in sancta vita et casta. De quali vna nobil di sangue, di forma quasi senza pare, d' età de XVI anni, de statura alta quanto alcuno di noi, et finalmente tale, che poteua facilmente diuentar vna peste et ruina della giouentù uenetiana, come assai ben' e troppo dimostraua il principio suo pernitioso de tanto pochi mesi, lodato sia Jesu Christo che l' ha scampata et tolta quasi violentemente alli settatori, che sin' alla confessione istessa dopo la chiesa nostra gli insidiorono per rapirla per forza. Ma Jesu Christo benedetto, che dispone ogni cosa in fortezza et sapientia, talmente se degnò tocarli il cuor' nella confessione ch' a pena ben finito di confessar', del tutto disposta, fu condutta sotto coperto per casa nostra, et posta in vna gondola (cossì chiamano queste barchette venetiane) subbito fu condotta alle conuertite, accettata et vestita, doue con le gia dette attende con grand' ardor alla' mortificatione, di che (secondo ch' il Rettor loro ci affirma) danno chiari segni a tutta la congregatione, ch' è de 250 donne conuertite tutte da simil vita.

Item alcuni nostri scholari sonno intrati in religioni, alcuni aspettano con desiderio d' esser' accettati, et altri non ci danno manca speranza bona di se. Sonno anchor alcune vergini col medesimo desiderio de Relligion, dedicate gia in tutto al diuino seruitio. Similmente certi giouani soliti venir alli S.mi Sacramenti, alcuni intrati, altri per intrar'.

Delle prediche et altre confessioni, benche fredde forse rispetto a gli altri collegii, non però son state disutili ne

ociose: le poche prediche che fuora si ha fatto, fuora della nostra chiesa, a diuerse suore et monache, oltre l' altre cose che lascio, han fatto questo frutto: che essendoui presente vna gentil donna molto ricca et nobile quanto al mondo, la quale gia auanti alcuni mesi hauea diterminato et promesso di vestir et subuenir a gli figlioli di vn certo poueretto, ma per la poca forza et virtù ch' in lei haueua la charità, non pareua peruenir' altrimente al' effetto di tanto buon' opera, sia lodato il Signore che allora vinta in quella predica, et ritornata sino a casa non gli vestì solo, ma gli prouisti d' altre necessità non manco importanti. Vn' altera che auanti molto tempo visse in impudicitia, in vna di quelli prediche si conuertì al Signor. Il frutto che in esse monache si è fatto, ne è segno il desiderio grande loro nel domandar' altre, et altre simil ragione lo dimostrano, quali per breuità lascio.

Nelle lettioni che in casa nella nostra chiesa è solito far il P. Maestro Cesare, par ch' il Signor habbia dato vna certa efficacia che rarissime sonno state quelle, per quali il Signor non habbia tirato alcuni o a confessar', o a qualch' altro aggiuto spirituale. Le confession' ad ogni modo son state assai, et con diuersi frutti. Ne sonno fatte molte de molti anni per sin' a di 30 et più anni, et molte generali che sarebbono longhe a referirle in particolari, per esser state molto diuerse. Impero che per altre si sonno reconciliate inimicitie crudeli, et per sin' all' ammazarsi l' vn' l' altro pericolose: per altre si son smorzati odii, contentioni, inuidie, disperationi, sì d' huomini come de donne: per altre finalmente altri beni col diuin' aggiuto si son fatti, come cauati del peccato adulteri, concubinarii, rattori, et che molto son peggiori, non pocchi heretici si son leuati dalla iniquità et perfidia sua. Bona parte di questi non disconoscenti de tanto bene ritornano alle volte alli S.mi Sacramenti. Ma tra questi due n' ho notato più segnalate, due adultere et di casata et di robba nobili, ma de peccati del adulterio, incantamenti, et de simili scelerità puzzolente: l' vna per molti anni maritata con marito, l' altra de molti come donna publica commune, benche occulta, per esser maritata. Pur lodato ne sia Jesuchristo, tal' è stato la conuersione loro nella prima sua confessione (la qual solo per finger et simular erano venute a fare) che dopoi sempre in spesse confessioni et communioni

non cessano di rigar i piedi dil Signor con molte lachrime. Ne dubito che non gli sieno perdonati molti peccati, perche amano molto.

Non tacerò d' vn' altro anchora che dieci o più anni viuendo con la concubina, et infermatosi alla fine, a pena, se ben gia fusse all' estremo ponto, poteua ridursi per detti del confessor, che si leuassi dalla concubina: l' ha lasciata finalmente et abnegata, scampando ogni fornication per l' aduenire, et a tal per misericordia dil Signore è venuto all' vltimo, che vedendósi consapeuole di tanta scelerità, diffidandosi del tutto di se, et riponendo ogni sua fiducia nella diuina clementia, bramaua più presto morir, piacendo cossì al Signor, che scampar, parte per punition' di suoi peccati, parte per cautela et fuga d' ogni altra ofesa del Signor; et certamente tanto quieta et tranquilla et allegra in certo modo è stato la morte sua, ch' affirma el Padre che l' aggiutò morir, ch' ogn' vno gli potria hauer inuidia. Ma de questi sia detto a bastanza; potrebbesi impir più carte chi volessi raccontar ogni cosa in particular.

Quanto alle schole non habbiamo più d' 80, benche puoco più per il passato se ne son ritrouati, hora partendone alcuni vn poco instrutti, hora venendovi noui. Pur vdiamo alcuni anzì molti, che si merauegliano assai de tanto numero in Venetia, oltra certi braccia del mar' senza ponti, parte forsi anche perche questa città, tra l' altre d' Europa, è più data et intenta alla mercantia, come in molti etiamdio ricchi et gentil huomini habbiamo potuto vider', li quali gustata a pena vn poco la lingua latina, leuati i figliuoli dal studio gli hanno applicati chi a mercantie forastiere, chi a ciuili: non però, como speriamo, senza mediocre frutto, et miglioramento de costumi. Quei che sonno stati saldi nelle nostre schole, paiono hauer fatto incredibil frutto, sì nelli costumi come nelle letere. Impero che hauendo cominciato venir da noi grossi et ignoranti in tutto de letere, adesso son ridutti hor mai a tale che vna buona parte della prima classe (che è de 20 o 24 scholari continui quasi) fan non solo congruamente, ma latinamente, et quasi sicuramente, epistole, se ben difficili, et alcune declamationi (quali gia han comminciato a far) cossì nel parlar latino assai sicuri. Seguitano le altre classi questi primi, con non manco frutto secondo l' età sua et tempo ch' hanno cominciato. Quanto alli costumi

tanta è la mutation' de tutti, che meritamente et con raggion debbono dilettar grandissimamente quelli che gli ueggono, anzi come chiaramente si vede, che spesse volte quasi ogni giorno cittadini, gentil huomini, et Sig.ri etiam delli primi della città, passando auante le nostre schole, et fermandosi, non fanno mai fine de laudar l' inuentor' de tanto bella et santa opera, et tanto vtile impressa et salutifera alla giouentù, anzi a tutta la città sua, et spesissime volte li medesimi con gran contento si dilettano ritornarci, ne si satiano di veder'.

Da qui veramente et della pia cura et administration' dell' anime che veggono pigliar' li Padri, senza rispetto et differentia de persone, ma egualmente de qual si voglia condition, et senza premio et proprio guadagno alcuno esteriore, vengono a stimarci di tanta santità' che non solamente vengono molti pregar li Padri con molta instantia che gli vogliano riceuer' sotto cura et obedientia per instruerli nella via de Dio; ma etiamdio per le strade quando ci veggono, dicono noi esser quelli (il che più volte habbiamo vdito noi stessi) veri euangelichi, quali facciamo di niuna cosa tanto conto, quanto della charità et profitto del prossimo. Questo forse vn predicatore, de vita et dottrina molto stimato qua da tutti, l' ha augmentato in qualche parte. Perche questo nella vltima delle sue prediche, che quasi tutta parse hauer destinato in laude della Compagnia di Giesù, in vna della chiese maggior, pien di populo et di molta nobiltà, non affermò solo, ma con molte raggioni comprouò chiaramente, non solamente non esser' sorte de relligione che sia d' esser' anteposta alla Compagnia di Giesù, ma esser' pur nessuna qual si habbia de comparar all' integrità euangelica di detta Compagnia: et che per tanto se volessino in luogho alcuno ricorrer securissimamente et con aggiuto et augmento di sua salute, fusse per confessar, per consigliarsi, per vdir prediche, se n' andassino dritto alla casa della Compagnia di Giesù. Il medesimo pare hauer comminciato ad approuocar *(sic)* anchor' il populo, perche tanta si vede la fiducia et speranza che molti in noi ripongono che, da noi non cognosciuti, con grand' instantia ci preghono, che vogliamo far orationi per suoi amalati, et altri simili casi et negotii d' importantia: il che non vna volta ci è accaduto per le strade, non senza gran nostra confusione. Dirò ancora d' vn medico dottissimo ne mancho pratticho, il quale

confessandosi a noi, et conoscendo poi ch' il nostro medico consueto (il qual anchor' esso d' authorità et dottrina et parentà molto riputato, ne mancho timoroso de Dio, è per far qualunque gran cosa in aggiuto et augmento di questo collegio, di che ne mostra grandissimo desiderio) era amalato, di spontanea sua voluntà, senza esser' riquesto, gia molti mesi ha curato fidelissimamente et con gran diligentia gli nostri amalati, non spargnando fatica ne viaggio ben che longo. Del resto a tal fine vogliamo hauer detto questo.

Pag. 476, post litteras Patris Melchioris Cotta inserendae sequentes:

CCLIX bis

P. Gaspar (de Acebedo?) et P. Franciscus de Estrada
Patri Joanni de Polanco.
Burgis, 7 Decembris 1553 [1].

†

Muy R.do P.e en X.o S N.

La gracia de Chro. S. N. sea en el alma de V. R. Amen.

Por particular beneficio recibo esta obediencia de me mandar el P.e maestro Estrada screvir á V. R.; pues, aunque indigno, será ocasion que V. R. me conozca y ponga en el número de los que le desean servir, y ansí V. R. [2] [quede] con obligacion de tenerme en memoria en sus sanctos sacrificios y oraciones.

Ayer, dia de Sant Nicolás, recibió el P.e maestro Estrada las

---

[1] Autographae, in vol. *Mixtae 1553,* in fol. unico, n. 440.—Haud facile decernere est an menstruae an quadrimestres sint; verum quadrimestrium. quae desiderantur, locum optime implent.

[2] Prius scriptum erat *m*, quod est *merced;* sed mutatum est in *r. (reverencia).*

cartas embiadas por la via del Señor Andres de Polanco, y vinieron en 15 dias. Todos nos hemos regocijado en el S.or de las nuevas y del exercicio de los estudios y letras del colegio [1]. Guíelo el S.or á su honrra y gloria en contino augmento.

En lo que V. R. escribe que esta casa se nombre colegio y lo sea [2], ansí lo quiere el P.e Maestro, y ansí lo llama; y para esto a dado principio: que ayer, dia de S. Nicolás, empezó á leer en Sant Gil vna licion de la sagrada escriptura y de los psalmos; y la leerá los domingos y fiestas, despues de comer en aquella igliesia, y entre semana, miércoles y viérnes en nuestra capilla. Es de alabar al Señor y de gran consolacion ver la gracia y la facundia que tuvo el P.e en la licion, y la aceptacion y estima y deuocion, con que fué oydo y lo es en sus continos ser mones. Sea el S.or loado por ello.

Tanbien se haze gran fructo con mucha edification de la gente en la doctrina xpana. que el P.e don Diego de Guzman enseña los domingos y fiestas en vna igliesia, á do se junta tanta gente, así de la principal como de todas maneras y edades, que para este pueblo es cosa de notar. El doctor Loarte [3] tanbien trabaja en muchos sermones, y ansí mesmo en muchas confesiones, en que todos nos ocupamos; que, bendito sea Dios, es tan frequentada nuestra capilla, ansí á las misas como á las confesiones, que poco nos dexan sosegar.

Esto es, padre mio, lo que ay de que poder avisar á V. R. y de la salud de toda la casa. Dé el Señor á V. R. su sancta gracia y bendition y gran augmento de su diuino amor.

De Burgos á 7 de dez.e de 1553.

De V. R. siervo indigno en Chro.,

GASPAR [4].

El Padre Hernandaluarez [5] no reside más aquí; que está en Avila [6], aunque yo más le quisiera aquí que allá.

---

[1] *del colegio*, scilicet Collegii Romani.

[2] Hoc non Patri Estrada tantum, sed etiam Patri Araoz, Provinciali, scripsera *ex com.*, Polancus, ut videre est in ejus *Chronico*, t. III, pag. 318, annot. 1.

[3] P. Dr. Gaspar Loarte.

[4] Sic; cognomine non expresso. Manus tamen est Patris Gasparis de Acevedo, Burgensi Collegio sub hujus anni finem praepositi.—Quae, tamquam post scriptum hic sequuntur, manu propria scripsit P. Franciscus de Estrada.

[5] Vide supra, t. I, pag. 540, annot. 1.

[6] Vide POLANCI *Chronicon*, t. III, pag. 366, n. 804.

Ayer resçebimos las cartas, y oy despaché las que yuan para el P.e Prouinçial á Valladolid; y las que yuan pa el P.e Comissario [1] y el P.e Fran.co [2] embié á Córdoua, donde están.

Luis de Polanco [3] me a venido oy á hablar; desposóse ayer, que llegó la licentia, y téngole de confesar mañana, dia de nra. S.a de la Conception, y comulgará á mi missa, con otro señor que se llama Luis de Castro.

Son tantas mis occupationes con confesar y leer y predicar y dar audientia á los que van y vienen, que me cayó mucho en gracia el dezir nro. P.e [4] que cantase yo en el coro, y que para mí solo daua licentia [5]. Gloria al S.or que me da fuerças para cantar en el púlpito.

El Jubileo pensamos de ganar el dia de S. Juan.

En lo de Juan de Vitoria [6] se hará lo que se pide: acá se tiene cuenta con su casa.

Y porque estoy occupatíssimo, no alargo más.

STRADA.

Superscriptio in altera pagina, manu Patris Estrada: ✝ P.a el P.e M.o Polanco de la compañía de Jesus.

Alia manu: 53, Burg. 7. Decemb.

---

1 P. Hieronymus Natalis.
2 P. Franciscus de Borja.
3 Is erat frater Patris Joannis de Polanco.
4 Ignatius.
5 Scripserat haec, *ex com.*, Polancus Patri Estrada, ut videbitur in *Nova Serie litterarum Sancti Ignatii.*
6 P. Joannes de Victoria.

Pag. 487, post litteras Nicolai (Gracida?) insere sequens:

Praecedentium fr. Nicolai Gracidae litterarum hispanum exemplum [1].

IHS

La gracia y paz y amor del Espíritu Santo sea siempre en nuestra ayuda y favor. Amen.

Auiendo de screuir, R.do en X.º Padre, lo que en estos 4 meses pasados en esta tierra a nuestro Señor obrado por medio de la Compañía, diré primeramente lo que toca á nuestros hermanos, los quales ocupados aora en oraciones, aora en otros exercicios spirituales, uiuen en suma paz y quietud spiritual con continuo aumento de uirtudes, para lo qual no poco les ayudan las reglas y constituciones declaradas por el P. Gerónimo Nadal con suma estimacion y alegría de todos: y no menor es el aprouechamiento que de los que están en la casa de prouacion claramente se uee, con los quales, entre otras muchas cosas en ellos dignas de loor, principalmente floresce la constancia y perseuerancia firme en este nuestro instituto y modo de proceder. Aprouechan mucho en los studios nuestros studiantes, siendo para esto el Padre Gerónimo Nadal gran adminículo (con el órden que acerca de los studios nos dexó puesto); y principalmente los que primero oían la lógica en nuestro collegio, los quales siendo mandados uirla en las scuelas públicas, es tanto el aprouechamiento, que pone admiracion á los condicípulos que de fuera la estudian con ellos, y sobrepuja mucho á la expectacion que dellos tenian sus maestros; y sus condiscípulos claramente afirman que de un año de lógica an de salir más aprouechados los nuestros que ellos de dos; y no es menor el prouecho de los demas hermanos en las letras,

---

[1] In vol. *Quad. 1553-1554,* in duplici folio, nn. 628 et 629.

los quales cada vno en su facultad (segun que el P. Nadal les dexó ordenado) estudian.

El seruicio de casa todo conforme á la ordenacion del Padre procede. Hazen los tonos todos cada dia en el refitorio, y los domingos predica á los hermanos vno de los que están en la casa de prouacion. Está ya constituido vn síndico, el qual tiene cuidado de notar los defectos que en todas las cosas se hazen. Los domingos á la mañana predica en nuestra iglesia el P. Maximiano con mediano auditorio y edificacion. A la tarde haze doctrina el P. Correa, el qual tambien algunos dias de fiesta con no menor edificacion predica. Otras muchas cosas nos dexó el P. Nadal ordenadas, de las quales no me paresció necesario dar cuenta.

Vinieron de Euora por mandado del P. Miron dos sacerdotes para ser aquí resceuidos, y estos bien aptos para nuestro instituto, los quales se rescibieron, y perseueran, con grande edificacion de los hermanos y aprouechamiento suyo, en el propósito començado. Tambien se rescibió otro sacerdote, que uino de Salamanca.

Los dias pasados murió vn hermano que se llamaba Alfonso Vaz, cuya muerte no fué de menor edificacion que lo auia sido su uida, el qual estuuo enfermo seis ó siete meses: y como estubiese ya dexado de los médicos por ético y tésico sin remedio humano, y fuese vecxado con continua calentura, no obstante esto, tenia siempre dos horas ordenadas de meditacion, las quales tenia con muchas lágrimas: y si en este tiempo entraua algun hermano á uisitarle, dezia que estaua occupado, y esto exceptando muchos ratos que, hallándose solo, no los dexaua pasar ociosamente: de modo que fué muy dado á la oracion, y muy uisitado de Dios N. S. en ella, con continuas lágrimas, como dicho tengo. De noche se leuantaua muy disimuladamente, por no ser sentido, y poníase á meditar sobre la cama de rodillas; y á tan feruente oracion se ajuntaua vna continua mortificacion, re cogimiento y guarda de sí mismo, lo qual sumamente nos edificaua á todos. Era tan amigo de la pobreza, que en su enfermedad, por estar desahuciado de los médicos, le dieron licencia que comiese de lo que quisiesse, y pidió con mucha instancia que le diesen á comer todo lo que comian los negros, lo qual comia por imitar á Jesu X.º pobre. Despues que se halló enfermo, co-

mulgaua más á menudo de lo que suelen los hermanos, por ser deuoto del S.mo Sacramento, y hallarse con esto consolado. Nunca dexó de hazer sus exámenes á las mismas oras que tañían á los hermanos, y lo que más es, que tenia tanta cuenta consigo, que cada dia hazia el exámen particular. Con estas y otras muchas muestras de virtudes edificó mucho los hermanos, y en su enfermedad mostró quién auia sido en su salud: y desta manera teniendo rescebidos todos los sacramentos, en muy brebe spacio acabó suauemente su destierro, y se fué á la otra uida, teniendo por cierto que reina con X.º. Estuuo en la Compañía dos años y medio.

La mucha deuocion y deseo de uirtud, que en esta ciudad ai, claramente se muestra en la frequentacion continua de los sacramentos. Es grande el número de la gente deuota, y siempre ua en crescimiento, ayudándoles á esto los de nuestra Compañía con todos los medios que para esto se tienen; y puesto que entre la semana muchos se confiesan y resciuen el S.to Sacramento, empero los domingos y dias santos muchos más, entre los quales uienen muchos studiantes no de baxa suerte.

Esta Nauidad pasada fué el número de las confesiones tan grande, que 15 Padres nuestros no bastaron á oirlas todas, aunque confesaron algunas horas de noche con todo el dia; y por tanto fué tambien grande el número de los que se confesaron y rescibieron el santo Sacramento en la iglesia mayor: en nuestra casa tomaron el Señor 400, ó más. Ai otros más aprouechados, los quales no solo [no] se contentan con confesar y comulgar muchas vezes, mas aun se dan al recogimiento del spíritu y á la oration mental.

Con tales y otros semejantes santos exercicios a crescido y cresce mucho más cada dia en esta ciudad la opinion y estima de nuestra Compañía. No quiero dexar de dezir lo que nos a edificado mucho estos dias pasados. Acontesció que vn sclauo mató á su amo, por lo qual fué sentenciado á que le atenazasen bibo y le cortasen entramas manos, y finalmente fuese ahorcado. Fueron llamados dos Padres de casa, los quales le animaron y le esforçaron de tal manera que, quando lo atenazauan, alababa y daua gracias á Dios con alta boz, porque ántes de su muerte le auia dexado hazer penitencia. Dió despues las manos, para que se las cortasen, con muy gran ánimo y pacien-

cia; y finalmente muy esforçado en la Pasion de X.º por las palabras de los Padres, acabó su uida muy bien, dando gran edificacion de sí á las gentes, y no ménos los Padres, que tan bien le ayudauan á padescer, edificaron á todos.

Así mesmo no deuo callar esto que espantó á muchos y confirmó á otros en su religion. Fué vn sacerdote que porque lo echasen de casa no quería dezir misa, ni atentar por lo que le mandaua el P. Rector, ni obedescer; el qual, segregado de la Compañía, no libre de los uotos, informando mal á algun hombre docto de los que él consultó, tenía para sí ser ya desobligado de los uotos; y como era tenido en el pueblo en alguna cuenta de quando estaua en casa, osaua dar meditaciones, exerçiçios, conseios, y oia confesiones, y hazíase padre spiritual de muchos, y auia embiado ia al Nunçio para que le diese poder para hazer semeiantes cosas, quando súbitamente le toma vn dolor en su persona, sin poder hallar los físicos causa alguna sino sólo el remordimiento del alma. Posaua en vna casa pobre, y cresçiendo la enfermedad, fué nescesario lleuarlo al ospital, y ántes que allá lo lleuasen, fué nuestro P. Rector á uerle y rogarle que uiniese á casa para curarlo: menospreciόle las palabras, y respondió que mejor se curaria él mesmo á sí que no nosotros. Oiendo tales palabras nuestro P. Rector, mouido casi con spíritu de Dios, le dixo que mirase por lo que auia hecho, que Dios lo auia de castigar; y esto ansí como lo demás menospreció; y lleuado al hospital, luego de allí á vnos quantos dias, luego se le hinchó el pie izquierdo, y adolesció más grauemente; tanto, que pensaron que muriera. Entónces el P. Nadal desobligóle de los uotos, mouido de piedad, si de aquella auia de morir; mas si conualesciesse, que quedase obligado como ántes; y el bendito riiose desto, dándose á entender que estaua desatado de los votos. La hinchadura del pié de día en día y de hora en hora crescia; mas el dedo pulgar dañóse tanto, que por conseruaçion del pié fué nescesario cortarlo, y cortado no se mouió. Quiso nuestro Señor, porque no se muriese el alma, castigarlo más: encendiéronse en fuego otros dos dedos del pié y fueron cortados. Despues encendióse el pie en fuego, y diéronle 9 cauterios de fuego, y cortáronle muchas partes del pié; y temiendo que el fuego no llegase dentro en las entrañas, auisáronle que se dispusiesse para morir.

Mouiólo entónces Dios, y conosçió el buen Padre el engaño y herror en que estaua, y mandó llamar al P.e Rector, y pidióle perdon, confesando su pecado; púsose en manos dél, y sometióse á toda obediencia de la Compañía de Jesus, rogando muy humilmente que lo admitiesen. El Padre díxole que no lo podia rescebir; empero dióle grande esperança dello, que scriuiria al P. Nadal, que ia se auia ido á Castilla; y con esta confiança está muy contento y alegre. Y de lo que hombre se deue marauillar es, que despues que se entregó á N. P. Rector, aunque le cortaron el pié por la juntura, cesó el fuego, y no pasó más adelante, como pasó en todo el pié, cortados los dos dedos; y los médicos lo dexauan ia por perdido, diziendo que en balde le cortauan el pié. Quando le auian de cortar el pié, mandó pedir vn Padre para que le aiudasse y confortase. Fueron allá dos Padres, los quales, como le cortauan el pié, dezian el nombre de Jesú, lo que le confortó tanto, que despues dezian que apénas auia sentido el dolor del pié. Aún está en el ospital, y uan allá los hermanos á uello, á los quales llama bienauenturados con alta voz.

Por esta no digo más, R.do P., sino que todos humilmente rogamos á su Paternidad que en sus santas oraçiones nos encomiende á Dios, para que siempre haga crescer á maior gloria suia todas nuestras cosas.

A 30 de Diziembre, 1554 [1].

De V. P.
hijo y sieruo en Xpo.,

NICOLÁS.

No faltan otros castigos bien graues sobre los que se salieron. No me espanto no poder hallar descanso los que an desamparado á Dios. Vno dellos apalearon el otro día públicamente en esta çiudad. Otro mató vna muger, y anda enemistado. Otro murió de muerte casi supitánea, y fuera de su seso. En esta ciudad espántanse del mal exemplo que ellos de sí dan,

[1] Sic; forte quia, recte quidem, in latino exemplo scriptum erat 1554

notablemente más que otros studiantes. Plega á N. S. que aia misericordia de sus ánimas.

Superscriptio in quarta pagina: ✝ Jhs. Al muy R.do en Xpo. Padre el Padre M.ro Ignacio prepósito general de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1553 [1]. Quadr. Coimbra 30 di Decembre.

Pag. 505, post hispanas Emmanuelis (de Saa?) litteras inserenda sequens:

Praecedentium fratris Emmanuelis (de Saa?) litterarum latina versio [2].

✝ IHS

R.de in Christo Pater.

Gratia et pax Domini nostri Jesu Christi sit semper cum omnibus. Amen.

Quadrimestrem epistolam scribendi munus, ad id licet ineptus, suscipere iussus sum; cui enim id fuerat negotii iniunctum, iam pridem hinc alio Dionysius missus est, id quod quam potero agam breuissime.

Et quidem ut omittam aduentantium frequentiam et ad suscipienda sacramenta spiritualiaque colloquia [et] exercitia, quae Dei gratia maiora in dies accipit incrementa, nunc praesertim quum eos et P. Prouincialis publicis concionibus, et P. Emmanuel adhortationibus tantopere ad meliora commoueant, ut piis omnium uotis nequeat fieri satis; ut etiam taceam domi forisque literarum exercitia in lectionibus, repetitionibus et disputationibus; sunt enim in nostris dialectici, physici et theologi non pauci: sex enim theologiae, totidemque physicae (quamuis

---

[1] Hic etiam scriptum primo fuerat 1554; verum manus certo antiqua mutavit 4 in 3.

[2] Apographa, in vol. *Quadrimestrium 1555,* folio duplici, nn. olim. 218 et 219, nunc vero 141 et 142.—Quaedam haec habet, quae in hispano exemplo desiderantur, et alia praetermittit, quae ibi habentur.

hi Compluti metaphysici nuncupantur, quod quartum in philosophia annum iam agant), quinque autem dialecticae diligenter incumbunt; in physicis autem (qui est annus in philosophia tertius) solus ex nostris uersatur Henao: is est quem nos Romae, isthinc discedentes, reliquimus [1], qui, tametsi hactenus propter eius auunculum, ut scis, extra Collegium nostrum foris habitavit, iam tandem, de ipsius consensu, fratrem eum nostrum adhuc ignorantis, inter nos est. Grammaticae uero unus tantum ex fratribus operam dat, quod eius in ea arte socii Corduuam missi fuerint. Sunt praeterea domi nostrae lectiones duae, altera theologiae, philosophiae altera, quae, in gratiam Domini Hieronymi [et] quorumdam fratrum, ab ipsis dialecticae rudimentis suscepta est.

His igitur omissis, illud imprimis sese scribendum offert, quod mense septembri Pater noster Villanoua cum fratre licentiato Lopide Cordubam profectus est, ubi eum a multis iam diebus expectabant, et D. Antonius frater noster et mater eius Marchiona de Pliego totaque ciuitas, ut prima iaceret fundamenta Collegii, desiderabat. Neque enim citius eorum potuit votis satisfacere, gravissima detentus infirmitate, ut instar miraculi habitum sit ad pristinam restitui sanitatem; sic erat iam fere desperatae et deploratae salutis: sed misertus est Dominus et nostri et multorum, sciens quantum esset ille nobis adhuc plurimisque aliis necessarius, prouidensque quanta esset adhuc per seruum suum et in breui facturus.

Nam, ubi eo deuentum est, sic rem Christi fideliter et ea cum sollicitudine gessit, ut dictu mirum quanta fuerit in omnibus facta a X.° mutatio quantoque fuerit et animorum et operum omnium applausu susceptus; cuius rei uel hoc fuerit argumentum, quod eiusdem ciuitatis (ut de aliis taceam) decanus quidam, cuius vita et studia non admodum fuerant uel ipsi populo probata, in eam repente sic est mente mutatus, ut primum quidem, ubi Patrem aduenisse resciuit, non eum fuerit passus apud alium hospitari, sed domum suam aduehens sic tractarit hactenus (iam enim propriam habitant domum), ut non parum

[1] His certum fere efficitur, quod jam supra, t. II, pag. 498, annot. 1, innuimus, scilicet, harum litterarum auctorem esse Emmanuelem de Saa, qui Romae cum P. Francisco de Borja aliisque anno 1550 fuerat (Vide POLANCI *Chronicon,* t. II, pag. 10, n. 16) et Complutum cum Joanne de Borja, Patris Francisci de Borja filio, anno 1551 venerat (ID., *ibid.,* pag. 335, n. 347).

videretur detrimenti pati, quam profitemur, paupertas; si tamen detrimentum esse potest omnibus omnia fieri, quo Christo lucrifiant. Deinde, inspirante Jesu summo, et per somnium mira quadam eum (ut fatebatur) et insolita anxietate commotum, non sinente quiescere donec concepta desideria aut, ut uerius dicam, ab ipso immissa opere impleret, omnia fere, quae habebat, Societati donauit, quae quidem ita multa sunt ut, qui hominem antea nouerit, facile credere nequeat mutationem hanc dexterae Excelsi, et eos, qui credunt, magna huius rei fama admiratione suspendat. Nam praeter domum propriam, cuius pretium viginti millibus aureorum et amplius aestimatur, ubi ecclesiam et gymnasia ad studia iam construit, sic ditauit nos et ornamentis ecclesiae, quae maximi habebat pretii, et multis aliis non minus splendidis, ut longum esset singuia persequi. Hoc vnum addam, rem esse in qua se Dei maxime prouidentia conspicuam reddit, qui ab aeterno in opus suum ea destinaverat, quae ille fortasse non eo animo moliebatur; ei gratiae referantur, qui est benedictus [in] secula.

Intelleximus illic esse Patrem Franciscum, cumque eo multos ex nostris et Patres et Fratres, de quorum iam labore et fructu in ea vineae Domini sorte, nec Cordubae modo, sed et quocumque bonus eorum odor pertingit, quia ex ipsorum literis pluribus certior fies, haec satis existimo.

Mense Nouembri Gandiam hinc profecti sunt Dionysius, et cum eo frater quidam, tum primum ad Societatem admissus, ingenio praestanti juvenis et studiosus, quique iam in physicis sese hic Compluti exercebat. Abiit et cum ipsis Doctor Rodriguez, paulo ante in nostrum receptus consortium, theologiam illic professurus. Cordubam enim vocatus fuerat P. Baptista, qui unus erat ex theologiae professoribus.

Eodem autem die Cordubam profecti sunt fratres tres; vnus quidem iis, qui illic agunt, ministraturus; alii uero grammaticae, in ea licet aliquantulum prouecti, operam navaturi, cum quibus et abiit Doctor Plaça, et ipse non ita pridem in nostrum contubernium susceptus, collega antea seguntinus et in publicis ad populum concionibus exercitatus. Atqui ea est Christo nostri cura Collegii, ut non sint, aut tibi, Pater obseruandissime, filii, aut nobis fratres defuturi, quotquot hinc alio mittantur, modo is uelit, penes quem est admittendi potestas. Multi

enim in exercitiis, plurimi vero ex sola cum fratribus consuetudine, nostram eligunt viuendi rationem; sed quia (ut sic eorum probetur constantia) non statim admittuntur, discedunt, sperantes id se aliquando obtenturos, quod tantopere desiderant; quamuis etiam sint qui ad alias religiones se conferunt, aut diutinae impatientes spectationis, aut quod se sua spe frustrandos existiment.

Venit ad nos nuper Heremita quidam, quem tuam Paternitatem nosse existimo. Est enim qui Maioricae in eo habitu vixit annos plures, domique suae Patrem Natalem per aliquod tempus habuit, imo et se isthic fuisse aiebat et a tua Paternitate exercitia accepisse. Is ergo, cum aliquot in lectionis exercitiis [1] dies fuisset, ad Societatem admitti petiit, et quia res ad P. Natalem deferenda erat, ad suam est interim solitudinem dimissus; habitat enim ab aliquot iam annis prope Seguntiam, de cuius probitate (quippe quem noueris) non est quod multa dicam: illud certe in eo admiratione dignum quod, cum tanto tempore suus vixerit, sic sitiat obedientiae uirtutem malitque hanc quam solitudinem illam pristinamque uiuendi rationem, alioqui optimam et ei iucundissimam: est is nobilis genere, sed virtute nobilior.

Fuit mense Septembri [2] hic cum socero suo, Comite de Melito, Ruy Gomez, quo etiam tempore fuit et apud nos P. Prouincialis, quocum singulis ille fere diebus res maximi ponderis (ut ex quibus pendeat totius Regni communis utilitas) toto illo tempore tractauit; habet enim Pater apud ipsum, imo et apud principem, plurimum authoritatis, ideoque eius et consilium et sententia plurimi fit, ex quo non modicum fructus in Domino speratur, in his praesertim, quae ad regni gubernationem munerumque et beneficiorum distributionem spectant, cum sit haec una res quae, ut, si perperam fiat, omnia pessumdet, ita, si ut debet, restauret cuncta; cum, scilicet, tales praeficiuntur in administratione, quorum sit et irreprehensibilis vita et mores integri, in quibus nec sit quo sua subditi flagitia defendant, nec desit virtutis [3] exemplum.

---

[1] In exercitiis scilicet, seu meditationibus, quae ad *electionem* recte *faciendam* instituuntur.

[2] In hispanis litteris scripserat Saa: *en el mes de Octubre*. Supra, t. II, pag. 502.

[3] Ubi hos scribimus *virtutis*, apographum habet quiddam simile *mictanis*, quod etiam scriptum videri potest pro *imitandi* aut *imitationis*.

Egit et id iterum P. Prouincialis ipso mense Decembri; cum enim hic secundo cum socero esset, curauit Pater ad se ueniret [1] a Vallisoleto, ex quibus maximum quis non emolumentum speret? imo uero quis non uideat?

Est apud nos Doctor Salinas, qui ab aliquot iam annis fecerat exercitia, et licet ad alia aspirare uideretur, ut solent qui sua ad finem studia perduxerunt, ambire scilicet canonicatum aut aliam dignitatem, non potuit tamen ei resistere, qui intus uocabat ad nos, imo ad se. Is igitur, humilitatis probatus domi et exercitatus ministeriis, scilicet coquinae et refectorii, suae nobis et humilitatis et patientiae caeterarumque virtutum non mediocre praebuit exemplum. Erat hic Seguntinus collega, ubi et Rector fuerat, et qui, teste Doctore Torres, canonico illo et primo Theologiae professore Seguntiae, et experientia Theologiam possit publice profiteri, quique adeo sermonis gratiam in sacris concionibus accepit, qua iam iam futurum erat ut ad aliquam dignitatem promoueretur, nisi obstitisset quod ad maiora Dominus vocabat. Interpretatur nobis theologiae lectionem, de qua in superioribus dixi, quamque audiunt et fratres plurimi et Patres aliquot.

Fuit his proxime diebus in exercitiis licentiatus quidam, qui a tribus et amplius annis et admitti postulat summis et importunis precibus, et perseueranter spectat; obtinuit is hoc anno locum inter quatuor et triginta in licentiis, ut dicunt, sextum, quem iam existimo nobiscum mansurum, nec probandum diutius; hoc enim ipsius (?) [2] et constantiae et patientiae debetur.

Venit eodem ad nos tempore quidam Magisterii laurea decoratus, animo ad seculum non iterum redeundi, qui tertium hinc locum in licentiis inter tres et triginta merito adeptus, primo dignus a plurimis existimatur; quique in quadam literarum colluctatione, quam oppositionem vocant, ad ingressum theologici Collegii, quantum alios in ea re, de qua experimentum sumebatur, excederet, antequam ad nos veniret, fecerat manifestum. Hunc ergo, ubi pater ad nos venisse comperit, huc eum a proposito reuocaturus accessit, quod ut posset efficere, nullum

---

[1] Sic perspicue in Ms. Existimamus tamen scribendum *ad eum venire*.

[2] Vox haec *ipsius* respondet voci *su* quae est in hispano exemplo; sed in ejus loco hic in latino apographo est *apius*, cum abbreviationis seu contractionis signo, quod explicare et intelligere non valemus.

non mouit lapidem; nam et nobiles aliquot et doctores huc adduxit, si quo modo, quod optabat, filio persuaderetur. At ille tam in arrepto proposito constans immobilisque permansit, ut eum non solum amicorum preces, grauissimorum uirorum suasus, patris colloquia, lachrymae, querelae (querebatur enim uel de hoc maxime, quod cum eo omnem suam substantiam in studiis consumpsisset, et se defraudari spe filii minime patiebatur, eo vel maxime quod filias haberet ab huius (ut aiebat) protectione pendentes): haec, inquam, tantum abfuit ut eum a proposito et intentione dimouerint, ut magis confirmasse viderentur. Deus bone, quanta pater fuerit molitus quamque succensus filio, qui certe in hoc non paruam de se praebuit expectationem, carni tam fortiter resistens et sanguini! Est is iuvenis felici ingenio et probitate conspicuus, annumque iam in theologia exercitatus.

Dum haec agerentur, die S. Thomae admissi sunt in Societatem fratres tres, philosophiae totum pene cursum emensi, quibus est et acre ad studia praeclarumque ingenium, et ad obedientiae virtutem non parua propensio.

Habemus, X.° gratiae, amplius sacellumque super domum [1] quinque non angustis cellis distinctam, ubi se ab omnibus segregati exercere possint, qui ad nos eius rei gratia plurimi ueniunt; hactenus in medio nostrum sunt, quod non est admodum aut ipsis aut nobis expediens. In hoc [2] ergo a paucis diebus et P.r Prouincialis concionatur et P.r Emmanuel singulis festis doctrinam christianam summo omnium interpretatur applausu. Ad quem tam multi confluunt, non de plebe solum, sed et scholastici plurimi et doctores, ut eos locus capere nequeat; quorum sic animi hisce mouentur, ut mirum sit quantum in eis in dies Societatem ingrediendi desiderium et feruor accrescat. Et ut sunt in hac academia, quibus non admodum probetur haec scholasticorum ad Societatem admissio, doctoribus praesertim, qui se suis discipulis, atque eis praecipuis, orbari moleste ferunt, ita non desunt qui publice approbent. Est enim monachus quidam D. Bernardi ordinis, qui in suis ad populum concionibus sic Societatem extollit, inuehiturque in eos sentientes, eiusque Pa-

---

[1] Sic; verum hispana verba ita rectius redderentur: *Habemus, Christo gratiae, amplius sacellum, et supra id domum.*

[2] Sacello.

ter ei esse videtur [3], ut speremus et hinc non parum fructus, in his praesertim, qui aliorum suasu a bonis solent propositis retrahi; hos enim non parum mouet ille suis adhortationibus, animum addens, contemnendaque docens quaecumque D[eo] in hoc instituto seruire volentem possent retardare: gratiae itaque X.°, quo authore, qui nobis [non] admodum antea fauebant, iam se amicos palam profitentur. Faxit ipse ut, quibus testimonium non deest ab his, qui foris sunt, propriae nunquam desit conscientiae testimonium. Alioqui, quid prodest Emmanueli si laudetur, in quo ipse ordinatus est, institutumque extollitur, in quo reprehensibiliter uiuit?

Multa alia sunt, quae operatur Dominus, de quibus longum esset per singula scribere, praesertim quum epistolae mensuram fere fuerim praetergressus. Eam igitur hoc uno claudens, Christum oro sua in nobis in dies dona dignetur augere, quo in eius uinea uberiores in dies fructus faciant, qui ad eam licet undecima hora vocati sunt, agoque gratias quod, cum non desint qui murmurantes dicant *et pares illos nobis fecisti* [1], respondet pro suis Dominus, cuius utinam, siue uiuamus, siue moriamur, semper simus. Amen.

Compluti, pridie cal. Januarii, anno a Christi Natiuitate.

Ex Patris Emmanuelis commissione,

R. P. V. indignus filius et seruus in X.°,

EMMANUEL inutilis.

In quartae paginae margine haec tantum leguntur. Q. Complut. sine anno.

---

1 Verba haec *invehiturque in eos sentientes ejusque Pater ei esse videtur* nec hispanis verbis bene quadrant nec perspicuum, nobis saltem, sensum habere videntur.

2 Matth., xx, 12.

Pag. 510, annotationi 1.ae adde: Est et apographum in fol. n. 141.

Pag. 561, annotationi 1.ae adde: Est et tertium apographum in vol. *Quadrimestrium 1555,* duplici folio, nn. 242 et 243.

Pag. 581, post litteras N. Costa insere sequentes:

CCLXXIX bis

P. Petrus Navarrus
Patri Ignatio de Loyola.
Corduba, 1 Martii [1554] [1].

†
Jhs.

Admodum venerande in Christo Pater.

Gratia et pax Domini N. Jesu Christi sit semper in cordibus nostris. Amen.

Etsi cogito te, Pater in Christo plurimum obseruande, nouisse ea, quae Dominus in hac Provincia operatus est postquam nostri huc uenerunt, tum ex Patris Francisci [2], tum Patris Antonii [3] literis; vt tamen quadrimestres scribere incipiam, sicut unicuique collegio iubes, referam quod mihi sese obtuleuit ex hoc, quod Dominus Cordubae statuere dignatus est. Cuius quidem principium extitit Patris Antonii in Societatem ingressus. Qua ex re mater eius Domina Marchiona [4] tantam percepit laetitiam, vt non secus atque mater Societatem diligat [5]; itaque liberali admodum animo consensit ac voluit, ut

[1] Autographae in vol. *Quadrimestrium 1555,* duplici folio, nn. 145 et 146.

[2] P. Francisci de Borja.

[3] P. Antonii de Córdoba. Vide *Cartas de San Ignacio,* t. IV, epist. DIII, annot. 2, pag. 219.

[4] Catharina Fernandez de Córdoba, Marchionissa de Priego. Vide *Cartas de San Ignacio,* t. IV, epist. CCCCLXX, annot. 2, pag. 149.

[5] De hac re vide SANTIVAÑEZ, *Historia* ms. *de la Provincia de Andalucia de la Compañia de Jesús,* p. I, lib. I, c. 8. —Vide etiam *Cartas de San Ignacio,* t. V, append. II, n. 27, pag. 516.

sacerdotia [1] quaedam, quae filio suo obtinuerat, Societati donarentur. Cum vero ipsa nequaquam collegium erigere atque dotare posset, partim quod multum aeris alieni, partim quod alios haberet filios, quibus subuenire tenetur, cumque multum desideraret huc Societatem adducere, egit cum ciuitate vt simul cum ea conueniret in construendo collegio, ad cuius constructionem pollicita est solum, quod, vt aiunt, tria millia valet aureorum; relinquens ciuitati negotium aedificandae domus, eadem Domina curatura vt sacerdotia Patris Antonii huic unirentur collegio; patefecitque ciuitatis praefectibus rationem, quam Societas in collegiis seruet, quod illis fuit gratum admodum; ita vt ad aedificium erigendum sint polliciti tria millia aureorum; et a domina Marchiona petiere literas, quibus Patri Antonio significaret veniret remque ipsam inchoaret: ipsimet praeterea ad eumdem Patrem literas dederunt, obnixe petentes vt sua beneficia vniuersitati, quam erigere sperant, accomodare vellet.

Domina autem Marchiona scripsit ad Patrem Franciscum vt in ea re modum rationemque statueret: quod facere Pater cum decreuisset, Patremque Prouincialem [2] consuluisset de illis, qui mitterentur ad auspicandas lectiones, sic enim ciuitas simul et domina Marchiona efflagitauerant, Marchiona, inquam, promittens se Patribus necessaria subministraturam, donec beneficiorum applicatio ueniret. Cum uero P. Franciscus in Salmanticam peruenisset, vt inde huc recta proficisceretur, Patris Magistri Natalis obedientia [3] eum occupauit, qua praecipiebat Lusitaniam adire.

Tunc P. Franciscus misit Patrem Antonium, Patrem Magistrum Benedictum [4] atque Fratrem Bernardum [5], Montiliam [6], vbi domina Marchiona agit. Prius tamen scripserat ad P. Fran-

[1] Rectius fortassis, sed saltem frequentius appellantur *ecclesiastica beneficia.*

[2] P. Antonium Araoz, totius Hispaniae, dum de his agi coeptum est, Praepositum Provincialem.

[3] P. Hieronymus Natalis Commissarii auctoritate in Hispania fungebatur.

[4] Vide POLANCI *Chronicon,* t. III, pag. 316, n. 706 et annot. 1, et pag. 364, n. 798.

[5] Hujus etiam cognomen praetermittunt qui de his scripsere. SANTIVAÑEZ, l. c., lib. I, cap. 11, n. 2, ait: *y un hermano coadjutor llamado Bernardo.*

[6] Tum ex hac epistola, tum ex POLANCI *Chron.*, t. III, pag. 343, n. 760 et seq., corrigendi sunt SANTIVAÑEZ et ROA, dum P. Franciscum de Borja simul cum P. Antonio de Córdoba Montillam pervenisse narrant. Vide SANTIVAÑEZ, op. cit., lib. I, c. 11.—Item *Cartas de San Ignacio,* t. V, loc. cit.

ciscum Villanouam, iubens eum huc venire, vt haec negotia cum ciuitate tractaret, ordinaret atque concluderet: is uero, febri affectus, impeditus est quominus statim ueniret usque ad exactum Septembrem, qui iam tunc inuenit quosdam fratres simul, quos domina Marchiona materna pietate hospitio in suis aedibus exceperat, retinebatque nos omnes in sua aula qua poterat charitate maxima.

Jusserat interim ipsa cuidam famulo suo parare nobis domum Cordubae, quam P. Antonius pridem habuit ab ecclesia eamdemque habitauit. Quae cum ea commoditate careret, quae esset maxime necessaria ad aptanda gymnasia, famulus ille quaeritabat domum aliam; tandem inuenit domum quamdam domini Don *(sic)* Joannis de Corduba, patrui ducis Sesae, quam ille potius obtulit satisfactionis et amicitiae veteris gratia, quam cum Patre Antonio habuerat, quam quod esset bene affectus erga Societatem et erga decretum Patris Antonii in ingressu Societatis; aiebat enim ille "esse Teatinum esse *desatino*", quod latini *deliramentum* uocant. Postea uero cum Patris Villanouae aduentus ad Domini Don Joannis aures peruenisset, quodque ad xenodochium diuerteret donec domus parabatur, effecit illico Don Joannes cum famulo dominae Marchionae vt ad se Patrem Villanueuam adduceret, animo potius eos [1] tentandi quam apud se recipiendi. Tam sinistre enim de Societate loquebatur, vt P. Magister Auila [2], qui, perinde ac tua Paternitas, eam [3] adiuuit fauitque eius rebus atque direxit, multo magis eius [4] contradictionem, quam alicuius alterius timeret, vtpote qui primus sit huius ciuitatis. Caeterum ubi Pater Villanueua cum fratre Alfonso Lopez ad ipsum adierunt, vsque adeo illi grati fuere et in communicatione et in ratione instituti Societatis, quam explicuerunt, vt videretur Dominus noster eius visceribus Societatem inseruisse. Quare statim cum eis agere coepit, quonam pacto suas amplissimas aedes, quas bis aedificarat, Societati traderet: fuerant enim post primam constructionem combustae; constitere autem illi

---

[1] Eos; Patrem, scilicet, Franciscum de Villanueva, ejusque socium, Alphonsum Lopez.
[2] B. Joannes de Avila.
[3] Scilicet, Societatem.
[4] Domini Decani, Joannis de Corduba.

aedes triginta mille, vt aiunt, aureis. Constituerat praeterea animo suo multa alia donare, quem animum per multos dies non patefecit, tum ut certo illius voluntatis motio constaret sibi, tum ut quosdam consuleret consanguineos. Quamuis eo fuerat zelo affectus semper, vt nollet quicquam certi cum ciuitate P. Villanoua decerneret, ne ipse exclusus maneret.

Cumque super his muta neret [1], venit interim P. Franciscus, qui Corduba aberat, quo praesente magnopere fuit incitatus, et suam mentem explicauit. Habuit gratiam P. Franciscus illi, qui, non constituto negotio, Montiliam fuit profectus.

Interea nobilis dominus Joannes egit de his cum Magistro Auila, cuius sententiam semper plurimi fecit, qui cum plurimum a tanto Magistro excitatus fuisset, non potuit facere quin chirographum daret, quo se aedes daturum nobis pollicebatur, dummodo ciuitas annales quosdam redditus ab eo demeret, quibus singulis annis propter aedes ad soluendum adstrictus erat. Et cum eum certa pecunia nonnulli ciuitatis gubernatores ab illis redditibus liberassent, Praetor [2] etiam se ad idipsum adstrinxisset, non dubitauit id facere: qua quidem in re plurimum iuuit nos, quem Pater Villanoua in spiritualibus exercuerat [3]. Vigilabat interim dominus Joannes, et tantam Dei maximi misericordiam suspiciebat, cum vidisset in suis aedibus Deum in futurum esse laudandum, quem antea improbis uiris, ludis atque aliis mundi illecebris eiecerat. Verum tanta est Dei bonitas, vt in locis, ad hominum memoriam aedificatis, passus fuerit se laudari.

Sed vt de aedibus dicam, poterunt quidem in eis aedificari celebrata collegia. Dedit praeterea dominus Joannes aream, ubi poterunt Cordubenses sua gymnasia constituere. Decreuit insuper sacellum erigere simul cum arca et clathris ferreis, hoc

---

[1] Attrita est hic, qua parte plicata olim fuit, charta et desiderantur verborum fragmenta, quae ne divinando quidem reficere valemus.

[2] Voce hac *praetor* intelligendus hic venit Consilii civitatis Praeses, hispanice *Alcalde*. Vide supra, praesertim t. II, pag. 616, annot. 1.

[3] Duplex hujus sententiae sensus esse potest. Nam vel respondet iis hispanicis verbis: *en lo cual* (vel *para lo cual*) nos *ayudó mucho que el P. Villanueva le habia dado los ejercicios*, vel his: *en lo cual* (vel *para lo cual*) nos *ayudó mucho uno, á quien el P. Villanueva habia dado los ejercicios*. Si primum, tunc quem P. Villanueva in spiritualibus exercuerat, est ipse Praetor; si secundum, alius. Uter autem horum eligendus sit, dum hispanum litterarum exemplum desideratur, nescimus. Latini quidem hujus exempli syntaxis secundo potius favet quam primo.

quidem nomine, ut ibi cum fratribus sepeliatur. Signa sua, quae parietibus haerent, cupit tollere, ut nomen aedificatoris obliteretur; non enim uult sua pecunia poenas Erebi emere. Hoc sufficere ait, cum tamdiu suas pecunias et tempus a Deo sibi concessum consumpserit. Voluit ut ad se diuerterent omnes Patres ante quam in his nostris aedibus manerent.

Habuit aliquas conciones ad populum P. Franciscus, et aliquando P. Bustamantius [1].

Die diuae Catharinae, cum aptata esset haec domus, uenit P. Franciscus cum reliquis Patribus habitatum in ea, et ignorante domino quidem Joanne, qui permultos equites conuocauerat causa nos deducendi ac comitandi domum. Inuenimus domum ornatam, quae non minoris quam mille ducatis, vt aptaretur, constitit. Placuit omni populo. Et quidem, antequam de filiorum cordubensium cura ageretur, coeptum est interpretari die Diui Damasi, Summi Pontificis, hoc est, tertio idus Decembris [2]; habuit orationem hoc die de mane P. Benedictus, quam officiales Reipublicae, Gubernatores, Inquisitores et permulti alii viri illustres audiuere. Placuit quidem et multo magis cum sciuere illum pueros rudimenta grammatices discentes docturum. A prandio alii interpretari coeperunt, et paucis post diebus ita placuere populo, vt aliis Cordubensibus praeceptoribus ne unus quidem scholasticus remanserit et a praeceptoribus suis excitabantur ut ad nos uenirent. Solum quatuor grammatices classes sunt apertae, et semel rhetorica tantum interpretatur [3].

Venit post aliquot dies P. Natalis [4], qui precibus domini Joannis et Magistri Auilae motus, graecas literas et conscientiae casus, quos appellant, iussit interpretari.

---

[1] P. Bartholomaeus Bustamante, Patri Francisci de Borja socius et itineris comes.

[2] Haud certi sumus hujus sententiae sensum recte capere. Eum autem existimamus esse hunc: *antequam scholis, in quibus Cordubenses pueri docendi erant, initium poneretur, orationes publice, ut mos ferebat, a magistris haberi coeptae sunt.* Verum, quicumque demum horum verborum sensus sit, his corrigenda videtur Patrum Roa et Santivañez narratio, qui orationes, de quibus hic fit sermo, habitas ajunt die 13.ª Decembris; nec librariorum errori hoc discrimen, cujus jam in Polanci *Chronico*, t. III, pag. 364, annot. 2, meminimus, adscribi potest, saltem in Santivañez, *Historia* ms., ubi addit ipse diem fuisse, *que le haze célebre el martirio de la esclarecida virgen Santa Lucia, y festivo la devocion que le tienen los pueblos como á quien tiene por su cargo la tutela de los ojos.* L. c., lib. I, cap. 12, n. 6.

[3] Sic; rectius tamen, ut cum sequentibus cohaereat, *interpretabatur* vel potius *docebatur*.

[4] P. Hieronymus Natalis, in Hispania tunc Commissarius.

Hic est ingeniorum magna copia; terra enim aeque fructus atque ingenia parit. Vnde Deo honori futurum speramus, praesertim cum hic in medio totius Baeticae tam late aperiat sua signa nostra Societas. Non hic vitia vigent quemadmodum in uicinis populis: quod quidem effecit, vt tamdiu hic manserit Magister Auila, cum maiorem hinc fructum speraret quam ex aliis gentibus. Nunc secum gaudet, nunc Deo preces fundit, et secum cum Simeone dicit: *nunc dimittis seruum tuum, Domine,* &c. Cognoscit iam haec ciuitas Dei misericordiam cum apertos ludos, religionem sanctam, probata uirorum exempla et aliorum profectum uideat. Habet etiam in animo uastam academiam constituere non sine copioso prouentu, quem uiri nonnulli et probi sacerdotes pollicentur. Quid dicam de scholasticis? Tercentum gymnasia nostra frequentant, de peccatis confitentur, ab omnibus bene audiunt, cum tam mutatos eorum mores uideant, tam studiorum sollicitos sentiant et doctrinae christianae studiosos. Ratio, quae in lectionibus seruatur, est eadem, quam tu seruari iubes: hanc enim P. Natalis constituit. Caietani summam [1], quae plurimi in his terris aestimatur, apte quidem, quantum ex auditorum verbis percepimus, interpretatur Doctor Plaza [2], quidam ex illis doctoribus Siguencae, alias Seguntinis, qui nuper Societatem ingressus est; literas uero graecas Pater Jaen [3], ille quidem, cuius fama ad tuas deuenit aures aliquando, qui Compluti antea publice solebat docere literas graecas. Rhetoricam auspicatus est frater Marcellus [4], sed propter suam infirmitatem hoc labore supersedit eique successit Antichius Roca [5], qui etiam Suetonium interpretatur. Pater Ramirez [6] secundas partes in grammaticis tenet, familiares epistolas, Vergilium, et quartum Antonii librum [7] laboriose scholasticis aperit. Pater Benedictus pueris grammaticae ele-

---

[1] THOMAE DE VIO, Cajetani, O. P., S. R. E. Cardinalis, *Summa de peccatis.*

[2] P. Joannes de la Plaza.

[3] P. Joannes Jaën.

[4] Marcellus de Salazar.

[5] Hunc SANTIVAÑEZ appellat Joannem Roca. Vide POLANCI *Chronicon,* t. IV, pag. 444, et *Litterae Quadrimestres,* t. II, pag. 70, annot. 3.

[6] P. Michaël Ramirez.

[7] Hoc tantum indicio fulti, quod verba haec *quartum Antonii librum* praebent, quis hic liber ejusque auctor *Antonius* fuerit definire non audemus. Facilis quidem conjectura est, quoniam de re grammatica agitur, indigitari hic AELII ANTONII NEBRISSENSIS, *Introductiones in latinam grammaticem;* verum is operis sui, prout medio saeculo XVI edebatur circumferebaturque, partes non *libros* sed *tractatus* appellavit.

mentariis Catonem [1], selectas epistolas quasdam et rudimenta grammatices eis toto die ingeminat. Diebus saturnis theses defenduntur, in quibus et de grammatica et christiana doctrina et concionibus certatur. Mirantur parentes cum tam subitam filiorum mutationem uideant, abolita sint iuramenta, euanuerint ludi, doctrinam audiant: quae in singulis classibus diebus veneris enodatur, et in diebus dominicis in nostro sacello. Hanc primum inceperat aperire P. Franciscus, deinde P. Bustamantius, deinceps P. Benedictus cum summo quidem omnium applausu. Concionatus est P. Franciscus precibus Episcopi [2], in templo maximo et in aliis templis, et Bustamantius cum summa omnium admiratione vt plenis undique uiis ad eos iretur. Postea se contulit Hispalim et ad Astae aestuarium [3] Pater, inquam, Franciscus.

Remansit hic Pater Natalis ad confirmandum ciuitatis et domini Joannis pacta, et scripturis et notis mandanda. Dominus etiam Joannes postquam aes alienum dissoluerit, quotannis mille ducatos per totum suae vitae tempus nobis est pollicitus, speramusque ab eo alias aedes, in quibus religiosi professi habitare possint [4]. Sed parua haec dices, si ea comparaueris cum uita ipsius: mutatum eum uideres, christianae religionis sollicitum, et magnum quidem continentiae et uitae exemplum aliis praebet. Bone Deus, quoties nostras aedes frequentat, quoties nos de Deo loquentes audit, quoties nobiscum discumbit, comedentibus ministrat, pauimenta domus uerrit, sacellum ornat, e tapetibus puluerem excutit! Nonne haec durum fratrem mouere poterunt? nonne tepidos excitare, et currentibus calcaria addere? Quis tam incredulus, qui non credat hanc religionem [5] e coelo esse delapsam? Hic nunc uites inserit, palmites in India propagantur, et ignotos populos atque exteras gentes ad Christi cognitionem ducit. Spero et Sinarum populos et Hyperboreas gentes et Molucas insulas et denique Americam, quae jam no-

---

[1] CATONIS *disticha*, de quibus saepius in his *Quadrimestribus litteris* et in POLANCI *Chronico*.

[2] Leopoldi de Austria.

[3] Sic ab antiquis quibusdam appellatam ferunt urbem, quae nunc *Sanlucar de Barrameda* dicitur, quam significare certo vult litterarum harum auctor.

[4] Aedes, scilicet, quae *Domus professa*, vel *professorum* appellari consuevere.

[5] Vocibus his *hanc religionem*, si cum sequentibus conferantur, Societatis Jesu religio intelligenda videtur.

stram religionem sentire incipit, in futurum et breui tempore uerbum Dei nostrae religionis ope, Deo juuante, cognoscituram. Sed quid te hoc cogit dicere? Audies. Effecit P. Franciscus, vt in Astae Aestuario collegium erigeretur: expectant iam Astenses [1] vel, ut melius dicam, Lucenses nostrae religionis Patres, qui eo se conferant. O quam optimus et tutus classibus portus! O quam expedita ad Americam vt fortunentur infortunatae insulae, et ad Africae partes nauigatio! Gaudeat iam tota nostra Societas. Exultent meditatione Patres et Fratres. Nos Indiae uocant. Sed heus! uideris insanire: ad rem itaque recurrat oratio.

Biatiae paratur collegium, et magister Auila nongentos ducatos largitur in singulos annos [2].

Sed ad Cordubam ciuitatem reuertamur. Tres Patres in templis doctrinam christianam docent, et hoc incepit facere dominica secunda quadragesimae P. noster Antonius: mirarere si tantum puerorum, uirorum et mulierum concursum uidisses: neque ibi defuit dominus Joannes, et maximi templi scholae magister [3], qui silentium auditoribus imponebant, et tantum puerorum numerum instruebant. Audiebant attente homines uocemque praeeuntis sequebantur. Hoc itaque Patrisque Benedicti concionibus, nonnullisque exhortationibus, quae ad moniales et [in] vinculis detentos habentur, fit aliquantum satis maximae penuriae [4], quam Patris Francisci atque Bustamantii conciones huic populo reliquere. Mora praeterea aduentus Patris Doctoris Torres [5] efficit, vt eorum praesentiam amplius desideremus, quem inquisitores instando quidem petunt; ad sua placita decernenda alios etiam Patres efflagitant, patres, in-

---

1 *Astenses* frequentius vocantur incolae oppidi *Jerez de la Frontera,* quod *Asta Regia* dici solet.

2 Sermo est de urbe hispanice dicta *Baëza.* "Cuantas ocasiones le vinieron á la mano (agit de B. Joanne de Avila) de fundar seminarios, colegios, estudios, que estuviesen á nuestro cargo, tantas lograba su solicitud, y allanaba dificultades su autoridad. Universidad, Escuela y Colegio de colegiales, que fundó en Baeza por su consejo el canónigo Rodrigo Lopez de Córdoba, le persuadió eficazmente lo entregase á la Compañía. Lo mesmo en Córdoba de otro Seminario, que fundó con su hacienda el Doctor Pedro Lopez, médico de el Emperador Carlos V. En la ciudad de Jerez de la Frontera intentó lo mesmo: despues en Almodóvar su patria." SANTIVAÑEZ, oper. cit., p. 1, c. 6.

3 Ille, scilicet, canonicus, qui hispanice *Maestrescuela,* scholae magister vocatur.

4 Sic; loco tamen *penuriae,* clarius fortassis diceretur *fami, siti, audiendi divini verbi cupiditati,* aut quid his simile.

5 Patris Michaëlis de Torres, nuper Baeticae provinciae praepositus.

quam, doctos, quales id negotii exposcit. Huic autem Prouinciae est magis opus hoc hominum genere quam aliis, propter doctrinam proximis annis Hispali seminatam, quae detinet hominum animos non vtcumque perturbatos [1]: vt igitur nostrorum documenta recipiantur, alta fundamenta iecerint necesse est; Deus autem optimus maximus nobis concedat vt nostrae propriae cognitionis fundamenta noscamus.

De nostri Collegii professoribus supra meminimus, uno dempto fratre Marcello, qui, relicta rhetorica propter suam corporis valetudinem, pueros infimae classis interdum exercet et gerit vices Patris Jaën. Superest nunc vt tibi saltem reliquorum et nomina et numerum ob oculos ponamus: numerus quidem omnium est decem et octo. Rector noster Pater Antonius. Pater Zárate [2] est fratrum omnium confessarius; praefectus ecclesiae, P. Pertusa [3], qui nunc primum ad nos e Lusitania venit; debilis defectu naturae, audit confessiones interdum. Duo sunt dumtaxat scholastici, qui grammaticam audiant. Cauallar alter [4], qui et ministrum iuvat, Ramirez [5] alter, qui hactenus aeditui ministerium subiit. Bernardus [6], qui tum popinae tum capellorum munus exercet; Josephus, qui scribendo aliosque comitando occupatur; Garcia obsonator et procurator [7]; Galar, recens Compluti ingressus [8], in popina exercetur. Egidius, qui etiam modo ingressus est ad ministerium agibilium, refectorium, hortum, vestium cellam, diligenter curat. Ego etiam inter eos, licet abortiuus, ministri officium gero.

Ecce Pater, ecce tui Collegii filii, qui tuam benedictionem deposcunt, qui tuis se orationibus et sacrificiis committunt, non solum tuis sed omnium etiam Patrum ac fratrum quotquot isthic degunt; petuntque ab eis impetrent a Domino vt suam vo-

---

[1] Haeresis lutheranae semina jactare Hispali inceperant Dr. Constantinus de la Fuente, Aegidius et alii. Vide Menendez y Pelayo, *Historia de los Heterodoxos españoles*, t. II, c. IX, Santivañez, l. c.

[2] P. Alphonsus de Zárate.

[3] P. Gundisalvus Pertusa. Vide supra, t. II, pag. 94.

[4] Frater Didacus de Cavallar, scholasticus.

[5] Frater Antonius Ramirez.

[6] Vide supra, pag. 696.

[7] De his duobus, Josepho et García, nihil certi affirmare possumus, cum eorum nomina ab iis, qui fusius hujus Cordubensis Collegii originem enarrarunt, praetermissa sint.

[8] Fr. Michaël Galar, Pampilonensis. Polanco, *Chronicon*, t. IV, pag. 407, annot. 3.

luntatem semper nouerint, sentiant, eamque ad unguem adimpleant.

Cordubae, Calendis Martiis [1].

Tuae Paternitatis indignissimus filius in Domino,

PETRUS NAUARRO.

Pag. 671, annot. 1.ae adde: Harum litterarum hispanum exemplum, ex *Historia varia,* t. I, fol. 337-339, editum est in *Cartas de San Ignacio,* t. III, pag. 510-518, ibique earum auctor esse dicitur P. Ignatius de Acebedo; verum id, licet probabilitate sua non careat, omnino certum dici non potest, cum nec litterae in *Historia varia* auctoris nomen praeferant, imo ipse, qui in *Historia varia* antiqua monumenta collegit eisque inscriptiones, quibus dignoscerentur, apposuit, P. Christophorus de Castro, harum litterarum auctor quis esset definire non est ausus; scripsit enim: *Copia de carta del P. de Lisboa, 4 de mayo 1554, á N. P. Ignacio, quenta del fructo de 4 meses.*

Pag. 716, col. 2, lin. 10, adde: 545, 549.

Pag. 717, col. 2, inter lineas 38 et 39, insere: Crescentiis, Suetonius de, 18.

Pag. 718, col. 2, inter lineas 38 et 39, insere: Fernandez de Velasco, Anna, Theodosii II, Ducis de Bragança, uxor, 406.

Pag. 721, col. 2, inter lineas 9 et 10, insere: Maria, Caroli V soror, Hungariae Regina, Flandriae Gubernatrix, 413, *et inter lineas 31 et 32:* Mello, Joannes de, Silvensis Episcopus, communiter Algarviensis dictus, 442, 453, 461.

Pag. 724, col. 1, inter lin. 8 et 9, adde: Rivera et Morejon, Joannes de, Methymnae del Campo Abbas, 60, 61, 83, 426, 431.

---

[1] Desideratur annus, sed nulli dubio locus est quin hoc anno 1554 scriptae litterae sint. Cf. POLANCO, ORLANDINI, ROA, SANTIVAÑEZ, etc., ubi agunt de Collegii hujus Cordubensis institutione.

In tomo tertio.
Pag. 213, post litteras Antonii Cordeses adde sequentes:

CCCXL bis

P. Marcus Georgius,
Ex commissione Patris Michaëlis de Bayrros,
Patri Ignatio de Loyola.
Ebora, 31 Decembris 1554 [1].

†
Jhus Maria.

Mui Reuerendo en Christo Padre.

La graçia y amor de Jesuchristo nuestro Señor sea siempre en nuestro continuo fauor y aiuda. Amen.

Para escreuir á V. P. lo que en estes 4 meses passados el Señor se ha dignado obrar por los que están en este collegio, diré lo primero del P. Manoel Hernandez y Pero [2] de Sancta-cruz, los quales, despues de venidos de la çiudad de Eluas (á do el P. Maestro Miron [3] los auia embiado á peticion del Infante Cardenal [4], como por otras tendrá V. P. entendido [5]), fueron otra vez embiados por el Padre á la misma çiudad en el principio del Agosto passado, por ser ansí neçessaria para satishazer á la deuoçion de los moradores della, los quales embiaron çiertos hombres honrrados aquí á pedirlo al Cardenal, y el Cardenal lo pedió al Padre otra vez. Del fructo que el Señor allí hizo por ellos nos escreuió el P. Pero de Sancta Cruz vna carta, en la qual principalmente se contenia lo que se sigue:

---

[1] Autographae duplici folio, nn. 630 et 633: ex volum. anni 1555.—Est etiam apographum quoddam exemplum in *Historia varia*, t. I, fol. 445.
[2] Obsolevit jam pene forma haec scribendi pronunciandique hispanum nomen *Pedro*.
[3] P. Jacobus Miron, Provincialis.
[4] Henricus, Eborensis Archiepiscopus.
[5] Eas vide supra, t. II, pag. 610 et seq

Nosotros llegamos, charíssimos hermanos, á esta çiudad de Eluas al otro dia que de ay partimos, á donde fuimos reçebidos con mucha alegría y consolaçion de todo este pueblo, y maiormente de nuestros charíssimos deuotos, los quales con su feruor (como supieron que aviamos de venir el dia de ántes) nos salieron á recebir al camino, á donde estuuieron toda la tarde aguardándonos, hasta que ia desconfiados se boluieron para casa. Fué tanta su consolaçion luego al otro dia, quando nos vieron, que fueron luego a pedir albiseras [1] á sus amigos; y ansí ellos con nosotros, nosotros con ellos, todos nos consolamos en el Señor. Hallamos tambien la çiudad paçífica, bendito Dios, sin ruidos ningunos: y aunque en la deuoçion de las confesiones algunos auian retroçedido, empero quedaron muchos, los quales por la bondad de Dios sustentan la flaqueza de los otros, y perseueran con mucha deuoçion en lo que quedaron, dellos á ocho dias, dellos cada mes, otros más frequenter. Las caxetas [2], á do se echan las penas de los juramentos [3], ia no renden tanto, lo que es señal de se auer emmendado en ello.

Despues que llegamos, luego al otro dia, les hizo el Padre doctrina, y concurrió á ella mucha gente, como á quien era desseado; y el dominguo seguiente predicó en la iglesia maior, tambien con mucha satisfaçion y alegría del pueblo, el qual salia alabando á Dios por les auer querido tornar á consolar con doctrina tan sancta y tan buena.

Todo este tiempo, hasta el dia de nuestra Señora de la Assumption, tuuimos muchas confessiones; espeçialmente la bíspera de nuestra Señora estuuimos en la iglesia hasta despues de las nueue horas de la noche, porque auia perdones en ella, y teníamos mucha gente, por no la desconsolar; y aun, despues que vyne á casa, oy dos hombres, y oyera más, syno por no aver rezado nona ni bísperas.

Tambien fuimos al estudio de grammática que aquí ay ha hablar á los estudiantes, para que se apareiassen todos para se confessar para el dia de nuestra Señora, y les suadió el Padre que de allí adelante lo hiziessen tambien cada mes, como lo hacen los estudiantes ay en Euora en el collegio de la Compa-

[1] Id est, *albricias;* latine, infra, *nuncii praemia.*
[2] *Cajitas,* latine *capsulae.*
[3] Vide supra, t. II, pag. 614.

ñía. Todos tuvieron por bien con su maestro de lo hazer para nuestra Señora; y assí se confessaron parte dellos con nosotros, y parte con otras personas: y si vuiese quien los animasse y lo llevasse adelante, se haria mucho fructo en ellos. El dia de la Assumption de nuestra Señora los Hermanos de la sancta Misericordia con otra mucha gente reçebieron el Sanctíssimo Sacramento en la iglesia maior, vltra de otra mucha gente, que lo reçebió en cada vna de las parochias con mucha deuoçion.

Ansí mismo por la bondad del Señor se ha augmentado en esta çiudad vna obra de misericordia, que es enterrar los muertos, porque á do ántes no se hallauan muchas ueçes hombres, que se quisiessen vestir en los hábitos de la misericordia para lleuar la tumba, aora, gloria á Dios, sobran para ello, y se ruegan vnos á otros que los dexen vestir.

Tambien va mucha gente en esta ciudad á acompañar al Sanctíssimo Sacramento todas las vezes que sale de qualquiera de las parochias, con mucha deuocion y sylentio, para lo qual no he visto tanta gente junta como en esta çiudad, que es grande, gloria á Dios.

Juntáronse tambien los clérigos en la iglesia maior, á donde el Padre les hizo vna plática muy buena, tratándoles en ella con quánta reuerencia y limpieza se deurian llegar á los sanctíssimos sacramentos de la confession y communion, y el buen exemplo que deurian dar de sus mismas personas, para gloria de Dios y exemplo de todo el pueblo.

Nosotros muy pocas vezes estamos desocupados por auer muchos enfermos en esta çiudad; y ansí nos occupamos ó en confessiones, ó en los visitar, quando las confessiones nos dan lugar: y tambien en hacer pazes; aunque, bendito sea Dios, son pocas, por la tierra estar en paz. Los desta çiudad, como supieron que nos avíamos de boluer tan presto, sentieron tanto nuestra partida, que es confusion harto grande para nosotros, diziendo que era peccado irnos desta tierra, pues se hacia tanto fructo en ella.

Hasta aquí es de la carta del P. Pero de Sanctacruz, el qual juntamente con el P. Manoel Hernandez se boluieron para esta çiudad al medio de Setiembre, porque el P. Maestro Myron assí lo auia ordenado, para que el P. Manoel Hernandez al principio de Octobre, que aquá se empieçan las lectiones, boluiesse

otra uez á proseguir la doctrina, que de primero aquí hazia á los hombres, vltra la que los maestros hazen en sus classes á los discípulos: y ansí empeçó el primer dominguo de Octobre, y hasta aora por la gracia del Señor se ha augmentado byen el auditorio y hecho grande fructo en ellos; porque, proponiéndoles el Padre vna vez el provecho de la frequentaçion en el sancto sacramento de la confesion y communion, y exhortándoles á que vna vez lo hiziessen á lo ménos cada mes, se assentaron luego en vn cathálogo cinquenta que lo querrian hazer, y despues creçió el número hasta se assentarem ciento y treinta destos para se confessarem y comulgarem en nuestra iglesia; y ansí lo hazen, aora vnos, aora otros, que es gran consolaçion de verlos y gran gloria del Señor: y sin dubda creo que si esta doctrina se hiziera en lugar á do pudieran tambien oirla las mugeres, como la oyen los hombres, viniera vn gran número dellas para se confessar y comulgar frequentemente; empero al presente no puede ser, por no ser el lugar cómmodo para ello. Esto es quanto á la doctrina del P. Manuel Fernandez.

Veniendo á lo que toca á nuestras escuelas, diré primeramente á V. P. cómo el dia de San Remigio, que es el primero de Octubre, se tuuo aquí el principio de las lectiones, el qual se hizo bien, loado nuestro Señor, en vna aula capaçíssima de gente. La órden que se tuuo en él fué esta. Despues de los estudiantes auerem oido missa y estar en sus assyentos, y el maestro de rethórica subido en la cáthedra, vno de sus discípulos, que sustentaua las conclusiones de rethórica, hizo luego vna oraçion, no muy grande, mas muy buena, y con despeio. Despues luego le argumentaron sus condiscípulos y algunas otras personas de fuera, y el maestro presidia, endereçando al sustentante y declarando los argumentos quando era menester, y resoluiendo algunas cosas que occurrian. Auia por las paredes muchas oraçiones de los discípulos y muchos versos, assí dellos como de los maestros, de diversos géneros de verso, y algunos en griego. Las oraciones vnas eran en loores de la pobreza, otras de la riqueza, otras del Infante Cardenal, y otras de cosas semeiantes: y vltra destas vuo muchas otras, que hazian los argumentantes al proponer de los argumentos, y assí duraria este acto çerca de tres horas. A la tarde fué la cosa más solemne, porque vyno el Infante Cardenal, y con él su so-

brino D. Antonio [1] y otros caualleros y personas doctas, y algunos religiosos y canónigos, de manera que vuo vn grande auditorio; y luego el hermano que leye la 2.ª classe, que se dize Marcos Nuñez, hizo vna oraçion que duraria poco ménos de vna ora; y acabada ella, el discípulo, que sustentava las conclusiones de rethórica, hizo al mismo Cardenal otra oraçion breue en griego, y luego le argumentaron algunos, haziendo tambien sus oraçiones al Cardenal; y otros le dixieron algunos epigrammas, que los maestros de casa les auian dado para esso; y despues de todo reçitaron al Cardenal tres estudiantes mochachos vna manera de égloga, un cármen exámetro de buena materia, que el maestro de la 2.ª classe auia compuesto, y reçitáronla muy bien, de manera que el auditorio quedó muy satisfecho y contento, y assí se acabó el acto. Túuose esta órden en este prinçipio açerca de las conclusiones y oracion del hermano, por quererlo assí el Infante Cardenal, el qual no vyno syno á la tarde.

En lo demas que toca á las escuelas se proçedió hasta aora segun los exerçitios acostumbrados de letras y de virtud, y en todo con fructo, gloria al Señor.

Muchos de los estudiantes en estos 4 meses pidieron ser reçebidos en la Compañía con grande instantia, maiormente estos dias passados, que estuuo aquí el P. Maestro Miron; de los quales recibió á tres; vno dellos era de la 2.ª classe, á la qual auia venido de la 4.ª en seis ó syete meses, y otro de la terçera; y ambos estos son ia embiados á Coymbra. El terçero era ia de la primera classe, y presto se partirá tambien para Coimbra en compañía de vn saçerdote, que el P. Miron tambien recebió aquí, vltra de los tres estudiantes, el qual esperamos seruirá mucho á nuestro Señor en la Compañía. Vltra destos ay otros, que tambien tienen instado por lo mismo; empero el Padre los dilata hasta que sean más hombres; y con la graçia del Señor la primera buelta que por aquá diere los recibirá. Muchos dellos, no contentos con la confession de cada mes, se confiessan cada ocho dias y comulgan, y generalmente tienen grande reuerençia y respecto, no solamente á sus maestros, mas á todos los de casa.

---

[1] Vide supra, t. 1, pag. 613, annot. 3.

En la lection de casos de consçiençia, que se leye á los sacerdotes, se tiene tambien con la aiuda del Señor hecho buen fructo, y están los oyentes, á lo que demostran, muy contentos della, y tambien el Cardenal satisfecho del aprovechamiento de sus sacerdotes; y por esso quiere complir el número de treynta, á que dee stipendio aquí para oirem esta lection, y otra que les leye otro maestro, que él mismo tiene para ello, tambien de casos de consçiençia: y vltra de los á que él da estipendio, ay otros que la oyen sin él, y sin dubda se espera gran seruiçio de nuestro Señor desta obra, porque estos saçerdotes son de diversas partes del Arçobispado, vnos de vn lugar y otros de otro: y despues de byen instruidos en lo que toca á las confesiones y administration de los sacramentos, pueden aiudar y aprovechar mucho á las ánimas suyas y de los próximos. El modo y exerçiçios que se tiene con ellos en esta leçion son los mismos que en otras tengo escripto á V. P.

Los sacerdotes que al presente están en este collegio, vltra del P. Rector, son quatro, de los quales el vno (que es el P. Manoel Hernandez, de que açima dixe) está enfermo desdel prinçipio de Deziembre: los otros se occupan en oir las confesiones de los estudiantes, que al presente son trezientos poco más ó ménos, y de otras personas deuotas: y si ouiesse aquí más confesores, avria más confesiones. Algunas vezes van á visitar los que están para morir; y los dias passados, yendo vno á oir de confesion á vna persona, hizo amistades entre dos ó tres, y otro entre cinco personas. Tambien vn dia destos venieron aquí dos personas deuotas [á] pedir algunos Padres ó hermanos para hazer pazes entre vna persona y otras tres ó quatro que estauan en odio, y se temian entre ellas contiendas y pleitos y offensas de nuestro Señor; mas con su aiuda se concluyó la paz, pediéndose perdon de rodillas y no sin lágrimas.

Vltra de lo dicho no se offreçe al presente otro que escreuir á V. P., sino que aora por Nauidad nos mudamos ia de los palaçios del Rey, á do posáuamos, para el nuestro collegio, en el qual quedamos bien aposentados, maiormente quanto á los cubícolos; y mucho mejor lo estarémos despues que se acabare de todo la obra, porque al presente andan aún aquí muchos officiales, y por eso no vsamos aún de algunas casas *(sic)*, de que despues avemos de vsar. Plazerá al Señor que será todo

para maior seruiçio suyo y gloria. Ay por acabar algunas de las classes, y la iglesia, y algunas otras casas *(sic)* que no están de todo acabadas: empero entre tanto ay otras, á do leerán los maestros hasta ser acabadas las proprias. Está el Infante Cardenal contento de nos uer ia passados á el collegio, y viene á él muchas vezes, y haze que se dee prissa en la obra. Nuestro Señor ordene todo para su maior allabança, y quiera por su bondad darnos graçia con que entendamos su diuina voluntad, y perfectamente la cumplamos. Amen.

En la bendicion y oraçiones de V. P. nos encomendamos todos.

De Euora á 31 de Deziembre de 1555 [1].

Por commission del P. Miguel de Bayrros,

MARCOS JORGE.

Superscriptio in quarta pagina: † Al mui R.do en Christo Padre el P. Maestro Ignacio Prepósito General de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1555. Quadrimestre d'Euora di 31 di Decembre.

Praecedentium Patris Marci Georgii litterarum latina versio [2].

IHS

R.de in Christo Pater.

Gratia et amor D.ni nostri Jesu Cristi nos semper iuuet, et actionibus nostris assidue faueat. Amen.

---

[1] Sic perspicue in autographo; verum qui monumenta in prioribus tribus *Quadrimestrium* voluminibus edita inspiciat simulque consideret harum litterarum latinam versionem infra statim exhibendam, quae data scribitur *2.°* (id est *pridie) calendas Januarii Anno 1555,* intelliget facile sermonem fieri de mense Decembri anni 1554, ideoque inter litteras anni 1554 has esse reponendas.

[2] Ex vol. *Quadrimestres anni 1555.* Autographae duplici folio, nn. 631 et 632.—In iis quaedam suppressit, quaedam suppressorum loco substituit manu propria Polancus Illa nos in textu *italicis* describemus, haec ad paginae calcem subjiciemus.

Vt ad P. T. ea nunc scribam, quae his superioribus 4.or mensibus per huius collegii operarios Dominus dignatus est efficere, dicam imprimis de Patribus Emmanuele Ferdinando et eius socio Petro Sanctae Crucis, qui post suum primum Eluis reditum (eo enim a P. M.tro Myrone missi, Principe Cardinale postulante, iuerant, vt ex aliis literis P. T. potuit intelligere) [1] iterum eodem ab eodem Patre missi sunt, ineunte mense Augusto, etenim pietati ac deuotioni incolarum illius vrbis fuit obtemperandum, ex quibus nonnulli uiri nobiles ad hanc vrbem venere, qui hoc ipsum a Principe Cardinali exposcerent, quorum ille precibus commotus, idem iterum a P. Myrone petiuit. De *commodo et* spirituali fructu, *quem praepotens Deus ibidem per illos operatus est* [2], literas accepimus a P. Petro Sanctae Crucis, quibus haec fere *quae sequuntur praecipue* continebantur.

Venimus, charissimi fratres, in hanc vrbem Eluas altera die, quam inde profecti sumus, ubi magna hilaritate et gaudio totius populi excepti sumus, praesertim piorum hominum nobis charissimorum, qui cum primum die vno antea aduentum nostrum cognouissent, ardenti animi desiderio nobis *obuiam in itinere veniunt*, in *quo* [3] totum tempus illius diei vespertinum praestolantur, donec desperantes domum redeunt; sed tanta laetitia postera die affecti sunt, dum nos vident, vt ad amicos statim cursitarint, boni nuncii praemia postulantes; *intense sane omnes gauisi sunt; nec minus nos illis*, *quam illi nobis iucundi in Domino extitere;* inuenimus itaque ciuitatem *nullis perturbationibus agitatam,* pace et tranquillitate fruentem, Deo gratias; et quamquam a deuotione frequentum confessionum defecerant nonnulli, alios tamen plerosque inuenimus Dei bonitate aliorum infirmitatem sustinentes, et in proposito perseuerantes, partim octauo quoque die, partim singulis quibusque mensibus, partim etiam frequentius. Capsulae, in quibus eorum, qui iurassent mulctae recondi solitae erant, non tantum habent reditus, id, quod signum emendationis credimus.

---

[1] Haec, quae in autographo uncinis clausa sunt, linea, partim subter, partem super ducta visuntur, quasi in transcribendo praetermittenda essent: at facile patet legenti iis praetermissis sententiam mancam fore.

[2] Horum loco scripserat Polancus inter lineas *subsequuto;* sed, eo deleto, apposuit in ora chartae *qui opera illorum ibi ceptus est.*

[3] Haec non Polanci sed ignota quadam manu ita emendata sunt: *processerunt obviam ac* in *via.*

Postquam huc venimus, sequenti die statim sermonem P. [1] habuit ad illos, ad quem magnus concursus est factus, tanquam ad rem multum diuque desideratam. Item die dominica sequenti in templo summo concionatus est summa approbatione hilaritateque populi, qui, e templo exiens, magno applausu Deo gratias agebat, qui se iterum voluerit tam sancta ac bona doctrina consolari. Toto hoc tempore usque ad festum Assumptionis Dominae nostrae frequentes habuimus confessiones, praesertim pridie huius festi, quo die ad nonam usque noctis horam in templo permansimus, ne multitudinem populi magnas indulgentias consecuturam (quae tunc concedebantur) discessu nostro desolaremur; quam etiam ob causam, postquam domum rediuimus, *duorum hominum* [2] confessiones audiui, *ac certe plurium audiuissem, nisi adhuc ex precibus horariis nonae et vespertini temporis officium superesset mihi recitandum.*

Iuimus praeterea in ludum grammatices scholasticos allocutum, vt ad confessionem faciendam hoc festo *Dominae nostrae* se pararent, quibus suasit Pater non solum vt hoc tempore, sed vt idem etiam singulis mensibus facere consuescerent, sicut moris est in nostris scholis; acceptum id gratumque omnibus, tam praeceptori, quam discipulis fuit, vt in hoc festo confiterentur. Eorum itaque confessiones partim nos, partim alii audiuere; et sane quidem, si adesset qui eos admoneret et ad virtutum studia incitaret, non dubito quin multum in eisdem promouissent.

Item hoc festo Assumptionis *Dominae nostrae, sanctae* Misericordiae societas cum aliis plerisque sanctissimam Eucharistiam in summo templo acceperunt, ut alios omittam permultos, qui idem ipsum in sua *quisque* [3] paroecia pie ad deuote fecerunt. Insuper (Dei bonitate) in hac vrbe pium quoddam opus, sepeliendi videlicet mortuos, incrementum cepit; nam vbi ad hoc temporis vix adesse poterant, qui lugubres vestes *sanctae* Misericordiae induerent, pheretri baiulandi gratia, nunc tanta est eorum, qui hoc munus exequi libenter velint, frequentia, vt

---

[1] Inseruit hic Polancus vocem *Emmanuel* (Fernandez).
[2] *Quorumdam etiam.* POLANCUS.
[3] Prius scriptum erat *quorumque.*

supersint (gloria Deo summo), et alii alios orant, vt indui ad id munus exequendum permittantur.

Tantus etiam fit populi concursus ad sanctissimam Eucharistiam comitandam, quoties a quauis paroecia ad aegrotos deportatur, quantum nunquam ad eam rem vidisse memini.

Ad sacerdotes etiam (qui omnes idcirco in summum templum confluxerant) sermonem, meo iudicio optimum, idem Pater habuit, quo illis explicuit quanta puritate et reuerentia ad sanctissima sacramenta, communionis scilicet ac confessionis, esset accedendum; quantum et oporteret vitae pure *et eleganter* actae exemplum ipsos aliis (ad Dei gloriam) exhibere. Nos uero rarissime vacamus propter aegrotos, qui in hac vrbe abundant, quibus invisendis, aut etiam confessionibus audiendis dies nobis consumuntur: nonnunquam etiam, cum datur locus, aliquos in gratia *ponere* [1], etsi huius generis pauca admodum *reperimus* [2], quia Dei beneficio perturbationes cessarunt: pacem amat et concordiam haec ciuitas, quae quidem, postquam intellexit nos tam cito redituros, ita aegre nostrum discessum pertulit, ut magnae nobis confusioni id fuerit; dicebant enim peccatum esse nos hinc discedere, vbi tanta et tam magna spiritualis fructus susciperentur incrementa.

Hactenus ex literis P. Petri Sanctae Crucis, qui ipse simul cum P. Emmanuele Ferdinando ad hanc vrbem ad dimidiatum Septembrem rediit; sic enim a P. M. Myrone fuerat constitutum, vt ille P. Emmanuel, ineunte mense Octobris (quo etiam tempore hic nostrae lectiones incipiunt), doctrinam [3], quam antea *facere* [4] solitus erat, prosequeretur. Nam praeter eam, quam quisque praeceptorum suis discipulis in scholis *faciunt* [5], hanc ille hominibus *faciebat* [6]. Coepit itaque ille 1.° die dominico Octobris: ad hoc autem temporis crescit, Dei bonitate, et auditorum numerus et profectus, quibus cum semel *P.* [7] expo-

[1] Emendatum hoc fuerat sic: pon*imus*. Verum delevit id Polancus et addita littera *m* voci praecedenti *gratia*, scripsit in margine: *redire mutuam curamus*. Ideo tandem legendum est: in gratia*m redire mutuam curamus*.

[2] *fiunt*. POLANCUS.

[3] doctrinam *christianam*. ID.

[4] *exponere*. ID.

[5] *proponit*. ID.

[6] *aliam exponebat*. ID.

[7] *Ille pr. (pater)*. ID.

suisset summam vtilitatem et spirituale commodum in sanctissimae communionis et confessionis frequentia positum, adhortareturque vt hoc saltem semel singulis mensibus efficerent, statim nomina dederunt, ut cathalogo describerentur ex illis 50, qui id se facturos libenter profitebantur; sed postmodum istorum numerus usque ad 130 creuit, qui omnes hoc ipsum in nostro sacello religiosissime exequuntur, nunc hi, nunc illi, pulchrum sane visu et Dei *summa* gloria [1]; atque equidem credo si doctrina haec in loco mulieribus etiam patenti *fieret* [2], illarum multitudo multo etiam maior quam hominum conflueret ad eadem sacramenta suscipienda, quod in praesentiarum fieri nequit propter loci incommoditatem. Haec de doctrina P. Emmanuelis habuimus dicenda.

Vt tandem ad ea, quae ad nostras scholas spectant, veniamus, *inde a principio sumam initium:* in festo *igitur* Sancti Remigii, quod 1.ª die mensis Octobris celebratur, nostrum quoque lectionum principium optime, laus Deo, in domo quadam capacissima celebratum est: is vero ordo in eo est obseruatus: audita re sacra, postquam sedem quisque suam occupauerat, et Magister rhetorices suggestum ascenderat, unus *suorum* discipulorum, qui rhetorices axiomata defendenda susceperat, orationem *non prolixam, sed satis bonam,* praesenti animo et sine perturbatione habuit: deinde et discipuli et quidam alii foris aduentantes argumentantur; a Praeceptore, dissertationibus praefecto, in argumentis diriguntur, et illa interdum, cum opus est, declarantur, breuiter quarumdam rerum quae occurrebant summa exposita. Affixae erant parieti descriptae orationes permultae, et carmina tam praeceptorum quam ipsorum discipulorum, tam graece, quam latine, varii generis orationum, quaedam in paupertatis, *quaedam diuitiarum,* quaedam in ipsiusmet Principis Cardinalis laudem, compositae; et insuper aliae de aliis similibus tractantes, exceptis his, quas etiam in proponendis argumentis ipsi, qui argumentabantur, pronuntiabant, quibus omnibus tres horae consumptae sunt. At vesperi multo celebrius res peracta est: interfuit Princeps Cardinalis, nepos illius, Dominus Antonius, nobiles alii et viri docti, religiosi

---

[1] et *ad* Dei *magnam* gloria*m*. POLANCUS.
[2] *proponeretur*. ID.

nonnulli et canonici, ita tandem vt pulchra quaedam auditorum concio circumstaret. Hic statim frater secundanus praeceptor, cui nomen est Marco Nonio, orationem habuit, quae horam plus minus consumpsit, qua absoluta, et alia graecanica ad eumdem Cardinalem habita est ab illo eodem discipulo, qui axiomata rhetorices defendebat: contra quem illico nonnulli argumentantur, prius ad Cardinalem *orantes* [1], epigrammata alii recitant, ipsis a praeceptoribus nostris ad id tradita. Postremo scholastici tres pueri quamdam veluti eclogam, carmine heroico, de rebus bonis ac sanctis, quam secundanus praeceptor composuerat, ita pulchre decantarunt et egerunt proprie, vt iocundum valde et auditu quam suave omnibus id fuerit. Huiusmodi autem ordo in disceptationibus et oratione fratris idcirco est obseruatus, quia sic Cardinali visum fuit, qui solum vesperi interfuit.

Quoad alia, in solitis exercitiis literarum uirtutumque diligenter elaboratur, et ex omnibus uberes fructus nascuntur, Deo Dominoque gloria. Scholasticorum multi his 4.or mensibus, ut ad Societatem nostram admitterentur vehementer postularunt, praesertim his superioribus diebus, cum P. M.ter Myron *praesens* aderat, a quo ex illis tres fuerunt admissi, quorum unus secundae classis erat, ad quam ille (cum quartae esset) 6 aut 7 mensium spatio conscendit: alter tertiae (qui duo iam Conimbricam missi sunt); tertius 1.ae, et is breui Conimbricam mittetur simul cum sacerdote, qui *quoque* [2] a P. M. Myrone ad Societatem *hic* receptus est, in qua illum speramus multum Domino Deo seruiturum: hoc ipsum plures alii non minus ardenter petunt; verum a Patre in constantiorem aetatem prorogatur; sed in 1.° (Deo dante) illius ad nos aduentu admittentur. Ex illis non pauci non satis sibi existimantes, si singulis mensibus peccata sua fateantur, octauo quoque die id faciunt, et sacram communionem deuote accipiunt, et demum uniuersim omnes summopere reuerentur, non modo praeceptores, sed et omnes domesticos.

De lectione quoque sacerdotum, de casibus conscientiae, id queo dicere, multum Dei beneficio accepisse utilitatis ex illa

---

[1] *oratione habita.* POLANCUS.
[2] *etiam.* ID.

auditores, omnesque esse contentos, quoad possumus iudicare. Id, credo, intelligens Cardinalis, voluit idcirco plures alios eodem stipendio alere, ita vt numero 30 essent, qui hanc nostram lectionem audirent, simul et alteram de casibus quoque conscientiae, quam alius praeceptor, a Cardinale accitus, exponit. Sunt praeterea praeter hos, qui stipendiis Cardinalis sustentantur, multi alii, qui nostram lectionem sine stipendiis libenter audiunt. Hinc procul dubio summ*us honor et* [1] Dei gloria speratur; nam sacerdotes hi ex uariis locis huius dioecesis confluunt, qui sane quidem, postquam necessariis omnibus ad confessionem et aliorum sacrorum vsum satis instructi fuerint, suae ac proximorum saluti *si studuerint*, ualde proderunt; modus autem et exercitia, quae in ea lectione habentur, eadem sunt, quae iam pridem ad P. T. scripsimus: proinde de his nihil dicemus.

Sacerdotes sunt in hoc Collegio, excepto P. Rectore, 4.or, quorum unus, P. Emmanuel Fernandez, de quo supra, aegrotat iam inde a principio Decembris: reliqui confessionibus scholasticorum audiendis occupantur, qui nunc numero 300 sunt plus minus: interdum etiam aliorum confessiones audiunt, quarum quidem, si plures confessarii essent, plures audirent. Praeterea ii, qui morti appropinquant, nonnumquam inuisuntur. Nuper autem, cum unus ex nostris cuiusdam confessionem auditum iret, duos aut tres *amicos fecit* [2]; alter quinque: insuper his diebus viri quidam deuoti ac pii *Patres aut fratres* aliquos postularunt, qui pacem componerent inter *vnum et alios* tres aut 4.or, inter quos magnae erant contentiones et lites cum summa Dei iniuria: at ille sua misericordia effecit ut in gratiam redirent, et prouoluti genibus veniam inuicem, non sine lachrymis, postularent.

Haec fere erant ad P. T. scribenda: hoc solum reliquum est, quod in festo Natalis Domini aedes mutauimus, et ex regio palatio, ubi adhuc habitabamus, in nouum collegium migrauimus, ubi satis commode habitamus, praesertim quoad cubicula, sed multo melius habitabimus absoluto hoc opere toto; nondum enim propter turbationes opificum, quos necesse est hic

---

[1] summ*a*. POLANCUS.
[2] *in amicitiam reduxit*. ID.

uersari nobiscum, multis *rebus* [1] utimur, quibus postea vtemur; *quod maiori precor Dei seruitio et gloriae fiat.* Sunt imperfectae quaedam ex classibus, ipsum templum, et nonnullae aliae domus [2]: verumtamen non desunt aliae, ubi interea legant donec propriae absoluantur. Gaudet Princeps Cardinalis nostra hac mutatione, et saepe hoc collegium inuisit, iubetque vt, quantum possit, op*us* propere*tur* [3]. Dominus Deus omnia in maiorem suam laudem dirigat, *faxitque sua bonitate infinita ut, per suam diuinam gratiam, et voluntatem suam recte tenere et perfecte complere valeamus. Amen.*

Tua, V. P., benedictione et assiduis precibus omnes commendatos esse cupimus. Vale.

Eborae, 2.° Calendas Januarii, anno 1555.

Superscriptio in quarta pagina: ✝IHS. Al muy R.do en Christo Padre el P. Maestro Ignatio, Prepósito General de la Compañía de Jesus, en Roma.

Alia manu: 1555. Quadrimestres, Eborae 31 Decembris.

Polanci manu: emend[atae].

Pag. 334, lin. 5 ante ultimam, post verbum pontem *adde (sic).*

Pag. 506, annot. 1, adde: Est et apographum in eodem vol., unico folio, n 186.

Pag. 773, col. 2, lin. 4, post verbum (Audiencia) *adde* Granatae.

„ *775, col. 2, lin. 17, suo loco insere* 248, 634.; *et inter lin. 13 et 14, scribe* Carolus, P. Dom., 649.

Pag. 776, col. 2, inter lin. 4 et 5 scribe Cortonensis Episcopus, *vide* Ricasoli; *et infra litteram* D, Daniel, propheta, 541.

Pag. 777, col. 2, inter lin. 18 et 19 insere Fernandez, P. Emmanuel, alius a praecedenti, 204, 235.

Pag. 779, col. 1, lin. 3, adde 241, 616, 617.

„ *780, col. 1, suo loco insere* Lopez Pacheco, Didacus, Marchio de Villena, 24, 51.

---

[1] *locis.* POLANCUS.
[2] *partes domus.* ID.
[3] *opifices* propere*nt.* ID.

Pag. 781, col. 2, lin. 19, post vocem Gubernator, *adde* 248; *et lin. 6 ante ultimam, post vocem* Decanus, *adde* 398.

Pag. 783, col. 1, lin. 30, post vocem Michaël, *adde* 195; *et col. 2, inter lin. 26 et 27, insere* Ricasoli, Joannes, Cortonensis Episcopi nepos, 261, 265; *et infra* Ricasoli, Joannes Baptista, Cortonensis Episcopus, 261, 265; *et inter lin. 32 et 33, adde:* Rivera et Morejon, Joannes de, Methymnae del Campo Abbas, 207.

Pag. 784, col. 1, lin. 2, post Ruiz, P., *adde* Alphonsus.

„ *785, col. 2, lin. 12 ante ultimam, suis locis insere* 486, 651; *et inter 7 et 6 ante ultimam scribe* Veltius, 752.

Pag. 786, col. 1, lin. 20, post verba Pacheco et Bobadilla, *adde* —*id.* Lopez Pacheco.

Pag. 787, col. 2, inter 14 et 13 ante ultimam scribe Billomense monasterium, O. S. B. 243.

Pag. 788, col. 2, lin. 16 insere 442.

„ *789, col. 2, inter lin. 20 et 21 scribe* Lille, L'Isle, *vide* Ryssel.

In tomo quarto.

Pag. 77, lin. 7 ante ultimam, ubi est 40, *scribe* 40 [1]; *et ad paginae calcem haec:* [1] Sic videtur scriptum in ms.; verum quia charta atramento corrosa est, et quia quatuor tantum in sequentibus lineis enumerat P. Manareus, dubitari recte potest an legendum sit, ut noster fecit librarius, *40,* an vero *4r.,* scilicet *quatuor.* Ex his tamen, quae habet Polancus in *Chronico,* t. VI, n. 329, haud improbandus videretur numerus hic quadragenarius.

Pag. 510, annotationi 2.ae adde: Fatendum tamen est conjecturae huic nostrae minime favere latinum harum litterarum exemplum infra subjiciendum; nam in eo perspicue etiam scriptum est *fama.*

APPENDIX SECUNDA

CORRIGENDA

In tomo primo.

Pag. 8, linea antepenultima, pro vedondo, *lege* vedendo.

.. *37, lin. 5, pro* ipse. Ferron, *lege* ipse Ferron.

„ *41, lin. 24, pro* esta, *lege* è sta.

„ *44, lin. 7, pro* e, *lege* è; *et lin. 24, pro* moltre, *lege* molte; *et lin. 32, pro* esta, *lege* è sta.

Pag. 59, lin. 6, pro autros, *lege* outros.

„ *64, lin. 26, pro* quēta, *lege* quāta.

„ *72, lin. 5, pro* 6, *lege* 16.

„ *74, lin. ult., pro* 6, *lege* 16.

„ *77, in annot. 1, lin. 4, pro* rima, *lege* prima.

„ *134, lin. 5, pro* curentis, *lege* currentis.

„ *152, lin. 5, pro* Aprili, *lege* 7 Maji.

„ *163, lin. 8, pro* predico, *lege* predicono.

„ *180, lin. 20, pro* per solvamus, *lege* persolvamus.

„ *181, in annotationis lin. 14, pro* concesserat. *lege* concesserat.„

Pag. 185, annot. 1, pro num., *lege* nunc.

„ *197, annot. 2, pro* Taper, *lege* Tapper.

„ *223, lin. 24, pro* Sec, *lege* Sed.

„ *230, lin. 31, pro* abjectus, *lege* objectus.

„ *237, lin. 18, pro* firmarit, *lege* firmaverit.

„ *239, lin. 2, pro* e, *lege* ex; *et lin. 4, pro* deferant, *lege* deserant; *et lin. 34, pro* studiorum, *lege* studiosorum.

Pag. 275, lin. 25, pro εὐχαριϛίας, *lege* εὐχαριϛίας.

Pag. 278, annot. 2, pro missus, *lege* missum.
„ *281, lin. 21, pro* Unus, *lege* Unde.
„ *283, lin. 2, pro* nobiscum, *lege* nobiscum hactenus; *et lin. 28, pro* obhorrent, *lege* abhorrent.
Pag. 284, lin. 8, lege Plus honoris et favoris.
„ *285, lin. 14, pro* fideijussores, *lege* fideiussores.
„ *296, annot. 3, pro* Francavilla, *lege* Francavila.
„ *302, lin. 11, pro* 1, *lege* 2; *item lin. 14, pro* prima, *lege* secunda; *et in annot. 1, lin. 2, pro* 78, *lege* 72.
Pag. 309, lin. ult., pro praeesent, *lege* praeessent.
„ *312, lin. 13, pro* obedentia, *lege* obedientia.
„ *341, annot. 2, et pag. 342, annot. 1, lin. 1, pro* Taper, *lege* Tapper.
Pag. 350, lin. 1, pro 250, *lege* 350.
„ *364, lin. 21, pro* quan;, *lege* quan-.
„ *371, lin. 24, pro* pessundet, *lege* pessumdet.
„ *391, lin. 4, pro* auditorium, *lege* auditorum.
„ *411. lin. 12, pro* blasfemiis, *lege* blasphemiis.
„ *412, lin. 18, pro* red-, *lege* re-.
„ *413, lin. 10, pro* praeterendum, *lege* praetereundum.
„ *456, in annot. 1, pro* alium, *lege* aliud.
„ *482, lin. 29, pro* no, *lege* no-.
„ *484, lin. 17, pro* his, *lege* hic.
„ *487, lin. 9, pro* autoritatis, *lege* auctoritatis.
„ *512, lin. 5 et 6, pro* praete-rit, *lege* praeter-it.
„ *524, lin. 27, pro* gloría, *lege* gloria.
„ *533, lin. 2, pro* Februarius, *lege* Februarias.
„ *568, lin. 3, pro* Alphonsus Cypriano, *lege* Cyprianus Suarez.
Pag. 588, lin. 4, pro suscepit excreitiis, *lege* susceptis exercitiis.
Pag. 608, lin. 15, pro alli, *lege* alii.
„ *612, annot. 4, pro* illum..... hunc, *lege* ille..... hic.
„ *624, lin. 5, pro* fere, *lege* fore.
„ *636, lin. 11 et 12, pro* narra-tione, *lege* narra-tionem.
„ *639, lin. 21, pro* esent, *lege* essent.
„ *642, lin. 5, pro* sua, *lege* suae.
„ *645, annot. 1, lin. 3, pro* aegrotabat *lege* aegrotabant.
„ *652, lin. 3, pro* Antonio, *lege* Antonii.

Pag. 657, annot. 1, pro 48, *lege* 47.

„ *664, lin. ult., pro* sese turbas, *lege* sese in turbas.

„ *668, lin. 19, pro presequutionem, lege persequutionem.*

Pag. 676, annot. 1, lin. 5, post verbum duplici *insere* nn. 54 et 55, *quod dele in seq. lin.*

Pag. 677, lin. 22, pro clases, *lege* classes.

„ *691, annot. 1, pro* 4-420, *lege* 40-42, quarto non numerato.

„ *694, annot. 1, pro* ca, *lege* ac.

„ *702, lin. 8, pro* gloria, *lege* gloriae.

„ *730, lin. 26, pro* applauso, *lege* applausu.

„ *757, lin. 1, pro* ONAMASTICUS, *lege* ONOMASTICUS.

Pag. 758, col. 1, dele lineas secundam, tertiam et quartam, a verbo Anna *ad* 733.

Pag. 758, col. 2, lin. 45, loco 386, *lege vide* Barros.

„ *759, col. 1, lin. 25, pro* Anna, *lege* Maria.

„ *760, col. 1, lin. 2, post* de., *lege—id.* Joanna.—*id.* Maria.

„ *760, col. 1, lin. 31, post* Cato, *lege* Dionysius; *et lin. 47, post* 301, *lege* 6?0.

Pag. 761, col. 1, dele lineam septimam.

„ *763, col. 2, lin. 1, pro* Anna, *lege* Maria; *et lin. 3 ante ultimam pro* 390, *lege vide* Christiaëns.

Pag. 765, col. 1, lin. 10, pro Comes de Luna, *lege* Comit*is* de Luna consanguineus; *et lin. 11, pro vide* Luna, Asdrubal de, *lege* Petrus de Luna, 220; *et dele lin. 26; et lin. 30, tolle* de; *et lin. 46, pro* 147, 148, *lege* Maximiliani II uxor, Bohemiae et Hungariae Regina. 147, 148, 467, 73?, 733.

Pag. 765, col. 2, lin. 5 ante ultimam, loco 152, 478, 640, *lege vide* Ansaloni, Petrus.

Pag. 767, col. 2, lin. 1, pro Antonii, *lege* Alphonsi.

„ *769, col. 1, dele lin. 12.am et 13.am*

„ *770, col. 2, lin. 20, dele* 23; *et lin. 21, pro* 19, *lege* 11.

„ *774, col. 2, lin. 38, pro* Deprani, *lege* Drepani.

„ *781, lin. 19, pro* 29, *lege* 27; *et lin. seq., pro* 6, *lege* 16.

„ *783, lin. 8 ante ultimam, pro* Gandia „ „ „, *lege* Gandia „ „ 2.

Pag. 784, lin. 16, pro 385, *lege* 384; *et lin. 34, pro* 447, *lege* 446; *et lin. antepenultima, pro* 2, *lege* 1; *et penultima, pro* Ingolstadio „ „ „, *lege* Ingolstadio „ „ 2.

Pag. 785, lin. 24, pro Alphonsus Cypriano, *lege* Cyprianus Suarez.

In tomo secundo.

Pag. 7, annot. 1, lin. 1, pro colec., *lege* collec.

„ *14, in annotationibus, numerus* 3 *mutetur in* 1, *et 4 in* 2.

Pag. 15, annot. 3, pro Francavilla, *lege* Francavila.

„ *17, lin. penultima, pro* case, *lege* casa.

„ *59, lin. ult., pro* XIII, *lege* XIIII.

„ *62, annot. 1, lin. 3, pro* excussis, *lege* excusis.

„ *78, lin. 6, pro* mirare, *lege* mirarere.

„ *113, lin. 19, pro* Ecclessiae, *lege* Ecclesiae.

„ *125, lin. 14, pro* rarius, *lege rarius.*

Ibidem, lin. 30, pro quod, *lege* qu*od.*

Pag. 135, lin. 13, pro XII, *lege* XI.

„ *145, in annotationum lin. 1, pro* quas, *lege* quasi.

„ *175, lin. 2, pro* CIII, *lege* CCIII.

„ *203, lin. 7 ante ultimam, pro* intellige]nti, *lege* [intellige]nti.

Pag. 205, lin. 4, pro praestantior aquam, *lege* praestantiora quam.

Pag. 217, annot. 1, lin. 2, pro autograhum, *lege* autographum.

Pag. 219, lin. penultima, pro puerilies, *lege* pueriles.

„ *221, lin. 6, pro* ab, *lege* ad.

„ *254, annot. 1, lin. 3, pro* declarant, *lege* declarat.

„ *281, lin. 19, pro* Duce, *lege* Dux.

„ *290, lin. 7, pro* mun, *lege* mum; *et lin. 5 ante ultimam, pro* vulto, *lege* vultu.

Pag. 311, lin. 16, pro quaemadmodum, *lege* quemadmodum.

Pag. 326, lin. 16, pro di, *lege* dì.

„ *336, lin. antepenultima et penultima, pro* proximi quadrimestris, *lege* proxime quadrimestri.

Pag. 348, annot. 2, pro Eleonora, *lege* Elisabeth.

„ *351, lin. 12, pro* de las 4 á 5. Despues de comer, *lege* de las 4 á 5 despues de comer;.

Pag. 359, annot. 4, lin. 2, dele postrema verba de quo plura in POLANCI *Chronico.*

Pag. 367, lin. 23, pro hebrai *lege* hebrai-.

„ *388, lin. 7 et 8 ante ultimam, pro* su-scepturum, *lege* sus-cepturum.

Pag. 383, in annot. 1, lin. 3, pro fragmentum, *lege* exemplum.

„ *389, lin. 12 et 13, pro* suap-te, *lege* sua-pte.

„ *390, lin. 7, pro* fragmentum, *lege* exemplum; *et lin. 8, pro* Che, *scribe* che; *et in annot. 2, pro* in folio unico, n. 80, *lege* in tribus foliis, quorum duo priora sunt in vol. *Quadrimestrium 1555,* nn. olim 184 et 185, nunc 176 et 177; tertium vero in vol. *Quadrimestrium* 1553-1554, n. 80.

Pag. 391, lin. 4 ante ultimam, pro R.dae, *lege* R.de

„ *395, lin. antepenultima, pro* post hac, *lege* posthac.

„ *403, lin. 20 et 21, pro* inte-rirent, *lege* inter-irent.

„ *405, lin. ante ultimam 3.a, pro* portorisque, *lege* portoriisque, *et 2.a pro* rarissimae, *lege* rarissime.

Pag. 406, linea penultima, pro consuetudinem, *lege* consuetudine.

Pag. 408, lin. 21, pro amitterre, *lege* amittere.

„ *409, lin. 6, pro* 15, *lege* 10.

„ *414, lin. 29, pro* planae, *lege* plane.

„ *423, lin. 4 et 5, pro* su-sceptum, *lege* sus-ceptum.

„ *442, annot. 1, pro* Julianus Alva, Algarbiorum et Portalegrensis Episcopus, *lege* Joannes de Mello, Silvensis, in Algarbiis, Episcopus.

Pag. 452, lin. 5, pro principes, *lege* princeps.

„ *483, lin. 17, pro* praesbyteri, *lege* presbyteri.

„ *492, lin. 3, pro* P. Alphonsus Cyprianus, *lege* P. Cyprianus Suarez.

Pag. 533, lin. 2 et 3, pro praete-rea, *lege* praeter-ea.

„ *570, annot. 1, lin. 1, pro* verba-, *lege* verba:; *et lin. 2, pro* epi:, *lege* epi-.

Pag. 596, lin. 25, pro a deo, *lege* adeo.

„ *599, lin. 11, pro* pereclitabatur, *lege* periclitabatur.

„ *628, lin. 27, pro* dicessurus, *lege* discessurus.

„ *630, lin. 6, pro* sumaverant, *lege* summaverant.

„ *636, lin. 19, pro* acccedant, *lege* accedant.

„ *637, lin. 15, pro* cachinantur, *lege* cachinnantur.

„ *638, lin. 29, pro* errrorem, *lege* errorem; *et lin. 30, pro* coeci coecos, *lege* caeci caecos.

Pag. 639, lin. 9 ante ultimam, pro mechae, *lege* moechae.
„ *640, lin. 7, pro* ERHARUUS *lege* ERHARDUS.
„ *660, lin. 23, pro* emanant, *lege* emanant.„
„ *668, lin. 21, pro* instatem, *lege* instantem.
„ *669, lin. 11, pro* ruum, *lege* rum.
„ *675, lin. penultima, pro* attined, *lege* attinet.
„ *678, annot. 2.ª, pro* *Aiethiopiae*, *lege* *Aethiopiae.*
„ *688, lin. 4, pro* fnequentan, *lege* frequentan.
„ *707, lin. 5, pro* mostrant, *lege* monstrant.
„ *715, col. 1, lin. 7, pro* Ruiz de Cámara *scribe* Rivera et Morejon; *et col. 2, lin. 3 et 4, pro* Algarbiorum et Portalegrensis Episcopus, *vide* Alva, *lege* Algarbiorum Episcopus, *vide* Mello; *et lin. 6 et 7, pro* Alva, Julianus de, Algarbiorum et Portalegrensis Episcopus, *lege* Alva, Julianus, Portalegrensis Episcopus

Pag. 716, col. 2, lin. 9, pro (Gordonus?) *scribe* Scipio; *et col. 2, lin. 20, pro* Braganza, Ducissa de, 406, *lege* Braganza, Ducissa de, *vide* Fernandez de Velasco, Anna.

Pag. 719, col. 2, lin. 8, pro Gonzalez, P. Joannes (Gundisalvus?), *lege* Gonzalez, P. Gundisalvus.

Pag. 721, col. 2, lin. 7-9, pro Maria, Caroli V filia, et Maximiliani II, Bohemiae et Hungariae Regis, uxor, mox Flandriae gubernatrix, 112, 375, 376, 413; *lege* Maria, Caroli V filia, et Maximiliani II, Bohemiae et Hungariae Regis, uxor, 112, 375, 376.

Pag. 719, col. 2, lin. 28, pro 102, *lege* 104.
„ *723, col. 2, lin. 9, pro* Portalegrensis et Algarbiorum Episcopus, *lege* Portalegrensis Episcopus.

Pag. 724, col. 1, dele lineas 31 et 32; et col. 2, lin. 25, pro Franciscus, 445, 449, *scribe, vide* Bordon.

Pag. 724, col. 2, lin. 7 ante ultimam, pro 690, *lege* 691.
„ *725, col. 1, lin. 3, pro* Suetonius, 18, *lege* Suetonius *vide* Crescentiis.

Pag. 726, col. 1, lin. 19, pro 686, *lege* 685.
„ *729, col. 1, lin. 15, pro* 650, *lege* 651.
„ *735, lin. 30, pro* Joannes Gonzalez, *lege* Gundisalvus Gonzalez.

In tomo tertio.
Pag. 22, lin. 23, pro hasta, *lege* harto.
„ *58, lin. 8, pro* possesio-, *lege* possessio-.
„ *59, annot. 2, lin. 4, pro* pag. et seq., *lege* pag. 43, et seq.

Pag. 60, lin. 20, pro fructos, *lege* fructus; *et lin. 27, pro* prescriptas, *lege* praescriptas.

Pag. 71, lin. 11, pro porto, *lege* posto.

„ *72, lin. 16, pro* esserti-, *lege* esserci-.

„ *82, lin. 18, pro* conversas, *lege* conversar.

„ *94, annot. 2, lin. 2, pro* anthogra-, *lege* autogra-.

„ *96, annot. 1, lin. 2, pro* qui, *lege* quid.

„ *97, annot. 5, pro* vel, *lege* hoc est.

„ *114, lin. 18, pro* desde, *lege* deste.

„ *121, lin. 19, pro* hoc, *lege* hac.

„ *146, lin. 19, pro* endati, *lege* andati.

„ *173, lin. 7, dele* 15.

„ *198, lin. 12, pro* vere, *lege* vero.

„ *225, lin. 6 ante ultimam, pro* de, *lege* ab.

„ *231, annot. 2, pro* Continho, *lege* Coutinho.

„ *233, lin. 7, pro* inimititias, *lege* inimicitias; *et in annot. 1, pro* fratre, *lege* fratri.

Pag. 234, lin. antepenultima, pro benouolentia, *lege* beneuolentia.

Pag. 236, lin. 19, pro venientesques, *lege* venientesque.

„ *244, lin. 8 ante ultimam, pro* quadrimeste, *lege* quadrimestre.

Pag. 248, lin. 18, pro figiolo, *lege* figliolo.

„ *251, 8 ante ultimam, pro* fecisset, *lege fecisset.*

„ *305, lin. 12, pro* de, *lege* D.

„ *319, lin. 18, pro* el, *lege* et.

„ *397, lin. 12, pro* expenderit labores, *lege* expenderit labores-; *et in annot. 1, pro* exavavit, *lege* exaravit.

Pag. 436, lin. 18, pro illus, *lege* illius.

„ *440, lin. 15, pro* militari, *lege* militare.

„ *529, lin. 9, pro* 1855, *lege* 1555.

„ *539, lin. 19, pro* reliquid, *lege* reliquit.

„ *543, in annot. 1, pro* Apographae, *lege* Autographae.

„ *558, lin. 7 ante ultimam, pro* psal-, *lege* sal-.

„ *575, lin. 6, pro* Agusti, *lege* Augusti.

„ *610, lin. ultima, pro* perceptiones, *lege* praeceptiones.

„ *611, lin. 3 ante ultimam, pro* literis, *lege* liberis.

„ *661, in annot. 2, pro* Autographae, totae, *lege* Autographa, tota.

„ *701, in annot. 2, pro* excussa, *lege* excusa.

Pag. 702, lin. 8, pro promiscuu, *lege* promiscuus.

„ *773, col. 1, lin. 7, pro* Ruiz de Cámara, *scribe* Rivera et Morejon.

Pag. 777, col. 2, lin. 17, dele 204, 235.

„ *784, col. 1, dele* lineas 4 et 5.

„ *794, lin. 24, dele* 15.

In tomo quarto.

Pag. 37, lin. 13, pro deuo-, *lege* contri-.

„ *46, lin. 15, pro* litourgiae, *lege* liturgiae.

„ *117, annot. 1, pro* MARIIALIS, *lege* MARTIALIS.

„ *162, lin. 19, pro* alio, *lege* alii.

„ *198, annot. 5, pro* verbis, *lege* typis.

„ *242, lin. 18, pro* aliisqui, *lege* aliisque.

„ *268, annot. 4, pro* sancta, *lege* sanctae.

„ *347, lin. 8 ante ultimam, pro* tutti, *lege* tutte.

„ *476, lin. 24 et 25, pro* spurcitiae atque immunditiae, *lege* spurcitia atque immunditia.

Pag. 576, annot. 1, pro Macerata, *lege* Maceratae.

„ *578, lin. 5 ante ultimam, pro Primus, lege Primas.*

„ *583, in annot. 4, dele alterum necnon.*

„ *634, lin. 23, pro 759, lege 760.*

FINIS TOMI QUARTI

INDICES

INDEX ONOMASTICUS PERSONARUM

A

B

C

H

I

M

Q

R

S

T

U

V

W

X

Z

INDEX GEOGRAPHICUS

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

R

S

T

U

V

W

X

Z

INDEX

LITTERARUM QUAE IN HOC QUARTO VOLUMINE CONTINENTUR

APPENDICES

INDICES

A. M. D. G.